ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

2 (17)
2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 2 (17) лютий, 2015 р.

Частина III

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Мінін Ігор Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Мінін Олег Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці журналу зображено образи Мавки і Лукаша (за твором Лесі Українки «Лісова пісня»). Леся Українка народилася 13(25) лютого 1871 р. – українська письменниця, перекладач, культурний діяч. Писала у найрізноманітніших жанрах: поезії, ліриці, епосі, драмі, прозі, публіцистиці. П'єса «Лісова пісня» написана в 1911 році, вперше була поставлена 22 листопада 1918 році в Київському драматичному театрі.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Підлипна М.П.
Використання ГІС технологій для здійснення зонування земель 8

Подчесова В.Ю., Замашка Я.М.
Регламентація процесу управління кредитним ризиком 11

Половенко Л.П., Гнатюк К.А.
Оцінювання ефективності застосування інформаційних технологій 15

Проскурович О.В., Хом'як І.В.
Аналіз продуктивності праці промислового підприємства 18

Ревенок В.І., Мамчур О.С.
Основні аспекти інформаційних систем з обліку нарахування заробітної плати 22

Редько Н.В.
Інноваційні стратегії управління підприємствами виробництва безалкогольних напоїв 26

Риндзак О.Т.
Політика інтеграції мігрантів: теоретичний аспект 29

Рогозян Ю.С., Бурбело С.О.
Методичне забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва 34

Салуквадзе І.М.
Споживчий ринок житлово-комунальних послуг: регіональний аспект 37

Саприкіна Т.А.
Біржова торгівля як інструмент забезпечення лібералізації ринку електроенергії 41

Семенов В.Ф., Пандас А.В.
Регулювання розвитку потенціала міста шляхом зонування його простору 46

Сєрєбряк К.І.
Якість й інфраструктура інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва 49

Скакальський Ю.С.
Ризико-орієнтоване бюджетування у системі оперативного фінансового планування 53

Скібіцький О.М.
Визначення освітньо-професійного підґрунтя якісних характеристик персоналу для опрацювання політики управління людським потенціалом 57

Смачило В.В., Головко-Марченко І.С.
Класифікація факторів впливу на конкурентоспроможність підприємств 61

Сморжанюк Т.П.
Інвентаризація – один із головних методів обліку і контролю 66

Сопільняк А.В.
Проектне фінансування: проблеми і перспективи розвитку в Україні 70

Ставицький А.В.
Економетричні дослідження ефективності державних витрат в Україні 74

Степанова Г.М.
Бюджетне регулювання в умовах інституційних перетворень 79

Стояненко І.В.
Нематеріальні активи підприємства: класифікація та функції 83

Стрельников Р.Н., Бруславец Ю.В.
Развитие добровольного медицинского страхования и оценка его состояния как внебюджетного источника финансирования здравоохранения в Украине 86

Студінська Г.Я.
Визначення системних проблем оцінки вартості бренду фінансовими методами 90

Східницька Г.В.
Фінансовий механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств 96

Таран-Лала О.М.
Системно-аналітичне дослідження системних параметрів об'єкту 99

Теліженко О.М., Байстрюченко Н.О., Горяйнова О.Ю.
Аналіз особливостей формування організаційної структури громадської організації 106

Ткачук Г.Ю.
Еволюція підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства 110

Федотова Ю.В.
Теоретико-економічний аналіз диференціації розвитку регіонів України 114

Харина У.Я.
Місце КНР у світовій економіці 118

Царенко І.О.
Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів 122

Черняєва О.В., Ноздріна А.О.
Сутність, проблеми і особливості оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства 126

Чичина О.А.
Стан та перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу України в умовах глобалізації 130

Чукурна О.П., Бєлая Н.С.
Маркетингові дослідження споживчих переваг на ринку соків України 134

Шевчук В.О.
Концептуальные подходы к определению понятия «образовательная услуга» 138

Шеикха Ниссрат Сабир
Организация учёта в туристической деятельности предприятий Иракского Курдистана 141

Шеремет О.В.
Структура та тенденції диверсифікації зовнішньої торгівлі ЄС з країнами Північної Африки 144

Шкодін Я.В., Шкодіна І.В.
Соціальна відповідальність в системі корпоративного управління 148

Шкробот М.В.
Значення стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики для забезпечення енергетичної безпеки України 152

Щитнік Ю.О.
Сучасна система адміністрування податків в Україні 156

Ющенко Р.О.
Впровадження факторного аналізу ліквідності в систему фінансового менеджменту вітчизняних підприємств.......159

Яремко З.М., Рудяк О.Ю.
Інформаційно-комунікаційні технології – платформа економічного зростання країн Європейського Союзу.........................163

Ярыгина И.З.
Перспективы финансового центра БРИКС...167

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Краковська А.Є.
Правові передумови реалізації соціальної функції держави.........................172

Лісовська Ю.П.
Державна політика забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правовий аспект...............177

Маломуж С.И.
Малозначительность деяния в уголовном законодательстве стран СНГ....181

Нарижний М.О.
Адаптація банківського нагляду України до європейського законодавства................184

Обіход Т.В.
Злиття двох стадій кримінального провадження як важливий фактор вирішення його завдань.............................187

Руданецька О.С.
Правова політика як цільова соціальна практика держави......................190

Савінова В.М.
Екологічна відповідальність підприємництва..195

Сіверський О.М.
Злісне ухилення від явки за викликом для участі у процесуальних діях.................198

Старчук О.В.
До питання розуміння принципу свободи трудового договору: генеза та сучасний стан..............................201

Сулім-Тимовті А.О., Готвянський Р.В.
Удосконалення системи захисту прав на твори образотворчого мистецтва як об’єктів авторського права....................205

Турченко О.Г.
Человеческое измерение безопасности........208

Фасій Б.В.
Субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до трудових правовідносин в спорах про стягнення понесених витрат та про відшкодування моральної шкоди: аналіз судової практики.............................213

Чепік-Трегубенко О.С.
Теоретичні та практичні засади взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в Україні.........217

Шишов О.О.
Форми захисту прав платників податків......221

Юрій І.А.
Воєнна доктрина у системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки на сучасному етапі розвитку української державності..............225

Головня І.Я.
Поняття та правова природа відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності............225

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

Pidlypna M.P.
The using GIS technology
to implement land zoning ... 8
Podchesova V.Y., Zamashka Y.M.
Regulation credit
risk management process ... 11
Polovenko L.P., Hnatiuk K.A.
Evaluating the effectiveness
of information technologies ... 15
Proskurovych O.V., Khomyak I.V.
Analysis of the labor productivity
industrial enterprise ... 18
Revenok V.I., Mamchur O.S.
Key aspects information systems
with wages (their amount,
charge method and payments, etc.) ... 22
Red'ko N.V.
Innovation strategy management
enterprises manufacture of soft drinks ... 26
Ryndzak O.T.
Integration policy for migrants:
theoretical aspect ... 29
Rogozyan J.S., Burbelo S.O.
Methodical maintenance
of the interregional
cooperation`s assessment ... 34
Salukvadze I.M.
User market of housing
and communal services: regional aspect ... 37
Saprykina T.A.
Exchange trade as a tool to ensure
the liberalization of the electricity market ... 41
Semenov V.F., Pandas A.V.
Regulation of potential city
by its spatial zoning ... 46
Sieriebriak K.I.
Quality and infrastructure of informative
providing interregional collaboration ... 49
Skakalskiy Y.S.
Risk-based budgeting in the operational
financing planning system ... 53
Skibitskiy A.N.
Determination of educational
and professional background
quality staff characteristics
for development of HR policy ... 57
Smachylo V.V., Golovko-Marchenko I.S.
Classification factors of influence
on enterprise competitiveness ... 61
Smorzhanyuk T.P.
Inventory – one of the main methods
of accounting and control ... 66
Sopilnyak A.V.
Project financing: problems
and prospects in Ukraine ... 70
Stavytskyy A.V.
Econometric investigation of state
expenditures effectiveness in Ukraine ... 74
Stepanova H.M.
Budget regulation in conditions
of institutional reforms ... 79
Stoyanenko I.V.
Intangible assets of an enterprise:
classification and functions ... 83
Strielnikov R.M., Bruslavets Y.V.
Development of voluntary health insurance,
and an assessment of its condition
as extrabudgetary source of financing
health care in Ukraine ... 86
Studinska G.Ya.
Determination of systemic problems
of brand's valuation by financial methods ... 90
Skhidnytska G.V.
Financial mechanism
of state farm support
of agricultural enterprises ... 96
Taran-Lala O.M.
System-analytical research
of system parameters of object ... 99
Telizhenko O.M., Baistriuchenko N.O., Horiainova O.Yu.
Analysis of the features of formation
of the organizational structure of the NGO ... 106
Tkachuk A.Yu.
Evolution of approaches to definition
of nature economic security ... 110
Fedotova Yu.V.
Theoretical economic analysis of Ukraine's
region differentiation development ... 114
Kharyna U.Y.
China's position in the world economy ... 118
Tsarenko I.O.
The methods of evaluation the level
of competitiveness of the universities ... 122
Chernyayeva E.V., Nozdrina A.A.
Essence, problems and specifics
to evaluation competitiveness
of industrial enterprises ... 126
Chychyna O.A.
Condition and prospects of the fuel
and energy complex of Ukraine
in the context of globalization ... 130
Chukurna O.P., Belaya N.S.
Marketing researches of consumer
preferences at the market
of juices of Ukraine ... 134
Shevchuk V.O.
Conceptual approaches to the definition
of «educational services» ... 138
Sheikha Nissrat Sabir
The organization of accounting in tourism
enterprises Iraqi Kurdistan ... 141
Sheremet O.V.
Structure and trends of diversification
of foreign trade EU with North Africa ... 144
Shkodin Y.V., Shkodina I.V.
Social liability in the system
of corporate management ... 148
Shkrobot M.V.
The importance of strategic modernization
of hydroelectric power plants
to provide energy security of Ukraine ... 152
Shchitnik Y.A.
The modern system
of tax administration in Ukraine ... 156
Yushchenko R.O.
Implementation factor analysis of liquidity
in the financial management system
of domestic enterprises ... 159
Yaremko Z.M., Rudyak O.Y.
Information and communication
technologies as a platform for economic
growth of the European Union countries ... 163

Yarygina I.Z.
Challenges for BRICS financial center............167

LAW SCIENCES

Krakovska A.Ye.
Legal basis implementation
of social functions of the state 172
Lisovska J.P.
State information security policy of Ukraine:
the administrative and legal aspects..............177
Malomush S.I.
Insignificfnce of acts
in the criminal law CIS.................................181
Naryzhnyj N.A
Adaptation of banking supervision
to Ukraine European law..............................184
Obikhod T.V.
Fusion of two stages of criminal production
as an important factor of execution
of its tasks 187
Rudanetska O.S.
Privacy Policy
as target practice social state........................190
Savinova V.M.
Ecological responsibility of business..............195
Siverskyi O.M.
Malicious evasion of compulsory appearance
for participating in proceedings.....................198
Starchuk O.V.
On the issue of understanding
the freedom principle of labour contract:
current state and genesis..............................201
Sulim-Tymovty A.A., Hotvianskyi R.V.
Improvement of protection system
for fine arts as objects of copyright law..........205
Turchenko O.G.
Human measuring of the security.................208
Fasiy B.V.
Subsidiary application of the rules
of civil legislation to the employment
relationship in the debate on recovery
of costs incurred and compensation
for moral damages:
case studies in litigating...............................213
Chepik-Tregubenko O.S.
Theoretical and practical bases
of interaction of public authorities
and civil society institutions in Ukraine.........217
Shishov O.A.
Forms of protection
of the rights of taxpayers..............................221
Yuriy I.A.
The military doctrine in the system
of legal support of national safety
at the present stage of development
of the Ukrainian statehood............................225
Holovnya I.Ya.
The concept and the legal nature
of alienation of the land plots
for social needs or based on public need........229

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 332.2(1-0)

ВИКОРИСТАННЯ ГІС ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Підлипна М.П.
Управління Держземагентства у Вінницькому районі Вінницької області

Основною умовою розвитку ринкової економіки є планування використання земель шляхом їх зонування. Згідно Земельного кодексу України статтею 180 передбачено зонування земель, яке здійснюється у межах населених пунктів. Що стосується земель за межами населених пунктів, системи зонування земель по використанню та класифікації територіальних зон для управління земельними ресурсами та землекористуванням сьогодні не розроблена, хоча є спроби виділення таких зон для різних цілей. Наразі виникла нагальна проблема, що пов'язана із плануванням та прогнозуванням використання земель в ринкових умовах, здійснення зонування земель по доцільному використанню. На основі різноманітності джерел походження роблять природним застосування геоінформаційних технологій і геоінформаційних систем (ГІС) для створення проектів землеустрою щодо зонування земель. Основою для вирішення прикладних задач із зонування земель є об'єднання картографічних матеріалів на основі єдиного геоінформаційного проекту. Для досягнення розвитку в зонуванні земель необхідною умовою є вибір оптимального програмного забезпечення на базі геоінформаційних систем, визначення структури, розроблення плану зонування земель за їх категоріями та типами землекористування, аналізу основних підходів. В статті розкрито зонування земель як фактору впливу створення сприятливих умов для планового і сталого розвитку землекористування, формування екологічно-безпечного та економічно-ефективного землекористування, а також ролі та місця ГІС – технологій у цьому процесі.
Ключові слова: зонування земель, геоінформаційні системи, типи землекористування, цільове призначення, функціональні зони.

Постановка проблеми. Планування та прогнозування використання земель в ринкових умовах надалі залишається актуальним завданням в процесі організації раціонального використання земель. В рамках цього завдання великого значення набирає зонування земель та застосування сучасних технологій для впровадження у життя. Метою роботи є практичне застосування щодо зонування земель за допомогою ГІС технологій. Враховуючи передовий досвід застосування ГІС технологій у плануванні використання територій країн таких як: Франції, Швейцарії, США, Грузії підготувати план зонування земель за їх категоріями та типами землекористування [6,8]. Під час виконання робіт із просторового планування території обов'язковим є використання цифрових космічних зображень та матеріалів аерофотознімання.

Зонування земель здійснюється для розвитку планування використання земель, що може стати перспективним напрямком реформування та побудови Українського земельного законодавства [3, 7]. Отже необхідно апробувати основні положення проекту Закону України «Про зонування земель», розробити підходи, принципи та окреслити особливості зонування земель. Апробація цього процесу дозволить підвищити ефективність державної земельної політики в процесі регулювання земельних відносин, а також формування екологічно-безпечного та економічно-ефективного землекористування.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Відносини, пов'язані із зонуванням земель, регулюються Земельним кодексом України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ, Законами України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV, «Про основи містобудування» від 16.11.1992 № 2780-XII, «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000 № 1699-III, «Про охорону земель» від 19.06.2003 № 962-IV, «Про екологічну мережу» від 24.06.2004 № 1864-IV, «Про державний земельний кадастр» 07.07.2011 № 3613-VI.

Відповідно до статей 13, 14 і 41 Конституції України, а також норм чинного Земельного кодексу України обіг земельних ділянок має здійснюватися у визначених законом правових формах, важливе місце серед яких посідають правочини. При цьому у Кодексі не вживається поняття «правочин», а застосовується термін «угода» щодо набуття права власності на земельні ділянки чи права користування. Операцій які проводяться з землею вимагає визначення юридичного статусу використання земель, забезпечення повноти опису земельної ділянки, її правового статусу, зокрема визначення обмежень, пов'язаних з використанням.

Питанням зонування земель в Україні присвячені наукові праці О. В. Берладіна, С. Ю. Булигіна, Г. Д. Гуцуляка, Ю. Л. Грубрина, Д. С. Добряка, О. С. Дорош, С. І. Іщука, О. П. Канаша, І. П. Купріянчик, А. Г. Мартина, С. О. Осипчука, О. Ю. Мірошниченко Л. М. Перовича, А. М. Третяка, О. Барладін, та інших. Із зарубіжних вчених вагомий внесок у розвиток питань територіального планування і зонування земель зробили Г. Гаттербауер, Ф. Грайф, Е. Гайсе, В. Зехер та ін. Значної кількості розробок у ГІС найрізноманітніших рівнів, типів загальних принципів і технологій проектування присвячені наукові праці О. В. Барладіна, О. М. Берлянта, Б. С. Бусигіна, Л. М. Бугаєвського, В. С. Готиняна, Д. Данджермонда, М. ДеМерса, О. Л. Дорожинського, О.В. Кошкарьова, О.О. Світличного, В. М. Самойленка, В. Ф. Ситника, та інші.

Значний практичний досвід із застосування геоінформаційних технологій в Україні для різних потреб управління, в тому числі земельними ресурсами, є у ДНВП «Геосистема». У роботах таких фірм зазначається, що вплив різних факторів розвитку регіону та прийняття рішень з оптимальної організації території з точки зору раціонального використання територіальних, природних, економічних та іншого роду ресурсів – не може у даний час вирішуватися без використання «геоінформаційних технологій» [2,10]

Виклад основного матеріалу. Першим положенням зонування земель є узгодження та оброблення значної кількості картографічних матеріалів. Враховуючи основний вид даних у геоінформаційних системах це просторово-розподілена інформація, виходячи з аналізу базових модулів ГІС можна зробити висновок, що програмне забезпечення ГІС є дуже специфічним і не дублюється традиційним програмним забезпеченням (ПЗ) комп'ютерів. Програмні засоби ГІС є сукупністю більшою чи меншою мірою інтегрованих програмних модулів, які забезпечують реалізацію всіх основних функцій ГІС.

На основі базових модулів реалізуються такі функції:

© Підлипна М.П., 2015

1) введення і верифікації даних;

2) зберігання і маніпулювання даними;

3)перетворення систем координат і трансформації картографічних проекцій;

4) аналізу і моделювання;

5) виведення і подання даних;

6) взаємодії з користувачем.

При розробці проектів зонування земель потрібно використовувати їх кількісні та якісні характеристики, карти кадастрового зонування, генеральні плани карти бонітування ґрунтів, та проекти планування і забудови населених пунктів, їх історико-культурного, функціонального, санітарно-екологічного, інженерно-геологічного зонування, тощо. Значна кількість показників, їх просторова прив'язка та різноманітність джерел походження роблять природним застосування геоінформаційних технологій і геоінформаційних систем (ГІС). Необхідним є спостереження просторового співвідношення функціональних зон території, що відображено на різних картографічних джерелах, контроль повноти та коректності інформації. Поєднання в єдиному геоінформаційному просторі усієї наявної графічної, семантичної та іншої інформації дозволяє отримати цілісну картину стану землекористування досліджуваної території. Широкі можливості сучасних геоінформаційних технологій з роботи із растровими зображеннями дають змогу поєднувати зображення декількох картографічних матеріалів, визначати межі елементів планування території.

Для розв'язання прикладних задач щодо зонування земель використовувався геоінформаційний програмний продукт ArcGIS 9.2. [2,11].

Організація проекту для ГІС – проектування потребує підготовки растрових та векторних картографічних матеріалів. Топографічною основою для прив'язки та редагування растрових та векторних шарів даних виступає географічно прив'язана топографічна карта масштабу 1:10000. Трансформацію зображень виконують у координатну систему СК-63. Алгоритм трансформації – поліноміальний першого порядку.

Створений під час роботи ГІС – проект надає деякі додаткові можливості:

- постійне та безперервне оновлення планово-картографічного матеріалу;
- оперативне оброблення результатів землевпорядних та землеоцінювальних робіт;
- застосування різних видів растрової підоснови (зокрема аерофотознімків);
- автоматизація рутинних процесів оброблення інформації;
- організація прав доступу до системи при багатоклієнтському режимі використання;
- можливість організації мережевого доступу як через внутрішні мережі, так і через Інтернет;
- забезпечення захисту інформації та упередження можливості несанкціонованого доступу та копіювання;
- ведення та автоматичне оновлення державних форм статистичної звітності 6-зем, 2-зем та їх прямий зв'язок з цифровою картою;
- розбудова геоінформаційної системи шляхом її доповнення додатковими тематичними шарами інформації;
- створення на основі електронного оновлення нових прикладних локальних продуктів.

Під час здійснення зонування земель поза межами населених пунктів використовуються матеріали земельно-кадастрового обліку земель, що містять інформацію про цільове призначення земель. Типи та підтипи землекористування поза межами населених пунктів визначаються з використанням проекту Класифікатора типів землекористування, цільового призначення, функціонального і дозволеного використання земель [3, 4].

Використовуючи інформацію з розповсюдження агровиробничих груп ґрунтів, що міститься в проектах інвентаризації земель, проектах встановлення меж, планах землекористування земель сільськогосподарських підприємств створено карту агровиробничих груп ґрунтів. Для забезпечення повноти інформації по ґрунтовому покриву території необхідним є її відстеження за всіма наявними джерелами, оскільки під час роботи виявлено неповноту відображення інформації у різних джерелах. Коректність зображуваних на паперових картографічних матеріалах меж поширення агровиробничих груп ґрунтів можливо відстежити за топографічною картою та матеріалами аерофотознімання.

Результатом проекту землеустрою щодо зонування земель є план зонування земель за їх категоріями та типами землекористування масштабу 1:10000, що є тематичним за змістом та спеціальним за призначенням. Такі види картографічних творів, як в електронному так і в паперовому вигляді, вимагають створення уніфікованої системи умовних позначень, зображувальних засобів. Під час проектування зображувальних засобів даного картографічного твору, а також умовних позначень необхідно мати на увазі традиційність зображення окремих об'єктів та елементів; простоту, наочність зображення об'єктів змісту; відповідність розмірів знаків, щодо змісту, масштабу та призначенню карти; відповідність розмірів та форм знаків значенню об'єктів, що картографуються; дотримання багатоплановості зображення на карті, виділення головних та другорядних елементів та об'єктів (контрастне зображення найголовніших); використання зображувальних засобів з найбільшою наочністю та повнотою, які відображають сутність об'єктів та явищ, що картографуються; взаємну узгодженість, єдність, цілісність та гармонійність зображувальних засобів [1]. Зміст землевпорядних та містобудівних регламентів зон визначено з використанням проекту Класифікатора типів землекористування, цільового призначення, функціонального і дозволеного використання земель та Методичних рекомендацій по розробці схем зонування міст з урахуванням місцевих особливостей землекористування [4, 5].

Землевпорядні та містобудівні регламенти визначають види і параметри дозволеного використання земель та їх охорони (правовий режим землекористування). На кожен тип землекористування визначений в межах категорій земель розроблено окремий землевпорядний регламент, що містить види дозволеного та умовно дозволеного використання земель, неосновні та супутні види використання [4, 9].

Висновки та пропозиції. Проект зонування земель неможливий без застосування сучасних геоінформаційних технологій. ГІС надають можливості для створення необхідного картографічного забезпечення у здійсненні процесу зонування земель. При здійсненні зонування земель потрібно врахувати: аналіз законодавчої, нормативно-технічної та інформаційної бази, з дотриманням вимог нормативно-правових і нормативно-технічних актів, що регулюють здійснення ефективного державного управління, використання та охорону земель. Отже розвиток і всебічне запровадження геонформаційних технологій у моніторингу земель і довкілля в цілому є рушійною силою в реалізації природоохоронної політики, і сприятиме виробленню науково-обґрунтованих управлінських рішень створенню безпечних умов життєдіяльності людини, прогнозуванню і запобіганню екологічних криз.

Список літератури:

1. Барладін О.В., Городецький Є.М., Миколенко Л.І. Використання ДЗЗ в інформаційних системах земельного кадастру // Картографія та вища школа: збірник наукових праць. – К.: Інститут передових технологій, 2008. – Вип. 13.
2. ДНВП Геосистема Створення геоінформаційних систем різного рівня з використанням космічних знімків [електронний ресурс] – режим доступу: http://geosistema.business-guide.com.ua//irbis-nbuv.gov.ua/
3. Закон України «Про зонування земель» (проект). – Державний комітет України із земельних ресурсів, 2008.
4. Класифікатор типів землекористування, цільового призначення, функціонального і дозволеного використання земель (проект) від 29 липня 2008 р., Держкомзем, за ред. д-ра екон. наук, проф., члена-кореспондента УААН А.М. Третяка.
5. Канаш О.П. Принципи класифікації земель як основи раціонального використання земельних ресурсів / О.П. Канаш // Вісн. аграр. науки. – 2002. – № 3. – С. 63-66.
6. Колодій П.П., Підлипна М.П. Роль геоінформаційних технологій у формуванні прогнозу раціонального використання та охорони земель// Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – К.: КНУБА, 2009. – Вип. 35. – С. 379-383.
7. Підлипна М.П. Підвищення земельної та економічної ефективності використання земель / М.П. Підлипна // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 5. – С. 4-15.
8. Підлипна М.П. Вдосконалення еколого-економічних передумов зонування земель / М. П. Підлипна // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – К.: КНУБА, 2010. – Вип. 34. – С. 373-377.
9. Третяк А.М., Другак В.М. Методологія і методика наукових досліджень у землевпорядкуванні: навч. посіб. – Аграрна наука, 2005. – 300 с.
10. Скатерщиков С. Пространственное планирование, как основа устойчивого развития Arcreview. – 2005. – № 2. – С. 12-14.
11. Порядок складання плану земельно-господарського устрою: затверджений Кабінетом Міністрів України та процедури погодження міністерствами та відомствами України) станом на 01.09.2008 року – Режим [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.minregionbud.gov.ua

Подлипная М.П.
Управление Госземагентства в Винницком районе Винницкой области

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГИС ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЗОНИРОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ

Аннотация
Основным условием развития рыночной экономики является планирование использования земель путем их зонирования. Согласно Земельного кодекса Украины статьей 180 предусмотрено зонирование земель, которое осуществляется в пределах населенных пунктов. Что касается земель за пределами населенных пунктов, системы зонирования земель по использованию и классификации территориальных зон для управления земельными ресурсами и землепользованием сегодня не разработана, хотя есть попытки выделения таких зон для различных целей. Сейчас возникла насущная проблема, связанная с планированием и прогнозированием использования земель в рыночных условиях, осуществление зонирования земель по целесообразному использованию. На основе разнообразия источников происхождения делают естественным применения геоинформационных технологий и геоинформационных систем (ГИС) для создания проектов землеустройства по зонированию земель. Основой для решения прикладных задач с зонирования земель является объединение картографических материалов на основе единого геоинформационного проекта. Для достижения развития в зонировании земель необходимым условием является выбор оптимального программного обеспечения на базе геоинформационных систем, определение структуры, разработка плана зонирования земель по их категориям и типам землепользования, анализа основных подходов. В статье раскрыто зонирования земель как фактора влияния создания благоприятных условий для планового и устойчивого развития землепользования, формирования экологически безопасного и экономически эффективного землепользования, а также роли и места ГИС – технологий в этом процессе.
Ключевые слова: зонирование земель, геоинформационные системы, типы землепользования, целевого назначения, функциональные зоны.

Pidlypna M.P.
Land Resources Agency in Vinnitssya region

THE USING GIS TECHNOLOGY TO IMPLEMENT LAND ZONING

Summary
The basic condition of development of the market economy is the planning of land use by the way of their zoning. According to Article 180 of the Land Code of Ukraine provided for the land zoning, which is carried out in the boundaries of settlements. Concerning the outside the settlements lands, so today the systems of land zoning on the use and classification of the territorial zone for the management of land resources and the land use are not designed, though are attempts to the allocation of such zones for many different purposes. Now there is the big problem that is related with planning and forecasting of land use in the market conditions, implementation of land zoning by the appropriate use. On the basis of the variety of origin sources make the natural application of geoinformation systems (GIS) for the creation of land management projects in land zoning. The basis for addressing of the applied tasks of land zoning is the combining cartographic materials on the basis of the Geoinformation single project. For the achievement of progress in land zoning, the necessary condition is the option of optimal software on the basis of geoinformation systems, the determination of structure, the development of the plan of land zoning by their categories and types of land use, analysis of the main approaches. In the article the zoning of land as a factor in the effect of creating an enabling environment for sustainable development planning and land use, the formation of environmentally sound and economically efficient land use, as well as the role and place of GIS – technologies in this process.
Keywords: land zoning, geoinformation systems (GIS), types of land use, types of intended use, functional zones of area.

УДК 336.71:336.77

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Подчесова В.Ю., Замашка Я.М.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

У статті приділено значну увагу чинним нормативним актам, які регламентують процес управління кредитним ризиком банку в Україні. Окреслено недоліки і переваги існуючого законодавства. Проаналізовано відповідність вітчизняних нормативних актів Міжнародним стандартам фінансової звітності та Базельським рекомендаціям. З'ясовані розбіжності даних міжнародних актів в контексті оцінки кредитного ризику. Визначені шляхи подальших досліджень.
Ключові слова: кредитний ризик, управління кредитним ризиком, регламентація, базельські рекомендації, міжнародні стандарти фінансової звітності.

Постановка проблеми. Дедалі частіше науковцями та аналітиками дискутується питання щодо настання в Україні кризи кредитування. До світової кризи 2008-2009 років обсяг наданих банківським сектором кредитів щороку зростав високими темпами, однак вже у 2009 р. він був меншим, ніж у 2008 р. на 47%. У 2011-2013 роках процес банківського кредитування істотно активізувався після «кризового затишшя» 2009-2010 років, проте загальна вартість наданих кредитів все ще на 5,3% нижче ніж у до кризовому 2008 році. Вплив зовнішніх факторів на банківську систему та її нестабільність в умовах кризи, виявив принципові недоліки в організації системи управління кредитними ризиками в українському банківському секторі як на мікро, так і на макрорівні. Однак прагнення української банківської системи до стабілізації при несприятливих зовнішніх умовах створює передумови, можливість і необхідність концептуального підходу до управління кредитними ризиками, що дозволяє досліджувати даний напрямок банківської діяльності як найважливішу логічну складову організованого процесу функціонування банку, що має на озброєнні науково обґрунтовану стратегію, тактику й оперативну реалізацію .

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема результативного управління кредитними ризиками, безсумнівно, займає чільне місце в сучасній теорії і практиці банківської справи та перебуває під постійною увагою таких учених, як Т. Васильєва, А. Єпіфанов, С. Козьменко, О. Терещенко, Н. Швець та ін.. Однак, незважаючи на їх істотні здобутки у дослідженні проблем, пов'язаних з необхідністю вдосконалення нормативно-правового забезпечення процесу управління банківським кредитним ризиком, потребують подальшого розгляду питання вдосконалення вітчизняного законодавства та адаптації систем управління кредитним ризиком з огляду на вимоги Базельського комітету та Міжнародних стандартів фінансової звітності(МСФЗ).

Метою статті є розгляд та аналіз існуючих нормативно-правових актів, що регламентують процес управління кредитним ризиком банку, задля визначення недоліків і переваг у балансуванні між існуючим вітчизняним законодавством у цій сфері та світовими рекомендаціями щодо його подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Процедура надання кредитів – основна функція банків, що здійснюється для фінансування бізнесу (як малого та середнього, так і корпоративного), фізичних осіб і державних органів. Рівень і якість кредитної діяльності банків – вирішальний фактор макроекономіки та її ефективності, так як кредити – істотне джерело фінансування основного та оборотного капіталу. Ефективність кредитної діяльності банків залежить від якості кредитного портфеля, ступеня ризикованості кредитної політики. Неповернення кредиту – один з вирішальних факторів, що погіршує фінансове становище банків. Якість кредитного портфеля банку та виваженість його кредитної політики суттєво впливають на його імідж і рейтинг.

За своєю суттю банківський кредит являє собою складну систему багатосторонніх відносин між банками, економікою, державою і населенням. Будь-яка кредитна угода базується на класичних ринкових принципах платності, зворотності, забезпеченості. Порушення навіть одного з цих принципів деформує суть кредиту. Тому якісне управління кредитним портфелем банку – найважливіша складова банківського менеджменту, що впливає на його ліквідність і надійність. Кредитну діяльність, як і інші види банківської діяльності супроводжують ризики. Тому актуальним є питання управління кредитним ризиком, що являє собою вибудовування системи органічно пов'язаних і взаємообумовлених наступних елементів [3, с. 214]:

- принципів кредитування;
- об'єктів кредитування;
- методів видачі та погашення позик;
- форм і способів планування і прогнозування кредитної діяльності;
- організації контролю за використанням кредитних ресурсів.

Кредитний ризик є домінуючим елементом ієрархічної системи банківських ризиків і невіддільною складовою сукупного банківського ризику. Вплив ризику на формування результату від фінансових операцій виявляється в наступному [18, с. 18]:

- у випадку, якщо проявляється очікувана величина ризику, економічний суб'єкт отримує менший приріст доходу від операції або навіть збиток;
- якщо за рахунок впливу заходів щодо попередження та нейтралізації ризику фінансова операція дає очікуваний результат, то він є, як правило, більшим від результатів аналогічних операцій, реалізація яких не передбачала ризику на величину премії за ризик;
- ризик по своїй природі справляє негативний вплив і тільки ефективний супротив такому ризику (або його початкова невірна оцінка) може викликати зростання очікуваного доходу;
- вищий ризик потребує відповідно більшої «премії за ризик» – винагороди за діяльність суб'єкта в умовах ризику.

Система управління кредитним ризиком включає метод вимірювання кредитного ризику; аналіз якості кредитного портфеля, вироблений виходячи з прийнятих методів його оцінки; використання різних методів регулювання кредитного ризику [17, с. 26] і всі ці аспекти потребують відповідних нормативно-правових актів.

© Подчесова В.Ю., Замашка Я.М., 2015

Відмітимо, що в Україні головними інституціями, які регламентують порядок управління кредитним ризиком, є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, які розробляють та затверджують законодавчі і нормативно-правові акти щодо здійснення кредитної діяльності, а також самі банківські установи, які формують внутрішні положення кредитної політики. Такі регулятори як Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг здійснюють лише певні фрагментарні функції регулювання цього сегменту фінансового ринку в частині регулювання випуску та обігу цінних паперів та їх похідних, операцій банків з ними, які за змістом мають характер кредитних.

Здійснення нагляду за системами управління ризиками в банках України регламентуються Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затвердженими постановою Правління НБУ та Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, схваленими також постановою Правління НБУ [19, с. 434]. Так, згідно з Методичними вказівками, під час оцінки системи управління ризиками наглядовці беруть до уваги положення, процеси, персонал і системи контролю [7]. Значні недоліки в одному або декількох із цих компонентів розглядаються як недоліки в управлінні ризиками. Усі ці системи є важливими, але розвиненість і складність кожної з них є різною залежно від складності операцій банку [8].

При управлінні кредитним ризиком одним з головних актів є Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», яке визначає порядок (методику) формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями та передбачає, неможливість проведення банком кредитних операцій, якщо сукупний рівень ризиків за ними загрожує платоспроможності банку [14].

Відповідно до п. 2.4 зазначеного положення, процедура оцінки фінансового стану боржника, за рахунок визначення його кредито- та платоспроможності позичальника є обов'язковою [14], а від точності та адекватності її результатів залежить не лише рішення про надання кредиту та його можливий обсяг, а й ефективність як окремої кредитної угоди, так і кредитної діяльності банку в цілому. Тому, при здійсненні кредитних операцій банку акцент робиться на зібранні необхідної інформації для проведення найбільш якісного та вірогідного оцінювання кредитоспроможності позичальника.

Аналізу кредито- та платоспроможності підприємства-позичальника присвячено главу 2 першого розділу зазначеного вище положення, в якій розглядається порядок визначення показника ризику кредиту, наданого юридичній особі (крім банку та бюджетної установи) [14]. В главі 3 даного розділу наведено порядок визначення показника ризику кредиту, наданого фізичній особі [14]. Зазначимо, що у даному положенні на відміну від п. 4.1 «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» [15] не прописано право банку під час здійснення оцінки фінансового стану позичальника встановлювати додаткові (суб'єктивні) показники. До втрати чинності зазначеного положення (втрата чинності від 31.12.2012 р.), розраховуючи економічні показники, банки на власний розсуд встановлювали нормативні значення та відповідні бали для кожного показника, на основі яких формувався клас позичальника та приймалося рішення про надання позики. Треба зазначити, що Положення [15] містило істотні недоліки та лише поверхнево регламентувало порядок розрахунку класу позичальника з метою визначення його кредитоспроможності. Зокрема, методика аналізу кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб, рекомендована НБУ і викладена в цьому Положенні містила неповний аналіз фінансового стану потенційного позичальника – юридичної особи та відсутність урахування рівня забезпечення кредиту, а приведені бажані значення фінансових коефіцієнтів не повністю враховували галузеві особливості і специфіку діяльності суб'єктів господарювання. Тобто, результати порівняння фінансових показників підприємства надавали кредиторові лише оцінку загальної тенденції розвитку потенційного позичальника. При цьому рекомендовані значення показників, що використовуються при оцінці та аналізі кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб, розглядалися як середні для галузі – а це знижувало ефективність аналізу.

Чинне зараз положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [14], спрямоване на забезпечення застосування загальноприйнятої міжнародної практики формування резервів, отримання користувачами фінансової звітності більш повної та достовірної інформації про фінансовий стан банків та результати їх діяльності. Тобто, нормативні значення, рекомендовані методикою НБУ та наведені в Положенні, виступають базою порівняння для розрахованих коефіцієнтів та кількісних значень кредито- та платоспроможності позичальника. Зазначеним положенням також удосконалено методику оцінки фінансового стану позичальників-юридичних осіб шляхом застосування математичної моделі для розрахунків показника їх платоспроможності.

Норми Положення зазначають, що критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішнім положенням щодо здійснення активних банківських операцій та методикою оцінки фінансового стану позичальника, але неодмінно з урахуванням вимог цього Положення. Зрозумілим є також той факт, що з метою адекватної оцінки кредитних ризиків, банки мають право встановлювати додаткові критерії оцінювання фінансового стану позичальника з огляду на особливості діяльності та зумовлених галузевою приналежністю.

Запровадження у вітчизняну практику оцінювання кредитних ризиків методології дискримінантного аналізу, що відбулося з впровадженням Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [14] повинно стандартизувати процес класифікації позичальників за рівнем кредитного ризику, забезпечити належний рівень об'єктивності оцінок та полегшити процес контролю за правильністю оцінки кредитних ризиків. Втім, реалізацію подібних очікувань можна буде побачити на практиці вже найближчим часом. Дане положення [14] розроблялося у відповідності до таких міжнародних регулятивних норм як Базельські рекомендації та Міжнародні стандарти фінансової звітності. Це пов'язано з тим, що на державному рівні в Україні декларуються наміри щодо інтеграції до європейського співтовариства, що, в свою чергу, зобов'язує

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних підходів щодо формування спеціальних резервів за кредитними операціями [1]

Напрями порівняння	Базельська угода про капітал	Постанова Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279	Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23	Міжнародні стандарти фінансової звітності
Формула розрахунку	EL=EAD*LGD*PD (1)	PP=ВКР*(ЧКР/ВКР)*Кр (2)	Рк=ТВк-БВк (3) Рк=БВа-(Зк*(1-ПРкз) (4) Рк=БВа-(Зк*(1-ПРкз)+Вз*к) (5)	
Кількість груп активів/коефіцієнтів ризику	Не менше 7-ми	Від 5-ти	Від 5-ти	
Методика розрахунку показника ризику	Розробляє банк самостійно	Визначається постановою, обмежена кількість показників	Визначається постановою, запропоновані моделі оцінки	Розробляє банк самостійно
Урахування забезпечення	Зменшує валовий кредитний ризик (суму позички)		Зменшує заборгованість за кредитом, яка вже скоригована на показник ризику, додається до грошового потоку за позичкою	
Розмір резерву для позички 100 тис. грн., скоригована вартість забезпечення 70 тис. грн., показник ризику 5%.	Резерв = (100 000-700 00)*0,05=1 500 грн. Формується резерв у розмірі 1 500 грн.		Резерв = 100 000 – (100 000*(1-0,05)+ + 70 000) < 0 Резерв не формується	

EL – очікувані збитки; EAD – облікова вартість активу; LGD – максимально можлива величина втрат, у% до облікової вартості; PD – ймовірність дефолта позичальника; PP – розрахунковий резерв; ВКР – валовий кредитний ризик; ЧКР – чистий кредитний ризик; Кр – коефіцієнт резервування; Ркр – резерв за кредитом; ТВк – теперішня вартість кредита; БВк – балансова вартість кредита; Зк – борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву; ПРк – показник ризику кредиту; Вз вартість забезпечення; k-коефіцієнт ліквідності забезпечення

адаптувати вітчизняне законодавство до вимог Європейського Союзу та до вимог стосовно складання фінансової звітності (має забезпечити зіставлення фінансової звітності українських банків зі звітами банків провідних країн).

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку містять в собі принципові питання обліку господарських операцій, які здійснюються суб'єктами господарювання, незалежно від форми власності та специфіки діяльності. У них також викладено чіткі вимоги стосовно відображення результатів операцій в фінансовій звітності [1].

Стандарти обліку спричиняють суттєвий вплив на якість опублікованої фінансової звітності, а тому відіграють вирішальну роль у прийнятті економічними агентами рішень щодо забезпечення ефективної ринкової дисципліни [2].

Вважаємо доцільним відзначити, що в положенні НБУ [14] немає розбіжностей з зазначеними вище міжнародними документами в питаннях визначення економічного змісту кредитного ризику та його класифікації. Дані нормативні акти вбачають в кредитному ризику ймовірність того, що одна із сторін контракту про фінансовий інструмент не виконає взятих на себе зобов'язань, що призведе до фінансових збитків протилежної сторони.

Для більш наглядного відображення основних аспектів щодо управління кредитним ризиком в Міжнародних стандартах фінансової звітності, Базельських угодах та Постанові 23 розглянемо порівняльну таблицю (табл. 1). Крім цих трьох документів, згадаємо і Постанову правління НБУ № 279, яка протягом дванадцяти років була головним орієнтиром для вітчизняних банківських установ при формуванні резервів за кредитними операціями та управлінні кредитним ризиком.

Наведена вище таблиця яскраво демонструє основні моменти, що стосуються оцінки кредитних ризиків та формування резервів за кредитними операціями прийняті в міжнародних та вітчизняних актах. Так, чітко простежується зв'язок втратившої чинність Постанови № 279 та Базельських угод з одного боку та нині діючої Постанови № 23 з МСФЗ з іншого. Існує думка, що перехід на МСФЗ призведе до заниження розмірів резервів за кредитними операціями, проте дана теза потребує більш глибокого дослідження.

Як показує європейський досвід, використання МСФЗ у банківській практиці забезпечує достатньо високий рівень прозорості інформації та дає сигнали раннього попередження про експозицію до ризиків, сприяючи посиленню ринкової дисципліни. При цьому, банкам слід віддавати перевагу обліку, заснованому на принципах, що дає змогу відображати не тільки певні типи фінансових інструментів, а й фінансові операції в цілому, враховуючи таким чином складність та розмаїття фінансових інновацій, що зростають [18].

Висновки. У ситуації, що нині склалася в Україні, існує постійна загроза виникнення системної кризи банківського сектору внаслідок малоефективного управління кредитними ризиками, що пояснюється причинами об'єктивного характеру: мінімальними за світовими мірками термінами функціонування української банківської системи, банківської інфраструктурою, що тільки зароджується та «дзеркальним» переносом в український банківський сектор західних технологій, відсутністю даних з кредитних історій позичальників, поверхневим розумінням суті управління системою кредитних ризиків.

На сьогодні розроблена достатня кількість нормативно-правових актів, які регламентують процес управління кредитним ризиком. Фундаментальним серед них являється Постанова НБУ № 23 «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями». Даний документ покликаний забезпечити ефективне управління ризиками, що виникають при проведенні активних операцій банку. При цьому, дана постанова наближує вітчизняне банківське законодавство до міжнародних стандартів, зокрема Міжнародних стандар-

тів фінансової звітності та Базельських угод. В той же час, зазначені міжнародні норми мають певні розбіжності, що стосуються розрахунку резерву за активними операціями. Наприклад, МСФЗ за основу розрахунку бере професійне судження бухгалтера стосовно величини та періоду виникнення майбутніх грошових потоків, в той час як Базельські угоди рекомендують за основу розрахунку резерву за активними операціями брати статистичні дані за останні три – п'ять років. Питання щодо того, використання яких з наведених міжнародних актів буде більш ефективним для вітчизняної банківської системи та як їх краще консолідувати має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Глєбова Н. В. Розкриття інформації у фінансовій звітності банківських установ / Н. В. Глєбова // Бізнесінформ. – 2012. – № 11. – С. 236-240.
2. Жердецька Л. В. Оцінка кількісного впливу кредитного ризику на достатність власного капіталу банку / Л. В. Жердецька // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 247-254. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_3_39.pdf
3. Закон України. Про банки і банківську діяльність: Верховна Рада України; від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
4. Закон України. Про інформацію: Верховна Рада України; від 02.10.1992 № 2657-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12?test=dCCMfOm7xBWMtghEZi1CW9T6HI4yAs80msh8Ie6
5. Закон України. Про Національний банк України: Верховна Рада України; від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14
6. Закон України. Про організацію формування та обігу кредитних історій: Верховна Рада України; від 23.06.2005 № 2704-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2704-15
7. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/104.pdf
8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України 02.08.2004 р. № 361 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/361.pdf
9. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.liga.zakon.ua
10. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.dfp.gov.ua
11. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.ssmsc. gov.ua
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
13. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, затверджені наказами Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // audit.w.3.kiev.ua
14. Постанова Правління Національного банку України. Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»: НБУ; від 25 січня 2012 р. № 23 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12
15. Постанова Правління Національного банку України. Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків»: НБУ; від 6 липня 2000 р. № 279 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00
16. Славянский А. В. Управление кредитным портфелем как один из элементов системы управления кредитным риском/ А. В. Славянский; рец. Н. А. Гавриловой // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – № 6. – С. 212-221.
17. Терещенко О. О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст] / О. О. Терещенко // Вісник НБУ. – Січень 2012. – С. 26-30.
18. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
19. Швець Н. Р. Удосконалення систем управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізаційних і кризових явищ у світі / Н. Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 433-445.

Подчесова В.Ю., Замашка Я.Н.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ

Аннотация
В статье уделено значительное внимание действующим нормативным актам, которые регламентируют процесс управления кредитным риском банка в Украине. Определены недостатки и преимущества существующего законодательства. Проанализированно соответствие отечественных нормативных актов Международным стандартам финансовой отчетности и Базельским рекомендациям. Выяснены расхождения данных международных актов в контексте оценки кредитного риска. Определены пути дальнейших исследований.

Ключевые слова: кредитный риск, управление кредитным риском, регламентация, базельские рекомендации, международные стандарты финансовой отчетности.

Podchesova V.Y., Zamashka Y.M.
Kharkiv Institute of Banking
of the University of Banking of National Bank of Ukraine

REGULATION CREDIT RISK MANAGEMENT PROCESS

Summary
The article paid much attention to the current regulations governing the management of credit risk of the bank in Ukraine. Outlines advantages and disadvantages of existing legislation. Analyzed compliance with local regulations International Financial Reporting Standards and the Basel recommendations. And analyzed data differs international instruments in the context of credit risk. The ways of further research.
Keywords: credit risk, credit risk management, regulation, Basel recommendations, International Financial Reporting Standards.

УДК 657.92.004

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Половенко Л.П., Гнатюк К.А.
Вінницький торговельно-економічний інститут

Проведено аналіз існуючих методів оцінки інформаційних технологій. Розкрито методичні підходи до оцінки ефективності проекту впровадження інформаційних технологій на підприємствах. Визначені основні етапи оцінювання ефективності застосування ІТ в процесах управління діяльністю підприємства.
Ключові слова: ефективність, методи оцінки, інвестиції, інформаційна технологія, критерії оптимальності, економічна ефективність, сукупна вартість володіння ІТ, функціональна ефективність впровадження ІТ.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасні тенденції розвитку економіки, інформаційні технології відіграють важливу роль в діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки, забезпечуючи автоматизацію бізнес-процесів підприємства та чітке управління. Сьогодні необхідність використання інформаційних технологій (ІТ) в управлінні підприємством вже не викликає сумнівів. Адже дозволяє керівництву будь-якої компанії приймати правильні і своєчасні стратегічні рішення навіть у найскладніших ситуаціях, коли необхідно оперувати величезною кількістю інформації. Проте впровадження та використання ІТ в діяльності підприємства є не завжди економічно ефективним для підприємства. Тому оцінка ефективності застосування ІТ є необхідною процедурою будь-якого підприємства, яка їх використовує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі тематика використання інформаційних технологій в управлінні підприємствами представлена достатньо широко. Проблеми формування і використання інформаційних технологій в управлінні підприємством розглянуто в працях як вітчизняних, так і зарубіжних економістів, зокрема І. О. Белебехи, Ф. Ф. Бутинця, Р. Ван дер Віла, І. І. Каракоза, А. Н. Кашаєва, О. Волкова і М. Денисенко, М. Йохна і В. Стадник, І. Литвин, Г. Титоренко, Л. Федулова, Т. М. Ковальчук, М. С. Пушкаря, О. Х. Румак, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, В. В. Сопка, М. Г. Чумаченка та інших учених. Водночас багато питань залишаються нерозкритими і потребують подальшого дослідження щодо оцінки ефективності застосування ІТ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінка ефективності застосування ІТ є ключовою при прийнятті рішення про доцільність впровадження ІТ та інвестування для цього коштів. Це зумовлене двома основними причинами. По-перше, дуже великими втратами у випадку прийняття помилкового рішення. По-друге, економічні вигоди від впровадження ІТ можуть бути отримані лише у випадку, коли вони виявлені ще на етапі проектування і закладені у цільові установки проекту, оскільки найбільшого успіху можна досягти, якщо цілі проекту тісно пов'язані з показниками оцінки результатів [2].

На практиці оцінка ефективності вкладень в інформаційні технології найчастіше здійснюється або на рівні інтуїції, або взагалі не здійснюється. З одного боку, це пояснюється небажанням постачальників рішень докладати значних зусиль до проведення попереднього аналізу щодо доцільності їх впровадження, а з іншого боку, має місце недовіра споживачів до результатів таких досліджень. Однак, джерелом обох цих проблем є відсутність зрозумілих і надійних методик оцінки економічної ефективності застосування ІТ.

Мета статті є удосконалення підходів до оцінки ефективності впровадження інформаційних технологій на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність інформаційних технологій – це така ситуація, у якій при наявних ресурсах і рівні розвитку інтелектуальних баз знань неможливо виконувати більшу кількість технологічних функцій, не жертвуючи при цьому якістю.

Оцінка результатів упровадження обраної інформаційної технології управління на підприємстві має здійснюватися у двох напрямах. Перший – класичний напрям – включає оцінку фінансово-економічних показників діяльності, таких як аналіз звіту про прибуток і збитки в динаміці, аналіз бухгалтерського балансу, ліквідності, фінансової стійкості (також у динаміці), а оцінку ефективності інвестиційного

© Половенко Л.П., Гнатюк К.А., 2015

проекту із впровадження інформаційної технології управління. Другий напрям пов'язаний з аналізом зміни показників, що характеризують реалізацію клієнтоорієнтованої стратегії розвитку підприємства: збільшення клієнтської бази, частки ринку, частки постійних клієнтів у загальному обсязі клієнтської бази, договорів генеральних підрядників [4].

Основна проблема полягає у тому, що вплив інформаційних технологій на доходність підприємства, як правило є опосередкованим через покращення управління бізнес-процесами підприємства, підвищення компетентності працівників, задоволення клієнтів.

Вимірювання цих ефектів у фінансовому вимірі ускладнене, тому і значення показника ефективності не забезпечить точної інформації щодо ефективності впровадження інформаційних технологій. За даними умовами, вважаємо, під ефективністю впровадження інформаційних технологій слід розуміти адекватність функціональних характеристик технологій конкретним цілям і завданням, які визначаються при прийнятті рішення щодо впровадження або модернізації інформаційної системи підприємства. Отже, саме від цілей проекту, в першу чергу, залежить набір ефектів від впровадження інформаційних технологій, а відповідно і ефективність [5].

Оцінка ефективності проекту впровадження інформаційних технологій має бути спрямована, передусім, на аналіз потенційної вигоди для підприємства і, отже, на таку реалізацію проекту, що дозволить максимально збільшити саме цю вигоду.

Розробка і впровадження нових ІТ вимагає великих одноразових витрат, експлуатаційних витрат, витрат живої праці. При обґрунтуванні доцільності здійснення таких великих витрат інвестор зазвичай вимагає проведення розрахунків за оцінкою ефективності заходів, що проводяться. Для цього необхідно встановити [1]: чинники, дію яких забезпечує ефективність; напрями дії цих чинників; показники для кількісного вимірювання ступеня впливу даних чинників; методи розрахунку цих показників.

Основними чинниками є підвищення якості проведення обчислювальних робіт, підвищення надійності функціонування обчислювальних ресурсів, скорочення термінів створення і освоєння нових інформаційних технологій, збільшення об'єму і скорочення термінів переробки інформації, підвищення продуктивності праці розробників і користувачів знову створених інформаційних технологій та ін. [2].

На практиці для оцінки ефективності й доцільності капіталовкладень у модернізацію вже існуючої або впровадження нової ІТ широко використовують наступні показники:

1) чистий дисконтований дохід (ЧДД) визначається як сума поточних ефектів за весь розрахунковий період, приведена до початкового кроку, або як перевищення інтегральних результатів над інтегральними витратами. Якщо протягом розрахункового періоду не відбувається інфляційної зміни цін або розрахунок проводиться в базових цінах, то величина ЧДД для постійної норми дисконту обчислюється за формулою (1):

$$ЧДД = \sum_{t=0}^{n} ДП_t K_{dt} - \left(\sum IC + P_n\right), \quad (1)$$

де $\Sigma ДП_t \cdot K_{dt}$ – сума дисконтованого грошового потоку (чистого доходу в теперішній вартості) за весь період експлуатації проекту (або за період до початку нових вкладень у проект);

$\Sigma IC + Рп$ – сума капіталовкладень на реалізацію проекту (варіанта) та інших витрат, пов'язаних з реалізацією проекту.

Грошовий потік t-го року (ДПt)

$$ДПt = Прt + At. \quad (2)$$

Тут Прt – чистий доход (прибуток) від експлуатації об'єкта, або економія собівартості t–го року;

At – річна сума амортизаційних відрахувань на основні фонди (амортизація по капіталовкладеннях);

Дисконтований грошовий потік t-го року

$$ДДПt = ДПt \cdot Кдt. \quad (3)$$

Дисконтний множник грошового потоку t-го року (Кдt)

$$Кдt = \frac{1}{(1+Ек)^t}, \quad (4)$$

де Ек – дисконтна ставка процента, що задається інвестором самостійно залежно від умов інвестування;

t – період експлуатації проекту (термін служби основних фондів), період від початку інвестування до нових вкладень у проект і т.п.

2) індекс дохідності (ІД) являє собою відношення суми чистих грошових потоків до розміру вкладених інвестицій (формула 5);

$$ІД = \sum_{t=1}^{n} \frac{ЧГП_t}{(1+i)^t} / ІВ, \quad (5)$$

де – чисті грошові потоки на t-му році розрахунку;

і – ставка дисконту;

ІВ – інвестиційні витрати;

t – конкретний рік реалізації проекту;

n – тривалість проекту в роках.

Якщо ІД > 1, то проект є ефективним, а якщо ж ІД < 1, – неефективним.

3) внутрішня норма дохідності (IRR) є ставка дохідності, яка прирівнює очікувані чисті грошові потоки до початкових витрат (формула 6).

$$ІВ = \sum_{t=1}^{n} \frac{ЧГП_t}{(1+IRR)^t}, \quad (6)$$

NPV = 0. IRR = r;

де IRR – внутрішня норма доходності.

Економічний зміст цього показника полягає в тому, що він визначає максимально допустиму вартість (ціну) капіталу, яка закінчується для реалізації цього проекту. Якщо IRR = 25%, то це означає, що недоцільно реалізовувати цей проект, якщо залучати для його реалізації кредит за дисконтною ставкою більше 25%.

Внутрішня норма доходності показує у відсотках прибуток з вкладеного капіталу за рік.

Визначення IRR проекту дає відповідь на питання, чи є він ефективним при певній заданій нормі дисконту (і). IRR проекту визначається в процесі розрахунку і потім порівнюється з передбачуваною інвестором нормою доходу на вкладений капітал. Якщо IRR дорівнює необхідній інвесторові нормі доходу на капітал або більший за таку, інвестиції в даний проект є виправданими, тож може розглядатися питання про його прийняття. У протилежному випадку інвестор може відмовитися прийняти проект.

У переважній більшості випадків IRR – метод оцінки капітальних проектів. Він дає таке саме рішення стосовно прийняття чи відхилення пропозиції щодо інвестування. Проекти з позитивними значеннями чистої теперішньої вартості матимуть вартість r більшу за вартість k.

4) коефіцієнт рентабельності (ARR) – розраховується як відношення середнього рівня (середньорічного) чистого грошового потоку до інвестиційних витрат (формула 7):

$$ARR = \frac{\sum_{t=1}^{n} ЧГП_t / n}{ІВ}, \quad (7)$$

де n – кількість років, на протязі яких реалізується проект.

Цей показник розраховується за фактичними даними без врахування фактора часу.

5) Термін окупності інвестицій (ПО) показує з якого моменту часу (року, місяця) проект починає приносити прибуток або за скільки років вкладені інвестиції повернуться (окупляться) (формула 8):

$$ПО = \frac{IB}{\sum_{t=1}^{n} ЧГП_t / n} \quad (8)$$

Слід зазначити, що всі перелічені показники є суто фінансовими і передбачають, що й економічний результат від ІТ, і витрати на її впровадження можна підрахувати кількісно в грошовій формі. Але якщо витрати на впровадження ІТ можна підрахувати по кошторисним документам, то економічний ефект дуже важко виміряти, адже ІТ не здатна прямо впливати на фінансово-економічні показники, вона лише може вчасно надавати необхідну інформацію і, тим самим, забезпечувати високу якість управлінських рішень, тобто основу економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. А як відомо управлінські процеси мало формалізовані і майже не піддаються кількісному виміру.

На сьогоднішній день для визначення ефективності ІТ-інвестицій пропонується ряд методик, які можна згрупувати наступним чином (таблиця 1): Традиційні фінансові методики (Return on Investment, Total Cost of Ownership, Economic Value Added); Імовірнісні методи (Real Options Valuation, Applied Information Economics, Economic value sourced); Інструменти якісного аналізу (Balanced Scorecard, Portfolio management, Customer index) (Табл. 1).

Жоден з перерахованих критеріїв сам по собі не є достатнім для ухвалення проекту. Рішення про інвестування засобів в проект повинне ухвалюватися з урахуванням значень всіх перерахованих критеріїв й інтересів всіх учасників інвестиційного проекту. Важливу роль в цьому рішенні повинна відігравати також структура і розподіл інвестицій, що привертаються для здійснення проекту за термінами, а також інші чинники, окремі з яких піддаються тільки змістовному (а не формальному) обліку (наприклад, соціальні й екологічні чинники, що впливають на здоров'я людей, соціальна і екологічна обстановка в регіонах) [8].

Необхідно враховувати також непрямі фінансові результати, обумовлені здійсненням проекту, зміни доходів сторонніх підприємств і громадян, ринковою вартістю земельних ділянок, будівель й іншого майна, а також витрати на обумовлену реалізацією проекту консервацію або ліквідацію виробничих потужностей, втрати природних ресурсів і майна від можливих аварій та інших надзвичайних ситуацій [5].

Висновки і пропозиції. На сьогоднішній день сформувалася досить велика кількість різноманітних методологій аналізу ефективності впровадження і функціонування ІТ, проте не дивлячись на це, на даний момент немає єдиної методології, яка б підходила для оцінки ефективності ІТ. Тому існує досить складна проблема правильного вибору конкретного методу оцінки ефективності, яка вимагає від управління компаній диференційованого підходу до кожного кроку впровадження і використання ІТ у своїй діяльності. Запропонована методика розрахунку ефективності проекту впровадження інформаційних технологій дозволить враховувати прямі і якісні ефекти від впровадження інформаційних технологій, ризики проекту і приймати правильні управлінські рішення щодо вибору проекту і наступного його контролю. Перспективи подальших досліджень спрямовані на порівняння різних методів і підходів до оцінки проектів з впровадження інформаційних технологій та моделювання процесу прийняття рішення щодо удосконалення ІТ підприємств.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика методів оцінювання економічної ефективності ІС [7]

Групи методів	Методики	Переваги	Недоліки
Фінансові	– Return on Investment (ROI) – Total Cost of Ownership (TCO) – Economic Value Added (EVA)	Базою є класична теорія визначення економічної ефективності інвестицій. Використовуються загальноприйняті у фінансовій сфері критерії (чиста поточна вартість, внутрішня норма прибутку)	Обмеженість застосування. Оперують поняттями припливу та відпливу грошових ресурсів, які вимагають конкретики та точності.
Імовірнісні	– Real Options Valuation (ROV) – Applied Information Economics (AIE) – Economic value sourced (EVS)	Можливість оцінки імовірності появи ризику і появи нових можливостей за допомогою статистичних та математичних моделей.	Необхідність системності. Необхідність статистичних спостережень та великого обсягу статистичних даних. Можливість випуску з поля зору інших проектних ризиків.
Якісні	– Balanced Scorecard (BSC) – Portfolio management (PM) – Customer index	Доповнення кількісних розрахунків якісними оцінками. Можливість оцінки явних і неявних факторів та пов'язання їх з загальною стратегією.	Необхідність розробки власної детальної системи показників і впровадження її в усіх підрозділах. Суттєвий суб'єктивний фактор при розробці системи показників.

Список літератури:

1. Інноваційний розвиток промисловості України / [Волков О. І., Денисенко М. П., Гречан А. П. та ін.]; за ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенко. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.
2. Информация и ИТ в стратегическом управлении посредническими организациями / М. М. Бобруль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 135-140.
3. Годин В. В. Управление информационными ресурсами: модульная программа для менеджеров [Електронний ресурс] / Користувач: Большая электронная библиотека / В. В. Годин, И. К. Корнеев. Модуль, 2000. – № 17-М. – Режим доступу: http://www.rutracker.org/ forum/viewtopic. php?t=932987
4. Денисенко М. П. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством / М. П. Денисенко, І. В. Колосся // Економіка та держава. – 2010. – № 7. – С. 19–25.
5. Литвин І. С. Інформаційні технології в економіці / І. С. Литвин. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 304 с.

6. Стратегии бизнеса: Справочник / [Айвазян С.А., Балкинд О. Я., Баснина Т. Д. и др.]; под ред. Г. Б. Клейнера. – М.: КОНЭСКО, 1998. – 481 с.
7. Титоренко Г. А. Автоматизированные информационные технологии в экономике / Г. А. Титоренко. – М.: ЮНИТИ, 2006. – 400 с.
8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 512 с.
9. Самуйлов К. Е. Основы формальных методов описания бизнес-процессов: учеб. пособ. / К. Е. Самуйлов, А. В. Чукарин, С. Ю. Быков. – М.: РУДН, 2011. – 123 с.
10. Фирсова Н. В. Инструментальные средства моделирования бизнес-процессов и оценка их применения для целей реинжиниринга / Н. В. Фирсова // Вестн. Санкт-Петерб. гос. ун-та. – 2005. – Вып. 4. – Сер. 8. – С. 100–119.

Половенко Л.П., Гнатюк К.А.
Винницкий торгово-экономический институт

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
Проведен анализ существующих методов оценки информационных технологий. Раскрыто методические подходы к оценке эффективности проекта внедрения информационных технологий на предприятиях. Определены основные этапы оценки эффективности применения ИТ в процессах управления деятельностью предприятия.
Ключевые слова: эффективность, методы оценки, инвестиции, информационная технология, критерии оптимальности, экономическая эффективность, совокупная стоимость владения ИТ, функциональная эффективность внедрения ИТ.

Polovenko L.P., Hnatiuk K.A.
Vinnitsa Trade and Economic Institute

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Summary
The analysis of existing methods for assessing information technology. Reveals methodological approaches to evaluating the effectiveness of project implementation of IT. The basic stages of evaluation of application of IT efficiency are certain in the processes of management by activity of the enterprise.
Keywords: effectiveness, evaluation, investment, information technology, criteria of optimality, economic efficiency, combined ownership IT cost, functional efficiency of introduction of IT.

УДК 331.101.6

АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Проскурович О.В., Хом'як І.В.
Хмельницький національний університет

Досліджено теоретичні питання поняття продуктивності праці. Проведено аналіз динаміки продуктивності праці за даними ПАТ «Укрелектроапарат». Розраховано вплив трудових факторів на зміну рівня середньої продуктивності праці одного працівника за методом абсолютних різниць. Проаналізовано динаміку трудомісткості, причини зміни її величини та вплив на продуктивність праці. А також наведено основні шляхи підвищення продуктивності праці.
Ключові слова: продуктивність праці, трудомісткість, виробіток, персонал, метод абсолютних різниць.

Постановка проблеми. В ринкових умовах проблема підвищення продуктивності праці, як джерела реального економічного прогресу, стає досить важливою для подальшого розвитку економіки. Як показує світовий досвід, економічними лідерами стають не ті країни, які мають значні ресурси, а ті, які досягли високої продуктивності праці. Не випадково в економічно розвинених країнах функціонують спеціальні установи, які займаються дослідженням і розробкою технології управління продуктивністю праці.

Продуктивності праці приділяється значна увага і на рівні суб'єктів господарювання всіх сфер діяльності як одному з найважливіших показників ефективності, який характеризує рівень раціонального використання трудових ресурсів і використовується для внутрішнього аналізу і планування ефективної господарської діяльності підприємства. Тому, оцінка, аналіз та діагностування продуктивності праці була, є і буде у списку актуальних питань як серед відомих науковців, так і серед молодих вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки щодо дослідження показника продуктивності праці, обґрунтування методики вимірювання її рівня й динаміки, застосування різ-

© Проскурович О.В., Хом'як І.В., 2015

номанітних методів для визначення ступеня впливу факторів на продуктивність праці широко висвітлені у науковій літературі. Серед значних наукових здобутків виділяють праці В. Беседіна, Д. Богині, О. Грішнової, В. Данюка, Г. Завіновської, Л. Лісогор, К. Маркса, М. Мескона, А. Пасєки, П. Самуєльсона, М. Семикіної, С. Струміліна, Ф. Тейлора, А. Файоля, Т. Хачатурова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на вагомий внесок науковців у дослідженні продуктивності праці, слід відмітити, що залишаються недостатньо опрацьованими питання впливу факторів (зокрема питомої ваги робітників у складі працівників основної діяльності (ПОД) та середнього виробітку одного робітника) на продуктивність праці промислового підприємства за допомогою методу абсолютних різниць.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд одного із методів вимірювання рівня і динаміки продуктивності праці та чинників, що впливають на ці показники.

Виклад основного матеріалу. В процесі дослідження трудових процесів необхідно розрізняти поняття «продуктивність» і «продуктивність праці». Під продуктивністю розуміють ефективність використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) під час виробництва різних товарів, виконання робіт і надання послуг. Вона відбиває взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів та ресурсами, які були витрачені на їх виробництво. Продуктивність праці ж досліджує ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукцію.

Продуктивність праці є інтегрованим, багатофакторним показником, в якому поєднані кваліфікація і інтереси персоналу, рівень техніки і технології, якість управління, якість продукції, маркетинг, соціальне і економічне середовище тощо. Найкраще сполучення чинників продуктивності і визначає краще використання ресурсів, вищу продуктивність праці [4, с. 67].

З'ясовуючи економічний зміст продуктивності праці, треба мати на увазі, що праця, яка витрачається на виробництво продукції складається з:

- живої праці, яка витрачається в певний момент безпосередньо в процесі виробництва продукції;
- минулої праці, уречевленої у раніше створеній продукції, яка використовується тією чи іншою мірою для виробництва нової продукції (сировина, матеріали, енергія – повністю; машини, споруди, тощо – частково).

Рівень продуктивності праці можна характеризувати рядом показників:

– виробіток продукції за одиницю часу;
– трудомісткість виробленої продукції;
– вартість виробленої продукції на одну особу.

Як економічна категорія продуктивність праці характеризує ефективність використання робочої сили і в загальному випадку відображає кількість споживчої вартості, створеної за одиницю часу (виробіток) або витрати робочого часу на виробництво одиниці споживчої вартості (трудомісткість). На практиці продуктивність праці, зазвичай, визначається як виробництво продукції в розрахунку на одного працівника основної діяльності [5, с. 124].

Проведемо аналіз динаміки продуктивності праці ПАТ «Укрелектроапарат» у таблиці 1.

За даними таблиці 1, середня продуктивність одного працівника збільшилась у звітному періоді проти планової на 1,05 грн (або на 0,4%), а одного робітника зменшилась на 6,52 грн (1,41%). Але при цьому підприємство запланувало збільшити

Таблиця 1

Дані для аналізу продуктивності праці

№	Показник	Умовні позначення	2012 р.	2013 р.		Відхилення від плану (±)	
				за планом	фактично	абсол.	%
1	Товарна продукція, тис. грн	ТП	256783	254009,6	254012	2,4	100,00
2	Чисельність працівників, осіб	ЧП	1073	980	978	-2,00	99,80
3	з них робітників	ЧР	577	550	559	9,00	101,64
3а	Питома вага робітників у загальній чисельності працівників, %	$ПВ_р$	53,77	56,12	57,16	1,04	101,84
4а	Кількість відпрацьованих робітниками: людино-днів, тис.	$ЛД_р$	129248	121550	94303,3	-27246,7	77,58
4б	людино-годин, тис.	$ЛГ_р$	925415,68	972400	716705,1	-255694,9	73,70
5	Кількість днів, відпрацьованих одним робітником: (ряд. 4а:ряд.3)	Д	224	221	168,7	-52	76,33
6	Середня тривалість робочого дня [(ряд.4б:ряд.4а*1000)], год.	$Т_с$	7,16	8	7,6	-0,40	95,00
7	Середня кількість годин, відпрацьованих одним робітником (ряд.4б:ряд.3)*1000]	$Г_с$	1603,84	1768	1282,12	-485,88	72,52
8	Середня продуктивність праці одного працівника (ряд.1:ряд.2), грн	$РВ_п$	239,31	258,68	259,73	1,05	100,40
9	Середня продуктивність праці одного робітника (ряд.1:ряд.3), грн	$РВ_р$	445,03	460,92	454,40	-6,52	98,59
10	Середньоденна продуктивність праці одного робітника (ряд.1:ряд.4а), грн	$ДВ_р$	1,99	2,09	2,69	0,61	129,15
11	Середньогодинна продуктивність праці одного робітника (ряд.1:ряд. 4б), грн	$ГВ_р$	0,28	0,26	0,35	0,09	135,95
12	Витрати людино-годин на виробництво 1 тис. грн продукції	ТМ	3,604	3,836	2,822	-1,01	73,56

Джерело: розроблено авторами

порівняно з минулим роком продуктивності праці в розрахунку на одного працівника на 19,37 грн (8,09%) і на 15,89 грн (3,57%) в розрахунку на одного робітника. Це говорить про те, що підприємство у звітному році здійснює всі заходи для зростання продуктивності праці, що їх було заплановано.

Аналіз також показує, що продуктивність праці зростала або спадала за всіма показниками проти планових, але не однаковою мірою.

Різниця в рівнях виконання плану щодо середньої продуктивності праці одного працівника і одного робітника в 5,47 грн (1,05-6,52) пояснюється зниженням загальної чисельності працівників основної діяльності на 2 особи або 0,2%. Різниця в рівні виконання плану щодо середньої продуктивності праці у звітному періоді та середньогодинної продуктивності праці одного робітника в 259,38 грн (259,73-0,35) виникла у зв'язку з наявністю цілоденних втрат робочого часу, які становили 52 дні, або 23,67% на кожного робітника. Різниця в рівні виконання плану одним робітником щодо середньогодинної і середньоденної продуктивності праці в 0,52 грн (0,61-0,09) пов'язана з наявністю внутрішньозмінних втрат робочого часу, які становили 0,4 години за кожну зміну на одного робітника.

Наступним етапом аналізу є розрахунок вплив факторів (питомої ваги робітників у складі ПОД та середнього виробітку одного робітника) на зміну рівня середньої продуктивності праці одного працівника (ПОД) за методом абсолютних різниць [1, с. 73]. За рахунок зміни питомої ваги робітників у складі ПОД на 1,04% продуктивність праці одного працівника зросла на 4,79 грн (1,04 · 460,92/100). За рахунок скорочення середнього виробітку одного робітника на 6,52 грн продуктивність праці одного працівника зменшилась на – 3,74 грн ((-6,52) · 57,16/100). В загальному продуктивність праці одного працівника під впливом цих факторів збільшилась на 1,05 грн порівняно з планом.

На зміну середнього виробітку одного робітника впливає зміна кількості відпрацьованих днів у звітному періоді, середньої тривалості робочого дня і середньогодинного виробітку. Зменшення кількості відпрацьованих одним робітником днів на 52 дня призвела до зменшення середнього виробітку одного робітника на – 104,37 грн ((-52) · 8 · 0,26). Скорочення тривалості робочого дня на 0,4 год. призвела до зменшення середнього виробітку одного робітника на – 17,54 грн ((-0,4) · 168,7 · 0,26). Збільшення середньогодинного виробітку одного робітника на 0,09 грн дозволило збільшити середній виробіток одного робітника на 115,39 грн (0,09 · 168,7 · 7,6). В цілому порівняно з планом середній виробіток одного робітника під вплив зазначених факторів зменшився на – 6,52 грн.

Отже, середній виробіток одного працівника більший за плановий на 1,05 грн. Середній виробіток одного робітника збільшився за рахунок зростання середньогодинного виробітку одного робітника на 115,39 грн. Негативно вплинули понадпланові цілоденні та внутрішньозмінні втрати робочого часу. У результаті середньогодинний виробіток одного робітника зменшився відповідно на 104,37грн і 17,54 грн. Резервами зростання середнього виробітку одного робітника є подолання двох названих негативних факторів, що становлять у загальній сумі 121,91 грн, або 26,45% планового виробітку.

Підсумковим етапом аналізу ефективності використання персоналу на підприємстві є факторний аналіз впливу зазначених показників на обсяг товарної продукції у звітному періоді за методом абсолютних різниць. Збільшення кількості робітників на 9 осіб дозволило додатково отримати товарної продукції на суму 4,17 тис. грн. (9 · 221 · 8 · 0,26/1000). Зменшення кількості відпрацьованих одним робітником днів на 52 дня призвело до недоотримання товарної продукції на – 57,46 тис. грн. ((-52) · 559 · 8 · 0,26/1000). Скорочення тривалості робочого дня на 0,4 години не дозволило отримати – 8,81 тис. грн. товарної продукції ((-0,4) · 559 · 168,7 · 0,26/1000). Зростання середньогодинного виробітку одного робітника на 0,9 грн призвело до збільшення товарної продукції на 64,50 тис. грн (0,09 · 559 · 168,7 · 7,6/1000). Отже, обсяг товарної продукції у звітному періоді порівняно з планом зріс на 2,40 тис. грн. На випуск товарної продукції негативно вплинули другий і третій фактори, а за рахунок збільшення середньогодинного виробітку одного робітника обсяг товарної продукції мав би збільшитися на 64,50 тис. грн. та за рахунок збільшення кількості робітників – на 4,17 тис. грн. Але вплив зміни внутрішньозмінних і цілоденних втрат робочого часу зменшив цей показник до 2,4 тис. грн (68,67 – 66,27).

На продуктивність праці, оціненої за виробітком, суттєво впливає трудомісткість продукції. Між цими показниками є певні взаємозв'язки [2, с. 129].

Для аналізу динаміки трудомісткості, причин зміни її величини і впливу на продуктивність праці побудуємо таблицю 2.

Наведені в таблиці дані показують, що питома трудомісткість знизилась проти минулого періоду на 21,71% за плану 26,44%. За рахунок цього фактора було в основному забезпечене зростання годин-

Таблиця 2

Аналіз трудомісткості продукції

№	Показник	2012 р.	2013 р.		Зміна показника, %		
			за планом	фактично	план до минулого періоду	фактично до минулого періоду	фактично до плану
1	Обсяг товарної продукції, тис. грн	256783	253506	254012	98,72	98,92	100,20
2	Відпрацьовано всіма робітниками люд.-год., тис.	925415,68	972400	716705,08	105,08	77,45	73,70
3	Питома трудомісткість на 1000 грн, люд.-год. [(ряд.2:ряд.1)1000]	360,39	383,58	282,15	106,44	78,29	73,56
4	Середньогодинний виробіток кожного робітника, грн (ряд.1:ряд.2)	0,28	0,26	0,35	93,95	127,73	135,95
5	Середньорічний виробіток одного робітника, грн	445,03	460,92	454,40	103,57	102,11	98,59

Джерело: розроблено авторами

ної продуктивності праці, яка залежить від рівня трудових затрат і виконання норм.

За рахунок зниження трудомісткості планувалось підвищити годинну продуктивність праці на 35,95%. Фактично вона зросла на 27,73%.

Отже, на промисловому підприємстві зростання рівня продуктивності праці забезпечується головним чином підвищенням озброєності праці (фондо- і енергоозброєність, електрооснащеність, технічна озброєність), а також вдосконаленням організації виробництва і праці.

Враховуючи значення продуктивності праці для економічного зростання, кожне суспільство намагається постійно підвищувати продуктивність праці. Основними шляхами підвищення продуктивності праці є [3, с. 284]:

- розвиток і впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу;
- піднесення загальноосвітнього, культурно-технічного та професійного рівня працівників;
- раціональне використання природних, матеріальних, трудових ресурсів;
- поліпшення організації та управління виробництвом;
- впровадження ефективних матеріальних і моральних стимулів до праці.

Отже, підвищення рівня продуктивності:

- є єдиним джерелом збільшення обсягів виробництва продукції;
- призводить до скорочення затрат живої праці на виробництво продукції, а відтак – економії робочого часу;
- створює передумови для скорочення тривалості робочого дня, робочого тижня і загальної кількості робочих днів у році;
- обумовлює скорочення витрат на оплату праці в розрахунку на одиницю продукції;
- сприяє підвищенню ефективності використання затрат;
- сприяє зниженню витрат на оплату праці й витрат на виробництво загалом, що забезпечує підвищення рівня рентабельності праці.

Висновки і пропозиції. Під ефективністю праці слід розуміти досягнення працівниками найкращих результатів з найменшими витратами. Зростання продуктивності праці виступає основним завданням будь-якого підприємства, яке необхідно вирішити для збільшення ефективності виробництва. До того ж продуктивність забезпечує конкурентоспроможність економіки не лише одного підприємства, а й регіону, галузей та країни в цілому.

Продуктивність праці є одним із найважливіших показників, що характеризує ефективність суспільного виробництва. Продуктивність праці характеризує ефективність та результативність, що визначається співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого боку.

В ринкових умовах важливу роль для зростання продуктивності праці має максимальне використання діючих потужностей. Підвищення продуктивності праці можна досягти за рахунок скорочення витрат праці на виробництво продукції шляхом інтенсифікації, впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва, використання більш досконалої техніки і технології виробництва, скорочення втрат робочого часу поліпшенням організації виробництва, матеріально-технічного постачання та інших факторів відповідно до плану організаційно-технічних та інноваційних заходів. Для підвищення продуктивності праці необхідно застосовувати засоби мотивації працівників та покращувати умови праці. Також підвищує продуктивність праці освіта, оскільки дає корисні знання, дисципліну та працездатність, а люди з такими якостями дуже продуктивні.

Список літератури:

1. Загородній А. Г. Теорія економічного аналізу: навч. посібник / А. Г. Загородній, Г. І. Кіндрацька, З. О. Коваль, О. І. Тивончук. – Л.: Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2012. – 327 с.
2. Козак І. І. Економічний аналіз: навч. посіб. / І. І. Козак. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 217 с.
3. Кукурудза І. І. Політична економія: матеріали до лекцій та семінарів / І. І. Кукурудза; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Вид. 2-ге, доп. – Черкаси: Вид. відділ ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2007. – 368 с.
4. Морщенок Т. С. Продуктивність праці: економічна сутність та фактори її підвищення на підприємстві / Т. С. Морщенок, І. Л. Луц // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 63-71.
5. Олійник Т. І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т. І. Олійник, І. О. Олійник // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 122-127.

Проскурович О.В., Хомяк И.В.
Хмельницкий национальный университет

АНАЛИЗ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы понятия производительности труда. Проведен анализ динамики производительности труда на ПАО «Укрэлектроаппарат». Рассчитано влияние некоторых факторов на изменение уровня средней производительности труда одного работника методом абсолютных разниц. Проанализирована динамика трудоемкости, причины изменения ее величины и влияние на производительность труда. А также приведены основные пути повышения производительности труда.
Ключевые слова: производительность труда, трудоемкость, выработка, персонал, метод абсолютной разницы.

Proskurovych O.V., Khomyak I.V.
Khmelnytskyi National University

ANALYSIS OF THE LABOR PRODUCTIVITY INDUSTRIAL ENTERPRISE

Summary
Theoretical explanation of conception «labor productivity» was analyzed. Analysis of changes in labor productivity of PJSC «Ukrelectroapparat» was done. Influence of some factors on variations in average productivity per employee by using absolute differences was calculated. Dynamics of complexity, reasons for changing its size and impact on productivity was analyzed. Main ways of increasing productivity are presented.
Keywords: labor productivity, labor input, output, staff, method of absolute differences.

УДК 374.71

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ З ОБЛІКУ НАРАХУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Ревенок В.І., Мамчур О.С.
Вінницький торговельно-економічний інститут

У статті розглянуто питання автоматизації ведення кадрового обліку та обліку заробітної плати на сучасному підприємстві, висвітлено проблеми автоматизації обліку праці, охарактеризовано спеціалізовані програмні продукти. Також виявлено особливості теоретичних та практичних аспектів застосування комп'ютерних інформаційних систем в організації бухгалтерського обліку виплат працівникам.
Ключові слова: персонал, заробітна плата, кадровий облік, проблеми ведення обліку праці, програмні продукти.

Постановка проблеми. Становлення ринкових відносин в Україні сприяло створенню значної кількості малих і середніх підприємств, реструктуризації великих у результаті роздержавлення, що розширило сферу ведення бухгалтерського обліку та застосування засобів його автоматизації. Ведення обліку праці, нарахування та виплати заробітної плати є важливим елементом системи обліку та управління підприємством, оскільки, з одного боку, допомагає визначити суму витрат підприємства на оплату праці і відповідно визначити фактичну собівартість виготовленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг, з іншого боку, дозволяє максимально ефективно використовувати наявні трудові ресурси підприємства.

Важливого значення в підвищенні ефективності використання трудових ресурсів, управління ними набуває правильна організація обліку праці та заробітної плати, який повинен забезпечувати надходження реальної та достовірної інформації про трудомісткість виробленої продукції та нарахування заробітної плати. Саме це визначає склад головних завдань цієї ділянки обліку: забезпечення достовірного визначення затрат праці на виготовлення продукції; своєчасне та правильне визначення розміру оплати праці; контроль за використанням фонду основної та додаткової заробітної плати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремої розмови вимагають проблеми автоматизації виплат працівникам, що стоять перед великими виробничими підприємствами. їх немало, вони неодноразово розглядалися у працях вітчизняних та закордонних науковців. Проблемам створення автоматизованих інформаційних систем обліку в останні роки приділяється багато уваги у вітчизняних науково-практичних та навчальних публікаціях. Так, праці А. Берези, Ф. Бутинця, О. Дубій, В. Ситника, Л. Терещенко, Гужва В.М., Маклаков С.В., Рогач І.Ф., Сендзюк М.А., Антонюк В.А. та ін. присвячені концептуальним теоретичним питанням створення і функціонування комп'ютерних інформаційних систем обліку суб'єктів господарювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну важливість автоматизації обліку праці та її оплати для облікової системи підприємства, автоматизація обліку праці та її оплати є найскладнішою ділянкою автоматизації обліку підприємства, що обумовлено такими проблемами:

- складність розрахунку та різноманітність структур заробітної плати працівників різних підприємств;
- постійна зміна нормативних документів, що визначають порядок нарахування заробітної плати, здійснення нарахувань та утримань з неї;
- неоднозначність трактування чинного законодавства;
- різноманітність алгоритмів здійснення допоміжних розрахунків за різними видами та умовами виплат;
- різний порядок утримання податку на доходи фізичних осіб та внесків до фондів соціального страхування і пенсійного фонду з різних видів виплат;
- наявні розбіжності періоду нарахування та виплати заробітної плати в залежності від особливостей роботи підприємств [5, с. 261].

Мета статті є виявлення особливостей теоретичних та практичних аспектів застосування інформаційних комп'ютерних систем в організації бухгалтерського обліку виплат заробітної плати працівникам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні існують багато програм для обліку заробітної плати на підприємстві. На теперішній час в Україні функціонують близько 200 фірм – розробників спеціального програмного забезпечення АІС обліку, а на ринку представлено значну кількість їхньої продукції.

© Ревенок В.І., Мамчур О.С., 2015

Пакет прикладних програм закритого типу, призначені для автоматизованого розв'язування облікових задач та формування фінансової і податкової звітності, можна умовно розподілити на три групи [6].

До першої групи належать великі програмні комплекси, які використовуються для автоматизації функції обліку на будь-якому об'єкті господарювання. Такий комплекс складають згруповані в окремі модулі взаємопов'язані програми. Кожний модуль, як правило, призначено для автоматизації окремої ділянки обліку (наприклад, облік основних засобів і нематеріальних активів, облік виробничих запасів, облік праці і заробітної плати тощо). Усі модулі в такій системі об'єднує головний модуль. Як правило, це модуль «Головна книга». Такі пакети прикладних програм, за деяким винятком, створюються для певного об'єкта і коштують дуже дорого. Якщо ж підприємство придбало відповідний ППП, виникає проблема його пристосування (настроювання) до певних умов господарювання, що також є тривалим та дорогим процесом. Найвідомішими програмними комплексами цієї групи програм є програмний комплекс «R/3» (Німеччина), «Platinum» (США), «Scaly» (Швеція), «Sun» (Великобританія), «Моноліт» (Росія), «Галактика» (Україна – Росія).

Другу групу утворюють ППП, орієнтовані як на малі й середні («Турбо-бухгалтер», «Колібрі», «Фінанси без проблем», «Леді Фін» та ін.), так і на середні та великі («БЕСТ», «Парус-Підприємство», «Офіс 2000 тм», «1С: Підприємство» та ін.) підприємства.

Це досить потужні комп'ютерні системи масового призначення, в яких реалізовано комплексний підхід до автоматизації господарського обліку на підприємствах різних видів діяльності. Вони поєднують у собі простоту освоєння і використання й потужні можливості в організації синтетичного та аналітичного обліку за різними планами рахунків:

- ручне та автоматизоване введення облікової інформації;
- контроль інформації на всіх стадіях оброблення;
- здійснення обліку в кількісно-вартісному вимірі в різних валютах;
- швидкий пошук інформації;
- отримання підсумків як за об'єктами синтетичного, так і аналітичного обліку в «реальному часі» (тобто після введення інформації);
- формування фінансової, податкової та статистичної звітності за будь-який період та можливість налагодження довільних форм первинних документів і форм звітності.

Третя група – пакети прикладних програм, які призначені для автоматизації розрахунків за окремими дільницями обліку. Це програми типу «Розрахунок заробітної плат», «Облік МШП» і т. ін. Для автоматизації господарського обліку в цьому випадку необхідно купувати декілька програм, але такий шлях є неперспективним, створені в такий спосіб комп'ютерні системи громіздкі і з ними важко працювати.

В таблиці 1 відображено основні вимоги до програмного забезпечення бухгалтерського обліку. При впровадженні на підприємстві програмного забезпечення щодо обліку заробітної плати необхідно враховувати вимоги з таблиці 1.

Основними засадами ведення обліку праці та її оплати є:

- інтеграція кадрового обліку, обліку праці та її оплати в єдине ціле;
- централізація обробки інформації з обліку праці та її оплати;
- автоматизований збір інформації про вихід працівників на роботу та відпрацьований ними час;
- автоматизація типових розрахункових операцій;
- автоматизований контроль за правильністю проведення ручних розрахунків та коригувань.

Таблиця 1

Характеристика вимог до програмного забезпечення бухгалтерського обліку [7]

Види	Вимоги	Коротка характеристика
Функціональні	Ведення журналу операцій	Здатність вводити та накопичувати всі господарські операції, що відображають господарську діяльність підприємства
	Аналітичний облік	Можливість ведення аналітичного обліку в таких розрізах і з таким рівнем деталізації, як цього вимагають потреби управління
	Кількісний облік	Можливість ведення обліку в натуральному вимірнику
	Валютний облік	Облік у валютах, які відрізняються від основної валюти
	Гнучкість	Можливість налагодження програми до особливостей конкретного підприємства та змін у законодавстві
Технічні	Невибагливість до апаратного забезпечення	Можливість ефективно працювати на комп'ютерах із середніми технічними характеристиками
	Редактор документів	Вбудовані в програму засоби створення і коригування форм первинних документів, розрахунків і звітів
	«Експорт-імпорт» даних	Можливість обміну даними з іншими програмами та пристроями (касовими апаратами, технологічними датчиками, сканерами штрих-кодів)
	Робота в мережах	Здатність працювати на кількох комп'ютерах з поєднанням даних за допомогою комп'ютерної мережі
	Захист інформації	Забезпечення кодування інформації та обмеження доступу за допомогою системних паролів
	Архів документів	Вбудовані засоби архівації даних з можливістю швидкого відновлення інформації
Комерційні вимоги	Ціна	Прийнятна для підприємства ціна програмного забезпечення та його супроводу
	Супровід	Послуги з навчання користувачів, оперативні консультації, оновлення програмного забезпечення
	Документація	Якісна детальна друкована документація до програм
Ергономічні вимоги	Інтерфейс користувача	Зручні та нешкідливі для здоров'я користувача засоби забезпечення діалогу «людина-комп'ютер»
	Програмна допомога	Розвинена система програмної допомоги, що дозволяє отримати «підказку» щодо будь-якої функції або дії в програмі

Ринок програмних продуктів зв'язаний з ведучими фірмами-розробниками такими як: 1С:Підприємство, ІНТЕЛЛЕКТ-СЕРВІС, ПАРУС, ГАЛАКТИКА, ДІАСОФТ, ІНФІН, ІНФОСОФТ, ОМЕГА, R-STYLE SOFTWARE LAB, COGNITIVE TECHNOLOGIES LTD. [2, с. 248].

Організація автоматизованого обліку виплат працівникам може здійснюватися різними методами: модульний принцип; комплексне рішення.

Згідно з модульним принципом може виділятися для автоматизації обліку виплат працівникам один або декілька окремих модулів:

- облік відпрацьованого часу і неявки на роботу,
- облік і контроль вироблення і зарплати робітників-відрядників,
- облік і нарахування почасової і інших видів оплат,
- розрахунки різних видів утримань із зарплати,
- аналітичний облік по працівниках (по видах нарахувань і утримань),
- формування зведених регістрів,
- розрахунок бази оподаткування фонду оплати праці,
- облік депонованої зарплати та ін.

Аналіз відповідного програмного забезпечення показав, що у більшості бухгалтерських програм розрахунки заробітної плати запрограмовані на примітивному рівні – почасова зарплата без будь-яких додаткових розрахунків. Всі інші розрахунки бухгалтер повинен виконувати вручну. Навіть для малих підприємств це не дуже зручний спосіб [9].

Що стосується найбільш нових програмних засобів для автоматизації обліку заробітної плати, то слід відмітити сучасний інструмент автоматизації задач управління персоналом, ведення кадрового обліку та розрахунків по заробітній платі у відповідності з вимогами законодавства – спеціалізовану конфігурацію «1С:Зарплата та Управління персоналом для України». Це прикладне рішення використовується великими підприємствами із різними формами оплати праці (погодинна, відрядна, акордна, за договорами цивільно-правового характеру тощо), із широким списком доплат і утримань, та навіть просто з великою кількістю працівників (понад 100 осіб).

На сьогодні, вважається ефективною програмою для обліку заробітної плати – програма "1С: Підприємство 8 Зарплата і Управління Персоналом для України". З її допомогою можна вести кадрову управлінську й облікову діяльність декількох організацій, підтримувати документування й автоматизацію процесу підбору й оцінки кандидатів, розробляти і застосовувати схеми фінансової мотивації працівників з використанням різних показників ефективності діяльності як окремого працівника, так і підприємства. Для розрахунку й обліку заробітної плати в програмі автоматизована за такими параметрами: розробка схем мотивації працівників; облік результатів виробничої діяльності; автоматичний розрахунок широкого кола нарахувань – від оплати по окладу до оплати лікарняних і відпусток по середньому заробітку; гнучка настройка використовуваних нарахувань і утримань. При цьому йдуть взаєморозрахунки з працівниками підприємства, а також облік витрат на оплату праці в складі собівартості продукції і послуг. Автоматизовано весь комплекс розрахунків з персоналом, починаючи від введення документів про фактичне вироблення, оплати лікарняних листів і відпусток, аж до формування документів на виплату зарплати та депонування, а також звітності в державні наглядові органи [3].

Реалізація завдань реформування системи бухгалтерського обліку та сучасні ринкові зміни діючої системи організації оплати праці потребують докорінних змін методології обліку розрахунків оплати праці на підприємстві.

Сьогодні створено законодавчо-правову базу регулювання оплати праці відповідно до міжнародних трудових норм, що діють у ринковій економіці, система документування оплати праці розвинута на високому рівні. Однак залишається необхідність розроблення нових та вдосконалення існуючих галузевих форм первинних документів з обліку заробітної плати, що враховують особливості її нарахування і виплати в окремих галузях економіки [6].

Говорячи про користь автоматизації бухгалтерії, потрібно сказати, що вона підвищує ефективність роботи багатьох структур підприємства: бухгалтеру-виконавцю бухгалтерське програмне забезпечення полегшує роботу на трудомістких ділянках, збільшує швидкість виконання операцій; співробітникові, що не володіє великим досвідом, дозволяє виконувати складні завдання. Головний бухгалтер з легкістю зможе довірити підлеглим практично всі аспекти роботи, адже чітко прописаний алгоритм не дозволить їм помилитися. Керівник ж зможе отримувати оперативну інформацію про фінансову і виробничу діяльність компанії.

На багатьох невеликих фірмах на бухгалтера часом покладають багато додаткових обов'язків, серед яких і ведення кадрового обліку. У конфігурації «1С:Бухгалтерія 8.2» документообіг розділів кадрового обліку та обліку оплати праці пов'язані: кадрові дані є підґрунтям обліку оплати праці.

Слід зазначити, що можливості ведення кадрового обліку в більшості облікових програм є достатньо обмеженими, оскільки не всі програми передбачають можливість ведення кадрового обліку в повному обсязі [11].

У конфігурації «1С:Бухгалтерія 8.2» можна вести повноцінний кадровий облік. В таблиці 1 наведено документи, якими оформляються у програмі основні кадрові операції:

Загалом упровадження автоматизованої системи на підприємстві дозволяє: 1) полегшити виконання службових обов'язків адміністративно управлінського персоналу; 2) скоротити витрати праці і засобів на збір інформації, її аналіз та отримання різних форм звітності; 3) отримувати більш достовірну, точну, детальну інформацію, повною мірою відповідає потребам управління; 4) вирішувати якісно нові управлінські завдання.

Важливо, щоб програми такого типу були ліцензійними і не приносили шкоди усій комп'ютерній системі. Але це коштує немалих грошей, і не кожне підприємство може дозволити собі придбати подібний програмний продукт. Саме такі підприємства можуть скористатися програмами, розробленими в середовищі Visual Basic for Application.

Висновки та пропозиції. Отже, питання нарахування заробітної плати, а також податкового, бухгалтерського статистичного обліку оплати праці займають особливе місце в роботі бухгалтерії кожного підприємства. Основою ефективної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання виступає чітко налагоджена система врахування і контролю. Незалежно від форми власності фірмі необхідний бухгалтерський облік як основа, що підтверджує юридичну і фінансову обґрунтованість дій фірми, її взаємодії з органами державного керування і правопорядку і дотримання встановлених норм і правил [7]. Підводячи підсумок, слід зазначити, що для повного, ефективного та систематичного облі-

ку нарахування заробітної плати на підприємстві є досить значна кількість спеціалізованих програмних продуктів, які постійно поповнюються та розвиваються. Останні програмні продукти відомих розробників мають більше засобів налаштування до потреб підприємств різного рівня. Але використання будь-яких програмних засобів вимагає від бухгалтера підвищення кваліфікації та інформаційної компетенції. Велика кількість оригінальних підходів до вирішення задачі нарахування заробітної плати породжує необхідність створення універсальної інформаційної системи нарахування зарплати. Саме тому підприємствам необхідно визначитися з вибором програмного забезпечення, яке було здатне забезпечити всі потреби обліку підприємства і разом з тим було досить економним і не вимагало великих витрат на його придбання, а також не вимагало від бухгалтера специфічних навичок програмування. Тільки за умови вибору можна максимізувати ефективність та ведення облікової діяльності, що безумовно є необхідним кроком на шляху до розвитку і процвітання підприємства.

Список літератури:

1. Береза А. М. Основи створення інформаційних систем: Навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 214 с.
2. Войтюшенко Н. М., Інформаційні системи і технології в обліку: навч.посіб. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 340 с.
3. Гужва В. М. Інформаційні системи і технології на підприємствах: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 400 с.
4. Івахненков С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: Навч. посібник: Навчаїьне видання. – К.: Знання – Прес, 2003. – 349 с.
5. Клименко О. В. Інформаційні системи і технології в обліку. Навч. посібник. – К., 2008. – 320 с.
6. Маклаков С. В. Создание информационных систем с AllFusion Modeling Suite: Навчальне видання. – М.: ДИАЛОГ-МИФИ, 2005. – 432 с.
7. Маслов В. П. Інформаційні системи і технології в економіці: Навчальний посібник: Навчальне видання. – К.: Слово, 2003. – 264 с.
8. Нетреба І.О. Роль інформаційних систем управління в підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств // Формування ринкових відносин в Україні (укр.). – 2006. – № 1. – С. 89-93.
9. Офіційний сайт представництва компанії «1С» в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://its.1C.ua/.
10. Сараєва Г., Власенко Л. 1С: Бухгалтерія 8.2: доступно для бухгалтера. – Х.: Фактор, 2011. – 528 с.
11. Ткаченко Н. А. Особливості документального оформлення операцій з обліку праці та її оплати / Н. А. Ткаченко // Облік і фінанси АПК. Науково-виробничий журнал. – 2011. – № 3 – С. 79–83.

Ревенок В.И., Мамчур О.С.
Винницкий торгово-экономический институт

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ С УЧЕТА НАЧИСЛЕНИЯ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

Аннотация
В статье рассмотрены вопросы автоматизации ведения кадрового учета и учета заработной платы на современном предприятии, освещены проблемы автоматизации учета труда, охарактеризованы специализированные программные продукты. Также выявлены особенности теоретических и практических аспектов применения компьютерных информационных систем в организации бухгалтерского учета выплат работникам.
Ключевые слова: персонал, заработная плата, кадровый учет, проблемы ведения учета труда, программные продукты.

Revenok V.I., Mamchur O.S.
Vinnitsa Trade and Economic Institute

KEY ASPECTS INFORMATION SYSTEMS WITH WAGES (THEIR AMOUNT, CHARGE METHOD AND PAYMENTS, ETC.)

Summary
The questions automate maintenance of personnel records and payroll in the modern enterprise, highlighted problems automate work described specialized software. Also revealed features of the theoretical and practical aspects of computer information systems in accounting for employee benefits.
Keywords: staff salaries, personnel records, the problem of accounting work software products.

УДК 338.414

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВИРОБНИЦТВА БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

Редько Н.В.
Відкритий міжнародний Університет розвитку людини «Україна»

Розглянуто актуальні питання формування інноваційних стратегій підприємств. Наведені найбільш значущі проблеми формування ефективних інноваційних стратегій розвитку підприємства. Проаналізовані етапи алгоритму формування інноваційної стратегії. Виділені ключові елементи. Запропоновано напрями вдосконалення механізмів формування інноваційних стратегій.

Ключові слова: інноваційна стратегія, розвиток підприємства, інноваційні ризики, кваліфіковані кадри, законодача база.

Постановка проблеми. Розвиток підприємства можливий лише за його постійного пристосування до змін зовнішнього середовища. Орієнтація світової економіки на інноваційних шлях розвитку примушує вітчизняним підприємствам відповідати новим умовам господарювання. Посилення конкуренції і скорочення життєвих циклів товарів в багатьох галузях промисловості призвели до значного відставання вітчизняних підприємств від світових виробників. Безперервне стимулювання інноваційного розвитку, тобто інвестування у власні дослідження, інноваційно-комунікаційні технології, маркетинг, дизайн, навчання персоналу, придбання нових розробок, обладнання є ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в цих умовах

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичних і практичних аспектів стратегічного управління інноваційним розвитком присвячені наукові розробки відомих українських і зарубіжних учених таких як: Л. Водачек, О. Волков, А. Гриньов, М. Денисенко, И. Мухарь, Г. П'ятницька, І. Павленко, Б. Санто, В. Ткаченко, Р. Фатхтудінов, В. Чубай, А. Юданов, К. Янковський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Будь-яке підприємство на ринку товарів та послуг може успішно конкурувати лише за умови використання нових продуктів чи процесів їх виробництва та споживання. Така діяльність підприємства має інноваційний характер і відіграє ключову роль в його життєдіяльності. В умовах економічної інтернаціоналізації досвід успішних компаній свідчить, що на міжнародному ринку інновації та креативні рішення забезпечують виключні конкурентні переваги, довгострокову доходність та високі темпи розвитку. Однак кризові тенденції, що породжують нестабільність зовнішнього оточення, а також знижують внутрішній економічний потенціал, при неадекватному менеджменті компаній, спричиняють сповільнення та»замороження» інноваційної діяльності. За таких умов інновації залишаються джерелом розвитку лише теоретично, та не знаходять своєї практичної реалізації. В зв'язку із цим особливого значення набуває стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств на основі процесу їх передбачення, регулювання та пристосування.

Метою статті є необхідність визначення та теоретико-методологічного обґрунтування чинників та можливих напрямків стратегічного інноваційного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Розширене відтворення інноваційного процесу в усіх сферах багатогранної діяльності підприємства, раціональне залучення інноваційного потенціалу з метою забезпечення конкурентоспроможності потребує формування механізму стратегічного інноваційного розвитку, використання якого на противагу стихійному інтуїтивному пошуку напрямів інноваційного розвитку дозволить не тільки підвищити результативність інноваційної діяльності, а і надасть потужні можливості для підвищення ефективності функціонування підприємств в умовах нестабільного економічного середовища.

Проблеми економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності в умовах інформаційно-технологічної революції можуть бути вирішені за допомогою ефективних стратегій інноваційного розвитку. Саме послідовна інноваційна стратегія зумовила високу якість життя, національну безпеку, охорону довкілля та високий технічний рівень розвинених країн світу. Отже, мова йде не просто про одноразове використання нововведень для досягнення миттєвих переваг, а й про неперервний, детально спланований стратегічний інноваційний розвиток, який формує методи та засоби управління інноваціями та дозволить підпорядкувати впровадження інновацій загальним цілям, перетворюючи інтенсивне впровадження інноваційних процесів у фактор економічного зростання.

У світі формується новий тип суспільства, який базується на знаннях та інформації й орієнтується на управлінні інноваціями. У змаганнях між країнами, економічними регіонами, компаніями перемагає той, хто зумів адаптувати свою стратегію розвитку до особливостей зовнішнього середовища, досягнув успіхів у комерціалізації інновацій. Тому формування економічної стратегії для суб'єктів господарювання є одним з основних чинників, що забезпечує їхнє ефективне функціонування в умовах глобальної конкуренції. Основною її складовою, яка узгоджена за цілями і термінами реалізації, є стратегія у сфері створення і використання інновацій [1, с. 134].

Стратегічне управління інноваціями є складовою інноваційного менеджменту. Воно вирішує широкий спектр питань планування та реалізації інноваційних проектів і програм, які розраховані на якісні зміни в діяльності організації на ринку, у виробництві або в соціальній сфері організації.

Поняття «стратегія» у сучасному розумінні – це сукупність всіх дій управлінського характеру, спрямованих на зміцнення позицій організації (підприємства, корпорації) і задоволення споживачів, які сприяють досягненню місії та цілей організації.

Стратегія – це комплексний план, що орієнтує організацію не на сьогодення, а на перспективу.

Метою стратегії є забезпечення не стільки поточного успіху, скільки прискореного постійного розвитку організації в умовах конкуренції, лідерства на ринку.

Інноваційна стратегія – один із засобів досягнення цілей організації, який відрізняється від інших

© Редько Н.В., 2015

засобів своєю новизною, передусім для даної організації, для галузі ринку, споживачів, країни в цілому.

Вибір ефективної стратегії інноваційного розвитку стає основою успіху інноваційної діяльності. Тільки правильна стратегія невпинного інноваційного просування вперед дає шанси не тільки утримати, але і поліпшити позиції підприємства. Стратегій підприємства може бути безліч, але всі вони базуються на стратегічних альтернативах [2]:

− обмежене зростання підприємства;

− зростання;

− скорочення.

Інноваційний тип обраної стратегії за своєю спрямованістю належить саме до перших двох типів зазначених стратегічних альтернатив, а тому, найчастіше науковці, досліджуючи альтернативні шляхи інноваційної стратегії на підприємстві, розподіляють її різновиди в межах двох основних груп: активна (наступальна, експансивна), пасивна (адаптивна), або наступальна і оборонна [3], створюючи при цьому нові класифікації типів інноваційних стратегії, поява яких з одного боку свідчить про відсутність повністю завершених поглядів щодо формування інноваційних стратегій на підприємствах, а з іншого призводять до труднощів процесі їх реалізації, значно знижуючи ефективність нововведень, унеможливлюючи формування загальної єдиної моделі інноваційної стратегії, єдиного механізму стратегічного інноваційного розвитку.

На практиці підприємство рідко дотримується незмінно однієї і тієї самої стратегії, як і стратегії в «чистому вигляді», використовуючи чисельні модифікації інноваційних стратегій, комбіновані інноваційні стратегії як найбільш ефективні у випадках закріплення позицій та переходу з захисної до інноваційної стратегії наступального типу.

Важливим є розгляд проблемних питаня формування інноваційних стратегій розвитку підприємств та визначення основних напрямів удосконалення механізмів формування інноваційних стратегій.

До найбільш значущих проблем формування ефективних інноваційних стратегій розвитку підприємства можна віднести:

- недостатньо розробленість пдходів до достовірної оцінки ефективності реалізації інноваційної стратегії розвитку підприємства;

- недостатній рівень вивчення галузевого інноваційного ринку при виборі конкурентоздатних напрямів інноваційного розвитку підприємства;

- відсутність ефективної системи управління підприємством;

- недостатньо розробленість методів прогнозування життєвих циклів інновацій;

- обмеженість власних інвестиційних ресурсів і неефективне фінансове планування при реалізації інвестиційних стратегій;

- незабезпеченість отримання максимальної віддачі від конкурентоздатних інвестицій в умовах розвитку вітчизняних промислових технологій;

- відсутність комплексної методики оцінки інноваційних ризиків при формуванні інноваційних стратегій;

- брак кваліфікованих кадрв;

- недосконаліість законодавчої бази.

В основі розробки інноваційної стратегії мають лежати стратегічні управлінські рішення, які:

- орієнтовані на майбутнє і на постійні зміни середовища;

- пов'язані із залученням значних матеріальних ресурсів, широким використанням інтелектуального потенціалу;

- характеризуються гнучкістю, здатністю адаптуватися до змін ринкових умов;

- враховують неконтрольовані організацією зовнішні чинники.

Розробка стратегії інноваційного розвитку передбачає прийняття стратегічних завдань, оцінку можливостей та ресурсів для їх виконання; аналіз альтернатив; підготовку конкретних програм, проектів, бюджетів; оцінку сильних та слабких сторін діяльності суб'єктів зі врахуванням обраних цілей. Аналізується стан розвитку науково-інноваційної сфери, види існуючих науково-інноваційних структур, напрями їх діяльності та можливість конкуренції між ними, перспективи розвитку. Обираються фактори, що приймаються за основу для з'ясування інноваційної стратегії [4;с. 140].

Для того, щоб визначити, яку обрати стратегію інноваційного розвитку, необхідно виконати певну послідовність дій:

Місія підприємства → оцінка рівня нестабільності середовища → вибір методології управління → аналіз стратегічного рівня за результатами анкетування → аналіз зовнішнього середовища, виявлення сильних та слабких сторін підприємства → тенденції розвитку галузі → SWOT-аналіз середовища підприємства → розроблення альтернатив інноваційної стратегії → вибір стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Першочерговим етапом алгоритму формування інноваційної стратегії підприємства виробництва безалкогольних напоїв є формування цілей як системи напрямів майбутньої діяльності суб'єкта господарювання та механізмів їх забезпечення в зовнішньому конкурентному середовищі. Чітке визначення основних напрямів діяльності, робочих принципів у зовнішньому середовищі, культури, традицій, робочого клімату організації є передумовою для визначення критеріїв оцінки чинників вибору інноваційної стратегії підприємства, найбільш адекватної зовнішнім і внутрішнім реаліям.

Дякі вчені виділяють такі ключові елементи у формуванні інноваційної стратегії виробництва безалкогольних напоїв:

Технічні можливості. Обсяг технологічних інновацій неабияк залежить від поточних можливостей підприємства, які воно мобілізувало всередині організації або до яких є доступ у зовнішньому середовищі. У цьому аспекті особливого значення набуває створення в Україні системи інформаційного забезпечення підприємств щодо наявності вітчизняних та іноземних технологічних інновацій, можливостей їх використання в регіонах країни.

Організаційні можливості та успіх поточної організаційної моделі. Впровадження інноваційної стратегії потребує наявності відповідних організаційних та управлінських можливостей. Основна їх функція − нівелювати негативний вплив від протидії змінам, які здебільшого виникають у найуспішніших підприємствах. Стійкість підприємства призводить до його негнучкості та нездатності розвивати внутрішні радикальні пропозиції, які є основою інноваційної діяльності. У вітчизняних підприємствах проблеми доповнюються бажанням зберегти стабільність у досить хиткому зовнішньому середовищі, оскільки керівництво не готове до ризику, що виникає всередині організації.

Фінансування. Плануючи впровадження інноваційної стратегії, необхідно обрати структуру можливих джерел фінансування. Сьогодні більшість інноваційних проектів в Україні реалізується власними коштами підприємств [1].

Переваги щодо можливостей фінансування інноваційних проектів можуть одержати товаровиробники, які зможуть скористатися пільговим кредитуванням. Але непрозорість механізму розподілу бюджетних коштів на окреслені цілі робить пільгові кредити недоступними майже для двох третин підприємств.

Думка вищого керівництва. Управлінський апарат має низку варіантів можливого розвитку підприємства виробництва безалкогольних напоїв, і саме він встановлює напрям позиціювання суб'єкта господарювання. Тобто, в разі прийняття рішення проінноваційний напрям розвитку підприємства, вище керівництво змушене сформувати необхідний інноваційний клімат, заснований на беззаперечній підтримці інноваційної діяльності всіма управлінськими ланками.

Наявний потенціал підприємств виробництва безалкогольних напоїв, можливо виявити лише за умови їх активної взаємодії із зовнішнім середовищем, яке накопичує інноваційні ідеї, генерує інвестиційні ресурси та формує ринки для реалізації продукції.

Можливості у зовнішній мережі. Розвиток нових технологічних, організаційних, біологічних та інших інновацій потребує співпраці з іншими підприємствами, які мають доповнюючі ресурси, що може стати основною конкурентною перевагою. Оцінюючи цей чинник, необхідно звернути увагу на можливості для підприємства використовувати венчурний капітал, що особливо ефективно за впровадження радикальних інновацій.

Структура галузі. Аналіз галузевої структури дасть змогу виявити основні перешкоди й можливості для впровадження інновацій. Слід ураховувати незбалансованість структури вітчизняного сектора. Саме об'єднання малих за розміром підприємств дасть змогу мобілізувати кошти та пришвидшити окупність інноваційних проектів.

Конкуренція. Аналіз конкурентного середовища є продовженням оцінки галузевої структури. У світовій економіці конкуренція в будь-якій галузі еволюціонує від забезпечення конкурентних переваг за рахунок природних ресурсів, значних обсягів інвестицій до забезпечення за допомогою інновацій.

Рівень технологічних змін. У світовій економіці життєвий цикл продукції стає все коротшим. Інновації можуть стосуватися технологій виробництва і розширенням асортименту безалкогольної продукції за рахунок напоїв, що виготовлені із концентратів і настоїв, пряно-ароматичної сировини, які володіють не тільки приємними смаковими властивостями, але й несуть у собі корисність для споживача.

Отже, стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства не обмежується вибором інноваційної стратегії. Йому передує деталізований аналіз можливостей та перешкод щодо реалізації інноваційних цілей, успіх якого залежить від встановлення оптимального переліку зовнішніх і внутрішніх чинників. Останні, відтак, повинні відображати організаційні, економічні, технологічні, культурні аспекти функціонування підприємства.

Висновки і пропозиції. Таким чином підводячи підсумки можемо констатувати, що вплив факторів на тип інноваційної стратегії підприємства має полягати у формуванні системи обмежень, які корегують множину можливих інноваційних цілей підприємства. Однак формування механізму стратегічного інноваційного розвитку потребує дослідження не тільки зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на інноваційну діяльність підприємства, але й аналізу структури інноваційної стратегії, яка дозволить окреслити систему можливих напрямів інноваційного розвитку підприємства, визначити методи та засоби вибору типу інноваційної стратегії.

Подальші дослідження полягають у розробці аналітичних методів для адекватної оцінки зовнішніх і внутрішніх чинників вибору інноваційної стратегії, які враховують особливості діяльності вітчизняних підприємств, їх організаційну й фінансову спроможність, технологічну відсталість системних тенденцій інноваційного розвитку в світовій економіці. Адже, суттєве підвищення ефективності інноваційного підприємництва може бути досягнуто за рахунок активізації і стимулювання позабюджетних джерел фінансування інноваційної діяльності створення системи венчурного фінансування. При цьому вона повинна створюватись із застосуванням так званої «селективної» політики – державної політики з активним залученням приватного, у тому числі й іноземного, капіталів, реалізації і впровадження цільових інноваційних програм.

Постійний розвиток персоналу компанії і його стимулювання позитивно впливає на формування інноваційної стратегії і розвиток компанії. В той же час на вітчизняних підприємствах спостерігається дефіцит кваліфікованих робітників, викликаний відтоком фахівців за рубіж а зниженням якості освіти [5;с. 16-20]. В зв'язку з цим перспективний напрям розвитку освіти повинен бути пов'язаний з розвитком інженерно-економічних спеціальностей, в результаті фахівець не тільки отримає навики в управлінні підприємством, а й розумітиме технологічні особливості виробничого процесу та можливості його удосконалення.

Список літератури:

1. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту: Підручник / Наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. – Львів: Бак, 2001. – 624 с.
2. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб.-практ. пособие / А. Ю. Юданов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», «ГНОМ-ПРЕСС», 1998. – 384 с.
3. Ткаченко В. А. Основы конкурентных преимуществ и инновационного развития. Монография. / Подобщ. и науч. ред. проф. Ткаченко В. А. – Д.: ДУЭП, Монолит, 2008. – 476 с.
4. Капітан І. Б. Формування стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємств на засадах маркетингу// Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11(65). – С. 137-143.
5. Кириченко О. А. Системний розвиток інноваційної діяльності / О. А. Кириченко, Ю. Г. Вигівська // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 11. – С. 16-20.

Редько Н.В.
Открытый международный Университет развития человека «Украина»

ИННОВАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ БЕЗАЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ

Аннотация
Рассмотрены актуальные вопросы формирования инновационных стратегий предприятий. Приведены наиболее значимые проблемы формирования эффективных инновационных стратегий развития предприятия. Проанализированы этапы алгоритма формирования инновационной стратегии. Выделенные ключевые элементы. Предложены направления совершенствования механизмов формирования инновационных стратегий.
Ключевые слова: инновационная стратегия, развитие предприятия, инновационные риски, квалифицированные кадры, законодача база.

Red'ko N.V.
Open International University of Human Development «Ukraine»

INNOVATION STRATEGY MANAGEMENT ENTERPRISES MANUFACTURE OF SOFT DRINKS

Summary
Discussed urgent issues of formation of innovative strategies for enterprises. These most significant problems developing effective innovation strategies of the company. Stages algorithm of innovation strategy. Dedicated key elements. Directions improving the mechanisms of formation of innovative strategies.
Keywords: innovation strategy, enterprise development, innovation risks skilled workforce zakonodacha base.

УДК 325.14

ПОЛІТИКА ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Риндзак О.Т.
Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України

Запропоновано типізацію моделей політики інтеграції мігрантів за класифікаційною ознакою концепції людини в суспільстві. Так, виділено: ліберальну (людина-незалежний індивід, котрий виступає основним елементом суспільства, а відповідно, й суб'єктом інтеграції), комунітарну (людина як невід'ємна частина спільноти, колективу) й інтеракційну (індивід в системі соціальних зв'язків і відносин) моделі. Зокрема, до комунітарних належать моделі асиміляції, сплаву та мультикультуралізму. Здійснено аналітичний огляд змісту кожної з названих моделей та обгрунтовано, що найбільш прийнятною на сьогоднішній день і перспективною щодо її імплементації в демократичних суспільствах є інтеракційна модель інтеграції. Висвітлено головні риси міграційної політики держав, які досягли найбільшого успіху у вирішенні проблеми інтеграції мігрантів.
Ключові слова: інтеграція, мігранти, політика інтеграції, мультикультуралізм, асиміляція, ліберальна модель, інтеракційна модель.

Постановка проблеми. Глобалізація та зовнішня міждержавна регіоналізація значною мірою зумовили інтенсифікацію процесів міжнародної міграції. Тому кожна держава визначає свій спосіб реагування на зростаючу кількість іммігрантів та виробляє відповідні механізми регулювання проблем імміграції та адаптації іммігрантів. Адже саме успішна інтеграція мігрантів у приймаюче суспільство уможливить повноцінне використання їх людського потенціалу та дозволить запобігти соціальній напруженості й міжнаціональним конфліктам Оскільки політика інтеграції мігрантів у нашій державі перебуває лише на стадії свого становлення, то це актуалізує необхідність вивчення існуючих моделей та запозичення відповідного досвіду розвинутих країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам міжнародної міграції та інтеграції мігрантів, теоретико-прикладним аспектам удосконалення державної міграційної політики присвячено праці відомих українських вчених: Власюка О.С., Гайдуцького П.І., Лібанової Е.М., Макогона Ю.В., Малиновської О.А., Пирожкова С.І., Позняка О.В., Прибиткової І.М., Садової У.Я. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки Україна відносно недавно стала реципієнтом великої кількості мігрантів, а її міграційне сальдо набуло позитивного значення тільки у 2005 році, то проблеми адаптації та інтеграції іммігрантів є не достатньо вивченими і розробленими на сьогоднішній день. Особливої гостроти і актуальності набуває ця тематика у світлі останніх подій, коли перед окремими регіонами нашої держави виникла необхідність вирішення проблеми соціокультурної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Вивчення та аналіз загальнотеоретичних під-

© Риндзак О.Т., 2015

ходів та світового досвіду ведення політики інтеграції мігрантів є необхідною передумовою розробки ефективних механізмів адаптації як іммігрантів з інших країн, так і вимушених внутрішніх переселенців в Україні.

Метою цієї публікації є здійснення аналітичного огляду основних моделей політики інтеграції мігрантів до приймаючого суспільства та висвітлення головних засад міграційної політики держав, які досягли найбільшого успіху у вирішенні проблеми інтеграції мігрантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі немає єдності думок науковців щодо трактування терміну «інтеграція». Це складне поняття, котре може набувати різного значення залежно від контексту вживання. В цілому, в суспільних науках інтеграція показує, на скільки всі елементи суспільства взаємопов'язані між собою, і як воно функціонує як єдина система. Досить поширеним і цілком прийнятним є визначення, затверджене Європейською радою: інтеграція є динамічним, двостороннім процесом взаємного пристосування іммігрантів та мешканців країн-членів [2, с. 30]. Водночас, варто зауважити, що інтеграція виступає і як мета державної політики (якість життя, рівні можливості) і як процес, котрий веде до реалізації цієї мети.

Під інтеграційною моделлю розуміємо низку взаємопов'язаних ідей та практик, котрі служать основою для адаптації, пристосування новоприбулих мігрантів до певного суспільства. Аналізуючи світові тенденції «імміграційної експансії», проф. Юдіна Т.Н. виділяє такі моделі взаємодії приймаючого суспільства з іммігрантами [5, с. 92]:

1. Модель повного виключення – відмова приймати іммігрантів як найпростіша форма вирішення проблеми етнокультурних непорозумінь і конфліктів. Однак, в умовах глобалізації модель повної відмови від імміграції в країну практично не можливо реалізувати. А з урахуванням різноманіття культур, що склалось на сьогодні, державі необхідно здійснювати певні дискримінаційні заходи. Крім того, заборона легальної імміграції веде до нелегальної.

2. Модель сегрегації (диференційного виключення) в основному орієнтована на дозвіл тимчасового в'їзду мігрантів у країну з метою включення їх в окремі підсистеми суспільства (ринок праці) і виключення з інших сфер суспільства (політичного життя, соціального забезпечення, громадянства). Виключення може відбуватись як за допомогою юридичних механізмів (відмова у громадянстві, суттєві відмінності у правах громадян і не громадян), так і через неофіційні методи (расизм і дискримінація).

3. Модель асиміляції передбачає включення мігрантів у приймаюче суспільство на основі одностороннього процесу зміни їх культурних, соціальних, мовних характеристик. Очікується, що мігранти згодом не відрізнятимуться від більшості населення. Для цього держава створює сприятливі умови для адаптації іммігрантів, трансформації їх культури і більшості цінностей через наполегливість у використанні домінуючої мови і навчання в школах дітей мігрантів.

4. Модель плюралізму (мультикультуралізму) ґрунтується на забезпечення мігрантам рівних прав у всіх сферах суспільства при збереженні ними власної культури, мови, традицій. Ця модель передбачає готовність більшості сприйняти культурні відмінності і відповідно до цього змінювати соціальну поведінку в суспільстві.

У науковій літературі часто цей перелік доповнюється моделлю інтеграції [3, с. 56]. Це найбільш конструктивний спосіб співіснування, співробітництва різних соціальних, релігійних, етнічних груп у суспільстві. Кожна з них має право на існування, збереження власної самобутності, визнаючи такі самі права інших груп та виявляючи до них толерантність. Водночас, ці всі групи мають спільну ідентичність, пов'язану зі спільними соціально-політичними інтересами, цінностями, цілями держави, в якій проживають.

З метою систематизації усього різноманіття поширених на сьогоднішній день моделей, розглянемо їх через призму різних наукових підходів до визначення суспільства та місця в ньому людини. Так, залежно від того, що береться за вихідну одиницю аналізу, моделі інтеграції іммігрантів у приймаюче суспільство можна звести у три групи: ліберальну, комунітарну (колективістську) та інтеракційну (рис. 1).

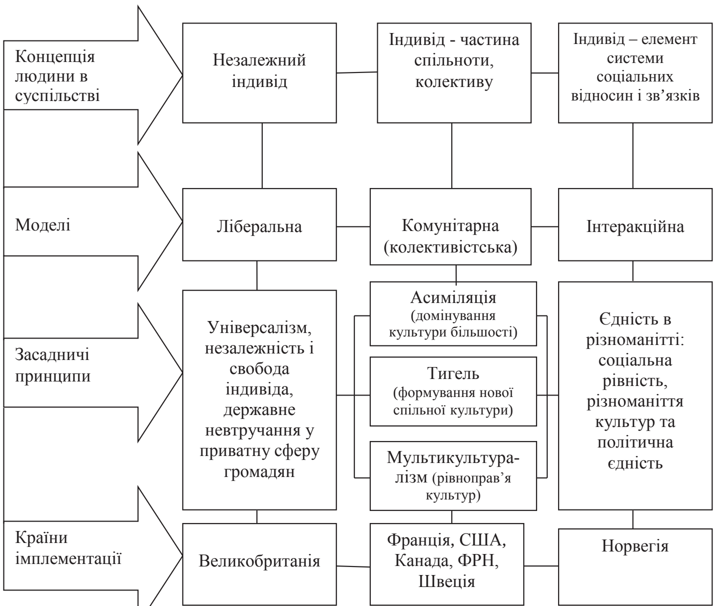

Рис. 1. Моделі політики інтеграції іммігрантів у приймаюче суспільство

Джерело: Розроблено автором

Представники ліберальної концепції вважають, що найважливішою суспільною одиницею є індивід – окрема людина, яка є вільною, незалежною і раціональною. Відповідно, суспільство є сумою таких автономних індивідів, основою існування якого виступає їх рівність, що передбачає рівні права (голосування і свобода слова) і обов'язки (необхідність дотримуватись закону і не порушувати права інших громадян). З цього випливає нормативний універсалізм, суть якого полягає в тому, що всі рівні перед законом, потребують однакового до себе ставлення й поводження через призму загальних стандартів і норм.

Виходячи з цих засадничих принципів, суть ліберальної інтеграційної моделі полягає в наступному [7, с. 133]: одиницею, що повинна інтегруватись, є окремий індивід; вважається, що інтеграція відбулась, коли новоприбулий іммігрант має ті самі права і обов'язки, що й інші члени суспільства; вимога асиміляції відсутня. В цілому, країна походження, етнічна, культурна і релігійна приналежність іммігранта не мають суттєвого значення для держави, оскільки стосуються лише його приватної сфери. Те, що приїздять різноманітні національні меншини сприймається суспільством позитивно до тих пір, поки вони не ставлять певні вимоги

як меншини, або ж не прагнуть впливати на діяльність більшості.

Позитивними рисами моделі є те, що незалежність індивіда розглядається як абсолют, ніхто не може порушити права людини; держава вимагає дотримуватись офіційних законів, норм і не втручається в приватне життя людей. Водночас, незалежність індивіда не повинна сприйматись однозначно і не завжди є добром для суспільства. Тобто в реальному житті існування повністю незалежних індивідів є практично неможливим, а якщо такі є, то вони – асоціальні.

Альтернативою ліберальній моделі є ті теорії, котрі базуються на групах, на тому, що надіндивідуальні величини (спільноти) реально існують. Їх називають колективістськими моделями. Представники цього напрямку вважають, що індивід не може бути незалежним від колективу чи мати рівні з ним права. Добробут та ідентичність окремої особи залежить від її приналежності до певної соціальної групи та участі в життєдіяльності цієї групи. Як член національної спільноти, індивід має зобов'язання, які виходять за рамки особистих інтересів. У політології цю точку зору називають комунітаризмом, як протилежну до лібералізму. Як інтеграційний проект така концепція може призвести до вимоги повної асиміляції іммігрантів у приймаючому суспільстві. Основна суть асиміляційної моделі коротко викладена вище, крім того добре висвітлена у науковій літературі. Тому вважаємо за доцільне лише зауважити, що думка про асиміляцію і однонаціональну державу виявилась нежиттєздатною. Так, історичний досвід показує, що тиск щодо асиміляції іммігрантів викликає зворотну реакцію: об'єднання для захисту від зовнішнього світу.

Метою моделі сплаву, чи як її часто в науковій літературі називають «плавильного котла», теж є формування монолітної нації. Однак, вона принципово відрізняється від асиміляційної моделі тим, що мігранти не повинні відмовлятися від своїх звичаїв і культури, щоб безслідно «розчинитись» в цінностях більшості. Натомість, кожна етнічна спільнота робить свій вклад у формування єдиної культури приймаючого суспільства. Таким чином, іммігранти повинні сприяти оновленню мови, виникненню нових страв і моди, а також до видозміни музичних форм у країні свого проживання.

Ще однією моделлю, постулати котрої вибудовуються на колективі, національній спільноті як основній одиниці інтеграції, є мультикультуралізм. Культурне різноманіття є перевагою суспільства, воно створює певний ресурс, дозволяє забезпечити різні точки зору у вирішенні певних проблем. Представники цього підходу вважають, що держава повинна забезпечувати діяльність національних спільнот, чи принаймні своїми діями не сприяти їх знищенню. Тобто державна політика повинна проводитись таким чином, щоб надати можливість зберегтися і розвиватись культурам національних меншин. Поряд з тим, один з найбільш відомих представників мультикультуралізму Вілл Кимлика (Will Kymlicka) вважає, що оскільки представники національних меншин не мають таких самих можливостей, як представники більшості, то в суспільстві повинні бути встановлені відповідні правила рівності [6, с. 261]. Прикладом може бути право меншин розмовляти своєю мовою і використовувати традиційні головні убори в різноманітних офіційних місцях.

За останніх декілька років політика мультикультуралізму зазнала значної критики. Так, у 2010 році канцлер Німеччини Ангела Меркель у одній зі своїх промов зазначила, що така політика була помилкою у Німеччині. Вона вважає, що від іммігрантів вимагалось надто мало, натомість їм слід було краще вчити німецьку мову, щоб мати вищу конкурентоздатність на ринку праці. В свою чергу англійський прем'єр-міністр Девід Камерон на Європейській конференції з питань безпеки відмітив, що тридцять років такої політики у Великобританії сприяло розвитку певних ідеологій, що послужили підгрунтям для тероризму. Водночас, він вважає, що Великобританія повинна дотримуватись таких ліберальних цінностей, як: рівність, універсальні права людини і свобода слова [6, с. 262-263].

Якщо в ліберальній концепції мова йде про інтеграцію індивіда, то в інтеракційній моделі перш за все йдеться про інтегроване суспільство, як суспільство з високим ступенем соціальної взаємодії та участі. Людина може належати до різних спільнот, залежно від того, в які відносини вступає і які зобов'язання отримує. В межах цієї моделі метою державної інтеграційної політики є розробка і реалізація низки заходів щодо включення іммігрантів у суспільство без вимоги щодо їх асиміляції.

Суть інтеракційної моделі співіснування людей і різноманітних груп можна виразити у трьох основних принципах [7, с. 150]: соціальна рівність і включення, культурна різноманітність та політична єдність. В цілому, соціальна рівність і включення означає відсутність дискримінації. Головним завданням державної політики є забезпечення працею всіх, або принаймні стількох осіб, скільки можливо. Крім того, важливе значення має створення шкіл, доступних і комфортних для представників усіх національних спільнот.

Принцип різноманіття культур передбачає, що представники національної більшості чи меншини повинні навчитись жити пліч-о-пліч з людьми, котрі мають думки і звичаї, що є незрозумілими для інших. При реалізації цієї моделі необхідно дотримуватись двох ключових принципів: права національних меншин захищаються державою; індивіди не повинні зазнавати насильства всередині груп, до яких вони належать. Отже, завданням держави з одного боку є: захищати національні меншини від зовнішнього насилля, стійкого тиску більшості, а з іншого – захист від внутрішнього насилля чи обмеження прав.

Принцип політичної єдності означає, що в суспільстві має бути узгодженою не тільки мова для спілкування, а й певний набір цінностей і норм. Крім того, необхідно створити ліберальний ідеал демократії, що передбачає свободу і права для меншин. Це означає, що всі групи повинні бути представлені у владі, кожен представник національних меншин має право висловити свою думку і бути почутим. Однак, у випадку, коли групи не можуть дійти згоди, то слід звернутись до законів, які свого часу розробила більшість. Тобто мова йде про необхідність застосування у деяких випадках державних примусових заходів.

Отже, інтеракційна модель певною мірою поєднує в собі кращі риси розглянутих вище моделей, наприклад: принцип різноманіття, рівності культур присутній у мультикультурній моделі, а соціальна рівність – у ліберальній. Водночас, вона компенсує певні суперечності деяких моделей. Наприклад, головним недоліком мультикультурної моделі є відсутність об'єднуючої сили суспільства. Принцип політичної єдності інтеракційної моделі нівелює цю проблему.

Важливим засобом для оцінки, міжнародних порівнянь та удосконалення політики інтеграції мігрантів є Індекс політики інтеграції мігрантів (MIPEX), який розраховують у країнах ЄС, Швей-

царії, Норвегії, США та ін. Він включає 148 індикаторів політики інтеграції, кожен з яких є питанням, що стосується однієї з семи сфер цієї політики (мобільність на ринку праці, возз'єднання сім'ї для мігрантів з третіх країн, освіта, участь у політичному житті країни, довготермінове проживання, отримання громадянства, антидискримінаційні заходи). З усіх індикаторів виводиться середній бал по кожній сфері, а потім – загальний середній бал з усіх сфер, де 100 балів відповідає найвищому стандарту справедливого, рівноцінного ставлення до мігрантів, 50 – середньому, а 0 – найнижчому [8]. За результатами розрахунків 2010 року, найбільш ефективною була політика інтеграції мігрантів у Швеції, індекс якої становив 83 бали. Високі показники мали також Португалія і Канада – 79 і 72 бали [8]. Вивчення досвіду країн, які досягли найкращих результатів у міграційній політиці, є важливим і корисним для України для формування нею власної моделі інтеграції мігрантів.

Метою інтеграційної політики Швеції є: забезпечення рівних прав, обов'язків і можливостей для всього населення країни, не залежно від етнічної, національної приналежності [9, с. 11]. Інтеграція пов'язана з різними сферами державної політики і включає відповідні заходи на ринку праці, у сфері політики та протидію дискримінації. Відповідно, кожне міністерство, кожен державний орган Швеції певною мірою є відповідальний за інтеграцію мігрантів в рамках своїх повноважень. Найважливішим пріоритетом інтеграційної політики Швеції є забезпечення робочими місцями мігрантів. Зайнятість сприяє економічній самостійності мігрантів та прискорює їх інтеграцію в суспільство.

На сьогоднішній день мета інтеграційної політики Швеції реалізується за допомогою таких основних заходів [1, с. 281]: трирічна програма інтеграції для біженців, яка включає навчання шведській мові та допомогу у працевлаштуванні; державне субсидування публікацій на мові етнічних меншин і фінансування закупівлі відповідної літератури бібліотеками; програма викладання на рідній мові у школах для дітей іммігрантів; програма підтримки громадських організацій іммігрантів.

Високий показник індексу політики інтеграції мігрантів має також Португалія. Очевидно, що досягнення такого результату є наслідком суттєвого реформування міграційної політики цієї держави, яке відбувалось в останні десятиліття. Так, із прийняттям Імміграційного закону 2001 року вперше уряд на постійній основі почав видавати щорічний звіт про вакантні робочі місця в Португалії, які могли заповнити іммігранти. Того ж року португальським урядом було ініційовано кампанію легалізації задля зменшення кількості нелегальних іммігрантів та скорочення тіньової зайнятості. У зв'язку з цим було запроваджено спрощену процедуру отримання легального статусу тими іммігрантами, які перетнули кордон на законних підставах, а потім не залишили країну в призначений термін [4]. На сьогоднішній день добре розвиненою є система соціального забезпечення, контролю над дотриманням прав мігрантів, організовано перекваліфікацію мігрантів та курси вивчення португальської мови.

Третє місце у рейтингу країн за індексом політики інтеграції мігрантів займає Канада. У 1967 році тут почала діяти бальна система відбору іммігрантів. З цього моменту канадська міграційна політика стала однією з найбільш ефективних у світі й слугує прикладом для багатьох інших країн. В основі канадської інтеграційної моделі лежить принцип мультикультуралізму. Метою реалізації мультикультурної програми є: побудова інтегрованого, соціально згуртованого суспільства; удосконалення державних інститутів у напрямку більшої їх відповідності потребам і запитам різноманітних груп населення [9, с. 18].

Сучасна імміграційна політика Канади має дві складові: програми для іммігрантів – переселенців; програми для тимчасових мігрантів. Відповідно до закону про імміграцію і захист біженців від 2002 р., виділяють три класи претендентів на отримання статусу постійних мешканців Канади: економічний клас, сімейний і біженці. Основу економічного класу складають: кваліфіковані працівники і супроводжуючі їх близькі родичі; бізнес-іммігранти (підприємці, інвестори, самозайняті) та супроводжуючі їх особи. Згідно встановлених правил, претенденти на статус постійного мешканця в якості кваліфікованого спеціаліста повинні пройти відбір за певними критеріями. Кількість набраних балів залежить від віку претендента, рівня його освіти, професійної підготовки, досвіду роботи, рівня знань англійської і французької мови та здатності до адаптації [1, с. 171-177].

Для мігрантів у Канаді діє ціла низка спеціальних програм, серед яких варто назвати інтеграційну програму, реалізацією якої займається багато різноманітних організацій по всій країні. За допомогою таких програм новоприбулі мігранти і біженці отримують базову інформацію про країну, можливість вивчення мови, допомогу в пошуку місця праці та встановлення соціальних зв'язків у своєму найближчому оточенні. Крім того, існує спеціальна програма, яка пропонує безкоштовні курси з вивчення англійської або французької мови.

Висновки і пропозиції. Розглянуті моделі інтеграції іммігрантів у приймаючому суспільстві на сьогодні практично не трапляються у чистому вигляді, а присутні окремі їх елементи з яскраво вираженими ключовими принципами якоїсь певної з них. Спільним для більшості країн Європи є розуміння обв'язку і відповідальності приймаючої країни, котра повинна забезпечити іммігрантам можливість брати участь в усіх сферах суспільного життя (економічній, соціальній, громадянській та ін.). Водночас акцентується на тому, що іммігранти повинні бути активними суб'єктами інтеграції, а також поважати фундаментальні норми і цінності приймаючого суспільства, не втрачаючи власної ідентичності.

Перспективою подальших досліджень з даної проблематики є розробка рекомендацій щодо формування власної моделі політики інтеграції мігрантів в Україні. При цьому необхідно спиратись на основні принципи інтеракційної моделі, запозичити найкращий світовий досвід та враховувати економічну, політичну, безпекову ситуацію в державі, а також специфіку її соціокультурного середовища.

Список літератури:

1. Денисенко М. Б. Иммиграционная политика в Росийской Федерации и странах Запада / М. Б. Денисенко, О. А. Хараева, О.С. Чудиновских. – М.: Институт экономики переходного периода. Научные труды, 2003. – № 61Р. – 314 с.
2. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2014. – 48 с.
3. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція: Навч. посіб. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с.

4. Темірова І. Ю. Трансформація імміграційної політики Португалії / І. Ю. Темірова // Економічний часопис-ХХІ. – 2011. – № 11-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soskin.info/ea/2011/11-12/201112.html
5. Юдина Т. Н. Социология миграции: Учебное пособие для вузов / Т. Н. Юдина. – М: Академический Проект, 2006. – 272 с.
6. Hatland A., Kuhnle S., Romøren T. (red.) Den norske velferdsstaten. 4. Utgave / Aksel Hatland, Stein Kuhnle, Tor Inge Romøren. – Oslo: Gyldendal Akademisk, 2011. – 365 s.
7. Kjeldstadli K. Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering / Knut Kjeldstadli – Oslo: Pax Forlag, 2008. – 294 s.
8. Migrant Integration Policy Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mipex.eu/methodology
9. Sandbæk M.L., Tronstad K.R. Hovedtrekk ved integreringspolitikken i Norge, Sverige, Danmark, Storbritannia, Frankrike og Canada / Miriam Latif Sandbæk, Kristian Rose Tronstad // Fafo-notat. – 2011. – № 18. – 36 s.

Риндзак О.Т.
Институт региональных исследований имени М.И. Долишнего
Национальной академии наук Украины

ПОЛИТИКА ИНТЕГРАЦИИ МИГРАНТОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация
Предложено типизацию моделей политики интеграции иммигрантов за классификационным признаком концепции человека в обществе. Так, выделены: либеральная (человек-независимый индивид, который выступает основным элементом общества, а соответственно, и субъектом интеграции), коммунитарная (человек как неотъемлемая часть сообщества, коллектива), интеракционная (индивид в системе социальных связей и отношений) модели. В частности, к коммунитарным относятся модели ассимиляции, сплава и мультикультурализма. Осуществлен аналитический обзор содержания каждой из названных моделей и обосновано, что наиболее приемлемой на сегодняшний день и перспективной по ее имплементации в демократических обществах является интеракционная модель интеграции. Освещены основные черты миграционной политики государств, наиболее преуспевших в решении проблемы интеграции мигрантов.
Ключевые слова: интеграция, мигранты, политика интеграции, мультикультурализм, ассимиляция, либеральная модель, интеракционная модель.

Ryndzak O.T.
M.I. Dolishniy Institute for Regional Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

INTEGRATION POLICY FOR MIGRANTS: THEORETICAL ASPECT

Summary
The grouping of policy's models for the integration of immigrants is proposed in the article. So, liberal (basic element of society, and, therefore, subject of integration is individual), communitarian (community, group) and interactive (social connections and relationships) models are separated. The communitarian model consists of: assimilation, alloy and multiculturalism. The analytical review of these models is done and it is proved that the most acceptable today is the interactive model of integration of immigrants. The main features of migration policy of the states that achieved the greatest success in solving problems of migrants' integration are highlighted.
Keywords: integration, migrants, policy of integration, multiculturalism, assimilation, liberal model, interactive model.

УДК 332.1

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Рогозян Ю.С., Бурбело С.О.
Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

У статті розглянуто характеристики методичного забезпечення оцінки міжрегіонального забезпечення: напрями, принципи, етапи, показники оцінки, аналітичні процедури, критерії, параметри, головна мета і завдання міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, оцінка, характеристики, методичне забезпечення.

Постановка проблеми. Сучасний стан міжрегіональних зв'язків дозволяє виокремлювати міжрегіональне співробітництво як важливу та стратегічну складову, без якої існування та розвиток регіонів стає неможливим. В Європейському союзі розвиток міжрегіонального співробітництва допомагає досягненню гармонійного територіального розвитку, який впливає також на темпи економічного розвитку країн і територій, усунення відмінностей в доходах. Дослідження процесу міжрегіонального співробітництва ускладнюється практичними ситуаціями, які часто носять типовий характер і тому потребують розробки загальних характеристики методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання міжрегіонального співробітництва присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців, як Саприки В.А., Межевич Н.М., Радвілавічюс Ш.Д., Павловой К.В. Мікули Н.А., Толкованова В.В., Петковой Л.О, Пили В. І., Терещенко Т.В., Долішнього М.І., Сторонянськїй І.В., Гончаренко Н.І., Ханов О.В., Шуба М.В., Голікова А.П. та ін. [1-8]. Науковці наполягають, що для аналізу міжрегіональних зв'язків важливим питанням є формування методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва, що є вкрай вирішальним для ефективного розвитку багатьох регіонів України

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику кількість наукових праць сучасні проблеми міжрегіонального співробітництва потребують розвитку методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва через визначення його характеристик.

Мета статті. Головною метою дослідження є визначення характеристик методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Такі науковці як: Ш. Радвілавічюс і Н. Межевич, К. Павлов, І. Андрєєва відзначають, що при оцінці міжрегіонального співробітництва важливо пам'ятати про його різні напрями: загальна оцінка впливу міжрегіонального співробітництва на соціально-економічний розвиток території; оцінка програм двостороннього співробітництва; оцінка конкретних проектів, тощо [1, с. 14]. І взагалі оцінка міжрегіонального співробітництва це насамперед систематизоване дослідження ситуації щодо реалізації міжрегіональних програм соціально-економічного співробітництва чи його результатів [2, с. 27].

Усі науковці визначають кілька видів оцінки: базова оцінка, оцінка процесу та оцінка впливу, але побудова методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва повинна ґрунтуватися на принципах:

принцип наукової обґрунтованості (розробка та вдосконалення системи оцінки міжрегіонального співробітництва з урахуванням досягнень сучасної теорії, апробації нових інструментів оцінки отриманих даних, використання можливостей сучасних інформаційних технологій);

принцип об'єктивності (необхідність відображення в державній інформаційній базі оцінки міжрегіонального співробітництва та реальних умов функціонування господарської системи регіону та факторів, що визначають її стан і перспективи розвитку);

принцип реалістичності (вимагає, щоб система показників, використовуваних для оцінки стану, динаміки і результатів функціонування міжрегіонального співробітництва, могла би бути забезпечена необхідною інформацією);

принцип репрезентативності та адекватності інформаційного забезпечення («настройка» системи оцінки міжрегіонального співробітництва на збір статистично значущих даних, що дозволяють адекватно оцінити досліджувані умови, аналізовані процеси і результати);

принцип цілеспрямованості (передбачає орієнтацію системи оцінки міжрегіонального співробітництва на розвиток інформаційно-аналітичної підтримки процесу прийняття управлінських рішень, пов'язаних з поліпшенням умов і розвитком соціально-економічної системи);

принцип синергічності (налагодженість взаємодії елементів всередині методики оцінки міжрегіонального співробітництва із зовнішнім середовищем);

принцип організаційної єдності процесів оцінки міжрегіонального співробітництва та управління соціально-економічним розвитком регіону (має ґрунтуватися на визначенні цілей і напрямів розвитку регіонів, розробці стратегій управління);

принцип інституціоналізації правового та організаційного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва (наділення конкретного підрозділу адміністрації прикордонних регіонів спеціальними повноваженнями щодо організації оцінки міжрегіонального співробітництва, аналізу його результатів та їх доведення до органів, уповноважених приймати управлінські рішення, пов'язані з плануванням і регулюванням функціонування соціально-економічної системи регіону);

принцип системності та комплексності та ін. [3].

Особливості методичного забезпечення міжрегіонального співробітництва пов'язані з тим, що на кожному етапі розвитку різних систем (екологічних, соціальних, економічних) існують не тільки позитивні, але і негативні тенденції, фактори зовнішнього впливу, які тільки виявити і класифікувати, буває недостатньо, їх слід враховувати у процесі оцінювання. Методичне забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва необхідно розгляда-

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Рогозян Ю.С., Бурбело С.О., 2015

ти як систему, функціонування якої включає ряд етапів. До них слід віднести: процес безперервного спостереження, дослідження явищ і подій, формування інформаційної бази управління, контроль за ходом і характером змін об'єкта, оцінку відхилень на основі системи критеріїв (еталонів).

Природно, що методичне забезпечення оцінка міжрегіонального співробітництва передбачає використання системи показників, як відносних так і абсолютних показників. Показники оцінки міжрегіонального співробітництва можуть бути виокремленні в чотири групи. (таблиця 1).

Таблиця 1

Групи показників оцінки міжрегіонального співробітництва

Група	Назва	Показники
Група 1	Економічний та соціальний розвиток	регіональні показники економічного розвитку (ВВП на душу населення, ВРП, доходи, економічні ініціативи); регіональні показники торгівлі (обмін та продажі товарів, попит та пропозиції на ринку товарів та послуг); показники соціального розвитку (зайнятість, показники рівня та якості життя)
Група 2	Рівень кооперації	готовність місцевих партнерів до міжрегіонального співробітництва (огляд показників); екологічні показники (забруднення та якість природних ресурсів); боротьба з транскордонною злочинністю (рівень контрабанди, фальсифікація, прикордонна статистика)
Група 3	Інфраструктура кордону	статистичні показники, що стосуються міжрегіонального транзиту (легкість проходження митних процедур, час очікування, статистика фіто санітарних процедур); рівень інтеграції в галузі управління прикордонними процесами (рівень розвитку спільних процедур, успішність спільних операцій)
Група 4	Залученість населення	можливості співпраці для населення (статистичні показники про питому вагу населення, що бере участь в проектах і програмах); участь громадських організацій у співпраці

Джерело: [4, с. 160-162]

До показників можуть включатися також показники, що відображають необхідність вирішення специфічних завдань, актуальних саме для даного проекту і програм, обумовлених сукупністю конкретних причин і факторів природно-кліматичного, екологічного, соціально-економічного та іншого характеру.

Для оцінки міжрегіонального співробітництва можуть використовуватися такі умовні показники, як охоплення населення, задоволеність цільової групи, ресурсозабезпеченість, доступність процесів ініціації та ін. Варто також зазначити, що показники, отримані за результатами соціологічних досліджень, і показники, пов'язані з економічним розвитком регіону, повинні бути взаємодоповнюючими [5, 6].

При проведенні оцінки міжрегіонального співробітництва можуть використовуються такі аналітичні процедури:

порівняльний аналіз абсолютних і відносних значень статистичних показників, аналіз планованих і фактичних результатів (відсоток відхилення, причини відхилення);

при оцінці результатів діяльності державного органу аналітичні процедури не зводяться лише до виміру відхилень фактичних значень показників від планових, а передбачають виявлення (ідентифікацію) причин цих відхилень, що надалі має бути враховано і скориговано з проектом (програмою) міжрегіонального співробітництва;

аналіз результативності проектів і програм міжрегіонального співробітництва повинен здійснюватися за допомогою соціологічних інструментів (метод експертного опитування, анкетування населення і т.д.). [7, с. 246–258].

Саме методичне забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва в процесі його використання повинно ґрунтуватися на таких критеріях: облік соціально-економічної та екологічної спрямованості; репрезентативність і охоплення цільової аудиторії; результативність, включаючи контроль і коригування.

Основним критерієм, на погляд автора, є критерій результативності, який може бути оцінений за такими параметрами:

результат у формі соціального ефекту від впровадження проекту або програми міжрегіонального співробітництва;

результат у формі товарів (послуг), створених у процесі реалізації міжрегіонального співробітництва;

результат у формі інформованості населення міжрегіональних територій;

результат у короткостроковій і довгостроковій перспективі;

результат у формі взаємодії учасників міжрегіонального співробітництва [8, с. 132].

Головною метою методичне забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва є забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування необхідною і достовірною інформацією, яка адекватно відображала би найбільш значущі параметри соціально-економічної системи регіонів, а також ефективності реалізації міжрегіональних програм. Така інформація є основою для прийняття рішень, що забезпечують реалізацію всього комплексу функцій управління (прогнозування, планування, організація, контроль) [9, с. 201].

Рис. 1. Характеристики методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва (МЗОМС)

Джерело: розроблено автором

Завданнями методичне забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва є: надання об'єктивної та повної інформації про фактори (при-

чини) неефективної діяльності з метою прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності та результативності міжрегіонального співробітництва, поліпшення використання ресурсів та інших необхідних організаційних змін; надання громадськості, вищому органу виконавчої та законодавчої влади, а також при необхідності іншим державним органам, можливості отримання об'єктивної та повної інформації про ступінь ефективності та результативності діяльності основних учасників міжрегіонального співробітництва.

Отже, сучасне методичне забезпечення оцінки міжрегіонального забезпечення має наступні характеристики: напрями міжрегіонального співробітництво, принципи, етапи, показники оцінки міжрегіонального співробітництва, аналітичні процедури, критерії, параметри, головна мета і завдання методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва, рис. 1.

Висновки та пропозиції. Таким чином, до характеристик методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва слід віднести напрями міжрегіонального співробітництво, принципи, етапи, показники оцінки міжрегіонального співробітництва, аналітичні процедури, критерії, параметри, головна мета і завдання методичного забезпечення оцінки міжрегіонального співробітництва, які дозволяють не тільки оцінити його існуючий рівень і стан, але й визначити важливий реальний інструмент для подальшого розвитку території та формування єдиного простору з рішенням життєво важливих проблем.

Щодо подальших досліджень, то вони мають бути спрямовані на використання визначених характеристик методичного забезпечення задля проведення практичної оцінки результатів міжрегіонального співробітництва на прикладі конкретних регіонів України.

Список літератури:

1. Межевич Н. М., Радвілавічюс Ш. Роль міжрегіонального співробітництва в двосторонніх і регіональних програмах економічного розвитку. – Http://www.norden.org
2. Управление инновационным развитием региона: монография / Под ред. К. В. Павлова. – Н. Новогород: НИМБ, 2008. – 288 с.
3. European Neighbourhood & Partnership Instrument. – Http: //ec. europa.eu/ world/ enp/pdf/country/enpi_crossborder_cooperation_strategy_paper_en.pdf
4. Саприка В. А. Принципи методики вивчення управління соціально-економічними проектами та програмами міжрегіонального співробітництва в умовах прикордонного регіону // Матеріали міжнародної конференції «Україна в системі світових економічних процесів». – Харків: МСУ, 2009. – С. 160-162.
5. Мікула Н. А., Толкованов В. В. Міжрегіональне співробітництво. – Київ., видавництво «Крамар», – 2011. – 259 с.
6. Петкова Л. О. Економічне зростання в Україні: регіональний вимір / Л. О. Петкова – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 271 с.
7. Пила В. І., Терещенко Т. В. Новітні стратегії розвитку транскордонного співробітництва в Україні // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації (Збірник наукових праць). Вип. 2(52) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2005. – С. 246–258.
8. Сторонянська І. В. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: Тенденції та перспективи розвитку / І. В. Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 392 с.
9. Українсько-російське транскордонне співробітництво: сучасний стан і перспективи: монографія / Н. І. Гончаренко, О. В. Ханова, М. В. Шуба та ін. / За ред. проф. А. П. Голікова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 236 с.

Рогозян Ю.С., Бурбело С.О.
Луганский филиал Института экономико-правовых исследований
Национальной академии наук Украины

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНКИ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация
В статье рассмотрены характеристики методического обеспечения оценки межрегионального обеспечения: направления, принципы, этапы, показатели оценки, аналитические процедуры, критерии, параметры, цель и задание межрегионального сотрудничества.
Ключевые слова: межрегиональное сотрудничество, оценка, характеристики, методическое обеспечение.

Rogozyan J.S., Burbelo S.O.
Lugansk branch Economic and Legal Institute Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine

METHODICAL MAINTENANCE OF THE INTERREGIONAL COOPERATION`S ASSESSMENT

Summary
In the article the descriptions of the methodical estimation providing of the interregional providing are considered: the directions, principles, stages, indexes of estimation, analytical procedures, criteria, parameters, purpose and task of interregional collaboration.
Keywords: interregional collaboration, estimation, descriptions, methodical providing

УДК 332.1

СПОЖИВЧИЙ РИНОК ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Салуквадзе І.М.
Луганський державний інститут житлово-комунального господарства і будівництва

У статті досліджено стан та проблеми розвитку споживчого ринку житлово-комунальних послуг у Луганському і Донецькому регіонів. Визначено системні проблеми розвитку регіональних ринків споживчих послуг житлово-комунального господарства Сходу України. Сформовано напрями реформування та комплексного розвитку споживчого ринку сфери послуг житлово-комунального господарства.
Ключові слова: житлово-комунальні послуги, регіон, проблеми.

«У человека есть великая нужда в доме, ему полезно его иметь, и для жизни совсем не одно и то же, обитать ли в большом и богатом доме или в маленьком, бедном домишке».
Платон

Постановка проблеми. Послуги ЖКГ є невід'ємною складовою споживчого ринку, від стабільного та ефективного функціонування якого значною мірою залежить соціальна стабільність у регіонах України, але ринок послуг ЖКГ залишається у незадовільному стані а процес реформування сфери ЖКГ чомусь гальмується. Анонсоване в Україні реформа територіальної організації влади та місцевого самоврядування надали виняткового значення пошуку шляхів розв'язання зазначеної проблеми, але на всій території України і зараз досить низька якість надання населенню житлово-комунальних послуг та поряд з цим, необґрунтованою залишається домінування застарілих методів управління сферою ЖКГ.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблемами розвитку регіонального споживчого ринку житлово-комунальних послуг займаються багато вчених та практиків, серед яких О.А. Більовський, Є.О. Пожидаєв, О.І. Драпіковський, І.Б. Іванова та інші, які наголошують про необхідність проведення реформи житлово-комунального господарства [1-3]. Особливу увагу заслуговують результати досліджень, які проводяться Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України. Які покладено в основу цієї статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішення проблем регіонального споживчого ринку житлово-комунальних послуг потребує проведення постійного аналізу та моніторингу цих проблем, задля пошуку відповідних рішень.

Метою статті є дослідження регіональних проблем споживчого ринку житлово-комунальних послуг задля надання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За результатами статистичних досліджень у 2013 р підприємства житлово-комунального господарства України отримали збитки у сумі 5023 млн гривень. Найбільших збитків у регіональному розрізі зазнали підприємства Харківського (506,3 млн грн), Донецького (990,7 млн грн), Луганського (373,3 млн грн) регіонів. Загалом в Україні у аварійному та зношеному стані знаходяться 68 756,9 км водопровідних мереж (38,2% від їх загального обсягу). З них найбільша питома вага зношених та аварійних водопровідних мереж (від загальної їх протяжності) знаходиться у Донецькому – 48,5% таЛуганському – 61,0% регіонах. Також найбільша питома вага зношених та аварійних каналізаційних мереж зафіксована у Донецькому – 45,7%, Харківському – 57,3%, Луганському – 53,7% регіонах. Високі показники морального та фізичного зношення основного капіталу у сфері ЖКГ, з одного боку, свідчать про необхідність пошуку дієвих інструментів, зорієнтованих на стимулювання розвитку споживчого ринку житлово-комунальних послуг, а з іншого боку – назріла необхідність негайного запровадження реформ та модернізації сфери ЖКГ [2].

Одним з таких інструментів є ОСББ, в регіонах за підсумками 2013 р. спостерігається збільшення кількості ОСББ, серед яких створено найбільшу кількість ОСББ – Луганському (79 – 4 місце) і Донецькому (153 – 1 місце). Проте, зберігається тенденція до відставання Східного регіону від планових показників Загальнодержавної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009 – 2014 рр. Так, за результатами 2012 р. в цілому по Україні Програму було виконано на 78,1%; за підсумками 2013 р. – на 51,3%. Зокрема, за підсумками 2013 року показники виконання Програми у розрізі регіону становили 62,2% у Донецькому регіоні та 27,1% у Луганському регіоні [4].

Недосконаліcть чинного законодавства, щодо діяльність цих об'єднань стало причиною низьких темпів створення ОСББ, а також відсутність фінансування заходів щодо проведення перших капітальних ремонтів у будинках, де створено ОСББ, недостатня організаційно-інституційна підтримка громадських ініціатив. Діяльність вже створених ОСББ ускладнюється слабким розвитком та обмеженою пропозицією на ринку послуг приватних підприємств, що надають послуги з управління багатоквартирними будинками та з обслуговування об'єктів комунального господарства. Одночасно у регіонах продовжується створення приватних підприємств, які надають послуги з утримання будинків, споруд та прибудинкових територій. Станом на 01.01.2014 р. в Україні функціонувало 561 приватних підприємств, з яких у Донецькому регіоні діяло 87 підприємств такого типу, а у Луганському регіоні – 11.

Також з інструментів зорієнтованих на стимулювання розвитку споживчого ринку житлово-комунальних послуг та підвищення ефективності роботи комунальних підприємств створюються служби єдиного замовника (СЄЗ), які суттєво підвищують ефективність роботи комунальних підприємств. Станом на 01.01.2013 р. в Україні було створено 65 СЄЗ, з них у Донецькому регіоні – 30, проте у Луганському регіоні – жодного. Впродовж 2013 р. цей процес було помітно загальмовано, як в цілому по Україні, так і на Сході країни. За 2013 р. в Україні було створено лише 7 СЄЗ, 1 з яких – на Луганщині [5].

Рівень відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості утримання будинків та

© Салуквадзе І.М., 2015

прибудинкових територій по базових підприємствах станом на 1.01.2014 р. в Донецькому регіоні становив 75,5%, у Луганському регіоні – 100%. І це за умови, що середньозважений затверджений тариф у Донецькому регіоні значно перевищує аналогічний показник у Луганському – 1,63. Тобто, можна констатувати наявність слабкого зв'язку між величиною тарифів і відшкодуванням їх фактичної собівартості. Таким чином, замість підвищення тарифів для населення більш доцільним може стати активізація залучення інвестицій у сферу ЖКГ задля модернізації, переоснащення, запровадження заходів з енерго- та ресурсозбереження, що має позитивно вплинути на зниження собівартості комунальних послуг.

У регіональному розрізі (Донецький та Луганський регіони) загострилася проблема водопостачання більшості населених пунктів, подача води не відбувається безперебійно. Подача води за графіком, тривала відсутність води у водопровідних мережах сприяють бактеріальному забрудненню питної води. Ситуацію значно погіршують і випадки відключення об'єктів водопостачання від систем енергопостачання. Серед регіонів України у 2013 р. Луганський регіон посідала друге місце за обсягом споживання питної води – 40966 тис. куб. м.

Системною проблемою традиційно залишаються значні втрати води та тепла в процесі їх транспортування. Так, на шляху від фільтрувальних станцій до споживачів Донецької області у 2013 році було втрачено 251,6 млн куб. метрів води, у той час як безпосередньо населенням було використано 152,6 млн куб. метрів. Втрати теплової енергії за 2013 р. у сфері комунальної теплоенергетики становили у Донецькому регіоні 1499,8 тис. Гкал, що складає 14,9% від загального обсягу відпущеної теплової енергії. Натомість у Луганському регіоні цей показник дорівнює 308,5 тис. Гкал, що складає лише 6% від загального обсягу відпущеної теплової енергії. Донецький регіон належить до регіонів, де зосереджена найбільша кількість установлених та діючих котлів, що експлуатуються понад 20 р. – 27,5% від їх загального обсягу.

У структурі всіх сукупних витрат домогосподарств Донецького регіону у 2013 році оплата житлово-комунальних послуг оцінюється як друга за обсягами стаття витрат домогосподарств; у 2012 році цей показник становив 10,4% сукупних витрат домогосподарств.

Заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг станом на 01.01.2014 р. у Донецькому регіоні була найвищою по Україні – 1949,0 млн грн (при рівні оплати 97,1%), хоча цей показник у вартісному вимірі і знизився порівняно з попереднім роком на 7,7%. Луганський регіон перебуває на 4 місці серед регіонів-боржників за оплату житлово-комунальних послуг – 1067,9 млн грн (при рівні оплати 95,8%), що у вартісному вимірі на 6% більше показників 2013 року [6].

Понад половину всієї заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг припадає на неплатежі теплопостачальним підприємствам. За цих умов підприємствам комунальної сфери дедалі складніше забезпечувати належну якість послуг ЖКГ. Ситуацію також ускладнює й значний обсяг пільг, передбачених законодавством для окремих категорій населення, відшкодування яких проводиться державою незадовільно, або не проводиться зовсім.

У 2013 р. в Донецькому регіоні за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулось 255,3 тис. сімей, що на 8,1% менше, ніж у 2012 р. У 2013 р. в Донецькому регіоні призначено субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг 243 тис. сімей, що становило 95,2% загальної кількості сімей, які звернулися за субсидіями. Порівняно з 2012 р. кількість сімей, яким у Донецькому регіоні було призначено субсидії, зменшилась на 19,7 тис., або на 7,5%. Загальна сума субсидій, призначених сім'ям на оплату житлово-комунальних послуг у 2013 р., становила 37,9 млн грн (на 3,9 млн грн менше, ніж у 2012 р.) [4].

У 2013 р. у Луганському регіоні за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг і електроенергії звернулось 99,7 тис. сімей, що на 5,6% менше, ніж у 2012 р. Загальна сума субсидій, призначених сім'ям для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг і електроенергії у 2013 р., становила 16,4 млн грн, що на 1,2 млн грн менше відповідного показника 2012 р. У 2013 р. призначено субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг і електроенергії 97,2 тис. сімей, що становило 97,5% від загальної кількості сімей, які звернулися за субсидіями (4,1 тис., або на 4,1% менше порівняно з відповідним періодом 2012 р.) [8].

На підприємствах промисловості Донецького регіону станом на кінець 2013 р. було зосереджено 1386,8 млн дол. США прямих інвестицій (39,5% загального обсягу прямих інвестицій області), з них у сфері водопостачання, водовідведення (каналізації), поводження з відходами – 0,6 млн дол. США. Капітальних інвестицій у сфері водопостачання, водовідведення, поводження з відходами за 2013 р. було освоєно 174,8 млн грн, що становить 0,6% загального обсягу інвестицій в Донецького регіону

На підприємствах промисловості Луганського регіону за 2013 р. було зосереджено 681,9 млн дол. США прямих інвестицій (77,2% загального обсягу прямих інвестицій в область), у т.ч. водопостачання, водовідведення, поводження з відходами – 3,2 млн дол. США. Капітальних інвестицій у сфері водопостачання, водовідведення, поводження з відходами за 2013 р. було освоєно 104 млн грн, що становить 0,9% загального обсягу інвестицій в Луганській області, і 121% відповідно до попереднього року.

Не завершена робота зі встановлення приладів обліку теплової енергії – у Донецькому регіоні (96,9%), у Луганському (95,4%). Станом на 01.01.2014 р. лічильниками холодної води у Донецькому регіоні було оснащено 63,7% приватних та комунальних об'єктів, у Луганському регіоні – 37,5% з тих, які визнано доцільним оснастити лічильниками. Лічильниками гарячої води у Донецькому регіоні забезпечено 23,4% приватних та комунальних об'єктів, у Луганському регіоні – 1,3%; лічильниками теплової енергії у Донецькому регіоні – 45,0%, у Луганському регіоні – 18,5%.

Незважаючи на визначення пріоритету щодо застосування енергозберігаючих технологій, зниження споживання газу та розширення використання джерел альтернативної енергетики у житлово-комунальному господарстві, діюча нормативно-правова база слабо регулює вирішення галузевих проблем. Зокрема, на законодавчому рівні житлово-комунальні послуги не передбачають жодних заходів щодо впровадження устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, відсутнє й стимулювання споживання такої енергії. Правова база не містить нормативних характеристик умов застосування альтернативних видів палива у теплогенерації підприємствами

Сучасні проблеми ринку споживчих послуг житлово-комунального господарства

- Неефективність експлуатації об'єктів житлово-комунального комплексу через недосконалість менеджменту. Збереження монополізації на рівні відповідних профільних структур, що одночасно залишаються і постачальниками послуг ЖКГ, і органами, які здійснюють контроль за якістю послуг ЖКГ, що надаються населенню. Низькою є інтенсивність впровадження реформ, зорієнтованих на створення розвинутого конкурентного середовища на ринку послуг ЖКГ. Гальмується розвиток ринку послуг сфери ЖКГ і через низький рівень організації альтернативних житлово-експлуатаційних кантор (ОСББ), служб єдиного
- Неврегульованість питань власності на об'єкти ЖКГ, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети. Зокрема, на регіональному рівні залишається відкритим питання щодо передачі об'єктів від ліквідованих, реорганізованих підприємств на баланс міста
- Неврегульованість процедури формування комунальних тарифів (в контексті визначення їх складових). Переважна більшість спроб підвищення цін на послуги ЖКГ є економічно невиправданою (практики стверджують, що понад 50 % виплат за послуги споживачі витрачають на фізичні втрати ресурсів (тепла, води, енергоносіїв), у т.ч. через високі показники фізичної зношеності обладнання ЖКГ, через аварійність мереж
- Низька якість послуг у сфері житлово-комунального господарства. Зокрема, 87 % селищ міського типу, і лише 39 % сільських населених пунктів Донецької області забезпечені централізованим водопостачанням. У населених пунктах, у яких відсутнє централізоване водовідведення, для скидання стічних вод населення користується септиками або вигрібними ямами, використання яких стає причиною загального погіршення екологічного стану джерел водопостачання, призводить до їх
- Низька платоспроможність значної частини населення, що провокує зростання заборгованості за спожиті послуги, чим також сприяє недофінансуванню ЖКГ. Недостатнє врахування можливостей щодо платоспроможності соціально вразливих верств населення, ставить питання щодо ефективності моделі надання субсидій (як з точки зору додаткового навантаження на бюджет, так і з позицій можливого цільового спрямування акумульованих фінансових потоків монополістам – надавачам послуг ЖКГ). Як свідчить попередня практика господарювання, збереження монополії у сфері ЖКГ, навіть за умов надання гарантованих субсидій на оплату послуг ЖКГ, не гарантує впровадження заходів щодо модернізації цієї сфери, а отже – ціни (та витрати споживачів) на послуги
- Низькій рівень інвестиційної активності у сфері розвитку регіонального споживчого ринку послуг ЖКГ тощо.
- Низький рівень енергоефективності послуг у секторі ЖКГ, що обумовлює зростання витрат енергетичних ресурсів. Водночас, за таких обставин, рівень якості кінцевих послуг ЖКГ для споживача залишається незадовільним. Понад 60 % житлових будинків регіонів Сходу України мають дуже низькі показники енергозаощадження.
- Низький рівень місцевої ініціативи щодо розв'язання системних проблем розвитку ринку послуг ЖКГ на місцевому, регіональному рівні. Так, регіони Сходу України при розробці стратегій, регіональних програм розвитку досі не приділяють належної уваги стану розвитку ринку послуг ЖКГ; практично відсутній взаємозв'язок розвитку цієї сфери, якості та пропозиції послуг з реальними потребами споживачів на рівні регіону, району, міста, села, селища.

Рис. 1 Сучасні проблеми ринку споживчих послуг житлово-комунального господарства у регіонах

Джерело: [2]

комунальної теплоенергетики, що не дозволяє широко застосовувати використання альтернативних видів палива підприємствами через відсутність механізму встановлення гнучких тарифних планів на такі види енергії тощо.

Аналіз регіональних ринків споживчих послуг житлово-комунального господарства Сходу України дозволяє виокремити наступні системні проблеми, рис. 1.

Виходячи з виокремлених проблем, до напрямів реформування та комплексного розвитку споживчого ринку сфери послуг житлово-комунального господарства Сходу України слід віднести наступні, рис. 2.

Зважаючи на критичний стан сфери ЖКГ у регіонах Сходу України звернення спеціальної уваги на поліпшення ситуації могло б стати важливою складовою реконсолідації країни.

Висновки та пропозиції. Проведені дослідження стану та проблеми розвитку споживчого ринку житлово-комунальних послуг у Луганському і Донецькому регіонів дозволило визначити системні проблеми розвитку регіональних ринків споживчих послуг житлово-комунального господарства Сходу України. Для їх вирішення сформовано напрями реформування та комплексного розвитку споживчого ринку сфери послуг житлово-комунального господарства.

Подальші дослідження мають бути продовжені задля покращення якості послуг у сфері житлово-комунального господарства та визначення відповідних заходів практичної спрямованості.

Напрями реформування споживчого ринку житлово-комунальних послуг

- Розвиток системи самоорганізації споживачів житлово-комунальних послуг. Забезпечення, за активної участі громадськості, високої ефективності функціонування таких форм господарювання як ОСББ, кондомініуми; впровадження в Україні пілотних проектів успішних європейських практик реформування (господарювання, модернізації) у сфері ЖКГ.
- Реформування відносин власності, забезпечення оптимізації фінансового механізму розвитку споживчого ринку сфери послуг ЖКГ (на основі самоокупності та самофінансування) через перехід до прозорої моделі договірних відносин в управлінні та обслуговуванні об'єктів. Так, заслуговує на популяризацію та розповсюдження досвід діяльності управлінських компаній при органах місцевої влади (м. Донецьк, м. Макіївка Донецької області), що є дієвою альтернативою монополізації діяльності житлово-експлуатаційних контор (ЖЕКів).
- Використання ефективних економічних механізмів енергозбереження з метою підвищення якості послуг сфери ЖКГ, зменшення їх собівартості (і тим самим, стимулювання переходу до більш конкурентних тарифів). Зокрема, йдеться про позитивний досвід впровадження інструменту «Дисплей» у містах України, що є одним з ключових елементів виконання вимог Директиви Європейського Союзу «Про енергетичне функціонування будівель», яка створює передумови для запровадження контролю за ефективністю використання усіх видів енергетичних ресурсів у кожній конкретній будівлі.
- Нормативно-правове забезпечення процесів регулювання споживчого ринку сфери послуг ЖКГ з метою спрощення процедури застосування споживачами схем теплопостачання з використанням нетрадиційних джерел енергії (тепла).
- Поширення практики застосування державно-приватного партнерства для залучення інвестицій у технічне переозброєння (модернізацію) інженерної інфраструктури ЖКГ (у т.ч. йдеться про впровадження сучасних технологій та обладнання у сфері водопостачання, очищення води, опалення, теплопостачання, утилізації твердих побутових відходів тощо).

Рис. 2. Напрями реформування споживчого ринку послуг ЖКГ

Джерело: [2]

Список літератури:
1. Напрями реформування державної житлової політики України: аналіт. доп. / О.А. Більовський. – К.: НІСД, 2013. – 55 с.
2. Пожидаєв Є.О., Механізми стимулювання розвитку споживчого ринку житлово-комунальних послуг на Сході України. Аналітична записка, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/komunalni-tarifi-scho-dali-rozmova-z-chinovnikom-yakiy-znaye-vse-pro-tarifoutvorennya.html
3. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози. 2007-2013: монографія/ за ред. О.І. Драпіковського, І.Б. Іванової. – К.: «Арт Економі». – 2012. – 99 с.
4. Удосконалення системи управління в житловому господарстві [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://minregion.gov.ua/osbb/dinamika-utvorennja-osbb-v-ukraini/dinamika-stvorennya-osbb-v-ukrayini-160259/
5. Паспорт житлово-комунального господарства України станом на 01.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://minregion.gov.ua/zhkh/reforma-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/ pasport-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva-ukrayini-stanom-na-01-01-2014-672745/
6. Стан оплати населенням житлово-комунальних послуг за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://minregion.gov.ua/zhkh/ekonomika-ta-taryfna-polityka/stan-oplati-naselennyam-zhitlovo-komunalnih-poslug-za-2013-rik-4051/
7. Про надання населенню субсидій по Донецькій області за грудень 2013 року [Електронний ресурс]. – Доступно з: http:// donetskstat.gov.ua/diyalnist/2014.php
8. Про надання населенню субсидій Луганській області за грудень 2013 року [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://lugastat.lg.ua/0114.php

Салуквадзе И.Н.
Луганский государственный институт жилищно-коммунального хозяйства и строительства

ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЙ РЫНОК ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация
В статье исследовано состояние и проблемы развития потребительского рынка жилищно-коммунальных услуг в Луганском и Донецком регионов. Определены системные проблемы развития региональных рынков потребительских услуг жилищно-коммунального хозяйства Востока Украины. Сформированы направления реформирования и комплексного развития потребительского рынка сферы услуг жилищно-коммунального хозяйства.
Ключевые слова: жилищно-коммунальные услуги, регион, проблемы.

Salukvadze I.M.
Lugansk State Institute Housing and Communal Economy and Building

USER MARKET OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES: REGIONAL ASPECT

Summary
In the article the state and the problems of consumer housing and communal services market development are explored in Lugansk and Donetsk regions. The system problems of the regional markets consumer housing and communal economy and services development of the East of Ukraine are certain. Directions of reformation and the complex consumer market development of housing and communal economy services sphere are formed.
Keywords: housing and communal services, region, problems.

УДК 338.242

БІРЖОВА ТОРГІВЛЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

Саприкіна Т.А.
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

У статті наведено теоретичне узагальнення змісту біржової торгівлі та обґрунтовано її доцільність на електроенергетичному ринку. Автор розглядає біржу як ринковий інструмент, що сприяє прозорості відносин між учасниками ринку, усуває прояви цінової дискримінації, монопольного тиску, тіньові схеми ринкових транзакцій тощо. Узагальнено роль біржової торгівлі електроенергією для країн ЄС, а також проаналізовано особливості провідних електроенергетичних бірж Європи. Розглянуто необхідність запровадження біржової торгівлі на ринку електроенергії України за умов його реформування, виокремлюючи проблемні питання, вирішенню яких може сприяти електроенергетична біржа. На основі аналізу тенденцій розвитку ринку електроенергії країн ЄС, відзначено можливість інтеграцій до нього вітчизняного електроенергетичного ринку і можливі наслідки.
Ключові слова: ринок електроенергії, лібералізація, електроенергетична біржа, біржова торгівля, конкурентні відносини.

Постановка проблеми. Впродовж тривалого періоду свого розвитку ринок електроенергії відносили до природних монополій і на якому унеможливлювалася будь-яка конкуренція, проте в останні десятиліття формування конкурентних електроенергетичних ринків стає світовою тенденцією. При цьому загальна для всіх країн стратегія реформ полягає в лібералізації ринків електричної енергії: переході від закритого, монопольного ринку до відкритого, конкурентного ринку електричної енергії. У свою чергу лібералізація ринку електроенергії України пов'язана зі зміною його інституціональної структури, пошуку нових і ефективних механізмів взаємозв'язку покупця та продавця. Одним із таких інструментів, що поєднував би між собою суб'єкти генерації та споживачів продукції електричної енергії України, може бути біржова торгівля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці функціонування ринку електроенергії та його реформування присвячені роботи багатьох вчених. Зокрема, аналіз міжнародного досвіду трансформації ринків електроенергії представлено у наукових працях таких вчених, як: А.Г. Боярчук [1], Е.П. Волков, В.О. Баринов [2], Р.Ю. Заглада [3], К.В. Костіцина, А.А. Костіцина [4], С.А. Мехович [5], І.А. Франчук [6] та ін., а питання запровадження біржової торгівлі на ринку електроенергії України в тій чи іншій мірі розкривається у наукових працях Н.Л. Іващук, О.Л. Соловей [7], Н.І. Полікевича [8], Т.Б. Процюка [9], К.В. Ущаповского, А.В. Минковича, Ю.Д. Костина [10] та ін. Разом з тим, з огляду на важливість та багатогранність проблеми лібералізації ринку електроенергії України, питання подальшого дослідження щодо пошуку інструментів, що забезпечать ефективний його розвиток залишається актуальним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, де б було розкрито питання аналізу міжнародного досвіду функціонування електроенергетичних ринків та його адаптація до ринку електроенергії України за умов його реформування, нині не приділено достатньо уваги питанню доцільності біржової торгівлі електричною енергією на вітчизняному ринку. У своїх наукових працях вчені запровадження енергетичної біржі переносять на ринок електроенергії України як обов'язкову умову відповідно до директив згідно з членством у Енергетичному співтоваристві ЄС, не досліджуючи при цьому на належному рівні які проблеми на вітчизняному ринку такий інструмент допоможе вирішити, а також не виокремлюють проблеми, які біржова торгівля може породити.

Мета дослідження. Метою статті є висвітлення переваг біржової торгівлі на основі аналізу функціонування провідних електроенергетичних бірж країн ЄС, а також критичний аналіз щодо питання її запровадження на ринку електроенергії України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна з основних тенденцій розвитку світової електроенергетики – це лібералізація ринку, яка обмежує діяльність великих енергетичних монополістів і призводить до виникнення конкурентних відносин. При цьому забезпечення вільної конкуренції між виробниками і продавцями електричної енергії розглядається як базова умова для реалізації найважливіших цілей реформування ринку електроенергії: зростання комерційної ефективності діяльності енергокомпаній та їх відповідальності за зниження витрат виробництва і якість обслуговування споживачів; залучення широкого кола інвесторів для спорудження нових і технічного переозброєння діючих енергоустановок.

Зокрема, досвід країн ЄС показує, що забезпечення прозорості на ринку електроенергії можливо досягти за рахунок розвитку на ньому біржової торгівлі. За своєю природою, біржа є тим економічним інструментом, що забезпечує відкритість товарного ринку та прозорість операцій на ньому за рахунок створення конкурентного середовища. Ясенецький В.С. стверджує, що біржа є об'єднанням економічних суб'єктів, що здійснюють виробничу чи комерційну діяльність, які розроблюють та забезпечують дотримання єдиних, прийнятних для всіх учасників торгівлі правил [11, с. 334]. На думку Шимко О.В. під поняттям «товарна біржа» слід розуміти «організований, постійно діючий ринок масових, стандартизованих, замінних товарів та товарних деривативів, на якому в умовах вільної конкуренції формуються ціни, здійснюється їх котирування, забезпечується деперсоніфікація й публічність торгу та зниження трансакційних витрат» [12, с. 438]. Беренштейн Б. Л., Третяк О.М. [13, с. 25-29] та Яценко О.М. [14, с. 86-89] у своїх працях зазначають, що біржа є ефективним механізмом ціноутворення, забезпечення захисту своїх економічних інтересів, а також, у зв'язку з проявом глобалізаційних процесів, полегшує доступ на ринок певного товару міжнародних учасників, що в подальшому сприяє розвитку національної економіки. Проведені нами дослідження сутності біржі вказують на те, що вона є важливою складовою ринкової інфраструктури, яка

© Саприкіна Т.А., 2015

Рис. 1. Провідні енергетичні біржі Європи [17]

сприяє прозорості відносин між учасниками ринку певного товару або послуги, усуває прояви цінової дискримінації, монопольного тиску, тіньові схеми ринкових транзакцій, асиметричності інформації. Біржова торгівля має сприяти оптимізації управлінських рішень суб'єктів певного ринку, за рахунок максимально точного відображення реальної взаємодії попиту і пропозиції через призму ціни.

Нині біржі в розвинутих країнах виконують такі основоположні для економіки функції, як забезпечення прозорого ціноутворення, страхування цінових ризиків, трансферт товарних і фінансових потоків, забезпечення прогнозування та планування виробничої діяльності, отримання прибутків, стабілізація економіки на макроекономічному рівні [12; 13]. Розвиток біржової торгівлі у світі не змінює її природи, однак певні зміни постійно відбуваються, що, у свою чергу, спрямовано лише на оптимізацію і полегшення процесу укладання угод між учасниками певної біржі. Так, можна виокремити розвиток інноваційних електронних технологій, що сприяло значному підвищенню ефективності діючих технологій біржової торгівлі. Окрім того, кожний товар має свої особливості, що також в тій чи іншій мірі може відобразитися на прийнятому серед учасників біржі комплексі правил.

Найбільш розвиненою вважається структура наднаціонального управління електроенергетичними ринками в країнах Європейського союзу, де основні функції регулювання питань розвитку ринку, тарифного, антимонопольного регулювання здійснюються структурними підрозділами Європейської комісії [15]. Перед Європою постало завдання повністю відкрити ринок електроенергії. На основі аналізу ринків електроенергії країн ЄС можна стверджувати про те, що біржі електроенергії є ключовими ринковими інститутами за умов відкритої економіки. Електроенергетичні біржі відіграють вагому роль у розвитку єдиного європейського ринку електроенергії, забезпечуючи прозорий і недискримінаційний доступ до торгівлі електроенергією серед країн Європейського Союзу.

Розглядаючи розвиток ринків електроенергії країн ЄС, ми можемо відмітити, що енергетичні біржі створені та ефективно функціонують по всій Європі (рис. 1). Проте, якщо ще до 2008-2010 рр. на території Європи виокремлювали 9 основних електроенергетичних бірж, зокрема таких як: EEX (Німеччина), Nord Pool, Belpex (Бельгія), Endex (Бенілюкс), Omel (Іспанія), IPEX (Італія), Powernext (Франція), APX NL (Нідерланди), APX UK (Великобританія), то в останні роки прослідковується тенденція до їх злиття, при цьому об'єднуються між собою енергетичні біржі країн ЄС [16; 17]. Європа націлена на те, аби інтегрувати невеликі регіональні ринки в загальний транс-європейський ринок електроенергії. На сьогоднішній день найбільшими біржами електроенергії у Європі є European Energy Exchange (EEX) і Nord Pool, на яких здійснюють операції з торгівлі понад 100 учасників з різних країн [17].

В країнах ЄС узагальнено біржова торгівля електроенергією складає понад 10% від загального обсягу торгівлі електроенергією та понад 30% від обсягів споживання [18]. Обсяги біржової торгівлі електроенергії різняться за регіонами, проте тенденція до сталого зростання її обсягів біржової торгівлі електроенергією. Коротко охарактеризуємо провідні біржі Європи, що займаються торгівлею електроенергії.

Біржа Nord Pool Spot була заснована у 1993 році як торговельний майданчик Норвегії, Фінляндії, Швеції та східної частини Данії. Пізніше до нього приєдналась Естонія. На кінець 2013 р. на біржі Nord Pool було зареєстровано 361 компанію, яка займаються продажем електроенергії на одному або декількох ринках [19]. У 2013 році на біржі Nord Pool було реалізовано 84% споживаної електроенергії у балтійському регіоні. Торгівля електроенергією на біржі Nord Pool Spot відбувається на двох ринках, що доповнюють один одного: Elspot – ринок на добу вперед та Elbas – внутрішньодобовий ринок. Ринок Elspot є найбільшим ринком на добу вперед у світі. На рис. 2 показано зростання обсягів реалізації електроенергії через біржу Nord Pool.

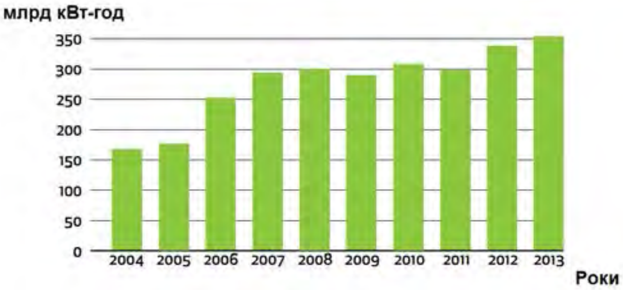

Рис. 2. Зростання обсягів торгівлі на біржі Nord Pool Spot (включаючи Elspot та Elbas), 2004-2013 рр. [19]

Ціна на біржі Nord Pool безпосередньо впливає на вартість електроенергії в балтійському регіоні. ГЕС на Даугаві і Ризька ТЕЦ спроможні забезпечити необхідну кількість електроенергії тільки декілька місяців у році. Для забезпечення електроенергією в інший час країни вимушені її імпортувати, і іноземні постачальники визначають ціну, беручи до уваги саме ціни біржі Nord Pool. Балтійська енергетична біржа є не тільки торговельним майданчиком, але і пропонує своїм клієнтам послуги клірингу. Продавці й покупці на біржі укладають не двосторонні, а тристоронні угоди, що є додатковим гарантом надійності контрактів, що укладаються.

Європейська енергетична біржа (EEX) [20] – це провідна німецька енергетична біржа в Європі, яка працює на ринку Spot, на фінансових ринках енергоносіїв і супутніх товарів. На EEX представлено понад 200 агентів з 19 країн та посідає перше місце за обсягом торгів в Західній Європі. Окрім того, у Європі ще однією значною за обсягами торгівлі є енергетична біржа є EPEX Spot SE, що забезпечує спотову торгівлю електричною енергією на ринках Німеччини, Австрії, Франції та Швейцарії. Вона

започаткувала свою роботу з 01.01.2009 року. До складу структури SPOT EPEX переважно входять постачальники електроенергії, які складають більше половини членів біржі (60%); з муніципальними та регіональними постачальниками вони складають близько 83% членів EPEX SPOT. Іншими важливими дійовими особами на біржі є банки та постачальники фінансових послуг, оператори систем передачі.

Станом на кінець 2014 року на EPEX SPOT нараховується 224 члени [21], які географічно розташовані по всій Європі, при цьому близько 40% всіх учасників ринку з Німеччини і майже 15% із Швейцарії. Серед інших країн приблизно рівні частки займають – Великобританія, Італія, Франція та Австрії. EPEX SPOT також все частіше приймає новачків зі Східної та Південної Європи (зокрема, Польщі, Чехії, Румунії).

Особливістю біржі EPEX Spot є те, що на ній визначаються три ціни – по Франції, Німеччині/Австрії та Швейцарії. Зокрема, у 2011 р. був введений новий біржовий індекс – ELIX, який являє собою середньозважену ціну на цих трьох ринках. Існують певні обмеження в торгівлі на EPEX Spot. Зокрема, періодично переглядаються обмеження цін на електроенергію за певні обсяги, а також існують і обмеження щодо фізичних перетоків електроенергії. Так, пропускна здатність міждержавних ліній між Німеччиною і Францією становить близько 2-3 тис МВт [21].

Серед бірж електроенергії південно-східної Європи цікавим прикладом є електроенергетична біржа Польщі, яка динамічно розвивається останніми роками. На основі аналізу діяльності біржі «Polish Power Exchange» можна виокремити наступні переваги від членства у ній [22]: загальнодоступні та чіткі правила торгівлі; встановлення об'єктивних ринкових цін; рівність доступу до інформації про стан ринку; рівні можливості для участі на ринку всіх гравців, незалежно від розмірів; безпечність щодо укладення договорів – присутній нагляд Фінансової комісії; найнижчі платежі за проведені транзакції на польському ринку; сучасний і простий у використанні додаток для розміщення замовлень – CONDICO Trade na licencji NASDAQ OMX. Прте перешкодою також є те, що ринкові розрахунки проводять лише в національній валюті.

Фахівці вважають, що на регіональному рівні австрійська модель функціонування ринку електроенергії з її електроенергетичною біржею EXAA Energy Exchange є однією з кращих, після Німеччини. Зокрема, після Німеччини це друга країна з найменшими адміністративними бар'єрами входу на біржу. Перші торги на австрійській біржі відбулися 19 березня 2002 р. Біржа EXAA Energy Exchange включає 12 основних учасників ринку. На сьогоднішній день при торгівлі на EXAA приймають участь понад 73 трейдери з більш ніж 15 країн на спотовому ринку електроенергії країни [23]. Нами виявлено, що властивою характеристикою ринку електроенергії Словаччини є те, що вона має значний потенціал для подальшого вдосконалення ринку, зокрема і біржової торгівлі. Перешкодою до біржової торгівлі в Словаччині є високі витрати на укладання угод та проблеми з надійністю IT системи, що забезпечує біржову торгівлю в країні, проте позитивним моментом є те, що Словаччина сприймається як країна з недискримінаційною транскордонною системою розподілу [24]. Вивчаючи ринок електроенергії Чехій, нами було встановлено, що його однією з особливостей є функціонування паралельно двох значних за обсягами електроенергетичних бірж:: OTE та PXE. Біржа OTE була заснована 18 квітня 2001 р. Обсяг угод на чеському ринку через біржу OTE, організовану за системою «на добу вперед», складає понад 15% від чистого внутрішнього споживання електроенергії [25]. Основною перешкодою для торгівлі електроенергією в Чеській Республіці є мовний бар'єр і відсутність інформації англійською мовою. Перешкоди викликані складними правилами доступу, а також в отриманні трейдером ліцензії на торгівлю на біржі.

Отже, одним з підсумків лібералізації європейського ринку електроенергії став розвиток електроенергетичних бірж, які залучають широке коло учасників: енергогенеруючі та енергопостачальні компанії, великих споживачів електроенергії, трейдерів, фінансові установи та ін. Зокрема, прослідковується тенденція до об'єднання бірж країн південно-східної Європи. Створення спільного ринку електроенергії покликане задовольнити попит цих держав на електроенергію, полегшити її збут, залучити інвестиції у розвиток зв'язків між електросистемами, що дозволить в кінцевому рахунку збільшити ступінь надійності поставок електричної енергії, знизити тарифи і виключити монополію на ринку електроенергії.

На основі аналізу функціонування ринку електроенергії України доцільно виокремити наступні найбільш вагомі проблеми, які стримують його подальший розвиток та більш ефективне функціонування: концентрація ринкової влади у виробництві та постачанні електроенергії певною фінансово-промисловою групою, неефективна політика ціноутворення, наявність перехресного субсидіювання населення і промисловості, цінові диспропорції між виробниками електричної енергії різних типів, накопичення заборгованості за відпущену електроенергію. Нині споживач електроенергії та виробник в Україні перебувають у таких взаємостосунках, що у останнього не виникає мотивації до інноваційного розвитку об'єктів електроенергетики. Таким чином, якщо розглядати розвиток біржової торгівлі в Україні, крізь призму вирішення основних існуючих проблем на вітчизняному ринку електроенергії, то біржа як інструмент може сприяти їх вирішенню.

Окрім того, в подальшому за умов інтеграції ринку електроенергії України та країн ЄС слід орієнтуватися на вихід на біржі південно-східної Європи, що пояснюється саме інфраструктурними особливостями товару. Слід враховувати, що виходячи на біржу, вітчизняний електроенергетичний ринок електроенергії має бути готовим до маневреності, адже аналізуючи ціни на провідних біржах Європи чітко прослідковується тенденція до їх різких змін – як на протязі дня, так і на протязі року в цілому.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки. У Європі прослідковується тенденція до зростання обсягів торгівлі за рахунок укладання угод через електроенергетичні біржі. Разом з тим, намітилася тенденція до об'єднання регіональних енергетичних ринків і перетворенню його в загальноєвропейський енергетичний пул. Успішний досвід розвитку біржової торгівлі у країнах ЄС підтверджує, що біржова торгівля є тим інструментом, що сприяє ефективному розвитку електроенергетичного ринку, зокрема за рахунок створення для його суб'єктів прозорих ринкових умов функціонування, а тому її доцільно розглядати як дієвий інструмент забезпечення конкуренції та ринкового ціноутворення для ринку електроенергії України. Відсутність конкуренції між виробниками електроенергії на вітчизняному ринку в значній мірі знижує ефективність їхньої роботи через відсутність економічного стимулу для зниження собівартості виробленого ними товару.

В умовах використання біржової торгівлі як інструменту забезпечення лібералізації ринку електроенергії України, формуватимуться обґрунтовані цінові сигнали щодо напрямів інвестицій, наприклад, на будівництво нових генеруючих потужностей або заходи для усунення мережевих обмежень.

В подальшому необхідно детально дослідити які правила мають регулювати діяльність агентів на вітчизняній електроенергетичній біржі, запропонувати комплекс заходів для її розвитку, як інструменту забезпечення лібералізації вітчизняного ринку електроенергії.

Список літератури:

1. Боярчук А.Г. Лібералізація енергетики: досвід США та можливість його застосування в Україні / А.Г. Боярчук // Науковий вісник: зб. наук-техн. праць. – Вип. 16.3. – 2006. – С. 254-259.
2. Волков Э.П., Баринов В.А. Управление развитием и функционированием электроэнергетики в условиях формирования рыночных отношений // Изв. РАН. Энергетика. – 2002. – № 5. – С. 37-48.
3. Заглада Р.Ю. Реформування галузі електроенергетики: міжнародний та вітчизняний досвід / Р.Ю. Заглада, Е.Р. Чєчєнєва. – 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/ 75176.doc.htm
4. Костицына К.В. Зарубежный опыт реформирования энергетики. Европейский союз / К.В. Костицына, А.А. Костицына // Вестник Удмуртского Университета. – 2012. – № 3. – С. 46–53.
5. Мехович С.А. Вплив сучасних тенденцій на реформування ринку електроенергії в Україні / С.А. Мехович // Маркетинг і менеджмент інновацій. – № 2. – 2012. – С. 208-213.
6. Франчук І.А. Світові тенденції розвитку ринків енергозабезпечення і систем їх державного регулювання / І.А. Франчук // Економіка та держава. – 2008. – № 12(72). – С. 66-68.
7. Іващук Н.Л. Способи лібералізації електроенергетичного сектору вітчизняної економіки / Н.Л. Іващук, О.Л. Соловей // Вісник Львівського Національного Університету «Львівська Політехніка». – 2010. – № 669. – С. 181–189.
8. Полікевич Н. І. Економічні передумови виникнення біржових енергетичних ринків / Н. І. Полікевич // Наука й економіка. – 2013. – Т. 2, Вип. 4. – С. 143-148.
9. Процюк Т.Б. Реформирование рынка электрической энергии Украины с учетом опыта зарубежных стран / Т.Б. Процюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1. – С. 245–248.
10. Ущаповский К.В. Методология создания и функционирования рынка электроэнергии Украины / К.В. Ущаповский, А.В. Минкович, Ю.Д. Костин // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22(1). – С. 161-166.
11. Шимко О.В. Біржова торгівля в Україні: проблеми становлення та розвитку / О.В. Шимко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2009. – Вип. 12. – С. 437-443.
12. Ясенецький В.С. Особливості функціонування бірж як складової ринкової інфраструктури / В.С. Ясенецький // Науковий журнал: «Бізнес Інформ». – 2014. – № 1. – С. 333–337.
13. Беренштейн Б.Л. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б.Л. Беренштейн, О.М. Третяк // Наук. вісн. Націон. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2010. – № 15. – С. 23-33.
14. Яценко О.М. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків / О.М. Яценко // Міжнародна економічна політика: наук. журн. – К.: КНЕУ, 2011. – Вип. № 1-2(14-15). – С. 66-100.
15. Дебарберис, Л. Развитие электросетей в Европе: состояние и перспективы / Л. Дебарберис, Ж. Фулли и др. // Эффективное антикризисное управление. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.e-c-m.ru/magazine/61/eau_61_23.htm
16. European Network of Transmission System Operators for Electricity. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.entsoe.eu/about-entso-e/Pages/default.aspx
17. RWE Corporate: Energy trading overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rwe.com/web/cms/en/403596/rwe/press-news/specials/ energy-trading/energy-trading-overview/.
18. Why (and how) to regulate power exchanges in the EU market integration context? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.florence-school.eu/portal/page/portal/FSR_HOME/ENERGY/Publications/Working_Papers/2010/RSCAS_2010_12.pdf
19. Nordpool Spot: Annual-report 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nordpoolspot.com/globalassets/download-center/annual-report/ annual-report_nord-pool-spot_2013.pdf
20. Європейська енергетична біржа: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eex.com
21. EPEX SPOT: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epexspot.com/en/membership/list_of_members
22. Польська енергетична біржа: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.polpx.pl
23. EXAA Energy Exchange: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.exaa.at/company/exaa/.
24. Slovakia: Key Issues [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec. europa.eu/energy/gas_electricity/doc/20121115_iem_swd_0368_part2_slovakia.pdf
25. Біржа електроенергії OTE: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ote-cr.cz/.

Сапрыкина Т.А.
Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

БИРЖЕВАЯ ТОРГОВЛЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ

Аннотация
В статье приведены теоретическое обобщение содержания биржевой торговли и обоснованно ее целесообразность на электроэнергетическом рынке. Автор рассматривает биржу как рыночный инструмент, способствующий прозрачности отношений между участниками рынка, устраняющий проявления ценовой дискриминации, монопольного давления, теневые схемы рыночных транзакций и тому подобное. Обобщено роль биржевой торговли электроэнергией для стран ЕС, а также проанализировано особенности ведущих электроэнергетических бирж Европы. Рассмотрена необходимость внедрения биржевой торговли на рынке электроэнергии Украины в условиях его реформирования, выделяя проблемные вопросы, решению которых может способствовать электроэнергетическая биржа. На основе анализа тенденций развития рынка электроэнергии стран ЕС, отмечено возможность интеграции в него отечественного электроэнергетического рынка и возможные последствия.
Ключевые слова: рынок электроэнергии, либерализация, электроэнергетическая биржа, биржевая торговля, конкурентные отношения.

Saprykina T.A.
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

EXCHANGE TRADE AS A TOOL TO ENSURE THE LIBERALIZATION OF THE ELECTRICITY MARKET

Summary
The article presents a theoretical generalization of content of exchange trade and proved its expediency on the electricity market. The author examines exchange as a market instrument that promotes of transparency in relations among market participants, eliminates signs of price discrimination, monopolistic pressure, schemes of market transactions and etc. The role of exchange trade of electricity for EU countries are summarized, and especially the leading European electricity exchanges is analyzed. The need for implementation of exchange trade on the electricity market of Ukraine examined under conditions its reform, isolating problematic issues that may contribute to the electric power market. The need for implementation of exchange trade on the electricity market of Ukraine examined under conditions reform, allocating problematic issues and their solution can promote power exchange. The possibility integrations of domestic electricity market and the possible consequences has been observed based on analysis of trends in the electricity market of the EU.
Keywords: electricity market, liberalization, power exchange, exchange trade, competitive relationship.

УДК 332.1:711

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛА МІСТА ШЛЯХОМ ЗОНУВАННЯ ЙОГО ПРОСТОРУ

Семенов В.Ф.
Одеський національний економічний університет
Пандас А.В.
Одеська державна академія будівництва та архітектури

В час корінних змін в українському суспільстві, переорієнтації на зміцнення територіальної цілісності та незалежності держави актуальності набуває питання урегулюваності інструментарію просторового потенціалу міст задля створення принципово нових можливостей для подальшого європейського розвитку країни. Здійснюючи економічну та інші види діяльності, просторовий потенціал міста вимагає організаційно-економічного інструменту регулювання у межах функціональних зон. Виконання робіт по землевпорядкуванню, зонування територій, комерційна реалізація земель з метою раціонального використання території міста, ефективне інформаційне забезпечення мешканців міст, сприяння житловому будівництву потребує нових економіко-правових підходів на рівні регіону та міста. В статті розглядаються основні питання зонінгу як інструментарію регулювання використання просторового потенціалу міст задля створення принципово нових можливостей для подальшого розвитку держави.
Ключові слова: зонінг, зонування, регулювання, зонування земель, земельні ресурси, потенціал міста, зонування територій, зонування простору.

Постановка проблеми. Однаковими проблемами для великих міст України є непослідовна та хаотична забудова, відсутність зелених зон, дитячих майданчиків та міст відпочинку громадян, генерально не упорядковані сучасні плани зонування земель великих міст. Запровадження зонінгу стосовно міської території як оптимального інструменту підвищення сталості і ефективності використання простору є актуальним, насамперед, для підвищення інвестиційної привабливості міст України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблеми зонування викликають все більший інтерес як серед науковців так і з боку держави. Зонування в нашій країни, як предмет наукових пошуків став використовуватися відносно недавно. В цій області відомі праці: А.І. Ріпенко, М.В. Євтушенко, Є.А. Самойленко, Н. Ісаченко, В.М. Правдюк, І.В. Ігнатенко. Великий внесок в дослідження зонування земель зробив А.М. Третяк. Проте, ґрунтовних комплексних досліджень, особливо з питань зонування у містобудівному аспекті, не проводилося.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Результатом дослідження використання території міста є удосконалення ефективного інструментарію управління міським простором, аналіз основних підходів щодо зонування, узгодження законодавчої бази України.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні конструкції і методів застосування зонування території міста як реалізації процесу державної регіональної політики, шляхом забезпечення сталого територіального розвитку. Існує необхідність дослідження планування використання території як ефективного інструменту реалізації, інтеграції з урахуванням місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Важливими передумовами перетворення та покращення використання просторового потенціалу міста є інтенсифікація застосування його територій шляхом впорядкованого зонування.

За твердженням М.С. Федорченка, зонування – це перехід до територіального підходу, який розглядає земельні ресурси не як сукупність ділянок, рішуче виділених одна від одної межами, а як єдине ціле. Зонування слід сприймати не просто як метод упорядкування і порівняння просторово розподіленої інформації,а як цілком об'єктивний процес. Але цей процес має аналізуватись і на базі цього аналізу повинна розвиватися теорія економічного районування стосовно нової доби розвитку економіки України. Тобто не слід автоматично переносити здобутки старої теорії, у тому числі радянської, на нове, ринкове підґрунтя.

Досвід зонування нашої країни формувався в колишньому радянському союзі, де земельне право базувалося тільки на категоріях земель, в той час як такі поняття, як планування земель чи територій не мали особливого значення.

Відсутність грамотного зонування тягне за собою низку проблем:

1. екстенсивне використання міського простору;
2. відсутність наукового розподілу з урахуванням державних, громадських, приватних інтересів;
3. відсутність комплексності в забудові;
4. наявність значних промислових зон і об'єктів в центральних районах міста;
5. в «спальних районах» обмежений набор місць докладання праці;
6. загострення екологічних проблем, пов'язаних з хаотичним розміщенням промислових підприємств на території міста.

В законодавчому полі України поняття «зонування» отримало відображення в багатьох нормативно-правових актах, державних будівельних нормах, нормативних документах, а саме:

- Закон України «Про планування і забудову територій» стаття 11 «Схема планування територій на місцевому рівні»,Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» стаття 18 «План зонування території», ці статті визначають «зонування територій»;
- Земельний кодекс України, стаття 180 «Зонування земель», яка визначає «зонування земель»;
- ДБН Б. 1-3-97 «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів міських населених пунктів», ДБН 360-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень», де ідеться про «зонування територій»;
- стандарті ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011: «Настанова про склад зміст плану зонування території (зонінг)», який набрав чинності з 1 червня 2012 року;
- постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2008 року № 79 «Порядок складання плану

© Семенов В.Ф., Пандас А.В., 2015

земельно-господарського устрою території населеного пункту», яка розглядає деякі елементи зонування земель у межах населених пунктів.

Таким чином, аналізуючи данні законодавчі документи, перш за все виникає проблема при усвідомленні категорії «зонування». Але закон України не дає її визначення.

Тільки ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011 обґрунтовує поняття зонування, як встановлення територіальних зон в межах населеного пункту з визначенням відповідних видів використання території, об'єктів нерухомості та встановленням містобудівного регламенту [1]. Однак відповідно до Закону України «Про стандартизацію» ДСТУ як стандарт є документом, дотримання якого не є обов'язковим.

Загалом Законодавство України розглядає зонування як специфічну діяльність, що знаходиться на перетині двох наук: землевпорядкування та містобудування.

Так містобудівне законодавство використовує поняття «зонування територій», а земельне – «зонування земель». Данні категорії нерівнозначні за змістом, але ж їх не можна ні порівнювати, ні протиставити. Відповідно до статті 180 Земельного кодексу України зонування земель здійснюється у межах населених пунктів. Встановлюються вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон. Землі в містах мають домінуючу ознаку – територіальність. Земля є територіальною основою для розміщення житлових, виробничих, адміністративних та інших об'єктів, згідно [2]

Територія в цей час розуміється як комплексна, інтегрована категорія, що охоплює як землі так і окремі земельні ділянки, так і розташовану на них нерухомість, елементи благоустрою, тощо. [3, с. 482] Зонування території міст, за ствердженням науковців, здійснюється у містобудівній діяльності та встановлює саме дозволене використання земельних ділянок в містах. Його слід розглядати, як процес і результат виділення частин території міста з визначеними видами та обмеженнями їх використання, функціональним призначенням, параметрами використання земельних ділянок при здійсненні містобудівної діяльності. [4, с. 130]

Так наприклад, в містах Німеччини дане питання вирішується співвідношенням землевпорядної та містобудівної документації. На практиці, використовується два інструмента: план використання земель та план забудови. Спочатку розробляється план використання земель, який визначає межі зон та їх спеціалізацію. Після цього на план використання земель «накладається» план забудови, який визначає дозволені види використання території зон [5].

На наш погляд, доречним, відносно до зонування є використання поняття «простір». Світовий досвід демонструє зростання саме ролі простору у міському розвитку. Простір розглядається «як складна біо-соціо-економічна система» [6, с. 6]

Зонування простору – це комплексний регулятивний інститут, який використовує принципово новий для нашої країни характер розвитку міста, який складається з норм земельного та містобудівного законодавства, а саме з зонування земель та зонування територій.

Зонування простору визначає права власників або інвесторів на використання і розвиток земельних ділянок; розробляються і визначаються певні дозвільні правила використання земельних ділянок, розроблених демократичним шляхом, які є загальнодоступними не тільки для органів місцевої влади, а також для територіальної громади цієї території; суб'єктам надається можливість змінювати види використання земельних ділянок з урахуванням бізнес-інтересів та інтересів територіальної громади,відносини між суб'єктами господарювання та органами місцевої влади регулюються за допомогою процедур, які враховують здійснення підприємницької діяльності в ринкових умовах з урахуванням місцевих умов.

Зонування простору дозволить подолати кризові економічні та соціальні явища в містах. Зонування забезпечить стійке економічне зростання та підвищить якість життя городян, яке передбачає:

- розвиток інфраструктури міста, умов для ведення бізнесу, створення нових робочих місць;
- удосконалить функціонально-планувальну структуру та архітектурно-просторову композицію забудови міського простору;
- запобіжить надмірній концентрації населення і об'єктів виробництва;
- знизить рівень забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій міста. [7, с. 606]

Інструментом ефективного зонування є план зонування території (далі – зонінг), згідно Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». В літературі можна також зустріти поняття – синоніми: «правове зонування», «територіальне зонування», «містобудівне зонування». Дана містобудівна документація визначає умови та обмеження використання території населених пунктів. План зонування території розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ).

Зонінг – це своєрідний законодавчий «механізм», за допомогою якого рішення генерального плану можуть застосовуватися до окремих ділянок і будівельних проектів, щоб привести їх у відповідність цілеспрямованому розвитку міста.

У світовій практиці це поняття використовується протягом останніх ста років та визначається як найбільш поширена форма контролю розвитку певних територій для специфічних видів землекористування та запобігання несумісних видів землекористування.

Показовим зонінгом є американський досвід, який був вперше впроваджений в 1909 році в Лос-Анджелесі, а в 1910 році в Нью-Йорку отримав статус місцевого закону. Зараз кожне місто в Сполучених Штатах має затверджено функціональне зонування території, яке використовується при вирішенні широкого кола питань щодо регулювання земельних відносин.

Для кожної зони визначається основна мета використання, перелік функцій, які можуть бути реалізовані в межах зони, вимоги до розмірів окремої ділянки та споруд, які можуть бути розміщені на ділянці, і ряд інших вимог. Таким чином, кожен потенційний власник (користувач) земельної ділянки заздалегідь має можливість ознайомитися з обмеженнями на її використання.

Зонінг створюється з метою [1]:

- створення сприятливих умов для життєдіяльності громадян міста;
- задоволення державних, громадських та приватних інтересів;
- раціонального використання території міста;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій у будівництво шляхом забезпечення прозорості вибору найбільш ефективного виду використання земельної ділянки для містобудівних потреб;

· забезпечення вільного доступу громадян до інформації стосовно розвитку території міста;

· забезпечення сумісності забудови окремих земельних ділянок з оточуючою забудовою та землекористуванням;

· сприяння реалізації завдань довгострокового розвитку міста;

· розвитку інженерної та транспортної інфраструктури міста;

· вдосконалення мережі соціально-культурного та торговельно-побутового обслуговування населення;

· сприяння збереженню об'єктів культурної спадщини та об'єктів природно-заповідного фонду;

· забезпечення екологічної стабільності в місті.

Однак, на даний час зонінг здійснюється крихітними темпами, на заваді стоїть хронічний дефіцит місцевого бюджету. Тому на нашу думку, слід створити програму по залученню приватного капіталу до реалізації зонінгу в містах. Зонінг дозволить компаніям-забудовникам значно зменшити інвестиційні ризики, а муніципалітету підвищити надходження до бюджету за рахунок раціонального використання простору міста. Впровадження зонінгу врахує інтереси громадян, власників різного роду бізнесу, місцевих, загальнодержавних.

Висновки і пропозиції. Питання зонування територій чи земель має важливе практичне значення, оскільки використання і надання земельних ділянок потребує суттєвих змін в системі планування використання територій. Територіальні містобудівельні проблеми можуть бути врегульовані у спеціальному Законі України, який чітко вирішить питання різночитань при визначенні поняття «зонування». Доречним є введення поняття «зонування простору», як комплексного економіко-правового механізму забудови міст. Оскільки стале функціонування будь-якого міста безпосередньо залежить від функціонального зонування його території, то виконання останнього є найважливішим завданням розвитку міста, створення його нового обличчя. Відсутність функціонального зонування або нехтування природними рубежами під час його проведення на сьогоднішній день є головною причиною нераціонального землекористування. Широке залучення громадськості, збільшення і реалізація повноважень органів місцевого самоврядування і розвиток ринкових відносин зумовили необхідність появи нового механізму – зонування території міст, тобто розмежуванні території міста на зони з метою встановлення окремого режиму використання землі, що дає можливість більш ефективного використання території міста, територіального планування міста, можливість вирішувати існуючі економічні проблеми певної території шляхом створення привабливих для інвесторів умов.

Список літератури:

1. ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011. Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг), затв. Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 15 грудня 2011 р. № 345. Видання офіційне. – Київ, 2011.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
3. Ріпенко А.І. Правове регулювання зонування земель (територій) в сучасних умовах [Текст] / А.І. Ріпенко // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 47. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 480-486.
4. Іванова Є.О. Правовий режим земель житлової та громадської забудови у містах / Є.О. Іванова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 1. – С. 130-133.
5. Федорченко М.С. Зауваження до проекту Закону України «Про зонування земель» / М.С. Федорченко. Сайт ІРЦ «Реформування земельних відносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: www.myland.org.ua/userfiles/file/MLzoning.doc
6. Кульбіда В.С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи / В.С. Кульбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов // Збірник нормативно-правових актів і науково-аналітичних матеріалів з питань регіонального розвитку та просторового планування. – К., 2009. – 170 с.
7. Євтушенко М.В. Зонування території міста як шлях до реалізації державної регіональної політики // Науково-технічний збірник. Комунальне господарство міст. Випуск 101. Серія: Технічні науки та архітектура. – Харків: ХНАМГ. – 2011. – С. 605-617.

Семенов В.Ф.
Одесский национальный экономический университет
Пандас А.В.
Одесская государственная академия строительства и архитектуры

РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПОТЕНЦИАЛА ГОРОДА ПУТЕМ ЗОНИРОВАНИЯ ЕГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация
Во время коренных изменений в украинском обществе, переориентации на укрепление территориальной целостности и независимости государства актуальность приобретает вопрос урегулированности инструментария пространственного потенциала городов для создания принципиально новых возможностей для дальнейшего европейского развития страны. Осуществляя экономическую и другие виды деятельности, пространственный потенциал города требует организационно-экономического инструмента регулирования в пределах функциональных зон. Выполнение работ по землеустройству, зонированию территорий, коммерческой реализации земель с целью рационального использования территории города, эффективному информационному обеспечению жителей городов, содействие жилищному строительству требует новых экономико-правовых подходов на уровне региона и города. В статье рассматриваются основные вопросы зонинга как инструментария регулирования использования пространственного потенциала городов для создания принципиально новых возможностей для дальнейшего развития государства.

Ключевые слова: зонинг, зонирование, регулирования, зонирование земель, земельные ресурсы, потенциал города, зонирование территорий, зонирование пространства.

Semenov V.F.
Odessa National University of Economics
Pandas A.V.
Odessa State Academy of Building and Architecture

REGULATION OF POTENTIAL CITY BY ITS SPATIAL ZONING

Summary
During the radical changes in Ukrainian society, reorientation to strengthen the territorial integrity and independence of the state urgent question settlement tools of spatial capacity of cities to create a fundamentally new opportunities for further development of the European countries. Carrying out economic and other activities, the spatial potential of the city requires organizational and economic regulation tool within the functional areas. Execution of works on land management, zoning, commercial realization of land for the purpose of rational use of the city, effective information support of urban residents, promoting housing requires new economic and legal approaches at the level of regions and cities. The article discusses the main issues as zoning tools to regulate the use of the spatial capacity of cities to create a fundamentally new opportunities for further development of the state.
Keywords: zoning, zoning regulations, zoning, land, city building, zoning, zoning space.

УДК 332.1

ЯКІСТЬ Й ІНФРАСТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Сєрєбряк К.І.
Державний університет телекомунікацій

У статті досліджено види, групи інформації та принципи формування якісного інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва. Визначено учасники інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва та сформовано систему інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва.
Ключові слова: інформаційне забезпечення, міжрегіональне співробітництво, якість, інфраструктура.

Постановка проблеми. Сучасні реалії сьогодення яскраво свідчать про те, що інформаційне забезпечення має надто важливе значення, більш того виступає стратегічним ресурсом, володіння яким надає переваги та можливості. Успіх та ефективність міжрегіонального співробітництва і не тільки, все більш і більш залежать від інформованості та здатності використовувати наявну інформацію, а якість і інфраструктура інформаційного забезпечення набувають значної важливості внаслідок останніх подій в Україні.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення міжрегіональної співпраці досліджувались такими вченими, як І.П. Бабець, П.Ю. Бєленький, В.Т. Бусел, Р.К. Бутова, Л.С. Вінарік, Н.С. Власенко, І.В. Журавльова, І.О. Золотарьова, І.В. Калачева, Н.А. Мікула, Н.П. Карпчук, С.М. Локшіна, І.Л. Латишева, Є.Е. Матвєєв, В.В. Мамонова, А.М. Митко, А.Л. Мокій, О.В. Матвієнко, О.Ф. Новікова, І.В. Нечаева, К.В. Огурцова, О.Г. Осауленко, В.С. Пономаренко, Д.М. Стеченко, І.А. Стрелец, С.А. Товканець, Є.Б. Тіхомірова, Г.В. Товканець, Р.М. Чен, Шило, Г.В. Щербак, А.Н. Щедрин, В.Я. Яковенко та ін. [1-26].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Усі дослідники погоджують з ти, що інформаційне забезпечення міжрегіонального співробітництва має ґрунтуватися на якісній інформації та відповідній інфраструктурі, але які установи та організації можуть бути учасниками цієї інфраструктури не ясно. Також кожен з науковців визначає різні проблеми приводу формування якісної інформації.

Метою статті є дослідження проблем якості й інфраструктури інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Інформація щодо міжрегіонального співробітництва має бути актуальною (відображати стан співробітництва в момент прийняття рішення), важливою (істотною для цілей співробітництва) повною (достатньою для вирішення завдань співробітництва), адекватною (відповідати дійсному стану речей), своєчасною, релевантною (відповідати потребам цілей) і толерантною (бути найбільш зручною для використання задля співробітництва). Крім того, інформаційне забезпечення міжрегіонального співробітництва повинно будуватися на таких принципах, як: достовірність інформації; об'ємність і повнота даних (висвітлення всіх позитивних і негативних особливостей); доступність і відкритість інформаційних матеріалів; багаторівневість і багатоканальність інформаційної політики (відповідність стилю і змісту інформаційних матеріалів запитам різних соціальних груп; подача інформаційних матеріалів з використанням усього спектра каналів комунікації); врахування чинного законодавства щодо міжрегіонального співробітництва [1, с. 402].

В межах інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва інформація поділяються на дві групи: цільову та фонову. Між ними існує істотна різниця.

Цільова інформація, на відміну від фонової, є конкретною. Це відомості про конкретні регіони, умови діяльності на регіональних ринках та характеристики конкурентної боротьби, обсяг і суб'єкти співробітництва, наявність відповідної інфраструк-

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Сєрєбряк К.І., 2015

тури, платоспроможність і надійність суб'єктів співробітництва, ціна та характеристики товарів (послуг) на регіональному ринку, умови зберігання та транспортування продукції, потреба у взаємодоповнюючих товарах, їх ціни та умови гарантійного та післягарантійного обслуговування тощо. Як стверджує Є. Матвєєв у інформаційному забезпеченні міжрегіонального співробітництва координуюча роль належить цільовим даним, які через механізм ринкової взаємодії забезпечують узгодженість господарської діяльності підприємств у межах міжрегіонального співробітництва.

Фонова інформація є більш загальною і водночас не обов'язково «прив'язаною» до міжрегіонального співробітництва. Вона допомагає орієнтуватись у певному середовищі, виробляти стратегію діяльності, визначати напрями, у яких варто прикладати зусилля. До фонової інформації відносяться відомості про стан і перспективи розвитку економіки території (країни, регіону) чи галузі, зокрема, про сучасний стан і ймовірні зміни в інституціональній структурі економіки, програми підтримки розвитку галузей або територій, наявність об'єктів інфраструктури тощо. Відтак, логічним є висновок, що інформаційне забезпечення повинно: 1) формувати і поширювати фонову інформацію; 2) створювати умови для ефективного обміну цільовими даними між суб'єктами міжрегіонального співробітництва [12, с. 49].

Відсутність відповідного інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва на практиці зводяться до двох аспектів: невизначеність (низький рівень інформаційного забезпечення); інформаційна асиметрія (нерівномірне інформаційне забезпечення). Тобто, якість цільової і фонової інформації, а також ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення міжрегіональної співпраці залежить від уміння зібрати та мобілізувати інформаційні ресурси так, як потрібно мобілізувати матеріальні, фінансові та людські ресурси задля підвищення ефективності міжрегіонального співробітництва. Щодо практичного аспекту міжрегіонального співробітництва то проблеми полягають у тому, що на сьогодні воно здійснюється безсистемно, без наявності чіткого плану дій з розвитку, що дає підстави вести мову про вирішення цих проблем через співробітництво суб'єктів та об'єктів системи інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва із різного роду фахівцями, громадськістю, а також ЗМІ.

Активну креативну роль у цьому процесі відіграє низка спеціалізованих інституцій сформованих та представлених різними організаційними формами, які і складають інфраструктуру інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва. До них, за класифікацією С. Товканець і Г. Товканець, відносяться: інформаційні центри; агенції регіонального розвитку; спеціалізовані геоінформаційні системи; центри міжрегіонального співробітництва; регіональні інформаційно-інноваційно-освітні комплекси; інноваційні центри міжрегіонального співробітництва [23, с. 284].

Інформаційні центри (ІЦ) систематизують і подають дані учасникам міжрегіонального співробітництва з окремих програм, наприклад, «European Neighbourhood and Partnership Instrument» (ENPI) [4, с. 201].

Рис. 1. Схема інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва

Джерело: розроблено автором

Мета агенцій регіонального розвитку (АРГ), які функціонують у регіонах – максимальне наближення до цільових груп міжрегіональної співпраці нормативно-правових та інформаційно-методичних матеріалів. Інформування та залучення фахівців, громадськості, ЗМІ й інших цільових груп здійснюються шляхом проведення навчальних і дискусійних семінарів, слухань, круглих столів, робочих зустрічей. Крім того, активно використовуються інтернет-технології для проведення телемостів інтерактивних дистанційних заходів у спеціально обладнаних студіях у декількох регіонах одночасно. Агенції також беруть участь у здійсненні моніторингу проектів і програм міжрегіонального співробітництва, що дає змогу забезпечувати компетентні регіональні та місцеві структури, підрозділи центральної влади відповідними даними, надавати їм спеціально визначену службову інформацію, безпосередньо пов'язану з діяльністю, щоквартальні узагальнені дані про співпрацю у регіонах [2, с. 136].

Спеціалізовані геоінформаційні системи (ГІС) використовуються або можуть бути запроваджені в сферах проектування, містобудування, сталого просторового розвитку територій, системах моніторингу довкілля і стану техногенно-екологічної безпеки. Вони є різновидом інформаційних систем, що забезпечують збір, збереження, обробку, доступ, відображення і розповсюдження географічно координованих (просторових) даних. Прикладом регіональної ГІС широкого призначення є системи управління станом довкілля [8, с. 198].

Центри міжрегіонального співробітництва (ЦТКС), будучи активною формою інформа-

ційного забезпечення, здійснюють так звану пропагандистську діяльність. Наприклад, пропагують науковий потенціал університету за кордоном серед наукових кіл, інформують і надають персональні консультації працівникам навчального закладу про можливі напрями наукової співпраці з організаціями-партнерами. Для цього організовуються презентації, зустрічі на різних рівнях, семінари, запрошуються до співробітництва зарубіжні бізнес-партнери тощо. Фактично, ЦТКС є інформаційним координатором у сфері наукових досліджень [10, с. 521].

Центр науково-технічної й економічної інформації (ЦНТЕІ) виконує функції регіонального інформаційно-інноваційно-освітнього комплексу. Він пропонує споживачам довідково-інформаційний сервіс, бізнес-консалтинг, готує інформаційно-аналітичні огляди, проводить патентно-інформаційні та соціологічні дослідження, надає консультації з питань захисту та комерціалізації інтелектуальної власності, створює різного роду регіональні бази даних. У ЦНТЕІ можуть проводитись і фундаментальні та прикладні дослідження з проблем розвитку інтелектуального потенціалу, організації науково-інноваційної та інформаційної діяльності, оцінки інвестиційної привабливості господарських об'єктів, регіональної науково-технічної політики [11, с. 54].

Інноваційні центри міжрегіонального співробітництва (ІЦМС) можуть відігравати провідну роль у посиленні інформаційного забезпечення науково-технічної діяльності, а також стати основою розвитку регіональної мережі обміну технологіями, яка забезпечить процес обміну відомостями про нові технології між науково-дослідним сектором і підприємствами. Основним завданням такої інноваційної інфраструктури є не підтримка створення нових фірм (бізнес-інкубаторів), а налагодження співпраці існуючих підприємств і організацій у науково-технічній сфері та забезпечення міжнародного інноваційного співробітництва. Інноваційний центр міжрегіонального співробітництва – це підприємство, створене у формі юридичної особи, діяльність якого полягає в концентрації інноваційних пропозицій, підтримці процесів реалізації інноваційних проектів суб'єктами господарювання та забезпеченні процесу обміну відомостями в межах міжрегіонального співробітництва. Основна функція центру – налагодження обміну науково-технічною інформацією між суб'єктами господарювання та створення бази даних інноваційних пропозицій. Учасниками міжрегіонального співробітництва на цьому етапі можуть бути науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, великі промислові підприємства [16, с. 18]. Проте, обмежитись тільки створенням інформаційного центру або агенції, на наш погляд, недостатньо. Необхідно забезпечити теоретичне, методичне, організаційно-практичне наповнення функціонування такого центру чи агенції.

Застосування якісного інформаційного забезпечення для підтримки та активізації міжрегіонального співробітництва повинно прискорити вирішення наступних завдань: забезпечення компетентних регіональних і місцевих органів державної влади, що безпосередньо або функціонально здійснюють контроль та регулювання процесів міжрегіонального співробітництва якісною, своєчасною, у повному обсязі необхідною інформацією стосовно такої діяльності; отримання спеціально визначеної службової інформації, що безпосередньо пов'язано з міжрегіональним співробітництвом; отримання узгоджених з Держкомстатом і суб'єктами міжрегіонального співробітництва даними спеціальних статистичних спостережень, звітності та спеціальних оглядів на основі наявної статистичної інформації; отримання узгодженого на міжвідомчому рівні обміну уніфікованою інформацією та інформацію, яка повинна бути конвертована у прийнятний спосіб для подальшого використання; надання суб'єктами міжрегіонального співробітництва за узгодженим Мінекономіки, Мінрегіонбудом і МЗС форматом даних поточної та щоквартальної узагальненої інформації про міжрегіональне співробітництва у регіонах; подання суб'єктами та учасниками міжрегіонального співробітництва мінімальної уніфікованої інформації щодо здійснюваних проектів щодо співпраці. Одним із дієвих заходів щодо вирішення вищевказаних завдань є створення системи інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва, яка повинна мати функціонально-цільову спрямованість та відповідати сучасним вимогам часу, рис. 1.

В процесі організації та інформаційного супроводження міжрегіонального співробітництва найбільша увага повинна приділятись узгодженню принципів формування інформаційної бази, її складу, якості, умов надання та обміну в залежності від цілей такого співробітництва. Очевидно, що головним критерієм реалізації запланованих цілей мають бути результати, отримані протягом певного періоду міжрегіональної співпраці.

Тому, важливим, на наш погляд, є включення до системи інформаційного забезпечення оцінку результатів міжрегіонального співробітництва, яка може здійснюватись за кожною сферою міжрегіонального співробітництва і за умов невідповідності результатів запланованим цілям, здійснювати їх коригування.

Висновки і пропозиції. Дослідження інформаційного супроводження міжрегіонального співробітництва довели, що має бути актуальною, будуватися на відповідних принципах та поділяється на дві групи: цільову та фонову. Відсутність відповідного інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва на практиці зводяться до двох аспектів: невизначеність та інформаційна асиметрія. Для вирішення проблем інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва доречно функціонування відповідної інфраструктури, до якої входять: інформаційні центри, агенції регіонального розвитку, спеціалізовані геоінформаційні системи, центри міжрегіонального співробітництва, центр науково-технічної й економічної інформації, інноваційні центри міжрегіонального співробітництва тощо. Доведено, що створення системи інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва, яка повинна мати функціонально-цільову спрямованість та відповідати сучасним вимогам часу, буде сприяти активізації інформаційного забезпечення міжрегіонального співробітництва.

Подальші наукові дослідження мають бути продовжені у напряму практичного визначення інфраструктури міжрегіонального співробітництва на прикладі конкретних регіонів.

Список літератури:

1. Бєлєнький П. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Бєленький, Н. А. Мікула: монографія / Регіональна політика: методологія, методи, практика: [кол. авт.; за ред. академіка НАНУ М. І. Долішного]. – Львів: НАН України; Інститут регіональних досліджень, 2001. – 697 с.

2. Бєлєнький П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Бєлєнький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвєєв. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2002. – С. 281.
4. Винарик Л. С. Информатизация в аспекте социальной трансформации общества: монография / Л. С. Винарик. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2004. – 272 с.
5. Денисов Ю. Д. Информационные ресурсы в японской экономике / Ю. Д. Денисов. – М.: Наука, 1994. – 205 с.
6. Журавльова І. В. Інформаційні системи міжнародного бізнесу. Навчальний посібник / І. В. Журавльова, Р. М. Чен. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – 452 с.
7. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: монографія / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новикова, Н. С. Власенко, І. В. Калачева та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті; Держкомстат України. – Київ, Донецьк, 2004. – 656 с.
8. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти: кол. моногр. / А. М. Митко, Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук та ін.; наук. ред. Є. Б. Тихомирова, за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 268 с.
9. Ларин М. В. Управление документацией в организации / М. В. Ларин. – М.: Научная книга, 2002. – 188 с.
10. Локшина С. М. Краткий словарь иностранных слов. 10-е изд., стереотипное. – М.: «Русский язык», 1988. – 630 с.
11. Мамонова В. В. Регіональний розвиток. Міжрегіональна та транскордонна співпраця.: навч. посіб.; частина ІІ / за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 96 с.
12. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту / О. В. Матвієнко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 60 с.
13. Митко А. М., Юськів Б. М., Карпчук Н. П. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти: кол. моногр. / А. М. Митко, Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук [та ін.]; наук. ред. Є. Б. Тихомирова, за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 268 с.
14. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи: [монографія] / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 376 с.
15. Мокій А. Л. Основні аспекти забезпечення інформаційної підсистеми інноваційної моделі транскордонного співробітництва / А. Л. Мокій, І. П. Бабець // Зовнішньоекономічний кур'єр. – 2006. – № 1–2. – С. 15–18.
16. Нечаева И. В. Словарь иностранных слов: 4000 слов / И. В. Нечаева. – М.: АСТ, 2007. – 538 с.
17. Пінчук Н. С. Галузинський Г. П., Орленко Н. С. Інформаційні системи і технології в маркетингу: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2001. – 296 с.
18. Пономаренко В. С. Інформаційні системи в управлінні персоналом. Навчальний посібник / В. С. Пономаренко, І. В. Журавльова, І. Л. Латишева. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 336 с.
19. Пономаренко В. С., Золотарьова І. О., Бутова Р. К. Інформаційні системи в сучасному бізнесі / В. С. Пономаренко, І. О. Золотарьова, Р. К. Бутова та ін. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 484 с.
20. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [підручник] / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
21. Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологи / И. А. Стрелец. – М.: Экзамен, 2009. – 254 с.
22. Студенніков І. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.
23. Товканець С. А. Інформаційне забезпечення міжнародного бізнесу в рамках транскордонного співробітництва / С. А. Товканець, Г. В. Товканець // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10(112). – С. 284–286.
24. Шило С. Г. Інформаційні системи та технології / С. Г. Шило, Г. В. Щербак, К. В. Огурцова. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 220 с.
25. Щедрин А. Н. Электронные информационные ресурсы в информационной экономике / А. Н. Щедрин. – Донецк: ИЭП, 2003. – 231 с.
26. Яковенко В. Я. Інформаційні ресурси: навч. посіб. / В. Я. Яковенко. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – 202 с.

Серебряк К.И.
Государственный университет телекоммуникаций

КАЧЕСТВО И ИНФРАСТРУКТУРА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация
В статье исследовано виды, группы информации и принципы формирования качественного информационного обеспечения межрегионального сотрудничества. Определены участники информационного обеспечения межрегионального сотрудничества и сформирована система информационного обеспечения межрегионального сотрудничества.
Ключевые слова: информационное обеспечение, межрегиональное сотрудничество, качество, инфраструктура.

Sieriebriak K.I.
State University of Telecommunications

QUALITY AND INFRASTRUCTURE OF INFORMATIVE PROVIDING INTERREGIONAL COLLABORATION

Summary
In the article the kinds, the groups of information and principles of the high-quality informative providing forming of interregional collaboration are explored. The participants of the interregional informative providing collaboration are certain and the system of the informative interregional providing collaboration is formed.
Keywords: informative providing, interregional collaboration, quality, infrastructure.

УДК 330.131.7

РИЗИКО-ОРІЄНТОВАНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ У СИСТЕМІ ОПЕРАТИВНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Скакальський Ю.С.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Будь-яка господарська діяльність неперервно пов'язана з ризиком, особливо це стосується експортно-орієнтованих підприємств, продукція яких має високу цінову волатильність. В даній статті досліджено практичні питання прогнозування та планування основних показників діяльності підприємства. Розглянуто можливість використання методів кількісної оцінки ризиків VaR, для підприємств нефінансового сектору економіки. Наведено рекомендації щодо складання бюджету продажів із врахуванням ризику.

Ключові слова: прогнозування, фінансове планування, бюджетування, ризик, методика VaR, авторегресія, контролінг.

Постановка проблеми. Вплив ризику позначається на всіх сторонах роботи підприємства, погіршуючи, насамперед, його фінансові можливості. Дуже важливо пам'ятати про це в процесі оперативного фінансового планування. Однак, традиційне бюджетування (traditional budgeting) зазвичай не враховує можливий вплив ризиків на планові показники та й взагалі, при такому підході бюджетні показники затверджуються в єдиному варіанті та коригуються дуже рідко. За це традиційне бюджетування останнім часом зазнає серйозної критики, що призводить до пошуків шляхів його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні, науковцями та практиками пропонується скорочення об'єктів бюджетування в рамках концепції покращеного бюджетування (better budgeting) [7], або забезпечення його гнучкості за рахунок постійного коригування відповідно до стратегічних цілей підприємства – прогресивного бюджетування (advanced budgeting) [1]. Деякі радикальні підходи (beyond budgeting) [2], взагалі, пропонують відмовитись від використання бюджетування в традиційному його розумінні. Однак, враховуючи підвищену ризикованість бізнес-середовища України, дуже мало робіт присвячено проблематиці врахування ризиків при складанні бюджетів підприємств реального сектору економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість фахівців розглядають ризики в бюджетуванні з точки зору ймовірності невиконання, або недовиконання того чи іншого бюджету суб'єкту господарювання. Іншими словами, сучасний підхід до врахування ризиків в процесі бюджетування на підприємствах реального сектору економіки (на відміну від фінансових посередників) характеризується виключно якісною оцінкою ризиків. Крім того, методи прогнозування основних показників діяльності підприємств реального сектору економіки не враховують волатильність світових ринків.

Мета статті. Надати практичні рекомендації щодо впровадження бюджетування з акцентами на кількісне врахування ризиків (risk based budgeting) на підприємствах реального сектору економіки (на прикладі хімічної промисловості України).

Виклад основного матеріалу. Для ризико-орієнтованого фінансового планування взагалі, та оперативного планування, тобто бюджетування зокрема, нам в першу чергу потрібна ефективна модель прогнозування основних показників.

В процесі формування такої моделі потрібно, перш за все, визначитись із методом прогнозування, який би найбільш точно відображав залежність між минулими та майбутніми показниками діяльності підприємства. Найчастіше для цього використовуються методи екстраполяції, за якими прогнозні показники майбутніх періодів формуються на основі вивчення їх динаміки за попередні роки.

Фінансисти виділяють три основні групи методів прогнозування за допомогою екстраполяції:

- методи визначення середніх величин, наприклад, метод ковзної середньої, згідно якого прогнозні показники визначаються як середні величини відповідних показників за n попередніх періодів;
- екстраполяції тренду, за якого, на основі емпіричних даних, виявляється тренд, що характерний для досліджуваного ряду динаміки та будується відповідне рівняння регресії;
- експоненціальне згладжування, для якого характерне визначення прогнозних показників із використанням прогнозних і фактичних даних звітного періоду [6, с. 99].

На сьогодні, значної популярності набуває ще один метод прогнозування: метод авторегресії, що базується на взаємній кореляції елементів ряду динаміки.

На практиці, в ході прогнозування досить часто можна спостерігати комбіноване використання різних методів, наприклад, результати отримані з допомогою екстраполяції, служать базовою інформацією при використанні експертного методу.

Покажемо як контролінг ризиків бере участь в бюджетному процесі на прикладі виробника азотних добрив ПАТ «Рівнеазот». На підприємстві використовується традиційне бюджетування, однак, аналіз звітів ПАТ «Рівнеазот» за 2010-2013 рр. показує, що заплановані в попередніх періодах показники мають відхилення від фактичних, особливо це стосується показників чистого доходу підприємства. Наявність таких відхилень перш за все свідчить про неефективність методів прогнозування на підприємстві.

Для прогнозування ризико-орієнтованих показників нового бюджету продажів ПАТ «Рівнеазот» ми також скористаємось комбінованою методологією, а саме використаємо експертний метод, авторегресію першого порядку та непараметричний метод розрахунку Value-at-Risk (VaR).

Основною проблемою використання «at-risk» методології для підприємств реального сектору економіки полягає в доступності потрібних даних і якщо для розвинених ринків можна використовувати статистичні дані за п'ятдесят років і більше, то для ринків, що розвиваються дуже складно знайти дані фінансової звітності підприємств раніше 2000 року.

Наприклад, на ПАТ «Рівнеазот» найстарший звіт про фінансові результати датуються 2003 роком, до того ж важко уявити об'єктивність більш ранніх даних. Це залишає нам тільки 10 спостережень про грошові надходження підприємства, що, очевидно, занадто мало, особливо враховуючи, що

© Скакальський Ю.С., 2015

мета методології «at-risk» полягає в отриманні даних щодо ймовірності вкрай рідкісних подій.

Дж. Стейн у своїй роботі проілюстрував, яким чином він із колегами впроваджував підхід CFaR «зверху вниз», заснований на порівнянні. Вони використали відносно складні методи щоб знайти кращі порівняльні характеристики для компанії Dell, шукаючи схожості серед усіх компаній у Всесвіті (хоча насправді було проаналізовано приблизно 4000 американські компанії), які найбільш близько підходять до досліджуваної за такими факторами: 1) ринкова капіталізація; 2) рентабельність; 3) показники ризику в секторі; 4) волатильність акцій. Розраховували відхилення планових показників від фактичних протягом п'яти років, а потім на основі отриманих даних перегруповували їх із метою знаходження максимально споріднених підприємств [4, с. 106].

На нашу думку, такий підхід є досить цікавим експериментом із статистичної точки зору, однак має цілий ряд недоліків, навіть з огляду на економіку США, починаючи від ефективності менеджменту і закінчуючи життєвим циклом компанії в залежності від виду її діяльності. Ще більше недоліків цьому підходу можна знайти і для ринків, що розвиваються. Однак, саму ідею порівняльного підходу для розрахунку CFaR ми використаємо в даному дослідженні, перемістивши його в площину однієї конкретної галузі промисловості України, а саме хімічної.

Першим кроком в нашому дослідженні буде експертний підбір підприємств аналогів для розширення кількості спостережень. Для цього ми розглянемо реально працюючі підприємства галузі, що експортують свою продукцію на світові ринки.

Після проведення ретельного аналізу обираємо наступні підприємства хімічної промисловості України:

1. ПАТ «Кримський содовий завод»;
2. ПАТ «Дніпроазот»;
3. ПАТ «Одеський припортовий завод»;
4. ПрАТ «Сєвєродонецький азот»;
5. ПАТ «Рівнеазот»;
6. ПАТ «Азот»;
7. ПАТ «Концерн Стирол»;
8. ПрАТ «Кримський Титан»;
9. ПАТ «Сумихімпром».

Підприємства належать до однієї галузі, що працює в жорстких умовах з одного боку залежності від сировини (50-80% собівартості складає природній газ), а з іншого від волатильності цін азотних добрив на світових ринках. Обравши вказані дев'ять підприємств за десятирічний період ми маємо 90 спостережень тільки по річним даним, а по квартальним – 360, що вже є статистично значимими вибірками.

На другому кроці, обираємо сукупність показників, що будуть підлягати прогнозуванню, варто відзначити, що в рамках представленої моделі, можна прогнозувати практично всі основні показники підприємства, що входять в систему його бюджетів.

В нашому прикладі оберемо за основний показник для ПАТ «Рівнеазот» чистий дохід підприємства від реалізації продукції. Звичайно, у світовій практиці прийнято використовувати показник чистого грошового потоку (cash-flow), однак реалії українських та інших ринків, що розвиваються на сьогодні, є такими, що стандартні для розвинених ринків показники не завжди відповідають дійсному

Таблиця 1

Аналіз показника чистий дохід для ПАТ «Рівнеазот» за період 2003-2013 рр.

№ (t)	Рік	Дохід (Y)	x(Yt-1)	Y (розрахунковий)	Відхилення (Ɛ)	Відхилення (%)
-	2003	316079	-	-	-	
1	2004	520714	316079	708539	-187 824.53	-36.07
2	2005	586781	520714	856628	-269 847.09	-45.99
3	2006	691125	586781	904439	-213 314.23	-30.86
4	2007	1022226	691125	979950	42 275.46	4.14
5	2008	1416255	1022226	1219560	196 694.42	13.89
6	2009	694194	1416255	1504710	-810 516.15	-116.76
7	2010	1711722	694194	982171	729 550.50	42.62
8	2011	2460436	1711722	1718532	741 903.30	30.15
9	2012	2374317	2460436	2260 59	113 957.51	4.80
10	2013	1855158	2374317	2198037	-342 879.19	-18.48
11	2014			1822334		
R^2	0.5797					

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Відхилення прогнозних значень чистого доходу від фактичних, %

Рік/Підприємство	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2004	-16.76	-12.89	25.52	н/д	-36.07	-50.95	-40.13	н/д	-37.88
2005	-13.48	-13.46	-27.61	н/д	-45.99	-37.23	-25.91	33.19	-44.85
2006	-17.21	-14.03	-30.69	-22.85	-30.86	-7.20	5.69	-27.58	-50.73
2007	-6.64	-8.95	-13.93	-16.67	4.14	11.82	7.90	-17.85	4.14
2008	23.74	12.42	20.76	7.53	13.89	10.04	9.29	-16.91	21.64
2009	-0.34	5.12	-83.85	-83.26	-116.76	-25.65	-114.69	-3.18	-164.21
2010	8.10	-6.15	23.74	6.25	42.62	18.25	-35.85	0.44	1.18
2011	12.32	24.94	31.10	38.80	30.15	30.54	42.75	18.04	52.42
2012	-0.17	-7.87	2.03	13.26	4.80	-5.72	29.70	6.50	18.65
2013	-20.50	-6.86	-5.64	-19.20	-18.48	-19.67	-18.11	-6.57	-19.89

Джерело: розроблено автором

стану речей. Цьому є ряд причин, починаючи від підходів до складання звітності, і закінчуючи популярною в нашій країні оптимізацією оподаткування. Більшість працюючих в Україні підприємств використовують офшори та трансфертне ціноутворення, а враховуючи складність формування витрат деяких підприємств дуже важко визначити реальні масштаби діяльності. Однак, прийнятий в 2013 році Закон України «Про трансфертне ціноутворення», що регулює справедливу реалізаційну ціну, і практично унеможливлює заниження реальних доходів та дозволяє з високою достовірністю опиратися принаймні на показники виручки від реалізації та чистого доходу.

Третім кроком, використаємо авторегресійну економіко-математичну модель першого порядку та проаналізуємо якість прогнозів по кожному зазначеному підприємству. Суть авторегресійної моделі полягає в аналізі автокореляції часового ряду, в нашому випадку кореляції між усіма показниками чистого доходу за період 2003-2013 рр., та прогнозі його значення на 2014 р. Однак, враховуючи особливості методу, а саме порівняння фактичних даних про чистий дохід підприємства з його прогнозним значенням, що моделюється за допомогою авторегресії, по всьому часовому ряду ми можемо розрахувати ряд відповідних відхилень. Порівнюючи фактичні дані про чистий дохід з розрахунковими (таблиця 1), отримаємо десять відхилень за якими можна судити про волатильність прогнозованих показників ПАТ «Рівнеазот».

Аналогічні дії виконуємо для решти восьми підприємств. За результатами проведеного аналізу, ми розрахували 87 відхилень (по деяким підприємствам дані за 2003 р. були відсутні) прогнозованого чистого доходу від фактичного, однак в процесі дослідження були виявлені екстремальні точки по деяким підприємствам – критичні дані посткризового 2009 року, а саме:

- ПАТ «Одеський припортовий завод»(83,85%);
- ПрАТ «Сєвєродонецький азот» (83,26%);
- ПАТ «Рівнеазот»(116,76%);
- ПАТ «Концерн Стирол»(114,69%);
- ПАТ «Сумихімпром»(161.21%).

Отже, нами було прийнято рішення видалити їх з аналізу, створивши тим самим сукупність із 82 відхилень наведених у таблиці 2.

Наступним кроком буде моделювання можливого річного відхилення прогнозованих значень чистого доходу від фактичних з допомогою непараметричного методу розрахунку VaR, історичного моделювання.

Для цього нам необхідно для початку обрати довірчий інтервал, нехай для такої вибірки він буде не дуже високим і становитиме 90%. Далі ранжуємо наші відхилення від найменшого до найбільшого, тоді, наш показник розрахований на основі VaR дорівнює абсолютній величині зміни під номером, що дорівнює цілій частині числа (1-0,1)x82 і це дорівнює – 30,86%, або 25,52%, якщо говоримо про позитивне відхилення. Отриманий показник є похідною від value-at-risk та характеризує чистий дохід від реалізації продукції під ризиком, тому пропонуємо за аналогією назвати його revenue-at-risk (RaR).

Таким чином, з 90% довірчим інтервалом негативне відхилення річного чистого доходу від реалізації продукції від планового показника не перевищить 30,86%, а позитивне – 25,52%.

Зважаючи на проведений аналіз, а також знаючи, що прогнозний чистий дохід від реалізації продукції ПАТ «Рівнеазот» на 2014 р. в нашій моделі становить 1 822 334 тис. грн., ми можемо з ймовірністю 90% стверджувати, що грошові надходження не впадуть нижче 1 268 344 тис. грн. та не перевищать 2 287 394 тис. грн.

Аналогічно виконуються розрахунки щодо квартальних значень, адже для всіх вищеописаних підприємств характерна однакова сезонність. На нашу думку, у щомісячному контролі бюджетних показників немає необхідності, достатньо щоквартального моніторингу та підготовки відповідних звітів. Після отримання фактичних даних по кожному з кварталів проводиться їх співставлення та аналіз відхилень. З одного боку відхилення аналізуються в рамках контролінгу ризиків з використанням факторного аналізу для визначення основних причин його виникнення, а з іншого боку вказане відхилення розширює горизонт історичного моделювання і, як результат, репрезентативність вибірки. У випадках, коли фактичні показники діяльності підприємства потрапляють в зону високого ризику служба контролінгу надає відповідні рекомендації щодо протидії, і навпаки, у випадку потенційного перевищення завчасно шукає шляхи ефективного використання вільних коштів. Наприклад, у таблиці 3 приведено поквартальний розрахунок RaR для ПАТ «Рівнеазот». Квартальні дані та показники позитивного і негативного RaR, були розраховані відповідно до вищеописаної методики.

Таблиця 3

Розрахунок квартальних показників RaR ПАТ «Рівнеазот»на 2014 р.

№ п/п	Показники	I кв. 2014 р.	II кв. 2014 р.	III кв. 2014 р.	IV кв. 2014 р.
1.	Прогнозний дохід, тис. грн.	668912	351151	161796	634182
2.	Негативний RaR, %	-25.56	-30.41	-30.14	-39.52%
3.	Позитивний RaR, %	30.03	41.64	33.55	29.74
4.	Негативний RaR, тис. грн. (р. 1 х р. 2)	-170958	-106785	-48762	-250635
5.	Позитивний RaR,тис. грн. (р. 1 х р. 3)	200878	146231	54288	188635
6.	Критичне значення доходу, тис. грн.	450000	200000	100000	450000
7.	Мінімально можливе значення доходу, тис. грн. (р. 1 – р. 4)	497954	244366	113034	383547

*Джерело: розроблено автором

З розрахунків видно, що в період з I по III квартал 2014 р., прогнозований чистий дохід ПАТ «Рівнеазот» з ймовірністю 90% не перевищить його критичного значення, а от у IV кварталі можуть виникнути проблеми. Для того, щоб уникнути можливих касових розривів у цей період, служба контролінгу надає відповідні рекомендації щодо управління ризиком. Серед таких рекомендацій можна виділити самострахування ризику, тобто створення спеціального стабілізаційного фонду на суму 66 453 тис. грн. (ряд.6 – ряд.7), або використання кредитних коштів. Приймаючи рішення, щодо вибору джерела фінансування, потрібно, в

першу чергу, враховувати вартість ресурсів. Так, вартість коштів направлених у стабілізаційний фонд може бути розрахована як недоотриманий дохід від розміщення коштів фонду на тримісячний депозит у банку. Витрати на підтримання стабілізаційного фонду становитимуть різницю між середньою квартальною ставкою по банківським вкладам та відсотками, що нараховуються на залишки поточного рахунку. Для ПАТ «Рівнеазот» такі витрати становитимуть 1 993,5 тис. грн. Звичайно, що касові розриви триватимуть не весь квартал і фінансувати їх можна, також, за рахунок короткострокових банківських кредитів, однак, така політика фінансування має ряд серйозних мінусів, зокрема: високі ставки, складна процедура отримання, обмеженість використання кредитних коштів та збільшення фінансової залежності. Загалом, останні дослідження в галузі корпоративних фінансів свідчать, що договори кредитної лінії становлять більшу частину непогашеної заборгованості корпорацій, більше того, кількість невикористаних кредитних ліній є в два рази більшою, ніж використаних [5, с. 1050]. Крім того, залишки на поточних рахунках для неопераційних цілей забезпечують захист від майбутніх спадів грошових потоків у важкі часи, в той час як кредитні лінії забезпечують використання нових можливостей бізнесу в потрібний час. Іншими словами, компанії накопичують надлишки грошових коштів для створення забезпечень загального призначення, у той час як кредитні лінії виступають фінансуванням майбутніх альтернатив росту [3, с. 165]. Враховуючи сучасні тенденції в корпоративному управлінні до збільшення гнучкості підприємств за рахунок акумуляції залишків на поточному рахунку з метою підвищення ліквідності в кризовий період, ми рекомендуємо використання саме стабілізаційних фондів для ПАТ «Рівнеазот».

Що стосується можливого перевищення планових показників, то підприємству потрібно проводити постійний моніторинг шляхів вкладення тимчасово вільних коштів, орієнтуючись на показники позитивного RaR.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, варто сказати, що розроблений нами алгоритм прогнозування основних показників системи бюджетів є принципово новим для підприємств реального сектору економіки України. Використання авторегресійних моделей та непараметричного методу розрахунку VaR, з результуючим показником чистого доходу під ризиком (Revenue-at-Risk), дозволяє суттєво покращити ефективність оперативного планування. Галузевий підхід, описаний в роботі, надає додаткове інформаційне забезпечення щодо діяльності прямих конкурентів. Ми пропонуємо, в процесі координації складання бюджету продажів службою фінансового контролінгу використовувати запропонований алгоритм розрахунку додаткових планових показників відповідно мінімуму та максимуму. Це дозволить знизити ймовірність виникнення касових розривів за рахунок використання комбінації сценарного та «at-risk» підходів в операційному фінансовому плануванні взагалі, та бюджетуванні, зокрема. Крім того, в роботі запропоновано та обґрунтовано конкретні заходи по управлінню ризиками в процесі бюджетування.

Список літератури:

1. Bierman H., Seymour Jr. S. Advanced capital budgeting // Routledge, 2007.
2. Juergen H. Daum Beyond Budgeting: A Model for Performance Management and Controlling in the 21st Century? // «Controlling & Finance, July 2002.
3. Lins K. V., Servaes H., Tufano P. What drives corporate liquidity? An international survey of cash holdings and lines of credit. Journal of Financial Economics. – 2010. – P. 160-176.
4. Stein J. et al. A comparables approach to measuring cashflow-at-risk for non-financial firms // Journal of Applied Corporate Finance – 2001.13(4): 100-109.
5. Sufi A. Bank lines of credit in corporate finance: an empirical analysis. Review of Financial Studies. – 2009. – P. 1057-1088.
6. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг – навч. пос. // Терещенко О. О., Н. Д. Бабяк. – К.:Київ: КНЕУ, 2013. – 407 с.
7. Хорват П. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование // Horvath&Partners; Пер. Снем. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 269 с.

Скакальский Ю.С.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

РИСК-ОРИЕНТИРОВАННОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ОПЕРАТИВНОГО ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Аннотация
Любая хозяйственная деятельность неразрывно связана с риском, особенно это касается экспортно-ориентированных предприятий, продукция которых сталкивается с высокой волатильностью цен. В данной статье исследованы практические вопросы прогнозирования и планирования основных показателей деятельности предприятия. Рассмотрено возможность использования методов количественной оценки рисков VaR, для предприятий нефинансового сектора экономики. Предоставлены рекомендации по составлению бюджета продаж с учетом риска.
Ключевые слова: прогнозирование, финансовое планирование, бюджетирование, риск, методика VaR, авторегрессия, контроллинг.

Skakalskiy Y.S.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

RISK-BASED BUDGETING IN THE OPERATIONAL FINANCING PLANNING SYSTEM

Summary
Any economic activity is related to risk inseparably, especially it concern to foreign trade of enterprises which goods defined by high level of price volatility. In this article practical questions of planning and forecasting of enterprise income statements are examined. The possibility of application of the VaR methodology for non-financials firms are described. Recommendation for risk-based budgeting was provided.
Keywords: forecasting, financial planning, budgeting, risk, VaR methodology, autoregression, controlling.

УДК 005.95/96:159.9(02) JEL Classification I25; J24; O15

ВИЗНАЧЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО ПІДҐРУНТЯ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Скібіцький О.М.
Національний авіаційний університет

В статті розглянуті основні складові, напрямки розвитку і вдосконалення системи управління трудовими ресурсами через інвестування освітньо-професійного рівня персоналу підприємств і опрацювання політики управління людським потенціалом. Основою ефективної діяльності підприємства, особливо в кризовій ситуації, є ефективна кадрова політика, яка значною мірою сприяє запобіганню соціальних конфліктів. Головним елементом кадрової політики підприємства й похідної від неї стратегії є система мотивації й просування (кар'єрного зростання, вдосконалення) персоналу на основі якісних характеристик його освітньо-професійного рівня. Найважливішим фактором успіху стає безперервне теоретичне й практичне навчання і перенавчання керівників. Система підготовки, перепідготовки й профорієнтації кадрів повинна стати важливим блоком стратегії управління людським потенціалом конкретного підприємства і всієї інфраструктури ринку праці, що реалізують функції формування конкурентоспроможності працівників при перехід до ринку, підтримки якісної збалансованості попиту та пропозиції робочої сили й, в остаточному підсумку, що сприяють ефективній реалізації активної політики зайнятості.
Ключові слова: освітньо-професійного підґрунтя якісних характеристик персоналу, трудові ресурси, інвестування освіти, людський потенціал, людський капітал, інтелектуальний капітал, соціальний капітал, плинність кадрів, мобільність персоналу, мотивування праці.

Постановка проблеми. Основою ефективної діяльності підприємства, особливо в кризовій ситуації, є ефективна кадрова політика, яка значною мірою сприяє запобіганню соціальних конфліктів.

Головним елементом кадрової політики підприємства й похідної від неї стратегії є система мотивації й просування (кар'єрного зростання, вдосконалення) персоналу на основі якісних характеристик його освітньо-професійного рівня.

Перехід до ринкової форми господарювання змінює систему цінностей. Процвітання фірми залежить від того, як ураховується співвідношення інтересів і потреб працівників фірми з інтересами й потребами самої фірми. При цьому жорсткіше враховуються також можливості працівника й можливості фірми, зіставляються й узгоджуються обидві низки факторів вибору рішень.

В науці менеджменту наразі затвердилися такі терміни, як: людський капітал, інтелектуальний капітал, соціальний капітал тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кадрового забезпечення людського потенціалу найповніше розглянуті в працях таких відомих іноземних фахівців, як: І. Ансофф, П. Друкер, М. Армстронг, Г. Дреслер. Альтернативні проблеми і погляди розкриваються в роботах М. Фрідмена, Ф. Хайєка й інших, які продовжують традицію Й. Шумпетера і Л. Мізеса. Процес формування й розвитку теорії людського потенціалу і капіталу, також пов'язаний з іменами відомих західних економістів: Т. Шульца, Г. Беккера, У. Боуена, Дж. Мінцера тощо.

Проблеми розробки стратегії й політики підприємств і супутніх їм організаційних і кадрових змін досліджували Г. Шиллер, М. Шелліс.

Проблемам управління людським потенціалом взагалі і розвитком персоналу зокрема багато уваги приділяється в дослідженнях українських науковців, таких, як: Д. Богиня, О. Грішнова, Е. Лібанова, І. Каленюк, С. Шекшня, Л. Керб, Т. Білорус, С. Бандур, Л. Гармідер, М. Ніколайчук, О. Аверін, Л. Балабанова, С. Шекшня, В. Шишкін, Л. Лутай тощо.

Метою статті є розгляд основних складових, напрямків розвитку і вдосконалення системи управління трудовими ресурсами через інвестування освітньо-професійного рівня персоналу підприємств і опрацювання політики управління людським потенціалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні перетворення в Україні, особливо в умовах економічної і геополітичної кризи, вимагають визначення освітньо-професійного підґрунтя якісних характеристик персоналу для опрацювання політики управління людським потенціалом з урахуванням

© Скібіцький О.М., 2015

тенденції в змінах, викликаних застосуванням нових революційних технологій і створення (поліпшення) конкурентоздатних трудових ресурсів в умовах впровадження інноваційних напрямків діяльності.

Оскільки в сучасних теоріях людського капіталу співробітники розглядаються як основний капітал, який впливає на збільшення вартості організації, визначає рівень її успішності, остільки, згідно з цими теоріями, фінансові вкладення в співробітників у вигляді в першу чергу підвищення кваліфікації є інвестиціями, які мають приносити прибуток [3]. Давно доведено, що рентабельність (як різниця між вкладеними коштами й отриманим прибутком) високопрофесійної праці вище.

Розвиток персоналу обов'язково повинен базуватися на вимогах, пропонованих до особистісних характеристик фахівців залежно від стадій і циклів розвитку компанії, організаційної культури, що існує на підприємстві. Самі співробітники, підвищуючи свою кваліфікацію, стають більш конкурентоспроможними на внутрішньому ринку праці, одержують додаткові можливості для професійного і кар'єрного зростання. Через це, можливість професійного навчання у власній організації високо цінується її співробітниками і дуже впливає на їхнє рішення працювати на підприємстві [5].

Така система навчання і підвищення кваліфікації робітників містить ряд заходів, а саме:
- додаткову підготовку, яка адаптує персонал;
- підготовку резерву;
- перепідготовку;
- професійну реабілітацію [2].

Навчальні процеси після закінчення першої фази освіти узагальнено називаються підвищенням кваліфікації. Підвищення кваліфікації – це навчання співробітника з метою поглиблення й удосконалення вже наявних у нього професійних знань, необхідних для певного виду діяльності [1].

Через це, останнім часом багато великих західних компаній інвестують все більше коштів у підготовку й розвиток трудового потенціалу, враховуючи, що наявна система освіти не встигають пристосуватися до швидкого росту потреби в конкретних кадрах.

При цьому, залежно від переслідуваних цілей виділяються різні варіанти підвищення кваліфікації, відповідно до яких набута раніше кваліфікація повинна бути або збережена, або поглиблена й розширена, або наведена у відповідність із обстановкою, що змінилася, або доведена до рівня, необхідного для роботи на новій, більш високій посаді [7].

Іноді під підвищенням кваліфікації мають на увазі тільки те навчання, яке організовано на робочому місці або в рамках спеціальних навчальних занять. Насправді цей процес набагато ширше. В підвищення кваліфікації необхідно включати й обмін досвідом, і самонавчання, і відвідування професійних виставок, вивчення спеціальної літератури, наставництво [6].

Одним із сучасних способів підвищення кваліфікації працівників компаній і підприємств є впровадження системи дистанційного навчання, систем автоматизації оцінювання й розвитку персоналу. Впровадження системи дистанційного навчання складається з комплексу заходів щодо адаптації обраної навчальної системи до специфіки підприємства, наповнення системи контентом, тобто програмами навчання, курсами, тестами, і періодичним його відновленням [1].

Спонукальними причинами підвищення кваліфікації можуть бути: «прагнення зберегти роботу, займану посаду, бажання одержати підвищення або зайняти нову посаду, зацікавленість у підвищенні заробітної плати, інтерес до нових знань, до оволодіння новими навичками, бажання розширити ділові контакти» [4].

Отже, дуже важливим у профілактиці конфліктів в організації є планування кар'єрного росту співробітників та формування резерву на окремі посади підприємства. Це стосується в першу чергу оперативного персоналу, який здійснює безпосереднє «обслуговування» клієнтів компанії. Необхідним є створення передумов для їх росту як в професійній майстерності і кваліфікації (категорії, розряди, класи), так і в поступовому просуванні по ієрархічним рівням організації.

Система управління кар'єрою працівників має ряд позитивних характеристик як для працівника, а особливо для самої організації.

Переміщення мають бути як вертикальними, так і горизонтальними. Не варто плутати і ототожнювати близькі, але не однакові поняття «кар'єра» та «службово-професійне просування», оскільки останнє є найбільш первинним для всіх.

Людським ресурсам властива гнучкість, мобільність, пристосовність (адаптивність) і навченість. Тільки людина може успішно прилаштуватися до змін навколишнього середовища, змінюючи свою поведінку, але не міняючись сам як фізичний об'єкт. Тому підвищення кваліфікації стає ключовим інструментом, за допомогою якого працівники розвиваються разом з розвитком науки й техніки, удосконалюванням технологій [3].

Ставлення робітника до місця роботи (підприємства) визначається ступенем задоволення його первинних і вторинних (за А. Маслоу) потреб. У дослідженнях це відношення може бути зафіксоване в оцінках і характері поведінки робітника.

Збереження старих технологій індустріального типу при високій інтенсивності праці призводить до багатопланових негативних наслідків з погляду розвитку людини. Несприятливі умови й режими праці негативно впливають на працездатність, сприяють прискореному фізичному зношуванню людського капіталу. Внаслідок цього знижується мотивація до праці, росте частка працівників, які не прагнуть до стабільності трудових відносин (міцним зв'язкам з підприємством), а виходить, не орієнтовані на професійний розвиток [8].

І нарешті, відставання технологічної бази призводить до деградації професійних навичок, перешкоджає природному нагромадженню й відновленню людського капіталу, унеможливлює підвищення професіоналізму працівників, а отже, й їхньої участі в майбутній модернізації з її новими вимогами до якісної характеристики персоналу (робочої сили).

В 70-і роки XX ст. соціологічні дослідження плинності робочої сили зафіксували сім груп мотивів відмови від роботи:
1. професійно-кваліфікаційні;
2. організація праці;
3. гігієнічні фактори (умови праці);
4. особистісні;
5. рівень життя;
6. відносини в колективі;
7. інші, не пов'язані з роботою [8].

З того часу суттєво змінилися напрямки потоків робочої сили. Були пережиті застійні періоди, характерні прихованим безробіттям і втратами роботи з причин занепаду загальної культури виробництва, ігнорування економічних методів в управлінні.

Трансформація форм зайнятості кінця XX – початку XXI століття вплинула на характер і зміст праці та рівень автономії в трудовому процесі. За-

місць класичної форми підприємств з'являються віртуальні організації, що представляють собою сукупність розосереджених електронних робочих місць. Вони часто бувають тимчасовими, проектно-орієнтовними. В сучасних умовах залежність працівника від єдиного джерела доходу – це ризикована стратегія. Сфера класичної зайнятості постійно звужується, а загострення конкуренції та ритм праці виснажують працюючих і скорочують шанси подальшого їх перебування в організації.

Вивільнення персоналу в більшості випадків має об'єктивний характер і пов'язаний з ліквідацією нерентабельних виробництв, економією заробітної платні, впровадженням нових технологій виробництва і нової техніки та методів управління.

При створенні або реформуванні організацій необхідно визначити максимально припустиму чисельність працівників, при якій може бути забезпечене виконання прийнятої стратегії розвитку і фактичну чисельність до початку реалізації кадрової стратегії [7]. Для досягнення найкращих результатів необхідно використовувати комплексну систему добору персоналу, який включає набір співробітників у робочі групи й команди менеджерів з урахуванням їхніх особистісних поведінкових характеристик. Пошук і добір кадрів є такими ж важливими напрямками в *HR*-менеджменті, як і кадрове планування, аналіз роботи, оцінка виконання, система стимулювання, навчання й розвиток персоналу, які багато в чому визначаються створеною організаційною культурою.

Плинність кадрів характеризує стабільність трудового колективу. Коли вона висока, то не дає сформуватися колективу, знижує ефективність роботи підприємства, вказує на незадоволеність працівників умовами праці, її оплати та побуту [8]. Наразі рівень плинності кадрів з ростом рівня безробіття в Україні знижується. Причинами звільнення працівників, в основному, є відсутність перспектив, кар'єрного росту, хоча ще й залишається значним один із головних мотивів звільнення – низький рівень заробітної плати. Плинність персоналу, а відповідно і руйнування (спотворення) корпоративному духу, незмінно знижує ефективності роботи.

Наразі всі компанії прагнуть мати в себе кращих співробітників, проте, іноді процес відбору кандидатів на посаду полягає лише в оцінці професійних здатностей, необхідних для вирішення робочих завдань та одержання необхідних результатів роботи. Однак, усе більше компаній точно знають, які співробітники їм потрібні для досягнення стратегічних цілей. Визначається не тільки професійний рівень, але й компетенції, необхідні стандарти, що описують, поведінку, і найбільш значимі для конкретної посади особистісні риси співробітника. Найпростіше – оцінити професійну підготовку кандидата, а от із виявленням компетенцій і особистісних рис часто виникають складності [2]. При цьому дуже важливо, щоб вдало обрана співробітником професія за своїми характеристиками збігалася з мотиваційними, емоційними, когнітивними й комунікативними особливостями людини. Тільки в такому випадку можлива гармонія інтересів працівника й роботодавця, максимальна віддача від кожного співробітника, а сам процес трудової активності буде приносити задоволення [7].

Оскільки існує багато різних типів менеджерів (нижнього рівня, середнього рівня, вищі менеджери; лінійні й штабні менеджери; функціональні й генеральні менеджери), й оскільки організації, в яких вони діють, досить різноманітні (промисловість, послуги, роздрібна або оптова торгівля тощо) за багатьма показниками (розмір, вік, географічне положення, споживча база), остільки представляється важливим узагальнити, що ж керуючі кадри роблять, які функції виконують і якими якостями вони мають.

Так, наприклад, закордонні вчені ступінь відповідності здатностей, тобто кадрового потенціалу керівника і висунутим до нього вимогам, характеризують його компетентністю, розуміючи під цим сукупність таких трьох факторів:

1. знання, як результат освіти особистості;
2. навички, як результат досвіду роботи й навчання;
3. способи спілкування, як уміння спілкуватися з людьми й спілкуватися в групі [4].

Розроблена Хінтерхубером і Поппом «модель компетентності в стратегічному управлінні» являє собою каталог для систематизації всіх, у тому числі й нових вимог, які висуваються до управлінського персоналу. Відповідно до цього каталогу компетентність керівництва є сумою наступних компонентів: функціональної компетентності, ситуативної, інтелектуальної й соціальної компетентності [5].

Функціональна компетентність – це знання про технологію, маркетинг, контролінг, а також придбання й засвоєння косих функціональних (професійних) знань, готовність менеджерів до навчання. Ситуативну компетентність відносять до вимог до керування, які обумовлені специфікою різних фаз життєвого циклу підприємства (створення, зростання тощо).

Інтелектуальна компетентність припускає наявність аналітичного мислення в комбінації з умінням мислити в категоріях комплексних зв'язків.

Соціальна компетентність охоплює комунікаційні й інтегративні здатності керівників, що проявляються як у внутрішньо-фірмовій діяльності, так і при взаємодії з оточуючим середовищем.

Ситуативну компетентність відносять до вимог до управління, які обумовлені специфікою різних фаз життєвого циклу підприємства (створення, зростання тощо).

На думку авторів цієї моделі, функціональна й ситуативна компетентність характеризує професіоналізм, а інтелектуальна й соціальна – психологічну самостійність керівника. Вони повинні диференційовано проявлятися у топ менеджерів у залежності від їхнього ієрархічного рівня і специфіки конкретної ситуації.

Значення кожної компетентності не викликає сумнівів, проте, дискусійним можна назвати питання чіткого визначення кожного виду компетентності, особливо – соціальної компетентності. Так, деякі вчені під соціальною складовою мають на увазі функції управління виробничим об'єктом як соціальним організмом, у якому специфічно переломлюються основні характеристики суспільства, особливості й завдання певного етапу розвитку. Конкретний зміст цих функцій складає спрямований вплив керівника на вирішення соціальних проблем, властивих об'єкту управління, взаємини між його помітними соціальними елементами, між об'єктом і його соціальним середовищем.

Отже, сьогоднішній дипломований фахівець підприємства повинен мати гарні знання, стратегічне мислення, заповзятливість, широку ерудицію, адаптивність і високу культуру.

Висновки. 1. Прихильники концепції управління людським капіталом певні, що, вимірюючи широкий вплив, який співробітники справляють на фінансові показники організації, компанії можуть вибирати, управляти, оцінювати й розбудовувати можливос-

ті своїх співробітників так, щоб перетворити їхні людські якості у вагомі фінансові показники. Хоча такий підхід припускає пошук способів кількісної оцінки того, що колись вважалося нематеріальними активами, – фахівці, що реалізують такі методики, відзначають, що в бізнесі аналогічні підходи вже використовуються.

2. Формування нової концепції управління персоналом на підприємствах в умовах ринкової економіки, опрацювання політики управління людським потенціалом і кадрової політики конкретного підприємства, є істотними резервами конкурентоспроможності й необхідними факторами ефективного розвитку підприємства і має базуватися на визначенні і усвідомленні освітньо-професійне підґрунтя якісних характеристик персоналу.

3. Найважливішим фактором успіху стає безперервне теоретичне й практичне навчання і перенавчання керівників.

4. Система підготовки, перепідготовки й профорієнтації кадрів повинна стати важливим блоком стратегії управління людським потенціалом конкретного підприємства і всієї інфраструктури ринку праці, що реалізують функції формування конкурентоспроможності працівників при перехід до ринку, підтримки якісної збалансованості попиту та пропозиції робочої чинності й, в остаточному підсумку, що сприяють ефективної реалізації активної політики зайнятості.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку. Важливо відзначити, що зараз методологія управління людським потенціалом далеко не однозначна і суперечлива у визначенні і реалізації основних тенденцій.

Визначення професійних і особистісних вимог до різних груп керівників, фахівців і робітників, до якісних характеристик персоналу і напрямки його освітньо-професійного вдосконалення вбачаються актуальними напрямками досліджень проблеми управління людським потенціалом і має створити наукове підґрунтя опрацювання кадрової політики конкретного підприємства. А це вимагає активізації наукових досліджень, розробки конкретних шляхів і методів реалізації кадрової політики, перебудови формування й використання кадрового потенціалу управління підприємством.

Список літератури:

1. Бондарчук К. Профорієнтація як складова відтворення людського потенціалу в Україні / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 26-29.
2. Гармідер Л. Д. Механізм розвитку кадрового потенціалу підприємства / Л. Д. Гармідер // Актуальні проблеми національної економіки: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУУ, 2011. – Т. XII, вип. 205. – Серія «Економіка» – С. 74–81.
3. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К.: Т-во «Знання», 2001. – 254 с.
4. Журавлев П. В. Мировой опыт в управлении персоналом. Обзор зарубежных источников / П. В. Журавлев – К.: КНЕУ, Бібліотека Exolver. – 2010. – 218 с.
5. Інвестування. Зайнятість. Освіта: Монографія / В. Г. Федоренко, М. Г. Чумаченько, Ю. М. Маршавін та ін.; За наук. ред. В. Г. Федоренко. – К.: Наук. світ, 2002. – 517 с.
6. Каленюк І. Б. Деякі проблеми організації та фінансування професійної підготовки кадрів / І. Б. Каленюк // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 8. – С. 76-80.
7. Одинцов С. В. Место и роль интеллектуального капитала предприятия в современном мире / С. В. Одинцов // Наука и промышленность России. – 2002. – № 10. – С. 87–94.
8. Шишкін В. О. Проблема плинності кадрів на підприємстві та шляхи її вирішення / В. О. Шишкін // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 12. – С. 46-48.

Скибицкий А.Н.
Национальный авиационный университет

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОСНОВЫ КАЧЕСТВЕННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЛА ДЛЯ РАЗРАБОТКИ ПОЛИТИКИ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ

Аннотация
В статье рассмотрены основные составляющие, направления развития и усовершенствования системы управления трудовыми ресурсами путем инвестирования образовательно-профессионального уровня персонала предприятий и разработки политики управления человеческим потенциалом. Основой эффективной деятельности предприятия, особенно в кризисной ситуации, является эффективная кадровая политика, которая в значительной мере содействует предотвращению социальных конфликтов. Главным элементом кадровой политики предприятия и производной от нее стратегии является система мотивации и продвижения (карьерного роста, усовершенствования) персонала на основе качественных характеристик его образовательно-профессионального уровня. Важнейшим фактором успеха становится беспрерывное теоретическое и практическое обучения и переобучения руководителей. Система подготовки, переподготовки и профориентации кадров должна стать важным блоком стратегии управления человеческим потенциалом конкретного предприятия и всей инфраструктуры рынка труда, которые реализуют функции формирования конкурентоспособности работников при переходе к рынку, поддержки качественной сбалансированности спроса и предложения рабочей силы и, в конечном итоге, содействуют эффективной реализации активной политики занятости.

Ключевые слова: образовательно-профессиональные основы качественных характеристик персонала, трудовые ресурсы, инвестирование образования, человеческий потенциал, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, социальный капитал, текучесть кадров, мобильность персонала, мотивирование работы.

Skibitskiy A.N.
National Aviation University

DETERMINATION OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL BACKGROUND QUALITY STAFF CHARACTERISTICS FOR DEVELOPMENT OF HR POLICY

Summary
The article describes the main components and directions of improvement of human resource management by investing in education and professional development of staff processing enterprises and policy of human potential management. The basis for the efficient operation of enterprises, especially in a crisis situation, is an effective personnel policy, which contributes significantly to the prevention of social conflicts. The main element of company personnel policies and derivative strategy is a system of incentives and promotion (career development, improvement) of personnel on the basis of quality characteristics of its educational and professional development. The most important factor for success is continuous theoretical and practical training and retraining of managers. The system of training, retraining and career counseling personnel should be an important block of human potential management strategies of a particular company and the entire infrastructure of the labor market, realizing the function of forming competitiveness of workers in transition to a market economy, promoting good balance of supply and demand of labor force and ultimately contributing effective implementation of active employment policy.
Keywords: educational and professional background of qualitative characteristics of personnel, labor, investment education, human capital, intellectual capital, social capital, turnover, staff mobility, motivation of labor.

УДК 658.1

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Смачило В.В., Головко-Марченко І.С.
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено поняття «фактор», «фактор конкурентоспроможності» та «фактор конкурентоспроможності підприємства» та розкрито авторське бачення останнього. Проведено дослідження класифікації факторів конкурентоспроможності та з'ясувалося, що їх потрібно розглядати в залежності від об'єкта дослідження. Було проаналізовано та удосконалено класифікаційні ознаки факторів конкурентоспроможності підприємства.
Ключові слова: фактори, фактори конкурентоспроможності, фактори конкурентоспроможності підприємства, класифікація, ознаки.

Постановка проблеми. Вивчення факторів конкурентоспроможності підприємства є актуальним через висококонкурентне ринкове середовище. В ситуації жорсткої конкуренції керівництву підприємства потрібно чітко розуміти свої переваги, можливості конкурентів та робити все можливе задля ефективної діяльності та розвитку. Оскільки конкурентоспроможність підприємства залежить від його внутрішньої діяльності та зовнішнього середовища, необхідно визначити, аналізувати та враховувати фактори, які мають на нього значний вплив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню факторів конкурентоспроможності підприємства присвятили свої праці американські вчені М. Портер [36], А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд [26], японський – Т. Коно [17], російські дослідники І.У. Зулькарнаєв, Л.Р. Ільясова [27], О.І. Мазілкіна та Г.Г. Панічкіна [30]; серед вітчизняних дослідників проблеми можна відзначити С.М. Клименко, О.С. Дуброву, Д.О. Барабась, Т.В. Омельяненко, А.В. Вакуленко [20], І.З. Должанського, Т.О. Загорну [15], Л.С. Шевченко, В.І. Торкатюка, М.О. Кизима, А.Л. Шутенко [25].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Здебільшого науковці класифікують фактори конкурентоспроможності та фактори конкурентоспроможності підприємства не розділяючи ці поняття, ототожнюючи ці категорії. На нашу думку, потрібно чітко розуміти, що криється / тлумачиться під кожним з цих понять. Тому наше дослідження спрямоване на визначення класифікації факторів конкурентоспроможності та факторів конкурентоспроможності підприємства.

Мета статті. Головною метою даної роботи є виявлення різниці між поняттями «фактори конкурентоспроможності» і «фактори конкурентоспроможності підприємства» та визначення класифікаційних ознак останньої.

Виклад основного матеріалу. Потрібно чітко розуміти, що собою представляє саме поняття «фактор», а також визначити «фактор» в контексті конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз джерел літератури показав, що в залежності від наукових поглядів автори по-різному трактують поняття «фактор» та «фактор конкурентоспроможності підприємства».

Розглянемо етимологію цього поняття. Слово «фактор» походить від лат. Factor – що робить, виробляє і означає причину, рушійну силу якого-небудь процесу, що визначає його характер або окремі його межі [1]. У подальшому його визначення зустрічається у словниках, так в «Словнику російської мови» С. Ожегова дається таке визначення «фактору»: «Фактор – момент, істотна обставина в якому-небудь процесі, явищі» [2, с. 692], а в тлумачному словнику української мови А.О. Івченка поняття «фактор» розкривається як рушійна сила,

© Смачило В.В., Головко-Марченко І.С., 2015

причина будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну з його характерних рис [3, с. 500]. У «Великому економічному словнику» А. Азріліяна приведене наступне визначення поняття фактору: «Фактор – істотна обставина в якому-небудь явищі, процесі, вихідна складова чогонебудь» [4, с. 1168].

Якщо звернутися до точки зору В.І. Осіпова, який багато уваги приділив теоретичному та практичному аналізу факторів в економіці, то під фактором розуміються діючі сили, обставини, умови, вплив яких може призвести до змін рівня економічного показника [5, с. 256]. На думку Б. Райзберга та Р. Фатхутдінова фактори – це параметри, що визначають характер і результативність протікання економічних процесів, що зумовлюють кількість і якість економічного продукту, який виготовляється [6]. На нашу думку, дане визначення є досить влучним, оскільки враховуючи специфіку економіки як науки, розкриває на які саме сторони діяльності підприємства впливають фактори. Тому в подальших дослідженнях ми будемо спиратися саме на нього та розуміти під фактором – причину, обставину, параметр, що визначає характер та результативність протікання економічних процесів.

Визначивши сутність поняття «фактор» перейдемо до взаємопов'язаної категорії «фактор конкурентоспроможності».

Так, Миронов М.Г. [7] під факторами конкурентоспроможності розумів ті явища і процеси виробничо-господарської діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну абсолютної і відносної величини витрат на виробництво, а в результаті – зміна рівня конкурентоспроможності підприємства. Як рушійну силу, яка формує і визначає характер конкурентоспроможності, розглядають конкурентоутворюючі фактори дослідники С. Бондаренко та В. Бокій [8]. Фактор конкурентоспроможності – причина, наявність якої необхідна і достатня для зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності [9, с. 46].

В дослідженнях економічної літератури зустрічаються чимало думок досвідчених та молодих вчених стосовно класифікації факторів конкурентоспроможності та конкурентоспроможності підприємства. Необхідно детального дослідити їх для обґрунтованого розмежування. Спочатку розглянемо класифікації факторів конкурентоспроможності (табл. 1).

Вищезазначені класифікації факторів конкурентоспроможності виявляють багатогранними. В даному випадку класифікаційні ознаки автори не пов'язують ні з одним з рівнів конкурентоспроможності. На існуючі суб'єкти конкурентоспроможності фактори впливають по-різному, в залежності від рівня визначається й сила впливу та їх різноманітність. Загалом фактори ототожнюються з якимось об'єктом, рівнем (наприклад, регіоном) і через це сила впливу їх різна.

Деякі автори [14, 15] поділяють їх на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні), що є досить обґрунтованим. Адже часто зустрічаються фактори, на які можливий вплив, їх, узагальнюючи, називають внутрішніми, але існують фактори, вплив на які, попри намагання, неможливий – їх відносять до зовнішніх. Наприклад, законодавча база в країні – це зовнішній фактор, що значно впливає на ефективність ведення бізнесу, конкуренцію, але вплинути на нього неможливо, лише пристосуватися. Ще існує поділ факторів за рівнями керованості на мега-, макро-, макрорівень, де розкривається, що саме може впливати на конкурентоспроможність (держава чи підприємство) [13]. Найбільш місткою є класифікація [9], де автор виділяє декілька класифікаційних ознак: за сферою дії, спеціалізацією, етапами забезпечення, походженням, соціально-економічною природою, інтенсивність впливу та характером. Підсумовуючи дане дослідження можна зробити висновок, що єдиної думки вчених стосовно класифікації факторів конкурентоспроможності не існує, бо класифікувати їх потрібно в залежності від того, на який об'єкт вони впливають (наприклад, підприємство, галузь, система).

Розглянувши та зрозумівши сутність поняття «фактори конкурентоспроможності» та їх класифікацію, необхідно розібратися чим саме воно відрізняється від поняття «фактор конкурентоспроможності підприємства» і чому часто їх ототожнюють. Перейдемо до результатів досліджень, що вже надбані вченими-економістами.

Так, Павлова В.А. [10] визначає фактори конкурентоспроможності підприємства, як безпосередню причину, наявність якої є необхідною і достатньою умовою зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності. Розглядають ще як діючу силу, обставину, умову, вплив яких може призвести до змін в наявності особливостей, конкурентних переваг підприємства та можливостей їх використання в боротьбі за найбільш вигідні умови виробництва та збуту продукції автори [11, с. 251].

Таблиця 1

Класифікації факторів конкурентоспроможності

Автор	Ознака факторів	Опис факторів
Смольянова О.Л. [13, с. 30-32]	контрольовані державою (мегарівень)	- глобалізація; - вплив ТНК; - міжнародна спеціалізація і розподіл праці; - інформаційна революція та науково-технічний прогрес; - географічне положення; - кліматичні умови;
	контрольовані державою, неконтрольовані підприємством (макрорівень)	- недосконалість державного механізму, необхідність створення ефективного інституціонального середовища; - рівень освіти і кваліфікації населення; - рівень розвитку загальної інфраструктури; - рівень розвитку технологій; - демографічна ситуація; - наявність і ступінь впливу природних монополій на економічний розвиток; - особливості геополітичного положення;
	контрольовані підприємством (мікрорівень)	- якість продукції; - розповсюдження продукції основних виробників у торговельних точках; - технологія виробництва; - стабільність роботи; - ступінь популярності марки, імідж організації; - рівень цін; - дизайн упаковки; - кількість найменувань; - рівень і гнучкість обслуговування; - швидкість і своєчасність виконання замовлення; - орієнтація на споживача; - фінансовий стан; - управління персоналом, продуктивність праці.

Четиркіна Н.Ю. [9, с. 46]	сфера дії	- макроекономічні; - мікроекономічні;
	спеціалізація	- загальні; - спеціальні;
	етапи забезпечення	- виробничі; - збутові; - сервісні; - ринкові;
	походження	- природні; - штучні;
	соціально-економічна природа	- ресурси; - інфраструктура;
	інтенсивність (сила) впливу	- малозначні; - значні; - дуже значні;
	характер впливу	- сприятливі; - несприятливі.
Піддубна Л.І. [14]	внутрішні (ендогенні)	- від виду ресурсів: технічні, технологічні, інтелектуальні, організаційні, фінансові, товарні, просторові; - від виду діяльності належать: операційна, інвестиційна, інноваційна, фінансова, маркетингова.
	екзогенні (зовнішні)	- міжнародні (загальноекономічні, науково-технологічні, військово-політичні, інституціональні); - національні (економічні, політичні, природно-кліматичні, культурно-історичні, соціальні).
Должанський І.З., Загорна Т.О. [15, с. 32]	внутрішні	- система та методи управління; - рівень відповідності технологій процесу виробництва; - рівень організації процесу виробництва; - система довгострокового планування; - орієнтація на маркетингову концепцію; - інноваційний характер виробництва
	зовнішні	- політичний стан в державі; - економічні зв'язки; - наявність конкурентів; - розміщення виробничих сил; - наявність сировинних ресурсів; - загальний рівень техніки та технологій; - система управління промисловістю; - концентрація виробництва; - законодавча база.

Джерело: розроблено авторами за даними [9, 13, 14, 15]

Автором було проведено глибокий аналіз визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства» та запропоновано власне його тлумачення. Конкурентоспроможності підприємства – це реальна та потенційна спроможність підприємства вести активну конкурентну боротьбу, протистояти впливу факторів зовнішнього середовища, виготовляти та збувати конкурентоспроможні товари та/або послуги, здійснюючи ефективну діяльність в умовах ринкових відносин [12].

При поєднанні авторського розуміння категорії «конкурентоспроможність підприємства» та, базуючись на визначенні фактору, можна сформувати власне бачення категорії «фактори конкурентоспроможності підприємства» як причини, обставини, параметру, що визначають реальну та потенційну спроможність підприємства вести активну конкурентну боротьбу, протистояти впливу зовнішнього середовища, виготовляти та збувати конкурентоспроможні товари та/або послуги, здійснюючи ефективну діяльність в умовах ринкових відносин.

Надавши авторське бачення поняттю «фактори конкурентоспроможності підприємства», було досліджено їх класифікацію. Попередньо проаналізувавши велику кількість наукової літератури, стало зрозумілим, що класифікація факторів є широкою, неузгодженою та суперечливою.

Тому першочергово необхідно перейти до детального вивчення найбільш поширених класифікаційних ознак факторів конкурентоспроможності на прикладі підприємства (рис. 1).

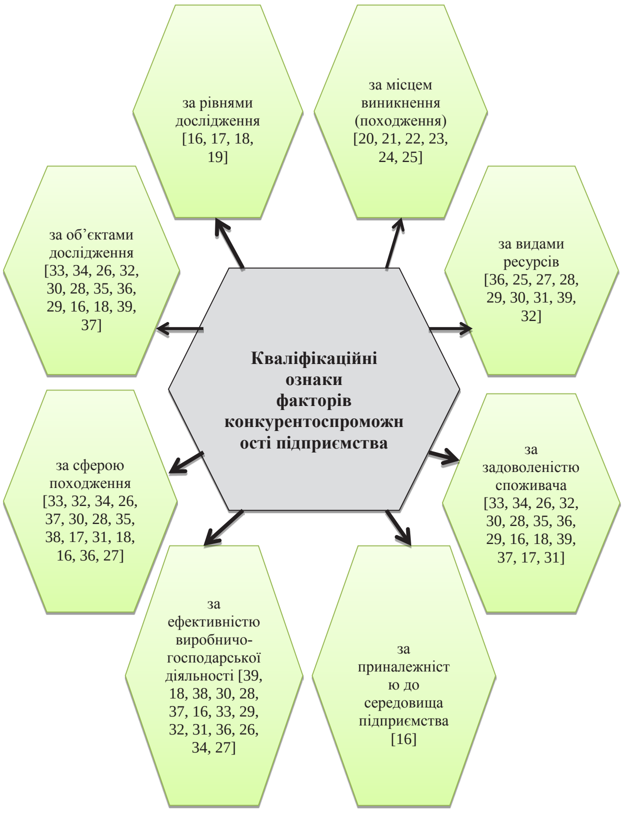

Рис. 1. Класифікаційні ознаки факторів конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [16-39]

Вивчивши та проаналізувавши літературні джерела, що стосуються даного питання, авторами було згруповано класифікаційні ознаки для факторів конкурентоспроможності підприємства, а саме:

1) за рівнями дослідження (I-V рівні, макро-, мікро, мезо-, мегарівні);

2) за місцем виникнення / походження (зовнішні та внутрішні);

3) за видами ресурсів (НІОКР, маркетинг, персонал, транспорт, виробництво);

4) за задоволеністю споживача (управління/менеджмент, стратегія, дилерська мережа, якість товару, ціна товару, ноу-хау);

5) за приналежністю до середовища підприємства (конкуренція, політика держави, податкове законодавство);

6) за ефективністю виробничо-господарської діяльності (виробництво, організація, організаційно-управлінські, фінансово-економічні, соціально-психологічні, інфраструктура, диверсифікація бізнесу, зовнішня політика);

7) за сферою походження (науково-технічні, організаційно-економічні, соціальні, екологічні, політичні);

8) за об'єктами дослідження (техніко-технологічні, фінанси, характеристика продукції, імідж, інновації, витрати, обслуговування клієнтів).

Висновки та пропозиції. Розглянуто визначення понять «фактор», «фактор конкурентоспроможності» та «фактор конкурентоспроможності підприємства», авторами було запропоновано власне визначення останнього, де під факторами конкурентоспроможності підприємства будемо розуміти причини, обставини, параметри, що визначають реальну та потенційну спроможність підприємства вести активну конкурентну боротьбу, протистояти впливу зовнішнього середовища, виготовляти та збувати конкурентоспроможні товари та/або послуги, здійснюючи ефективну діяльність в умовах ринкових відносин. Було досліджено класифікацію факторів конкурентоспроможності. На основі чого зроблено висновок, що їх розділяти необхідно в залежності від того, на який об'єкт вони впливають (наприклад, підприємство, галузь, система). Визначено основні класифікаційні ознаки факторів конкурентоспроможності підприємства, за якими доцільно здійснювати їх класифікацію. В подальших дослідженнях авторами буде розглянуто фактори, що впливають на конкурентоспроможність будівельних підприємств з урахуванням специфіки галузі.

Список літератури:

1. Борисов А.Б. Большой экономический словар / А.Б. Борисов. – Н.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
2. Ожегов С.М. Словарь русского языка. Около 57000 слов / С.М. Ожегов; под ред. чл. корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.
3. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови (13 вид.) / А.О. Івченко. – Харків: Фоліо, 2008. – 540 с.
4. Большой экономический словарь / под. ред. А.Н. Азрилияна, 5-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
5. Экономика предприятия: [Учебник] / под ред. В.И. Осипова – Одесса: Маяк, 2005. – 720 с.
6. Райзберг Б.А. Управление экономикой / Б.А. Райзберг, Р.А. Фатхутдинов: учебник. – М.: Бизнес-школа «Интель-Синтез», 1999. – 784 с.
7. Миронов М.Г. Ваша конкурентоспособность / М.Г. Миронов. – М.: Альфа-Пресс, 2004. – 160 с.
8. Бондаренко С. Про механізм формування конкурентоспроможності продукції промислового підприємства / С. Бондаренко, В. Бокій // Економіка підприємств. – 2001 – № 9 – С. 58–59.
9. Четыркина Н.Ю.Управление конкурентоспособностью организаций сферы услуг: Учебное пособие / Н.Ю. Четыркина. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 128 с.
10. Павлова В.А. Фактори, що формують конкурентоспроможність / В.А. Павлова //Європейський вибір України: проблеми теорії та практики реалізації: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Д.: Вид-во ДУЕП. – 2003. – С. 76–78.
11. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. – Одеса: Атлант, 2013. – 470 с.
12. Головко-Марченко І.С. Сучасні підходи до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» / І.С. Головко-Марченко. Вісник економіки транспорту та промисловості. Випуск 43. – Х.: УкрДАЗТ, 2013. – С. 67-73.
13. Смольянова Е.Л. Гармонизация промышленной и торговой политики предприятий на основе развития инновационной деятельности [Текст]: автореф. дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / Е.Л. Смольянова. – Воронеж, 2009. – 44 с.
14. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.
15. Должанский І.З. Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посібник / І.З. Должанский, Т.О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
16. Джаферова С.Э. Проблемы повышения конкурентоспособности строительных организаций / С.Э. Джаферова // Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – № 71. – С. 115-120.
17. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий: пер. с англ. / Т. Коно. – М.: Прогресс, 1987. – 384 с.
18. Адамик В.В., Вербицька Г.Л. Оцінка конкурентоспроможності підприємства // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – № 1. – С. 69–78.
19. Радулов Д.Д. Органы власти – фактор конкурентоспособности предприятия (на примере Одесской области) [Текст] / Д.Д. Радулов // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія: Економічні науки, 2013. – Т. 16, № 1-2. – С. 86-93.
20. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась, Т.В. Омельяненко, А.В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
21. Грицишин Н.А. Оцінка конкурентоспроможності підприємства // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Вип. 33. – 2004. – С. 431–436.
22. Тенденции развития экономики и формирование современной системы управления внешнеэкономическими связями: региональный аспект: Монография / под общей ред. д.э.н., проф. В.И. Крамаренко. – Симферополь: Культура народов Причерноморья, 2007. – 263 с.
23. Сысоева Е.А. Факторы конкурентоспособности предприятия: подходы и составляющие / Е.А. Сысоева // Экономические науки. Экономика и управление № 12(73), 2010. – С. 283-287.
24. Николаев А.Ю. Механизм управления конкурентоспособностью предприятия как основа его экономического развития: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / А.Ю. Николаев. – М., 2003. – 170 с.
25. Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы: Монография / Шевченко Л.С., Торкатюк В.И., Кизим Н.А., Шутенко А.Л. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.
26. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд: [пер. с англ. под. ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой]. – М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
27. Зулькарнаев И.У., Ильясова Л.Р. Метод расчета интегральной конкурентоспособности промышленных, торговых и финансовых предприятий // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4(24). – С. 12–23.
28. Лифиц Н.М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / Н.М. Лифиц – М.: Юрайт. – М., 2001. – 224 с.
29. Олливье А. Международный маркетинг / А. Олливье, А. Дайан, Р. Урсе // Академия рынка: Маркетинг / пер. с фр. А. Дайан, Ф. Бруккерель и др. – М.: Экономика, 1993. – 560 с.
30. Мазилкина Е.И. Управление конкурентоспособностью / Е.И. Мазилкина, Г.Г. Паничкина. – М.: Омега-Л, 2009. – 328 с.
31. Белоусов В.Л. Анализ конкурентоспособности фирмы / В.Л. Белоусов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 63-71.

32. Голубков Е.П. Основы маркетинга: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Финпресс», 2003. – 688 с.
33. Шевченко Л.С. Конкурентное управление: Уч. пособие / Л.С. Шевченко. – Харьков: Эспада, 2004. – 520 с.
34. Криворотов В.В. Принцыпы и факторы построения системы показателей конкурентоспособности предприятия / В.В. Криворотов // Журнал «Проблемы современной экономики» – 2004. – № 1-2(9-10). http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=402
35. Кісь, С.Я. Якість діяльності – головна умова забезпечення конкурентоспроможності підприємств [Текст] / С.Я. Кісь, Г.Р. Кісь, М.М. Мельницький // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 3. – С. 35-44. – ISSN 1993-0259.
36. Портер М. Конкуренція: [пер. з англ.]. – Издат. дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
37. Брулев Е.С. Управление конкурентоспособностью предприятий: автореферат / Е.С. Брулев. – Екатеринбург: УГЭУ – 2006. – 26 с.
38. Красностанова Н.Е. Стратегічний аналіз і оцінка конкурентоспроможності промислового виробництва / Н.Е. Красностанова, П.С. Маковєєв // Фінансова консультація. – 2001. – № 21-22. – С. 55-59.
39. Соколова Л.В. Адаптация предприятий к условиям рынка / Л.В. Соколова – Харьков: ФОРТ, 1996. – 246 с.

Смачило В.В., Головко-Марченко И.С.
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследовано понятие «фактор», «фактор конкурентоспособности» и «фактор конкурентоспособности предприятия» и раскрыто авторское видение последнего. Проведено исследование классификации факторов конкурентоспособности и выяснилось, что их нужно рассматривать в зависимости от объекта исследования. Были проанализированы и усовершенствованы классификационные признаки факторов конкурентоспособности предприятия.
Ключевые слова: факторы, факторы конкурентоспособности, факторы конкурентоспособности предприятия, классификация, признаки.

Smachylo V.V., Golovko-Marchenko I.S.
Kharkov National University of Construction and Architecture

CLASSIFICATION FACTORS OF INFLUENCE ON ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Summary
Explore the concept of «factor», «competitive factor» and «factor of enterprise competitiveness» and reveals the author's vision of the latter. The study of the classification of factors of competitiveness and it turned out that they should be treated according to the subject of the study. Were analyzed and improved classification attributes factors of competitiveness of the enterprise.
Keywords: factors, competitive factors, factors of competitiveness of the enterprise, classification, characteristics.

УДК 657.6

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ – ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ МЕТОДІВ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ

Сморжанюк Т.П.
Херсонський національний технічний університет

В статті розглянуто основні проблеми інвентаризації. Обґрунтовано її зміст, місце і роль у формуванні достовірних показників фінансової звітності в сучасній Україні. Висвітлено сучасний стан інвентаризаційної роботи на підприємствах. Проаналізовано ряд факторів, які вдосконалять проведення цього процесу як методичного прийому обліку і контролю. Запропоновано в методологічному аспекті інвентаризацію розглядати як процес.
Ключові слова: інвентаризація, інвентаризаційний опис, інвентаризаційна комісія, принципи інвентаризації, податковий тиск, облік, контроль, фінансова звітність, господарська діяльність.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки існує потреба у нових підходах до здійснення господарської діяльності підприємства. Основою для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень є повна, правдива та всебічна інформація про економічний стан підприємства, джерелом якої виступають дані бухгалтерського обліку та звітності. Проте, внаслідок існування як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, виникають розбіжності між даними обліку і фактичною господарською діяльністю, і, як наслідок, відбувається викривлення показників звітності підприємства.

Забезпечити достовірність показників обліку і запобігти можливим відхиленням покликана інвентаризація – один із головних методів обліку і контролю. Проведення інвентаризацій було, є і залишається єдиним способом контролю за точністю даних, що надаються бухгалтерським обліком. Її проведення дає змогу з'ясувати розходження між даними бухгалтерського обліку та фактичною наявністю, станом і оцінкою активів, власного капіталу і зобов'язань підприємства, перевірити повноту документального оформлення і відображення в обліку господарських операцій, підтвердити реальність показників звітності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних основ інвентаризації, напрацювання нових підходів до практичного здійснення процесу інвентаризації знайшли висвітлення у наукових працях багатьох вчених, серед яких С.В. Бардаш, Ф.Ф. Бутинець, Д.Л. Кузьмін, Л.П. Коритник, М. Ковенко, О.В. Лишиленко, Л.В. Нападовська, Т.О. Олійник. В.М. Пархоменко, Л.К. Сук, Л.В. Чижевська, В.В. Чудовець, та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення наукових робіт, дослідження діючої практики щодо організації та здійснення інвентаризації свідчать, що й досі залишаються нерозкритими ряд питань, теоретичне обґрунтування й практична реалізація яких дозволила б забезпечити відповідність організації інвентаризаційної роботи.

Метою статті є дослідження завдань, методики проведення, та проблематику інвентаризації взагалі та відходів вчасності. Її вплив на ефективність господарювання суб'єктів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвентаризація, як метод фактичного контролю, має велике значення для контролю за збереженням майна підприємства. Інвентаризації підлягає все майно підприємства, яке реформується, включаючи об'єкти невиробничого призначення, діючі об'єкти, об'єкти та предмети, що передані в оренду або перебувають на реконструкції, модернізації, консервації, у ремонті, запасі або резерві незалежно від технічного стану.

Метою проведення інвентаризацій є встановлення відхилень облікових даних від фактичної наявності господарських засобів, що може бути спричинено помилками в обліку, природними втратами або псуванням матеріальних цінностей, зловживанням матеріально відповідальних осіб [1].

Серед завдань інвентаризації слід відзначити:

- забезпечення контролю за наявністю і станом майна, його рухом, використанням матеріальних, фінансових, нематеріальних, природних та енергоресурсів відповідно до затверджених норм, плану тощо;
- виявлення майна, що втратило свої споживчі властивості, зіпсованого, невикористаного і непотрібного у господарстві, а також того, що знаходиться поза обліком:
- виявлення стану розрахунків, встановлення фактичної наявності або підтвердження розмірів дебіторської заборгованості;
- виявлення понаднормово використаних та невикористаних матеріальних цінностей;
- перевірку дотримання правил і умов збереження майна;
- контроль за станом обліку і звітності матеріально відповідальних осіб;
- перевірку дотримання діючих положень про матеріальну відповідальність.

Особливо слід підкреслити важливість правильності відображення організації інвентаризації в її етапах, оскільки від точності проведення інвентаризації залежить ефективність та правильність ведення обліку на підприємстві.

Аналізуючи економічну літературу, можна дійти висновку про те, що існують різні підходи до визначення етапів інвентаризації, однак між ними немає єдності.

Наприклад, Л. В. Чижевська виділяє сім основних етапів інвентаризації:підготовча робота; зняття фактичних залишків і їх запис; перевірка інвентарних описів; оцінка об'єктів інвентаризації; порівняння даних інвентаризації з даними бухгалтерського обліку; регулювання інвентаризаційних різниць; оформлення результатів інвентаризації [2, с. 292].

Є. В. Калюга вважає, що інвентаризація включає в себе п'ять етапів: підготовчий; натуральну і документальну перевірки; таксувальний; порівнювально-аналітичний; підсумковий [3, с. 26].

В. М. Пархоменко працює над виділенням таких головних етапів, як організаційно-підготовчий, технологічно-документальний, порівняльно-аналітичний та результативний (підсумковий) етапи [4, с. 26].

Під час виокремлення етапів враховуються такі базові критерії та принципи, як існування логічного взаємозв'язку інвентаризаційних процедур та при-

© Сморжанюк Т.П., 2015

йомів, їх здійснення різними органами та посадовими особами підприємства у чітко встановлених часових межах із оформленням відповідних документів інвентаризації. Поділ інвентаризації на етапи є необхідною передумовою створення ефективної та раціональної методики її здійснення. На його основі вдосконалено і систематизовано методику інвентаризації матеріальних активів, власного капіталу, дебіторської та кредиторської заборгованості.

При виділенні етапів інвентаризації насамперед необхідно зазначити, що вони мають повністю відповідати порядку проведення інвентаризації згідно з чинними законодавчо-правовими актами. До нормативних актів, що регулюють проведення інвентаризації, належать: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV; «Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків» № 69 [5].; «Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей» № 116; «Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються, а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду» № 158.

Зазначимо, що проводиться також інвентаризація відходів. Але питанню інвентаризації відходів в чинному законодавстві приділяється досить мало уваги. При цьому інвентаризація відходів має важливе значення в організації системи поводження з відходами на підприємстві.

Інвентаризація, паспортизація, нормування відходів – це ті роботи, які регламентовані законодавством України в сфері поводження з відходами (Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» і «Про відходи» [6] та підзаконні акти – постанови КМУ, накази, інструкції спеціально уповноважених органів тощо).

З іншого боку, поводження з відходами це аспект екологічного впливу на навколишнє середовище, який на сьогодні найбільш підготовлений для можливого впровадження в галузі чи на підприємстві системи управління навколишнім середовищем у відповідності з міжнародними стандартами серії ISO 14000. Тому доцільно застосовувати саме системний підхід у вирішенні проблем, пов'язаних з відходами виробництва і споживання підприємств, це перш за все такі роботи як:

- інвентаризація, виявлення та ідентифікація та паспортизація відходів;
- нормування утворення відходів;
- постановка на облік об'єктів їх утворення (розробка реєстрових карт об'єкту утворення відходу та ведення реєстрів);
- утилізація і видалення відходів;
- організація первинного обліку і поточного контролю над утворенням відходів і поводження з ними.

Ці роботи, які виконуються в межах діючих законодавчих і нормативних актів, слід розглядати як послідовні етапи, кожний з яких пов'язаний і обумовлений попереднім. Інвентаризація відходів – комплекс разових організаційно-технічних заходів з виявлення, ідентифікації, опису і реєстрації відходів, обліку обсягів їх утворення, утилізації та видалення, а також виявлення і обстеження місць утворення відходів і об'єктів поводження з ними.

Інвентаризація відходів проводиться на загальних методологічних засадах відповідно до законодавства (рис. 1) («Порядок ведення державного обліку і паспортизації відходів», затверджений Постановою КМУ від 1 листопада 1999 р. № 2034).

На пряму в Українському законодавстві державного рівня відсутні вимоги щодо обов'язковості проведення інвентаризації відходів. Так в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (чинний від 01.01.2000) [1] в ст. 10 «Інвентаризація активів і зобов'язань» мова йде лише про те, що підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язання. Однак Закон України «Про відходи» [6] має вимоги до суб'єктів господарської діяльності (ст. 17), серед яких:

г) на основі матеріально-сировинних балансів виробництва виявляти і вести первинний поточний облік кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, і подавати щодо них статистичну звітність у встановленому порядку.

Таким чином, по суті вимог статті 17 Закону України «Про відходи» та порівнянні їх з визначенням інвентаризації відходів, можна зробити висновок про обов'язковість проведення інвентаризації. Стаття 17 Закону України «Про відходи» [6] вказує, що відходи необхідно виявляти на основі матеріально-сировинних балансів виробництва. Інструкція щодо заповнення типової форми первинної облікової документації N 1-ВТ «Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари», зазначає, що для проведення інвентаризації може використовуватися Інформація, наведена в типовій формі N 1-ВТ. Структуру матеріального балансу в загальному виді, можна скласти за такими складовими елементами і представити у вигляді формули:

$$ОМ + ДМ = ГП + ЗСМ + ТВ + ТС + \\ + БВОМ + БВДМ + В, \qquad (1)$$

де ОМ – основні матеріали;
ДМ – допоміжні матеріали;
ГП – готова продукція;
ЗСМ – залишки сировини і матеріалів, які повертаються у виробництво без додаткової обробки;
ТВ – технологічні відходи виробництва;
ТС – технологічні відходи виробничого споживання, які утворилися в результаті використання допоміжних матеріалів;

Рис. 1. Послідовність проведення інвентаризації відходів

Джерело: складено на основі джерела [6]

БВОМ – неминучі безповоротні втрати основної сировини і матеріалів, які обумовлені існуючою технологією виробництва продукції (які утворюються в результаті випаровування, засушення, розпилення і т. п.) і в склад відходів не включаються;

БВДМ – неминучі безповоротні втрати допоміжних матеріалів, які обумовлені існуючою технологією виробництва продукції (ті самі причини).

В – відходи виробництва, які потрапили до навколишнього середовища зі стічними водами та викидами у атмосферне повітря.

На основі матеріального балансу необхідно з'ясувати розбіжності для кожної технологічної стадії та документально оформити. Згідно постанови КМУ від 1.11.99 № 2034 «Первинний облік відходів ведуть підприємства відповідно до типових форм первинної облікової документації (картки, журнали, анкети) ... Типові форми первинної облікової документації про відходи ... та інструкції щодо їх заповнення розробляються Мінекобезпеки...» Оскільки на сьогодні типові форми ще не розроблені, деякі підприємства намагаються обійтись власними силами, розробляючи форми журналів ведення обліку утворення відходів на вимоги обласних Держуправлінь, які, напевне, вже не чекають від Мінекоресурсів довгожданих типових форм.

Отже, процес інвентаризації, вважаємо доцільним розділити на чотири етапи. На кожному етапі використовувати різний набір інвентаризаційних процедур і прийомів, які залежать від об'єктів інвентаризації.

Найчастіше проводять інвентаризацію матеріальних активів підприємства, тому визначимо етапи та процедури, що здійснюються під час інвентаризації саме матеріальних активів.

Перший етап – підготовчий, під час якого відбувається визначення об'єктів, кількості та строків проведення інвентаризації, крім випадків, коли вона є обов'язковою [7, с. 322]. Бухгалтерська служба в процесі короткострокового та оперативного планування інвентаризаційної роботи розробляє календарний план, який затверджує керівник підприємства. Керівник підприємства підписує розпорядчий документ щодо створення постійно діючої (робочої) інвентаризаційної комісії, яку він або його заступник очолює. Члени комісії повинні бути компетентними, здатними визначити технічний стан об'єктів інвентаризації, їх реальну вартість і т.д. Для зменшення ймовірності зловживань та фальсифікацій результатів доцільно не призначати головами комісій осіб, матеріально відповідальних за ті види активів, що інвентаризуються, а також бухгалтерів, що ведуть облік цих активів, власного капіталу та зобов'язань. Задля забезпечення раціональності, оперативності та об'єктивності інвентаризації також потрібно виконати такі підготовчі заходи: огляд місця проведення інвентаризації; перевірка наявності договорів про повну матеріальну відповідальність; перевірка ваговимірювального господарства; опломбування місць зберігання, що мають окремі виходи; підготовка об'єктів інвентаризації до перевірки, тобто розміщення в зручному порядку; підготовка бланків первинних документів для оформлення результатів інвентаризації.

Другим етапом є технологічно-документальний – це безпосередня перевірка наявності та стану матеріальних активів, правильності їх визначення, формування інформаційної бази для перевірки облікових оцінок та визначення підстав для їх подальшого перегляду. На цьому етапі використовують весь комплекс технічних прийомів інвентаризації [8, с. 18]: органолептичних, розрахунково-аналітичних, документальних.

Одержані дані про фактичну наявність, стан та оцінку активів заносять у інвентаризаційні описи або акти інвентаризації (залежно від виду об'єктів, що інвентаризуються), які підписуються усіма членами інвентаризаційної комісії та матеріально відповідальними особами. Вимоги щодо належного оформлення інвентаризаційних описів наведені в п. 14 Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються, а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду, затверджене постановою КМУ від 02.03.93 р. № 158. Оформлені описи (акти) передаються до бухгалтерії підприємства.

На третьому етапі, порівняльно-аналітичному, здійснюється порівняння облікових даних про матеріальні активи з фактичними, встановленими під час перевірки. Результатом інвентаризації може бути відповідність фактичних і облікових даних, нестача (фактичні залишки менші від облікових), надлишки (фактичні залишки більші облікових). Нестача та надлишки мають назву інвентаризаційних різниць. Однак, вони відображають переважно кількісні розбіжності даних про наявність майна, а відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.99 р. № 996-XIV та стандартів бухгалтерського обліку під час проведення інвентаризації необхідно перевіряти правильність визнання, стану та оцінки активів та зобов'язань підприємства.

Результатами інвентаризації також може бути завищення або заниження облікових оцінок активів та зобов'язань; невідповідність критеріям визнання активів взагалі чи визнання активами певної категорії зокрема; змін реального стану активів, невідображена в обліку. За підсумками проведеної інвентаризації інвентаризаційна комісія складає протокол.

На четвертому етапі, що є підсумковим, визначають кінцеві результати інвентаризації. Складається протокол інвентаризаційної комісії, який підписує керівник підприємства. Результати інвентаризації відображаються в бухгалтерському обліку підприємства.

На всіх етапах проведення інвентаризації є постійні, незмінні процедури, зокрема, документування результатів, складання порівняльних відомостей і таке інше, але є й такі, що змінюються залежно від об'єктів, що інвентаризуються.

Запропонований поділ інвентаризації на етапи зроблений з метою узагальнення поглядів різних науковців на цей процес. Виділення даних етапів може стати основою для подальших наукових досліджень щодо вдосконалення інвентаризації.

На успіх інвентаризації в основному впливають такі чинники:

- правильне рішення власника щодо проведення інвентаризації;
- підбір кадрів, які здатні втілювати в життя рішення власника щодо об'єктивного проведення інвентаризації;
- контроль виконання – під яким розуміють постійний, груповий аналіз процесу і результатів роботи членів інвентаризаційних комісій. Це дії, які тісно пов'язані між собою [9, с. 117].

Сьогодні, за умов відчутного податкового тиску, який супроводжується відповідним податковим контролем, дуже часто виникають конфліктні ситуації між податковими органами і господарюючими суб'єктами. Однією з причин непорозумінь є недостатня регламентація проведення інвентаризації в ході податкової перевірки. Методика організації і проведення інвентаризації, що застосовується на практиці, є недосконалою, не формує цілісного уявлення про інвентаризацію, призводить до її проведення з багатьма порушеннями. Тому в ме-

тодологічному аспекті інвентаризацію слід розглядати як процес, що складається із сукупності стадій, які об'єднують впорядковані в часі і просторі взаємопов'язані процедури, виконання яких є необхідним і достатнім для досягнення мети інвентаризації. Виділення в інвентаризаційному процесі таких стадій, як організаційна, підготовча, технологічна і результативна дозволяє представити інвентаризаційний процес у вигляді алгоритму, що суттєво спрощує роботу інвентаризаційної комісії.

З метою посилення контролю за правильністю внесення до опису матеріалів інвентаризаційна комісія зобов'язана здійснювати після закінчення інвентаризацій контрольно-вибіркові перевірки інвентаризаційних описів.

Водночас він повинен виконувати три суттєвих завдання:

- письмово відображати наявність майна і зобов'язань підприємства на визначену дату, а також розширити функції поточного контролю;
- утворювати підставу для виведення залишків майна і зобов'язань підприємства на збірних рахунках, на якій формуються статті балансу;
- сприяти розкриттю і коригуванню помилок обліку, а також усуненню недостатньої ретельності обліку і можливих недобросовісних дій працівників бухгалтерії [10, с. 16].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасних ринкових умовах інвентаризація є одним з найважливіших методів бухгалтерського обліку і фінансово-господарського контролю. Тому, добре сплановані цілі і засоби, у сформованих структурах, за умови ефективної системи мотивування, можуть призводити інтенсивності інвентаризації як засобу обліку і контролю. Створення правильно функціонуючого інформаційного зв'язку, який забезпечує всі процеси інвентаризації, між запланованими цілями і досягнутими результатами, є тим важливим завданням, чим більш складнішою є організація та технологія проведення інвентаризації/

Запропонований поділ інвентаризації на етапи зроблений з метою узагальнення поглядів різних науковців на цей процес. Виділення даних етапів може стати основою для подальших наукових досліджень щодо вдосконалення інвентаризації.

Список літератури:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.99 р. № 996-XIV зі змінами та доповненнями.
2. Чижевська Л.В. Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики. – Житомир: Житомирський інженерно-технологічний інститут, 1998. – 408 с.
3. Калюга Є.В. Зміст, порядок проведення і вдосконалення методичних прийомів інвентаризації/ Калюга Є.В. // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 5. – С. 24–30.
4. Пархоменко В.М. «Інвентаризація – інструмент забезпечення достовірності фінансової звітності» / Вісник податкової служби України, 19.11.2012, № 43. – С. 20–29.
5. Інструкція з інвентаризації основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94 р. № 69.
6. Закон України «Про відходи» затверджений Верховною Радою України від 05.03.1998 № 187/98-ВР зі змінами та доповненнями.
7. Коритник Л.П. Сучасні погляди на інвентаризацію як методичний прийом обліку і контролю / Коритник Л.П // Вісник БДФА. Облік, аудит і аналіз. – С. 320-325.
8. Кузьмін Д.Л. Суб'єкти інвентаризації та порядок їх формування / Кузьмін Д.Л. // Бухгалтерія. – 2009. – № 5. – С. 17-19.
9. Олійник Т.О. Інвентаризація запасів / Олійник Т.О. // Бухгалтерія. – 2010. – № 3. – С. 116-119.
10. Ковенко М. Інвентаризація майна підприємства / Ковенко М. // Податки та бухгалтерський облік – 2008 – № 97. – С. 15-20.

Сморжанюк Т.П.
Херсонский национальный технический университет

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ – ОДИН ИЗ ГЛАВНЫХ МЕТОДОВ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ

Аннотация
В статье рассмотрены основные проблемы инвентаризации. Обоснованно её содержание, место и роль в формировании достоверных показателей финансовой отчетности в современной Украине. Освещено современное состояние инвентаризационной работы на предприятиях. Проанализирован ряд факторов, которые усовершенствуют проведения этого процесса как методического приема учета и контроля. Предложено в методологическом аспекте инвентаризацию рассматривать как процесс.

Ключевые слова: инвентаризация, инвентаризационная опись, инвентаризационная комиссия, принципы инвентаризации, налоговое давление, учет, контроль, финансовая отчетность, хозяйственная деятельность.

Smorzhanyuk T.P.
Kherson National Technical University

INVENTORY – ONE OF THE MAIN METHODS OF ACCOUNTING AND CONTROL

Summary
This article analyzes the main problems of inventory its contents. Disclosure of place and role in the formation of reliable indicators of financial statements in modern Ukraine. Disclosure of modern state of inventory work in the enterprise. Analyzed a number of factors that will improve the that process of how reception the accounting and control method. Methodological aspects considered as inventory process.

Keywords: inventory of, inventory List, inventory commission, inventory of Principe, tax pressure of, Accounting, Control, financial statements,, economic activities.

УДК 330.322(477)

ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Сопільняк А.В.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

В статті розглянуто механізм проектного фінансування в інвестиційному процесі та можливі шляхи підвищення його ефективності в сучасних умовах. Досліджено сучасні проблеми банківського проектного фінансування в Україні. Виявлено основні обмеження, що впливають на впровадження та розвиток даного виду кредитування в Україні. Наведено результати емпіричного аналізу процесу проектного фінансування за кордоном. Надано рекомендації щодо впровадження банківського проектного фінансування на вітчизняному ринку банківських послуг, від якого на сьогодні залежить інноваційно-інвестиційний розвиток економіки України та її окремих галузей.
Ключові слова: проектне фінансування, банки, позики, кредитування, кредитний ризик, інвестиційний проект, інвестиційний процес.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин важливого значення набуває реальне інвестування, без якого неможливе оновлення, розвиток та інноваційне нарощення виробничого потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності.

Світовий досвід підготовки, фінансування і реалізації реальних інвестиційних проектів показує, що така діяльність має високий рівень ризику порівняно з іншими видами підприємницької діяльності. Це зумовлено, як правило, тривалим життєвим циклом реальних інвестиційних проектів та невизначеністю щодо майбутніх результатів. За таких обставин особливої уваги потребують методи фінансування інвестиційних проектів, серед яких вагому роль відіграє проектне фінансування.

Однак в Україні поки що мало використовується ця перспективна форма інвестиційного кредитування. Більш широке застосування проектного фінансування банками і підприємствами дозволило б розширити масштаби інвестиційного кредитування та оптимально розподіляти кредитні ризики між учасниками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зв'язку з активним розвитком проектного фінансування в останні десятиріччя та зростання його актуальності як для розвинених країн світу, так і країн, що розвиваються, дослідженню теоретичних і практичних аспектів проектного фінансування присвячують свої праці вітчизняні й зарубіжні дослідники.

Проблемі формування, оцінки та реалізації інвестиційних проектів присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед них Волков І. М., Катасонов В. Ю., Куриленко Т. П., Майорова Т. В., Москвін В. О., Пересада А. А., Шеремет В. В. та інші. Безпосередньо фінансові аспекти, в тому числі засади проектного фінансування, висвітлені у працях Кучеренка В. Р., Гузенко О. П., Вовчак О. тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим здобуткам вчених, хочемо звернути увагу на подальше дослідження сучасних реалій проектного фінансування в зарубіжних країнах з метою визначення можливостей його використання для забезпечення розвитку економіки України.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку проектного фінансування в Україні, на основі аналізу його сутності та світового досвіду реалізації.

Виклад основного матеріалу. Проектне фінансування як різновид фінансування реальних інвестицій, зарекомендувало себе як доволі успішний спосіб залучення коштів для фінансування інвестиційних проектів у розвинутих країнах. Термін «проектне фінансування» є відносно новим поняттям для фінансової науки. Існують різні підходи і відповідно різні трактування поняття проектне фінансування. Науковці розглядають проектне фінансування як:

– спосіб мобілізації різних джерел фінансування, інструмент перерозподілу ризику між суб'єктами інвестиційного процесу (Кучеренко В. Р.) [1, с. 115];

– фінансування, що базується на життєздатності самого проекту без урахування платоспроможності його учасників (Гузенко О. П.) [2, с. 123];

– метод фінансування інвестиційних проектів, коли основним забезпеченням наданих банками кредитів є сам проект (Жуков В. В.) [3, с. 39];

– фінансування, що характеризується особливим способом забезпечення, основою якого є підтвердження реальності держання запланованих потоків готівки шляхом виявлення і розподілу всього комплексу ризиків, пов'язаних з проектом, між сторонами, що беруть участь у реалізації та виконанні проекту(Куриленко Т.П.) [4, с. 12].

Отже, проектне фінансування (Project financing) – це система відносин між учасниками угоди (банками, інвестиційними фондами, спеціалізованими фінансовими компаніями, міжнародними фінансовими організаціями тощо) у процесі здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів із приводу без заставного, інтегрованого фінансування, організації та управління інвестиційними проектами на партнерських умовах з цільовою орієнтацією на грошові потоки, отримані виключно в результаті реалізації проекту [3, с. 35]. Визначають кілька особливостей проектного фінансування, які дозволяють виокремити його як вид інвестиційної діяльності:

– виявлення особливостей та розподіл ризиків між учасниками;

– наявність детально розробленого бізнес-плану, підкріпленого пакетом фінансових експертиз, на основі яких інвестор приймає рішення про надання коштів;

– створення нової проектної компанії (Project Entity, або за окремими джерелами, Project Company) як юридично відособленої установи, яка власне реалізує проект і запозичує під нього кошти, крім того, несе власні зобов'язання.

– джерелами виконання зобов'язань є доходи, що генеровані проектом;

– широке коло фінансових учасників;

– широкий спектр джерел,методів та інструментів фінансово-інвестиційних проектів;

– об'єднання промислової та банківської сфери;

© Сопільняк А.В., 2015

Таблиця 1

Світові приклади використання проектного фінансування

Назва, коротка хар-ка	Вартість	Особливості
«Євротунель» Будівництво тунелю між Великобританією та континентальною Європою	12 млрд. дол. США	Банки-учасники – 198, країни – 15. Інвестиції – лише приватного сектора, без залучення державних гарантій.
«Зеравшан» Видобуток золота в Узбекистані	195 млн. дол. США Співвідношення власних коштів до залучених 30:70	Засновники проектної компанії: Державний комітет Узбекистану з геології і мінеральних ресурсів, Державний гірничо-металургійний комбінат «Навої», АТ «Ньюмонт Узбекистан ЛТД». Кредитні кошти ЄБРР, банками США, Великобританії, Швейцарії, Німеччини, Франції, Австрії.
«Сахалін-2» Освоєння нафтогазового і газового родовища, експортно-орієнтований проект, нафта і газ постачаються на внутрішні та зовнішні ринки	10 млрд. дол. США До моменту завершення проекту співвідношення власних коштів інвесторів та кредитних установ 20:80	Засновники проектної компанії: «Маратон» (США, 37,5%), «Міцуї» (Японія, 25%), «Ройял-Датч/Шелл» (Нідерланди/Великобританія, 25%), «Міцубісі» (Японія, 12,5%). У квітні 2007 року акціонери підписали угоду купівлі-продажу з ВАТ «Газпром». На даний момент частка останнього становить 50% плюс одна акція, «Шелл» – 27,5%, «Міцуї» – 12,5%, «Міцубісі» –10%. Основні кредитори: МФО (ЄБРР, МФК), а також Ексімбанки США та Японії.
Будівництво Ярезького гірничо-хімічного комплексу потужністю 650 тис. тонн з видобутку та переробки титанової руди, освоєння нафто-титанових родовищ та реалізація продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках	Загальна вартість проекту16,2 млрд. руб. Співвідношення власних та залучених коштів 30:70	Для розробки нафто-титанового родовища в 1997 році були створені ВАТ Ярезька нафтотитанова компанія (ЯНТК) та ВАТ «Комітитан», у власність якого перейшов майновий комплекс з видобутку руди. У 2002 році «Лукойл» придбав 82% акцій ЯНТК.

Джерело: складено автором за даними [4]

– складність та тривалість процесу організації;

– широкий спектр технічних,юридичних та фінансових послуг;

– можливість залучення капіталу у великих обсягах і з високим фінансовим важелем тощо [3, с. 35–38; 4, с. 64;].

Необхідно зазначити, що протягом тривалого часу у світі широко використовується проектне фінансування. В усіх випадках йдеться про досить капіталомісткі проекти, всі ризики, за якими навряд чи може взяти на себе один банк чи навіть консорціум. Окрім того, варто враховувати фінансові можливості щодо задоволення потреб окремого проекту [3, с. 283].

В будівництві Євротунелю, наприклад, брало участь 198 банків з 15 країн світу. Зазвичай фінансування відбувається із залученням іноземних партнерів. Наприклад, у проекті «Сахалін-2» брали участь інвестори з Японії, Великобританії, Нідерландів, США [1, с. 199].

Приклади використання проектного фінансування у зарубіжних країнах представлені в табл. 1.

В наш час проектне фінансування виступає однією з широко розповсюджених форм залучення та організації інвестицій в реальний сектор економіки як в промислово-розвинутих, так і в нових індустріальних країнах та тих, що розвиваються. При цьому обсяг глобального проектного фінансування протягом 2013 року сягає позик в інвестиційну діяльність на суму 197,5 млрд. дол. США [5]. Лідером за обсягами реалізованих проектів із застосуванням підходів проектного фінансування була Японія.

Досвід країн ЄС вказує на те, що деякі сектори економіки є найбільш придатними для використання проектного фінансування. В процесі відбору та підготовки їх проектів органи державної влади повинні звертати особливу увагу на ті сектори економіки, в яких така взаємодія може виявитися найбільш успішною і доцільною. Кількість реалізованих проектів у ЄС представлено на рис. 1 [9].

Проаналізувавши міжнародний досвід, можна виокремити цілий ряд переваг у застосуванні проектного фінансування порівняно з класичними операціями кредитування і зазначити наявні недоліки, що представлено у табл. 2.

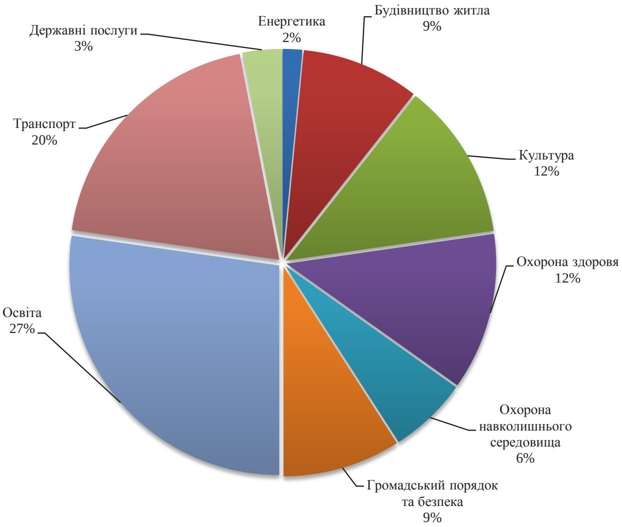

Рис. 1. Кількість проектів реалізованих в ЄС у 2013 р. за галузями

Джерело: складено автором за даними [5]

Проте, не зважаючи на високі загальні трансакційні витрати,тривалий процес організації та вартість, використання проектного фінансування може, в цілому, привести до реалізації бажаного проекту, зниження загальної вартості капіталу в окремих випадках та диверсифікації можливих ризиків.

На сучасному етапі розвитку середнього та великого бізнесу в нашій країні виникає необхідність у гнучкій системі зовнішнього залучення коштів. Як правило, ця необхідність виявляється під час відкриття нових проектів або освоєння нових сфер діяльності в рамках проектів, що вже існують. Особливо актуальним у цих умовах є використання шляхів залучення спонсорських коштів, тобто про-

ектного фінансування, коли певна фінансова структура надає суб'єктові підприємницької діяльності кошти з тим, щоб забезпечити одержувача початковою фінансовою підтримкою [10, с. 122].

Таблиця 2

Переваги та недоліки проектного фінансування

Переваги	Недоліки
1. Склад і зацікавленість партнерів (це можуть бути інвестиційні фонди або приватні особи), які беруть участь у фінансуванні проекту.	1. Високі трансакційні витрати, що є наслідком більш складної підготовчої стадії.
2. Передбачає фінансування окремого інвестиційного проекту.	2. Організація проектного фінансування є досить тривалим процесом.
3. Розподіляє ризики і прибуток від участі в інвестиційному проекті ефективніше, ніж традиційне кредитування.	3. Вартість проектного фінансування вище вартості традиційного кредиту
4. Правильно побудований та організований розподіл ризиків проекту, а також система гарантій, що знижує ці ризики.	
5. Гнучкість проектного фінансування в цілому.	

Джерело: розроблено автором на основі аналізу [2]

Одним з засобів залучення додаткових коштів є фінансування за допомогою експортно-кредитних агенцій. Такі агенції надають експортні кредити під страхове покриття країни-експортера. Таким чином, українські підприємства сьогодні мають можливість залучити кредити з Німеччини, США, Швеції, Данії, Франції, Італії, Канади, Угорщини, Китаю, Чехії та інших країн терміном від 1 до 10 років. На вітчизняному банківському ринку послуги проектного фінансування через експортно-кредитні агенції пропонують такі банки [8]:
- «Райффайзен банк Аваль»;
- «ТАС-Комерцбанк»;
- «УкрСиббанк»;
- «Промінвестбанк» та інші.

Найбільш активними учасниками українського ринку проектного фінансування є: «Укрексімбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Надра Банк», «Укрсоцбанк», OPT Bank, «УкрСиббанк». Розвивають даний напрям і такі банки, як «Альфа-банк» (Україна), «Правекс-банк» та інші. Однак слід констатувати, що, на превеликий жаль, на сьогодні відсутня офіційна статистика Національного банку України відносно обсягів проектного фінансування [5, с. 160].

Рис. 2. Проблеми розвитку проектного фінансування в Україні

Джерело: розроблено автором на основі аналізу [3, с. 35–36; 4, с. 221]

Таблиця 3

Реалії банківського проектного фінансування в Україні

Назва банку	Особливості проектного фінансування
«OPT Bank»	– розмежування ризиків між власниками Проекту та Банком; – вид фінансування – кредит або комбінація термінового кредиту та відновлювальної кредитної лінії; – мінімальна сума ліміту фінансування – 1000000 євро або еквівалент цієї суми в інших валютах; – строк фінансування – до 5 років; – застава всіх активів Проекту (нерухомість, обладнання, земельна ділянка)
«Райффайзен Банк Аваль»	– розробка індивідуальної схеми фінансування для кожного клієнта; – строк фінансування – до 10 років у різних валютах; – погашення заборгованості здійснюється як за рахунок надходжень від реалізації інвестиційного проекту, так і за рахунок основного бізнесу клієнта;
«Надра Банк»	– кредитний портфель становить більше ніж 600 млн. доларів США; – основним джерелом погашення кредиту є грошовий результат, отриманий від фінансованого проекту; – Позичальник повинен мати можливість зробити свій внесок у цей проект – стандартно це не менше 30%; – основним забезпеченням за кредитом – фінансований банком актив.

Джерело: розроблено автором за даними офіційних сайтів зазначених банків [6]

Банки не розголошують умови своєї участі в проектах, що свідчить про незрілість даного сегменту ринку банківських послуг, та, відповідно, негативно впливає на його розвиток. Але на своїх офіційних сайтах більшість банків позиціонують себе як активні учасники ринку проектного фінансування. Хоча, як правило, такі банки, пропонують лише операції з кредитування проектів, помилково називаючи ці послуги проектним фінансуванням в маркетингових цілях. Приклади банківського проектного фінансування в Україні наведено в табл.3.

Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що перевагами проектного фінансування за допомогою українського банківського ринку є:
- вигідні відсоткові ставки,
- залучення коштів на довгий термін із можливістю індивідуального гнучкого графіку погашення,
- можливість надання пільгового періоду погашення кредиту. Зокрема, КБ ВАТ Промінвестбанком спільно з банком RABOBANK (Нідерланди) відпрацьований механізм спільного фінансування поставок в Україну обладнання іноземного виробництва. Перевагами зазначеного механізму для клієнтів є максимально строщена процедура організації фінансування.

Позитивний досвід роботи у сфері організації фінансування проектів українських підприємств із залученням кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій та іноземних фінансово-кредитних установ має Укрексімбанк, який здійснює фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на

структурну перебудову і модернізацію промисловості, розвиток експортного потенціалу вітчизняних підприємств, а також розвиток малого та середнього підприємництва [5, с. 159]. За умовами кредитної угоди (укладеної 9 лютого 2012 року), АТ «Укрексімбанк» отримав від ЄБРР кредитну лінію обсягом 50 млн. дол. США для продовження Програми енергоефективності в Україні (ПЕУ), головною метою якої є фінансування середньо- і довгострокових проектів промислової енергоефективності, покликаних сприяти зменшенню споживання енергії в Україні, рівень якого втричі більший, ніж у цілому в країнах Європейського Союзу [7].

На основі вищезазначеного можна стверджувати, що проектне фінансування в Україні почало набирати оберти. В той же час, погіршення кон'юнктури світових фінансових ринків разом із нинішнім ускладненням умов економічної діяльності в Україні призвело до негативних наслідків і на вітчизняному ринку банківських послуг: більшість банків або обмежили, або просто закрили ліміти фінансування на необмежений термін. На сьогоднішній день у сфері проектного фінансування сталися істотні зміни ситуації. Це пов'язано з тим, що наслідки світової кризи, у тому числі і кредитної, і досі мають місце в Україні [9].

Проведене дослідження дає змогу виділити ряд чинників (рис. 2), які гальмують розвиток проектного фінансування в Україні.

Широке застосування проектного фінансування та його результативність не може оминути вітчизняну економіку. На жаль, в Україні його розвиток гальмується відсутністю або слабким розвитком ряду важливих чинників, але вже є приклади практичного застосування. В деяких великих банках створені відділи (департаменти) проектного фінансування, все більше зростає попит на спеціалістів у галузі проектного менеджменту та фінансування. Це свідчить про перспективи та потенціал розвитку зазначеної форми фінансового забезпечення реалізації проектів.

Однак, недостатній розвиток проектного фінансування в Україні за сучасних умов викликає необхідність вивчення механізму реалізації проектного фінансування, спираючись насамперед, на досвід інших розвинених країн. На основі проведеного аналізу, варто зазначити, що розвиткові українського ринку проектного фінансування перешкоджає низка причин, головними з яких є: несприятливий інвестиційний клімат, обмежувальна політика НБУ, значний податковий тиск, а також слабка ресурсна база вітчизняних банків. Таким чином, за умов подолання зазначених перешкод український ринок проектного фінансування в перспективі рухатиметься в бік зближення зі своїми західними аналогами.

Висновки та пропозиції. За сучасних умов в Україні аспекти фінансування є однією з ключових проблем системи управління проектами. При цьому, найбільш перспективною формою є проектне фінансування. Тому розуміння основ, принципів, форм проектного фінансування, особливостей його реалізації та використання в Україні дасть можливість оптимального розподілу ризиків та побудови ефективної схеми взаємодії між кредитором та позичальником, що в свою чергу впливатиме на успішність реалізації проектів.

Основними рекомендаціями щодо розвитку проектного фінансування в Україні можуть бути такі:

– сприяти підвищенню привабливості інвестиційного клімату країни для залучення капіталу;

– забезпечити доступність довгострокових інвестиційних кредитів для позичальників шляхом зниження їхньої вартості, зокрема шляхом перегляду наявної системи резервування коштів комерційних банків у напрямі зниження норми резервування;

– запровадити державне відшкодування (часткове) процентних ставок за довгостроковими інвестиційними кредитами, що спрямовуються у пріоритетні галузі економіки, і передбачити ці обсяги відшкодування в державному бюджеті;

– поліпшувати законодавчу базу у сфері узгодження та розподілу ризиків;

– покращувати умови банківського кредитування;

– створювати та розвивати мережу спеціалізованих фінансових інститутів: інвестиційних банків, інвестиційних фондів, венчурних фондів, лізингових, селенових, факторингових і форфейтингових компаній, довірчих товариств тощо, так як на сучасному етапі в Україні здійснюють проектне фінансування лише універсальні банки.

Впровадження зазначених рекомендацій на основі аналізу зарубіжного досвіду та з урахуванням вітчизняної специфіки дасть можливість українським банкам впроваджувати можливі схеми проектного фінансування та сприяти реалізації значимих для розвитку інвестиційних проектів.

Список літератури:

1. Вовчак О. Банківське проектне фінансування: стан, досвід та перспективи / О. Вовчак // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 33. – С. 155-161. – (Серія «Економіка»).
2. Гузенко О.П. Проектне фінансування (практикум): [навч. посібник] / О.П. Гузенко. – Львів: Магнолія, 2008. – 336 с.
3. Жуков В.В. Проектне фінансування: [навч. посібник] / В.В. Жуков. – Х.: ВД ІНЖЕК, 2004. – 248 с.
4. Куриленко Т.П. Проектне фінансування: Підручник / Т.П. Куриленко. – К.: Кондор, 2006. – 207 с.
5. Кучеренко В.Р. Управління діловими проектами: [навч. посібник] / В.Р. Кучеренко, О.С. Маркітан. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 280 с.
6. Офіційний сайт Укрексімбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eximb.com/ukr/corporate/loans/energo
7. Пересада А.А., Майорова Т.В., Ляхова О.О. Проектне фінансування: Підручник. – К.: КНЕУ, 2005. – 736 с.
8. Сословський В.Г. Проектне фінансування [навчальний посібник] / В.Г. Сословський. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2011. – 263 с.
9. Юнко О.М. Банківське проектне фінансування в Україні: проблеми, реалії і перспективи розвитку / О.М. Юнко // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – Вип. 1(19). – С. 121-125.
10. Thomson Reuters. Project Finance Review. Full Year 2012 [Електронний ресурс]: за даними Project Finance Review – Режим доступу: https://www.thomsonreuters.com

Сопильняк А.В.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ПРОЕКТНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье рассматривается механизм проектного финансирования в инвестиционном процессе и возможные пути повышения его эффективности в современных условиях. Исследованы современные проблемы банковского проектного финансирования в Украине. Выявлены основные ограничения, влияющие на внедрение и развитие данного вида кредитования. Приведены результаты эмпирического анализа этого процесса за рубежом. Даны рекомендации по внедрению банковского проектного финансирования на отечественном рынке банковских услуг, от которого сегодня зависит инновационно-инвестиционное развитие экономики Украины и ее отдельных отраслей.
Ключевые слова: проектное финансирование, банки, кредитование, инвестиционные процессы, кредитный риск.

Sopilnyak A.V.
Petro Mohyla Black Sea State University

PROJECT FINANCING: PROBLEMS AND PROSPECTS IN UKRAINE

Summary
This article deals with the project financing in the investment process and possible ways to improve efficiency in modern conditions. The modern problems of bank project financing in Ukraine are investigated. The author described main barriers of implementation and development of this type of lending in Ukraine. The results of the empirical analysis of the process abroad are presented. The recommendations on the implementation of bank project financing in the domestic banking market, which currently depends on innovation and investment development of Ukraine's economy and its individual sectors.
Keywords: project finance, banking, lending, credit, credit risk, investment project, investment process.

УДК 338.012

ЕКОНОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ В УКРАЇНІ

Ставицький А.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Зростання національної економіки можливе лише за рахунок використання державою певних інструментів впливу на розвиток країни, регіонів, галузей. Аналіз наукових робіт дозволяє запропонувати для формування стратегії економічного зростання різноманітні методи. Різноманіття інструментів такого впливу ставить питання про їх ефективність не тільки у поточному періоді, але й у динаміці. У роботі розроблено спосіб визначення ефективності державних капітальних видатків та видатків на економічну діяльність з точки зору впливу на макроекономічні показники країни. Цей вплив проаналізований у динаміці, показано, як швидко економіка отримує позитивний чи негативний ефект від зростання державних видатків.
Ключові слова: ВВП, економічне зростання, економетрична модель, коефіцієнт еластичності, нормалізовані змінні, державні видатки.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день економічне зростання є загальноприйнятою метою суспільства. Зростання національної економіки можливе лише за рахунок використання державою певних інструментів впливу на економічний розвиток країни, регіонів, галузей. Інструменти такого впливу можуть різнитися від поточних завдань та стратегії економічного розвитку. Однак необхідно чітко вміти визначити ефективність дії кожного з варіантів економічної політики, адже, як показує практика 2014 року, ситуація в країні та економіці може змінитися миттєво, що потребує використання вже інших інструментів. Таким чином, при складанні Державного бюджету країни, особливо за умови обмежених ресурсів, слід застосовувати державні видатки розвитку з найвищою ефективністю. У роботі буде запропонований спосіб визначення ефективності різних державних видатків на макроекономічні показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі є декілька підходів щодо шляхів державного регулювання процесу економічного зростання. Розглянемо основні з них.

Представники кейнсіанства Е. Домар [1] та Р. Ф. Харрод [2] розглядають економічне зростання як явище, що залежить від факторів попиту. Вони пов'язують низькі темпи зростання з нераціональним рівнем сукупних витрат, які не в змозі забезпечити необхідного приросту ВВП. Вирішення такої проблеми кейнсіанці вбачають у веденні політики «дешевих грошей», при якій встановлюються низькі ставки відсотка як засіб стимулювання капітало-

© Ставицький А.В., 2015

вкладень. В той же час, необхідно використовувати інструменти фінансової та фіскальної політик з метою обмеження урядових витрат і споживання, що дасть можливість запобігти інфляції при високому рівні капіталовкладень.

Представники «економіки пропозиції» (Ж.Б. Сей, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, Г. Тюрго), на відміну від кейнсіанців, роблять акцент на факторах, що підвищують виробничий потенціал економічної системи. Вони пропонують в якості урядових заходів зниження податків, що стимулює заощадження і капіталовкладення, заохочує трудові зусилля і підприємницький ризик. Також пропонується введення єдиного податку на споживання в якості повної або часткової заміни особистого прибуткового податку. Такий захід зі сторони уряду дасть змогу обмежити споживання і стимулювати збільшення заощаджень. Що стосується інвестицій, то пропонується зменшити чи скасувати податок на прибутки корпорацій, і зокрема надати значні податкові пільги на інвестиції [3].

Доцільно відзначити, що кейнсіанці приділяють більше уваги короткостроковим цілям, а саме підтримці високого рівня реального ВВП, впливу на сукупні витрати. На відміну від них, прихильники «економіки пропозиції» віддають переваги довгостроковим перспективам, роблячи акцент на факторах, що забезпечують зростання суспільного продукту при повній зайнятості і повному завантаженні виробничих потужностей.

Економісти різних теоретичних напрямків (В. Геєць [4], А. Чухно [5], С. Мочерний [6]) рекомендують й інші можливі шляхи стимулювання економічного зростання. Наприклад, деякі вчені пропагують індустріальну політику, за допомогою якої уряд узяв би на себе пряму активну роль у формуванні структури промисловості для заохочення економічного зростання. Уряд міг би вжити заходи, що прискорюють розвиток високопродуктивних галузей і сприяють переміщенню ресурсів з низькопродуктивних галузей. Уряд також міг би стимулювати технічний прогрес, шляхом збільшення своїх витрати на фундаментальні наукові дослідження і розробки. Зростання витрат на освіту також може сприяти підвищенню якості робочої сили та зростання продуктивності праці.

Інший напрям державної політики, що стимулює економічне зростання, – підтримання конкурентоспроможності та оптимальної структури виробництва шляхом законодавчого регулювання податкових та інших преференцій, прямого або непрямого субсидування окремих галузей і регіонів з державного бюджету. Особливо це стосується транспортної та комунікаційної інфраструктури. Велике значення надається державній підтримці фундаментальних і прикладних досліджень, конструкторських розробок [7].

Погляди науковців стосовно впливу державних видатків на економічне зростання дещо розходяться. При аналізі такого впливу зазвичай застосовується показник частки видатків у ВВП. Американський економіст Р. Барро зробив висновок про негативний взаємозв'язок зростання частки державного споживання у ВВП та темпів економічного зростання. Це пояснюється тим, що державне споживання породжує дисбаланси, такі як необґрунтовано високі податкові ставки, проте не забезпечує належних стимулів до інвестування та росту [8].

Деякі вчені стверджують, що для країн, що розвиваються, зростання частки поточних витрат має позитивний і статистично значущий ефект на економічне зростання [9].

На думку К. Коломбієра, економічне зростання стимулюють державні видатки на транспортну інфраструктуру, судочинство та оборону [10].

Фахівці Європейського центрального банку вважають основними елементами економічного зростання видатки на освіту (інвестиції у людський капітал) та видатки на дослідження і розробки (інноваційний/технічний прогрес) [11].

Наукові дослідження Р. Аізи та Ф. Пуейо показали, що існує позитивний ефект впливу державних видатків на охорону здоров'я на тривалість життя населення, заощадження та зростання [12].

Д. Ландау відзначав негативний вплив сукупного державного споживання на економічне зростання, а також позитивний ефект освітніх видатків [13].

Російські вчені А.Ілларіонов та Н. Півоварова вважають, що існує стійкий взаємозв'язок між відносною часткою державних витрат у ВВП і темпами економічного зростання. При цьому науковці запропонували оптимальну питому вагу державних витрат у ВВП, що забезпечить максимізацію темпів економічного зростання (в Росії 18-21% від ВВП), а критичний рівень становить 36-38%, при перевищенні якого стійке економічне зростання припиниться [14].

Ф. Юсіфов стверджує, що надмірна концентрація видатків у руках держави стає перешкодою для розвитку економіки, тому економічно розвинені країни та навіть ті, що розвиваються, почали зменшувати частку урядових видатків шляхом роздержавлення установ соціальної сфери, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету [15].

Однією з основних моделей макроекономічного аналізу у сучасній економіці є модель IS-LM, яка була розроблена ще у 1937 році Дж. Хіксом та Е. Хансеном [16]. В цій моделі досліджуються стани рівноваги на грошово-кредитному ринку та ринку інвестицій. Ця модель є ключовою при розробці економічної політики урядами майже всіх країн світу. Якщо до 2008 року більша увага приділялася грошово-кредитній політиці, то після фінансово-економічної кризи ставки відсотку у розвинутих країнах впали майже до нульового рівня, що для уникнення пастки ліквідності вимагає зосередити увагу на фіскальній політиці для стимулювання економічного зростання. Внаслідок цього країни світу починають збільшувати державні видатки або зменшувати податки. Через обмеженість бюджетних ресурсів, значний розмір державних боргів збільшення видатків не може бути розцінене як панацея від кризи, адже бездумне збільшення бюджетного фінансування становить загрозу борговій безпеці держави. Таким чином, уряди країн стикаються з питанням про найважливіші напрями для здійснення фінансування, які дадуть максимальну користь вітчизняній економіці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні це питання набуває ще більшого значення. У зв'язку з окупацією АР Крим, суттєвим збільшенням видатків на оборону країни через військові дії на сході країни Державний бюджет суттєво обмежений у можливостях фінансування навіть захищених статей. Тому необхідно провести аналіз доцільності збереження існуючих статей фінансування, а також обґрунтування відкриття нових напрямів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка способу для визначення ефективності державних капітальних видатків та видатків на економічну діяльність на макроекономічні показники країни.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних припущень IS-LM моделі є гіпотеза про те, що збільшення державних видатків за умов неповної зайня-

тості сприяє підвищенню загального випуску країни, а значить, і рівнів споживання, інвестицій, зовнішньо-торгівельної діяльності. У дослідженні спробуємо перевірити цю гіпотезу для економіки України.

Для дослідження були використані дані Міністерства фінансів України [17] та НБУ [18]. Основними показниками ефективності бюджетних видатків були вибрані найважливіші показники соціально-економічного розвитку, а саме:

- Валовий внутрішній продукт, грн;
- Валовий внутрішній продукт на одну особу, грн;
- Рівень споживання, грн;
- Рівень інвестицій, грн.

Для визначення впливу бюджетних видатків були виділені окремо дві групи:

- Капітальні видатки, грн
- Видатки на економічну діяльність, грн.

Для коректного проведення аналізу необхідно, щоб всі часові ряди були стаціонарними процесами. З цією метою був проведений тест Дікі-Фулера для всіх досліджуваних рядів. Оскільки для уніфікації всі часові ряди були представлені у гривнях, то для можливості отримувати співставні результати всі ряди були логарифмовані. Тест показав, що перші різниці логарифмів часових рядів є стаціонарними, а тому для всіх моделей буле використане саме таке функціональне перетворення даних.

На першому етапі дослідження постає завдання оцінки сили впливу кожного з видів видатків на основні макроекономічні показники. Через різницю у вимірах даних для визначення впливу різних факторів на макроекономічні параметри використовувалися два методи [19]:

- метод нормалізованих змінних;
- метод коефіцієнтів еластичності.

Обидва методи дають можливість інтерпретувати коефіцієнти економетричної регресії при відповідному факторі як міру впливу цього фактору на досліджуваний процес. Єдина відмінність полягає у тому, як саме аналізувати відповідний вплив. Якщо у методі коефіцієнтів еластичності кожен коефіцієнт показує, на скільки відсотків зміниться значення залежної змінної при зміні незалежного фактору на 1%, то для методу нормалізованих змінних безпосередньо величина коефіцієнту не відіграє такого суттєвого значення, вона лише дозволяє порівнювати вплив декількох різних факторів між собою.

Таким чином початково була побудована регресія виду:

$$y_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^{3}\beta_{1+i}\Delta\ln x_{1,t-i} + \sum_{j=0}^{3}\beta_{4+j}\Delta\ln x_{2,t-j} + \varepsilon_t, t = \overline{1,n},$$

де y_t – залежна змінна, що являє собою макроекономічний фактор,

x_1 – капітальні видатки, причому у моделі використовуються від 0 до 3 лагів;

x_2 – видатки на економічну діяльність, причому у моделі використовуються від 0 до 3 лагів.

Безпосередньо коефіцієнти такої регресії не мають визначального характеру для аналізу впливу незалежних факторів, проте від самої регресії вимагається, щоб вона була адекватною, а всі коефіцієнти – значимими. Внаслідок цього, для кожного макроекономічного параметру проводилася додаткова специфікація моделі, що виключала коефіцієнти, які були незначимими. В результаті, всі коефіцієнти моделей задовольняли економетричним вимогам, але структура регресій трохи відрізнялися. Після оцінки регресій були обраховані нормалізовані коефіцієнти регресій та коефіцієнти еластичностей.

У табл. 1 представлені результати впливу капітальних видатків та видатків на економічний розвиток на ВВП країни.

Таблиця 1

Вплив капітальних видатків та видатків на економічний розвиток на ВВП країни

Змінна	Коефіцієнт	Нормалізовані коефіцієнти	Коефіцієнти еластичності
C	0.038336	–	3.022064
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL(-1)))	0.050381	0.277715	-0.323996
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL))	0.115712	0.289164	-0.260596
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-1)))	-0.229603	-0.510557	-0.553714
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-2)))	-0.210010	-0.474910	0.293782
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-3)))	-0.035857	-0.399889	-1.177539

Таким чином видно, що капітальні видатки мають негативний вплив через 1 період після здійснення. В інші періоди вплив капітальних видатків не видається статистично значимим. В той час вплив видатків на економічний розвиток не є настільки однозначними. За методом нормалізованих коефіцієнтів всі видатки мають негативний вплив, крім тих, що були здійснені безпосередньо у поточному кварталі. Тобто позитивний вплив на ВВП показується лише при здійсненні таких видатків, після чого спостерігається зниження економічної активності. Слід відзначити, що абсолютне значення нормалізованих коефіцієнтів показує, що негативний вплив видатків у наступні періоди значно перевищує позитивний вплив поточного кварталу. Майже аналогічний результат дає метод коефіцієнтів еластичності, згідно з яким незначний позитивний ефект діє лише через 2 квартали після фінансування, а негативний ефект спостерігається всі інші періоди. Проведений аналіз показує, що здійснення капітальних видатків та видатків на економічний розвиток відбувається неефективно з точки зору економічного розвитку.

Таблиця 2

Вплив капітальних видатків та видатків на економічний розвиток на ВВП на душу населення

Змінна	Коефіцієнт	Нормалізовані коефіцієнти	Коефіцієнти еластичності
C	0.037483	–	1.434231
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL(-1)))	0.047023	0.259692	-0.135570
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL))	0.124479	0.309751	0.001437
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-1)))	-0.204953	-0.512930	-0.037238
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-2)))	-0.187769	-0.483629	0.181279
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-3)))	-0.034923	-0.386277	-0.444139

Проведемо аналогічне дослідження для інших макроекономічних показників. У табл. 2 показні ре-

зультати обрахунку відповідних коефіцієнтів для показника ВВП на душу населення.

Для цього показника аналіз не є вже таким однозначним. Метод нормалізованих змінних показує позитивний вплив капітальних видатків з лагом в 1 квартал. В той же час вплив видатків на економічний розвиток сприяє збільшенню ВВП на душу населення лише у поточному кварталі, а в інші періоди –негативно впливає на досліджуваний показник. Для методу коефіцієнтів еластичності вплив капітальних видатків є негативним, а видатків на економічний розвиток – циклічним з переважанням негативної складової, причому сила впливу з часом лише збільшується. Таким чином, вплив видатків на ВВП на душу населення є різноплановим та змінним.

У табл. 3 показані коефіцієнти впливу видатків на рівень кінцевого споживання у країні.

Таблиця 3

Вплив капітальних видатків та видатків на економічний розвиток на рівень кінцевого споживання

Змінна	Коефіцієнт	Нормалізовані коефіцієнти	Коефіцієнти еластичності
C	0.037243	–	1.392707
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL))	-0.043104	-0.280901	0.001129
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL(-2)))	-0.041455	-0.272602	0.050288
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL))	0.234517	0.700709	0.002646
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-3)))	-0.035946	-0.477393	-0.446769

Вплив видатків є змінним та неоднаковим. За методом нормалізованих змінних вплив капітальних видатків є негативним, а за методом коефіцієнтів еластичності – слабко позитивним. В той же час вплив видатків на економічну діяльність є різноплановим, але за обома підходами протягом року негативний вплив переважає позитивний, що свідчить про суттєву неефективність вказаних видатків.

Нарешті, у табл. 4 вказані коефіцієнти впливу на рівень інвестицій.

З таблиці видно, що вплив видатків дуже схожий на вплив цих видатків на споживання: негативний або незначно позитивний вплив (через 2 періоди) капітальних видатків, та різноплановий вплив видатків на економічну діяльність. Якщо в момент здійснення фінансування вплив явно позитивний, но через 3 квартали цей вплив стає негативним, причому за абсолютною величиною більшим за позитивний ефект.

Таблиця 4

Вплив капітальних видатків та видатків на економічний розвиток на рівень інвестицій

Змінна	Коефіцієнт	Нормалізовані коефіцієнти	Коефіцієнти еластичності
C	0.038440	–	2.417584
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL))	-0.102969	-0.244967	0.004534
D(LOG(CAP_EXP_TOTAL(-2)))	-0.124734	-0.299438	0.254484
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL))	0.673921	0.735084	0.012786
D(LOG(EC_ACTIVITY_TOTAL(-3)))	-0.080819	-0.391838	-1.689389

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна зазначити, що українські реалії вступають у протиріччя з економічною теорією. Відповідно до її положень збільшення державних видатків повинно мати однозначно позитивний ефект на макроекономічні індикатори. Однак в нашій економіці спостерігається певний не завжди достатньо великий позитивний ефект у період здійснення фінансування, який перекривається негативним ефектом у наступні квартали. Така тенденція може мати лише два пояснення. По-перше, наша економіка може функціонувати у стані повної зайнятості, при якому збільшення державних видатків не є ефективним. Таке твердження може мати право на існування, однак, як відомо, стан повної зайнятості не може спостерігатися довгий період часу, а за статистикою рівень безробіття в країні майже незмінний. По-друге, видатки мають таку структуру, яка нездатна зробити позитивний вплив на українську економіку. Очевидно, що друге пояснення має більше прав на життя, а тому необхідно провести дослідження того, які саме видатки використовуються більше ефективно, ніж інші.

Список літератури:

1. Domar E.D. Capital Expansion, Rate of Growth and Employment / Domar E.D. // Essays in the Theory of Economic Growth. New York, Oxford University Press, 1957.
2. Harrod R.F. An Essay in Dynamic Theory / Harrod R.F. // Economic Journal 49 (March 1939), p. 14-33.
3. Сборник материалов по экономической тематике. Государственное регулирование экономического роста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finekon.ru/
4. Геєць В.М. Довгострокові умови та фактори розвитку економіки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/
5. Чухно А. Економічний розвиток України крізь призму глобалізаційно-інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 91-92.
6. Мочерний С.В. Основи економічних знань: підручник / Ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2001. – 310 с.
7. Государственное регулирование экономического роста (Научно-популярный интернет-журнал). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novainfo.ru
8. Barro R. Economic growth in a cross section of countries / Robert Barro // Quarterly Journal of Economics. – 1991. – № 106. – P. 407-443.
9. Devarajan S. The composition of public expenditure and economic growth / S. Devarajan, V. Swaroop, H. Zou // Journal of Monetary Economics. – 1996. – № 37. – P. 313-344.
10. Colombier C. Does the Composition of Public Expenditure Affect Economic Growth / C. Colombier [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://editorialexpress.com
11. Afonso A. Quality of Public Finances and Growth / A. Afonso, W. Ebert, L. Schuknecht, M. Then // European Central Bank. – Working Paper Series. – 2005. – № 438. – 45 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecb.int

12. Aisa R. Government health spending in a model of endogenous longevity / R. Aisa, F. Pueyo // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eui.eu
13. Landau D. Government Expenditure and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-80 / D. Landau // Economic Development & Cultural Change. – 1986. – P. 36-75.
14. Илларионов А., Пивоварова Н. Размеры государства и экономический рост / А. Илларионов, Н. Пивоварова // Вопросы экономики. – 2002. – № 9. – С. 18-45.
15. Юсифов Ф.Г. Политика правительственных расходов в стабилизации экономики / Ф.Г. Юсифов. – Калининград: Изд-во Балтийского института экономики и финансов, 2001. – 38 с.
16. Менк'ю Н. Грегорі. Макроекономіка (6-те видання) / Н. Грегорі Менк'ю. – Worth Publishers, 2006.
17. Міністерство фінансів України [Електр. ресурс] – Режим доступу: http://minfin.gov.ua.
18. Національний банк України [Електр. ресурс] – Режим доступу: http://bank.gov.ua
19. Економетрика: підручник / [Черняк О.І., Комашко О.В., Ставицький А.В., Баженова О.В.; за ред. Черняка О.І.] – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 359 с.

Ставицкий А.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ РАСХОДОВ В УКРАИНЕ

Аннотация
Рост национальной экономики возможен только за счет использования государством определенных инструментов влияния на развитие страны, регионов, отраслей. Анализ научных работ позволяет предложить для формирования стратегии экономического роста различные методы. Многообразие инструментов такого воздействия ставит вопрос об их эффективности не только в текущем периоде, но и в динамике. В работе разработан способ определения эффективности государственных капитальных расходов и расходов на экономическую деятельность с точки зрения их влияния на макроэкономические показатели страны. Это влияние проанализировано в динамике, показано, как быстро экономика получает положительный или отрицательный эффект от роста государственных расходов.
Ключевые слова: ВВП, экономический рост, эконометрическая модель, коэффициент эластичности, нормализованные переменные, государственные расходы.

Stavytskyy A.V.
National Taras Shevchenko University of Kyiv

ECONOMETRIC INVESTIGATION OF STATE EXPENDITURES EFFECTIVENESS IN UKRAINE

Summary
The growth of the national economy is only possible using state-specific instruments to influence the development of country, its regions and industries. The analysis of scientific papers can offer to develop economic growth strategy with different methods. The variety of instruments raises the question of their effectiveness not only in the current period, but also in dynamics. The work deals with the method of determining the effectiveness of public capital and economic activity expenditures in terms of influence on macroeconomic indicators of the country. This effect is analysed in dynamics, it is shown how quickly the economy receives a positive or negative effect of the growth in public expenditure.
Keywords: GDP, econometric model, elasticity coefficients, normalized variables, public spending.

УДК 336.143:330.341

БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Степанова Г.М.
Київський національний торговельно-економічний університет

Розкрита сутність та ознаки інституту бюджетного регулювання та інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування. Визначені особливості інституційного підходу, який передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Досліджено понятійно-категоріальний апарат інституціоналізму. Проаналізовані основні показники ефективності бюджетного регулювання. Підкреслені завдання стабілізації державних фінансів та розвитку інституційного середовища як пріоритетні напрями економічної політики.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетне регулювання, державні фінанси, інститут, інституційне середовище, економічний розвиток.

Постановка проблеми. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Перетворення системи бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Впровадження інституційного підходу до дослідження бюджетної політики є важливим завданням, що передбачає визначення ознак інституту бюджетного регулювання та інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил. Еволюція цих інститутів тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління, макро-економічного регулювання. Інститути можна представити як результат процесів, що відбувалися в попередніх періодах часу, і тому вони відповідають насамперед минулому середовищу. Також потребує визначення ступінь адекватності цих інститутів сучасним обставинам, строкам початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від цього залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та ролі бюджетного регулювання та інституційного підходу зробили вітчизняні науковці – О. Василик, І. Лютий, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій. Серед найбільш значущих наукових досліджень зарубіжних вчених із питань бюджетного регулювання слід відмітити праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, Я. Тінбергена, М. Фрідмена. Разом із тим, потребують подальшого дослідження питання ефективного бюджетного регулювання в умовах інституційних перетворень, яке сприятиме досягненню стійкого економічного розвитку.

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. Проведений аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив те, що на даному етапі вдосконалення фінансово-економічних відносин важливим є поглиблення сутності бюджетного регулювання в умовах інституційних перетворень. Стратегія розвитку економіки декларує необхідність інституційних змін та перетворень у системі бюджетного регулювання, які в свою чергу тісно пов'язані зі зміною інституційного середовища суспільства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розвиток підходів щодо визначення економічної сутності та ролі бюджетного регулювання в умовах інституційних перетворень. Для досягнення визначеної мети було вирішено такі завдання: визначено ознаки інституту бюджетного регулювання та інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування, визначені особливості інституційного підходу та категоріально-понятійного апарату інституціоналізму, а також проаналізовані основні показники ефективності бюджетного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Державні фінанси є основним інструментом регулювання соціально-економічних процесів у ринковій економіці. Вони відіграють вагому роль у регулюванні фінансового сектору, а від їх потенціалу залежить економічний розвиток країни. Ефективність системи управління державними фінансами має важливе значення для забезпечення стабільності бюджетної системи, а також загальної фінансової безпеки та стійкого економічного зростання. Централізація фінансових ресурсів має важливе економічне значення, оскільки доходи державного бюджету забезпечують реалізацію державних функцій, що в свою чергу, дає можливість маневрувати коштами, зосередити їх на вирішальних аспектах соціально-економічного розвитку, проводити єдину економічну і фінансову політику.

Відносини, опосередковані процесом перерозподілу доходів, займають важливе місце в системі державного регулювання. З одного боку існує об'єктивна необхідність задоволення зростаючих потреб у суспільних благах та послугах, з іншого – обмеження, які ринок накладає на форми та методи державного регулювання, призводять до того, що бюджет несе значне перерозподільне навантаження. Наявність бюджетної сфери перерозподілу вартості як органічної складової частини фінансів зумовлена потребами розвитку виробництва та соціальної сфери. Для організації безперервного кругообігу у масштабах всієї економіки та забезпечення соціальних гарантій суспільству необхідна централізація грошових ресурсів, яка б виходила за межі окремих господарств та галузей. Варто підкреслити, що бюджет є важливим інструментом здійснення відтворювального процесу, тому ефективне функціонування господарського механізму неможливе без вдосконалення бюджетних відносин.

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Інститути фінансової системи мають складну внутрішню структуру норм та правил, їх розвиток знаходиться у тісному взаємозв'язку з еволюцією інститутів державного управління та макроекономічного регулювання. Слід відмітити, що ефективність розвитку державних фінансів, національної

© Степанова Г.М., 2015

економіки та суспільства в цілому залежить від адекватності інститутів сучасним реаліям, терміну початку, етапів та імплементації необхідних інституційних змін [1, с. 10].

Доцільним є продовження наукових досліджень в аспекті формування єдиної методології та удосконалення понятійно-категоріального апарату інституціоналізму, визначення його предмету та посилення дієвості впливу на соціально-економічний розвиток суспільства в умовах трансформаційних перетворень. Підвищення темпів економічного зростання та посилення результативності структурних економічних перетворень потребують проведення інституційних змін системи фінансових відносин. Реалізація останніх повинна врахувати вплив очікуваних змін економічного стану на суспільний розвиток, наявність достатнього рівня розвитку інституційного середовища для впровадження необхідних результатів модернізації фінансової системи.

Незаперечним лідером у дослідженні впливу інститутів на економічний розвиток є Дуглас Норт. Максимально спрощено і стисло його основні висновки можна звести до наступного [2, с. 54]:

- інститути становлять форми примусу (обмеження) для впорядкування стосунків між людьми та впливу на структуру людської взаємодії;
- інститути поділяються на формальні (закони щодо прав власності, порядку бізнесової діяльності, оподаткування тощо з відповідними механізмами їх реалізації) та неформальні (норми поведінки, моральні цінності, «кодекс честі», що визначається культурою);
- результативність (ефективність) інститутів виявляється у зменшенні трансакційних витрат, та якщо інститути, не забезпечуючи такої ефективності, водночас гарантують стабільність суспільства, вони можуть бути збережені.

Сучасні інституційні перетворення системи фінансово-економічних відносин спрямовані на формування відповідних адаптивних очікувань економічних суб'єктів, які в свою чергу тяжіють до тенденції сталого економічного зростання країни на середньо- та довгострокову перспективу.

Вітчизняний науковець в сфері державних фінансів І. Чугунов наголошує, що інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як системи, що постійно трансформується [3, с. 19]. Особливістю країн з перехідною економікою на сучасному етапі розвитку є постійне проходження інституційних змін фінансової системи, які направлені на посилення її дієвості та здатності адаптуватися до сучасних тенденцій розвитку світової економіки. Варто відмітити, що у період посилення процесу інтеграції та глобалізації відбувається поширення економічної конвергенції, у тому числі норм, правил, стандартів здійснення фінансової діяльності. Фінансова глобалізація є динамічним процесом, який супроводжується дерегуляцією, лібералізацією ринків та значними інституційними змінами.

А. Крисоватий аналізуючи взаємодію структури і функціонування інститутів ринкової економіки зазначає, що різні рівні інституційного середовища змінюються з різною швидкістю, інструменти впливу на різні рівні інституційного середовища також різняться. Інститути не ізольовані один від одного. Правила, які регулюють економічні відносини, тісно переплітаються між собою, тому не можна вносити істотні зміни в одну сферу, не передбачивши наслідки у суміжних. При економічних перетвореннях потрібно враховувати принцип компліментарності інститутів, згідно з яким інститути доповнюють один одного і бажаного економічного (фіскального) ефекту можна досягти лише на основі взаємопов'язаних інституційних змін [4, с. 22-23].

Зарубіжні науковці у сфері інституційного аналізу Е. Фуруботн та Р. Ріхтер у своїй праці «Інститути і економічна теорія. Досягнення нової інституційної теорії» [5] в процесі дослідження особливостей становлення системи інститутів дійшли резюмують, що інститути формуються як і під дією цілеспрямованого впливу суспільства так і внаслідок самоорганізації. Важливим є встановлення оптимальної структури фінансових систем, яка б враховувала взаємодію державного регулювання економічних процесів та відповідних механізмів саморегулювання.

Варто зазначити, що стимулювання економічного зростання передбачає досягнення макроекономічної стабільності та удосконалення інституційного середовища фінансово-економічного механізму економічного розвитку. Під інституційним середовищем слід розуміти сукупність найбільш вагомих економічних, правових, суспільних та соціальних правил, які визначають межі діяльності та впливу інструментів бюджетного регулювання на економічний розвиток країни. Важливу роль у забезпеченні економічного зростання відіграють рівень якості правової системи держави та ступінь розвиненості фінансової системи. Таким чином, сукупність правил, норм, законів, процедур, державних органів управління, установ визначають комплексний інституційний механізм фінансової системи, який є дієвим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Можливості використання бюджету в системі державного регулювання економіки пов'язані з умовами та результатами виробництва, рівнем розвитку продуктивних сил та економічних відносин, характером споживання суспільного продукту. Слід зазначити, що закономірності та особливості функціонування фінансових важелів бюджетного регулювання повинні враховувати та визначатися відповідно до дії економічних законів. Формування пропорцій бюджетного перерозподілу вартості як основного регулюючого важеля державної політики економічного зростання повинно насамперед задовольняти вимоги закону зростання людських потреб і закону пропорційного розвитку економіки. Дія закону нагромадження, закону економічного зростання та закону обмеженості ресурсів зумовлює концентрацію бюджетних коштів на найважливіших напрямах соціально-економічного розвитку.

Бюджетне регулювання здійснюється за допомогою особливих економічних форм, що відображають окремі етапи бюджетного перерозподілу вартості. Це об'єктивні за своєю сутністю та обумовлені внутрішньою структурою − доходи ти видатки бюджету. Впливаючи на формування вартісних пропорцій з метою задоволення загальнодержавних потреб, ці економічні категорії відрізняються одна від одної своїми функціональними характеристиками. За допомогою доходів відбувається процес формування бюджетних ресурсів, тоді як видатки опосередковують процес їх використання. Метою бюджетної політики як складової механізму державного регулювання економіки має бути створення умов для довгострокового економічного зростання. Також варто зазначити, що в умовах скорочення темпів соціально-економічного розвитку, важливим є реалізація заходів стимулюючого характеру у сфері податкового та бюджетного регулювання з метою зменшення амплітуди економічного спаду. Ефективність даних заходів, в достатній мірі, залежить від цілеспрямованості їх спрямування, рівня монополізації економіки та стадії розвитку державних інститутів.

Організація бюджетного регулювання потребує оцінки його результативності. Ефективною можна вважати таку бюджетну політику, концепція якої забезпечує максимально можливе на певному етапі розвитку досягнення мети державного фінансового регулювання і забезпечення бюджетної збалансованості на основі повної реалізації функцій бюджету. Основним показником ефективності бюджетного регулюваня виступає критерій максимального забезпечення суспільних благ (державних послуг), що визначаються вартістю оптимальної величини державних видатків за умови оптимального сукупного податкового навантаження. Ефективність бюджетного регулювання визначається через критерії ефективності виконання бюджетом своїх функцій – оптимального обсягу доходів, видатків і контрольно-регулюючого забезпечення.

Практика регулювання економічних процесів засвідчує недостатність дієвих засад та економічних важелів стримування негативних факторів впливу на фінансову стабільність держави. Незбалансованість попиту і пропозиції на державні фінансові ресурси потребує пошуку та реалізації нових механізмів управління державними фінансами, підвищення ефективності їх використання.

Наукова полеміка стосовно рівня соціальної складової видатків бюджету та необхідності забезпечення економічного зростання є актуальною, адже соціально-економічний розвиток значною мірою залежить від політики бюджетних видатків, обсяг яких впливає на обсяг сукупного попиту. Заслуговує на увагу погляд професора І. Я. Чугунова. Незважаючи на різні позиції щодо рівня видатків соціального спрямування, не викликає сумнівів те, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного зростання. Спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження існуючого рівня соціальної підтримки і навіть її збільшення за умов оптимізації структури соціальних видатків та їх пріоритетного спрямування на розвиток людини.

Реалізація завдань економічного і соціального характеру бюджетного регулювання неможлива без подальшого удосконалення бюджетної системи в напрямі досягнення оптимального розподілу доходів і видатків між окремими рівнями бюджетів, зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів, удосконалення бюджетного регулювання відповідно до цілей державної політики. Доцільним є удосконалення методологічних засад бюджетного планування та прогнозування, поглиблення взаємозв'язку між бюджетним плануванням та макроекономічною динамікою.

Стабілізація державних фінансів та розвиток інституційного середовища є пріоритетними напрямами економічної політики в Україні. Циклічне падіння доходів Зведеного бюджету України та фондів загальнообов'язкового державного страхування, яке відбувається в умовах фінансово-економічної рецесії зумовило зростання бюджетного дефіциту та державного боргу. Відмічається зменшення державних інвестицій у зв'язку із фіскальною неспроможністю фінансування соціальних трансфертів. Стабілізація державних фінансів передбачає розробку бюджетної стратегії, в основі якої раціоналізація державних витрат на основі визначення їх оптимального обсягу і структури з урахуванням макроекономічних та фінансових можливостей, а також особливостей інституціонального середовища в країні. Дані кроки передбачають розвиток програмно-цільового методу в бюджетному процесі з метою адаптації бюджетних програм до пріоритетів соціально-економічної політики та підвищення ефективності використання коштів державного бюджету.

На даному етапі розвитку, для якого характерне зниження темпів росту валового внутрішнього продукту та зменшення інвестиційної активності суб'єктів господарювання, важливим є проведення стимулюючої бюджетної політики. Однак в умовах суттєвого розміру дефіциту бюджету виникає необхідність проведення бюджетної консолідації. Залучення додаткових доходів до бюджету повинно відбуватись шляхом розширення податкової бази і посилення ефективності механізму адміністрування податків, а також оптимізації видаткової частини бюджету.

Висновки і пропозиції. Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Однією з основних цілей бюджетної політики є забезпечення стійкого довготривалого економічного зростання, шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища, високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання.

Важливим завданням вдосконалення механізму бюджетного регулювання на середньострокову перспективу є запровадження середньострокового планування бюджету із встановленням граничних значень видатків бюджету у розрізі функціональної та програмної класифікації. Підвищення ефективності та результативності бюджетних видатків є базовим завданням держави в процесі формування та реалізації бюджетної політики. Тому, необхідним є розвиток методологічних засад щодо визначення ефективності бюджетної програми на основі системи якісних та кількісних показників оцінки з урахуванням стану їх виконання. Таким чином, в умовах сучасних економічних перетворень важливим є поглиблення розуміння сутності бюджетного регулювання.

Доцільним є продовження наукових досліджень в аспекті формування єдиної методології та удосконалення понятійно-категоріального апарату інституціоналізму, визначення його предмету та посилення дієвості впливу на соціально-економічний розвиток суспільства в умовах трансформаційних перетворень. Підвищення темпів економічного зростання та посилення результативності структурних економічних перетворень потребують проведення інституційних змін системи фінансових відносин. Реалізація останніх повинна врахувати вплив очікуваних змін економічного стану на суспільний розвиток, наявність достатнього рівня розвитку інституційного середовища для впровадження необхідних результатів модернізації фінансової системи.

Пріоритетним аспектом функціонування системи інститутів є необхідність поступового підвищення рівня їх ефективності. Від якісного рівня реалізації інституційних засад залежить динамічність фінансової системи в цілому. В умовах постійного вдосконалення знань, врахування недоліків суб'єктами реалізації фінансових взаємовідносин відбуватиметься посилення результативності фінансового регулювання та зміцнення фінансової системи країни.

Список літератури:
1. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І. Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
2. Фінансова політика як феномен інституціональної економіки / І. Ф. Радіонова // Фінанси України. – К., 2007. – № 11. – С. 53-63.
3. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 4. – С. 13-22.
4. Крисоватий А. І., Кощук Т. В. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів / А. І. Крисоватий, Т. В. Кощук // Фінанси України. – К., 2011. – № 9. – С. 18-32.
5. Фуруботн Э. Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория. Достижения новой институциональной теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер: пер с англ. И. В. Григорьев [и др.]; ред. пер. С. Катькало, Н. П. Дроздова. – СПб.; Издательский дом Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2005. – XXXIV. – 701 с.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
7. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. – К.: НДФІ, 2005. – 259. – С. 4.

Степанова А.М.
Киевский национальный торгово-экономический университет

БЮДЖЕТНОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Аннотация
Раскрыта сущность и признаки института бюджетного регулирования и институциональной среды, которая обеспечивает его функционирование. Определены особенности институционального подхода, который предполагает рассмотрение бюджетного регулирования как динамической системы, которая постоянно совершенствуется и адаптируется к основным задачам социально-экономического развития. Исследован понятийно-категориальный аппарат институционализма. Проанализированы основные показатели эффективности бюджетного регулирования. Подчеркнуты задачи стабилизации государственных финансов и развития институциональной среды как приоритетные направления экономической политики.
Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, бюджетное регулирование, государственные финансы, институт, институциональная среда, экономическое развитие.

Stepanova H.M.
Kyiv National University of Trade and Economic

BUDGET REGULATION IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL REFORMS

Summary
It was determined the essence and characteristics of the institute of fiscal regulation and institutional environment, which ensures its functioning. The features of the institutional approach, which involves consideration of budgetary regulation as a dynamic system that is constantly being improved and adapted to the basic tasks of socio-economic development. Investigated conceptual and categorical apparatus of institutionalism. Analyzed key performance indicators budget regulation. Highlighted the problem of stabilization of public finances and institutional environment as a priority of economic policy.
Keywords: budget, budget policy, budget regulation, state finance, institution, institutional environment, economic development.

УДК 657.421.3

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФУНКЦІЇ

Стояненко І.В.
Київський національний торговельно-економічний університет

В статті розглянуто існуючи класифікації нематеріальних активів. Запропоновано класифікацію нематеріальних активів в рамках концепції економічного управління підприємством. Дано визначення груп НМА залежно від термінів відшкодування витрат на створення чи придбання та результативність використання. Окреслено перспективи використання розробленої класифікації. Визначено функції, які виконують НМА в процесі функціонування підприємств.
Ключові слова: нематеріальні активи, ознака, класифікація, види нематеріальних активів, функції нематеріальних активів, управління нематеріальними активами.

Постановка проблеми. Розвиток підприємств умовах постійної динаміки та нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовищ, вимагають від суб'єктів господарювання пошуку нових та ефективних методів управління. При цьому одним з найбільш дієвих на сьогоднішній день інструментів забезпечення стійкого економічного розвитку та стану підприємства може стати формування системи економічного управління підприємством. В рамках концепції економічного управління підприємством нами вже були розглянуто базові положення щодо управління нематеріальними активами підприємства, як однієї з найбільш значущих складових його економічного потенціалу в умовах інтенсивного формування в розвинутих країнах світу так званої економіки знань та смарт-економіки. Зокрема, було визначено сутність поняття «управління нематеріальними активами підприємства», визначено його головну мету, об'єкти та суб'єкти, етапи та принципи здійснення, а також функції [1, 2]. Для забезпечення належного виконання основних та специфічних функцій управління нематеріальними активами вважаємо за необхідне здійснити класифікацію нематеріальних активів підприємства та визначити функції, які вони виконують в процесі діяльності та розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поведене дослідження засвідчило, що питання пов'язані з класифікацією нематеріальних активів, найчастіше розглядаються науковцями в теорії та практиці бухгалтерського обліку. Зокрема, класифікація нематеріальних активів за різними критеріями наводиться працях вітчизняних економістів: Ф. Бутинця, І. Бігдан, Н. Виговської, Н. Краснокутської, Л. Мельничук, Ю. Писаренко, Т. Польової, М. Пушкаря, Я. Соколова, І. Тарасової, Ю. Чуб, В. Ясишеної а також зарубіжних вчених – Х. Андерсена, Д. Колдуела, Б. Нідлза та інших.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. При цьому автори, як правило, виділяють лише деякі класифікаційні ознаки, що не в повній мірі дає можливість охарактеризувати сутність нематеріальних активів та їх роль в економічному розвитку підприємства.

З метою побудови ефективної систем економічного управління на підприємствах вбачається за потрібне уточнити і доповнити існуючу в науковій літературі методологічну базу щодо класифікації нематеріальних активів та обґрунтувати функції, які вони виконують в процесі діяльності та розвитку підприємства.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вдосконалення класифікації нематеріальних активів підприємства для потреб економічного управління підприємством та визначення їх функцій в діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Як вже було визначено нами, однією з складових економічного управління підприємством є *управління нематеріальними активами*, що представляє собою сукупність заходів щодо оцінки обсягів наявних нематеріальних активів підприємства, аналізу та контролю ефективності їх використання у поточному періоді, виявлення потенційних джерел їх формування у перспективі і забезпечення умов подальшого розвитку та корисного використання відповідно до фактичного стану та можливих змін зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування господарюючого суб'єкта, з метою зростання соціально-економічної цінності останнього та набуття ним стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі [1]. Відповідно, саме нематеріальні активи (НМА) виступають об'єктом даного виду управління підприємством.

Найкраще сутність тієї чи іншої економічної категорії допомагає розкрити її видова класифікація та характеристика розмаїття функцій, які вона виконує в господарському обігу й суспільстві. Тож на першому етапі дослідження розглянемо саме класифікацію нематеріальних активів підприємства.

На сьогодні у вітчизняної та іноземної науковій та науково-методичній літературі можна зустріти різні пропозиції щодо класифікації нематеріальних активів підприємства. Науковці [3-13], виділяють від однієї до дев'яти класифікаційних ознак, які, на їх думку, доцільно брати до уваги при розгляді даної економічної категорії. При цьому найбільш широка класифікація нематеріальних активів підприємства, яку зустрічаємо у сучасній вітчизняній економічній літературі, була запропонована для цілей бухгалтерського обліку В.В. Ясишеною [14]. Спрощення ж класифікації не дає можливості в повній мірі охарактеризувати все розмаїття використовуваних суб'єктами господарювання, в тому числі і підприємствами, нематеріальних активів.

Таким чином аналіз та узагальнення існуючих поглядів [3-14], дає підстави виділити для забезпечення здійснення ефективного процесу економічного управління підприємством наступні види нематеріальних активів (табл. 1).

Використання узагальненої та розширеної нами класифікації нематеріальних активів забезпечить підвищення ефективності процесів економічного управління підприємством, в тому числі і управління саме даним видом його активів. Зупинимося більш детально на тих видах НМА, які додатково введено нами.

Зокрема, з метою визначення ефективності та доцільності залучення інвестиційних ресурсів у формування та створення нових нематеріальних активів, вважаємо за необхідне, розрізняти відповідні групи НМА *за термінами відшкодування витрат на створення чи придбання та ефективністю використання.*

Пропонуємо вважати нематеріальний актив *швидкоокупним*, якщо період відшкодування витрат, пов'язаних з його створенням чи придбанням, з моменту введення його в господарський оборот

© Стояненко І.В., 2015

не перевищує одного року; *повільноокупним*, якщо даний період становить більш ніж один рік або ж *неокупним (нерентабельним)*, якщо використання відповідного НМА в господарській діяльності підприємства протягом корисного строку його експлуатації, не забезпечило останньому покриття витрат, понесених на його створення чи придбання.

Нематеріальні активи, які забезпечать отримання суб'єктом господарювання доходів протягом звітного періоду більшими темпами, ніж приріст вартості самих НМА доцільно вважати *ефективними (рентабельними)*, якщо темпи приросту доходів не перевищують темпів приросту вартості НМА, їх слід вважати *неефективними*.

Таблиця 1

Класифікація нематеріальних активів

Ознака класифікації	Групи (види) НМА
склад (структура витрат на придбання й використання НМА у процесі господарювання)	об'єкти інтелектуальної власності
	майнові права
	відкладені (відстрочені) витрати
	вартість фірми
строк корисного використання	функціонуючі
	нефункціонуючі
тривалість використання (оборотність)	поточні
	довгострокові
можливість відчуження	відчужувані
	невідчужувані
характер впливу на результати діяльності підприємства	прямого впливу*
	опосередкованого впливу*
джерело створення	залучені*
	власні*
ступінь правової захищеності	захищені
	незахищені
ступінь вкладення індивідуальної праці	власні
	пайові
	придбані зі сторони
ступінь ліквідності	високоліквідні
	низьколіквідні
ступінь дохідності	високодохідні
	низькодохідні
	приносять прямий дохід
	приносять непрямий дохід
спосіб отримання	власні
	залучені
участь у господарській діяльності підприємства	використовуються в процесі постачання
	використовуються в процесі виробництва
	використовуються в процесі збуту
	використовуються в інвестиційному процесі
	використовуються в процесі управління
участь у процесі виробництва	приймає участь
	не приймає участь
право використання НМА	право користування природними ресурсами
	право користування майном
	право на здійснення будь-якої діяльності
належність до інституту галузі права ОІВ	об'єкти авторського права
	об'єкти суміжних прав
	об'єкти патентного права
	нетрадиційні об'єкти
	об'єкти засобів індивідуалізації учасників господарського обороту
з точки зору обліку	НМА, що відображаються на балансі підприємства
	НМА, що відображаються на балансі підприємства
за ознаками цілого	невіддільні від індивідуума
	невіддільні від підприємства
	відокремлювані від підприємства і індивідуума
наявність творчого елементу	об'єкт, що містять творчий елемент
	об'єкт, в яких творчий елемент присутній в незначній частині
за європейськими стандартами	людський капітал
	структурний капітал
	клієнтський капітал
з позиції бухгалтерського обліку	ідентифіковані
	неідентифіковані
унікальність	унікальні
	неунікальні
термін відшкодування витрат на створення чи придбання*	швидкоокупні
	повільноокупні
	неокупні (нерентабельні)
результативність використання*	ефективні
	неефективні

** доповнено автором*

Джерело: розроблено автором за даними [2-13] та доповнено

Крім того, залежно від характеру впливу на результати діяльності підприємства НМА, які безпосередньо впливають на результати діяльності підприємства, будемо відносити до групи нематеріальних активів *прямого впливу*, Нематеріальні активи, які впливають на збільшення вартості підприємства та (або) підвищують конкурентоспроможність підприємства – це активи *опосередкованого впливу*. За джерелами створення, пропонуємо вважати, нематеріальні активи створені з інформації зовнішнього середовища (технології, нововведення) – *залученими НМА*, створені безпосередньо підприємством (імідж, репутація торгової марки) – *власними НМА*.

Щодо функцій даного виду активів, то на наше переконання, нематеріальні активи в процесі функціонування економічних суб'єктів і підприємств, зокрема, виконують принаймні шість наступних *функції*:

- *стимулюючу* – формування та використання НМА в господарському обороті передбачає створення та розвиток нових знань, при цьому мотивом щодо реалізації даних процесів є задоволення економічних інтересів особистості чи підприємства;
- *генеруючу (трансформаційну)* – формування та використання НМА передбачає генерування інтелектуального потенціалу підприємства та його трансформацію в економічні вигоди. Окремі види НМА можна вважати свого роду матеріалізованою формою знань, втілених в них;
- *забезпечення конкурентних переваг* – ця функція пов'язана з отриманням підприємствами додаткових можливостей щодо економічного розвитку в результаті залучення до господарського обо-

роту НМА, що дозволяє зайняти лідируючі позиції у відповідному сегменті ринку;

- *джерела доходів та економічного зростання* оскільки економічні вигоди та конкурентні переваги, отримані підприємством в результаті використання НМА, проявляються саме у вигляді додаткового обсягу доходів отриманому підприємством у поточному періоді, що забезпечує можливість економічного зростання суб'єкта господарювання в перспективі:

- *джерела капіталу* – формування та використання НМА забезпечує підприємству ріст обсягів капіталу шляхом включення їх вартості у вартість власного капіталу підприємства, що сприяє зміцненню фінансової стійкості та незалежності останнього;

- *інвестиційну* – процес створення чи залучення НМА вимагає від підприємства використання певного обсягу інвестиційних ресурсів та створення ефективного механізму реалізації відповідних інвестиційних проектів.

Саме ці функції, на нашу думку, відображають як найкраще роль та значення нематеріальних активів в діяльності та розвитку підприємств в сучасних умовах господарювання.

Висновки. Наведена в статті класифікація нематеріальних активів та їх функції розкривають сутність даної складової майнового потенціалу підприємства в різних аспектах, визначають їх місце та значення для суб'єктів господарювання і створюють наукову базу для розробки таких методичних положень, як формування системи управління нематеріальними активами підприємства та економічного управління в цілому.

Саме нематеріальні активи здатні в сучасних умовах господарювання стати для підприємств та організацій засобом сталого розвитку, забезпечити їх високу конкурентоспроможність на ринку та зростання ринкової вартості. Сучасний рівень розвитку ринку такий, що компанії не можуть отримати істотних переваг тільки за рахунок матеріальних і фінансових ресурсів. Рішення даної проблеми багато в чому залежить саме від ефективності використання унікальних за своєю природою ресурсів нематеріального характеру.

Подальші дослідження будуть присвячені теоретичним та прикладним аспектам оцінки вартості нематеріальних активів підприємства та ефективності процесу управління ними.

Список літератури:

1. Стояненко І. В. Управління нематеріальними активами підприємства: сучасні реалії та перспективи розвитку // [Електронний ресурс] // Ефективна економіка, 2013. – № 7. – Режим доступу до журн.: http://www.economy.nayka.com.ua/?op =1&z=2196
2. Стояненко І. В. Особливості управління нематеріальними активами підприємства // Молодий вчений, 2014. – № 7(10). – Ч. 2. – С. 82-85.
3. Бігдан І. А. Облік і аудит нематеріальних активів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 / Бігдан Інна Анатоліївна. – Х.: ХДУХТ, 2003. – 287 с.
4. Бразілій Н. М. Облік і аудит нематеріальних активів (на прикладі підприємств харчової промисловості): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Н. М. Бразілій; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2007. – 20 с. – укр.
5. Дятлов С. А. Теория человеческого капитала: учеб. пособ. / С. А. Дятлов. – СПб.: УЭФ, 1994. – 160 с.
6. Економіка знань: підруч. [для студ. вщ. нвч, закл.] / Любов Іванівна Феделова; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
7. Іванченко Н. О. Механізм управління нематеріальними активами на підприємствах легкої промисловості: Автореферат дис. канд. екон. наук / 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (легка промисловість), К.: Київський національний університет технологій та дизайну, 2007. – 20 с.
8. Інтелектуальний капітал підприємств АПК в регіональній інноваційній системі: Монографія / Г. В. Жаворонкова, В. О. Жаворонков, Д. М. Соковніна, Л. Ю. Мельник, М. О. Гоменюк / За ред. д.е.н. Г. В. Жаворонкової. – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – 550 с.
9. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. Посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
10. Мельник Л. Ю. Управління нематеріальними активами та ефективність їх використання на підприємствах АПК: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Л. Ю. Мельник; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2008. – 20 с. – укр.
11. Пожуєв В. І. Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_37_1.pdf
12. Польова Т. В. Облік, аудит і аналіз нематеріальних активів: Автореф. дис. .. канд. екон. наук: 08.06.04 / Т. В. Польова; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2006. – 19 с. – укр.
13. Чуб Ю. В. Управління нематеріальними активами підприємств АПК: Автореферат дис. канд.екон.наук / 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), Суми: Сумський НАУ, 2012. – 22 с.
14. Ясишена В. В. Економічний зміст та класифікація нематеріальних активів для цілей бухгалтерського обліку // [Електронний ресурс] // Ефективна економіка, 2013. – № 8 – Режим доступу до журн.: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=2227

Стояненко И.В.
Киевский национальный торгово-экономический университет

НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ АКТИВЫ ПРЕДПРИЯТИЯ: КЛАССИФИКАЦИЯ И ФУНКЦИИ

Аннотация
В статье рассмотрены существующие классификации нематериальных активов. Предложена классификация нематериальных активов в рамках концепции экономического управления предприятием. Дано определение групп НМА в зависимости от сроков возмещения расходов на создание или приобретение и результативность использования. Определены перспективы использования предложенной классификации. Определены функции, которые выполняют НМА в процессе функционирования предприятий.

Ключевые слова: нематериальные активы, признаки, классификация, виды нематериальных активов, функции нематериальных активов, управление нематериальными активами.

Stoyanenko I.V.
Kyiv National University of Trade and Economics

INTANGIBLE ASSETS OF AN ENTERPRISE: CLASSIFICATION AND FUNCTIONS

Summary
In the article there are considered the existing types of intangible assets. There is offered a classification of intangible assets in terms of a concept of economic management of an enterprise. There is given a definition of groups of intangible assets which depend on the terms of compensation of costs for their creation or acquisition and effectiveness of their use. There are outlined the perspectives for the further implementation of the offered classification. There are determined the functions which perform intangible assets in the process of the enterprises' performance.
Keywords: intangible assets, sign, classification, types of intangible assets, functions of intangible assets, management of intangible assets.

УДК 336.13+368.9.06

РАЗВИТИЕ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ И ОЦЕНКА ЕГО СОСТОЯНИЯ КАК ВНЕБЮДЖЕТНОГО ИСТОЧНИКА ФИНАНСИРОВАНИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ

Стрельников Р.Н., Бруславец Ю.В.
Донбасская государственная машиностроительная академия

В статье раскрыта важность развития добровольного медицинского страхования. Приведена оценка состояния выплат лидеров страхового рынка Украины по добровольному медицинскому страхованию. На основании опыта зарубежных стран раскрыты направления развития добровольного медицинского страхования в Украине. Определены функции добровольного медицинского страхования. Выделены проблемы, которые сдерживают развитие медицинского страхования в Украине.
Ключевые слова: медицинское страхование, страховой риск, страховщики, застрахованные, страхователи, страховой рынок.

Постановка проблемы. Медицинская отрасль в Украине сегодня не имеет возможности пользоваться преимуществами рыночной экономики. Современное состояние государственного здравоохранения в нашей стране характеризуется низким уровнем финансирования, изношенной материально-технической базой и как результат – невысоким качеством медицинского обслуживания. Как реакция на сложившееся состояние возникло добровольное медицинское страхование (ДМС). Медицинское страхование находится на стадии развития. Государственный бюджет, из которого в настоящее время финансируется медицина, не способен покрыть даже половину его потребностей. Система медицинского страхования сегодня не является четким объяснением для многих людей, что страхование является обеспечением при наступлении страхового события возмещения финансовых затрат на медицинскую помощь за счет заблаговременного аккумулирования средств. Это связано с необходимостью обеспечения граждан доступными, качественными и разнообразными медицинскими услугами. Оно может стать дополнительным источником финансирования мероприятий по охране здоровья. Но на сегодня медицинское страхование должно дать возможность привлечения дополнительных финансовых ресурсов за счет различных источников для организации медицинской помощи населению путем предоставления медицинских услуг и гарантий различных возможностей в их получении в полном объеме для всего населения. В условиях недостаточного бюджетного финансирования системы здравоохранения и низкого качества медицинского обслуживания в государственных медицинских учреждениях возрастает значение внебюджетных источников финансирования. Одним из основных таких источников является добровольное медицинское страхование.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам улучшения финансовой ситуации в области здравоохранения в Украине, в частности функционированию добровольного медицинского страхования, посвящено много работ. В научной литературе по этому вопросу значительное внимание уделено особенностям, функциям, тенденциям и закономерностям развития такого страхования. Проблеме развития системы добровольного медицинского страхования посвященные работы А.В. Виноградова [1], В.Ф. Москаленко [2], И.В. Рожковой [3], М.В. Мниха [4], Н.Г. Нагайчука [5], Н.В. Богомаз [6]. Эти проблемы также рассматривались и в специальных публикациях руководителей страховых компаний, работающих на рынке добровольного медицинского страхования Украины.

Нерешенными ранее частями общей проблемы является несоответствие действующей нормативно-правовой базы оптимальной налоговой политике. Проблема совершенствование механизмов государственного управления сферой медицинского страхования с целью оптимизации расходов на добровольное медицинское страхование требует дополнительного научного рассмотрения. Вот почему сегодня весьма актуальным является изучение зарубежного опыта.

Целью данной статьи является определение основных проблем и перспектив развития меди-

© Стрельников Р.Н., Бруславец Ю.В., 2015

цинского страхования в Украине в ближайшей перспективе и изучение зарубежного опыта функционирования добровольного медицинского страхования, а также факторов, препятствующих развитию этого вида страхования в Украине, выработка предложений по улучшения функционирования добровольного медицинского страхования в Украине.

Изложение основного материала. Финансирование системы здравоохранения каждой страны осуществляется из разных источников: это бюджетное финансирование, средства обязательного медицинского страхования, добровольного медицинского страхования, прямые платежи населения. В условиях недостаточного бюджетного финансирования здравоохранения возрастает значение внебюджетных источников финансирования, одним из которых является добровольное медицинское страхование.

Медицинское страхование (Medical Insurance) – это форма личного страхования, гарантирует гражданам получение медицинской помощи при наступлении страхового события за счет накопленных страховых фондов. С социально-экономической точки зрения медицинское страхование является одной из важнейших составляющих национальных систем здравоохранения. Актуальность данного вопроса заключается в том, что медицинское страхование является формой защиты от рисков, которые угрожают самому ценному в личном и общественном отношении – здоровью и жизни человека.

Медицинское страхование как форма социальной защиты в сфере здравоохранения представляет собой гарантии обеспечения медицинской помощью при любых обстоятельствах, в том числе в связи с болезнью и несчастным случаем. К настоящему времени определяются три основных вида финансирования здравоохранения: государственное, обязательное и добровольное медицинское страхование и смешанная форма. Важность развития этого вида страхования для страны определяется в его цели и функциях. Так, цель добровольного медицинского страхования заключается в предоставлении гарантий гражданам (застрахованным лицам) при возникновении страхового случая, полной или частичной компенсации страховщиком стоимости медицинской помощи (медицинских услуг) за счет средств страховых резервов, а также финансирование профилактических мероприятий. Основными функциями ДМС является аккумуляционная (формирование специализированного страхового фонда), компенсационная (возмещение убытков в случае возникновения страхового случая) и превентивная (финансирование и организация комплекса мероприятий по предотвращение наступления страхового случая).

Объектом добровольного медицинского страхования является страховой риск, связанный с предоставлением и финансированием медицинской помощи.

В свою очередь, субъектами добровольного медицинского страхования являются страховщики (независимые страховые компании, имеющие статус юридического лица, лицензию), страхователи (дееспособные физические и юридические лица, которые платят страховые взносы с полученной прибыли), застрахованные (граждане, в пользу которых заключаются договоры страхования) и медицинские учреждения (учреждения, имеющих лицензию на право предоставления медицинской помощи и медицинских услуг) [2].

Страхователь заключает договор, в котором предусмотрен перечень медицинских услуг и стоимость страхового полиса. Полисы добровольного медицинского страхования условно можно разделить на:

- монополис (одна платная услуга, небольшой по размеру страховых взносов, предоставляется в основном физическим лицам);
- накопительные полисы (стоимость медицинских услуг равна размеру страховых взносов);
- рисковые полисы (ориентированные на корпоративных клиентов).

Как показывает зарубежный опыт, страховые организации могут предлагать страхователям универсальные и специализированные страховые полисы медицинского страхования [4].

Финансирование здравоохранения осуществляют обычно в смешанной форме. В разных странах мира в зависимости от того, какая форма финансирования является доминирующей, систему здравоохранения называют государственной (Англия, Ирландия, Италия, Шотландия), обязательного медицинского страхования (Австрия, Бельгия, Нидерланды, Германия, Швеция, Япония) и смешанной (бюджетно-страховой) (США), где около 90% населения страны пользуются услугами частных страховых компаний [7].

Украина, осуществляя рыночные трансформации в этой области, стремится сформировать смешанную бюджетно-страховую систему финансирования здравоохранения. Не имея собственного опыта смешанного финансирования здравоохранения, Украина перенимает этот опыт в других странах мира.

Несмотря на то, что медицинское страхование уже перестало быть эксклюзивной услугой, полисы ДМС, по-прежнему остаются достаточно дорогим удовольствием. Стоимость самых дешевых продуктов эконом-класса составляет около 300 у. о. на человека в год, при условии, что в него войдет полный набор нужных услуг: лечение в стационаре, неотложная помощь, поликлиническое обслуживание и обеспечение медикаментами на всех этапах лечения. Тем, кто хочет сэкономить еще больше, дают возможность выбрать один из многочисленных сокращенных вариантов – только неотложную помощь или стационар. Дорогие программы класса «элит» стоят примерно втрое дороже – около 1 тыс. у. е. За эти деньги страхователь получает полный комплекс услуг, предполагает и дополнительные программы.

Сегодня в Украине на рынке добровольного медицинского страхования реально работает более 50 страховых компаний. Самые распространенные страховые продукты на случай наступления страхового события гарантируют выплату страховых сумм непосредственно медицинским учреждениям, при нем обеспечивается выбор медицинского учреждения и лечебного персонала, контроль и экспертиза качества лечения, обеспечивает чувство защищенности застрахованным лицам. На сегодня средний уровень выплат при добровольном медицинском страховании составляет более 60% [8].

Вместе с тем, экономические условия развития рынка добровольного медицинского страхования корректируются с развитием экономики, изменением уровня жизни граждан, появлением на рынке добровольного медицинского страхования новых игроков и поэтому требуют адекватной оценки и теоретического осмысления современных основных проблем и перспектив распространения данного вида страхования, главным образом определены реалиями отечественных экономических условий. Так, по показателям отечественного страхового рынка добровольного медицинского страхования за период 2010-2012 гг. Прослеживается прирост валовых страховых премий по 511495,5 тыс. грн. в

2010, 690522,1 тыс. грн. в 2011 г., до 972594,8 тыс. грн. в 2012 г., однако, такая тенденция роста страховых платежей по ДМС одновременно прослеживается на ряду с ростом валовых страховых выплат: с 289208,0 тыс. грн. в 2010г., 393812,9 тыс. грн. в 2011 г., до 540 782, 9 тыс. грн. в 2012 г. [9].

Анализ моделей страхования ведущих стран мира показывает, что в очень незначительном количестве стран государство может позволить себе взять ответственность за почти полное обеспечение медицинской помощи исключительно на бюджетной основе. В большинстве стран пытаются сочетать различные системы финансирования системы здравоохранения.

На страховом рынке Российской Федерации был введен полис глобального медицинского страхования, особенность которого заключается в том, что его владелец имеет возможность лечиться в любом государственном или приватном медицинском центре, даже за рубежом. Застрахованный самостоятельно выбирает клинику или врача [10].

Добровольное медицинское страхование можно классифицировать по критериям, которые приведены на рисунке 1:

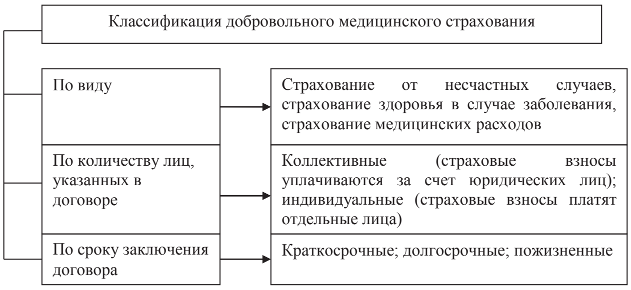

Рис. 1. Классификация добровольного государственного медицинского страхования

Источник: [11]

Как свидетельствует мировой опыт, сосуществование государственных и частных систем медицинского обеспечения происходит в разных плоскостях. Например, в Германии для граждан, застрахованных в коммерческих страховых компаниях, существует возможность отказаться от государственного медицинского страхования. При этом по качеству оказания медицинских услуг осуществляется государственный контроль. Во Франции население отдает предпочтение системе коммерческого медицинского страхования, поскольку государственная система не обеспечивает полного возмещения стоимости лечения. В Великобритании все население застраховано государством, но это не исключает возможности гражданам обращаться в страховую компанию. В США оказания медицинской помощи осуществляется в основном на платной основе, но определенные слои населения (пенсионеры, малообеспеченные, инвалиды) получают медицинскую помощь по государственным программам.

Анализ функционирования добровольного медицинского страхования в зарубежных странах показывает, что этот вид страхования имеет определенные недостатки: охват страхованием немногочисленных видов медицинской помощи; отбор страхователей по критерию вероятности осуществления выплат; затратный порядок финансирования; зависимость объема медицинской помощи от платежеспособности клиента или финансового положения работодателя.

В Украине из бюджета на здравоохранение выделяется ежегодно до 3,5-4,5% ВВП. Если приплюсовать к ним деньги от населения, которое дает врачам, то за год набегает 7,5% ВВП, что равняется расходам ведущих стран мира. Но такие суммы, к сожалению, не эффективно используются в стране, что в конечном итоге отражается на ее гражданах [12].

Существует целый ряд проблем, которые сдерживают развитие медицинского страхования в Украине. Среди них можно выделить:

- отсутствие системы подготовки специалистов;
- низкий уровень зарплат и поступлений премий;
- безответственность страховщиков перед страхователями;
- отсутствие законодательства, которое бы регулировало медицинское страхование, недостаточную информированность населения о преимуществах и недостатков медицинского страхования.

Основной проблемой, которая возникает в сфере медицинского обслуживания является несоответствие существующим потребностям объемов средств, направляемых на финансирование этой отрасли из официальных источников. Это явление способствует развитию коррупции, развития теневой экономики. Действующая система медицинского обеспечения в Украине находится в глубоком кризисе, характеризуется неравномерным распределением ресурсов в системе, низким уровнем развития оказания первичной медицинской помощи, низкой долей расходов на здравоохранение по отношению к ВВП [13].

Совершенствование механизмов государственного управления развитием добровольного медицинского страхования является одним из важных задач, требующих неотложного решения. За последние два года спрос на медицинское страхование растет и превышает предложение, поэтому возникает необходимость усовершенствования существующих механизмов государственного управления развитием медицинского страхования. Спрос на этот вид социальной услуги удовлетворяется только за счет добровольного медицинского страхования (ДМС), которое является лицензированным видом деятельности.

В таблице 1 перечислены лидеры рынка добровольного медицинского страхования (ДМС) по уровню выплат.

Таблица 1

Лидеры украинского рынка ДМС по уровню выплат за 2013 год

Страховая компания	Сумма страховых платежей, тыс. грн	Сумма страховых выплат, тыс. грн	Уровень выплат, %
НЕФТЕГАЗ-СТРАХ	123 640,2	82 646,6	66,84
ПРОВИДНА	84 079,1	65 324,6	77,69
ИНГО УКРАИНА	59 230,5	58 275,4	98,39
АСКА	59 014,4	32 544,8	55,15
УНИКА	25 198,3	29 519,8	117,15
АЛЬФА СТРАХОВАНИЕ	25 097,6	17 190,1	68,49
ALLIANZ УКРАИНА	24 799,0	14 690,6	59,24
АХА СТРАХОВАНИЕ	20 572,0	10 150,0	49,34

Источник: [14]

Как видно из таблицы 1, высокий уровень выплат около и более 100% свидетельствует о высоком риске данного вида страхования, что не способствует его развитию. Следовательно, необходимо усовершенствовать механизмы государственного

регулирования медицинским страхованием для увеличения спроса и повышения уровня социальной защиты населения.

Проанализировав рынок страховых услуг, выявлено, что медицинское страхование занимает незначительную долю страхового рынка, что вызвано фактическим отсутствием платежеспособного спроса населения. Наблюдается отрицательная тенденция потери страховщиками интереса к медицинскому страхованию из-за его высокой стоимости на рынке, что приводит к сокращение финансирования данного вида страхования.

Требует решения проблема разработки эффективных стратегий государственного регулирования развитием добровольного медицинского страхования.

Выводы. Опыт ведущих стран мира показывает, что именно добровольное медицинское страхование является тем внебюджетным источником финансирования отрасли здравоохранения, которое дает возможность уменьшить нагрузку на государственный и местный бюджеты, а также создать условия для наиболее полного удовлетворения потребностей населения в доступной и качественной медицинской помощи.

Необходимо также повышать поступления средств в систему добровольного медицинского страхования, заинтересованность в ней медицинских учреждений, работодателей и граждан путем создания унифицированной оптимальной системы классификации и ценообразования на медицинские услуги.

Список литературы:

1. Виноградов А. В. Механизмы государственного управления многоканальным финансированием системы здравоохранения в Украине: Автореф. дис. ... канд. наук гос. упр.: Спец. 25.00.02 «Механизмы государственного управления» / В. Виноградов. – К., 2009. – 20 с.
2. Москаленко В. Ф. Принципы построения оптимальной системы здравоохранения: украинский контекст: монография / В. Ф. Москаленко. – М.: Книга плюс, 2008. – 320 с.
3. Рожкова И. В. Совершенствование государственного и регионального управления охраной общественного здоровья в Украине / И. В. Рожкова, Н. Д. Солоненко // Статистика Украины. – 2008. – № 4. – С. 90-94.
4. Мних М. В. Медицинское страхование за рубежом и возможности его реализации в Украине / М. В. Мних // Государство и экономика. – 2006. – № 6. – С. 39-41.
5. Нагайчук Н. Г. Формирование системы добровольного медицинского страхования в условиях рыночной экономики: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.04.01 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Н. Г. Нагайчук. – К., 2006. – 20 с.
6. Богомаз Н. В. Маркетинговые исследования украинского рынка добровольного медицинского страхования: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 06.08.01 «Экономика, организация и управление предприятиями» / В. Богомаз. – К., 2003. – 20 с.
7. Базилевич В. Д. Страхование: Учебник / В. Д. Базилевич. – М.: Знание-Пресс, 2008. – 1019 с.
8. Калитченко (Богомаз) Н. В. Проблемы маркетинговых исследований на рынке услуг по добровольному медицинскому страхованию / В. Калитченко (Богомаз) // Стратегия экономического развития Украины: наук. сб. – 2011. – Вып. 7. – С. 358-363.
9. Официальный сайт Государственной комиссии по регулированию рынков финансовых услуг Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nfp.gov.ua/
10. Черешнюк Г. С. Проблемы внедрения добровольного медицинского страхования и пути их решения / [Г. С. Черешнюк, И. В. Сергета, В. Л. Пилипчик, Л. И. Краснова] // Финансовые услуги. – 2006. – № 2. – С. 22-26.
11. Филонюк А. Ф. Страховая индустрия Украины: стратегия развития // А. Ф. Филонюк, А. Н. Залетов. – М.: Междунар. агенция «БИЗОН», 2008. – 447 с.
12. Форинщурер-страхование в Украине // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.forinsurer.com
13. Кондрат И. Ю. Проблемы внедрения и перспективы развития обязательного медицинского страхования в Украине // Научный вестник НЛТУ Украины. – 2009. – Вип. 19.3.
14. Рейтинг страховых компаний Украины // Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://insurancetop.com/

Стрєльніков Р.М., Бруславець Ю.В.
Донбаська державна машинобудівна академія

РОЗВИТОК ДОБРОВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ І ОЦІНКА ЙОГО СТАНУ ЯК ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Анотація
У статті розкрита важливість розвитку добровільного медичного страхування. Наведена оцінка стану виплат лідерів страхового ринку України з добровільного медичного страхування. На підставі досвіду зарубіжних країн розкриті напрямки розвитку добровільного медичного страхування в Україні. Визначені функції добровільного медичного страхування. Виділені проблеми, що стримують розвиток медичного страхування в Україні.
Ключові слова: медичне страхування, страховий ризик, страховики, застраховані, страхувальники, страховий ринок.

Strielnikov R.M., Bruslavets Y.V.
Donbass State Engineering Academy

DEVELOPMENT OF VOLUNTARY HEALTH INSURANCE, AND AN ASSESSMENT OF ITS CONDITION AS EXTRABUDGETARY SOURCE OF FINANCING HEALTH CARE IN UKRAINE

Summary
The article deals with the importance of voluntary health insurance. The assessment of the state of payments leaders of Ukrainian insurance market for voluntary health insurance. Based on the experience of foreign countries opened direction of voluntary health insurance in Ukraine. Functions of voluntary health insurance. Highlighted the problems that hinder the development of health insurance in Ukraine.
Keywords: health insurance, insurance risk, the insurers, the insured, the insured, the insurance market.

УДК 338.5

ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМНИХ ПРОБЛЕМ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БРЕНДУ ФІНАНСОВИМИ МЕТОДАМИ

Студінська Г.Я.
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

Досліджуються різні методологічні підходи до класифікації фінансових методів оцінки бренду. Аналізується система монокритеріальних фінансових методів оцінки бренду, умови застосування окремих методів, їх переваги та недоліки. Розглядаються методи, що передбачають оцінку за фактором часу (поточні та прогнозні методи) та методи за фактором бази порівняння (відносні та абсолютні). Обґрунтовується використання фінансового методу оцінки вартості бренду, як відносно-прогнозованої оцінки.
Ключові слова: оцінка бренду фінансовими методами, відносно-прогнозована оцінка, монокритеріальна матриця оцінки бренду.

Постановка проблеми. Розглядаючи бренд у якості нематеріального активу, виникають труднощі в ідентифікації та оцінці частини вартості, яку він створює. Існуючі фінансові методи оцінки бренду, без винятку, мають, як свої переваги, так й серйозні недоліки. В практиці виникає необхідність розрахунку долі бренду у майбутніх доходах портфелю брендів або у майбутніх витратах, що вимагає пошуку нових підходів до оцінки. Зважачаючи на простоту деяких методів та їх застосування у практиці, дослідження фінансових методів оцінки вартості бренду є вкрай актуальним, а процес їх удосконалення – досить перспективним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серйозну увагу оцінці вартості бренду фінансовими методами приділяють іноземні, вітчизняні практики та дослідники Г. Селінес [1], В. Єлісеєв [2], І.В. Васильєва [3], М.А. Окландер [4], О.П. Чукурна [4], Т. Краснова [5], Н.М. Шмиголь [6], А.А. Антонюк [6] та інші.

Г. Селінес запропонувала фундаментальний методологічний підхід до класифікації існуючих методів оцінки бренду, виділивши 15 критеріїв, що об'єднують 27 методи, детально розглянула кожний метод, підкресливши їх переваги та недоліки. І.В. Васильєва досліджувала як методи оцінки вартості брендів, так і методи оцінки капіталу бренда, що використовуються в практиці зарубіжних компаній. М.А. Окландер, О.П. Чукурна розглядали формування ціни бренду монокритеріальними методами в рамках маркетингової цінової політики підприємства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, не визначеним залишається фінансовий метод, який характеризується як прогнозний (за фактором часу) та відносний (за фактором порівняльної бази) для розрахунку частки бренда у майбутньому доході портфелю брендів, що потребує проведення наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження полягає у визначенні фінансового прогнозно-відносного методу оцінки вартості бренду. Для досягнення мети були сформульовані такі завдання: проаналізувати існуючи фінансові методи оцінки вартості бренду, дослідити їх переваги та недоліки, визначити умови застосування та запропонувати фінансовий метод, що відповідає відносній базі порівняння та прогнозному фактору оцінки.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови господарювання вимагають від компаній принципової впевненості у майбутньому, як обов'язкової умови для успішного існування на конкурентному ринку. При цьому зовсім неважливо, якого роду продукт має компанія: споживчий товар, товар виробничого призначення, послугу або нематеріальні активи. Більшість власників бізнесу визнають переваги, превілегії, які надає бренд, тому для виживання на ринку вибирають шлях бренд-будівництва, бренд-менеджмента, управління цим ринковим інструментом через проведення оцінки його вартості.

Вартість бренду можна визначити як фінансову цінність, що розраховується для нього окремо від інших активів. Оцінка вартості бренду для фінансистів має велике значення для:

- визначення справедливої ціни при трансфертних угодах (франчайзинг, продаж бренду);

© Студінська Г.Я., 2015

· оптимального розподілу бюджету (номенклатурний, географічний);

· розробки адекватних підходів до обліку витрат, пов'язаних з просуванням бренду.

Найвідомішим спеціалістом у світі з питань оцінки вартості бренду вважається Г. Селінес, що послідовно дослідила еволюцію та тенденції в теорії і практиці оцінки бренду, виокремила три загальні підходи: витратний, ринковий та дохідний (фінансовий), запропонувала ємну класифікацію методів оцінки вартості бренду та проаналізувала ефективність, переваги та недоліки, перспективи на майбутнє для кожного методу, посилаючись на авторів [1]. До фінансових методів автор віднесла більшу частину всіх існуючих методів (13 підгруп), а саме: методи порівняння операційного прибутку, методи роялті, методи грошових потоків, методи різниці цін та інші. Більшість науковців використовують дослідження Г. Селінес як базове для подальшого розвитку.

Левереджний метод, що заснований на теорії фінансового левериджу – показника, характеризує використання компанією позикових коштів, які впливають на значення коефіцієнта рентабельності власного капіталу, запропонував В. Єлісеєв [2].

І.В.Васильєва вперше в Росії намагалась дослідити основні напрямки та закордонні методи оцінки вартості брендів. Автором були розглянуті методи оцінки вартості таких компаній як: Interbrand Group Ltd, Brand Finance Brand Finance Limited, Brand Dynamics™, Mill ward Brown. Разом з переліченими методами автор розглянула методи оцінки капіталу бренду наступних компаній: Brand Asset® Valuator, Young & Rubicam, EquiTrend™ Total Research Corporation, Equity engine™ та інших [3].

Зауважимо, що фінансова оцінка вартості бренду є тільки одною складовою його капіталу. Враховуючи тему дослідження, звернемо увагу саме на фінансові методи.

Рис. 1. Матриця монокритеріальних фінансових методів оцінки вартості бренду

Джерело: розроблено за [4]

М. А. Окландер, О. П. Чукурна запропонували розглядати сукупність фінансових методів оцінки вартості бренду у вигляді монокритеріальної матриці, що групована за двома факторами: тимчасовому (поточні та прогнозні методи) та об'єктному (відносні та абсолютні методи). Поточні фінансові методи оцінки вартості бренду використовуються для визначення конкретних фінансових результатів, отриманих компанією в поточному періоді від роботи під егідою бренду. Прогнозні фінансові методи оцінки вартості бренду дають можливість оцінити майбутні фінансові результати з урахуванням ринкових ризиків та інфляції. Об'єктний розподіл загального переліку фінансових методів оцінки вартості бренду на відносні та абсолютні передбачає їх проведення або відносно іншого об'єкту, або безвідносно деякого об'єкту порівняння [4]. Координати кожного методу зображені на рис. 1.

Розглянемо суть основних методів, що застосовуються у іноземній та вітчизняній практиці, а тому можуть вважатися відносно універсальними тому, що велика кількість фінансових методів оцінки вартості бренду використовується компаніями виключно для оцінки власних брендів та не мають загального використання.

Методи додаткового доходу, що є поточними відносними методами оцінки вартості бренду *(C_b)* ґрунтується на виявленні цінової премії, тобто різниці в ціні між брендованим товаром і аналогічним звичайним товаром, розраховується за формулою (1):

$$C_b = (P_b - P_{ng}) \cdot V_s \cdot T_b, \qquad (1)$$

де C_b – (Cost of brand) вартість бренду;

P_b – (Price of brand) – ціна брендованого товару;

P_{ng} – (Price of normal good) – ціна звичайного товару;

V_s – (Sales volume) – об'єм продажу орендованого товару;

T_b – (Average life time brand) – середній час життя бренду.

Якщо брендований товар продається по такій самій ціні, що і звичайний, вартість бренду за даним методом визначається з врахуванням об'єму продажу за формулою (2):

$$C_b = (V_{sb} - V_{ng}) \cdot P_b \cdot T_b, \qquad (2)$$

де V_{sb} – (The sales volume of brand) – об'єм продажу брендованого товару,

V_{ng} – (The sales volume of normal goods) – об'єм продажу звичайного товару,

Один з варіацій методу додаткового доходу є метод росту притоку готівки, який передбачає вимірювання фінансових надходжень від продажу брендованого товару, з яких вираховують витрати на розробку, реєстрацію і просування бренду, та порівнюють з надходженням готівки від продажу звичайного товару. Різниця між методом додаткового доходу та методом росту притоку готівки полягає у врахуванні останнім витрат на створення та просування бренду. Зіставлення цих методів покаже витрати на створення та просування бренду.

Наступний метод оцінки вартості бренду ґрунтується на розрахунках прогнозованого прибутку, який принесе бренд у перспективі з урахуванням можливих ризиків, в тому числі інфляції, та розраховується за наступною формулою (3):

$$C_b = \sum_{t=1} \frac{(P_b - P_{ng}) \cdot V_s}{(1+r)^t}, \qquad (3)$$

де *Pb* – (Price of brand) – ціна брендованого товару;

Png – (Price of normal good) – ціна звичайного товару;

Vs – (Sales volume) – об'єм продажу брендованого товару;

r – ставка дисконту;

t – (Time) – *t*-ий період розрахунку.

Застосування наведеної формули можливе в рамках управлінського обліку, який є більш гнучким порівняно з бухгалтерським обліком. Як показує українська практика при покупці підприємств і брендів дані управлінського обліку надають потенційним інвесторам більш конкретну інформацію для прийняття рішень про напрямок інвестицій, а внутрішня оцінка вартості брендів обумовлює наступні переваги:

- залучення фінансових ресурсів у разі необхідності та можливості;

- формування оптимальної структури капіталу;
- адекватна оцінка результатів роботи сфери маркетингу в компанії;
- розвиток сучасних форм бізнесу на основі передачі прав інтелектуальної власності (ліцензування, франчайзинг, спільна діяльність);
- розробка стратегії компанії з урахуванням маркетингових, що приводить відділ маркетингу в сферу прийняття стратегічних рішень.

Метод оцінки дисконтованої вартості майбутніх доходів М. А. Окландер, О. П. Чукурна визначають як прогнозний відносний метод через порівняння ціни бренду з ціною звичайного товару. На практиці виникає необхідність оцінки частини майбутніх доходів, що має відношення до кожного бренду, які належать до одного портфелю брендів. В такому випадку пропонується застосовувати метод «Питомої ваги дисконтованих доходів», який передбачає використання результату, що отримується за формулою (3), та помножується на розмір частки кожної складової портфеля бренду. Питома вага кожного бренду може бути встановлена декількома методами: за розрахунком від поточного доходу, витратними методами тощо.

Впевненість споживачів у тому, що бренд свідчить про якість продукту його особливі властивості, дозволяє продавцям призначати премію на ціну товару, яка стає джерелом прибутку. Згідно з дослідженнями англійського економіста С.Бродбента середня цінова премія на провідні марки продовольчих товарів складає до 40% від цін на звичайні товари. Крім того, попит на брендований товар характеризується більш низькою еластичністю за ціною. Покупці готові платити за гарантії та унікальні властивості брендованих товарів. Істотна частина цінової премії витрачається на підтримання лояльності споживача до бренду, але більш висока маржа з доходів компанії залишається основним способом створення вартості бренду.

У випадку, коли брендований товар продається за ціною звичайного товару, а перевага є у збільшенню об'єму продажу, формула (3) буде мати наступний вигляд (див. Формулу (4)):

$$C_b = \sum_{t=1} \frac{(V_{sb} - V_{ng}) \cdot P_b}{(1+r)^t}, \qquad (4)$$

де V_{sb} – (The sales volume of brand) – об'єм продажу брендованого товару,

V_{ng} – (The sales volume of normal goods) – об'єм продажу звичайного товару,

Багато відомих компанії працюють отримують прибутки не за рахунок високої ставки рентабельності, а «на масштабі». Так, репутація брендів «McDonald's», «Ford» дозволяють компаніям реалізовувати значний обсяг товарів, порівняно з менш сильними брендами. Стратегію високих цін та великої частки ринку застосовують «Marlboro», «Coca-Cola», «Intel».

Сильний бренд, окрім отримання додаткового доходу за рахунок властивостей бренду, сприяє прискоренню надходження грошових коштів, що, в свою чергу, позитивно впливає на капіталізацію компанії. Особливо результативним цей процес стає при виведенні на ринок нових брендів, проведенні маркетингових кампаній. Доступ сильних брендів до кращих каналах розподілу сприяє прискоренню надходження грошових коштів, адже торгові мережі охочіше беруть на реалізацію бренд ніж звичайні товари, більш того, пропонують послуги свого власного бренду. Особливо це стосується торгових мереж, що намагаються створити власний бренд. Інтеграція зусиль бренду організації та товарних брендів надає синергічний поштовх до подальшого розвитку як організації, так і товарних брендів.

Метод оцінки дисконтованої вартості майбутніх доходів використовується для оцінки вартості бренду давно діючої компанії. Найбільш точні оцінки ринкової вартості цей метод забезпечує для компаній, бренди яких мають відповідну історію господарської діяльності і в своєму життєвому циклі перебувають у стадії зростання або стабільного економічного розвитку через можливість проаналізувати власний розвиток у динаміці, використовуючи тренди для побудови прогнозу.

Метод дисконтування грошового потоку відноситься до прогнозованих абсолютних методів (порівняльна база відсутня) та передбачає, що вартість бренду ґрунтується на розрахунках передбачуваного грошового потоку, отриманого за рахунок бренда протягом прогнозованого періоду. Передбачається, що дохід від реалізації брендованих товарів є постійною величиною або збільшується з постійним темпом росту, тоді вартісна оцінка бренду буде розраховуватися за формулою (5):

$$C_b = \sum_{t=1} \frac{NCF_b}{(1+r)^t}, \qquad (5)$$

де NCF_b – (Net Cash Flow) чистий грошовий потік від реалізації брендованих товарів.

Ставка дисконтування вільних грошових потоків компанії несе в собі інформацію про можливість відшкодування альтернативних витрат інвестування в даний бізнес, а не в інші з тим же ступенем ризику. Сильний бренд несе в собі гарантії відносної стабільності бізнесу, тому дозволяє знизити рівень його ризику, збільшуючи інвестиційну привабливість бренду. Зниження рівня ризику оцінюваного бізнесу означає зменшення рівня необхідної прибутковості. Дисконтування за меншою ставкою збільшує дисконтовані грошові потоки, отже, акціонерну вартість компанії.

Фокусування уваги на вільних грошових потоках дозволяє підтримувати ліквідність операцій компанії. Здатність компанії створювати обсяг ліквідних ресурсів, що є достатнім для вирішення не тільки тактичних, а й стратегічних завдань, підвищує її маневреність у хаотичних умовах ділового середовища. Методи оцінки вартості бренду з урахуванням дисконтування грошових потоків найбільш затребувані на практиці серед фінансових методів через розуміння розміру майбутнього доходу, що стимулює компанії.

Метод звільнення від роялті застосовується при укладанні угоди по передачі права користування брендом іншому продавцеві за виплатою роялті [4]. Поняття «роялті» визначене в пункті 14.1.225 статті 14 Податкового Кодексу України та в пункті 4 Загальної частини П(С)БО 15 «Дохід»: «Роялті – будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом, ..., зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торгівельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау)» [9]. Ще одне визначення роялті приведено у пункті 3 загальної частини «Національного стандарту 4»: «Роялті – ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з використанням об'єкта права інтелектуальної власності» [10].

Оскільки метод використовується для оцінки вартості бренду, що розвивається за системою

франчайзингу, поняття «роялті» використовується в якості частого поняття франчайзингу, як періодичні відрахування франчайзеру (тримачу франшизи) за право використовування бренду єдиної франчайзингової мережі, що виплачується утримувачем франшизи у вигляді відсотку від вартості проданих товарів або послуг [5].

Вартість бренду (C_b) розраховується як сума всіх відрахувань від обсягу продажів, що помножена на тривалість життєвого циклу бренда за формулою (6):

$$C_b = \Sigma R_{bi} \cdot V_{sbi} \cdot T_b, \quad (6)$$

де R_{bi} – (Royalty) ставка роялті і-того утримувача франшизи;

V_{sbi} – (The sales volume of brand) – об'єм продажу брендованого товару і-тим утримувачем франшизи,

T_b – (Average life time brand) – середній час життя бренду.

Формула (6) не враховує майбутні зміни, що пов'язані з можливими ризиками та впливом інфляції. Для урахування цього фактора необхідно застосувати ставку дисконту, яка відповідає галузі, часу, сучасним ризикам. Точні суми виплачуваних роялті є комерційною таємницею, хоча в літературі зустрічається припущення, що розмір платежів коливається від 5 до 16% [7]. Метод на основі роялті часто використовується податковими інспекціями у західних країнах для перевірки отриманих сум доходів. Але метод має недолік, який полягає в тому, що роялті включає не тільки плату за використання бренду, а й частину витрат, як компенсацію головної компанії на проведення загальних маркетингових заходів, в тому числі на рекламу, що вимушує перевіряти та відокремлювати при перевірці означені витрати.

Метод оцінки вартості бренда вказаним методом ґрунтується на підході вільного ринку, а не на циклі стандартних угод. Покупці і продавці можуть вільно обговорювати ціну, ґрунтуючись на власних розуміннях про цінності бренда в конкретний період часу. Наявність великої кількості покупців досить вигідна для продавця, тому що він вільний у призначенні ціни. Використання методу з використанням роялті дозволяє як переоцінити, так і недооцінити бренд.

Розглянемо інший метод на основі роялті (звільнення від роялті), що передбачає розрахунок параметрів гіпотетичної угоди на основі маркетингових досліджень і фінансового аналізу для визначення потенційного розміру роялті. Недоліком використання цього методу є можливість значної похибки теоретичної від реальної угоди.

Метод надходжень або метод доходу по акціях використовується для вирахування поточної абсолютної оцінки вартості бренду та передбачає три етапи:

1. Розрахунок частин доходу, який отриманий від використання матеріальних і нематеріальних активів;

2. Від доходу нематеріальних активів відокремлюється частина, яка припадає на бренд (методом сумарної дисконтованої доданої вартості та методом роялті);

3. Частину доходу, що отриманий від бренду, множать на показник, який характеризує відношення ринкової ціни однієї акції до чистого прибутку в розрахунку на одну акцію продавця.

Використання даного методу можливе тільки при умові визначеної юридичної формі компанії, а саме – акціонерного товариства. Основним актом законодавства, який регулює діяльність акціонерних товариств, є Закон «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій, а акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. Таким чином, акціонерне товариство, що «опікує» бренд, створює умови, в яких оцінку його вартості зручно проводити через дохід на кожну акцію, інформація про таке доступна, точна та відкрита через контроль з боку акціонерів.

Метод надходжень або метод доходу по акціях, як незалежний окремий метод, застосовують і для підтвердження суми, отриманої методом сумарної дисконтованої доданої вартості і методом роялті.

Оцінка вартості бренду сьогодні є прерогативою фахівців у галузі професійної оцінки та маркетингу. Недолік уваги до оцінки вартості бренду з боку фінансового менеджменту компанії позбавляє її одного із значущих джерел збільшення вартості. Бренд, як репутаційний актив компанії, є одним з найбільш значущих його нематеріальних активів. У щорічному рейтингу 100 найдорожчих брендів світу на вартість кожного 36-го бренду припадало понад 30% ринкової капіталізації компаній-власників, з них на вартість кожного з 14 брендів – більше 60%. Найвищу частку в ринковій капіталізації компанії-власника становили бренди Xerox і Pizza Hut – по 93%, що видно з таблиці 1.

Перевага кожного фінансового методу оцінки вартості бренду полягає в можливості його застосування без необхідності витрачати кошти на купівлю зовнішніх даних (вартість яких іноді досить суттєва) через наявність всіх показників, які характеризують вартість бренда всередині компанії. Ці моделі економічні й прості в застосуванні і часто використовується практиками.

Поряд з перевагами фінансові методи не позбавлена і недоліків. Ці моделі ігнорують роль клієнта у формуванні вартості бренда. Деякі аспекти не можуть бути враховані в монетарній вартості; так, немає можливості оцінити рівень (високий чи низький) вартості бренда. Деякі моделі цієї категорії при розрахунку вартості бренда не беруть до уваги конкурентне середовище. Таким чином, знаючи вартість активу бренда, повної картини вартості бізнесу ми не отримуємо [6, с. 229].

Таблиця 1

Рейтинг брендів, вартість яких складає більше 60% ринкової вартості компанії-власників брендів

Місце у рейтингу	Назва компанії	Вартість бренду (млн. долл.)	Ринкова капіталізація (млн. долл.)	Доля вартості бренду в ринковій капіталізації (%)
45	XEROX	6,019	6,5	93%
27	KODAK	10,801	13,2	82%
9	MCDONALD'S	25,289	35,4	71%
34	NIKE	7,589	11,5	66%
8	FORD	30,092	45,9	66%
49	APPLE	5,464	8,34	66%
22	BMW	13,858	22,22	62%
1	COCA-COLA	68,945	113,4	61%

Джерело: [7]

Наступний метод оцінки бренду був запропонований компанією Brand Finance. Автор методу, який отримав назву «Бета-аналіз», Д.Хайг передбачає використання «індексу сили», що ґрунтується на 100-бальній шкалі та дозволяє вирахувати норму дисконту залежно від впливу чотирьох факторів:

1. Безризикова норма прибутку, що дорівнює прибутковості однорічних урядових боргових зобов'язань;

2. Премія за ризик інвестування капіталу, тобто додатковий прибуток, який інвестори очікують отримати;

3. Ризик конкретного сектору ринку для коригування премії за ризик влиття капіталу.

4. Профіль ризику марки застосовується для коригування середньої норми дисконту по сектору на нестабільність конкретної марки [8].

Для дисконтування потоку доходів використовується ставка дисконту, розрахована за формулою (7):

$$r = R_{wr} + K_{bb} \cdot (R_{mp} - R_{wr}) \qquad (7)$$

де r – (Rate) ставка дисконту;

R_{wr} – (Rate without the risk) безризикова ставка;

K_{bb} – коефіцієнт brendbetaтм;

R_{mp} – (Market Rate of Profitability) середньо ринкова ставка прибутковості;

Перша частина формули – розрахунок безризикової ставки. Вона коригується з урахуванням коефіцієнта, обчисленого за допомогою методу brendbeta™, і визначається для кожного бренду індивідуально. Друга частина формули – це розрахунок премії за ризик. При розрахунку коефіцієнта brendbeta™ оцінювач спочатку визначає рейтинг бренду за спеціальною таблицею експертним шляхом у балах (див. табл. 2).

Після отримання оцінки кожного критерію знаходиться загальна сума балів, за якою бренд отримує рейтинг в інтервалі від 0 до 100 балів. Бренд ранжується за аналогією звичайного кредитного рейтингу, як в таблиці 3.

Таблиця 2

Показники для розрахунку коефіцієнту brendbetaтм

№	Термін дії на ринку	Значення
1	Рівень збуту	(0-100)
2	Доля ринку	(0-100)
3	Позиція на ринку	(0-100)
4	Рівень зростання продажу	(0-100)
5	Цінова надбавка	(0-100)
6	Цінова еластичність	(0-100)
7	Маркетингова підтримка	(0-100)
8	Ефективність реклами	(0-100)
9	Сила товарного знаку	(0-100)
10	Всього:	(0-100)

Таблиця 3

Ранжирування бренду

№	Оцінка	Рейтинг
1	91-100	AAA
2	81-90	AA
3	71-80	A
4	61-70	BBB
5	51-60	BB
6	41-50	B
7	31-40	CCC
8	21-30	CC
9	11-20	C
10	1-10	D

Середній бренд, який отримав рейтинг в 50 балів, отримає середню складову ставку дисконту для даного сектора національного ринку, у разі, коли бренд одержав 100 балів, теоретично є безризиковим і повинен дисконтуватися за безризиковою ставкою, що у реальності практично неможливо.

Нижча нульова ставка означає найвищу ставку дисконту з подвоєнням тієї надбавки, що була зроблена до безризикової ставки запозичення. Графічно вісь brendbetaтм ілюструє цей метод, як зображено на рис. 2.:

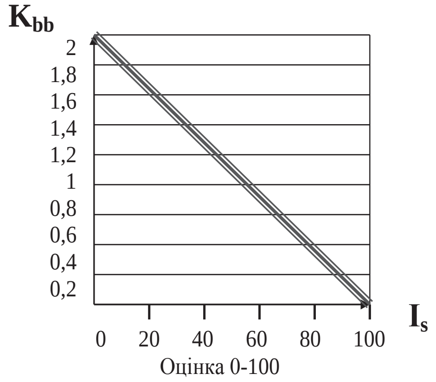

Рис. 2. Вісь brendbetaтм

Джерело: складено за [8]

Чим сильніше бренд, тим вище його індекс значимості. Коефіцієнт brendbetaтм визначається за формулою (8).

$$K_{bb} = 2 - 0{,}02 \cdot I_s, \qquad (8)$$

де K_{bb} – коефіцієнт brendbetaтм;

I_s – (Significance Index) бал індексу значимості бренду.

Таким чином, до безризикової ставки дисконтування додається премія за ризик, розрахована шляхом множення премії за ризик на коефіцієнт brendbeta™, що відповідає рейтингу бренда.

Висновки і пропозиції. Різноманітність фінансових методів оцінювання вартості бренда дає можливість застосування одного з них або декількох одночасно з різною метою, для різних брендів (за життєвим циклом, вартістю, формою існування), що дає змогу отримувати диференційовані оцінки його вартості, порівняти їх.

Використовуючи фінансові методи, необхідно враховувати наступне:

· Можлива додаткова оцінка якісних показників бренду;

· Оцінка вартості бренда корисна для управління брендом;

· Коректна оцінка бренда буде досягнута через оптимальне співвідношення монетарного та якісного оцінювання;

· Фінансова вартість оцінки повинна бути відображена у бухгалтерському обліку.

Відображення вартості бренду в балансі революційно вплине на економіку компаній. Воно істотно знизить трансакційні витрати, оскільки скоротитися час прийняття рішень, відбудеться перерозподіл інвестицій на міжнародному ринку: вони покинуть переоцінені ринком компанії на користь недооцінених. Позитивний ефект торкнеться й самих компаній: у багатьох з них значно зросте ринкова капіталізація.

Як результат дослідження фінансових методів оцінки вартості бренду пропонується метод для розрахунку долі кожного бренду у майбутніх доходах портфелю брендів – метод «Питомої ваги дисконтованих доходів», як ще один відносно-прогнозований метод оцінки.

Список літератури:
1. Salinas G. (2009), The International Brand Valuation Manual: A Complete Overview and Analysis of Brand Valuation Techniques, Methodologies and Applications. A John Wiley & Sons, Ltd., Publication. – 448 p.
2. Елисеев В. М. Гудвилл: проблема оценки и отражения в отчетности / В. М. Елисеев // Вопросы оценки. – 2004. – № 1. – С. 31-37.
3. Васильева И. В. Оценка стоимости бренда. Проблемы и методики (зарубежный и отечественный опыт) / И. В. Васильева, Т. Н.Васильева, В. И. Мухопад. – М.: Граница, 2008. – 288 с.
4. Окландер М. А. Маркетингова цінова політика / М. Окландер, О. Чукурна – К.: Центр учбової літератури. – 2012. – 240 с.
5. Краснова Т. Оценка стоимости бренда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slideshare.net/cossa_ru/ss-8182696
6. Шмиголь Н. М. Аналіз методів оцінювання ринкової вартості бренду / Н. М. Шмиголь, А. А. Антонюк // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – № 2(71). – 2013. – С. 228-231.
7. Шевчукова А. Л. Магистерская диссертация на тему: Оценка стоимости бренда. – М: МГУ. – 2004. – 81 // Режим доступу: http://rudocs.exdat.com/docs/index-205275.html
8. Яненко М. Товарные марки в товарной политике фирмы. – СПб: Питер, 2005. – 240 с.
9. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112 зі змінами.
10. Постанова КМУ від 3 жовтня 2007 р. № 1185 Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»

Студинская Г.Я.
Научно-исследовательский экономический институт
Министерства экономического развития и торговли Украины

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СИСТЕМНЫХ ПРОБЛЕМ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БРЕНДА ФИНАНСОВЫМИ МЕТОДАМИ

Аннотация
Исследуются различные методологические подходы к классификации финансовых методов оценки бренда. Анализируется система монокритериальных финансовых методов оценки бренда, условия применения отдельных методов, их преимущества и недостатки. Рассматриваются методы, предусматривающие оценку с учетом фактора времени (текущие и прогнозные методы) и методы с учетом базы сравнения (относительные и абсолютные). Обосновывается использование финансового метода оценки стоимости бренда, как относительно-прогнозируемой оценки.
Ключевые слова: оценка бренда финансовыми методами, относительно-прогнозируемая оценка, монокритериальная матрица оценки бренда.

Studinska G.Ya.
Economic Research Institute
Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

DETERMINATION OF SYSTEMIC PROBLEMS OF BRAND'S VALUATION BY FINANCIAL METHODS

Summary
Different methodological approaches to the classification of financial assessment methods brand are exploring. The system monocriterion methods of financial assessing brand are analyzes conditions of use of certain methods, their advantages and disadvantages. The methods in view of the time factor (current and forecast methods) and methods based on comparison base (relative and absolute) are also considered. Using of the method of financial valuation of the brand, as a relatively-projected estimate is settled.
Keywords: brand evaluation by financial methods, relatively-projected brand evaluation, the monocriterion matrix of brand evaluation.

УДК 336: 631.11

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Східницька Г.В.
Львівський національний аграрний університет

У статті розглядаються основні напрямки державної фінансової підтримки як складові фінансового механізму її реалізації. Виокремлено основні принципи формування фінансового механізму держаної фінансової підтримки для сільськогосподарських підприємств. На думку автора вони є ключовими у розв'язанні проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і безперервного функціонування аграрних підприємств. Запропоновано напрямки удосконалення механізму державної фінансової підтримки для сільськогосподарських виробників.
Ключові слова: фінансовий механізм, бюджетне фінансування, законодавчі акти, прибуток, дотації, пільгове кредитування.

Постановка проблеми. В подальшому розвиток сільськогосподарських підприємств України потребує зміцнення ринкових устоїв і проведення ефективних реформ, які неможливі без відповідного нормативно-правового поля. Вкрай гострою є на сьогодні проблема недосконалої державної фінансової підтримки сільськогосподарським підприємствам. Актуальність її швидкими темпами зростає, адже із вступом України в СОТ, відбулося зменшення обсягів фінансової підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед теоретичних досліджень, увага яких приділена як практичним, так і теоретичним аспектам державної фінансової підтримки, механізму її функціонування і регулювання, є ряд наукових розробок В. Валентинова, А. Верзуна, М. Гладія, М. Дем'яненка, Г. Зуба, І. Комарова, П. Марича, О. Ривака, О. Терещенка та інших. Проте, треба зазначити, що в даній проблемі є ще багато недосліджених питань, які потребують не лише дискусійного вирішення, але й постановки. Позитивним фактом є те, що в науковому сприйнятті ця проблема досліджується з різних точок зору і має вагоме підґрунття для реалізації.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виокремлення та характеристика головних принципів, напрямів державної підтримки фінансової і пропозиції щодо їх реалізації, а це, в свою чергу, призведе до безперервного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. У даний час внаслідок реформування сільського господарства, яке проходить із великими труднощами, ринкові і державні регулятори гальмують стимулювання прискореного розвитку національного товаровиробника, розширюють простір для зовнішньоторговельної експансії продуктів харчування на український ринок, сприяють створенню штучного аграрного безробіття, порушенню нормального харчування більшості населення України. Цінова, податкова і фінансово-кредитна політики держави, що активно впливають на рівень доходності сільськогосподарських товаровиробників, перетворилися з активного стимулятора проведення ефективних аграрних реформ у руйнівну силу виробничого і ринкового потенціалу. У зв'язку з неоднозначністю і нерівномірністю кон'юнктури ринкових цін, не стільки на різноманітні товари народного споживання, скільки на енергоресурси і засоби виробництва, всі складові елементи вартісної структури товарів і послуг докорінно змінилися, стали надто рухомими щодо рівнів і структури собівартості, прибутку, ренти і цін, рівня рентабельності та всього складного економічного кругообігу. Дія факторів ризику і невизначеності стала для кожного товаровиробника незалежно від форм його власності і господарювання вирішальною в отриманні кінцевих результатів [6, с. 49].

Саме цим зумовлюється об'єктивність пріоритетності галузі сільського господарства серед інших галузей національної економіки країни. Тому невизначеність або нерішучість владних структур щодо реального забезпечення пріоритету сільськогосподарського виробництва неминуче призводить до збільшення витрат, що потребує необхідності державної підтримки його розвитку [6, с. 55].

Державна підтримка повинна забезпечити соціальну орієнтацію дії ринкового механізму. Це, перш за все, стосується найбільш гострої соціальної проблеми ринкової економіки, а саме – безробіття, яке властиве навіть найбільш розвинутим країнам і пов'язане із характерною для ринкового механізму відносною обмеженістю платоспроможного попиту, що проявляється в труднощах збуту продукції, існуванні надлишкових виробничих потужностей і трудових ресурсів.

Таким чином, ефективність державного регулювання економіки визначається здатністю держави задовольняти потреби соціально-економічного розвитку при наявному потенціалі країни за допомогою всебічного розвитку і удосконалення.

Прийняття державного бюджету на 2015 рік, без сумніву, можна вважати катастрофічним як для агропромислового комплексу України, так і для інших життєво важливих галузей економіки. В першу чергу, це стосується обсягів фінансування видатків енергетичної та вугільної промисловості і сільського господарства України, що зменшилося в понад 10 разів і 4 рази порівняно із 2014 роком відповідно. Таку оцінку можна побачити із проведених розрахунків табл. 1. Беручи до уваги загальну структуру видатків у поточному році, то вона майже на чверть більша від понесених витрат у 2014 році, однак негативним залишається той факт, що окремі галузі економіки, окрім видатків на фінансування Міністерства фінансів, залишаються недофінансованими.

Поточний рік обіцяє бути складним як для сільського господарства України в загальному, так і для галузей рослинництва і тваринництва зокрема. Реалізацію механізму надання фінансової підтримки сільськогосподарським підприємствам, на нашу думку, помилково нівельовано, оскільки більшість товаровиробників аграрної сфери завдяки їй «трималися на плаву».

Підвищення рівня розвитку ринкового механізму саморегулювання – можливе не лише у результаті грошово-кредитної стабілізації, – але й на основі надійної фінансової системи, здатної забезпечити накопичення фінансових ресурсів для зростання та структурної перебудови. Бюджетна підтримка не-

© Східницька Г.В., 2015

обхідна для підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва. Як правильно відзначає Дж. Стігліц, «головне – це не лібералізація або дерегуляція, а створення механізму регулювання, що забезпечує ефективну роботу фінансової системи» [1, с. 128].

Таблиця 1

Структура видатків Державного бюджету України за напрямками фінансування в 2015 році, млн. грн.

Напрямки фінансування	Обсяг фінансування		Відхилення 2015 р. до 2014р. у %
	2014 р.	2015 р.	
Аграрна політика і сільське господарство	4749086,7	1139309,6	24,0
Підтримка галузі тваринництва	900000,0	-	-
Освіта, наука, наукові розробки	17433828,6	16242695,0	93,1
Пенсійний фонд	87359929,8	80863965,6	95,6
Міністерство фінансів	1671801,5	1730805,0	103,0
Охорона здоров'я	8024985,1	7877024,2	98,2
Енергетика і вугільна промисловість	15452840,5	1512556,5	9,8
Всього (загальний фонд)	408073741,9	502047280,5	123,0

** Джерело: За даними (http://www.zakon.rada.gov.ua/go/719-18) [3]*

Сьогодні є фінансовий механізм виявився інституційно незавершеним та недостатньо дієвим у перехідній економіці. Слабкість фінансової системи проявляється через ринок капіталів, який ще не зміг адекватно виконувати свої функції мобілізації і розподілу фінансових ресурсів, а також через нестабільність валютного курсу і процентних ставок, високий рівень яких не забезпечує стабільності економічного розвитку та уникнення фінансової кризи.

Це значною мірою зумовлюється тим, що не створено ефективної діючої системи регулювання економічних процесів, адекватної існуючим в країні умовам. Неефективність регулюючої фінансової системи викликана як недосконалістю окремих регуляторів, так і їх системи, оскільки, як відмічає В. Кононенко, від відповідності окремих важелів один одному та їх сукупності, їх узгодженості і взаємодії багато в чому залежить результативність функціонування всієї системи [5, с. 17].

Ефективне використання фінансових ресурсів підприємства забезпечує досконалий фінансовий механізм, а ефективність прямої державної фінансової підтримки підвищується у разі, коли кошти використовуються за цільовими програмами: компенсація за посіви озимі зернові, доплата за підвищені кондиції молодняку тощо. Їх головне завдання – стимулювати те виробництво, в якому держава зацікавлена найбільше.

Враховуючи сучасний стан прямої державної фінансової підтримки вважаємо, що фінансовий механізм державної підтримки сільського господарства повинний базуватися на таких принципах:

- сільськогосподарським товаровиробникам необхідно працювати на основі самофінансування, заходи підтримки з боку держави є лише допоміжними у вирівнюванні економічних умов господарювання та стимулюванні розвитку окремих галузей;
- субсидії, дотації, пільги та інші фінансові інструменти повинні орієнтувати товаровиробників на ефективне господарювання, їх необхідно застосовувати диференційовано.

Крім цього, систему державної фінансової підтримки слід спрямувати за цільовими програмами з врахуванням регіональних особливостей та з метою стимулювання пріоритетних напрямків розвитку виробництва, врахуванням різних організаційно-правових форм господарювання.

Головною метою програми підтримки розвитку сільського господарства регіону має бути розробка заходів щодо стабілізації і нарощування обсягів виробництва продукції для поліпшення забезпеченості населення продуктами харчування, задоволення виробничих потреб, експорту продукції, формування резервів тощо.

Розробкам програм розвитку сільського господарства регіону передує економічний аналіз його стану за попередній період. З цією метою оцінюють динаміку виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в натурі, аналізують склад земельних угідь, посівні площі й урожайність сільськогосподарських культур, поголів'я худоби і птиці та їхню продуктивність, стан кормового виробництва, забезпеченість товаровиробників матеріально-технічними ресурсами, фінансовий стан підприємств аграрної сфери. Беруть до уваги також рівень споживання продуктів харчування на душу населення крім того, оцінюють хід аграрної та земельної реформ, створення багатоукладної економіки, розвиток економічних відносин; визначають позитивні й негативні явища, які відбуваються в процесі реформування.

У процесі розробки програми розвитку сільського господарства регіону повинні обґрунтовуватися обсяги виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва; баланси основних видів сільськогосподарської продукції; розраховують обсяги валової продукції, прибутку; визначають розміри капітальних вкладень, введення в дію основних виробничих фондів та виробничих потужностей.

Передбачені програмами обсяги виробництва сільськогосподарської продукції повинні також забезпечити виконання державного замовлення та формування ресурсів для задоволення регіональних потреб.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про неадекватність існуючої системи і механізму державної підтримки сільського господарства макроекономічним умовам, що склалися в українській економіці. Пряма підтримка сільськогосподарських товаровиробників зросла у 2008 році в порівнянні із 2007 роком відносно помірно – на 17%, а через пільгові режими оподаткування 2009 році знизилася на 8,2% і повільно продовжувала зменшуватися до кінця попереднього року. Це є неприйнятним для нашої країни, враховуючи технічний і економічний стан її сільського господарства [4; 7].

У цих умовах пріоритетними напрямками удосконалення державної фінансової підтримки у рамках Закону «Про державну підтримку сільського господарства України» [2] повинні залишатися:

- відшкодування процентної ставки за кредити, що надаються для поповнення оборотних коштів та підвищення техніко-технологічного рівня сільськогосподарського виробництва. Але для забезпечення цих заходів доцільно створити спеціальний гарантійний фонд – фонд підтримки та гарантій сільськогосподарського кредиту;

- підтримка доходів сільськогосподарських підприємств і організацій, приватних підприємців, котрі займаються виробництвом продукції сільського господарства, шляхом виплати грошових премій у розрахунку на 1 га посівів або голову худоби і птиці;
- фінансування розвитку сільськогосподарської науки, інформаційно-консультаційної служби, підготовки та перепідготовки сільськогосподарських кадрів;
- фінансування програм, спрямованих на охорону сільськогосподарських земель та збереження культурно-історичних агроландшафтів;
- часткове фінансування розвитку соціальної інфраструктури села.

Пряма державна бюджетна підтримка сільського господарства повинна стати пріоритетною, у протилежному випадку усі вищевказані заходи державного фінансування аграрного сектору втратять сенс.

Як відомо, здійснення державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників зіткнулося із такими труднощами:

1. Відсутність нормативного акту, який регламентував би принципові питання формування плану державної підтримки сільськогосподарських виробників (обов'язковість виділення сільськогосподарських квот тощо).

2. Незначна кількість та економічна слабкість некомерційних організацій, які спеціалізуються на підтримці фермерських господарств, відсутність за ними законодавчо закріпленого статусу розпорядника коштів бюджету.

3. Відсутність у бюджетному законодавстві статусу оборотних фондів, які поповнюються за рахунок асигнувань наступного року з обов'язковим багатократним використанням на ті або інші цілі.

4. Складна та багатоступінчаста процедура узгодження документів, які регламентують процедуру фінансування підтримки сільськогосподарських виробників.

Нормативне та інституційне удосконалення механізму державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників повинно бути зумовлено, на нашу думку, по-перше, можливостями бюджету, і, по-друге, тими потребами, які існують у сільськогосподарських товаровиробників.

На основі цього пропонуємо два основних напрямки удосконалення механізму державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників: удосконалення нормативно-правової бази та удосконалення системи інститутів державної підтримки сільського господарства.

Нормативно-правову базу, яка торкає інтереси сільськогосподарських виробників у рамках здійснення державної підтримки, можна поділити на групи: документи загальноекономічного характеру та конкретні норми здійснення тих або інших заходів, програм.

У свою чергу на практиці другий комплекс проблем ефективніше розділяти на нормативну базу, пов'язану з підтримкою сільськогосподарських товаровиробників. Після створення фермерського сектора на початку 90-х років такого структурування не проводилося, внаслідок чого не було чіткої визначеності завдань, які міг би вирішити той чи інший документ.

Аналіз наукових літературних джерел свідчить, що оптимальною вважається частка залучення коштів, близька до 50-60% від загального обсягу джерел фінансових ресурсів підприємства. Тобто ефект фінансового важелю повинен дорівнювати 1/2-2/3 рівня рентабельності активів підприємства. Лише тоді він здатний компенсувати податкові вилучення і забезпечити власним коштам підприємства віддачу, не нижчу від рентабельності вкладень у виробництво.

Оптимальний варіант фінансування підприємств передбачає, що оборотні кошти формуються за рахунок короткотермінових пасивів, а основні та прирівняні до них засоби – за рахунок довгострокових джерел. Завдяки цьому оптимізується загальна сума витрат підприємства за користування залученими фінансовими ресурсами, тобто вартість (або ціна) капіталу.

Взнати, чи перевищить віддача залучених коштів їх ціну, можна лише на основі проведення фінансових прогнозувань грошових потоків, які підприємство може отримати в результаті виробничо-господарської діяльності, причому майбутній стан підприємства обумовлюється його теперішньою фінансовою стратегією, яка значною мірою залежить від стану і розвитку кредитно-банківської системи держави.

Висновки і пропозиції. На жаль, вітчизняна банківська система не готова до широкомасштабного акумулювання коштів для використання в аграрному секторі економіки через низький рівень капіталізації більшості банків, відсутність достатнього досвіду роботи з інвестиційними проектами, непрозорість інформації про позичальників, низьку платоспроможність сільськогосподарських підприємств. Необхідно доповнити існуючий механізм субсидіювання відсоткової ставки за кредит механізмом часткового або повного державного гарантування повернення кредиту. Про це свідчить іноземний досвід, а також дослідження вітчизняних економістів.

Список літератури:

1. Головач А. В. Статистика: підручник / А. В. Головач, А. М. Єріна, О. В. Козирєв та ін. – К.: Вища школа, 2003. – 623 с.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року (№ 1158 від 19 вересня 2007 р.). Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п
3. Закон України «Про державний бюджет України на 2015 рік», № 80-VIII від 28 грудня 2014 р. Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/719-18
4. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», № 1877-IV, 24.06.2004 Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=1877-15
5. Кононенко В. І. Система регуляторів перехідної економіки України / В. І. Кононенко. НАН України, Інститут економіки. – К., 1999. – 212 с.
6. Лайко П. О. Державна фінансово-кредитна підтримка сільського господарства в ринковій економіці / П. О. Лайко. К.: ІАЕ УААН, 2008. – 426 с.
7. http://www.agribusiness.kiev.ua/ukl node

Схидницкая Г.В.
Львовский национальный аграрный университет

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
В статье рассматриваются основные направления государственной финансовой поддержки как составляющие финансового механизма ее реализации. Выделены основные принципы формирования финансового механизма государственной финансовой поддержки для сельскохозяйственных предприятий. По мнению автора они являются ключевыми в решении проблемы повышения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции и непрерывного функционирования аграрных предприятий. Предложены направления совершенствования механизма государственной финансовой поддержки для сельскохозяйственных производителей.
Ключевые слова: финансовый механизм, бюджетное финансирование, законодательные акты, прибыль, дотации, льготное кредитование.

Skhidnytska G.V.
Lviv National Agrarian University

FINANCIAL MECHANISM OF STATE FARM SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary
The main thing directions of state sponsorship are considered in article. Author determined basic principles of formation of the financial mechanism of state financial support for farmers. In opinion of author they are key in the decision of problem of rise of competitiveness of agricultural product and continuous functioning of agrarian enterprises. Directions improvement of state financial support to farmers.
Keywords: financial mechanism, budgetary financing, acts of legislation, income, grants, favourable crediting.

УДК 001.8

СИСТЕМНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМНИХ ПАРАМЕТРІВ ОБ'ЄКТУ

Таран-Лала О.М.
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

В статті визначено циклічний комплекс дослідницьких етапів та обґрунтувано методологічний апарат системно-аналітичного дослідження об'єкту. Розглянуто методологічний алгоритм системного підходу. Пояснено з точки зору системно-аналітичного дослідження об'єктивне існування системних параметрів об'єкту. Показано взаємозв'язок зовнішніх вимірів з боку актуального середовища і з позицій закономірностей макросередовища. Науково сформовано і визначено методологічні принципи забезпечення оптимального характеру дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури.
Ключові слова: системно-аналітичне дослідження, методологічний апарат, системні параметри, циклічний комплекс, методологічний алгоритм.

Постановка проблеми. Вищою фазою системно-аналітичного дослідження об'єкту є всебічне відображення його системних параметрів. Методологічний апарат, використовуваний для цього, повинен носити цілісний характер і забезпечувати максимальну відповідність аналітичної інформації, що витягується завданням синтезу цілісного образу об'єкту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичних представленнях і підходах різних авторів до системно-аналітичного дослідження об'єкту у відображенні його системних параметрів спостерігаються фрагментарність, незв'язаність, відсутність концептуальної єдності [1-16]. Цей факт, переконує в тому, що відсутність теоретично обґрунтованого методологічного апарату системно-аналітичного дослідження об'єкту до цього дня залишається надзвичайно актуальною.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оптимальною формою такого методологічного апарату представляється побудова його у вигляді взаємодоповнюючої єдності системної процедури дослідження і методологічних принципів, що спрямовують процес її реалізації відповідно до системних закономірностей. Системна процедура повинна задавати напрям дослідження, адекватний природі цілісних об'єктів і взаємозв'язку основних системних параметрів. Методологічні принципи повинні забезпечувати оптимальний характер дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури.

Мета статті. Метою даного дослідження є ознайомлення з циклічним комплексом дослідницьких етапів та обґрунтування методологічного апарату системно-аналітичного дослідження об'єкту. У даному комплексі роль системної процедури дослідження повинен виконувати методологічний

© Таран-Лала О.М., 2015

алгоритм системного підходу, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів об'єкту.

Виклад основного матеріалу. Цей методологічний алгоритм системного підходу являє собою циклічний комплекс дослідницьких етапів. Така поетапна процедура відображення системних параметрів об'єкту представлена на рис. 1.

Розвернемо на базі цієї процедури методологічний апарат, що досліджується.

1. Виявлення і вивчення актуальних протиріч – початковий етап відображення системних параметрів об'єкту. Об'єктивна роль протиріччя щодо системопороджуючого, системорухаючого і системоформуючого чинника обумовлює початкову, ключову роль цього етапу в розгортанні системного дослідження. Що стосується протиріч, з якими доводиться стикатися при дослідженні складних систем, то їх відображення має свою специфіку і вимагає певного коригування і доповнення вказаних моделей і методологічних процедур. Доповнюючі риси системного відображення таких протиріч можуть бути сформульовані у вигляді наступних методологічних вимог:

- Аналіз характеру і причинних джерел актуальних протиріч повинен поширюватися на усі сутнісні рівні системи, а не тільки на ті, де ці протиріччя виявлені. Ця умова орієнтує на виявлення глибинних джерел зародження протиборчих сил, об'єднання різноякісних рівневих заломлень протиріччя в зв'язкову, цілісну картину. Реальне виявлення актуальних протиріч найчастіше відбувається на зовнішніх, поверхневих рівнях системи у вигляді протиріччя цілей, протиборства зовнішніх тенденцій і тому подібне. Спроби обмежитися представленнями цього рівня призводять до малорезультативних дій, що носять характер «лікування симптомів». Тому, локалізувавши актуальне протиріччя на рівні зовнішніх проявів системи, важливо поглибити початкове представлення виявленням джерел, характеру і форм цього протиріччя на рівні функціонально-конструкційних характеристик, а потім виявленням найбільш глибоких причин на рівні організаційних механізмів і процесів. Найбільш глибоким рівнем критичного осмислення повинен стати порочний соціально-економічний механізм, відтворюючий структуру цінностей і економічної влади, що суперечать корінним інтересам товариства. Тільки раціональне перетворення цього механізму зможе запобігти появі подібних проектів і обґрунтувань [1].

- Комплексне ускладнююче розгортання початкового образу актуального протиріччя до поліструктурного, діахроного його представлення. Реалізація цієї вимоги припускає передусім відмову від універсалізації спрощеного біполярного трактування структури протиріччя. У системах, як правило, доводиться стикатися з протиріччями складнішої структури, що утворюються безліччю взаємодіючих сторін. Спроба звести таке протиріччя до біполярної структури без урахування ролі опосередкованих сил і взаємодій була б в більшості випадків тим спрощенням, яке рівносильне спотворенню. Така спроба правомірна лише в плані виділення провідної взаємодії, основної тенденції боротьби. По-друге, системоформуюча дія актуального протиріччя, її характер і особливості розгортання неможливо адекватно зрозуміти поза розглядом комплексу інших протиріч, властивих системі в її взаємодії з середовищем. «Протиріччя не діють і не змінюються поза взаємозв'язком з іншими протиріччями системи… Динаміка окремих протиріч може бути зрозумілою тільки в «контексті» динаміки систем протиріч, властивих речам в їх взаємозв'язку з середовищем» [2, с. 150]. Тому дослідження актуального протиріччя важливо здійснювати в контексті його зчепленості і взаємовпливу з комплексом інших протиріч системи, з урахуванням закономірностей, властивих цьому комплексу в цілому [2, с. 167]. По-третє, системне відображення актуального протиріччя припускає прогноз його розгортання і дії на систему в динаміці, в межах актуального для його дозволу тимчасового горизонту. У динамічному плані важливо виявити критичні рівні і межі розвитку протиріч, досягнення яких веде до якісних скачків, можливого руйнування системи, зміни типу її функціонування і розвитку.

2. Визначення спрямованості дій системи і способу їх кумуляції. Виявлення спрямованості системи, кумулювання (характеру і міри сфокусованої) її дій на вирішення актуальних протиріч є вузловими завданнями системного дослідження, орієнтуючими усі наступні етапи аналізу. У нашому підході виділення спрямованості (результату) системи в якості системної закономірності, доповнюється, по-перше, акцентом на зв'язок цієї характеристики з вирішенням актуальних протиріч, а по-друге, обліком зв'язку спрямованості із складністю, багатовимірністю системних явищ. Методологічний синтез ідей спрямованості і багатовимірності системи досягається в наскрізному для усіх етапів системного дослідження принципі з'єднання комплексності у відображенні параметричних координат системи з фокусуючим проектуванням їх на основні функціональні характеристики, що визначають її спрямованість. Цей принцип є наслідком розуміння системи як «організованої складності» [2, с. 134]. Об'єкт, що характеризується такою якістю, необхідно вивчати в його складних вимірах керуючись тим, що само його існування обумовлене організованістю, тобто фокусуванням характеристик на досягнення функціональних результатів, що забезпечують вирішення актуальних протиріч. Іншими словами, «віяло» складних вимірів при відображенні об'єкту повинне скріплюватися, інтегруватися функціональним виміром, що являється стержневим в системному дослідженні.

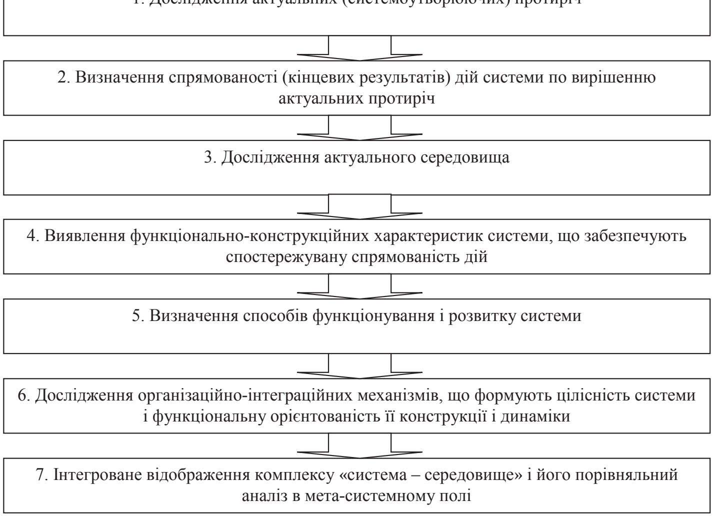

Рис. 1. Методологічний алгоритм системно-аналітичного дослідження системних параметрів об'єкту (розроблено автором за даними [1-16])

При цьому важливий баланс у відображенні обох сторін «організованої складності». Інакше неминучі серйозні спотворення. Так у разі акцентування на складних аспектах без належного урахування організованості системне дослідження вироджується в «мозаїчне», коли створюється багатовимірна картина, насичена всілякими фрагментами, зв'язками і залежностями, але, проте, позбавлена справжній цілісності через відрив від функціональних якостей, що являються для системи стержневими. З іншого боку, дослідження функціональності, фокусування дій системи без належного урахування реальної багатовимірності, різноманітності системних детермінант також не дає повноцінного системного відображення. «Плоский» функціоналізм виявляється при системному дослідженні мало чим краще за «дефункціоналізовану» багатовимірність. Тому з'єднання комплексності в охопленні характеристик складного об'єкту з їх проекцією, що фокусує, на функціональні якості, що визначають можливість вирішення актуальних протиріч, є крізним методологічним імперативом не лише для відображення системи в цілому, але і кожного з основних системних параметрів. У аспекті дослідження спрямованості системи реалізація цього принципу вимагає, по-перше, відмови від однолінійного представлення цього параметра і виявлення усього спектру значущих напрямів і тенденцій, визначення їх рівнодійних і основних протиріч між напрямами [3, с. 195 − 196]. В конкретнішому плані ця вимога орієнтує на виявлення разом з функціональними тенденціями також і комплексу латентних, дисфункціональних, «тіньових» тенденцій, встановлення характеру їх взаємодії. У світлі цієї вимоги, наприклад, аналіз тенденцій економічного розвитку держави не можна вважати достовірним і повноцінним без урахування масштабів і тенденцій розвитку окремих галузей і підприємств. По-друге, виявлені тенденції мають бути співвіднесені з функціональною тенденцією, особливо, в аспектах протилежності, збігу, компромісу. При такому аналізі може виявитися, що явища і об'єкти, за шаблоном що відносяться до «негативних», на певних етапах можуть мати спрямованість, співпадаючу з функціональною тенденцією, сприяти її посиленню. По-третє, дослідження самої функціональної спрямованості представляє багатовимірне завдання і включає розгляд комплексу проблем: які напрями (результати дій) системи ведуть до вирішення актуальних протиріч? Наскільки ефективні різні функціональні напрями? Який з цих напрямів реалізувався? Наскільки інерційно реалізований напрям? Які характер і міра фокусування дій в цьому напрямі? Які загальні риси і особливості спрямованості дій цієї системи в порівнянні з іншими спорідненими або конкуруючими системами?

3. Дослідження середовища існування системи і стосунків «система-середовище». При дослідженні середовища доцільно розрізняти дві якісно різні зони: мікросередовище і макросередовище. Мікросередовище − це актуальне середовище, тобто зовнішні для системи чинники, які істотно впливають на її функціонування і розвиток. Макросередовище включає чинники, що не чинять істотного впливу на систему, але значущі для її поглибленого аналізу, виявлення якісно нових дослідницьких ракурсів, нестандартних детермінант, форм сутнісного осмислення, які неможливо виявити в мікро- вимірах ні зсередини, ні з боку актуального середовища. Дослідження стосунків системи в зоні мікросередовища аналогічно іншим системним параметрам охоплює актуальні складні виміри з фокусуванням їх у функціональному ракурсі. Функціональний ракурс відображення стосунків системи і середовища, у свою чергу, включає два протилежні дослідницькі вектори: середовище − система і система − середовище. Перший з них охоплює проблеми виявлення зовнішніх чинників, сприяючих і протидіючих дозволу актуальних протиріч, підтримці інтегрованості системи, ініціації її активності, свободі маневрування, наявності необхідних ресурсів і тому подібне. Другий, доповнюючий вектор, пов'язаний з відображенням дії системи на середовище, коли остання сама розглядається в системній якості, виступає як самоцінна метасистема. З цієї точки зору актуальними дослідницькими завданнями є виявлення форм і інтенсивності дії системи на середовище, визначення допустимих меж такої дії, оцінка цих дій по функціональних критеріях.

Спосіб вирішення системою актуальних протиріч, її структура, динаміка, організація − істотно залежать від характеристик надсистемного (чи метасистемного) зовнішнього «фону», вписаних в нього, багато в чому визначаються ним навіть по тих напрямах, по яких вища система не робить помітної речово-енергетичної дії. Істотний ефект може робити дію рефлексійну, інформаційну. Тому знання «об'єктне» (про об'єкт сам по собі) може бути адекватним лише у світлі його представлення з ширших макро- або метасистемних позицій [3, с. 432]. В зв'язку з цим вимальовується важливий для усієї системної методології принцип розгляду досліджуваного об'єкту (явища) на тлі ширшого або загальнішого об'єкту (явища). Широкий, панорамний підхід включає в поле детермінант сприйняття об'єкту координати зони макросередовища, у світлі яких оцінка якостей цього об'єкту може виявитися істотно іншою і навіть протилежною оцінці, що складається при мікро- розгляді. Слід зазначити, що в багатьох випадках лише з позиції панорамного підходу, з урахуванням детермінант макросередовища можливо адекватно визначити гносеологічну істотність і забезпечити порівнянність різних «вимірів» об'єкту, виявити кути зору, під якими важливий його огляд саме як цілого, визначити «осьові» параметри, на розкриття яких мають бути сфокусовані усі сторони і аспекти дослідження. Відома вимога «... дивитися... з точки зору того, як .. явище в історії виникло, які головні етапи у своєму розвитку ... проходило, і з точки зору цього його розвитку дивитися чим це явище (об'єкт) стало тепер» − виражає діахроний ракурс методу панорамного фону в системному дослідженні» [4, с. 67]. В синхронному ракурсі однієї з форм реалізації цього методу являється умова розгляду об'єкту в системі об'єктів цього роду [6, с. 214]. В загальному плані як панорамний фон при дослідженні системи можуть виступати включаючі її цілісні метасистеми вищих порядків або глобальніших масштабів, вищі стадії або ширші інтервали її розвитку, безліч альтернативних або споріднених систем.

4. Дослідження конструкційно-функціональних характеристик системи включає два комплекси проблем. Перший пов'язаний з виявленням складних вимірів конструкції шляхом її локалізації в середовищі і структуризації. Другий комплекс можна визначити як багатовимірний аналіз конструкційних параметрів, сфокусований під кутом функціональних якостей.

Локалізація і структуризація конструкції включає визначення її просторово-часових меж в актуальному середовищі, виявлення ієрархічних рівнів, їх стосунки у рамках цілого, виділення компонентів складу і взаємозв'язків між ними на актуальних рівнях.

Комплекс проблем дослідження конструкційних параметрів під кутом функціональних якостей включає: а) визначення функціональних характеристик конструкції, необхідних для визначення актуальних протиріч; б) оцінку впливу зовнішніх зв'язків на стан і функціональні властивості конструкції; в) вивчення функціонального взаємовпливу між складом і структурою системи, між її явною і латентними структурами [5, с. 127]; г) визначення функціональних чинників, що обумовлюють характер розчленованої конструкції і зв'язаності її елементів; д) оцінка загальної відповідності конструкції основним напрямам функціонування і розвитку системи.

В якості загальних принципів технології системного дослідження, істотних для усього комплексу перерахованих проблем, відмітимо наступні:

- Виділення для кожного системного рівня специфічних лише для нього функціонально-конструкційних одиниць [6, с. 235]. Об'єктивною основою цієї методологічної вимоги є якісна відмінність закономірностей диференціації, структуроутворення і взаємодії на кожному з рівнів. Розвитком і доповненням ідеї специфічних для кожного рівня одиниць є виявлення структурних взаємозв'язків і генетичної спадкоємності між одиницями сусідніх рівнів. Встановлення таких зв'язків створює передумови об'ємного бачення мережі головного рівневого взаємовпливу, глибшого віддзеркалення природи кожного з рівнів, виявлення чинників єдності і протиріч між рівнями. Встановлення зв'язків між одиницями сусідніх рівнів є одночасно додатковим засобом контролю адекватності базових одиниць на відповідних рівнях.

- Виділення головних (вирішальних) ланок системи, визначення їх інтеграційних зв'язків і функцій. Відображення на цій основі функціонально-конструкційного каркаса системи. Відтворення базового каркаса істотно полегшує і розширює можливості подальшого відображення функціонально-конструкційного образу системи в усіх його деталях і подробицях. Цей каркас створює основу для побудови функціонально-конструкційної моделі, що виконує ряд найважливіших функцій в системному дослідженні. Така модель дає можливість адекватного виявлення і розподілу дослідницьких завдань обліком їх взаємозалежності, задає своєрідний «трафарет» цілісного сприйняття об'єкту і орієнтири концентрації уваги на головних системних характеристиках, забезпечує логічну конструкцію для побудови системної теорії об'єкту. Особлива значущість функціонально-конструкційної моделі полягає в створенні можливостей для сполучення цілісного і аналітичного рівнів дослідження складного об'єкту [7, с. 207]. Відображення базового функціонально-конструкційного каркаса, що об'єднує найбільш суттєві, інваріантні риси об'єкту, означає, в той же час, відділення лабільних, стохастичних, швидкозмінних характеристик. Проте відділення в даному випадку не означає відкидання. Кожна з цих двох груп характеристик виконує свою особливу функцію в системному дослідженні. Базовий каркас створює основу для формування загальної стратегії дослідження або перетворення об'єкту. Облік лабільних, стохастичних, швидкозмінних характеристик є істотним при дослідженні або плануванні адаптаційних тактик, динамічних якостей, реакцій на різні ситуативні чинники і тому подібне.

5. Дослідження функціонування і розвитку системи. Переходячи до цього етапу відображення системних параметрів, помітимо, що головні з розглянутих вище загальних системних принципів застосовні не лише на тих етапах, у рамках яких вони сформульовані, але і на усіх інших етапах. Тому при дослідженні динаміки необхідно виходити як з цих принципів, інтерпретованих стосовно цього аспекту, так і із специфічних методів системно-динамічного аналізу. Як і в інших аспектах, загальний підхід до дослідження динаміки базується на з'єднанні комплексності відображення сфокусованою відносно функціональних якостей. Зберігає актуальність в динамічному аспекті і ідея виділення інваріантного каркаса об'єкту. В даному випадку вона означає виділення в масиві системних процесів інваріантного каркаса головних динамічних компонентів і зв'язків. «… Розвинене історичне дослідження так чи інакше стикається з проблемою пошуку інваріантів процесу розвитку…». [8, с. 149]. Це ж відноситься і до аналізу функціонування. Залишається актуальною в цьому аспекті і ідея виділення одиниць аналізу, адекватних даному типу і рівню процесів. Особливістю в даному випадку є зв'язаність цих одиниць з тимчасовими інтервалами, відповідними об'єктивним фазам квантування системних процесів. Для функціонування і розвитку відповідні одиниці істотно різні. «Саме облік … різномасштабності часу дозволяє будувати ефективні зіставлення різних еволюційних процесів з точки зору їх темпу і механізму… Іншими словами, до аналізу притягується не поняття часу взагалі, а власного часу системи…». [8, с. 140]. Аналогічним чином в якості загальних методологічних орієнтирів при аналізі системної динаміки виступають побудова системної моделі, розгляд процесів на фоні триваліших метаінтервалів. Враховуючи ці загальні принципи, розглянемо особливості аналізу основних процесів системної динаміки. Дослідження функціонування може здійснюватися як в зовнішньому, так і у внутрішньому аспектах [9, с. 139]. Зовнішнє функціонування, у свою чергу, може розглядатися в аспектах взаємодії з метасистемою вищого порядку, з однопорядковими системами, з ієрархічно нижчестоячими системами, а також з іншими чинниками актуального середовища, що виходять за рамки цих систем. В перших трьох аспектах головною системною характеристикою зовнішнього функціонування є його ефективність (результативність, економність, надійність, адекватність зовнішньому об'єкту). Дослідження зовнішнього функціонування у відношенні до актуального середовища включає вивчення його адаптивних і адаптуючих (що перетворюють) характеристик, а також обміну з середовищем речовиною, енергією і інформацією [9, с. 249].

Внутрішнє функціонування може досліджуватися в площинах: а) відповідності вимогам зовнішнього функціонування [9, с. 151]; б) способів підтримки гомеостазу в системі; в) дії внутрішніх процесів на склад і структуру системи. Спосіб підтримки гомеостазу в системі являється, на наш погляд, головним аспектом при аналізі внутрішнього функціонування. Від його характеру залежить як відповідність внутрішніх процесів зовнішньому функціонуванню, так і дія цих процесів на стан елементів і зв'язків системи. Загальним аспектом дослідження зовнішнього і внутрішнього функціонування є аналіз його обумовленості конструкційними і організаційно-регулятивними характеристиками системи [9, с. 164].

Дослідження розвитку може здійснюватися в двох основних ракурсах: генетичному і прогностичному [9, с. 165]. Основними системними проблемами дослідження в обох ракурсах являються: а) визначення джерел, рушійних сил розвитку; б) виявлення можливих альтернатив розвитку; в) визначення передумов і вірогідності реалізації різних альтернатив; г) періодизація процесу розвитку, визначення його основних якісних етапів;

д) дослідження взаємозв'язків і спадкоємності між різними етапами; е) аналіз характеру якісних стрибків і їх впливу на наступний розвиток; ж) визначення спрямованості розвитку і її оцінка з точки зору адекватності середовищу, специфіці системи, критеріїв прогресу-регресу.

Істотним аспектом дослідження системної динаміки є аналіз співвідношення між функціонуванням і розвитком. Для складних систем характерна суперечність усередині цих процесів і, особливо, між ними. На один з аспектів суперечності функціонування звертає увагу С. Лем. «Гомеостаз дволикий, – пише він, – це зростання нечутливості до обурень ззовні, викликаним «природними» причинами, але в той же час, це і зростання чутливості до обурень внутрішніх, викликаних розладнанням усередині самої системи… Чим штучніше нас довкілля, тим сильніше ми залежимо від технології, від її надійності і від її збоїв, якщо вона їх допускає» [10, с. 203]. Протиріччя між функціонуванням і розвитком обумовлені відмінністю вимог, що пред'являються цими процесами до конструкції, функціональних властивостей, ресурсів, середовища. Наприклад, забезпечення ефективності функціонування вимагає стабільності системи, але, в той же час, без перетворень, що порушують стабільність, неможливий розвиток. Тому при дослідженні причин і форм реалізації того або іншого варіанту функціонування (чи розвитку) важливо в числі детермінуючих чинників враховувати характер і вплив протилежного типу процесів.

Специфічними принципами системно-динамічного аналізу являються альтернативність і нелінійність.

- Альтернативність дослідження системної динаміки базується в онтологічному плані на об'єктивній багатоваріантності можливих способів вирішення актуальних протиріч. Альтернативність, полірежимність функціонування систем забезпечує можливість перемикання, гнучкої адаптації до зміни внутрішніх і зовнішніх умов, а також при переході на нові етапи розвитку. Тому установка на багатоваріантність аналізу траєкторій функціонування, виявлення умов переходу системи від однієї траєкторії до іншої, запобігає однобічності і схематизму в дослідженні динаміки, сприяє відображенню механізмів життєдіяльності системи в їх реальній складності, гнучкості, багатовимірності. Така установка, до речі, є однією з форм реалізації принципу «ширшого фону» стосовно функціонування.

Такий же актуальний альтернативний підхід при аналізі розвитку систем, особливо історичної динаміки товариства. У історичному аспекті можливість реалізації альтернативного підходу істотно залежить від прийнятого вектора історичної реконструкції: «від минулого – до сьогодення» або «від сьогодення – до минулого». Другий з цих шляхів, характерний для багатьох публікацій, нерідко призводить до абсолютизації реальних історичних процесів, однолінейно-фаталістичному їх поясненню і у результаті до підміни об'єктивного аналізу історії об'єктивізмом [11]. «Основна теза об'єктивізму – «в історії немає умовного способу» …Раз усе відбувалося саме так, значить це повною мірою пояснюється історичною необхідністю, специфічними умовами того часу» [11]. Запобігання односторонньо-об'єктивістському підходу в історичному дослідженні вимагає поєднання обох векторів розгляду. При цьому провідну роль в системному аналізі історії грає вектор «від минулого – до майбутнього», що створює можливість відображення історичного процесу в його реальній суперечності, багатоваріантності, стохастичності. «Достовірно діалектичне мислення повинне ставити … цілу низку … запитань: «А чи були інші можливості розвитку, які були об'єктивні передумови для реалізації тих або інших можливостей, як вплинув суб'єктивний чинник на вибір саме цієї можливості, яка ідейна боротьба супроводжувала цей вибір, які результати дав цей варіант і до чого могли б привести інші варіанти … і, нарешті, якою ціною були досягнуті наявні результати?» [11].

Таким чином, принцип альтернативності включає разом з орієнтацією на варіантне бачення динаміки також вимогу аналізу взаємообумовленості і взаємовпливу альтернатив, оцінку їх з точки зору співвідношення витрат і результатів, що досягаються, виявлення на цій основі оптимальних альтернатив і зіставлення їх з тенденціями, що реалізувалися.

- Нелінійний підхід до дослідження системної динаміки обумовлений властивими великим системам властивостями циклічності процесів, нерівномірності їх фаз, зигзагоподібностії тенденцій. Облік цих системних особливостей динаміки приводить в методологічному плані до вимоги «…делінеаризації» процесу пізнання…». [12, с. 105]. Відмова від лінійного представлення системних процесів пов'язана, передусім, з їх циклічністю. Відображення циклу системної динаміки припускає його розбиття на якісно різні фази, що мають різну спрямованість і що спільно утворюють завершену послідовність етапів функціонування або розвитку об'єкту (відтворення, забезпечення різних функцій, здійснення життєвого циклу, формування якісно нової цілісності і тому подібне). «Строго розрізняти етапи, різні за своєю природою, тверезо досліджувати умови їх проходження…». – ця вимога виражає, по суті, ідею етапного підходу до дослідження системних циклів [13, с. 131]. Слід зазначити, що «цикл розвитку не обов'язково повторюється. Циклічність … означає лише залежність конкретного ходу розвитку від необхідної послідовності його етапів» [14, с. 43]. Актуальною і складною проблемою є оцінка характеру незавершеного циклу розвитку системи по його початкових фазах. Суперечність сил і тенденцій, діючих на цих фазах, їх співвідношення, що міняється, часто не лише заважають представити цілісний зигзаг циклу, але і створюють помилкове уявлення про його характер.

Таким чином, характер незавершеного циклу розвитку не можна лінійно екстраполювати виходячи лише з його минулих фаз. Адекватна оцінка якісної своєрідності і функціональних наслідків циклу вимагає представляти його цілісний зигзаг в єдності протилежних тенденцій, в охопленні як вже реалізованих, так і майбутніх (прогнозованих) фаз, у взаємообумовленості і системній зчепленості цих фаз.

Другий аспект нелінійного підходу до дослідження системної динаміки пов'язаний з розгалуженістю процесів, нерівномірністю і стохастичністю в здійсненні їх фаз, суперечливою взаємодією різнопорядкових етапів і тому подібне. Спільно ці чинники призводять до багатовимірності, різнонаправленості, суперечливої зигзагоподібності траєкторій системи, особливо в аспекті розвитку.

Третій аспект нелінійності в системно-динамічному дослідженні пов'язаний з ефектом інверсії. Суть його в тому, що виникнення якісно нового в процесі розвитку відбувається зазвичай не у результаті спрямованої лінійної трансформації старого, а в результаті розвитку латентних властивостей, побічних тенденцій, випадкових мутацій, що не мали спочатку прямого відношення до цього нового.

6. Дослідження організаційно-інтеграційних чинників цілісності системи включає дві групи проблем. Перша пов'язана з відображенням організаційних чинників, що забезпечують функціональну орієнтованість конструкції і динаміки, друга – з питаннями сполучення основних системних характеристик в інтегроване ціле. Основними з проблем першої групи є: а) вивчення організаційних механізмів і процесів управління; б) аналіз форм ресурсного і інформаційного забезпечення, їх відповідності потребам управління; в) з'ясування способів сполучення ланок системи, що управляють і виконавських, надійності і адекватності цих сполучень для реалізації управляючих дій. У методологічному плані при дослідженні цих проблем значущі наступні моменти. По-перше, незважаючи на наявність великої і різнопланової літератури, присвяченої аналізу управління, існуючим трактуванням цього системного явища у ряді випадків властива деяка однобічність і спрощеність. Це виражається в гіпертрофії ролі принципу зворотного зв'язку, тяжінні до централізованих схем ієрархічного управління, розгляді керованих ланок як пасивні об'єкти управляючої дії. На сучасному етапі назріла необхідність істотного доповнення і переосмислення теоретичних моделей управління. Приміром, концепція зворотного зв'язку, як загального механізму управління, вимагає доповнення як в аспекті більш простіших механізмів.

По-друге, при дослідженні проблем управління нерідко з поля зору фахівців зникають питання адекватного і надійного виконання управляючих дій, функціонального сполучення управляючих і старанних ланок, поєднання управляючих дій на об'єкт з само організаційними процесами, що відбуваються в ньому. Тим часом для вищих систем, керовані елементи яких носять активний характер, ці питання істотні і у багатьох випадках вони вказують на найбільш слабкі ланки організаційного механізму.

Дослідження проблем з'єднання системних характеристик в інтегроване, функціональне ціле включає наступні основні напрями: а) визначення системоінтегруючих і системоруйнуючих чинників, їх співвідношення; б) дослідження взаємовпливу і меж зміни основних системних параметрів у рамках функціонального цілого; в) виявлення властивих системі інтегральних (емерджентних) якостей, оцінка їх з точки зору функціональних критеріїв.

- Визначення системоінтегруючих і системоруйнуючих чинників, їх співвідношення – є завданням, що виражає одну з істотних методологічних установок системного дослідження. Вона задає орієнтацію, необхідну для переходу від дескриптивно-описового до конструктивно-пояснювального відображення, пов'язаного з сутнісним аналізом, прогнозуванням, перетворенням або вдосконаленням системи. «Встановлення системоутворюючих, системозбережуючих і системоруйнуючих чинників є початковим пунктом системного аналізу, – вважає В. А. Ганзен. Наступний крок полягає у визначенні функцій і структур … після чого вивчаються стани і процеси, властивості і поведінка систем» [15, с. 161]. На відміну від В.А. Ганзена ми вважаємо встановлення інтегруючих і руйнівних чинників системи не початковим, а одним із завершуючих пунктів системного дослідження. Адже обґрунтоване судження про ці чинники може бути сформоване лише на основі знання усіх інших характеристик системи і їх співвідношення.

- Дослідження взаємовпливу і меж зміни основних системних параметрів у рамках функціонального цілого також є істотним аспектом цілісного відображення. Як один з напрямів розробки цього аспекту можна вказати питання про обумовленість якісних і кількісних меж динаміки конструкційними характеристиками системи, її базовими стосунками.

- Виявлення загальних і специфічних інтегральних (емерджентних) системних якостей. Серед загальних інтегральних якостей в практичному плані найбільш суттєві організованість, стохастичність, лабільність і інерційність. Дослідження організованості створює основу для оцінки функціонального потенціалу системи, її ефективності (результативності, економності і надійності), можливостей практичного використання. Облік стохастичності потрібний для оцінки інтенсивності перешкодоутворюючого «фону» випадкових чинників і для визначення міри передбачуваності дій системи. Характеристики лабільності і інерційності істотні для визначення еволюційної перспективності системи, можливостей і темпів її перетворень. У дослідженні специфічних емерджентних якостей значущо, передусім, виявлення функціональних характеристик, що визначають можливості і умови вирішення актуальних протиріч системи.

7. Відображення комплексу «система-середовище» і його порівняльний аналіз в метасистемному полі. Основні проблеми цього завершального етапу процедурного циклу відображення системних параметрів пов'язані з виявленням зовнішніх детермінант цілісності об'єкту, характеристик його місця і якісного статусу відносно актуальних сфер дійсності, створенням передумов для виявлення його сутнісних закономірностей. Методологічними орієнтирами при реалізації цього етапу виступають наступні вимоги:

- Відображення системи з боку середовища. Синтез окремих системних параметрів в інтегральний образ цілого, виконаного «зсередини», не може бути повним без погляду на це ціле і його прояви ззовні, з боку середовища. Такий підхід є однією з граней реалізації принципу зовнішнього доповнення Ст. Віра [16, с. 273]. Якщо на одному з попередніх етапів досліджувався взаємовплив системи і середовища, то на цьому етапі завдання принципово інші. Вони включають: а) виявлення таких особливостей стосунків цілого і частин і таких інтегральних проявів, які «невидимі» зсередини, у рамках системи; б) коригування і доповнення «внутрішнього» синтезу «зовнішнім». Слід зазначити, що вихід за рамки системи і її відображення з боку середовища є однією з важливих умов вирішення дослідницьких протиріч і парадоксів, нерозв'язних (чи важковирішуваних) у рамках системи. Зовнішній розгляд як би «загострює», робить чіткішими тенденції і прояви об'єкту, особливо, що ледве намічаються. Тим самим, воно є одним з методів контрастування. У аспекті синтезу цілісного образу системи розгляд ззовні забезпечує об'ємніше бачення, точніше взаємодоповнення і сполучення описів різних аспектів системи.

- Зіставлення системи з іншими системами. Таке зіставлення залежно від завдань дослідження може здійснюватися в цілому ряду напрямів: з системами того ж або близького роду; з системами – конкурентами, з ієрархічно вищестоящими і нижчестоячими системами, з власними попередніми або майбутніми станами. Порівняльний аналіз дозволяє виявляти загальні риси і закономірності ширшого масштабу, ніж ті, які можуть бути встановлені у рамках системи. Він також є важливим засобом контрастування, загострення, виявлення тенденцій і деталей, «невидимих» у рамках системи. «Порівняння цієї системи з іншими, в якомусь відношенні їй близькими, для виявлення ізоморфізму або гомоморфіз-

му... має... евристичне значення, допомагаючи виявленню законів організації об'єкту дослідження, які до цього виявлялися невловимими» [9, с. 25]. Необхідно відмітити, що порівняльний аналіз може дати адекватні результати лише при належному обліку діалектики тотожності і відмінності.

- Побудова для цього об'єкту системи об'єктів того ж роду і дослідження її закономірностей. Ця вимога є одним з центральних і найбільш характерних положень системної концепції Ю.А. Урманцева [6, с. 109]. «Побудова об'єктів-систем одного і того ж роду... підсумовує результати попереднього етапу розвитку цієї галузі знання... дає початок новому етапу в її розвитку... У ряді випадків побудова системи об'єктів одного і того ж роду дорівнює створенню нової теорії». [6, с. 126-127].

Висновки і пропозиції. Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що роль системної процедури дослідження виконує методологічний алгоритм системного підходу, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів об'єкту. Він забезпечує доповнення, поглиблення і концептуальне «загострення» системного образу об'єкту під кутом його зовнішніх вимірів з боку актуального середовища і з позицій закономірностей макросередовища.

Отже, щоб провести системно-аналітичне дослідження відповідно до системних параметрів об'єкту необхідно спонукати дослідників до подальших теоретичних вишукувань у даному напряму, а саме у створенні додаткових передумов підвищення цілісності теоретичного образу в процесі синтезу і його органічного включення в загальну картину дійсності. Таким чином, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть більш ефективному функціонуванню соціально-економічних систем, і можуть бути подальшим розвитком методології сучасної теорії управління.

Список літератури:

1. Сухотин Ю.В. Политическая экономия – вширь или вглубь / Ю.В. Сухотин // Экономика и организация промышленного производства. – М.: Прогресс, 1988. – № 11. – С. 3-17.
2. Кочергин А.Н. Экологическое знание и сознание / Кочергин А.Н., Марков Ю.Г., Васильев Н.Г. – М.: Наука, 1987. – 222 с.
3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 27 / В.И. Ленин. – М.: Политиздат, 1979. – 645 с.
4. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 39. / В.И. Ленин. – М.: Политиздат, 1979. – 625 с.
5. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем / А.И. Уемов. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
6. Система. Симметрия. Гармония / [Под ред. В.С. Тюхтина, Ю.А. Урманцева]. – М.: Мысль, 1988. – 318 с.
7. Анохин П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы / П.К. Анохин. – М.: Наука, 1978. – 400 с.
8. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного похода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
9. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа) / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
10. Лем С. Сумма технологи / С. Лем. – М.: Мир, 1968. – 608 с.
11. Марков В.И., Шимчук Т.А. Альтернативное мышление и бюрократический объективизм в истории / В.И. Марков, Т.А. Шимчук // Методологические проблемы активизации человеческого фактора в условиях перестройки: Тезисы конференции, Ч. 1. – Кемерово, 1988. – С. 19-21.
12. Бойко В.С. Предпосылки и начало самоорганизации / В.С. Бойко // Философские науки, 1988. № 10. – С. 104-107.
13. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 9. / В.И. Ленин. – М.: Политиздат, 1979. – 615 с.
14. Южаков В.Н. Организация процесса развития. Объективные закономерности, познание и управление / В.Н. Южаков. – Саратов: Изд-во СГУ, 1986. – 158 с.
15. Ганзен В.А. Системные описания в психологи / В.А. Ганзен. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 176 с.
16. Бир Ст. Кибернетика и управление производством / Бир Ст. – М.: Наука, 1965. – 391 с.

Таран-Лала Е.Н.
ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»

СИСТЕМНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СИСТЕМНЫХ ПАРАМЕТРОВ ОБЪЕКТА

Аннотация
В статье определен циклический комплекс исследовательских этапов и обоснован методологический аппарат системно-аналитического исследования объекта. Рассмотрен методологический алгоритм системного подхода. Объяснено с точки зрения системно-аналитического исследования объективное существование системных параметров объекта. Показана взаимосвязь внешних измерений со стороны актуальной среды и с позиций закономерностей макросреды. Научно сформированы и определены методологические принципы обеспечения оптимального характера исследовательских действий на каждом из этапов системной процедуры.
Ключевые слова: системно-аналитическое исследование, методологический аппарат, системные параметры, циклический комплекс, методологический алгоритм.

Taran-Lala O.M.
University UkrCoopUnion «The Poltava University of the Economy and Trade»

SYSTEM-ANALYTICAL RESEARCH OF SYSTEM PARAMETERS OF OBJECT

Summary
In the article the cyclic complex of the research stages is certain and the methodological vehicle of system-analytical research of object is reasonable. The methodological algorithm of approach of the systems is considered. Objective existence of system parameters of object is explained from the point of view of system-analytical research. Intercommunication of the external measuring is shown from the side of actual environment and from positions of conformities to law of macroenvironment. Methodological principles of providing of optimal character of research actions are scientifically formed and certain on each of the stages of system procedure.
Keywords: system-analytical research, methodological vehicle, system parameters, cyclic complex, methodological algorithm.

УДК 061.2(477):005.7

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Теліженко О.М., Байстрюченко Н.О., Горяйнова О.Ю.
Сумський державний університет

Проведений аналіз основних досліджень і публікацій з приводу особливостей діяльності громадських організацій як невід'ємної частини суспільного ладу. Проаналізовані та згруповані погляди зарубіжних авторів на проблеми функціонування громадських організацій. Розглянуті відомі організаційні структури громадських організацій. Досліджені питання впливу браної схеми управління на ефективність діяльності громадської організації. Запропоновано удосконалені типи організаційних структур для громадських організацій України.
Ключові слова: організаційна структура, громадська організація, діяльність, формування.

Постановка проблеми. Український громадський рух у другому десятилітті ХІ століття нарешті почав набирати достатніх обертів задля існування як третього сектору в Україні, але досі фактично немає рекомендацій чи правил для забезпечення ефективного його функціонування. Тому зараз, на рівні з проблемою правильного конструювання організаційної структури підприємств, постає питання формування її у неприбуткових, тобто громадських, організаціях. Цим визначається актуальність поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційна структура, як елемент функціонування утворень, орієнтованих на отримання прибутку, тільки відносно нещодавно почала асоціюватись із організаціями людей заради досягнення спільної соціальної мети. Тому останні 24 роки символізували втрачений недержавними організаціями час, а отже і втрачені можливості завоювання сектором громадських організацій авторитету серед українців, особливо після півстоліття тотальної недовіри до громадського сектору як до частини комуністичної системи.

На сьогоднішній день, із початком активного формування громадянського суспільства та щороку все більшої актуалізації уваги на проблемах правильного менеджменту персоналу та організації в цілому, набуває актуальності питання удосконалення структури управління громадською організацією.

Дослідження громадських організацій як невід'ємної частини суспільного ладу, розпочалося ще у 70-80 роках у країнах Західної Європи та Америки. Науковцями були проаналізовані проблеми, які стосувалися правильної організації роботи громадських організацій, намагаючись методом глибокого аналізу та дослідження громадських процесів допомогти недержавним організаціям (НДО) розвиватися швидше та ефективніше. Зокрема, вагомий внесок у розвиток науки про організацію функціонування громадських організацій (ГО) зробили британські дослідники Д. Маккіт [4], Д.Білліс [2], американська дослідниця Ребекка Бордт [3]. Вони заклали фактичну основу вивчення теорії організації для НДО, формуючи при цьому різні позиції щодо досліджуваного питання. В табл. 1 приведений аналіз поглядів науковців на проблеми функціонування громадських організацій.

Виділення раніше не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, питання формування організаційної структури ГО в Україні досліджено недостатньо. Серед українських досліджень однією з основних є публікація Еліни Анцут, у якій авторка аналізує типові для України структури недержавних організацій,обґрунтовуючи їх доцільність більше з юридичної точки зору («Створення ефективної структури громадської організації») [1].

Роль громадських організацій в Україні, як наслідок командно-адміністративної моделі управління у СРСР, частиною якого вона була донедавна, була недооціненою. Разом з тим, розвинені країни світу давно почали займатися формуванням ефективного третього сектору, розробляючи для недержавних організацій дієві методи управління кадрами, продумуючи найкращі моделі їх структури. Внаслідок цього країни Європи та Америки нині мають змогу перекласти деякі суспільно-важливі обов'язки на ГО, а Україна стоїть на шляху формування нового підходу до недержавного сектору.

Мета статті. Головною метою даною роботи є аналіз та розробка рекомендацій щодо формування організаційної структури громадської організації.

© Теліженко О.М., Байстрюченко Н.О., Горяйнова О.Ю., 2015

Таблиця 1

Внесок авторів у дослідження проблеми функціонування громадських організацій

Автор	Наукові погляди, внесок у дослідження діяльності ГО
Р. Бордт	вважала, що ГО, членами яких є жінки повністю різняться від усіх інших подібних організацій, приписуючи їм здатність подолати бюрократичну систему всередині своїх лав та спроможність побудувати ефективну структуру з початку функціонування організації [3, 46]
С. Мукаса, Муно Тремудо	провели аналіз громадського сектору їх країн(С.Мукаса-Уганда, М.Тремудо-Мексика, Португалія), наводячи рекомендації для ефективнішої організації роботи всередині ГО
Д. Білліс, Дж. Маккіт	стверджували, що гендерний поділ у питаннях громадських організацій не грає визначної ролі, описуючи типові для кінця 20-го століття організаційні структури, що потребували термінового переформатування через свою граничну неефективність [2, 118].
А. Табесеге	розробив рекомендації для створення організаційної структури та ефективного менеджменту громадських організацій

Джерело: розроблено авторами

Виклад основного матеріалу. На даний час гостро постає питання необхідності ефективної діяльності громадських організацій задля сприяння реформування країни. Однак, досить невелика кількість об'єднань громадян в Україні може функціонувати належним чином через недостатній рівень організованості. При цьому, однією з причин може бути невибудувана (або непрацююча) з моменту створення організаційна структура, що не дозволяє налагоджувати достатній рівень координованості між складовими частинами організації, і, як наслідок, ефективно працювати колективу.

Ребекка Бордт є однією з науковців, хто безпосередньо досліджував структуру некомерційних організацій. Однак своє дослідження вона провела виключно на жіночій структурі некомерційних організацій Нью-Йорку. У своїй науковій праці вона описує поділ організаційних структур на два типи: бюрократичний та колективний [3, с. 54]. Також Р. Бордт, протестувавши основні фактори, що впливають на організаційну структуру, назвала як найбільш вагомі, такі: ідеологія, завдання організації, середовище, масштабність (локальна, загальнодержавна, міжнародна) та вік членів [3, с. 55]. Результатом і дослідження є висновок, що вік є найбільш важливим прогностичним фактором структури, що ставили під сумнів інші дослідники НДО, зокрема і Дж. Маккіт. Дослідниця провела опитування, яке показало, що організації з вищим показником середнього віку членства як правило є більш забюрократизованими і навпаки.

Разом з тим, Р. Бордт зробила висновок про те, що навколишнє середовище (державне фінансування і відносини з іншими організаціями) та розмір (масштаби) організації є не надто важливими факторами, що впливають на її організаційну структуру. Цей висновок суперечить класичному дослідженню, про який у своїй науковій праці говорить Нуно Темудо. Відповідно до інформації, наданої ним у статті «Організаційне середовище та структура НДО Мексики та Португалії» соціологи Aston Group, проаналізувавши вплив мети існування, права власності, технології, розміру і залежності від формальної структури, вони прийшли до висновку, що масштаби організації та зовнішнє середовище є важливими прогностичними факторами структури. Чим більші масштаби, тим більш структурованою має бути організація [9].

Саме тому, переважна більшість закордонних вчених-дослідників функціонування НДО визначають тісний зв'язок зовнішніх факторів та структури управління, однак їхні думки щодо цього розходяться у трьох напрямках:

- зовнішнє середовище зумовлює певну конкретну схему управлінської структури (у рамках цієї теорії головною є теза про те, що тільки найбільш пристосовані громадські організації здатні вижити в умовах зовнішнього впливу);
- структура ГО визначається факторами зовнішнього середовища;
- зовнішнє середовище та структура НДО не пов'язані між собою.

Але ключовою на даному етапі є друга теорія, підтримувана, зокрема, і Нуно Темудо, і Д. Маккітом, і Д. Біллісом.

Отже, у той час, як зарубіжні дослідники громадських організацій стверджують, що організаційна структура НДО може бути бюрократичною або колективною, українська дослідниця Еліна Анцут виділяє дві типові організаційні структури, що функціонують у громадських організаціях: вертикальну (або авторитарну) та горизонтальну (демократичну, командну) [1]. Переваги та недоліки кожної з них наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз основних типів традиційних організаційних структур громадських організацій

Критерій	Вертикальна структура (авторитарна)	Горизонтальна структура (командна, демократична)
Сфера застосування	поширена серед найбільш відомих та чисельних ГО України (Фундація регіональних ініціатив, Просвіта, Спілка ветеранів України...)	притаманна більшості НДО Америки та Західної Європи
Переваги	- вважається ефективнішою, оскільки дозволяє концентрувати усю повноту влади у руках декількох осіб, що стоять на її чолі; - дає можливість керівництву приймати швидкі рішення у разі виникнення небезпечних ситуацій	- стимулює новації, креатив, творчий підхід; - передбачає самосвідомість усіх членів організації, як форму контролю над їх роботою, отже передбачає «природний відбір» членів ГО, що здатні працювати ефективно самі
Недоліки	- через фактичну узурпацію влади, рідко відбувається впровадження у діяльність ГО чогось принципово нового	- необхідно спершу виробити стійку систему стримувань та мотивацій для працівників, щоб регламентували внутрішній порядок ГО; - менш ефективна, адже людина за своєю природою потребує контролю

Джерело: розроблено авторами

Отже, як видно із табл. 2, ефективно вибудувана структура громадських організацій, що працюють у різних сферах чи мають різний якісний склад учас-

ників, різнитиметься. Зокрема, якщо ГО працює за певним конкретним напрямком, без перспектив на розширення сфери своєї діяльності та впливу, вона може мати горизонтальну організацію управління, при цьому кожен її член буде зацікавлений у виконанні якогось сектору роботи за рахунок, в основному, власних інтересів (Спілки ветеранів, афганців, інвалідів тощо).

Для ГО з вертикально орієнтованою структурою управління важливим аспектом є наявність продуманої корпоративної культури. Це пов'язано з тим, що переважна більшість громадських організацій, що не мають більш конкретного спрямування та можуть спонтанно розширювати сферу діяльності, є молодіжними, тобто їх члени зазвичай ще навчаються, або тільки закінчили навчання. Оскільки молодь – найактивніша та найвеселіша частина населення, варто тримати командних дух ГО на такому рівні, аби виконувати навіть рутинну роботу членству було цікаво. Саме тому немаловажливу роль у діяльності ГО відіграє успішний процес командотворення, що стає можливим за наявності кваліфікованого командного тренера.

Говорячи про демократичну структуру управління НДО, як найбільш поширену у країнах Західної Європи та Америки, як приклад можна зазначити таку загальновідому міжнародну громадську організацію, що має великі масштаби, як «Грінпіс» («Greenpeace»). Враховуючи кількість представництв організації у різних країнах усього світу, «Грінпіс» на етапі розширення був змушений скласти організаційну структуру, що забезпечувала б ефективне керування усіма підрозділами. Організаційна структура ГО Greenpeace представлена на рис. 1.

Рис. 1. Організаційна структура міжнародної ГО «Грінпіс»

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

Всередині кожного підрозділу ГО «Грінпіс» – функціонує ще одна підструктура, створена за демократичним принципом. Працівники кожного осередку поділяються на організаторів та планувальників, який, відповідно, планують майбутні можливі акції осередку, та втілюють їх у життя. Всі працівники знаходяться у підпорядкуванні голови осередку, що, у свою чергу, підпорядковується головному офісу організації. Волонтери та активісти є, скоріше, інструментами, за допомогою яких організація проводить свої акції, тобто вони також є підопічними нижчим за ієрархією підпорядкування працівникам осередків. При чіткій ієрархічній вибудованості структури організації, кожен працівник та волонтер може ініціювати захід чи акцію, тобто ініціатива в організації вітається, та жорсткий контроль над членами організації встановлюється лише під час навчань ненасильницьких дій, що є візитівкою цієї ГО. Широковідомо, що «Грінпіс» вже більше ніж 40 років успішно функціонує як найбільша природоохоронна організація, що має великий вплив, завдячуючи, не в останню чергу, своїй чітко та вірно вибудуваній структурі командного типу.

Ліванський тренер-консультант корпорацій Західної Азії, Афіф Табесеге, який співпрацює з громадськими організаціями, визначає формування організаційної структури як найперше та фундаментальне у діяльності недержавної організації. Роботу по формуванню організаційної структури можна поділити, згідно з його підходом, на 4 етапи – встановлення ролей та відповідальності, встановлення порядку та реалізація процесу залучення нових людей в організацію, тренінги для членів НДО, оцінка ефективності та вдосконалення. Афіф Табесеге зазначає, що багато НДО формують структуру на основі персоналу, структуру добровольців, або просто створюють комітети. Деякі ГО не формалізують сформовану організаційну структуру, окрім керівного механізму. Саме тому, прийнявши стратегію адміністративного менеджменту, структуру необхідно переформатувати, щоб вона краще відповідала поточним потребам і забезпечувала простір для зростання у майбутньому [7].

Разом з тим, стверджувати, що українські НДО мають тільки організаційні структури вертикального типу теж не можна. Багато організацій всеукраїнського масштабу, мають схожу до наведеної вище структуру. Зокрема, всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодіжний націоналістичний конгрес», що має центральний офіс та осередки у інших містах України, має фактично таку саму організаційну структуру, як і ГО «Грінпіс», за винятком маленького нюансу – відсутності волонтерської ланки на рівні осередків. Будучи доволі чіткою, регламентованою, демократична організаційна структура допомагає скоординовувати роботу усієї організації у найкоротший термін.

Українська ж специфіка громадського руху, на відміну від специфіки інших країн потребує іншого підходу. Одним із варіантів є впровадження авторитарної організаційної структури, що дозволить керівнику, спільно з колективом, продумувати подальшу діяльність ГО, а потім у фактично одноосібному порядку ділити те, що необхідно зробити, на сектори, і доручати членам організації завдання для виконання. Таким чином у організації за кожним членом організації буде закріплено певний напрямок роботи, за який він буде відповідати, що практично унеможливлює спільну відповідальність за провал та дозволяє корегувати ефективність діяльності методом заміни несправної частини механізму.

Іншим варіантом вбачається впровадження дещо нетрадиційних для ГО структур, що притаманні для організацій підприємницького типу: матричної чи проектної. Якщо громадська організація займається різними видами діяльності, як-то соціальна робота, просвітницька робота із учнями та студентами, організація розважальних заходів тощо, які реалізовуються періодично, більш застосовуваною є проектна структура. Таким чином, формуватиметься команда для виконання окремого завдання, наприклад, організації заходу чи соціальної роботи з різними верствами населення, і по його закінченню вона переформатовуватиметься для виконання іншого проекту. Основними недоліками даної структури в даних умовах є можливість привнесення деструктиву, чи хаосу, у діяльність організації. Однак, дані обмеження можуть бути ліквідовані в умовах присутності кваліфікованого лідера.

Матричну структуру можна використовувати організаціям, що мають невелику кількість членів, але при цьому функціонують у багатьох сферах діяльності. Саме тому зручним буде призначення відповідальних по кожному з напрямків, а усіх інших розподілити таким чином, аби кожен мав змогу займатися не однією справою та ніс відповідальність за роботу перед кількома людьми, що знаходяться вище в організаційній структурі.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши досвід різних громадських організацій крізь призму поглядів закордонних та українських науковців, можна зробити наступні висновки.

Дослідники визначають організаційну структуру одним із визначальних факторів для ефективного функціонування громадських організацій, що, у свою чергу, залежить від багатьох чинників.

Для ГО, створених в Україні, можливим є запровадження, окрім традиційних організаційних структур (горизонтальної та вертикальної) такі характерні для підприємств – матричну та проектну структури.

Вітчизняними науковцями проблема формування організаційної структури громадських організацій досліджена недостатньо. Разом з тим, необхідно враховувати, що у країні швидко зростає третій сектор, спроможний допомогти суспільству пережити радикальні зміни та контролювати сам процес їх впровадження.

Список літератури:

1. Анцут Е. Створення ефективної структури громадської організації [Електронний ресурс] / Е. Анцут // Режим доступу: http://civicua.org/library/view.html?topic=1903379&folder=6779
2. Billis D., MacKeith J. Organising NGOs: challenges and trends in the management of overseas aid / Mackeith Joe, Dan Billis. – London: Centre for Voluntary Organization, 1993. – 312 p.
3. Bordt R. The Structure of Women's Nonprofit Organizations / Bordt Rebecca L. – Indiana: Indiana University Center on Philanthropy Series in Governance, 1998 – 128 p.
4. MacKeith J. NGO management: a guide through the literature Unknown Binding / MacKeith Joe. – London: Centre for Policy Studies, 1993. – 286 p.
5. Mukasa S. Are expatriate staff necessary in international development NGOs? A case study of an international NGO in Uganda [Electronic resource] / S. Mukasa // Link to: http://core.kmi.open.ac.uk/download/pdf/96253.pdf
6. Tabsh A. Creating Organizational Structures that Work [Electronic resource] / A. Tabsh // Link to: http://afiftabsh.com/2011/09/24/creating-organizational-structures-that-work
7. Tabsh A. Human Capital Management in NGOs [Electronic resource] / A. Tabsh // Link to: http://afiftabsh.com/tag/ngo-structure/http://afiftabsh.com/tag/ngo-structure/
8. Ted Fickes Greenpeace Spain integrates data and mobilisation to push campaign power to people [Electronic resource] / T. Fickes // Link to: http://www.mobilisationlab.org/greenpeace-spain-integrates-data-and-mobilisation-to-push-campaign-power-to-people/
9. Themudo N. Organisational environment and NGO structure in Mexico and Portugal: what does the literature tell us? [Electronic resource] / N. Themudo // Link to: http://www.icnl.org/programs/lac/mexico/organisational-environment-and-ngo-structure-in-mexico.pdf

Телиженко А.М., Байстрюченко Н.О., Горяйнова А.Ю.
Сумский государственный университет

АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация
Проведен анализ основных исследований и публикаций по поводу особенностей деятельности общественных организаций как неотъемлемой части общественного устройства. Проанализированы и сгруппированы взгляды зарубежных авторов на проблемы функционирования общественных организаций. Рассмотрены известные организационные структуры общественных организаций. Исследованы вопросы влияния выбранной схемы управления на эффективность деятельности общественной организации. Предложены усовершенствованные типы организационных структур для общественных организаций Украины.
Ключевые слова: организационная структура, общественная организация, деятельность, формирование.

Telizhenko O.M., Baistriuchenko N.O., Horiainova O.Yu.
Sumy State University

ANALYSIS OF THE FEATURES OF FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE NGO

Summary
The analysis of basic research and publications about the features of private organizations as an integral part of the social system. Analyzed and grouped views of foreign authors to problems in the functioning of NGOs. Considered known organizational structures of NGOs. Investigated the impact of a properly chosen control scheme on the performance of NGOs. A improved types of organizational structures for NGOs in Ukraine.
Keywords: organizational structure, NGO, activity, formation.

УДК 330.101.542:65.012.8

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ткачук Г.Ю.
Житомирський державний технологічний університет

Досліджено історичні передумови формування понятійного апарату в сфері економічної безпеки підприємства. Розглянуто підходи вчених-економістів сучасності до сутнісного наповнення поняття економічної безпеки. Проведено критичний аналіз основних визначень із зазначенням їх сильних та слабих сторін. Здійснено узагальнення існуючих підходів до визначення сутності економічної безпеки та запропоновано авторське бачення даного поняття. Окреслено основні напрямки подальших досліджень в сфері економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, захисний підхід, ресурсно-функціональний підхід, комплексний підхід, вузько функціональний підхід.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки суб'єкти господарювання організують свою діяльність в умовах невизначеності та непередбаченості. Економічна криза ще більше загострила та сформувала передумови для виникнення різного роду небезпек і загроз діяльності підприємств. Ситуація, яка виникла потребує від господарюючих суб'єктів швидкої реакції на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі та вирішення питань, пов'язаних із фінансовою, виробничою, технологічною, інвестиційною та інформаційною сферами діяльності. Отже, забезпечення економічної безпеки стає необхідною умовою для успішної діяльності підприємств, його виживання та розвитку.

Економічна безпека наразі є одним із пріоритетних функціональних напрямків безпеки. Глобалізація та загострення конкурентної боротьби актуалізують питання пов'язані з визначенням сутності економічної безпеки, що в кінцевому підсумку дадуть можливість точно встановити методи та інструменти її забезпечення. Таким чином, точне розуміння сутності поняття економічної безпеки стає необхідною умовою для забезпечення нормального функціонування та розвитку господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним із економічною безпекою підприємства присвячені праці таких видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, як: О. Арєф'єва, Л. Бендіков, В. Забродський, О. Ляшенко, Є. Олейніков, Т. Соколенко, Т. Сухорукова, В. Тамбовцев, В. Шликов, В. Ярочкін та ін. В той же час, питання щодо розуміння сутності економічної безпеки підприємства потребують більш детального дослідження через відсутність єдиного підходу до її розуміння, а й отже залишаються актуальними і потребують подальшого наукового дослідження.

Мета дослідження. Виходячи із актуальності наукового дослідження, метою статті є узагальнення досвіду існуючих підходів до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства», із характеристикою основних етапів її еволюції.

Виклад основного матеріалу. Історичні передумови формування понятійного апарату в сфері економічної безпеки підприємства обумовлені набуттям Україною незалежності та розпадом Радянського Союзу. Адже за умов командно-адміністративної економіки, коли не існувало ринкових відносин, держава установлювала плани підприємствам, закріплювала за ними господарські зв'язки, виступала у ролі інвестора і кредитора усіх підприємств, взагалі не виникало потреби і не поставало питань щодо забезпечення економічної безпеки на рівні суб'єктів господарювання. І тільки, з набуттям Україною незалежності, роздержавленням та приватизацією, розвитком ринкової економіки почала виникати потреба у забезпеченні економічної безпеки підприємств.

Перше визначення сутності економічної безпеки підприємства, сформувалося на терені вітчизняної науки у 90-ті рр. XX ст., і було пов'язано безпосередньо із забезпеченням його комерційної таємниці [1; 4; 7; 10; 12; 16; 19; 22]. Даний підхід, як вже зазначалося, обумовлений низкою економічних перетворень в країні, а саме: розвитком різних форм власності та видів підприємницької діяльності, виходом підприємств на відкритий ринок, конкуренцією тощо. На підприємствах гостро постало питання захисту внутрішньої інформації, яка стосується впровадження новітніх технологій, зниження витрат, виробництва конкурентоспроможної продукції та інших конкурентних переваг, одним словом – інтелектуальної власності, від конкурентів. Саме тому, забезпечення економічної безпеки підприємства спочатку прирівнювався до захисту його інформації [2; 3; 8; 9; 11; 16; 25; 29; 30].

В той час превалювала думка, що захист інформації визначається рівнем безпеки «самої слабої ланки» – персоналу підприємства. На початку 90-тих рр. на підприємствах була впроваджена дворівнева система захисту інформації. Перший рівень забезпечувався збереженням комерційної таємниці службою безпеки підприємства. Другий рівень – створенням колективних настанов за допомогою засобів організаційної культури щодо формування атмосфери «пильності та відповідальності». Таке ставлення до захисту економічної безпеки як до збереження його інформації та комерційної таємниці є досить вузьким та однобоким, адже існує ще низка внутрішніх та зовнішніх факторів задіяних у її забезпеченні.

Перехід до ринкової економіки наприкінці XX ст. змусили під іншим кутом розглядати питання економічної безпеки підприємств. На зміну першому прийшов підхід, який передбачав те, що економічна безпека підприємства знаходиться під безперервним впливом зовнішнього середовища, яке за умов ринкової економіки є досить мінливим та невизначеним. Економічну безпеку почали розглядати як стан, що обумовлений впливом зовнішнього середовища.

За такого підходу під сутністю «економічної безпеки» розуміли такий стан суб'єкта господарювання, який забезпечував йому здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам. Таким чином, економічною безпекою вважали спроможність господарюючого суб'єкта забезпечити стабільність свого існування та розвиток за різних, навіть несприятливих, умов зовнішнього середовища, незалежно від характеру впливу даного середовища на діяль-

© Ткачук Г.Ю., 2015

ність підприємства, а також масштабу і характеру внутрішніх змін [14, с. 35; 15, с. 48; 26, с. 33].

На думку В. Забродського економічна безпека визначається сукупністю сукупність якісних та кількісних характеристик, і, саме головне, які «...відображають здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх та внутрішніх економічних загроз» [14, с. 35]. Як ми бачимо, автор виділяє спроможність підприємства розвиватися в процесі адаптації до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Т. Соколенко розглядає економічну безпеку підприємства з точки зору адаптивності його стратегічного потенціалу. За умови неможливості стратегічного потенціалу пристосуватися до умов зовнішнього середовища виникає загроза втрати економічної безпеки, яка полягає у втраті конкурентних позицій на ринку, погіршення фінансово-економічного стану тощо [21]. Т.Г. Сухорукова у своїй роботі [15] наголошує на тому, що економічна безпека є складовою конкурентоспроможності підприємства. У даному випадку ми погоджуємося із автором, адже економічна безпека може бути вагомою конкурентною перевагою, спроможною забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку.

В рамках «імовірності настання небажаної зміни», а отже впливу на діяльність суб'єкта господарювання зовнішніх та внутрішніх факторів розглядає економічну безпеку В. Тамбовцев [24], характеризуючи її певним набором внутрішніх параметрів життєздатності підприємства. Зміна комбінації даних параметрів визначає ступінь «небажаності змін» зовнішнього середовища. Таким чином, автор припускає те, що зовнішнє середовище може лишатись стабільним протягом довгого періоду часу, що само по собі неможливо. Адже мінливість зовнішнього середовища характеризує його постійний стан, а стабільність – навпаки є тимчасовою характеристикою. У процесі господарювання майже неможливо спрогнозувати ймовірність настання небажаних змін, які крім того потрібно ще ретельно досліджувати та чітко окреслити.

Під подібним кутом зору розглядають економічну безпеку Д. Ковальов та Т. Сухорукова, а саме під «...захищеністю всіх боків діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатністю швидкого усунення різноманітних загроз та пристосованість до умов, що створилися, які не позначається негативно на діяльності підприємства» [15, с. 48]. Проте, незрозумілим у даному визначенні вбачається необхідність пристосовуватись до умов «...які не позначається негативно на діяльності підприємства».

Л. Бендіков вбачає економічну безпеку підприємства під захищеністю складових його потенціалу від «прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю до відтворення» [6, с. 9]. Даний підхід дає можливість розглядати економічну безпеку з точки зору захищеності складових його потенціалу від зовнішніх та внутрішніх загроз.

У вище перелічених визначеннях відсутнє трактування поняття загроза. Таким чином, незрозуміло що таке загрози, яким чином вони виникають та який механізм та інструменти боротьби із ними. Адже загрози є неодмінним атрибутом ринкового середовища, і, підприємство в процесі функціонування неодмінно стикається з ними. Ще менше ясним видається формулювання «захищеність підприємства», адже незрозумілим залишаються також інструменти, механізми та результати захищеності.

В межах захисного підходу (стану суб'єкта, який обумовлений впливом зовнішнього середовища) окремо виділяють ресурсно-функціональний [14, с. 38]. Його сутність полягає в тому, що економічна безпека розглядається як стан найефективнішого використання ресурсів, внутрішнього потенціалу суб'єкта господарювання, який дає можливість протистояти зовнішньому впливу на підприємство, забезпечуючи при цьому стабільне господарювання та розвиток. Згідно даного підходу виділяють сім функціональних складових забезпечення економічної безпеки: інтелектуально-кадрову, фінансову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну і силову [14, с. 39].

До основних переваг ресурсно-функціонального підходу можна віднести його комплексність, яка передбачає дослідження факторів впливу на неї та процесів її забезпечення, встановлення індикаторів рівня забезпечення функціональної складової економічної безпеки тощо. Поряд із тим, дана перевага може розглядатися як основний недолік даного підходу через широту охоплення основних складових даного визначення. Адже економічна безпека підприємства визначається і з точки зору пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища, і в якості забезпеченості ресурсами та управління ними. При такому багатогранному визначенні втрачається сенс самої безпеки, і, вона набуває рис ефективності підприємства.

Автор не погоджується із точкою зору Є. Олейнікова, який під економічною безпекою розуміє «...стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів» [19, с. 138]. Все ж таки на нашу думку, економічна безпека повинна поєднувати у собі й інші механізми й складові елементи.

Також існують спроби описати економічну безпеку з інших точок зору. Подальші дослідження В. Шликова [26] дають змогу зробити висновок, про розширення його погляду на економічну безпеку як «...мінімізацію затрат та збереження контролю над власністю» [27, с. 62; 28, с. 39], що забезпечується шляхом «боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпеченням інформаційної безпеки і правового захисту інтелектуальної власності» [26, с. 48]. Даний підхід вважається неоднозначним, адже незрозуміло яким чином, якими способами та за допомогою яких інструментів має відбуватися боротьба підприємства із недобросовісною конкуренцією. Автор вважає, що дана боротьба повинна відбуватися на державному рівні.

Інші ж розглядають економічну безпеку як наявність конкурентних переваг або систему мір що забезпечує конкурентну стійкість та економічну стабільність підприємства [5; 13; 23]. На нашу думку, це дещо спрощене трактування економічної безпеки. Адже неможливо економічну безпеку порівнювати із конкурентними перевагами здатними забезпечити стійкість та економічну стабільність підприємства. Дійсно, як вже зазначалося, вона може виступити в якості конкурентної переваги, проте забезпечити конкурентну стійкість вона може лише у поєднанні із іншими конкурентними перевагами.

На нашу думку найбільш точним є визначення О.М. Ляшенко, який під економічно безпекою підприємства вбачає «стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігти внутрішні і зовнішні загрози і забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [17, с. 98]. На відміну від інших підходів даний акцентує увагу на тому, що неможливо повністю стовідсотково захистити діяльність підприємства

від впливів зовнішнього середовища, адже воно характеризується високим ступенем невизначеності, динамізму та складності.

У подальших розробках Ляшенко О.М. приділяється окрема увага наявності взаємозв'язку та взаємозалежності між розвитком підприємства та його економічною безпекою, тож зауважимо, що розвиток та економічна безпека дійсно є важливими характеристиками підприємства як відкритої системи. Проте, в той же час відмітимо, економічна безпека по своїй природі відіграючи захисну (охоронну функцію) може негативним чином впливати на розвиток підприємства, істотно гальмуючи його темпи.

Автор цілком погоджується із думкою науковців [18, с. 94-94], які економічну безпеку підприємства вбачають її як «...міру економічної свободи», під якою розуміють «...можливості економічного вибору, що визначається набором доступних альтернатив, при цьому, відсутність або обмеженість можливостей вибору свідчить про низький рівень економічної свободи».

Виділяють також вузькофункціональні підходи, які розглядають окремі аспекти економічної безпеки. На сьогоднішній день широкого розвитку набули підходи щодо визначення сутності економічної безпеки підприємств в залежності від сфери діяльності, форм власності та розмірів. Безперечно виділення вузькофункціональних напрямків є необхідною, адже вони дають змогу більш детальніше зрозуміти сутність економічної безпеки певного виду діяльності та чітко окреслити механізм її забезпечення. Недоліком даних напрямків є неузгодженість авторів у розумінні сутності економічної безпеки, тому виникає велика розбіжність між засобами її забезпечення для різних видів діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження встановлено, що поняття економічної безпеки має досить широкий спектр трактувань, адже почало досліджуватися на терені вітчизняної науки недавно. Вважаємо що економічна безпека є комплексним поняттям, яке безпосередньо пов'язане із впливом зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. А стан економічної безпеки відображає взаємозв'язок між внутрішніми інтересами господарюючого суб'єкта та інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Отже, економічна безпека господарюючого суб'єкта відображає взаємозв'язок та взаємозалежність ступеня його економічного розвитку та міри економічної свободи. Де під економічним розвитком ми розуміємо рівень та ефективність використання складових потенціалу підприємства, а під мірою економічної свободи – гармонізацію інтересів підприємства із інтересами інших господарюючих суб'єктів.

Забезпечення прибутковості, конкурентоспроможності підприємства, його стійкості до змін ринкової кон'юнктури визначають економічні інтереси підприємства. Своєчасне виявлення, попередження і нейтралізація різних видів загроз які дестабілізують діяльність підприємства і загрожують його економічним інтересам, визначення шляхів формування ефективної системи економічної безпеки, механізмів та інструментів її ефективності повинні стати перспективами подальших досліджень.

Список літератури:

1. Алексеенко В. Система защиты коммерческих объектов / В. Алексеенко, Б. Сокольський; под. ред. В.К. Сенчагова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1992. – 195 с.
2. Барсуков В.С. Обеспечение информационной безопасности / В.С. Баскуров – М.: ТЭК, 1996. – 271 с.
3. Батурин Ю.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность / Ю.М. Батурин, А.М. Жоздишевский. – М.: Юридическая литература, 1991. – 297 с.
4. Белов В. Правовая охрана конфиденциальной коммерческой тайны / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. – № 13-14, с. 12-21. – № 15-16, с. 8-27.
5. Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [електронний ресурс] / В.В. Белокуров.– [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http:www.safetyfactor.ru – 20.01.2005.
6. Бендіков Л. Економічна безпека промислового підприємства / Л. Бендіков // Консультант директора. – 2000. – № 2(110). – С. 7-13.
7. Бєлов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О.Ф. Бєлов // Матеріали конференції: «Поглиблення ринкових реформ та стратегій економічного розвитку України до 2010 року». – Т. 1. Ч. ІІ. – К., 1999. – С. 121-128.
8. Василевский И.В. Найти и обезвредить. Техника защиты информации / И.В. Василевский // Система безопасности. – 1995. – № 6. – С. 11-15.
9. Василец В.И. Методические основы обеспечения конфиденциальности производственной и коммерческой деятельности акционерного общества / В.И. Василец, В.Н. Голованов // Вопросы защиты информиции. – 1994. – № 1. – С. 5-11.
10. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В.А. Гавриш. – Симферополь: Таврида, 1994. – 153 с.
11. Горячев В.С. Информация и ее защита / В.С. Горячев// Вопросы защиты информации. – 1994. – № 2. – С. 13-18.
12. Деружинский В.В. Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В.В. Деружинский, В.А. Деружинский. – Минск: Высшая школа, 1994. – 214 с.
13. Економічна енциклопедія в 3-х томах / відповідальний редактор С.В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1. – 2000. – 863 с.
14. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15–16. – С. 35–37.
15. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
16. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
17. Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Л.О. Ляшенко. – К. Лібра, 2003. – 280 с.
18. Ляшенко О.М. Простір планування щодо цілей управління економічною безпекою підприємства / О.М. Ляшенко, Є.І. Овчаренко, Н.В. Прус // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – С. 93-96.
19. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «ИнтелСинтез», 1997. – 288 с.
20. Ракитянский Н. Защита коммерческой тайны / Н. Ракитянский // Журналъ для акціонеровъ. – 1992. – № 3. – С. 37-39.

21. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємництва в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: «Науковий потенціал України 2009». – [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tmekonomichna-bezpeka-pidpriemstva-vumovah-tranzitivnoyi-ekonomiki
22. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев – М.: Главбух, 1995. – 112 с.
23. Сухорукова Т.Г. Концептуальный взгляд на экономическую безопасность предприятия / Т.Г. Сухорукова // Залізничий транспорт України. – 1998. – № 2-3. – С. 9-12.
24. Тамбовцев В.Л. Объекты безопасности России / В.Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45-54.
25. Шаваев А.Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики / А.Г. Шиваев. – М.: Академия экономической безопасности, 1994. – 281 с.
26. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – СПБ.: «Алетейя», 1999. – 138 с.
27. Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия (во что обходится хозяйствующим субъектам защита собственности и способы минимизации возможных потерь) / В. Шлыков // РИСК. – 1997. – № 6. – С. 61-63.
28. Шульга І.П. Економічна безпека підприємства як економічна категорія / І.П. Шульга // Академічний огляд. – 2010. – № 2(33). – С. 37-44.
29. Ярочкин В.И. Предприниматель и безопасность / В.И. Ярочкин – М.: Экспертное бюро, Ч. 2, 1994. – 132 с.
30. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И Ярочкин. – М.: Ось-89, 1997. – 185 с.

Ткачук А.Ю.
Житомирский государственный технологический университет

ЭВОЛЮЦИЯ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследованы исторические предпосылки формирования понятийного аппарата в сфере экономической безопасности предприятия. Рассмотрены подходы ученых-экономистов современности к сущностному наполнению понятия экономической безопасности. Проведен критический анализ основных определений с указанием их сильных и слабых сторон. Осуществлено обобщение существующих подходов к определению сути экономической безопасности и предложено авторское видение данного понятия. Определены основные направления дальнейших исследований в области экономической безопасности предприятия.
Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, защитный подход, ресурсно-функциональный подход, комплексный подход, узкофункциональный подход.

Tkachuk A.Yu.
Zhytomyr State University of Technology

EVOLUTION OF APPROACHES TO DEFINITION OF NATURE ECONOMIC SECURITY

Summary
The historical background of the formation of the conceptual apparatus in the area of economic security. The approaches of economists of our time to the essential content of the concept of economic security. A critical analysis of the basic definitions indicating their strengths and weaknesses. Done generalization of existing approaches to defining the essence of economic security and suggests the author's vision of the concept. The basic directions for further research in the area of economic security.
Keywords: economic security, protective approach, resource-functional approach, a comprehensive approach, narrowly functional approach.

УДК 332.13:338.22.021.4

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Федотова Ю.В.
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Досліджено позицію України у рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності. Охарактеризовано загальну тенденцію розвитку національної та регіональної економіки. Представлено перелік заходів з підвищення рівня інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Запропоновано шляхи подолання диференціації розвитку регіонів України на основі кластеризації. Визначено зовнішні та внутрішні фактори формування кластерних структур та окреслено позитивні аспекти кластерного підходу.
Ключові слова: індекс глобальної конкурентоспроможності, рейтинг, диспропорційність розвитку, регіональна політика, кластерні структури.

Постановка проблеми. Тенденція посилення нерівномірності розвитку територій є загальною проблемою світового економічного простору. Це пов'язано з існуючою організацією ринкової економіки за принципом «центр-периферія», де центр виступає як джерело інвестицій, інновацій, бізнес-ідей, а периферія, в свою чергу, має другорядну роль і забезпечує його необхідною сировиною та надає ринки для збуту товарів.

Для загальної оцінки соціально-економічного рейтингу територій використовують наступні показники: індекс глобалізації (Index of Globalization), глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI), індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI), індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI) [1].

Згідно даних Інформаційно-аналітичного центру Infolight [2], Україна за 2014 рік у рейтингу країн за індексом глобальної конкурентоспроможності перемістилася з 73 позиції до 84, отримавши показник 4.05 з 7 можливих балів. Аналогічну динаміку демонструють Уругвай, Єгипет, Гана і Бенін. Натомість Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія займають лідируючі позиції, а найнижчий показник відмічається у центральноафриканської країни Чад. Україна впродовж останніх 7 років демонструє погіршення показників і фактично підтримує рівень 2006 року.

Аналітики-економісти, ґрунтуючись на існуючій методиці оцінки індексу глобальної конкурентоспроможності, виділяють наступні стадії розвитку економіки. Забезпечення конкурентоспроможності на першій стадії пов'язане зі стабільним функціонуванням державних і приватних установ та об'єктів інфраструктури. Друга стадія – орієнтована на ефективність – передбачає посилення ефективності виробничих процесів та підвищення якості продукції. Остання, третя, стадія характеризується актуалізацією інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання [3, с. 22]. Згідно із даними Фінансового порталу «Мінфін» [4], Україна знаходиться на другій стадії – номінальний ВВП на душу населення складав 4007, 1 млн. дол. у 2013 році.

Отже, інтеграція України у світогосподарський простір передбачає здійснення такого стратегічного курсу, який би гармонізував державний та регіональний аспекти розвитку економічного простору. Проте статистичний аналіз вказує на те, що регіональний розвиток всередині країни характеризується значним ступенем асиметрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження особливостей регіонального розвитку України і причин його нерівномірності присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як: Гавкалова Н. Л., Гур'янова Л. С., Горященко Ю. Г., Кузьменко В. П., Кузьменко Н. В., Ковальчук К. Ф., Пепа Т.В. [1, 3, 5, 6, 9, 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день залишається актуальною проблема розробки комплексу прикладних заходів стосовно зниження ступеня асиметрії розвитку регіонів України з урахуванням загальних пріоритетів розвитку національної економіки.

Мета статті. Важливість окресленої проблематики визначила мету написання даної роботи, присвяченої теоретичному дослідженню специфіки соціально-економічного розвитку регіонів України та визначенню способів посилення вітчизняної конкурентоспроможності, а отже зниження регіональної диференціації.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи питання нерівномірності розвитку регіонів, звернімося до термінологічного апарату. Як зазначає Ю.Г. Горященко [5, с. 124-125], «під межрегіональною диференціацією розуміється поділ регіонів або їх сукупностей за показниками соціально-економічного розвитку на якісно різні групи».

На думку Пепи Т. В. [6, с. 68], проблеми регіональної нерівності спричинені неоптимальністю структурної перебудови регіональних господарських систем, які є різноплановими, але однофункціонально спрямованими у формуванні складу і структури національного економічного простору.

Гавкалова Н. Л. зазначає, що серед основних проблем економіки регіонів України виділяють наступні:

1) незначний рівень конкурентоспроможності;

2) несприятливі умови для розвитку соціального капіталу;

3) хаотичність інвестиційних процесів;

4) недостатньо дієва інфраструктура для впровадження комплексу структурних перетворень.

Ці тенденції пояснюються зниженням інноваційного потенціалу; сировинною спеціалізацією виробництва; зниженням здатності до відтворення капіталу в пріоритетних галузях; скороченням обсягів фінансування соціальної сфери; погіршення демографічної ситуації [1].

Досліджуючи специфіку диспропорційності регіонального розвитку, доцільно здійснити аналіз даних офіційної статистичної звітності за регіонами України. Враховуючи обмеженість представлених на 2014 рік статистичних даних, маємо змогу здійснити дослідження основних приведених нижче показників.

© Федотова Ю.В., 2015

На рисунку 1 відображено обсяги реалізованої промислової продукції станом на січень-жовтень 2014 року. Відзначається суттєва нерівномірність показників. Так, лідером у обсягах реалізації промислової продукції є Дніпропетровський регіон (20% загального обсягу). Найнижчий показник відмічається у Тернопільському регіоні (0,7%, тобто у 28 разів менше).

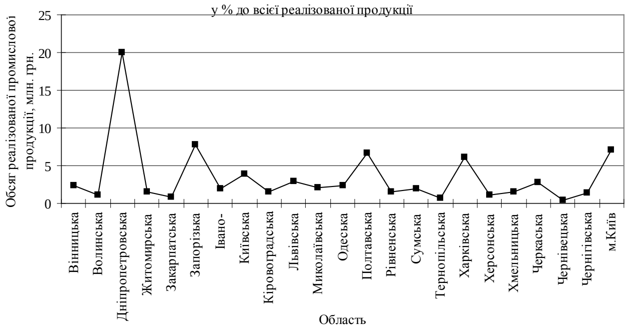

Рис. 1. Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами України

Джерело: розроблено автором за даними [7]

На рисунку 2 відображено дані рівня середньомісячної заробітної плати за регіонами України.

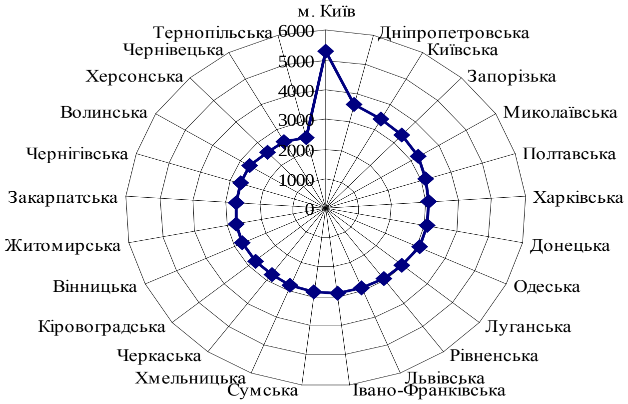

Рис. 2. Рейтинг середньомісячної заробітної плати за регіонами України станом на жовтень 2014 року

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Найвищий рівень заробітної плати у м. Києві – 5273 грн. На другому місці Дніпропетровський регіон – 3596 грн. Найнижчий рівень заробітної плати у населення Тернопільської області (2473 грн.).

Відзначаючи очевидний розрив між показниками соціально-економічного розвитку регіонів України, на рисунку 3 наведено дані щодо обсягів дотацій з державного бюджету.

Найменший обсяг дотацій з державного бюджету характерний для Київського (431.424,2 тис. грн.), Дніпропетровського (494.107 тис. грн), Запорізького (850.230, 4 тис. грн.) та Харківського (990.172, 4 тис. грн.) регіонів. А найбільшу величину дотацій отримують Львівський (1.358.253,7 тис. грн.), Вінницький (1.250.226,4 тис. грн.) та Хмельницький (805.980,9) регіони.

Отже, як дозволяє встановити проведений аналіз ендогенних особливостей, соціально-економічний розвиток регіонів України в цілому має значний диспропорційний характер. Дослідження територіальної диференціації регіонів вказує на велику асиметрію між урбанізованими і слабо урбанізованими регіонами, яка останні десятиліття має стійку тенденцію до збільшення, що значно загострює міжрегіональні протиріччя. Важливо наголосити на тому, що господарство певних регіонів базується на галузях, підприємства яких виробляють проміжну або низькотехнологічну продукцію, що суттєво зменшує їх конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Наступним кроком важливо проаналізувати думку вітчизняних вчених-економістів щодо зниження вказаної диспропорційності.

Горященко Ю.Г. [5, с. 132-135] наголошує на тому, що програми соціально-економічного розвитку регіонів є одним із дієвих інструментів забезпечення розвитку продуктивних сил. Автор підкреслює, що існуючі стратегії не враховують регіональних особливостей розвитку людського потенціалу. Вони не спрямовані на розвиток соціально-демографічного та соціокультурного потенціалу регіонів. Стратегічні плани регіонального розвитку мають включати такий пункт, як забезпеченість висококваліфікованими управлінцями.

Науковець акцентує увагу на тому, що стратегія розвитку Європейського Союзу орієнтується на наступні пріоритети:

1) інтелектуальне зростання (орієнтація на знання та інновації);

2) ефективне економічне зростання (сприяння раціональному використанню існуючих природних ресурсів);

3) інклюзивне зростання (пріоритетність соціально орієнтованої економіки з високими показниками зайнятості).

Виходячи з цього, пропонується система заходів з підвищення рівня інформаційного забезпечення стратегії економічного розвитку (таблиця 1).

Пріоритетними заходами для регіонів має стати взаємодія бізнесу, влади та громадськості.

В якості варіанту регіональної фінансової політики автором розглядається компенсаційний сценарій. Цим сценарієм передбачено стимулювання економічного зростання не тільки «проблемних» регіонів і регіонів, що стагнують (не менше 30% фонду регіонального розвитку), а й регіонів-лідерів, у яких спостерігається уповільнення темпів економічного зростання.

Ще одним цікавим поглядом є позиція Гур'янової Л.С. [3, с. 269], яка пропонує класифікувати регіони України за рівнем і темпом соціально-економічного розвитку наступним чином (таблиця 2).

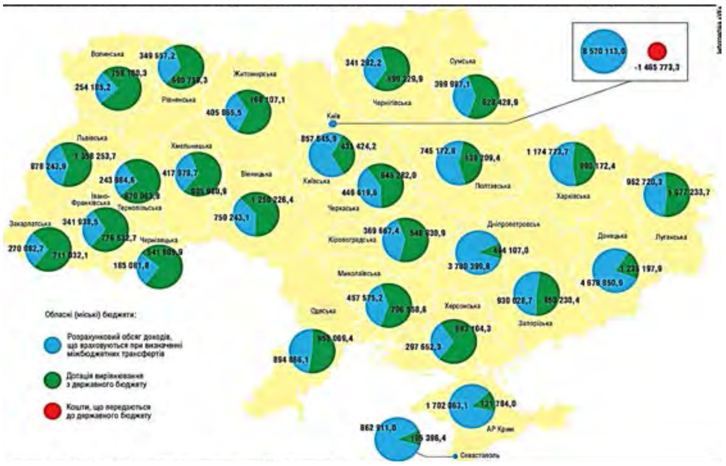

Рис. 3. Показники міжбюджетних відносин державного бюджету України з місцевими бюджетами (Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 р.»)

Джерело: [8]

Таблиця 1

Заходи з підвищення рівня інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів

Характер заходів	Для регіонів-лідерів	Для регіонів-аутсайдерів
Економічні	Створення кластерів, які спрямовані на формування зони активної співпраці наукових установ, бізнесу, органів влади та НДО	Створення мережі бізнес-центрів, інкубаторів, технопарків, які здатні певною мірою компенсувати відсутність фінансових ресурсів
	Пріоритетний розвиток екологічно чистого виробництва, раціональне використання природних ресурсів	Активізація міжрегіональних зв'язків
	Реалізація наукового і освітнього потенціалу регіону	Посилення розвитку непромислових галузей і підвищення ролі малого підприємництва в економіці
Соціальні	Розвиток мереж зв'язку третього та подальших поколінь	Створення телекомунікаційної інфраструктури в сільській місцевості
	Розширення підключення до мережі Internet бюджетних установ: освітніх закладів, лікарень та бібліотек	Реалізація інформаційно-інфраструктурних проектів за участю ЗМІ, громадських об'єднань відповідного спрямування, органів влади і бізнес-еліти
	Розвиток системи регіональних благодійних, інвестиційних та венчурних фондів у соціальній сфері	Пошук напрямів психологічної мотивації в реалізації соціальної політики у різних прошарків населення
Інноваційні	Розширення обміну науковою інформацією, створення умов для комерціалізації результатів НДР	Створення єдиного інформаційного середовища освіти, активізація використання інформаційних технологій
	Створення безперервної системи навчання державних службовців у галузі телекомунікаційних технологій	Реструктуризація системи початкової і середньої освіти з урахуванням потреб сфери бізнесу

Джерело: [5, с. 134]

Таблиця 2

Групування регіонів України для формування ефективної регіональної політики

Група	Регіони	Характеристика
Регіони-лідери	Дніпропетровський, Запорізький, Київський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Харківський	Високий рівень і темп соціально-економічного розвитку
Регіони, що стагнують	Львівський	Високий рівень і низький темп соціально-економічного розвитку
Регіони, що розвиваються	Кіровоградський, Тернопільський, Херсонський, Черкаський та Чернівецький	Низький рівень і високий темп соціально-економічного розвитку
«Проблемні» регіони	Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Рівненський, Сумський, Хмельницький, Чернігівський	Низький рівень і темп соціально-економічного розвитку

Джерело: [3, с. 270]

Отже, аналізуючи всі наведені вище підходи, слід зауважити, що сьогодні вкрай важливо знайти шляхи та фактори, які мають найбільш значний вплив на розвиток економіки України в цілому і її регіонів зокрема.

Саме тому визначним є комплексне застосування системного підходу, в центрі якого – забезпечення економічного добробуту населення регіонів шляхом найбільш раціонального використання всіх наявних ресурсів.

Практика зарубіжного досвіду свідчить, що формування та реалізація конкурентних переваг регіонів є більш ефективними за умов здійснення процесів кластеризації.

У другій половині XX століття у багатьох західних країнах кластери стали одним із найбільш поширених інструментів подолання перешкод на шляху розвитку малого і середнього підприємництва.

Концепція кластерного розвитку охоплює як різноманітні географічні зони (національну, регіональну), так і різі господарські системи – виробничу, науково-дослідну, торговельну та інші.

В якості наявних переваг участі у кластері слід представити наступні: концентрація фінансових ресурсів та інтелектуального капіталу; збереження самостійності підприємств, які об'єднуються; можливість встановлення спільної форми діяльності з утворенням юридичної особи; наявність інноваційного потенціалу; визначеність тривалості співробітництва підприємств; наявність неформальних факторів взаємодії.

Виникнення кластерів є закономірним процесом, спрямованим на посилення конкурентоспроможності певної галузі, а іноді й території. Причинами виникнення кластерів є ціла система факторів, які у загальному вигляді можна поділити на зовнішні та внутрішні.

Дія зовнішніх факторів обумовлена: по-перше, динамікою економічних процесів усередині певної держави. Це різке підвищення цін на сировину, матеріали, інформацію, а також суттєві зміни у законодавстві; загальний стан економіки галузі, особливості внутрішньої конкуренції та її спрямованість – цінова чи нецінова; ступінь і швидкість адаптації тих чи інших підприємств до змін ринкового середовища.

По-друге, це наявність організаційних факторів, до яких можна віднести: наявність бар'єрів для вступу в галузь, появу нових організаційно-правових форм управління, рівень політичної стабільності в країні; посилення тенденції до уніфікації та стандартизації.

По-третє, до зовнішніх факторів відносять техніко-технологічні фактори, пов'язані з переходом до нового технологічного способу виробництва – до високих наукомістких технологій, появою принципово нових технологій; подорожчання й ускладнення проектування, збільшення ризиків; а також інформаційні фактори (формування єдиних інфор-

маційних систем та поява нових способів передачі, збереження та переробки інформації).

По-четверте, це соціальні фактори, а саме – наявність соціальної напруги серед населення країни, що обумовлює необхідність пошуку способів зменшення показників безробіття (особливо серед молодих спеціалістів), а також нових можливостей підвищення середніх доходів на душу населення.

Крім зовнішніх, виділяють внутрішні фактори появи кластерів. Серед них основну питому вагу займають економічні, пов'язані з необхідністю зміни структури власності (формування різних типів власності в умовах ринкової економіки), збитковістю діяльності відособлено функціонуючих малих та середніх підприємств. Також до внутрішніх причин належать організаційні передумови. Це зміна стратегії підприємства, наявність сталих організаційних бізнес-зв'язків: досвіду роботи з постачальниками, замовниками, дистриб'юторами та конкурентами. Важливу роль мають техніко-технологічні фактори, а саме – збільшення інноваційного потенціалу, обсягів НДДКР; та інформаційні фактори (нагромадження нових знань).

Україна має досвід кластеризації регіонів – вже сформовано та успішно функціонують понад 20 кластерів [9, с. 47].

Отже, на сьогоднішній день формування кластерних структур є закономірним шляхом еволюції взаємодії держави, науки та бізнесу і являється перспективним фактором реалізації конкурентних переваг регіону як на національному, так і на міжнародному рівні.

Висновки і пропозиції. Таким чином, зроблене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Національна економіка України в цілому впродовж останніх 7 років демонструє погіршення складових індексу глобальної конкурентоспроможності і переміщення з 73 позиції на 84. Встановлено також, що регіональний розвиток всередині країни характеризується значним ступенем диспропорційності. Так, високий рівень і темп соціально-економічного розвитку мають лише 7 регіонів – Дніпропетровський, Запорізький, Київський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Харківський.

В якості напрямів посилення конкурентних переваг окремих регіонів та подолання внаслідок цього асиметрії регіонального розвитку країни в цілому запропоновано реалізацію кластерного підходу. Кластерна форма організації господарської діяльності має суттєві переваги над діяльністю ізольованих суб'єктів господарювання, оскільки надає доступ до інформації та ресурсів, передачі знань та навичок для більшої кількості виробників, дозволяє створювати умови вироблення продуктів, адаптованих до вимог споживачів, що можливе при ефективній співпраці учасників технологічного процесу. Дана форма взаємодії влади, науки та бізнесу є принципово новим видом інтеграції суб'єктів господарювання на шляху становлення постіндустріального суспільства.

Список літератури:

1. Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream
2. Матеріали сайту «Інформаційно-аналітичний центр Infolight»: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://infolight.org.ua
3. Гур'янова Л. С. Моделювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів / Л. С. Гур'янова. – Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2013. – 406 с.
4. Матеріали сайту «Фінансовий портал Мінфін»: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://index.minfin.com.ua
5. Горященко Ю. Г. Соціально-економічний розвиток регіонів України та його інформаційне забезпечення: монографія / Ю. Г. Горященко. – Дніпропетровськ: Дніпр. держ. фін. акад., 2014. – 192 с.
6. Пепа Т. В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрями їх пом'якшення / Т. В. Пепа // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2013. – № 2(77). – С. 67-81. – (Серія: Економічні науки).
7. Матеріали сайту Державної статистики України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
8. Матеріали сайту газети центральних органів виконавчої влади України «Урядовий кур'єр»: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://ukurier.gov.ua
9. Розвиток регіонів України на базі кластеризації: колективна монографія / під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. – Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2012. – 393 с.
10. Кузьменко В. П. Тенденції змін показників соціально-економічного розвитку регіонів України, їх територіальна диференціація в умовах фінансово-економічної кризи / В. П. Кузьменко, Н. В. Кузьменко // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Том 146. – С. 62-68. – (Серія: Економічні науки).

Федотова Ю.И.
Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

ТЕОРЕТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация
Исследована позиция Украины в рейтинге стран мира в зависимости от индекса глобальной конкурентоспособности. Дана характеристика общей тенденции развития национальной и региональной экономики. Представлен перечень мероприятий по повышению уровня информационного обеспечения социально-экономического развития регионов. Предложены пути преодоления дифференциации развития регионов Украины на основе кластеризации. Выделены внешние и внутренние факторы формирования кластерных структур и определены положительные черты кластерного подхода.
Ключевые слова: индекс глобальной конкурентоспособности, рейтинг, диспропорциональность развития, региональная политика, кластерные структуры.

Fedotova Yu.V.
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov

THEORETICAL ECONOMIC ANALYSIS OF UKRAINE'S REGION DIFFERENTIATION DEVELOPMENT

Summary
The position of Ukraine in a rating of the countries of the world depending on an Index of Global Competitiveness is investigated. The characteristic of the general tendency of development of national and regional economy is given. The list of actions for increase of level of information support of social and economic development of regions is submitted. Ways of overcoming of differentiation of development of regions of Ukraine on the basis of a clustering are offered. External and internal factors of formation of cluster structures are allocated and positive lines of cluster approach are defined.
Keywords: The Global Competitiveness Index, rating, unevenness y of development, regional policy, cluster structures.

УДК 339.9 (510)

МІСЦЕ КНР У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Харина У.Я.
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

У статті розглянуто, яке місце займає Китайська Народна Республіка у світовій економіці. Крім цього, проаналізовано шлях, який країна пройшла до світового лідерства. Визначено фактори інвестиційної привабливості КНР. Проаналізовано шлях до становлення інвестиційної могутності країни. Визначено перспективи розвитку економіки Китаю.
Ключові слова: економіка КНР, економічне зростання, інвестиційна діяльність, інвестиційна могутність, перспективи розвитку економіки.

Постановка проблеми. Китайська Народна Республіка – одна з найбільш розвинутих країн світу. Протягом останніх двадцяти років економіка КНР зростає вражаючими темпами, завдяки чому їй вдалось обійти інші розвинуті країни і стати другою в світі за величиною після США. Більше того, Китай став першою великою економікою, яка перша відновилась після світової фінансової кризи і згодом став найбільшою в світі торговою державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню КНР, його розвиткові, становищу в світовій економіці та його зовнішньоекономічним зв'язкам з країнами світу присвячено багато робіт різних науковців: О. Шенкара, У. Сяоцю, В. Юрчишина, Б. Рубцової, К. Тяжельдінова, В. Миронова, В. Міхєєва, А. Островського, О. Маслова, А. Анісімової, К. Кокарєва, О. Фаши, В. Кашина, Д. Рябкової, О. Сніжко, В. Миронова, М. Сухарьова, Б. Занєгіна та інших.

Мета статті. Визначити, яке місце займає КНР у світовій економіці і яку роль відіграє, через призму показників економічного розвитку країни, її інвестиційної діяльності та розглянути короткострокові перспективи розвитку Китаю.

Виклад основного матеріалу. Китайська Народна Республіка – одна з найбільш розвинутих країн світу. Протягом останніх двадцяти років КНР, на думку експертів Світового банку, була країною, економіка якої розвивалась найшвидше. І справді, з 1990 року і до сьогодні щорічні темпи зростання економіки Китаю в середньому складали 10,4%, що дало КНР можливість обійти інші розвинені країни світу [20]. Економіка Китайської Народної Республіки на даному етапі свого розвитку являє собою другу в світі за величиною після США. Китай обійшов Сполучені Штати, ставши найбільшим торгівельним партнером Японії в 2004 році, Індії – в 2008 році, Бразилії – в 2009 році [8]. Більшість економістів були схильні до думки про те, що саме економіка КНР стане першою великою економікою, яка відновиться після фінансової кризи і вони не помилились – вже в 2010 році почалось зростання економіки Китаю. За підсумками 2013 року, Китай вперше став лідером світової торгівлі, обігнавши США – загальний обсяг імпорту та експорту Китаю склав 4,16 трлн. дол., збільшившись на 7,6% порівняно з обсягом за попередній рік. Це свідчить про те, що Китай став найбільшою в світі торговою державою [18]. В минулому ж році цей показник склав 4,3 трлн. дол., що на 3,4% вище, ніж у 2013 році [7]. Китайські експерти вважають, що на даному етапі свого розвитку китайська економіка, як і раніше, переживає стадію прискореного просування процесу індустріалізації та урбанізації, і має величезний потенціал для розвитку [16].

Починаючи з 1980 року, китайська економіка зростає в середньому на 15% щороку, проте наприкінці 1990-х років темпи зростання сповільнились майже вдвічі, але зі вступом країни до СОТ почалась нова хвиля зростання, викликана припливом іноземних інвестицій. На сьогодні Китай є лідером в експорті товарів легкої промисловості, трудомістких галузей. Протягом останніх десятиліть Китай продемонстрував усьому світові колосальні темпи зростання ВВП (за останні 20 років вони виросли в двадцять разів) [15]. В 2013 році цей показник сягнув 9,31 млрд. доларів США (номінальний ВВП) і 6794 доларів США на душу населення [3]. Що стосується 2014 року, то офіційні підсумки ще не підведено, тому можна говорити лише про приблизні обсяги ВВП, які сягнуть позначки 10,36 млрд. дол. (за оцінками МВФ) [9].

© Харина У.Я., 2015

Починаючи з середини 90-х рр. минулого сторіччя, Китай є одним з найбільших у світі одержувачів іноземного капіталу. На сьогодні іноземні інвестиції є одним з найважливіших факторів економічного зростання КНР, причому країна є надзвичайно привабливою для інвесторів: уже 400 з 500 ведучих транснаціональних корпорацій мають свої представництва в Китаї. Більше 170 країн світу інвестують свій капітал в економіку Китаю. В 2013 році обсяг притоку іноземного капіталу в китайську економіку склав майже 117,6 млрд. дол. Крім цього, КНР є надзвичайно могутнім інвестором (в 2013 році відтік китайського капіталу за кордон сягнув 90,17 млрд. дол.) [2, 4, 6]. Щодо 2014 року, то офіційні дані про надходження ПІІ доступні за період з січня по листопад – 106,24 млрд. дол. [10]. Нині практично не існує регіону, в який Китай не залучав би свої кошти: Близький Схід, Латинська Америка, Європейський Союз, Африка.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку КНР постійно зростає: починаючи з 45,3 млрд. дол. у 1995 році і до 117,6 млрд. дол. у 2013 (не прийматимемо до уваги незначний спад обсягу інвестицій у 2012 році, пов'язаний зі зміною влади і необхідністю проведення реформ). Щодо 2014 року, то офіційні результати ще не підведено, тому можна говорити лише про результати січня-листопада – 106,24 млрд. дол. [17]. Такий темп надходження іноземного капіталу демонструє, що навіть світова фінансова криза не впливала на розвиток інвестиційного потенціалу країни. Таким чином, обсяг залученого капіталу за останні п'ять років перевищив 830 млрд. дол., що визначає лідируючі позиції Китаю в даному напрямку серед країн, що розвиваються [5].

Для того, щоб стати настільки привабливою для залучення іноземного капіталу, в країні було вжито ряд заходів. Починаючи з 80-х років XX століття, всі людські, фінансові та матеріальні ресурси КНР було зосереджено для створення сприятливого інвестиційного клімату. З моменту, коли почалось активне проведення реформ і процес залучення іноземних інвестицій ставав більш відкритим, до становлення КНР як могутнього інвестора, можна виділити кілька етапів. Перший етап, який тривав з 1979 до 1983 року, характеризувався здійсненням окремих кроків у залученні іноземного капіталу. Більш швидкий і активний приплив інвестицій був неможливим у зв'язку з відсутністю договірно-правової бази та довіри між потенційними інвесторами, які в основному вкладали свої кошти в проекти з невеликим капіталом. Позиція ж КНР була направлена на створення сприятливих умов для стимулювання притоку іноземного капіталу. Разом з цим, було прийнято більше 500 положень, які надавали інвесторам юридичні гарантії в галузях економіки. Потім владна верхівка відмінила обмеження в бюрократичних процедурах зі створення спільних підприємств, ввели пільгові податки на підприємствах зі 100-відсотковим іноземним капіталом [14]. Наприкінці 1997 року було опубліковано документ під назвою «Перелік інвестиційних галузей для іноземних інвесторів», в якому визначали наступні галузі: комплексне освоєння сільського господарства, розвиток енергоносіїв і видобуток сировини, розвиток інфраструктури, комплексне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища, освоєння новітніх технологій.

Після вступу до СОТ в 2001 році, було переглянуто більше двох тисяч документів, чинність 830 з яких було скасовано і до 325 внесено поправки. Саме таким чином і було створено потужну юридичну базу, яка регулює відносини Китаю з іноземними інвесторами.

Крім вищезгаданого, інвестиційній привабливості КНР сприяють наступні причини:

- в КНР проводять активну національну інвестиційну політику;
- в країні підтримують високий рівень стабільності в соціально-економічній та політичній сферах життя;
- спостерігається постійне вдосконалення та лібералізація юридичної бази, спрямованої на створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних держав;
- в країні створено адміністративно-економічні райони, в яких функціонують пільгові режими, які спрямовані спеціально для стимулювання притоку іноземних інвестицій. Сюди відносять спеціальні економічні зони (Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, Хайнань, Шанхай), зони економічного та політичного розвитку (Пекін, Шанхай, Гуаньчжоу, Таньцзинь, Далянь, Харбін, Урумчі, Ухань, Чуньцинь, Ханьчжоу, Шеньян, Чаньчунь, Інкоу та інших великих містах), зони вільної торгівлі (Шанхай, Тяньцзинь, Далянь, Гуаньчжоу, Нінбо, Чжанцзяган, Хайоку, Сямень, Фучжоу, Циньдао, Шаньтоу, Чжухай, Шеньчжень) та зони покордонного економічного співробітництва (Дандун, Хейхе, Суйфеньхе, Маньчжоулі, Ерлань, Хуейчунь, Інін, Боле, Тачень, Пінсян, Дунсін, Жуйлі, Вантін, Хекою) [10];
- відкритість до вливання капіталу з-за кордону;
- високий рівень розвитку інфраструктури, доступності ресурсів (фізичних і трудових).

Крім того, що КНР є дуже привабливою для іноземних інвесторів, вона і сама вкладає значні кошти в іноземні економіки. Позиції Китаю значно посилюються за рахунок надання кредитів країнам, що розвиваються (впродовж 2009-2010 рр. ця сума сягнула 110 млрд. дол. і перевищила суму кредитів, наданих Світовим банком). Внаслідок надання кредитів (насамперед в енергетичний сектор та гірничодобувну галузь) КНР вдалось заключити ряд довгострокових договорів в енергетичній сфері, в тому числі з нафтогазовими компаніями Венесуели, Бразилії та Росії [1].

Більше того, могутності КНР сприяє виділення ряду галузей, в які дозволене та бажане вливання інвестицій, і таких, в які обмежене чи взагалі заборонене, адже саме таким чином можна контролювати присутність інвесторів в межах економіки і не давати їм можливості впливати на стратегічно важливі галузі економіки. До першої групи відносять більше 260 галузей: сільськогосподарський та лісогосподарський сектори, тваринництво, текстильну промисловість, енергетику, металургію, машинобудування, медичне обладнання, захист навколишнього середовища, електронну промисловість та ін.; до другої – окремі галузі сільського та лісного господарства (як, наприклад, вирощування та переробка бавовни), харчову, тютюнову, текстильну промисловості, поліграфію, переробку нафти та коксу та ін.; залучення іноземних інвестицій у військову сферу, транспорт, ЗМІ, фінансовий сектор нині заборонене [13].

Окрім настільки привабливого становища з точки зору залучення іноземних інвестицій, КНР також займає перше місце серед країн, що розвиваються, у вкладанні власного капіталу в зарубіжні економіки. В 2013 році китайські компанії інвестували в іноземні активи 90,17 млрд. дол. (на 16,8% більше, ніж в 2012 році), з них 72,6% припадають на США, Австралію ЄС та Японію [6]. Загалом кількість підприємств, створених за кордоном, перевищила 14 тисяч.

Зростанню обсягів інвестицій з Китаю сприяла зміна політики уряду і внутрішнього інституційно-

го середовища в країні протягом останніх десятиліть. Більшість масштабних китайських ТНК відносяться до ресурсо-видобувних галузей і зайняті в основному у видобутку нафти і гірничій промисловості. Серед них можна відзначити компанії China National Petroleum, China National Offshore Oil, Aluminum Corporation of China, Baoshan Steel, China Petrochemical, Petrochina. Ці компанії більше імпортують, ніж експортують, і більша частина їх інвестицій направлена саме на пошук ресурсів. Основною метою міжнародної активності цих груп є отримання доступу до стратегічних природних ресурсів (наприклад, нафтових і вугільних родовищ) для забезпечення національної безпеки.

Окрім видобувних компаній в міжнародній діяльності активно беруть участь інфраструктурні компанії, які знаходяться у власності держави і зайняті в таких сферах як вантажоперевезення і комунікації, комунальні послуги і будівництво. На їх частку припадає більше 10% від загального витоку ПІІ з Китаю. Роль таких компаній в основному полягає в підтримці та розвитку таких проектів і зміцненні стосунків з країнами-господарями цільових ринків та просуванні національного іміджу.

Варто зазначити, що глобальне економічне зростання повністю пов'язане зі зростанням економіки Китайської Народної Республіки. Китай відіграє активну та позитивну роль в процесі виходу зі світової фінансової кризи та відновлення світової економіки. Світова фінансова криза знайшла своє відображення і на економіці Китаю, яка розвивається такими фантастичними темпами. Не дивлячись на стабілізаційний пакет допомоги, що правління КНР прийняло для підтримки внутрішнього ринку і національної економіки в розмірі 4 трлн юанів (586 млрд. доларів), темпи зростання ВВП Китаю за 2008 рік склав 9 відсотків, а у 2009 році – 8,7 відсотків, що є найнижчими показниками за останні кілька років. Ситуація в 2010 і 2011 роках теж була схожою – темпи зростання ВВП складали 9,2%. У 2012-2013 роках ситуація дещо погіршилась – темпи зростання ВВП знизились до 7,8% та 7,7% відповідно [3]. Що стосується 2014 року, то офіційні результати ще не підведено, тому можна говорити лише про приблизні оцінки –7,4% (за МВФ) [9].

Більше того, у Китаю справді величезний потенціал для зростання і, якщо брати до уваги чисельність і працелюбність китайського народу, то питання про перспективу перетворення КНР на світового лідера заслуговує додаткового вивчення. З урахуванням історичної ретроспективи, можна з впевненістю сказати, що світовій економіці ще доведеться стати свідком китайського економічного дива.

Різні дослідники по-різному бачать майбутнє Китаю, але в одному вони сходяться: КНР розвиватиметься так само швидко і вже за якихось 20-30 років зможе обійти США і перетворитись на наймогутнішу економіку світу, цим самим втіливши в життя ідею «наздогнати і перегнати». За прогнозами, вже до 2015-2020 рр. КНР ділитиме зі Сполученими Штатами лідируючі позиції, а в 2030 році його економіка буде потужнішою на 30-35% за економіку США і 5-15% – Європи в цілому [11].

Експерти Світового банку теж схильні до думки про світове панування Китаю і вони зазначають, що щорічні темпи зростання ВВП країни будуть складати не менше 8% [19]. Економісти з МВФ розробили два можливі напрями розвитку КНР в майбутньому. У будь-якому випадку економіка країни зростатиме, питання лише у тому, з якими темпами. Так, за першим сценарієм, темпи зростання в середньому складатимуть 8%, а за другим (більш песимістичним) – 4%. На їхню думку, все залежатиме від ситуації в Єврозоні, адже якщо обстановка в ЄС продовжуватиме погіршуватись, то керівництву КНР доведеться приймати більше заходів для грошово-кредитного та податково-бюджетного стимулювання.

За офіційними прогнозами уряду самого Китаю, темпи зростання ВВП у 2013-2016 роках дещо знизяться у порівнянні з минулими роками – до 6,6%. Таке зниження можливе через кілька причин:

– Значна залежність від світової економіки;
– Зростання цін на енергоресурси;
– Високий рівень бідності населення;
– Екологічні проблеми, викликані попереднім швидким зростанням економіки [12].

Компартія КНР стала на шлях так званої «Лікекономіки», яка передбачає: орієнтацію на «помірні» середньорічні темпи зростання ВВП; перерозподіл інвестиційних потоків на користь розвитку та модернізації інфраструктури в селі та у великих містах; сповільнення зростання виробничих інвестицій з метою уникнення «перегріву» економіки: зменшення екологічних витрат, пов'язаних зі швидкими темпами економічного зростання [21].

Висновки. З кожним днем КНР стає все більш впливовим учасником світової економіки. Незважаючи на нещодавню кризу, її позиції посилюються, зростає як інвестиційний, так і загальноекономічний потенціал країни, зміцнюються зв'язки з іншими країнами. У найближчі десятиліття Китай має всі шанси стати першою у світі економікою і перетворитись на:

– Економічну наддержаву (наймогутніша економіка, найглибший споживчий ринок, найбільша сучасна індустріальна система, найвищий рівень урбанізації, найбільша і найрозвиненіша система інфраструктури);
– Інноваційну країну (наддержава в плані людських ресурсів, талантів, науки, технологій, інновацій і інфраструктури);
– Країну з високим рівнем людського розвитку (високий рівень доходів, освіти, здоров'я і розвитку особистості);
– Суспільство загального добробуту (суспільство з низьким рівнем відмінностей розвитку міста та села, так само як і регіонів, однаковим доступом до послуг і повним покриттям соціального забезпечення);
– Зелену країну (країну лісництва, чистої води та синього неба).

Список літератури:

1. China attracts record foreign investment in 2010 [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc. co.uk/news/business-12213356
2. China January foreign direct investment rises in sign of confidence [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reuters.com/article/2014/02/18/us-china-economy-fdi idUSBREA1H02W20140218
3. China NBS figures: China Statistical Yearbook 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/Quarterlydata/ http://219.235.129.58/welcome.do#
4. World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://unctad.org

5. World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade Development [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://unctad.org
6. В 2013 году объем прямых инвестиций Китая в экономики других стран превысил $90 млрд [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://itar-tass.com/ekonomika/889673
7. В 2014 году объем внешней торговли Китая вырос на 3,4 проц. – до 4,3 трлн долл – таможенное управление КНР [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://1prime.ru/News/20150113/799960647.html
8. Джинг Мен Превратит ли финансовый кризис Китай в супердержаву [Електронний ресурс] / Мен Джинг – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/docu/review/2009/FinancialCrisis/Financial-Crisis-China/RU/index.htm
9. Догонит ли Китай Америку. Инфографика [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://focus.ua/money/322564/.
10. Инвестиционные зоны и районы Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.uglc.ru/china-investment/zone.htm
11. К 2030 г. КНР станет крупнейшей экономикой мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.chinapro.ru/rubrics/1/5990/
12. Китай: мировой локомотив или мина замедленного действия? [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://tradersroom.ru/news/23918-2012-02-27-17-39-17.html
13. Курманова А. Б. Миром будет править Китай? / Б. А. Курманова // Экономические стратегии – Центральная Азия. – № 5 – 2007. – С. 32-41.
14. Любомудров А. В. Прямые иностранные инвестиции в экономику Китая [Електронний ресурс] / А. В. Любомудров. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.finanal.ru/002/pryamye-inostrannye-investitsii-v-ekonomiku-kitaya?page=0,2
15. Миронов В. Н. Китай в XXI веке: сценарий кризиса / В. Н. Миронов // Власть. – 2004. – № 1. – С. 6-7.
16. Офіційний сайт посольства України у Китайській Народній Республіці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mfa.gov.ua/china
17. Прямые иностранные инвестиции в КНР взлетели на 22% [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://news.finance.ua/ru/news/~/340709
18. Смирнов Е. Глобальные перспективы-2014: инвесторы возвращаются к богатым... [Електронний ресурс] / Е. Смирнов. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: versii.com/news/295208/.
19. Фаши О. Влияние финансового кризиса на Китай [Електронний ресурс] / О. Фаши. – Режим доступу до ресурсу: http://narodinfo.ru/articles/60415.html
20. Феллер В. Куда мы движемся? Куда движется весь мир? (попытка интуитивного прогноза до 2030 г.) / Феллер В. В. // Профи. – 2000 – № 1. – С. 26-34.
21. Ху Аньган. Китай и мир к 2030 г. [Електронний ресурс] / Ху Аньган – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ifes-ras.ru/attaches/conferences/2012.02.01_Hu_Angang/HU_Angang_China_in_2030-1.pdf

Харина У.Я.
Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

МЕСТО КНР В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация
В статье рассмотрено, какое место занимает Китай в мировой экономике. Кроме этого, исследован путь, который страна прошла к мировому лидерству. Определены факторы инвестиционной привлекательности КНР. Проанализирован путь к становлению инвестиционного могущества страны. Определены перспективы развития экономики Китая.
Ключевые слова: экономика КНР, экономический рост, инвестиционная деятельность, инвестиционное могущество, перспективы экономического развития.

Kharyna U.Y.
Institute for Economics and Forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

CHINA'S POSITION IN THE WORLD ECONOMY

Summary
In this article, the author examines the position of the People's Republic of China in the world economy. Moreover, the author analyzes the way of the country towards world leadership. The author also points out the factors of investment attractiveness of China. What is more, the author analyzes Chinese way towards gaining investment power. The author indicates the prospects for Chinese economic development.
Keywords: China's economy, economic growth, investment activity, investment power, prospects for economic development.

УДК 339.137.22:378.095(477)

МЕТОДИ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Царенко І.О.
Кіровоградський національний технічний університет

Сформовано поняття конкурентоспроможності ВНЗ та подано перелік основних факторів, які впливають на рівень їх конкурентоспроможності. Досліджено теоретико-методологічні методи оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ. З переліку всіх методів було виокремлено матриці стратегій, методи експертних оцінок, бенчмаркінгу та метод рейтингових оцінок. Запропоновано компоненти для формування матриці SWOT-аналізу ВНЗ. Виокремлено найбільш поширені рейтингові системи в Україні, їх недоліки. Визначено необхідність формування методу інтегрального характеру.

Ключові слова: конкурентоспроможність ВНЗ, фактори впливу, оцінювання, методи, рейтинг, SWOT-аналіз, бенчмаркінг.

Постановка проблеми. Аналіз та оцінка рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання є невід'ємною складовою та необхідною умовою подальшого трансформаційного перетворення економіки будь-якої країни. З огляду на те, що сучасний етап розвитку освітніх послуг в Україні характеризується необхідністю реформування, оцінка конкурентоспроможності суб'єктів даного ринку є обов'язковою її умовою, особливо з огляду на те, що конкурентоспроможність ВНЗ формує конкурентоспроможність вищої освіти загалом, яка є капіталоутворюючою галуззю та відіграє ключову роль при формуванні економічної безпеки та конкурентоспроможності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням методів оцінки конкурентоспроможності ВНЗ займалися ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких такі, як: О. С. Гринькевич та О. З. Сорочак [2], С. А. Іващенко [3], М. В. Михайліченко [6], Т. М. Тардаскін [10], Ю. А. Філєнко [12] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з тим, відсутність єдиної методики оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ викликає ряд суперечностей в її оцінці, тому виникає необхідність формування інтегральної методики, яка була б найбільш оптимальною для здійснення оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ в Україні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексне дослідження наукових методів для оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ, визначення найбільш оптимального з них.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність ВНЗ – це його «здатність бути виділеним серед інших вищих навчальних закладів в силу якнайкращих соціально-економічних показників» [4], «здійснювати діяльність і формування освітнього продукту та асортименту послуг, що відповідають потребам конкурентного ринку» [1], а також «здатність ВНЗ до безризикового функціонування і своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що змінюється» [5]. Таким чином, конкурентоспроможність ВНЗ – це здатність одного ВНЗ забезпечувати собі конкурентну перевагу у порівнянні з іншим шляхом задоволення потреб споживачів освітніх послуг та відповідності рівня їх надання потребам ринку праці.

Факторами, які впливають на конкурентоспроможність ВНЗ є:
– науково-освітній потенціал;
– матеріально-технічна база;
– спектр освітніх послуг;
– ціна навчання;
– форми навчання;
– просування освітніх послуг на ринку;
– загальна популярність і репутація;
– швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів і роботодавців);
– інноваційний потенціал і його реалізація;
– престижність спеціальностей;
– інтенсивність закордонних зв'язків;
– фінансова забезпеченість (стійкість) розвитку;
– конкурентний статус;
– конкурентоспроможність фахівців, підготовку яких здійснює ВНЗ;
– якість освіти;
– оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями;
– внутрішньокорпоративне середовище.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ використовують різноманітні прийоми статистики та економіко-математичного моделювання, за допомогою яких можна дослідити поточний стан рівня конкурентоспроможності освітньої установи на ринку освітніх послуг, визначити її сильні та слабкі сторони, здійснити загальний моніторинг конкурентоспроможності вищої освіти.

Проаналізувавши науково-методичну літературу, виявлено ряд прийомів, які доцільно використовувати при оцінці рівня конкурентоспроможності ВНЗ, серед них такі як:
- метод експертних оцінок, заснований на узагальненні думок фахівців-експертів;
- метод опитування респондентів, який дозволяє отримати інформацію різних груп користувачів освітніх послуг та випускників ВНЗ;
- методи порівняльного, статистичного та економіко-математичного аналізу, засновані на виділенні та оцінці найвагоміших факторів, які впливають на конкурентоспроможність ВНЗ;
- метод профілів, що дозволяє оцінити рівень конкурентоспроможності за допомогою інтегрального показника;
- метод рейтингових оцінок, який базується на визначенні і порівнянні показників ВНЗ з найуспішнішими конкурентами та ін.

Далі, вважаємо за доцільне розглянути більш детально кожен з методів оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ, тлумачення конкретної методики подаємо у вигляді табл. 1.

Крім того, поданий у табл. 1 перелік методів оцінки конкуренто-спроможності слід доповнити методами застосуванням таких методів, як: SWOT (рис. 1) та PEST-аналіз, побудова матриці BCG, конкурентний аналіз, позиційний аналіз, ресурсний аналіз, аналіз системи управління та організаційної культури тощо.

© Царенко І.О., 2015

Таблиця 1

Характеристика методів оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ

Назва методу	Визначення
Метод експертних оцінок [11]	Спосіб прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі прогнозів фахівців. При застосуванні методу експертних оцінок проводиться опитування спеціальної групи експертів (5–7 осіб) з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. До складу експертів слід включати людей з різними типами мислення – образне і словесно-логічне, що сприяє успішному розв'язанню проблеми. Залучені експерти можуть висловити свою думку щодо найкращих способів мобілізації резервів, залучення інвестицій, строків досягнення поставлених завдань, критеріїв відбору оптимальних варіантів рішення тощо.
Метод опитування респондентів [9]	Метод збору соціальної інформації про ВНЗ під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання. За допомогою опитування можна одержати інформацію, яка не завжди відображена в документальних джерелах чи доступна прямому спостереженню. До опитування вдаються, коли необхідним, а часто і єдиним, джерелом інформації є людина – безпосередній учасник, представник, носій досліджуваних явища чи процесу. Вербальна (словесна) інформація, одержана завдяки цьому методу, значно багатша, ніж невербальна. Вона легше піддається кількісному опрацюванню та аналізу, що дає змогу широко використовувати для цього обчислювальну техніку. На користь цьому методу служить і його універсальність, оскільки під час опитування реєструють мотиви діяльності індивідів, результати цієї діяльності.
Метод рейтингових оцінок	Рейтинг – це показник успішності вищого навчального закладу відповідно до визначених методологією критеріїв, який позиціонує університет на ринку освітніх послуг як більш конкурентоспроможний у порівнянні з іншими. При проведенні рейтингової оцінки здійснюється порівняння ВНЗ за показниками, які характеризують їх діяльність, якість освітніх послу, які надає заклад.
Метод кореляційного аналізу [8]	Сукупність методів математичної статистики, які дозволяють встановити тісноту нефункціональних зв'язків між різними показниками. Залежно від кількості змінних, вирізняють парну та множинну кореляцією. Кореляційний аналіз встановлює не тільки причинну залежність, а й визначає тісноту зв'язку через коефіцієнт кореляції. Таким чином за допомогою коефіцієнту кореляції можна здійснити аналіз причинної залежності показників, які характеризують конкурентоспроможність ВНЗ.
Метод факторного аналізу [8]	Дозволяє виявити фактори, які впливають на конкурентоспро-можність ВНЗ, визначити окремі, найвпливовіші чинники.
Економічне моделювання [7]	Надає можливість виявити, як екзогенні чинники (зовнішні змінні моделі) впливають на ендогенні чинники (внутрішні змінні моделі).
Метод бальної оцінки [7]	Полягає у складанні відповідних таблиць, оцінці показників у формі присвоєння відповідних балів кожному показнику та їх порівнянні із ВНЗ-конкурентами.
Метод бенчмаркінгу [7]	Використання методу бенмаркінгу при аналізі конкурентто-спроможності ВНЗ дає змогу надійно встановити ймовірність успіху ВНЗ. Адже одне з визначень бенчмаркінгу характеризує його як метод виявлення того, що інші роблять краще, та вивчен-ня, удосконалення і застосування методів роботи інших установ. Тоді бенчмаркінг у сфері освітніх послуг можна проводити за такими параметрами: ринкова частка; якість навчання; ціна; якість викладацького складу; відповідність спектру освітніх послуг пот-ребам ринку; форми навчання; репутація та імідж установи та інші. Бенчмаркінг є надзвичайно корисним інструментом, особливо в ситуації, коли необхідно переглянути внутрішню ефективність діяльності ВНЗ та визначити нові пріоритети діяльності. Зіставлення показників ефективності дає можливість зрозуміти уразливі та раціональні сторони функціонування закладу в порівнянні з конкурентами на внутрішньому ринку і світовими лідерами.

Джерело: складено та доопрацьовано автором

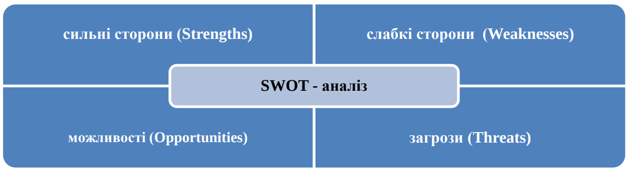

Рис. 1. Компоненти SWOT-аналізу

Джерело: складено автором

Загалом, SWOT-аналіз є найбільш широко використовуваним методом при розробці стратегії, який надасть змогу одночасно оцінити внутрішнє середовище ВНЗ, яке відображається в аналізі його сильних і слабких сторін, та зовнішнє середовище – в можливостях та загрозах. Матрицю SWOT для ВНЗ можна скласти за компонентами, які наведено на рис. 2.

При аналізі конкурентного середовища ВНЗ, вважаємо за доцільне використовувати PEST-аналіз, який акумулює чотири основних фактори впливу, такі як: політична компонента, економічна, соціальна та технологічна (рис. 3) та дає змогу в подальшому сформувати стратегію підвищення рівня конкурентоспроможності ВНЗ, що аналізується.

Як видно з табл. 1, аналіз рівня конкурентоспроможності ВНЗ можна досліджувати за допомогою різних методик, найпоширенішими з них на практиці можна вважати метод ранжування або метод рейтингової оцінки ВНЗ.

Вперше список кращих ВНЗ опублікував у 1983 році американський журнал US News & World Report, рейтинг якого базується на таких критеріях:

1) репутація;
2) вступний конкурс;
3) науковий потенціал професорсько-викладацького складу;
4) фінансові ресурси;
5) задоволеність студентів.

В Україні методики рейтингового оцінювання з'явилася лише на початку 1997 р. Сьогодні найпоширенішими з них є ТОР-200 Україна, Компас та рейтинг ВНЗ за показниками Scopus.

Рис. 2. Компоненти для проведення SWOT-аналізу ВНЗ

Джерело: розроблено автором

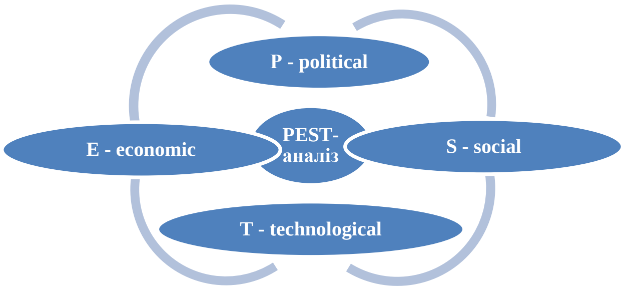

Рис. 3. Компоненти PEST-аналізу

Джерело: розроблено автором

Не дивлячись на те, що рейтингові оцінки є найбільш популярним методом оцінки, погоджуємося з думкою О. Гринькевича й О. Сорочак, які при вивченні різноманітних підходів до побудови рейтингових оцінок ВНЗ сформулювали наступні висновки:

1) існуючі міжнародні рейтинги ВНЗ передбачають зважену оцінку результатів різних видів діяльності університетів з домінуванням ваги здобутків у науково-дослідній та освітній діяльності. Удосконалення міжнародних методик відбувається з орієнтацією на розширення критеріїв порівняння: викладання й навчання, дослідницька активність, інтернаціоналізація, наявність регіональних і соціально-орієнтованих програм;

2) серед вітчизняних методик побудови рейтингів найбільш повними, прозорими і такими, що періодично публікуються, є рейтинги «ТОР-200 Україна» та «Компас». Сильною стороною рейтингу «Компас» є його орієнтація на оцінки споживачів освітніх послуг і роботодавців, хоча такі оцінки можна вважати в окремих випадках суб'єктивними. Більш комплексний характер має рейтинг «ТОР-200 Україна», хоча його слабкою стороною експерти вважають низьку достовірність даних про ВНЗ, зокрема, відсутність точної, об'єктивної інформації на сайтах університетів і організацій, причетних до вищої освіти й науки;

3) слабкою стороною як міжнародних, так і вітчизняних рейтингів ВНЗ, є достатньо високий рівень суб'єктивності у визначенні ваги складових показників оцінки ВНЗ у його інтегральній оцінці, а також неоднозначний вибір бази порівняння у нормуванні складових показників інтегральної оцінки [2].

Таким чином, при визначенні рівня конкурентоспроможності ВНЗ здійснення оцінки виключно на основі ранжування є недостатньо інформативним показником, доцільно проводити інтегральну оцінку за допомогою декількох показників одночасно, або сукупності параметрів. При здійсненні такої оцінки важливим є визначення мети дослідження та її рівня, зокрема, мікро-, мезо- чи макро-. Загалом, вважаємо, що для проведення локальної оцінки в межах регіональних ВНЗ, застосування методу бінарних порівнянь надасть змогу виявити найбільш конкурентоспроможний ВНЗ області, далі, проведення SWOT-аналізу ведучого ВНЗ виявить резерви закріплення його конкурентних позицій. Якщо говорити про макрорівень, то безперечно застосування експертних оцінок та опитування респондентів є найбільш охоплюваним. Визначення та порівняння коефіцієнта кореляції є більш трудомістким, проте дозволяє визначити тісноту зв'язку впливовості кожного конкретного показника на рівень конкурентоспроможності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, багатоплановість методів оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ дає змогу поглибити результати оцінювання конкурентоспроможності. Виокремлення та створення конкретних підходів при проведенні тієї чи іншої оцінки залежно від мети створить передумови для вироблення конкретних важелів державного впливу на підвищення рівня конкурентоспроможності, збільшити їх ефективність шляхом зв'язку між результатом оцінки та відповідною реакцією державних органів чи керівництва ВНЗ. Останнє стосується, в першу чергу, приватних ВНЗ, що і створює перспективи подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Верхоглядова Н. І. Економічний вимір якості вищої освіти як складової національної конкурентоспроможності: монографія / Н. І. Верхоглядова. – Донецьк: Вид-во ДНУ, 2004. – 196 с.
2. Гринькевич О. С. Застосування теорії нечітких множин у рейтинговій оцінці конкурентоспроможності ВНЗ / О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua /portal/soc_gum/Ek/2011_1-3/9.pdf
3. Иващенко С. А. Маркетинговые стратегии и конкуренто-способность вуза: монография / С. А. Иващенко. – Ростов-на-Дону: Ростовский гос. экон. ун-т «РИНХ», 2006. – 205 с.
4. Корчагова Л. А. Оценка конкурентоспособности вуза / Л. А. Корчагова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2007. – № 5. – С. 48–54.
5. Лазарев В. А. Конкурентоспособность вуза как объект управ-ления / В. А. Лазарев. – Екатеринбург: Издательский Дом «Пригородные вести», 2003. – 160 с.
6. Михайліченко М. В. Рейтингування як механізм оцінювання якості освітніх послуг [Електронний ресурс] / М. В. Михайліченко. – Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/282/1/31.pdf
7. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг: підручник для ВНЗ / О. Ф. Оснач, В. П. Пилипчук, Л. П. Коваленко. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 363 с.

8. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Пухтаєвич Г. О. – К.: КНЕУ, 2003. – 148 с.
9. Соціологія: Підруч. для вузів / За ред. В. Г. Городяненка. – 3-тє вид., перероб. та допов. – К.: Академія, 2008. – 544 с.
10. Тардаскіна Т. М. Складові конкурентоспроможності ВНЗ та виз-начення методів її оцінки / Т. М. Тардаскіна, І. Г. Зубкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Economics/6_135194.doc.htm
11. Теорія економічного аналізу: навч. посібник / А. Г. Загородній, Г. І. Кіндрацька, З. О. Коваль, О. І. Тивончук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 328 с.
12. Филенко Ю. А. Региональные аспекты конкурентоспособности вуза / Ю. А. Филенко // Вестник Новосибирского государственного университета. Сер. Социально-экономические науки. – 2009. – № 3. – С. 88–92.

Царенко И.А.
Кировоградский национальный технический университет

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация
Сформировано понятие конкурентоспособности ВУЗов и перечислены основные факторы, которые влияют на уровень их конкурентоспособности. Исследованы теоретико-методологические методы оценки уровня конкурентоспособности вузов. Из перечня всех методов выделены матрицы стратегий, методы экспертных оценок, бенчмаркинга, а также метод рейтинговых оценок. Предложены компоненты для формирования матрицы SWOT-анализа ВУЗов. Выделены наиболее распространенные рейтинговые системы в Украине, их недостатки. Определена необходимость формирования метода интегрального характера.
Ключевые слова: конкурентоспособность ВУЗов, факторы воздействия, оценивание, методы, рейтинг, SWOT-анализ, бенчмаркинг.

Tsarenko I.O.
Kirovograd National Technical University

THE METHODS OF EVALUATION THE LEVEL OF COMPETITIVENESS OF THE UNIVERSITIES

Summary
Concept the competitiveness of universities are formed and the list of main factors, which affects on the level of competitiveness are presented. Theoretical and methodological methods of evaluation of the competitiveness of the universities are investigated. From the list of all methods was selected matrix strategies, methods of expert assessments, benchmarking, and the method of rating assessments. The components to form a SWOT-analysis of the universities are suggested. The most common rating system in Ukraine are singled, their limitations. The necessity of forming method of integral type are determined.
Keywords: competitiveness of universities, factors of influence, evaluation, methods, rating, SWOT-analysis, benchmarking.

УДК 338.24

СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Черняєва О.В., Ноздріна А.О.
Українська інженерно-педагогічна академія

В статті розглянуто та проаналізовано сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства, що дає змогу визначити ступінь конкурентоздатності промислового підприємства по відношенню до інших суб'єктів даного ринку та забезпечити високий показник конкурентоспроможності, який допоможе підприємству виживати в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Проведено аналіз методів оцінки конкурентоспроможності, по кожному з них виявлені певні переваги та недоліки. Надані рекомендації щодо доцільності та можливості їхнього використання підприємствами.

Ключові слова: конкурентоспроможність, стратегічне управління, стратегія промислового підприємства, місія, конкурентні переваги.

Постановка проблеми. В існуючих умовах більшість промислових підприємств, часто володіють унікальними технологіями та величезною матеріально-технічною базою, стали не тільки не конкурентоспроможними в сучасній ринковій економіці, а й втратили накопичений інтелектуальний та інноваційний потенціал.

В даний час стало недостатнім мати тільки високу якість поставленого на ринок товару, щоб бути конкурентоспроможним на ринку. Поряд з високою якістю для споживачів істотну роль відіграють такі чинники, як конкурентоспроможність товару в цілому, високий технічний рівень виробництва і управління, імідж підприємства, товарно-збутові можливості підприємства і т.п. Це пов'язано з тим, що в останні роки, починаючи, приблизно, з шістдесятих років двадцятого століття, споживачі часто віддають перевагу не стільки якості товару та його конкурентоспроможності, скільки конкурентоспроможності підприємства, яке виготовило цей товар. Таким чином, в даний час попит на той чи інший товар, особливо наукомісткий, багато в чому залежить не тільки від його якості та конкурентоспроможності, але більшою мірою визначається конкурентоспроможністю підприємства – виробником цього товару.

Чим вище конкурентоспроможність промислових підприємств, тим вище конкурентоспроможність промисловості, країни, ефективність всієї діяльності і добробут населення. Отже, проблема забезпечення і підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах посилення конкуренції – це одна з найбільш значущих і архіважливих в сучасній економіці, але через її міжгалузевий та системний характер є складною для вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню конкурентоспроможності підприємств було приділено значну увагу такими вченими як Г.Л. Азоєва, С.В. Барсукова, П.В. Забєлін, П.С. Зав'ялова, Ж.-Ж. Ламбен, І.В. Максимова, Н.К. Моїсеєва, Н.І. Перцовський, М.Ю. Портер, І.А. Спиридонов, Р.А. Фатхутдінов, В.Е. Хруцький, які показали постійно зростаючий вплив конкурентоспроможності підприємств на економічний прогрес.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не можна стверджувати, що питання конкурентоспроможності підприємств не визнавалися раніше актуальними, але адекватної уваги цьому напряму приділялося недостатньо. Перед промисловими підприємствами гостро стоїть завдання досягнення й утримання конкурентної переваги в умовах високої динаміки ділового середовища, що актуалізує питання до оцінки конкурентоспроможності бізнесу.

Мета статті. Отже, метою даної роботи є розгляд та аналіз сучасних підходів до оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка являє собою складний господарський організм, що складається з величезної кількості різноманітних виробничих, комерційних, фінансових та інформаційних структур, взаємодіючих на тлі розгалуженої системи правових норм бізнесу і об'єднуються єдиним поняттям – ринок.

У будь-якої організації, незалежно від сфери її діяльності, можна виявити певну стратегію виробничо-комерційної діяльності. Вона проявляється в підходах до прийняття рішень, які зачіпають життєві інтереси даного підприємства, у порядку розподілу ресурсів, в системі виробничо-комерційних пріоритетів і т.п.

Стратегічне управління – це процес послідовних дій з розробки та реалізації стратегії розвитку організації. Він включає розробку бачення місії організації, постановку цілей, аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, аналіз стратегічних змін.

Поряд з постановкою завдання з реалізації бізнесу бачення повинно містити культуру організації, яка охоплює систему цінностей і виражається в поведінці співробітників між собою і по відношенню до зовнішнього оточення. Культура організації надає підприємству певне значення, сприйняття суспільством і створює йому імідж. Будь-яке підприємницьке рішення, яке приймається керівництвом, повинно порівнюватися з існуючою системою цінностей. Чим більше культура підприємства відповідає стратегії, тим вище конкурентні переваги і сильніша позиція в конкурентній боротьбі.

Місія трактується як призначення організації, критерій бачення і успіху в його досягненні, що визначає рівень досягнень організації, окремих її підрозділів, служб і кожного члена організації окремо [1].

При розробці місії особливої актуальності набуває чітке визначення завдання організації, а деталізація місії реалізується за допомогою стратегічних цілей. Вибір цілей і стратегії передбачають проведення аналізу зовнішнього середовища та обстеження самої організації, що переводить завдання оцінки конкурентоспроможності організації в розряд першочергових.

Конкурентні умови на різних ринках ніколи не бувають ідентичними, процеси суперництва на них аналогічні настільки, що можна використовувати загальну аналітичну схему для визначення природи та інтенсивності конкурентних сил. Як переконливо продемонстрував професор М. Портер з Гар-

© Черняєва О.В., Ноздріна А.О., 2015

вардської школи бізнесу, стан конкуренції в галузі є результатом дії п'яти конкурентних сил:

1. Суперництво між конкуруючими продавцями вже присутніми в галузі.

2. Ринкові спроби компаній з інших галузей завоювати споживачів за допомогою товарів субститутів (замінників).

3. Потенційна поява нових конкурентів.

4. Ринкова влада та засоби впливу, які використовуються постачальниками сировини.

5. Ринкова влада та засоби впливу, які використовуються споживачами.

Найпотужнішими з п'яти конкурентних сил зазвичай бувають боротьба за ринкову позицію і прихильність покупців однієї з компаній, що змагаються між собою. Конкуренція виникає в результаті того, що один або кілька конкурентів шукають можливості більш повного задоволення запитів споживачів або перебувають під тиском необхідності поліпшення показників своєї діяльності. Інтенсивність суперництва між конкуруючими продавцями відображається у тому, що наскільки енергійно вони використовують такі конкурентні тактичні прийоми, як пониження цін, підвищення привабливості властивостей продукції, збільшення обсягу обслуговування споживачів, подовження періодів гарантійних зобов'язань, прийняття спеціальних заходів для стимуляції збуту та випуску нової продукції.

Значення моделі п'яти сил полягає в допомозі при визначенні характеру і складу конкурентних сил. Для аналізу конкурентного довкілля керівники повинні оцінити величину кожної з п'яти конкурентних сил. Спільний вплив цих сил визначає характер конкуренції на цьому ринку. Як правило, чим сильніше конкурентні сили, тим нижче загальна прибутковість присутніх на ринку компаній. Найбільш важкі конкурентні ситуації виникають, коли усі п'ять сил створюють тяжкі умови, при яких ринок впродовж тривалого часу характеризується прибутками нижче середнього або навіть збитками у більшості або в усіх компаній.

Конкурентна структура галузі стає «непривабливою», з точки зору отримання прибутку, коли різко загострюється суперництво між продавцями, низькі бар'єри для входу конкурентів, сильна конкуренція з боку замінників, а постачальники і споживачі здатні використати значну ринкову владу.

Проте, коли конкурентні сили не мають значної інтенсивності, конкурентна структура галузі стає «сприятливою» або «привабливою», з точки зору отримання прибутку вище за середній.

«Ідеальним» конкурентним довкіллям, з точки зору перспективи отримання прибутків, являється така ситуація, при якій покупець і продавець мають невелику ринкову владу, відсутні хороші замінники, бар'єри для входу відносно високі, а суперництво між існуючими продавцями носить помірний характер. Проте навіть тоді, коли деякі з п'яти сил досить потужні, галузь може залишатися привабливою для тих компаній, стратегія і ринкова позиція яких досить якісні для захисту від конкурентного тиску і збереження здатності до отримання прибутків вище за середній рівень.

Для успішної боротьби з конкурентними силами керівник повинен розробити таку стратегію, яка: наскільки це можливо, захистила б компанію від дії п'яти конкурентних сил; впливала б на правила конкуренції в галузі у вигідному для компанії напрямі; забезпечила б створення міцної і безпечної позиції компанії, яка дала б їй перевагу в тих умовах конкуренції, які склалися в галузі.

Керівники не можуть правильно вирішити це завдання без знання і розуміння усієї конкурентної картини галузі. Модель п'яти сил – це інструмент, за допомогою якого можна досягти необхідного розуміння.

Конкурентна стратегія компанії складається з ділових підходів і ініціатив, які вона використовує для залучення споживачів, опору конкурентному тиску і зміцнення своїх ринкових позицій.

Стратегія компанії в області конкуренції зазвичай містить наступальні і оборонні дії і робить упор на ті з них, які виправдані ринковими умовами.

Найширше в аспекті оцінки конкурентоспроможності, визнані дослідження М. Портера, в яких він показав п'ять чинників, що найбільшою мірою впливають на конкурентоспроможність організації: боротьба з існуючими конкурентами; загрози з боку нових конкурентів; можливості проведення торгів з постачальниками; можливості споживачів зробити свій вибір і здійснити торги з ними; загрози з боку альтернативних виробів і послуг (продуктів-аналогів) [2].

На підставі розглянутих чинників М. Портером були виділені три основні стратегії бізнесу, наслідуючи які організації намагаються добитися конкурентних переваг: прагнути стати виробником з низькими витратами виробництва, для випуску продукції з найменшою собівартістю в цій галузі або сфері бізнесу; прагнути до диференціації виробів і послуг для повнішого задоволення потреб і запитів споживачів, що, у свою чергу, припускає більш високий рівень цін; сфокусувати увагу на основних сегментах ринку, для задоволення потреб і запитів строго окресленого кола споживачів, або за рахунок низької ціни, або високої якості [2].

Таким чином, добитися конкурентних переваг можна рішенням наступних завдань: підвищенням якості і споживчих властивостей продукту (послуги); зниженням витрат і збереженням максимально прийнятного рівня цін; орієнтацією своєї продукції на цільові сегменти ринку, де конкуренція в силу високого ступеня неоднорідності ринку ослаблена [2].

На основі моделі М. Портеру Американська асоціація управління запропонувала систематизовану модель порівняльного аналізу підприємств, що реалізовується за допомогою контрольного листа «SWOT-аналізу» (від англ. strenghts – weaknesses – opportunities – threats), що дозволяє оцінити сильні і слабкі сторони організації [3]. У запропонованому підході показники конкурентоспроможності оцінювалися по наступних блоках: фінанси, виробництво, організація і управління, маркетинг, кадровий склад, технологія. Проте ця методика оцінки не дає інтегрального показника конкурентоспроможності і, як наслідок, важко зробити порівняння конкурентних переваг.

Методика оцінки конкурентоспроможності бізнесу «4P», на відміну від SWOT-аналізу, дозволяє дати кількісну оцінку, як по окремих чинниках, так і по усіх чинниках в цілому.

Недоліком цього методу є те, що оцінюються чинники конкурентоспроможності експертами, і, як наслідок, при їх оцінці позначатиметься їх суб'єктивне відношення до продукту або послуги.

Такі ж недоліки має і метод оцінки конкурентоспроможності шляхом складання функціональних карт [3]. Суть цього методу заснована в поєднанні методу «4P» з сегментацією ринку. Оцінка також ведеться експертами по окремих чинниках конкурентоспроможності з урахуванням їх значущості для споживачів на основних сегментах ринку.

Достоїнства методу в тому, що він дозволяє: уточнити який з сегментів ринку можна вибрати в

якості цільового; визначити пріоритети при розробці плану по підвищенню конкурентоспроможності організації; дозволяє визначити, що необхідно поліпшити в параметрах товару, щоб краще за конкурентів пристосувати його до вимог споживачів цього сегменту ринку.

Дещо пізніше М. Портеру свої поняття і визначення конкурентної переваги і конкурентоспроможності організації запропонував Ж-Ж. Ламбен [4], що визначив конкурентну перевагу, як характеристики і властивості товару (марки), що створюють для організації певну перевагу над своїми прямими конкурентами. Ці характеристики можуть бути найрізноманітнішими і відносяться як до самого товару (базовій послузі), так і до додаткових послуг, супроводжуючих базову, до форм виробництва, збуту або продажів, специфічних для підприємства або товару.

Одним з найважливіших питань аналізу конкурентоспроможності організації в дослідженнях Ж-Ж. Ламбена є реакція конкурентів, на підставі чого їм було запропоновано вести аналіз по трьох чинниках: ціна, реклама, якість, на основі яких будується матриця еластичності конкурентної реакції, що дозволяє порівнювати конкуруючі організації.

Гідністю цього методу є наочність конкурентної переваги і конкурентоспроможності організації по відношенню до конкурентів, але при цьому наявна мала кількість чинників, що враховуються.

У своїх дослідженнях Н.К. Моісеєва [5] пропонує оцінювати конкурентоспроможність організації використовуючи методи: порівняльної переваги; рівноваги підприємства і галузі; ринкової позиції підприємства; «профілів»; матричний.

Використовуючи методику порівняльних переваг, дати оцінку конкурентоспроможності організації в загальному вигляді важко, оскільки наявні переваги характеризують конкурентоспроможність не лише конкретної організації, але і усієї галузі.

Наступним напрямом дослідження конкурентоспроможності є теорія рівноваги підприємства. Під рівновагою розуміється такий стан, коли у виробника не існує стимулів для переходу в інший стан, тобто для зміни обсягу виробництва.

В умовах рівноваги виробника кожен з чинників виробництва використовується з однаковою і одночасно найбільшою продуктивністю. При цьому підприємства галузі не отримують надприбутків, і, як наслідок, сторонні організації не мають стимулів для вступу в галузь.

Збільшити обсяг виробництва можливо, якщо який-небудь чинник виробництва використовується не повністю та існуючі масштаби виробництва не забезпечують мінімуму витрат. Критерієм конкурентоспроможності служить наявність у виробника таких чинників виробництва, які можуть бути використані з кращою, ніж у інших конкурентів, продуктивністю.

Основним недоліком цього методу є те, що ця методика не дає інтегрального показника конкурентоспроможності організації.

По ринкових позиціях організації і у рамках теорії ефективної конкуренції можна виділити два основні підходи до визначення критерію конкурентоспроможності: структурний і функціональний.

При використанні структурного підходу, оцінка положення може бути зроблена, виходячи з рівня монополізації галузі, тобто концентрації виробництва і капіталу, і бар'єрів для організацій, що вступають на галузевий ринок.

Порівняно з методикою оцінки конкурентоспроможності виробника на основі теорії рівноваги і чинників виробництва, структурний підхід дозволяє враховувати більшу кількість чинників, що впливають на конкурентоспроможність організації, що, у свою чергу, робить цей метод привабливішим. Проте він не позбавлений недоліку – не усі чинники можуть бути оцінені кількісно.

Функціональний підхід, на відміну від структурного методу оцінки конкурентоспроможності організації, не має цих недоліків. Основна роль при оцінці конкурентоспроможності організації приділяється економічним показникам діяльності таким, як: співвідношення витрати-ціни, завантаження виробничих потужностей, обсяги випуску продукції, норма прибутку і так далі. Цей метод дозволяє в певних межах будувати висновки відносно усієї галузі, а не тільки відносно окремо взятої організації [5].

Функціональний метод оцінки конкурентоспроможності багато в чому схожий з методами проведення аналізу виробничо-господарської діяльності. Достоїнством його є те, що він дозволяє оцінити стан справ на підприємстві, встановити ряд показників, при виході за межі яких слід вживати заходи по оздоровленню підприємства, дозволяє робити кількісну оцінку показників і їх порівняння з показниками інших підприємств або галузей. До недоліків цього методу можна віднести те, що він не дозволяє проводити оцінку якісних показників, оцінює тільки стан підприємства в даний момент часу, не враховує конкурентний потенціал підприємства.

Наступним способом оцінки конкурентоспроможності організації є метод оцінки конкурентоспроможності виробника за якістю продукції, який здійснюється по «методу профілів». При використанні цього методу виявляються різні критерії задоволення запитів споживачів стосовно якого-небудь продукту, встановлюється їх ієрархія і порівняльна важливість в межах того спектру характеристик, які в змозі помітити і оцінити споживач, проводиться порівняння техніко-економічних показників продукту з іншими конкуруючими продуктами [5].

При використанні цієї методики можливе використання непрямих узагальнених показників. Кількість чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства і підлягають застосуванню при використанні цієї методики, є необмеженою. У цьому полягає одно з основних достоїнств даної методики оцінки конкурентоспроможності, що дозволяє оцінити конкурентоспроможність товару, підприємства, галузі, економіки країни. Недоліком методу є той факт, що метод дозволяє отримати дуже обмежене уявлення про роботу підприємства, оскільки конкурентоспроможність підприємства набирає вигляду конкурентоспроможності товару і не зачіпає інші аспекти.

Матрична методика оцінки конкурентоспроможності була запропонована Бостонською консалтинговою групою і застосовна для оцінки конкурентоспроможності товарів, окремих підприємств, галузей. Методика полягає в побудові матриці з використанням двох показників: темпи зростання місткості ринку в лінійному масштабі, і відносна доля продуцента на ринку в логарифмічному масштабі. Усі стратегічні одиниці бізнесу можуть бути розташовані на цій матриці залежно від своїх характеристик і умов ринку. Найбільш конкурентоздатними є організації, що займають значну долю на швидкозростаючому ринку [3].

Розглянуті методики явно або неявно зводяться до визначення конкурентоспроможності на основі певного набору чинників, опосередковуючих якість позиціонування організації. На основі проведеного аналізу методів до оцінки конкурентоспроможності

по кожному з них виявлені певні переваги та недоліки, які спричиняють доцільність та можливість їхнього використання підприємствами.

Висновки і пропозиції. Вивчення споживачів і конкурентів, а також умов конкуренції дозволяє підприємству визначити його недоліки перед конкурентами, розробити успішні конкурентні стратегії і підтримати конкурентні переваги. Підприємство повинне знати ступінь конкурентоздатності по відношенню до інших суб'єктів даного ринку, оскільки висока ступінь конкурентоспроможності є гарантом отримання високих економічних показників в ринкових умовах, і мати на меті стратегію досягнення такого її рівня, який допоміг би йому виживати в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Нині проблема конкурентоспроможності як ніколи актуальна для національної економіки і для її господарюючих суб'єктів. Стан і рівень розвитку промислових підприємств зумовлюють не лише забезпеченість населення промисловими товарами і якість життя, але і стан, і темпи розвитку торгівлі та економіки країни в цілому.

Перспективою подальших досліджень є розроблення підходів та методів оцінювання конкурентоспроможності промислового підприємства на конкретному ринку або його сегменті, товарної марки, продукції, що ґрунтуватимуться на аналізі технологічних, виробничих, фінансових і маркетингових можливостей підприємства. Оцінювання конкурентоспроможності здійснюється з метою визначення потенційних можливостей підприємства та заходів забезпечення високого рівня довгострокових конкурентних переваг, які відповідатимуть стратегічним цілям підприємства.

Список літератури:

1. Максимова И. Оценка конкурентоспособности промышленного предприятия / И. Максимова // Маркетинг. – 1996. – № 3. – С. 33-40.
2. Портер М. Конкуренция / М. Портер, Э. Майкл; пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
3. Хруцкий В.Е. Современный маркетинг: настольная книга по исследованию рынка / В.Е. Хруцкий, И.В. Корнеева. М.: Финансы и статистика, 2002. – 528 с.
4. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен; пер. с франц. СПб.: Наука, 1996. – 589 с.
5. Моисеева Н.К. Международный маркетинг: учеб. пособие / Н.К. Моисеева. М.: Центр экономики и маркетинга, 2006. – 200 с.

Черняева Е.В., Ноздрина А.А.
Украинская инженерно-педагогическая академия

СУЩНОСТЬ, ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
В статье рассмотрены и проанализированы современные подходы к оценке конкурентоспособности промышленного предприятия, которое дает возможность определить степень конкурентоспособности промышленного предприятия по отношению к другим субъектам данного рынка и обеспечить высокий показатель конкурентоспособности, который поможет предприятию выживать в условиях жесткой конкурентной борьбы. Проведен анализ методов оценки конкурентоспособности, по каждому из них выявлены определенные преимущества и недостатки. Даны рекомендации относительно целесообразности и возможности их использования предприятиями.
Ключевые слова: конкурентоспособность, стратегическое управление, стратегия промышленного предприятия, миссия, конкурентные преимущества.

Chernyayeva E.V., Nozdrina A.A.
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

ESSENCE, PROBLEMS AND SPECIFICS TO EVALUATION COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Summary
The article discusses and analyzes modern approaches to assessing the competitiveness of industrial enterprises that enables us to determine the degree of competitiveness of industrial enterprises in relation to the other subjects of this market and provide a high degree of competitiveness, which will help the company to survive in the fierce competitive struggle. The analysis of methods of estimation of competitiveness is conducted, on each of them certain advantages and defects are educed. Recommendations in relation to expediency and possibility of their use enterprises are given.
Keywords: competitiveness, strategic management, strategy of industrial enterprise, mission, competitive advantage.

УДК 339.923.061.1

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Чичина О.А.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена аналізу паливно-енергетичного комплексу України як основи розвитку економіки країни. У статті визначаються стан та особливості розвитку галузей ПЕК України. В продовження цієї теми визначено значення технологічного укладу в енергетиці. Основою аналізу став досвід розвинених країн, базовою галуззю котрих обрана енергетика.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, технологічний уклад, глобалізація, енергетика, енергетична безпека, енергетичні ресурси.

Постановка проблеми. Розглядаючи перспективи розвитку українського паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), важливо звернути увагу на найважливіші закономірності і тенденції розвитку світової і національної енергетики. Необхідно усвідомити та осмислити нові закономірності, ефективно їх використати. Однією з таких закономірностей є глобалізація.

Аналіз розвитку світової енергетики у різних країнах виявив хвильовий, циклічний характер їх розвитку з періодом, який приблизно становить 50 років. Період такого циклу характеризується фазами відновлення, активним та ефективним розвитком, взаємообумовленим стійкою економічною системою, початок якої було покладено однією чи декількома базовими інноваціями. Кінець XX століття можна охарактеризувати кризою чергового технологічного укладу, що був установлений у 50-ті роки і майже вичерпав свої можливості.

Зараз ми знаходимося у стані переходу до відкриття всіх потужностей наступного технологічного укладу, основою якого є використання альтернативної енергетики. Для ефективного використання можливостей, який відкривають нові технології та їх імплементацію в національне господарство, необхідно оцінити та зважити стан та перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та стратегія розвитку паливно-енергетичного комплексу постійно перебуває в центрі уваги економістів з точки зору підвищення рівня енергоефективності, енергозбереження та диверсифікації джерел енергопостачань. Окремі питання, які пов'язані з економічною характеристикою паливно-енергетичного комплексу України розглянуто в працях зарубіжних та українських вчених, зокрема: Л. Абалкіна, І. Бенько, О. Власюка, І. Дзебих, Г. Кочедикова, А. Михайленко, В. Сенчанова, В. Гейця, В. Гобуліна, Я. Жаліла, А. Качинського, С. Пирожкова, А. Сухорукова, А. Шидловського, В. Шлемко, Р. Шульман, М. Позігун.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання розвитку енергетичного комлексу в контексті економічної привабливості та можливостей переходу до нового енергетичного рівня, а також в контексті енергетичної безпеки держави та регіону потребує більш детального дослідження паливної галузі країни.

Мета статті. Основними цілями статті є вивчення стану паливно-енергетичного комплексу України за останні 5 років, дослідження економічної рівноваги енергетичної галузі України між виробниками та споживачами.

Виклад основного матеріалу. Паливно-енергетичний комплекс займає ключові позиції в українській економіці та має необхідні потужності як для забезпечення власних потреб в енергоресурсах, так і для транзиту енергоносіїв та експорту електроенергії, вугілля та нафтопродуктів до європейських країн.

Основу електроенергетики становить об'єднана енергетична система (ОЕС) країни, яка забезпечує електроенергією внутрішніх споживачів, а також здійснює її експорт та імпорт. ОЕС налічує вісім регіональних електроенергетичних систем, які поєднані між собою системоутворюючими лініями електропередач, а також мають міждержавні лінії електропередач. В експлуатації перебувають понад 1 млн. км ліній електропередач. Розподіл електроенергії в ОЕС здійснюють 24 обласні акціонерні енергопостачальні компанії (обленерго) та компанії АР Крим, міст Києва та Севастополя [1].

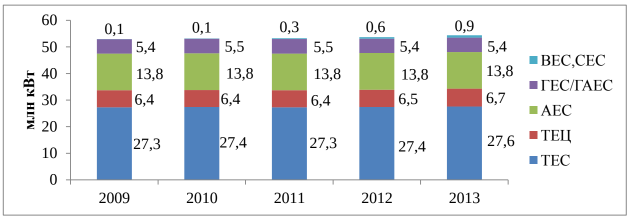

Рис. 1. Встановлена потужність електростанцій ОЕС України

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3]

Загальна встановлена потужність електростанцій на початок 2014 р. становила майже 54,4 млн. кВт; з них на теплові електричні станції (ТЕС) припадало 27,6 млн. кВт (або 50,7%), атомні станції (АЕС) – 13,8 млн. кВт (25,3%), гідроелектростанції (ГЕС) – близько 5,4 млн. кВт (9,9%), вітрові електростанції (ВЕС) – 9 тис. кВт (1,65%) [1].

Як ми бачимо, тенденція незмінна, тобто провідна роль в електроенергетиці належить теплоелектростанціям, це обумовлено відносно вільним розміщенням, вдвічі дешевшою вартістю капіталовкладень порівняно з іншими електростанціями. Ми бачимо, що незначними темпами нарощується потужність електростанцій четвертого технологічного укладу, тобто альтернативної енергетики, але цього недостатньо.

Ми можемо відмітити, що електроенергетика України знаходиться у кризі, по перше, це характеризується негативною тенденцією показника коефіцієнту використання встановленої потужності (до 32,5% у 2013 році), а по друге відсутністю проектного методу стратегічного розвитку енергетиці (розвиток більш ефективних методів електрогенерації з урахуванням ресурсних, територіальних, екологічних та ін. особливостей країни) [1].

Сектор кінцевого споживання відображає первинну та вторинну енергії, які використовували

© Чичина О.А., 2015

споживачі. На кінцеве споживання палива та енергії у 2013 році було використано 147,3 млрд кВт-год, що на 3,6% менше, ніж у 2012 році. Найбільшими кінцевими споживачами енергії в Україні в 2012 році стали промисловість та транспорт (майже 52%), населення (28%) та побутовий сектор (18%) [1].

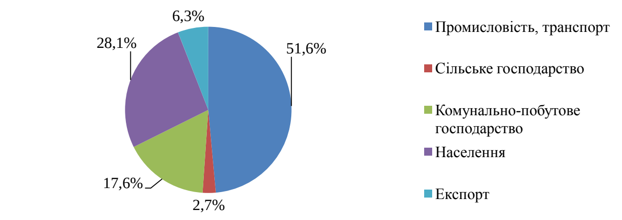

Рис. 2. Споживання електроенергії (нетто) в Україні, 2013

Джерело: розроблено автором за матеріалами [1]

Розглядаючи споживання електроенергії як кількісний показник, можемо відмітити, що структура характеризує Україну як промислову країни, де співвідношення споживання електроенергії на промисловість вдвічі вище ніж потреби на споживання для населення та побутове, що свідчить про розвиток технологічної сторони господарства. Але розглядаючи якісні показники,тобто рівень подушного споживання електроенергії, енергоємність ВВП, тарифи на електроенергію, ми маємо іншу ситуацію.

Рівень подушного споживання електроенергії є найважливішим показником рівня життя населення країни. В країнах з високим рівнем життя він знаходиться в межах 6-12 тис. кВт-годин. Так у Франції, де чисельність населення приблизно так ж як в Україні, цей показник складає 8200 кВт-годин. Нажаль, в Україні цей показник рік від року знижується: в 1990 році він складав 5630, а у 2013 році 3195 кВт-годин, тобто зменшився у 1,6 рази [4].

Економіка України є однією із найбільш енергоємних в Європі. Енергоємність ВВП на 2013 рік нашої країни тепер становить 0,613 кілограма умовного палива на гривню виробленої продукції. Національна економіка надто переобтяжена енергоємними галузями промислового виробництва. Тому завдання значного зниження енергоємності ВВП для України безпосередньо пов'язане з проблемою структурної перебудови її економіки в напрямку нарощування питомої ваги інтелектуального продукту [4].

Таким чином, незважаючи на перевагу промисловості в структурі споживання електроенергії, нераціональне використання ресурсів та низький рівень енергоефективності має негативний влив на економіку та розвиток країни в цілому.

Оскільки енергетична складова є основною розвитку національного господарства, необхідно зробити вартісну оцінку електроенергетики. Найяскравіше відображає цей показник тарифи для промисловості та населення.

Ми бачимо, що тарифи на енергію для населення значно перевищує тарифи для промисловості в розвинених країнах, де найвищий рівень енергоефективності та енергозбереження. Зниження тарифу на електроенергію для промисловості проходить поступово у відповідності до рівня технологічного укладу економіки господарства країни. Це впливає на зниження енергоємності ВВП, обумовлює екологічну безпеку регіону та впливає на структуру промисловості в регіоні (де сфера послуг займає питому вагу) [4].

У той самий час попит споживачів на електричну потужність в об'єднаній енергосистемі має нерівномірний характер. Однак виробництво електроенергії найбільш ефективне та економічне лише у тому випадку, коли такі коливання при повному навантаженні системи залишаються якомога меншими. Тому в останні роки, в світлі глобального зростання енергоспоживання, постає питання більш ефективного використання старих енергоустановок, а не будівництво нових зі значними капіталовкладеннями. Стратегічне та комплексне технологічне переоснащення інфраструктури споживання електроенергії споживачами дає змогу підвищувати тарифи для населення.

Таким чином, в розвинених країнах ми бачимо економічну та технологічну рівновагу, що є авангардом розвитку країни в цілому.

В Україні спостерігається інша ситуація, де тарифи на електроенергію для промисловості в 4 рази перевищують тарифи для населення. Але штучне підвищення без якісних змін не змінить ситуацію, а навпаки призведе до економічної кризи населення, тобто необхідна комплексна соціально-економічна стратегія розвитку країни, де питання паливно-енергетичного комплексу стануть пріоритетними.

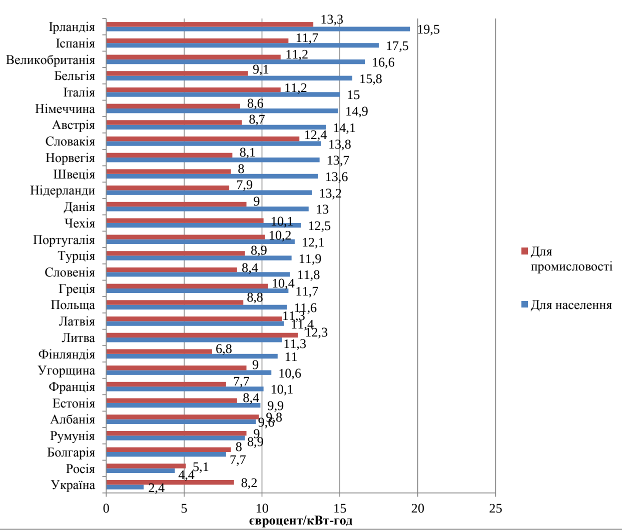

Рис. 3. Тарифи на електричну енергію для населення та промисловості у світі, 2013

Джерело: розроблено автором за матеріалами [4]

За запасами паливно-енергетичних ресурсів Україна належить до відносно забезпечених ресурсами країн світу. Однак, недалекоглядна економічна та екологічна політика у сфері їх видобутку за часів СРСР спричинила нераціональне використання запасів газу, нафти та інших корисних копалин.

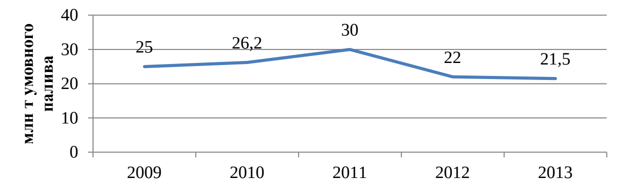

Рис. 4. Динаміка приросту запасів вуглеводнів в Україні

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3]

На Державному балансі запасів корисних копалин України запаси та перспективні ресурси нафти, газоконденсату, вільного та розчиненого газу обліковуються в обсязі понад 2,3 млрд. тонн умовного палива, в тому числі запаси промислових категорій – 1,4 млрд. тонн умовного палива.

За даними рис. 4 ми бачимо, що приріст запасів вуглеводнів знижується, хочу тільки протягом 2013 року за результатами пошуково-розвідувальних робіт у 2011 році відкрито 4 нових родовища. У 2011 році було відкрито нові продуктивні поклади на 15 родовищах, що знаходяться в розвідці або розробці.

В Україні розвідано понад 314 родовищ нафти й газу, серед яких 57 класифікуються як середні, великі, крупні та унікальні за своїми запасами.

Більшість із них перебувають на завершальній стадії розробки і характеризуються ускладненими геологічними та технологічними умовами експлуатації [4].

Протягом останніх десяти років стабільні обсяги видобутку вуглеводнів мають забезпечуватися за допомогою впровадження заходів з підвищення ефективності використання виробничої та ресурсної баз та введення в розробку нових родовищ та покладів.

Незважаючи на наявність на її території покладів нафти, газу, вугілля, сланцевого газу, Україна є енергодефіцитною країною, бо задовольняє власні потреби в енергоресурсах лише наполовину:

- нафти видобуває 10–12% загального споживання;
- природного газу – 20–25%;
- вугілля – 90-92% [4].

Україна має великі поклади газу, але найбільші газові родовища України вже перебувають на завершальній стадії використання.

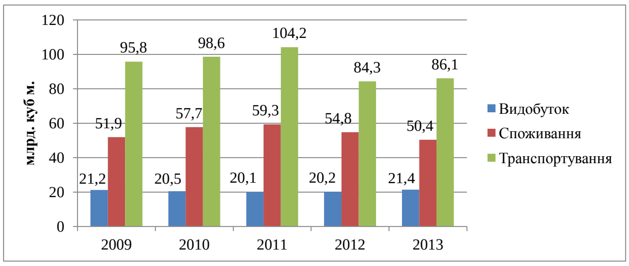

Рис. 5. Динаміка газової галузі України

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3]

Газова промисловість є досить молодою і перспективною галуззю. Природний газ – найбільш ефективна паливна та хімічна сировина. Його видобуток було розпочато в Україні в 50-х роках XX ст., і на сьогодні день видобувається до 20 млрд куб. м газу, що задовольняє власні потреби в ньому на 20 – 25%. Використання газу в 2 рази дешевше порівняно з нафтою [3].

Попри достатні поклади газу для забезпечення споживання в Україні, через відсутність фінансування геологорозвідувальних робіт зменшуються обсяги його видобутку. Україна не має заводу з розрідження природного газу. Можливості і ресурси у шельфі Чорного моря не використовуються. Роботу над розробкою родовищ сланцевого газу, які, за прогнозами експертів, здатні забезпечити Україну газом на 30 років, не розпочато – для того, щоб видобуток цього газу вийшов на комерційні обсяги, потрібно ще 15–20 років.

При цьому обсяги споживання зменшуються надто поступово (Рис. 5), завдяки негативній тенденції розвитку промисловості проти впровадження енергоефективних методів споживання.

Як ми знаємо, України – країна-транзитер на енергетичній карті світу. Газотранспортна система України реалізовувала сезонні поставки з Російської Федерації до Європи. Але протягом останніх років Європа знизила залежність від транспортування з РФ, диверсифікуючи поставки газу та запровадження енергозберігаючих методів. Саме це вплинуло на транзитну спроможність України, тим самим це негативний вплив на наповнення бюджету України.

Нафтова промисловість України характеризується низькими показниками, хоча потенційні можливості видобутку та переробки нафти значно більші. Вона представлена нафтовидобувною та нафтопереробною галузями, які виникли в Передкарпатті ще у XIX ст. На початку XX ст. цей район був відомим у Європі центром нафтової промисловості. У середині шістдесятих років було розвідано Дніпровсько-Донецьку нафтогазову провінцію. Причорноморсько-Азовська провінція є найбільш молодою і перспективною для видобутку нафти й газу в Україні [3].

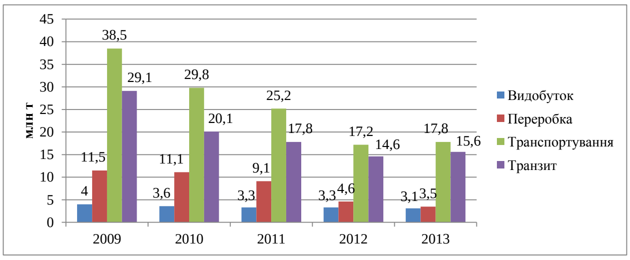

Рис. 6. Динаміка нафто-газового сектору України

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3]

З початку 2013 року в Україні видобуто 1 024,4 тисяч тонн нафти з газовим конденсатом і 6,9 млрд куб. м газу. Порівняно з відповідним періодом минулого року видобуток нафти із конденсатом зменшився на 5,6%, а газу – збільшився на 1,1%. Обсяги пошуково-розвідувального та експлуатаційного буріння становлять 43,7 тисяч м розвідувального та 46,5 тисяч м експлуатаційного буріння. Загальні обсяги перекачування нафти 2013 року склали 5 582,0 тисяч тонн, що на 14,0% (або 907,0 тисяч тонн) менше порівняно з відповідним періодом минулого року. Транзит нафти через територію України склав 4 944,0 тисяч тонн, що на 3,1% (на 157,0 тисяч тонн) менше порівняно з відповідним періодом минулого року, а для потреб України обсяг перекачування нафти склав 638,0 тисяч тонн, що на 54,1% (на 751 тисяч тонн) менше порівняно з відповідним періодом минулого року [3].

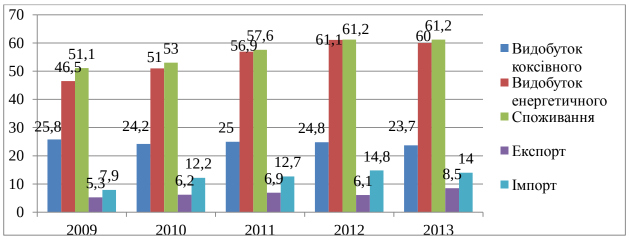

Рис. 7. Динаміка обсягів вугільної промисловості України

Джерело: розроблено автором за матеріалами [2]

Вугільна промисловість в Україні є давньою і традиційною галуззю, яка посідає провідне місце серед паливних галузей. 75% вугілля використовується як паливо, 25% – як технологічна сировина для чорної металургії, хімічної промисловості та деяких інших галузей [2].

За 2013 рік видобуто 83,7 млн тонн вугілля, що на 3,0% менше від показника 2012 року [2].

Вугільна галузь потребує модернізації та реструктуризації для підвищення рентабельності

сектору та конкурентоспроможності українського вугілля. Відпускні ціни на вугілля навіть не забезпечують відшкодування витрат на його видобуток.

Вугільна промисловість забруднює довкілля відходами вуглевидобування і вуглезбагачення, викидами шкідливих речовин в атмосферу та воду.

Висновки і пропозиції. Паливно-енергетичний комплекс України найважливіша галузь економіки, і тому її реформування для створення ринкових відносин, приватизації, лібералізації цін – дуже відповідальний процес.

Сучасне завдання енергетичної галузі України в умовах глобалізаційних викликів та характеру загроз – це забезпечення можливості стабільно виробляти та використовувати енергію з метою сприяння економічному зростанню країни та підвищення рівня якості життя населення.

Список літератури:

1. Ясковець Ю. В. Розвиток паливно-енергетичного комплексу України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Ю. В. Ясковець. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/2010_196_1/knp_236-240.pdf
2. Інформаційно-аналітичний звіт «Про розвиток вугільної промисловості України» Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/category?cat_id=194359&page
3. Інформаційно-аналітичний звіт «Про стан виробничої діяльності підприємств нафтогазового комплексу» Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=239090
4. Мурадова О. Сучасний стан розвитку паливно-енергетичного комплексу України [Електронний ресурс] / О. Мурадова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_17.pdf

Чичина О.А.
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация
Статья посвящена анализу топливно-энергетического комплекса Украины как основы экономики страны. В статье проанализировано состояние и особенности развития отраслей ТЭК Украины. В продолжение этой темы определено значение технологического уклада в энергетике. Основой анализа стал опыт развитых стран, базовой отраслью которых является энергетика.
Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, технологический уклад, глобализация, энергетика, энергетическая безопасность, энергетические ресурсы.

Chychyna O.A.
V.N. Karazin Kharkiv National University

CONDITION AND PROSPECTS OF THE FUEL AND ENERGY COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Summary
This article is devoted the fuel and energy complex (FEC) of Ukraine as the basis of the economy. The article defines special features of Ukrainian FEC branches' development. We define the issue of technological paradigm in energy. The basis of the analysis is the experience of developed countries, basic industry which is energy.
Keywords: fuel and energy complex, technological way, globalization, energy, energy security, energy resources.

УДК 65.012.12:308

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВЧИХ ПЕРЕВАГ НА РИНКУ СОКІВ УКРАЇНИ

Чукурна О.П., Бєлая Н.С.
Одеський національний політехнічний університет

В статті розглянуті етапи проведення маркетингових досліджень споживчих переваг на ринку соків України. Розроблено гіпотезу маркетингових досліджень споживчих переваг та систематизовано маркетингову інформацію за допомогою програмного забезпечення SPSS. Вдосконалено процедурний механізм проведення маркетингових досліджень споживчих переваг.

Ключові слова: маркетингові дослідження, споживчі переваги, ринок, етапи, гіпотеза.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Маркетингові дослідження є основним інструментом маркетингової діяльності підприємства, який є обов'язковим етапом планування його маркетингової діяльності. Результати маркетингових досліджень, як правило, використовуються при складанні маркетингових планів та стратегій на підприємствах, які працюють на різних ринках збуту. Маркетингові дослідження, що націлені на виявлення споживчих переваг, можуть бути використані при сегментуванні ринку та формуванні карти типового споживача. Цей механізм дозволяє отримувати найбільш ймовірні прогнози ринкової кон'юнктури та визначати тенденції розвитку споживчих ринків. Саме тому, маркетингові дослідження споживчих переваг є однією з ключових наукових проблем сучасної теорії маркетингу. Формування наукових підходів щодо етапів проведення маркетингових досліджень споживчих переваг на різних ринках є важливою та актуальною проблемою, яка повинна враховувати ринкові фактори впливу, які притаманні різним споживчим ринкам. В той же час, всі споживчі ринки мають загальні риси, які впливають на тенденції їхнього розвитку та потребують обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Теоретично-методологічним обґрунтуванням маркетингових досліджень займаються такі українські вчені, як: Зозульов О.В. [2], Ілляшенко С.М. [3], Лилик І.В., Окландер М.А. [4, 5, 6], Солнцев С.А., Старостіна А.О., Чукурна О.П. [5, 7], Яшкіна О.І. [4, 6, 8] В наукових працях цих вчених висвітлено теоретико-методологічну базу та процедурний механізм проведення маркетингових досліджень, визначено маркетингові дослідження, як систему, обґрунтовані принципи, на яких базується механізм проведення маркетингових досліджень. Так, Зозульов О.В. [2] обґрунтовує типи та методи маркетингових досліджень інноваційного продукту, а Ілляшенко С.М. [3] зосереджує увагу на методології та процедурі проведення маркетингових досліджень в Інтернеті. Яшкіна О.І. у своїй монографії [8] обґрунтовує теоретико-методологічний інструментарій системи маркетингових досліджень інновацій на машинобудівному підприємстві. В монографії акцентовано увагу на фактори впливу та показники результативності інноваційної діяльності машинобудівного підприємства та сформовано концепцію функціонування системи маркетингових досліджень інновацій на машинобудівному підприємстві. Поряд з цим, заслуговує на увагу наукова розробка щодо вдосконалення класифікації методів маркетингових досліджень ціни, яка була обґрунтована в наукових працях Окландера М.А. та Чукурної О.П. [5]. Автори акцентували увагу на системі цінових досліджень на споживчих ринках та ролі ціни, як основного фактору споживчого вибору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Незважаючи на існуюче наукове підґрунтя системи маркетингових досліджень, проблема формування системи маркетингових досліджень споживчих переваг на окремих ринка товарів та послуг є недостатньо дослідженою. Крім того, важливою складовою процедурного механізму проведення маркетингових досліджень є система обробки маркетингової інформації, яка була зібрана та систематизована в процесі дослідження товарних ринків. Саме тому, обґрунтування маркетингових досліджень споживчих переваг (в нашому випадку на ринку соків), яке буде враховувати специфічні ринкові фактори та систему обробки маркетингової інформації, є актуальним науковим завданням.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо формування процедури маркетингових досліджень споживчих переваг на ринку соків України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз статистичної інформації щодо стану та тенденцій розвитку ринку соків в Україні, дозволив зробити наступні висновки. Згідно даних Держкомстату України [1], українці найчастіше купують сік кілька разів в тиждень (майже 40%), кілька разів в місяць (26%) і щодня (більше 23%), також сік купують тільки у свята (8%) й близько 3% споживачів взагалі не п'ють соки (рис. 1).

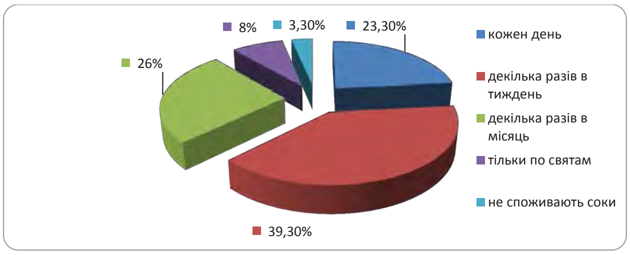

Рис. 1. Структура споживання соків за частотою

Якщо розглянути переваги споживачів щодо упакування соків, вибір респондентів виглядає наступним чином (рис. 2.). Найбільше купують сік в картонній упаковці, менше всього – в пластиковій пляшці.

За даними Держкомстату, середній показник щорічного споживання соків на одну людину в Україні складає близько 10 л. соків за рік [1]. Якщо порівнювати цей показник із середньорічним споживанням соків в Європейському Союзі, то він є дуже низьким. Наприклад, споживання соків на одного споживача ЄС складає 30 л. за рік, а на одного споживача

© Чукурна О.П., Бєлая Н.С., 2015

США – 50л. за рік. Низьке споживання соків може пояснюватися наступними причинами: соки вітчизняного виробництва не асоціюються з продукцією високої якості; зростає споживання мінеральної води; зниженням рівня доходів населення.

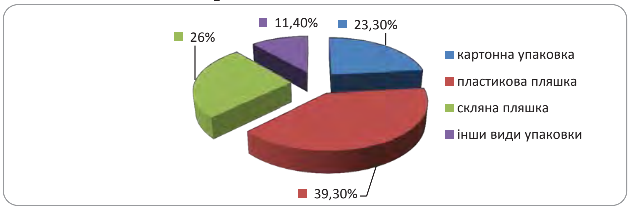

Рис. 2. Структура споживання соків за видами упакування

З метою збільшення споживання й розширення ринків збуту, виробники соків постійно оновлюють асортимент продукції, створюючи нові продукти. На українському ринку дуже широкий асортимент вибору соків і нектарів на різний смак, який значно відрізняється від асортименту за кордоном. Характерною рисою українського ринку соків є незначна представленість асортименту в сегменті преміум-класу.

Аналіз статистичних даних дозволив зробити висновок, що виробництво соків в натуральному вираженні в Україні знижується з кожним роком. Так, в 2011 р. виробництво знизилося на 5,6% в порівнянні з 2010 р., а в 2012 р. знизилося на 3,9% (до 281 тис. тонн) в порівнянні з 2011 р. [1]. Незважаючи на це, ринок соків в грошовому вираженні зростає, що обумовлено підвищенням цін на соки і нектари. Вартість соків збільшується через зміну курсу валют, оскільки для виробництва багатьох соків використовуються імпортні фрукти.

Експорт українських соків незначний й також має тенденцію до скорочення. В основному соки вітчизняного виробництва поставляються на ринок Росії, а також в Австрію, Білорусь, Молдову, Казахстан та інші країни. Імпорт продукції також скорочується. За даними Державної статистики [1], найбільше соків імпортується з Бразилії, Нідерландів, Росії, Італії, Іспанії, Китаю та Польщі. На ринку соків спостерігається висока конкуренція. 98% всієї продукції на українському ринку соків представлені 4 великими компаніями: Сандора, Ерлан, Вітмарк та Кока-Кола (рис. 3).

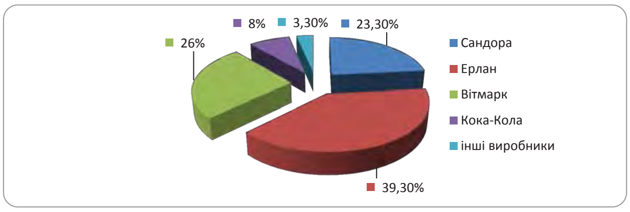

Рис. 3. Структура ринку соків в Україні за основними виробниками

Ці компанії виробляють соки і нектари, залишаючи незайманим сегмент соків прямого віджимання. Саме тому невеликі оператори ринку, а також фреш-бари, поступово завойовують популярність. Структура ринку соків за найбільш популярними торговими марками представлена на рис. 4.

Аналіз вторинної інформації про розвиток ринку соків в Україні дозволив зробити наступні висновки. Лідером українського ринку соків є компанія «Сандора», яка завдяки виробництву якісної продукції користується великою довірою у споживача. Компанія випускає багато різних брендів, за рахунок чого має можливості працювати на різних сегментах ринку, тим самим розширюючи частку ринку в Україні. На сучасному етапі, однією з управлінських проблем для компанії «Сандора» є розширення меж ринку та завойовування нових споживачів. Виходячи з визначеної управлінської проблеми, актуальним для підприємства стає процедура проведення маркетингових досліджень споживчих переваг на ринку соків. Цей підхід допоможе обрати успішну стратегію позиціонування на обраних цільових сегментах ринку.

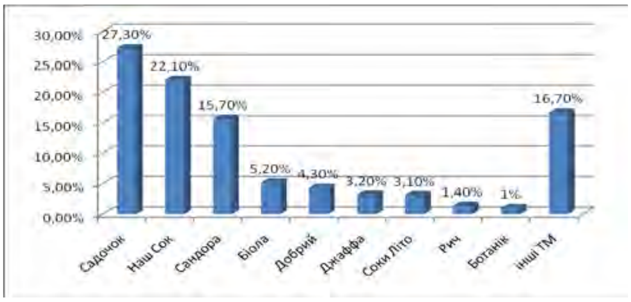

Рис. 4. Структура ринку соків за найбільш популярними торговими марками

З метою формування процедури маркетингових досліджень на ринку соків України були сформовані наступні пошукові питання та гіпотези дослідження.

Пошукові питання:

1. Які критерії використовують споживачі при виборі соків?

2. Чи впливає дохід споживачів на вибір торгової марки соку?

3. Які марки соків вважають за краще споживачі?

4. Який ступінь прихильності до тієї або іншої марки соку?

5. Які характеристики повинен мати якісний сік, щоб бути більш конкурентоспроможним?

6. Відношення споживачів до компанії «Сандора» та її продукції.

На основі пошукових питань були розроблені наступні гіпотези:

1) Н1. При виборі соків основними критеріями є: ціна, смак, корисність, натуральність, обсяг, упаковка. Значення кожного з показників перевищує 7%. Інші критерії не так важливі для споживача.

Н0. При виборі соків основними критеріями є постійна наявність у продажу, зручне місце купівлі, привабливість упаковки, репутація торгової марки. Значення кожного з показників більше 7%.

2) Н1. Доход споживачів впливає на вибір марки соку, при високому доході купують дорожчі соки.

Н0. Доход ніяк не впливає на вибір марки соку.

3) Н1. Виходячи з аналізу вторинних даних, найпопулярнішими марками є ТМ: «Садочок», «Наш Сік». Їх споживають більше 25% споживачів.

Н0. Популярними марками є ТМ: «Біола», «Добрий», «Джаффа», «Рич». Їх споживає більше 25% споживачів.

4) Н1. Споживачі постійно купують сік однієї й тієї ж марки.

Н0. Споживачі постійно купують різні марки соків.

5) Н1. Сік повинен мати такі властивості, як: корисність, натуральність, невисока ціна. Для кожного критерію більше 10%.

Н0. Сік має бути легко доступним, в зручній і привабливій упаковці.

6) Н0. Компанія «Сандора» всім відома. Продукція оцінюється споживачами як висококясісна.

Н1. Споживачі не знайомі з компанією «Сандора», проте, мають наміри скоштувати її продукцію.

Виходячи з демографічних особливостей споживачів, типу товару, частоти покупок, досліджуваною генеральною сукупністю мають буди люди віком від 14 до 50 років. Обсяг вибірки в дослідженні 30 чоловік. Методом вибірки має бути детермінований метод нерепрезентативної вибірки, коли інтерв'юер вибиратиме респондентів із зручних і доступних для відбору елементів. А саме – людей у віці від 14 до 50 років, які будуть відвідувачами супермаркетів. Збір первинної інформації по цієї вибірки здійснювалося за допомогою анкетування. Анкетування проводилося методом особистого інтерв'ю.

На підставі проведеного маркетингового дослідження з'ясувалося, що покупцями соків і нектарів є переважна більшість респондентів – 93%. Частіше покупцями соків є люди молодого і середнього віку. Можливо, це пояснюється більш високим рівнем доходу, прагненням вести здоровий спосіб життя і вживати корисні продукти. Соки і нектари розглядаються як джерело задоволення і корисних речовин. Про це свідчать ті цілі, які переслідуються при споживанні цих напоїв: так, 49% п'ють соки і нектари для того, щоб побалувати себе, а 40% – щоб отримати необхідні вітаміни.

Для аналізу даних використовувалася програма SPSS. Після проведення опитування з'ясувалося що, що серед респондентів 76,7% жінок і 23,3% чоловіків. В опитуванні брали участь люди різних вікових груп від 16 до 60 років, за допомогою аналізу частот було визначено, що найбільш активними споживачами соків є вікова група № 3 від 21 до 30 років. Вони займають 40%, на другому місце група № 5 вони займають 23% (табл. 1 та рис. 5).

При виборі смаку очевидно, що більшість респондентів віддають перевагу мультифруктовим сокам, які займають 46,7%. Більшість опитуваних вживають соки торгових марок «Садочок» і «Сандора» в однаковому співвідношення по 33%. Аналіз результатів опитування респондентів показав, що при виборі соків, вони більшою мірою звертають увагу на смакові якості соку.

Таблиця 1

Таблиця зв'язаності між обсягом споживання соку та віковою групою споживачів

Частота

		Вікова група						Всього
		1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	
Обсяг	1,00	1	1	0	0	0	0	2
	3,00	2	0	6	0	1	1	10
	4,00	0	2	1	0	0	0	3
	5,00	0	1	5	2	7	0	15
Всього		3	4	12	2	8	1	30

На рис. 5. зображена стовбчаста діаграма за результатами аналізу статистики у програмі SPSS. За допомогою таблиць зв'язаності було з'ясовано як впливає на обсяг споживання соків вік споживача. В результаті чого, стало відомо що, упаковку обсягом 1 літр споживає вікова група від 20 до 30 років, а упаковку обсягом 2 літри споживає вікова група від 40 років.

Впродовж дослідження було з'ясовано вплив доходу споживачів на вибір торгової марки соку. Так, споживачі з рівнем доходу до 3000 грн. вважають за доцільне купувати соки ТМ «Садочок», а споживачі з доходом вище 5000 грн., віддають перевагу ТМ «Сандора». Наведені дані свідчать про високу цінову еластичність попиту від ціни на сік, а також про еластичність попиту від доходів споживачів. Цей взаємозв'язок підтверджується даними таблиці зв'язаності між торговельною маркою соків та рівнем доходів споживачів (табл. 2).

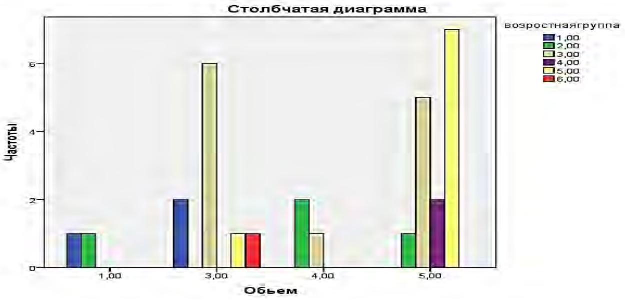

Рис. 5. Стовбчаста діаграма зв'язаності між обсягом споживання соку та віковою групою споживачів

Таблиця 2

Таблиця зв'язаності між торговельною маркою соків та рівнем доходів споживачів

Частота

		Рівень доходів споживачів за місяць				Всього
		1,00	2,00	3,00	4,00	
марки	1,00	6	1	2	1	10
	2,00	1	1	0	0	2
	4,00	3	3	4	0	10
	5,00	0	1	0	0	1
	6,00	1	0	0	0	1
	7,00	1	2	0	0	3
	9,00	2	0	0	0	2
	10,00	1	0	0	0	1
Всього		15	8	6	1	30

На рис. 6. зображена стовбчаста діаграма за результатами аналізу статистики у програмі SPSS.

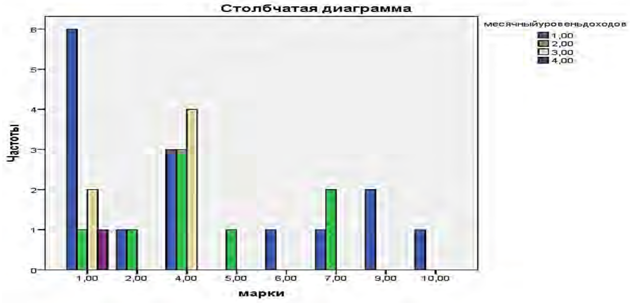

Рис. 6. Стовбчаста діаграма зв'язаності між торговельною маркою соків та рівнем доходів споживачів

За результатами оброблення первинної інформації, яка була отримана в процесі проведення маркетингових досліджень, було побудована матриця повернених компонент (табл.3.).

Таблиця 3

Матриця повернених компонент

	Компонента		
	1	2	3
Як часто споживаєте сік	-,660	-,202	,051
Обсяг упаковки	,582	,034	-,309
Переваги	,688	-,464	,354
Смак	,260	,723	-,101
Час споживання	-,080	,038	,865
Мета споживання	-,152	,629	,411

Отримані результати повинні бути враховані при формуванні стратегії позиціонування соків

Висновки і пропозиції. На популярність марки найбільш впливає реклама. Індекс сприяння рекламі визначає ту міру, до якої реклама сприяла поточній впізнанності торгової марки. Незважаючи на уявну наповненість ринку соків, загальний обсяг споживання і кількість гравців на цьому ринку буде зростати. Повернення на ринок іноземних виробників призведе до загострення конкуренції та сплесків активності всіх без виключення виробників. В такій ситуації слід порекомендувати фахівцям цих підприємств активніше звертатися до передових технологій ведення бізнесу і користуватися результатами маркетингових досліджень.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/
2. Зозульов О.В. Типи та методи маркетингових досліджень інноваційного продукту// Економічний Вісник НТУУ «КПІ». – 2007. – с. 236-244.
3. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011. – № 4, Т. ІІ. – С. 64-74.
4. Маркетингові технології економічного зростання: [монографія] / [Окландер М.А., Яшкіна О.І., Чукурна О.П., Кірносова М.В. та ін.]; за ред. М.А. Окландера. – Одеса: Астропринт, 2012. – 376 с
5. Окландер М.А., Чукурна О.П. Класифікація методів маркетингових досліджень ціни // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. Донецьк. 2012. – № 41. – С. 31-37.
6. Окландер М.А., Яшкіна О.І. Концепція формування системи маркетингових досліджень інновацій машинобудівного підприємства // Економіст № 11(325). – 2013.
7. Чукурна О.П. Зміна підходів щодо маркетингового ціноутворення в умовах трансформаційних зрушень // Колективна монографія «Соціально-економічні координати розвитку підприємницької діяльності» Частина 2 / під ред. проі. Ю.О. Нестерчука. – Умань: видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – Ч. 2. – 212 с. (с. 181-189).
8. Яшкіна О.І. Маркетингові дослідження інновацій в машинобудуванні: [монографія] / О.І. Яшкіна. – Луганськ: Видавництво «Ноулідж», 2013. – 290 с.

Чукурна Е.П., Белая Н.С.
Одесский национальный политехнический университет

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ НА РЫНКЕ СОКОВ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье рассмотрены этапы проведения маркетинговых исследований потребительских предпочтений на рынке соков Украины. Разработана гипотеза маркетинговых исследований потребительских преимуществ и систематизирована маркетинговая информация с помощью программного обеспечения SPSS. Усовершенствован процедурный механизм проведения маркетинговых исследований потребительских преимуществ.
Ключевые слова: маркетинговые исследования, потребительские преимущества, рынок, этапы, гипотеза.

Chukurna O.P., Belaya N.S.
Odessa National Polytechnic University, Odessa

MARKETING RESEARCHES OF CONSUMER PREFERENCES AT THE MARKET OF JUICES OF UKRAINE

Summary
In the article is content the stages of realization of marketing researches of consumer preferences are considered at the market of juices of Ukraine. The hypothesis of marketing researches of consumer advantages is worked out and marketing information is systematized by means of SPSS software. The procedural mechanism of realization of marketing researches of consumer advantages is improved.
Keywords: marketing researches, consumer advantages, market, stages, hypothesis.

УДК 378:338.46

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ УСЛУГА»

Шевчук В.О.
Киевская государственная академия водного транспорта
имени гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

В статье рассмотрена сущность образовательной услуги. Представлены и проанализированы основные подходы украинских и российских ученых к ее определению. Исследовано, что образовательная услуга рассматривается как: специфический образовательный товар или экономическое невещественное благо; как деятельность образовательного учреждения направленную на развитие интеллектуальных способностей человека, формирование профессиональных качеств реализуемых в дальнейшем в процессе трудовой деятельности; взаимодействие между производителем и потребителем в процессе оказания и приобретения этого специфического блага; результат научно-педагогического труда с целью удовлетворения потребностей потребителя; процесс передачи определенной информации для усвоения с целью получения определенного результата. Приведен перечень составляющих элементов образовательной услуги. Определено, что образовательные услуги являются сложным комплексным продуктом, в который включен и элемент товара, и элемент услуги.
Ключевые слова: образовательная услуга, образовательный товар, образовательный продукт, образовательная программа, высшее учебное заведение.

Постановка проблемы. Экономический анализ высшего образования как общественного феномена обусловливает необходимость выяснения того, что же является результатом деятельности образования.

Следует признать, что сам термин «образовательная услуга» при всей своей общей определенности и широкой употребляемости не получил однозначного толкования и не приобрел законный статус. Отсутствие его определения является «кричащим противоречием государственного управления рыночным отношениям, ведь этот факт означает отсутствие того главного законодательства, которое регулирует отношения продавцов и покупателей на рынке образования» [1].

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием понятия «образовательная услуга» занимались многие отечественные и зарубежные ученые, среди них: И.Н. Баша, Б.С. Гершунский, С.А. Зайчикова, С.М. Кадочников, И.С. Каленюк, Е.Д. Липкина, Т.Е. Оболенская, В.М. Огаренко, И.Б. Романова и другие.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Многие исследователи сходятся на том, что основным направлением деятельности вуза является предоставление образовательных услуг, но не дают однозначного определения в какой конкретной форме существует услуга, что понимать под образовательным товаром или продуктом вуза.

Цель исследования. Главной целью этой статьи является исследование концептуальных подходов к определению понятия «образовательная услуга».

Изложение основного материала. Как отмечает М. Матвиив, определить конечный результат деятельности высших учебных заведений достаточно трудно, из-за специфики высшей школы ее конечные результаты воплощаются в изменения качественных свойств индивида. Они носят комплексный характер и отображают тесную взаимосвязь результатов работы работников учебного заведения с влиянием других факторов, не связанных с эффективностью функционирования высших учебных заведений [10, с. 13].

В частности, результатом образования называют систему знаний, умений и навыков, которые передаются человеку в процессе обучения [7, с. 19]. То есть речь идет о непосредственной оценке на собственно педагогическом уровне конечной «продукции» образовательной деятельности на индивидуальном уровне.

В труде Б.С.Гершунского результат образования фиксирует факт присвоения и государством, и обществом, и индивидуумом всех тех ценностей, которые родились в процессе образовательной деятельности, которые являются такими значимыми с точки зрения экономического, морального, интеллектуального состояния «потребителей продукции» образовательной сферы – государства, общества, каждого человека, всей цивилизации в целом [4, с. 83]. По мнению Л.Карамушки конечным «продуктом» функционирования образовательной организации является «живой» объект, личность – социальное существо, которое включено в общественные отношения и является деятелем (субъектом) этих отношений [8]. Большинство исследователей считают, что именно к продуктам высшей школы не принадлежат ни новые знания и умения, потому что они не продаются и не покупаются, а являются достоянием собственного труда; ни квалификация специалистов, ни рабочая сила, потому что она тоже не продается, а продается только ее услуга – труд, но не учебным заведением, а непосредственным носителем рабочей силы – человеком [12, с. 183].

Таким образом, результатом учебной, управленческой и финансово-хозяйственной деятельности учебного заведения есть образовательная услуга.

Однако, невзирая на значительное количество публикаций на эту тему за последнее время, доныне не выработано общепринятых представлений о сущности образовательной услуги, «определение которой крайне необходимое для познания истинной природы общественных отношений в системе высшего образования» [1].

В таблице 1 приведены подходы к определению понятия «образовательная услуга», которые нашли отображение в публикациях ряда авторов.

Как видим, единого экономического подхода к определению этого понятия нет. Образовательная услуга рассматривается как:

- специфический образовательный товар или экономическое невещественное благо;
- как деятельность образовательного учреждения направленную на развитие интеллектуальных способностей человека, формирование профессиональных качеств реализуемых в дальнейшем в процессе трудовой деятельности;

© Шевчук В.О., 2015

Таблица 1

Подходы к определению понятия «образовательная услуга»

Автор	Определение
Кадочников С.М. [6]	Образовательная услуга – это экономическое благо, что владеет полезностью с точки зрения его потребителей и требует расходов на свое производство.
Николаенко С. [11]	Образовательные услуги – это невещественные, а социальные блага, система знаний, информации, умений и практических навыков удовлетворения ее разнообразных образовательных потребностей и реализации личных способностей их потребителя .
Оболенская Т.Е. [12, с. 133]	Образовательная услуга – специфический товар, который удовлетворяет потребность человека в приобретении определенных знаний, навыков и умений для их последующего использования в профессиональной деятельности.
Огаренко В.М. [13, с. 43]	Образовательная услуга – образовательный товар, который являет собой определенную деятельность, которую осуществляет производитель, и в процессе которой происходит удовлетворение потребности потребителя в образовании.
Романова И.Б. [14, с. 28]	Образовательная услуга – трудовая деятельность экономической единицы, направленная на удовлетворение потребности некоторого субъекта в образовании (т.е. в приобретении систематизированных знаний, умений и навыков), осуществляемая с предварительного согласия данного субъекта.
Сон Т.А. [15]	Образовательная услуга есть результат учебной, управленческой и финансово-хозяйственной деятельности учебного заведения, направленной на удовлетворение производственного спроса на подготовку, переподготовку и повышение квалификации рабочей силы, спроса индивидов на получение профессии или квалификации, переквалификации.
Стрижов А.М. [16, с. 48]	Под образовательной услугой понимает целенаправленную деятельность, характеризуемую взаимодействием участников образовательного процесса и направленную на удовлетворение образовательных потребностей личности.
Ченцов А.О. [17, с. 120-123]	Образовательные услуги создаются в процессе научно-педагогического труда, являющегося в свою очередь разновидностью научного труда. Результат научно-педагогического труда может быть назван образовательным продуктом. Образовательный продукт – это часть интеллектуального продукта, адаптированная к соответствующему сегменту образовательных услуг.
Каленюк И.С. [7, с. 36]	Образовательные услуги или продукт образовательной деятельности являются результатом осуществления разнообразной (педагогической, воспитательной, научной, организационно-управленческой) деятельности работниками сферы образования для удовлетворения образовательных потребностей отдельных людей и всего общества.
Александров В. [1]	Образовательная услуга – это организованный процесс обучения для получения необходимых знаний, навыков и умений. Это – особенный интеллектуальный товар, который предоставляется стороной, которая организует и осуществляет процесс учебы, и получается другой стороной, которая может быть одновременно и учеником, и контролером качества услуги, и плательщиком за нее.
Багдикян С.В. [2, с. 66]	Образовательная услуга – это процесс передачи знаний в рамках определенной социально-экономической системы с помощью оказания общественно значимых услуг, которые являются объектами купли-продажи на рынке, имеют свои специфические характеристики, являясь результатом научно-педагогического труда.
Зайчикова С.А. [5, с. 12]	Образовательная услуга – система знаний, умений и навыков, которые используются в целях удовлетворения потребностей индивида, общества и государства и направлены на приращение человеческого капитала.
Липкина Е.Д. [9, с. 10]	Образовательная услуга – совокупность знаний, умений, навыков и определенного объема информации, которые используются для удовлетворения специфической потребности человека и общества в интеллектуальном развитии и приобретении профессиональных умений и навыков.

Источник: разработано автором

- взаимодействие между производителем и потребителем в процессе оказания и приобретения этого специфического блага;
- результат научно-педагогического труда с целью удовлетворения потребностей потребителя;
- процесс передачи определенной информации для усвоения с целью получения определенного результата.

По мнению И.Н.Баша к образовательным услугам, которые может получить студент, поступивший в вуз, можно отнести:
- передачу знаний в ходе лекций, закрепление навыков в ходе семинарских, практических и лабораторных занятий;
- организацию самого процесса обучения. Это с одной стороны организация его содержания (преподавание дисциплин в определенной последовательности, чередование лекционных и практических занятий), а с другой – организация различных форм обучения (расписание занятий, экзаменов, консультаций и других форм учебной работы), кроме этого возможность пользоваться библиотечным фондом, компьютерными классами и учебными аудиториями;
- возможность попробовать себя в научно-исследовательской работе в виде различных научных обществ, кружков, конференций;
- возможность участия в международных студенческих обменах, зарубежных стажировках и т.п.;
- организацию практики в компаниях и организациях под руководством представителей этих организаций и самого вуза;
- приглашения зарубежных и отечественных специалистов, практиков для выступления с гостевыми лекциями;
- возможность освоить рабочие профессии и получить различные квалификационные документы [3, с. 10].

Этот список может также включать услуги, сопутствующие образовательным: предоставление проживания в общежитиях вуза, консультации

студентов по трудоустройству и проведение ярмарок карьеры, визовая поддержка студентов, выезжающих для обучения за границу, культурные программы для студентов и преподавателей из зарубежных вузов-партнеров, организация летнего отдыха и досуга и тому подобное.

Кроме перечисленных услуг вуз предлагает на рынке образовательных услуг студентам, потенциальным студентам и их родителям, бизнес-сообществам, СМИ, государственным агентствам, предприятиям и компаниям:

- учебники и учебные пособия, подготовленные преподавателями вуза;
- монографии, сборники статей;
- журналы и другие периодические издания.

Таким образом, образовательные услуги являются сложным комплексным продуктом. В них включен и элемент товара (учебники и учебные пособия, производимые вузом, различные учебные фонды и оборудование, предоставляемое вузом в пользование студентам), и элемент услуги [3, с. 11].

Продуктом вуза также являются его образовательные программы. Образовательная программа – это комплекс образовательных и сопутствующих продуктов и услуг, нацеленный на изменение образовательного уровня и профессиональной подготовки потребителя и обеспеченный соответствующими ресурсами образовательной организации. Образоватеьная программа и есть тот продукт, с которым вуз выходит на рынок обазовательных услуг и на рынок труда. Таким образом, к потребителям образовательных услуг вузов можно отнести с одной стороны студентов, а с другой – компании и организации. Именно их потребности стремится удовлетворить вуз.

Выводы. Следовательно, такое многообразие трактовок образовательной услуги позволяет обобщить, что образовательные услуги – это специфические экономические блага, которые предоставляются личности для удовлетворения ее разнообразных образовательных потребностей и которые составляют взаимную заинтересованность общества и каждого индивида в частности в их последующем использовании в профессиональной деятельности.

Таким образом, образовательные услуги являются специфическими относительно других невещественных услуг, потому что последствия от потребления этих услуг являются благом не только для индивида, но и для экономики и общества в целом.

Список литературы:

1. Александров В. Освітня послуга / В. Александров // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 53-60.
2. Багдикян С. В. Необходимость изучения образовательных услуг в рамках регионального развития [Електронний ресурс] / С. В. Багдикян. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_6_2/064-067.pdf
3. Баша І. М. Маркетингова стратегія ВНЗ в умовах інноваційного розвитку освіти України / І. М. Баша // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс]: зб. наук. праць. – Спец. вип.: Маркетингова освіта в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; відп. ред. О. О. Бєляєв. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 7–14.
4. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века / Б. С. Гершунский. – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. – 608 с.
5. Зайчикова С. А., Маяцкая И. Н. Стратегия маркетинга высшего учебного заведения в системе открытого образования: Монография / С. А. Зайчикова, И. Н. Маяцкая. – М.: Изд-во РГСУ, 2006. – 115 с.
6. Кадочников С. М. Особенности высшего образования как экономического блага и некоторые практические следствия этих особенностей / С. М. Кадачников // Университетское управление. – 2001. – № 2(17). – С. 48-49.
7. Каленюк І. С. Економіка освіти: Навч. посібник / І. С. Каленюк. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.
8. Карамушка Л. Принцип гуманізації управління як один з провідних принципів освітнього менеджменту / Л. Карамушка // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 4. – С. 41-57.
9. Липкина Е. Д. Конкурентоспособность вузов на современном рынке образовательных услуг: Монография / Е. Д. Липкина. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2006. – 136 с.
10. Матвіїв М. Я. Методологія та організація маркетингового менеджменту в сфері вищої освіти: Монографія / М. Я. Матвіїв. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 560 с.
11. Ніколаєнко С. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2007. – № 4. – С. 3-14.
12. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід: Монографія / Т. Є. Оболенська. – К., 2001. – 208 с.
13. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Монографія / В. М. Огаренко. – К.: НАДУ, 2005. – 326 с.
14. Романова И. Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения / И. Б. Романова. – Ульяновск: Средневолжский научный центр, 2005. – 140 с.
15. Сон Т. А. Формирование рынка образовательных услуг [Електронний ресурс] / Т. А. Сон. – Режим доступу: www.marketing.spb.ru
16. Стрижов А. М. Понятие качества образовательной услуги в условиях рыночных отношений / А. М. Стрижов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 3. – С. 47-50.
17. Ченцов А. О бизнесе образовательных услуг / А. Ченцов // Высшее образование в России. – 1999. – № 2. – С. 120-123.

Шевчук В.О.
Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЯ ПОСЛУГА»

Анотація
У статті розглянуто сутність освітньої послуги. Представлені і проаналізовані основні підходи українських та російських вчених до її визначення. Досліджено, що освітня послуга розглядається як: специфічний освітній товар або економічне нематеріальне благо; як діяльність освітнього закладу спрямовану на розвиток інтелектуальних здібностей людини, формування професійних якостей реалізованих надалі в процесі трудової діяльності; взаємодія між виробником і споживачем в процесі надання та придбання цього специфічного блага; результат науково-педагогічної діяльності з метою задоволення потреб споживача; процес передачі певної інформації для засвоєння з метою отримання певного результату. Наведено перелік складових елементів освітньої послуги. Визначено, що освітні послуги є складним комплексним продуктом, в який включено і елемент товару, і елемент послуги.
Ключові слова: освітня послуга, освітній товар, освітній продукт, освітня програма, вищий навчальний заклад.

Shevchuk V.O.
Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF «EDUCATIONAL SERVICES»

Summary
The article considers the essence of educational services. Presented and analyzed the main approaches of the Ukrainian and Russian scientists to its definition. Investigated that educational service is considered as a specific educational or economic goods immaterial good; as the activities of educational institutions aimed at the development of intellectual abilities, the formation of professional qualities implemented later on in the course of employment; interaction between producers and consumers in the process of providing and acquiring this particular good; the result of scientific and pedagogical work to meet the needs of the consumer; the transfer of certain information to digest in order to obtain a certain result. A list of the constituent elements of educational services. Determined that the educational services are difficult complex product, which includes an element of the goods and services element.
Keywords: educational services, educational goods, educational product, an educational program, a higher education institution.

УДК 657:338.48

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЁТА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ИРАКСКОГО КУРДИСТАНА

Шеикха Ниссрат Сабир
Салахаддинский Университет-Эрбиль

Исследованы теоретический и практический аспект организации учёта туристических предприятий Иракского Курдистана. Раскрыты подходы и современные тенденции развития туризма в стране в условиях рынка. Показаны пути совершенствованию учёта и усиления контроля затрат у туроператоров и турагентов. Предложено внедрить процесс моделирования прогнозного баланса туристического предприятия на основе экономико-статистического анализа и методов прогнозирования. Результаты исследования получены в туристической деятельности предприятий Иракского Курдистана.
Ключевые слова: предприятие, туристическая деятельность, финансовый учёт, прогнозный баланс предприятия.

Постановка проблемы. Глобализация туристической деятельности на предприятиях в Иракском Курдистане стремительно усиливает туристический поток, а также способствует привлечению инвестиций в экономику страны. Тенденция сопровождается модернизацией транспортной инфраструктуры и сферы услуг в туристической деятельности таких предприятий, как гостиницы, экскурсионные организации, рестораны, а также полной интернационализацией деловых структур по управлению и регулированию международного туризма в Иракском Курдистане. Туристическая деятельность перспективна для Иракского Курдистана, который получил от туризма 650 млн. долларов США в 2012 г., до 1 млрд. долларов США в 2013 г. и 1,5 млрд. долларов США в 2015 г. Чтобы активизировать туристическую деятельность в Иракском Курдистане, правительство начало выдавать беспроцентные кредиты на развитие туризма во всех населённых пунктах страны. Значительное влияние на развитие туризма окажет новый инвестиционный проект для строительства курорта в «Slemani», который является совместным предприятием между компанией FGH (Дубай)

© Шеикха Ниссрат Сабир, 2015

и компанией «Emaar» с ожидаемым бюджетом 2 млрд. долларов США [1].

Повышение интереса бизнеса к сотрудничеству с Иракским Курдистаном вызвано его автономностью в выборе приоритетов и принятии экономических решений, в том числе в части развития туризма. На территории автономии в среднесрочной перспективе планирует начать свою деятельность значительное количество крупных компаний из стран мира.

Анализ последних исследований и публикаций. Состояние экономики в Иракском Курдистане вызывает необходимость новых организационно-методических основ учёта туристической деятельности, разработка которых находится в центре внимания таких учёных: Аш-Шариф, Саммер Аднан, Хашим Абу-Асси Хамза Башир, А.А. Алиев, Дж. Боуэн, Д.А. Васильев, А. П. Джангиров, Е. Дихтль, Р. Кеннет, М. Крофт, В.А. Квартальнов, Хазар Ахмед Абдо Раджех, Дж. К. Холлоуэй, А.Д. Чудновский.

Теоретические, методологические и прикладные вопросы туристической деятельности исследовали украинские учёные: М.И. Бондарь, Б.В. Буркинский, С.П. Гаврилюк, В.Г. Герасименко, В.Ф. Данильчук, Н.М. Кузнецов, М.М. Мосийчук, С.Г. Нездойминов, А.В. Сметанко, В.В. Сопко, С.К. Харичков, В.В. Худо, Ю.С. Цал-Цалко, М.М. Шигун. Однако, изучение проблем организации учёта туристической деятельности в Иракском Курдистане показало, что в этой сфере отсутствует подготовка специалистов.

Выделение нерешённых ранее частей общей проблемы. В условиях экономической и политической ситуации в Иракском Курдистане возникает объективная необходимость качественной организации учёта в туристической деятельности предприятий и преобразование, на этой основе, информационной системы управления, динамично развивающейся в условиях рынка. Поэтому в Иракском Курдистане уделяется особое внимание совершенствованию системы управления туристическими предприятиями, в том числе и финансового учёта. В то же время, многие вопросы организации финансового учёта и отчётности в туризме в части их достоверности и эффективного контроля операций решены не полностью. Недостаточная теоретическая и практическая разработанность проблем организации финансового учёта и контроля в туризме на предприятиях Иракского Курдистана и определили цель исследования.

Цель статьи. Целевое назначение статьи заключается в определении современных подходов в сфере организации учёта туристической деятельности предприятия в Иракском Курдистане.

Изложение основного материала. Анализ туристической деятельности в Иракском Курдистане позволяет сделать вывод, что поток туристов увеличил количество предприятий, которые обслуживают туристический бизнес. Бурное развитие туристической индустрии влияет на рост валового продукта и выступает фактором экономического роста Иракского Курдистана.

В эпоху глобализации национальной экономики в Иракском Курдистане интегрируются модели учёта на туристических предприятиях. Использование элементов исламской модели учёта, которая имеет социальную направленность, перспективно в учётной практике на предприятиях страны. В учётной политике туристического предприятия в Иракском Курдистане принято использование исламской модели финансового бухгалтерского учёта, которая тоже направлена на защиту интересов бизнеса. Вместе с тем, существующие методики учётного отображения туристической деятельности предприятия – несовершенные и не предусматривают возможность использования информационных технологий в бухгалтерском учёте туристического предприятия для управления и принятия управленческих решений.

Для повышения аналитических свойств учётной информации в процессе управления предлагается введение субсчетов и аналитических разрезов в их развитие, что позволит значительно увеличить информаёмкость бухгалтерской отчётности для целей управления предприятиями туристического бизнеса. При этом в финансовом бухгалтерском учёте туроператора предлагается учитывать операции по формированию себестоимости туристского продукта. Учёт затрат на туристический продукт в разрезе статей калькуляции целесообразно вести на Субсчете «Производство туристического продукта» Счета 23 «Производство». Субсчета нужно открывать для учёта расходов на экскурсионную деятельность, транспортное обслуживание, бронирование мест в гостиницах и тому подобное.

Важным инструментом учёта затрат на создание туристического продукта является калькуляция себестоимости. Себестоимость туристического продукта представляет стоимостную оценку всех затрат, осуществлённых для получения дохода. В себестоимость туристического продукта включаются такие расходы: на права по предоставлению туристических услуг, на трудовые ресурсы, на отчисления в социальные фонды, на выплату комиссионных вознаграждений; на сертификацию туристических маршрутов, на оплату лицензий.

При организации учёта туристской деятельности контролируются затраты в себестоимости туристического продукта, а именно: производится проверка формирования прямых и распределения косвенных затрат в его себестоимости.

Рекомендации по организации контроля деятельности туроператора в Иракском Курдистане включают стандарт контрольной проверки договорных отношений с туроператорами и с потребителями туристических ваучеров. При организации учёта туристической деятельности создана экономико-математическая модель и, на основе анализа балансовых показателей, определён прогнозный баланс туристического предприятия. Исследования были проведены на туристических предприятиях Иракского Курдистана, в их результате получены выводы [2].

Моделирование финансовой отчётности туристического предприятия, как показали исследования, зависит от достоверности информации о финансовой деятельности организации и оказывает влияние на управление капиталом и на процесс управления в целом.

Управление – функция организационной системы, которая обеспечивает структурную целостность предприятия и реализацию корпоративной стратегии. Основными составляющими управления капталом выступают:

- формулирование целей управления;
- определение функций управления;
- разработка принципов управления;
- определение показателей качества процесса управления;
- учёт воздействия внешней среды;
- разработка методов анализа процесса управления;
- выбор метода синтеза структуры капитала и расчёт параметров управления.

Принцип системности управления основывается на понимании сущности предприятия, как сложной

динамической социально-экономической и открытой системы.

Опыт экономико-математического моделирования процессов неизмеримо расширяет представления об адекватности моделей. Говоря о мировом уровне знаний в этой области, к числу первостепенных можно от-нести вопрос создания математических и компьютерных методов получения качественных свойств из количественных характеристик исходной модели. Говоря о методах статистики, экономист Э.Ф. Сигэл заключает, что люди, которые занимаются управлением, вынуждены принимать решения в условии давления обстоятельств, зачастую не имея точной информации. Аналитику, принимающему решения, необходимо использовать доступную информацию максимально полно. Часто данные содержат информацию, которая не является очевидной, и именно статистика помогает извлекать и понимать информацию. Статистический анализ системы состоит из четырёх основных этапов: первый – это планирование сбора данных; второй – предварительный анализ; третий и четвёртый – это оценка и проверка гипотез. С точки зрения возможности выделения предварительной ин-формации о системе и процессе, проблемными оказываются вопросы, возникающие при решении второго этапа формирования статистической информации, представленной временными рядами показателей [3]. В исследовании все имеющиеся данные анализируются и обобщаются. Выполненное исследование состоит из ряда шагов, первым из которых является построение графика ряда. Визуальный анализ позволяет определить тип поведения – регулярный или случайный, а также наличие тренда. Если поведение ряда регулярное и значения стремятся к равновесию или циклу, то дальнейший анализ ряда методами нелинейной динамики нецелесообразен. Если ряд выглядит как случайный и содержит линейный, экспоненциальный, логарифмический или степенной нелинейный тренд, то необходимо, применяя статистические методы, очистить данные временного ряда от тренда.

Статистический анализ организационной системы, которая обеспечивает структурную целостность предприятия и его корпоративную стратегию, создаёт прогнозную финансовую отчётность туристической деятельности.

Выводы и рекомендации. В статье определены организационные основы финансового учёта туристического предприятия в Иракском Курдистане.

Современные подходы в организации финансового учёта туристической деятельности предприятия в Иракском Курдистане основаны на методах, которые используются в Украине. Для развития теоретико-методических положений учёта туристических предприятий Иракского Курдистана на основе исламской системы учёта предложено моделировать их прогнозный баланс с использованием методов экономико-статистического анализа и прогнозирования.

Прогнозирование финансовой отчётности туристического предприятия рекомендовано проводить на основе динамики балансовых показателей. Таким образом, создаётся экономическая возможность сближения плановой и учётной модели туристического предприятия, а также видения перспектив и возможных последствий туристической деятельности.

Список литературы:

1. Индустрия туризма в Курдистане продолжает расти и открываются новые возможности. Сайт «INVEST in GROUP» – Электронный ресурс. Режим доступа: http://investingroup.org/publications/Kurdistan/overview/tourism/
2. Шеикха Ниссрат Сабир. Организационно-методические основы ведения бухгалтерского финансового учёта туристической деятельности. – Диссертация канд. экон. наук: 08.00.09, Одес. Нац. экон. ун-т. – А., 2013. – 238 с. Сайт «Библиотека диссертаций Украины» – Электронный ресурс. Режим доступа: http://mydisser.com/ru/catalog/view/14323.html
3. Шебзухова М. В. Математические и инструментальные методы моделирования туристско-рекреационной деятельности. Поисковая система «Реферун». – Электронный ресурс. Режим доступа: www.referun.com/n/matematicheskie-i-instrumentalnye-metody-modelirovaniya-turistsko-rekreatsionnoy-deyatelnosti

Sheikha Nissrat Sabir
Salahaddin University-Erbil

THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN TOURISM ENTERPRISES IRAQI KURDISTAN

Summary
Explore the theoretical and practical aspects of tourism enterprises accounting of Iraqi Kurdistan. Disclosed approaches and modern trends of development of tourism in the country in market conditions. Ways of improving accounting and cost control gain from tour operators and travel agents. Proposed to implement the simulation of the forecast balance tourist enterprise on the basis of economic and statistical analysis and forecasting techniques. Results of the study were obtained in tourism enterprises Iraqi Kurdistan.

Keywords: enterprise, tourism activities, financial accounting, the projected balance of the enterprise.

УДК 339.56

СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЄС З КРАЇНАМИ ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

Шеремет О.В.
Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Африканський континент традиційно має тісні економічні та політичні зв'язки з країнами-членами ЄС. З найбільш економічно розвиненими з них у країн Північної Африки протягом багатьох років були налагоджені контакти на рівні «метрополія-колонія». Із розпадом такої системи зв'язків, співробітництво між країнами ЄС та Африки перейшло у нову площину. Хоча співробітництво реалізується переважно в економічній сфері, помітною є й політична орієнтація колишніх колоній на їх колишні метрополії. У статті показана та проаналізована структура експорту та імпорту ключових країн Північної Африки.

Ключові слова: експорт, імпорт, сальдо, зовнішня торгівля, сировина.

Постановка проблеми. ЄС є основним партнером у зовнішній торгівлі країн Північної Африки. У експортно-імпортних операціях простежується традиційна орієнтація: розвинені країни ЄС імпортують високотехнологічну кінцеву продукцію, а імпортують сировину та напівфабрикати; основну частку експорту країн, що розвиваються, до яких відносяться країни Північної Африки, складає сировина та напівфабрикати. Зокрема п'ять країн Північної Африки характеризуються сировинною орієнтацією експорту, з них національна економіка Алжиру та Лівії повністю орієнтована на експорт енергоносіїв, а Єгипту – тільки частково. У структурі імпорту всіх країн Північної Африки, крім Мавританії, з ЄС більше 50% складають промислові товари: обладнання для машин та транспорту й продукція хімічної промисловості. Серед товарів сировинного сектору більша частка припадає на сільськогосподарські товари, а саме продукти харчування. Окремо, слід вказати, що після початку формування ЗВТ між Алжиром, Марокко, Тунісом та ЄС, скоротилися обсяги експортно-імпортних операцій між партнерами, але у довгостроковій перспективі негативні ефекти були подолані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням тенденцій диверсифікації зовнішньої торгівлі ЄС та країн Північної Африки, також динаміки експортно-імпортних відносин між цими країнами приділяють багато уваги різні міжнародні організації, європейські інститути дослідження, цьому питанню присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, експертів-економістів тощо. Серед українських науковців можна відзначити В. Копійки, М. Кулінич, П. Луцишина, В. Макух, В. Мартинюка, О. Руденко, Н. Татаренко, С. Федонюка, В. Халаджи, Л. Чекаленко, А. Черепа, В. Чужикова, Н. Яковенка та інших. Серед зарубіжних – Б. Баласса, С. Гранта, М. Емерсон, М. Кремону.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В даній статті показана характеристика експорту та імпорту країн Північної Африки з ЄС, а також зазначені тенденції диверсифікації зовнішньої торгівлі між цими країнами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати і дати характеристику структурі імпорту та експорту країн Північної Африки з ЄС.

Виклад основного матеріалу. Тривалі відносини країн Північної Африки зумовили сучасний тісний характер взаємодії та вплив країн-членів ЄС, переважно колишніх метрополій, у субрегіоні.

Простежується чітка орієнтація країн Північної Африки на ринки ЄС (див. табл. 1.1). Частка ЄС у сукупному експорті-імпорті країн Північної Африки більшості країн субрегіону більше 30%, виключення складає тільки Судан. У таких країнах, як Лівія та Туніс експортна орієнтація на країни ЄС є ще більш вираженою, відповідні частки наближені до 80%.

Таблиця 1.1

Частка ЄС у зовнішній торгівлі країн Північної Африки (%)

	2009	2010	2011	2012	2013
Алжир					
Експорт	53,9	49	52,8	58,6	59,9
Імпорт	50,8	51,1	51,1	53,9	55,8
Єгипет					
Експорт	35,8	35,2	42,4	37,4	38,6
Імпорт	39,9	37,8	31,6	29,6	30,2
Лівія					
Експорт	83,1	91,9	83,3	81,4	81,9
Імпорт	42,5	42,1	34,3	40,2	41,6
Марокко					
Експорт	68,2	62,1	59,4	61,4	61,6
Імпорт	51,8	52	48,4	50,8	51,4
Мавританія					
Експорт	21,8	34,3	35,9	28,5	28,7
Імпорт	40,3	41,6	38,9	39,3	39,4
Судан					
Експорт	1,8	1,1	4,8	5,7	5,9
Імпорт	13,3	14,2	18,4	12,6	12,7
Туніс					
Експорт	80,5	83	82,9	76,5	77,2
Імпорт	65,8	62,5	58,6	56,2	56,8

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Тільки дві країни мають додатне сальдо торгівлі з ЄС – Алжир та Лівія, що зумовлено тим, що дані країни виступають основними постачальниками енергоресурсів та продуктів нафтопереробки на ринки ЄС.(див. табл. 1.2-1.5)

У свою чергу, Єгипет, Марокко, Мавританія, Судан та Туніс мають від'ємне сальдо торгівлі з ЄС, зокрема імпорт у багатьох випадках значно переважає експорт.

Така ситуація не так зумовлена розвиненим та ємним ринком країн субрегіону, як нерозвиненістю їх національних економік – країни є залежними від імпорту промислових товарів та, у багатьох випадках, продуктів харчування й деяких видів сировини, як сільськогосподарської, так і корисних копалин.

© Шеремет О.В., 2015

Таблиця 1.2

Динаміка обсягу експорту Алжиру до ЄС у 2009-2013 рр. (млн. євро)

	2009	2010	2011	2012	2013
Продукти харчування та живі тварини	33	30	110	68	101
Напої та тютюнові вироби	3	3	5	2	2
Напівфабрикати, нехарчові матеріали, за виключенням палива	36	83	99	116	73
Мінеральні палива, змащувальні речовини та супутні матеріали	17047	20328	27173	32023	31251
Тваринні та рослинні олії, жири	0	0	2	0	0
Продукція хімічної промисловості	190	284	316	421	300
Промислові товари	53	115	87	56	44
Обладнання для машин та транспорту	33	47	43	62	45
Інші промислові товари	4	4	4	7	6
Товари та роботи не розподілені за іншими групами	10	10	10	9	4
Різне	0	171	0	0	5
Всього	**17411**	**21075**	**27850**	**32764**	**31830**

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Таблиця 1.3

Динаміка обсягу імпорту Алжиру з ЄС у 2009-2013 рр. (млн. євро)

	2009	2010	2011	2012	2013
Продукти харчування та живі тварини	1583	1768	2894	2383	2625
Напої та тютюнові вироби	59	99	127	185	279
Напівфабрикати, нехарчові матеріали, за виключенням палива	352	466	462	508	553
Мінеральні палива, змащувальні речовини та супутні матеріали	489	647	914	2410	2222
Тваринні та рослинні олії, жири	103	64	89	224	232
Продукція хімічної промисловості	1788	2075	2286	2609	2922
Промислові товари	3311	3319	3687	4345	4308
Обладнання для машин та транспорту	6285	6255	6080	7657	8016
Інші промислові товари	592	643	650	698	1008
Товари та роботи не розподілені за іншими групами	71	149	57	58	159
Різне	188	111	66	48	62
Всього	**14821**	**15595**	**17312**	**21124**	**22386**

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Таблиця 1.4

Динаміка обсягу експорту Лівії до ЄС у 2009-2013 рр. (млн. євро)

	2009	2010	2011	2012	2013
Продукти харчування та живі тварини	1	7	1	4	0
Напої та тютюнові вироби	0	0	0	0	0
Напівфабрикати, нехарчові матеріали, за виключенням палива	3	6	2	14	30
Мінеральні палива, змащувальні речовини та супутні матеріали	20565	28800	10269	32722	22900
Тваринні та рослинні олії, жири	0	0	0	0	0
Продукція хімічної промисловості	207	296	69	41	128
Промислові товари	52	100	48	21	63
Обладнання для машин та транспорту	14	20	17	19	28
Інші промислові товари	7	2	3	1	3
Товари та роботи не розподілені за іншими групами	12	8	14	6	7
Різне	12	1	25	1	14
Всього	**20872**	**29240**	**10447**	**32830**	**23173**

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Таблиця 1.5

Динаміка обсягу імпорту Лівії з ЄС у 2009-2013 рр. (млн. євро)

	2009	2010	2011	2012	2013
Продукти харчування та живі тварини	486	637	432	886	1162
Напої та тютюнові вироби	16	24	23	111	137
Напівфабрикати, нехарчові матеріали, за виключенням палива	130	164	26	125	168
Мінеральні палива, змащувальні речовини та супутні матеріали	1106	1629	577	2183	2126
Тваринні та рослинні олії, жири	1	3	11	40	14
Продукція хімічної промисловості	387	506	197	642	609
Промислові товари	702	672	153	402	577
Обладнання для машин та транспорту	2997	2853	492	1556	2592
Інші промислові товари	606	481	127	402	476
Товари та роботи не розподілені за іншими групами	55	83	10	19	23
Різне	51	71	72	8	20
Всього	**6539**	**7123**	**2119**	**6373**	**7905**

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Таблиця 1.6

Структура експорту країн Північної Африки до ЄС у 2013 році (%)

	Алжир	Єгипет	Лівія	Марокко	Мавританія	Судан	Туніс
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сировинні товари	**98,7**	**61,1**	**99,0**	**30,6**	**98,4**	**83,4**	**21,7**
Сільськогосподарські товари	0,3	10,4	0,0	21,9	32,7	81,5	6,0
Палива та продукція гірничої промисловості	98,4	51,3	99,0	8,7	65,7	1,9	15,7
з них паливо	98,2	45,6	98,8	4,1	9,6	0,0	14,2
бензин та продукція нафтопереробки	54,3	41,4	90,3	4,1	9,6	0,0	13,6
Промислові товари	**1,2**	**36,6**	**0,9**	**67,4**	**0,6**	**14,7**	**78,0**
Продукція хімічної промисловості	0,9	14,6	0,6	6,2	0,0	9,2	3,6
Машинне та транспортне обладнання	0,1	5,6	0,1	31,2	0,4	3,0	36,0
Інша продукція машинобудування	0,1	5,0	0,0	18,4	0,2	0,3	24,5
Текстиль	0,0	5,0	0,0	1,6	0,0	0,0	2,8
Одяг	0,0	4,8	0,0	21,1	0,0	0,0	22,3

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

Таблиця 1.7

Структура імпорту країн Північної Африки з ЄС у 2013 році (%)

	Алжир	Єгипет	Лівія	Марокко	Мавританія	Судан	Туніс
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сировинні товари	**27,6**	**33,4**	**45,8**	**27,6**	**50,9**	**29,7**	**23,8**
Сільськогосподарські товари	16,3	15,0	18,4	9,5	17,1	25,6	7,9
з них продукти харчування	14,0	9,9	16,6	7,2	16,5	22,9	6,2
Паливо та продукція гірничої промисловості	11,3	18,4	27,4	18,1	33,8	4,1	15,9
Промислові товари	**71,4**	**64,2**	**53,6**	**71,4**	**48,3**	**68,9**	**75,4**
Залізо та сталь	10,5	2,6	1,1	4,2	3,0	3,6	2,2
Хімікати	13,1	18,3	7,7	10,3	5,8	17,5	10,8
Обладнання для машин та транспорту	35,8	30,7	32,8	34,4	26,3	34,8	35,0
Транспортне обладнання	15,2	6,4	12,7	13,1	7,1	8,1	9,7
Інше машинне обладнання	18,4	21,0	18,8	17,8	18,1	23,5	20,4
Інша продукція	**0,7**	**1,5**	**0,3**	**0,6**	**0,7**	**0,7**	**0,6**
Інше	**0,3**	**0,9**	**0,3**	**0,4**	**0,2**	**0,6**	**0,3**

Джерело: розроблено автором за даними [2-9]

У експортно-імпортних операціях країн Північної Африки та ЄС простежується традиційна орієнтація: розвинені країни ЄС імпортують високотехнологічну кінцеву продукцію, а імпортують сировину; основну частку експорту країн, що розвиваються, до яких відносяться країни Північної Африки, складає сировина та напівфабрикати. Виключення становить тільки структура Марокко та Тунісу (див. табл. 1.6).

За структурою експорту до ЄС країни Африки можна поділити на 2 групи: країни основну частку експорту яких складає сировині товари – більше 98% у 2013 році в експорті Алжиру, Лівії та Мавританії, 83,4% в експорті Судану, 61,1% в експорті Єгипту; в експорті переважають промислові товари – Марокко та Туніс, що видно з таблиць 1.2-1.6.

Таким чином, п'ять країн Північної Африки характеризуються сировинною орієнтацією експорту, з них національна економіка Алжиру та Лівії повністю орієнтована на експорт енергоносіїв, а Єгипту – тільки частково.

Структура імпорту країн Північної Африки представлена у табл. 1.7.

У структурі імпорту всіх країн Північної Африки, крім Мавританії, з ЄС більше 50% складають промислові товари. Серед товарів сировинного сектору більша частка припадає на сільськогосподарські товари, а саме продукти харчування, що зумовлено переважно природними умовами Африканського континенту. Крім того, незважаючи на те, що більшість країн регіону орієнтовані на експорт палива та продуктів нафтопереробки, вони також виступають й імпортерами товарів даної групи. Зокрема у 2013 році у структурі імпорту Лівії 26,9% склав бензин та продукти нафтопереробки.

Мавританія – єдина країна субрегіону, що імпортує з ЄС переважно продукцію сировинного сектору, а не промислові товари. У 2013 році 16% усього сукупного імпорту країни становили продукти харчування, а 33,7% – припадало на паливо. Така структура імпорту зумовлена специфікою національної економіки країни та відсутністю значних запасів паливно-енергетичних ресурсів. Імпорт паливно-енергетичних ресурсів до країни з ЄС спостерігався, навіть, у період світової-економічної кризи 2008-2009 років.

Отже, у структурі імпорту до країн Північної Африки переважають обладнання для машин та транспорту й продукція хімічної промисловості, але частки даних груп товарів та динаміка їх обсягу є різними для кожної з країн субрегіону.

Для кращого розуміння суті результатів євромагрибського партнерства, дослідження позитивних та негативних ефектів процесу налагодження політичного та економічного діалогу у Середземномор'ї, доцільно проаналізувати стан розвитку відносин між ЄС та Алжиром, Марокко та Тунісом, з якими ЄС підписав Угоди про створення ЗВТ.

На рис. 1.1 представлена динаміка обсягу зовнішньої торгівлі Алжиру з ЄС і чітко прослідковується, що позитивні ефекти від утворення ЗВТ настали не відразу. Спостерігається завмирання і,

навіть, скорочення імпорту з ЄС у 2006-2007 роках, а у 2007 році – зменшення й обсягу експортної діяльності, але з 2009 і по сьогодні зберігається стабільна динаміка зростання імпорту.

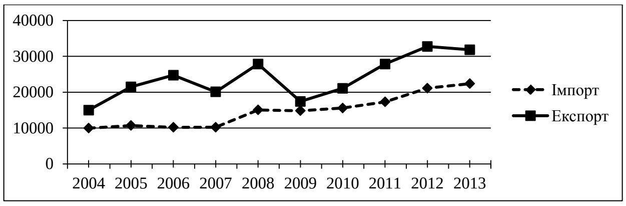

Рис. 1.1. Динаміка обсягу зовнішньої торгівлі Алжиру з ЄС у 2004-2013 рр. (млн. дол. США)
Джерело. Побудовано автором заEuropean Union, Trade with Algeria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/ tradoc_113343.pdf

Отже, набуття чинності Угоди про ЗВТ між Алжиром та ЄС у вересні 2005 року сприяло не «негайному прориву», а скоріше певному дисбалансу у торговельних відносинах. З часом стала помітна «нерівність шансів» алжирських та європейських партнерів, що загальмувало зростання обсягу алжирського експорту до країн ЄС. Також були введені торговельні обмеження на експорт окремих видів сільськогосподарської продукції Алжиру, у тому числі меду. Водночас країни ЄС отримали можливість безмитно експортувати до Алжиру 60 тис. т картоплі [1, с. 89].

Обсяг алжирського імпорту з країн ЄС після набуття чинності зазначеної Угоди скоротився з 258 млрд. (серпень-грудень 2004 року) до 222 млрд. алжирських динар (серпень-грудень 2005 року), незважаючи на те, що Угода надає певні пільги алжирським імпортерам. За той же період обсяг експорту алжирських товарів, крім паливних ресурсів, до ЄС скоротився у 2007 році з 13 млрд. до 12 млрд. алжирських динар, і це, незважаючи на те, що алжирська продукція перестала підлягати митним обмеженням з боку ЄС.

Слід зазначити, що у рамках ЗВТ продукція з Алжиру імпортується до ЄС в режимі звільнення від мита та інших митних платежів, а європейські товари отримують преференції на основі принципу еквівалентності. Повна ліквідація ставок ввізного мита на всі групи товарів та послуг, а також зняття всіх обмежень у взаємній торгівлі повинні закінчитися у 2017 році.

Подібна ситуація також склалася й у зовнішній торгівлі Марокко з ЄС після початку формування ЗВТ (див. рис. 1.2).

Угода про ЗВТ між Марокко та ЄС призвела до короткострокового позитивного ефекту – обсяг торгівлі між Марокко та ЄС у 2008 році порівняно з 2007 роком зріс на 35%, а обсяг марокканського експорту на європейський ринок за той же період збільшився майже удвічі. Однак, у 2009 році спостерігалося скорочення обсягу зовнішньої торгівлі, але потім він знов пішов вгору. У цілому ж завдяки Угоді про ЗВТ Марокко за 10 років збільшило обсяг експорту до країн ЄС на 10% – до 65 млрд. дірхем. За той же період Марокко отримало ПІІ на суму 20 млрд. дірхем, з яких 70% надійшло з країн ЄС [1, с. 89].

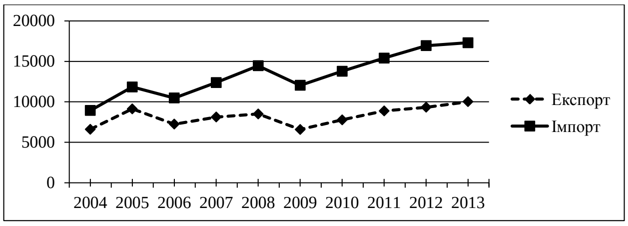

Рис. 1.2. Динаміка обсягу зовнішньої торгівлі Марокко з ЄС у 2004-2013 рр. (млн. дол. США)
Джерело. Побудовано автором заEuropean Union, Trade with Morocco [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/ september/ tradoc_113421.pdf

Відносини ЄС з Марокко характеризувалися помітним прогресом через посилену увагу Марокко до ЄПС. Основною метою залишається реалізація заходів із реформування галузей економіки. Також Марокко має значний прогрес у виконанні плану політичної реформи, продовжує реформу судової системи та докладає зусиль у боротьбі з безробіттям [1, с. 89].

Висновки. Враховуючи тісні зв'язки між країнами Північної Африки та ЄС, зовнішня торгівля країн субрегіону фактично орієнтована на ринки європейських партнерів. Спостерігається сировинна експортна орієнтація більшості країн субрегіону, основною групою товарного експорту Алжиру та Лівії є паливо. Однак, простежується й деяка модифікація зовнішньої торгівлі Марокко та Тунісу, які експортують переважно промислові товари. Також у довгостроковій перспективі видно позитивні ефекти від ЗВТ окремих країн з ЄС, після подолання короткострокових негативних ефектів. у структурі зовнішньої торгівлі Марокко та Тунісу спостерігаються зміни, що стали наслідком тісної співпраці з ЄС та орієнтація країн на експорт промислових товарів. Одночасно залишається сировинна орієнтація експорту інших країн субрегіону. Яскраво вираженою є залежність країн ЄС від імпорту енергоносіїв з Лівії та Алжиру.

Список літератури:

1. Макух В.В. Україна і країни Магрібу: реалії та перспективи. Актуальні питання двостороннього співробітництва: збірка статей / В.В. Макух. – Одеса: Фенікс, 2010. – 244 с.
2. European Union, Trade with Algeria [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113343.pdf
3. European Union, Trade with Egypt [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113375.pdf
4. European Union, Trade with Libyan Arab Jamahiriya [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/ tradoc_113414.pdf
5. European Union, Trade with Mauritania [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147323.pdf
6. European Union, Trade with Morocco [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113421.pdf
7. European Union, Trade with South Sudan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151910.pdf

8. European Union, Trade with Sudan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147395.pdf
9. European Union, Trade with Tunisia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec. europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122002.pdf

Шеремет О.В.
Институт международных отношений
Национального авиационного университета

СТРУКТУРА И ТЕНДЕНЦИИ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ЕС СО СТРАНАМИ СЕВЕРНОЙ АФРИКИ

Аннотация
Африканский континент традиционно имеет тесные экономические и политические связи со странами-членами ЕС. С наиболее экономически развитыми из них у стран Северной Африки на протяжении многих лет были налажены контакты на уровне «метрополия-колония». С распадом такой системы связей, сотрудничество между странами ЕС и Африки перешло в новую плоскость. Хотя сотрудничество реализуется преимущественно в экономической сфере, заметна и политическая ориентация бывших колоний на их бывшие метрополии. В статье показана и проанализирована структура экспорта и импорта ключевых стран Северной Африки.
Ключевые слова: экспорт, импорт, сальдо, внешняя торговля, сырье.

Sheremet O.V.
Institute of International Relations
of National Aviation University

STRUCTURE AND TRENDS OF DIVERSIFICATION OF FOREIGN TRADE EU WITH NORTH AFRICA

Summary
The African continent traditionally has close economic and political ties with the EU member states. With the most economically developed of them the North Africa over the years established contacts at the level of «metropolis-colony.» With the collapse of such a communication system, cooperation between the EU and Africa has assumed in a new dimensions. While cooperation is realized mainly in the economic sphere, visible the political orientation of the former colonies to their former metropolis. The article describes and analyzes the structure of exports and imports of main countries in North Africa.
Keywords: exports, imports, balance, foreign trade, raw materials

УДК 334.722 (477)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Шкодін Я.В., Шкодіна І.В.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Визначено особливості впровадження соціальної відповідальності в систему корпоративного управління. На основі аналізу прийшли до висновку, що незрілість інституційних ролей основних суб'єктів корпоративного управління в Україні призводить до суттєвої трансформації змісту різних механізмів корпоративного управління. Це негативно впливає на можливості впровадження соціальної відповідальності в систему корпоративного управління України.
Ключові слова: корпоративне управління, соціальна відповідальність, акціонерні товариства, рада директорів, стейкхолдери.

Постановка проблеми. Наслідком глобальної кризи стала хвиля банкрутств і корпоративних скандалів, яка в черговий раз продемонструвала той факт, що топ-менеджери відповідальні за прийняті рішення не тільки перед акціонерами компаній, але й перед суспільством і державою. Отже, актуальною проблемою бізнесу стає зміна системи цінностей, ядром якої є не тільки економічна ефективність, а й соціальна справедливість. Таке уявлення цінностей призводить до виникнення принципово нової концепції в рамках корпоративного управління – концепції корпоративної соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема корпоративного управління досить широко висвітлена в закордонній і вітчизняній літературі. Результати фундаментальних досліджень відображено в працях І. Ансоффа, А. Берле,

© Шкодін Я.В., Шкодіна І.В., 2015

Дж. Блайзі, П. Друкера, Р. Капелюшнікова, А. Радигіна, І. Храбрової, Р. Єнтова, Л. Довгань, П. Круша та багатьох інших. Разом з тим питанням висвітлення особливостей корпоративного управління в Україні та впровадженню соціальної відповідальності в систему корпоративного управління надається недостатньо уваги. До того ж сучасна популяризація проблематики корпоративного управління значною мірою виводить дискусію за рамки кола спеціалістів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей впровадження соціальної відповідальності в систему корпоративного управління.

Виклад основного матеріалу. Щоб дослідити процес впровадження соціальної відповідальності в систему корпоративного управління необхідно розглянути сутність корпоративного управління. Говорячи про корпоративне управління, зазначимо, що єдиного універсального визначення не існує. Міжнародна практика пропонує безліч варіантів. Так, наприклад, IFC (Міжнародна фінансова корпорація, група Світового банку) визначає корпоративне управління як систему взаємодії, яка відображає баланс інтересів органів управління, акціонерів та зацікавлених осіб та спрямована на отримання прибутку у відповідності до діючого законодавства та з урахуванням міжнародних стандартів.

Національний банк України в «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» визначає корпоративне управління як систему організації діяльності та контролю банку, яка визначає розподіл прав і обов'язків між різними учасниками корпорації, а саме: спостережною радою банку (радою директорів), керівництвом (правлінням) банку, акціонерами та іншими зацікавленими сторонами (для банків – насамперед вкладниками та іншими кредиторами), а також правила та процедури прийняття рішень щодо справ банку. Основною метою корпоративного управління є забезпечення чесного та прозорого бізнесу, відповідальності та підзвітності всіх залучених до цього сторін.

Останнім часом Україна досягла значних досягнень у проведені широкомасштабних інституційних змін, включаючи розвиток корпоративного сектору, однак залишається ще багато проблем, що потребують вирішення. Вітчизняний корпоративний сектор характеризується численними протиріччями. Найскладнішими та неоднозначними серед них, на нашу думку, залишається невідповідність між виробничим потенціалом українських акціонерних товариств, який постійно зростає, та їх фінансовою діяльністю на фондовому ринку та те, що існуючі в Україні крупні акціонери бояться стати публічними власниками. Економічне зростання останніх років в Україні, що відбувалось за рахунок крупного бізнесу, жодним чином не впливало на емісійну діяльність вітчизняних промислових гігантів. Більшість із них надавали перевагу внутрішнім джерелам фінансування, зовнішні ресурси формувались, насамперед, за рахунок банківських кредитів, рідше – облігаційних випусків. Емісія пайових цінних паперів використовується лише за відсутності загрози ворожого поглинання.

В умовах відставання реальної інтитуціоналізації представники корпоративного сектора прагнуть перекласти витрати з реорганізації та реальної інституціоналізації корпоративного управління на державу та максимально використовують ці процеси для особистого збагачення. Про проблеми в сфері корпоративного управління свідчить місце України в Індексі фінансового розвитку (див. табл. 1). Як бачимо, найбільші проблеми в корпоративному управлінні із захистом прав власності, захистом інтересів міноритарних акціонерів, наявністю правової ефективності при врегулюванні суперечок між учасниками корпоративних відносин тощо.

Таблиця 1

Дані індексу фінансового розвитку України

Індикатор	2013-2014, місце серед 148 країн
Захист прав власності	**143**
Довіра громадськості до політиків	117
Незаконні виплати і хабарі	130
Судова незалежність	**139**
Державне марнотратство	**143**
Тягар державного регулювання	137
Правова ефективність при врегулюванні суперечок	**144**
Прозорість державної політики	130
Етичні стандарти фірм	130
Ефективність аудиту та відповідність стандартам	130
Ефективність ради директорів	103
Захист інтересів міноритарних акціонерів	**146**
Сила захисту інвесторів	100

Складено за даними Всесвітнього економічного форуму [1]

Однією з найважливіших форм виправлення деформацій у процесах формування та розвитку вітчизняного корпоративного сектора має стати впровадження ефективних механізмів корпоративного управління та розвиток на цій основі соціально відповідального бізнесу.

В основі концепції корпоративної соціальної відповідальності лежить принцип відкритості, об'єктивності та повноти інформації про діяльність корпорації. Взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності та корпоративного управління можна провести за наступними напрямками: на рівні цінностей, на рівні розподілу компетенції та відповідальності, на рівні ризиків (управління нефінансовими ризиками).

Соціальна відповідальність розглядається не стільки як добровільний внесок у поліпшення суспільного добробуту та розвиток, скільки як інструмент підвищення конкурентоспроможності при взаємодії з ключовими зацікавленими учасниками корпорації. В країнах з еволюційним характером становлення корпоративного сектора на сучасному етапі відбувається процес соціалізації економіки та відхід від класичного капіталістичного привласнення, формування системи корпоративного управління, де чітко розподілені функції інвесторів та менеджерів. Ліберально-ринковий шлях реформування в Україні йшов інверсійним шляхом, коли корпоративна власність як розвинута форма ринкового підприємництва механічно була перенесена у неринкове середовище, наслідком чого стала ранньокапіталістична модель одноосібної господарської влади авторитарного «хазяїна». Тому для великих українських корпорацій не є типовим факт розмежування функції власності та функції управління, характерний для акціонерного капіталу західних країн.

В цьому проявляється незрілість інституціональних ролей основних суб'єктів корпоративного управління – менеджерів та акціонерів, що виявляється у вигляді високого рівня опортунізму з боку менеджменту, мажоритарних акціонерів, неотримання акці-

онерами дивідендів, сумнівною «незалежністю» незалежних членів рад, низьким рівнем корпоративної культури тощо. Незрілість інституційної ролі інвесторів характеризується прагненням до придбання цінних паперів переважно з метою захоплення власності для здобуття особистих вигод на шкоду іншим учасникам акціонерного товариства, низьким ступенем готовності багатьох інституційних інвесторів до роботи з реальними інвестиційними ресурсами, відсутністю умов для розміщення коштів на фондовому ринку населенням [2, с. 45].

Власники компаній, як основні стейкхолдери, мають усі можливості для підвищення соціальної відповідальності бізнесу, однак не виявляють достатньої наполегливості, оскільки власники, які безпосередньо не беруть участь у управлінні, частіше спираються на тісні, переважно особисті відносини з менеджментом і покладають на нього вирішальну роль у розробці стратегії. Враховуючи те, що в Україні підприємцеві досить важко законно захиститися від некомпетентності або неетичності найманих менеджерів та наше державне управління орієнтується не на захист приватної власності (див. табл.1), а на її відбирання, то це призводить до виникнення управлінської пастки, коли власники, які вирішили відійти від справ, готові зняти із себе відповідальність, але не віддають повноваження щодо контролювання бізнесу. У таких ситуаціях топ-менеджерами призначаються люди перевірені й лояльні – «ті, хто не здасть». Таким чином, надійність й лояльність визнаються найважливішими факторами, а компетентність – другорядним фактором.

Однак поступово одержує поширення практика, коли великі власники прагнуть розширити роль наглядової ради в розробці, схваленні та контролі за реалізацією стратегії. Поступово формується прошарок великих власників, які усвідомлюють, що ефективна система корпоративного управління сприяє досягненню стійкого балансу інтересів різних груп, дозволяє контролювати діяльність менеджменту, забезпечує захист прав акціонерів, підвищує соціальну відповідальність бізнесу, що збільшує ринкову вартість компанії. Про те, що серед українських компаній зростає розуміння важливості розробки соціально орієнтованої стратегії свідчить збільшення попиту на консалтингові послуги – професійні дії, спрямовані на надання допомоги господарюючим суб'єктам у розв'язанні проблем функціонування й розвитку бізнесу.

Одним з факторів щодо посилення ефективності корпоративного управління в Україні, на наш погляд, може стати процес передачі управління найманому топ-менеджменту, внаслідок відходу частини власників від безпосереднього управління компанією. Причини цього можуть бути різними – переключення основної уваги на інший бізнес, перехід на більш високий рівень менеджменту, банальна втома. Ще однією причиною, характерною саме для української реальності, є перехід бізнесмена до суспільно-політичної діяльності. Основною проблемою тут є – як зберегти контроль за своєю компанією та діяльністю найманих менеджерів. Механізмом, що спроможний забезпечити власникам такий контроль є чітка система корпоративного управління.

В цілому, незрілість інституціональних ролей основних суб'єктів корпоративного управління в Україні призводить до того, що суттєво змінюється зміст різних механізмів корпоративного управління. Якщо в американських корпораціях дискреційна поведінка менеджерів здійснюється на шкоду акціонерам, у німецьких – на шкоду акціонерам і працівникам, то в українських – в інтересах менеджерів і пов'язаних з ними осіб: державної бюрократії, політичної еліти, кримінальних авторитетів на шкоду акціонерам, робітникам і безпосередньо державі, оскільки приховування доходів позбавляє її чималої частини податкових надходжень. В Україні головною метою менеджерів є приховування дискреційних доходів від державних органів, а не від акціонерів, оскільки вони практично не мають впливу на менеджмент. В такій інституційній ситуації менеджмент, як правило, не зацікавлений у впровадженні принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Працівники, як основні стейкхолдери, є найбільш систематичною причиною підвищення рівня соціальної відповідальності, однак у них недостатньо впливу. Негативно на демократизацію корпоративного управління впливає відсутність в наглядових радах представників найманих робітників корпорації. У розвитих країнах працівники беруть участь у корпоративному управлінні як із правом дорадчого, так і з правом вирішального голосу. Участь представників працівників в управлінні підприємством – важливий елемент соціальної та політичної стабільності, необхідна умова соціального партнерства, який, нажаль, в Україні не використовується.

Бізнес-партнери, як основні стейкхолдери, не можуть сприяти підвищенню соціальної відповідальності бізнесу, так як мають недостатній вплив і права. Споживачі, як основні стейкхолдери, найбільш активно впливають на підвищення соціальної активності бізнесу, що пов'язано з високою залежністю від споживачів. Органи влади мають великі можливості, але недостатньо впливають на соціальну активність бізнесу [3].

На українських підприємствах важливо розуміти, що соціальна відповідальність не має бути піар-акцією, а системою управління ризиками, що спрямована на довгостроковий розвиток бізнесу і зростання його вартості на світових фінансових ринках. Принципи корпоративної соціальної відповідальності використовується багатьма міжнародними компаніями для управління нефінансовими ризиками, які можуть вплинути на фінансові показники діяльності компанії в майбутньому.

Слід зазначити, що найважливішою умовою побудови ефективної системи соціальної відповідальності є модернізація системи корпоративного управління з раціональним, добре продуманим і несуперечливим розподілом повноважень та компетенцій між акціонерами, радою директорів і вищим менеджментом. Згідно з дослідженням компанії «Ernst & Young» [4], в переважній більшості опитаних корпорацій (94%) є спеціальний комітет з корпоративної відповідальності, який підпорядковується безпосередньо раді директорів і проводить засідання не рідше одного разу на квартал. До складу ради директорів 71% компаній входить керівник, який займається питаннями корпоративної відповідальності і зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище, а в 96% компаніях роботі комітету допомагає група співробітників, що відповідають за реалізацію політики чи окремих напрямків соціальної відповідальності.

Організація системи ефективного механізму впровадження соціальної відповідальності в систему корпоративного управління спричиняє певні витрати, у тому числі витрати на залучення фахівців, таких як корпоративний секретар, зовнішні юрисконсульти, аудитори, консультанти й інші професіонали, необхідні для забезпечення роботи в даній сфері. Дуже значними можуть виявитися витрати, пов'язані з розкриттям додаткової інформації. Всі

витрати умовно можливо розділити на прямі витрати компанії та непрямі витрати її акціонерів та менеджерів. До прямих витрат належить вартість здійснення комплексу заходів з розробки та запровадження ефективної системи соціальної відповідальності – це додаткові витрати на оплату праці нових співробітників, витрати на залучення консультантів, витрати на оплату праці членів наглядової ради. Непрямі витрати являють собою упущену вигоду акціонерів та менеджерів компанії. Власники та менеджери використовують можливість отримувати значну неформальну вигоду від управління бізнесом та зловживань своїми повноваженнями. Мажоритарні власники можуть зі шкодою для міноритаріїв виводити активи в афілійовані компанії, менеджери можуть задовольняти свої амбіції укладанням економічно необґрунтованих угод.

Тому на великих акціонерних товариствах впровадження належної системи соціальної відповідальності звичайно відбувається набагато швидше, ніж на малих і середніх, оскільки перші мають для цього необхідні фінансові, матеріальні, кадрові, інформаційні ресурси. Однак вигоди від створення такої системи істотно перевищують витрати. Це стає очевидним, якщо при розрахунку економічної ефективності взяти до уваги збитки, з якими можуть зштовхнутися: працівники фірм – через скорочення робочих місць і втрати пенсійних відрахувань, інвестори – у результаті втрати вкладеного капіталу, місцеві громади – у випадку краху компаній. У надзвичайній ситуації систематичні проблеми в сфері соціальної відповідальності корпоративного сектора можуть підірвати довіру до фінансових ринків і стати загрозою для стабільного розвитку економіки.

Вважаємо, що з часом концепція соціальної відповідальності набуватиме все більшої популярності і довіру з боку бізнесу, суспільства і держави. Представники бізнесу усвідомлюють, що впровадження принципів соціальної відповідальності веде до серйозних переваг в довгостроковій перспективі, насамперед сприяє мінімізації ризиків. Системне впровадження принципів соціальної відповідальності позитивно впливає не тільки на ділову практику компаній, але й стимулює позитивні зміни в суспільстві. Ефект може виявлятись у вигляді зміцнення довіри і створення позитивного іміджу компанії серед представників спільноти. Результати зарубіжних досліджень показують, що за інших рівних умов, люди вибирають ту компанію, яка, на їх думку, є соціально відповідальною. А надалі ці переваги трансформуються в дії – покупку акцій, придбання товарів і послуг, наймання на роботу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасне управління корпораціями переходить від концепції тотального управління якістю до соціально-орієнтованої концепції управління в рамках корпоративного управління, яка передбачає збільшення уваги до вимог різних зацікавлених сторін, під впливом яких знаходиться компанія, і до питань збереження навколишнього середовища. Основною проблемою на шляху подальшого просування ідей корпоративної соціальної відповідальності є відсутність інституційної інфраструктури та законодавчого закріплення норм соціальної відповідальності. В першу чергу це пов'язано з неефективністю державних механізмів регулювання та відсутністю цивілізованих механізмів громадського тиску на бізнес і владу, відсутністю суспільних механізмів формування та артикуляції запитів суспільства.

В Україні слабо реалізований суспільний попит на соціальну активність приватного сектора: суспільний запит не сформульовано, публічні уявлення про справедливість спотворені, коло стейкхолдерів зводиться, в основному, до держави і власників, слабкі механізми розкриття інформації та суспільного визнання соціальної діяльності компаній. Отже, підхід до корпоративної соціальної відповідальності в Україні повинен мати більш широкий і більш прагматичний характер.

Список літератури:

1. World Economic Forum [Electronic resource]. – Available from: http://www.weforum.org
2. Архієреєв С.І. Посттрансформаційна ринкова економіка: інституціоналізація фондового ринку / С.І. Архієреєв, Я.В. Зінченко // Економічна теорія. – 2006. – № 3. – С. 43-54.
3. Гизатуллин А.В. Корпоративное управление, социальная ответственность и финансовая эффективность компании // Российский журнал менеджмента. – 2007. – Том 5. – № 1. – С. 35-66.
4. Управление корпоративной ответственностью – новый взгляд / Эрнст энд Янг (СНГ). – М., 2008. – 13 с.

Шкодин Я.В., Шкодина И.В.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация
Определены особенности внедрения социальной ответственности в систему корпоративного управления. На основе анализа пришли к выводу, что незрелость институциональных ролей основных субъектов корпоративного управления в Украине приводит к существенной трансформации содержания различных механизмов корпоративного управления. Это негативно влияет на возможности внедрения социальной ответственности в систему корпоративного управления Украины.

Ключевые слова: корпоративное управление, социальная ответственность, акционерные общества, совет директоров, стейкхолдеры.

Shkodin Y.V., Shkodina I.V.
Kharkiv Institute of Banking
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

SOCIAL LIABILITY IN THE SYSTEM OF CORPORATE MANAGEMENT

Summary
The especially the introduction of social responsibility in the corporate governance system are defined. The immaturity of the institutional roles of key actors of corporate governance in Ukraine leads to substantial transformation contents of various corporate governance mechanisms. This adversely affects the possibility of introducing social responsibility in the corporate governance system of Ukraine.
Keywords: corporate governance, social responsibilities, joint stock companies, the board of directors, stakeholders.

УДК 330.341

ЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГІДРОЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Шкробот М.В.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

У статті розглянуто основні загрози та можливості забезпечення енергетичної безпеки України. Визначено роль та місце гідроелектроенергетики в паливно-енергетичному комплексі країни та її вплив на подальший розвиток екостійкого суспільства у відповідності до світових екологічних вимог. Виявлено основні негативні тенденції розвитку підприємств гідроелектроенергетики. Розглянуто проблематику забезпечення належного функціонування об'єднаної енергетичної системи країни у площині невідповідності техніко-економічних, соціально-економічний та екологічних процесів у діяльності підприємств гідроелектроенергетики. Визначено поняття стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики та його місце в понятійно-категоріальному апараті теорії стратегічного управління.
Ключові слова: енергетична безпека, забезпечення, модернізація, стратегічна модернізація, підприємства гідроелектроенергетики.

Постановка проблеми. Головним пріоритетом економіки України є стабільне зростання як в економічному, політичному, соціальному, так і в інноваційному аспектах. Для вирішення поставлених завдань потрібен сформований базис, на основі якого можливе функціонування та розвиток відповідних складових, однією з яких є енергетична безпека держави.

Жодна галузь не може реалізувати свій потенціал без належного енергопостачання. Важливість забезпечення енергетичної безпеки держави в контексті економічної безпеки за рахунок розвитку енергетичної галузі через здійснення стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики важко недооцінити.

Згідно зі «Стратегією розвитку енергетики України на період до 2030 р.» подальший розвиток електроенергетики планують здійснювати, оптимізуючи структуру генерувальних потужностей в об'єднаній енергетичній системі України. Такий спосіб розвитку електроенергетики можливий на основі сучасних технологій та обладнання, які забезпечують високі економічну ефективність, надійність, ресурсозбереження, відповідність екологічним вимогам. Необхідною умовою для виконання цих завдань є стратегічна модернізація виробництва електроенергії в широкому розумінні цього поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання стану та розвитку паливно-енергетичного комплексу в забезпечення енергетичної безпеки країни присвячено багато праць видатних вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: В. Бараннік, С. Войтко, О. Гавриш, В. Дергачова, Ю. Дерев'янко, Н. Діксон, М. Згуровський, В. Кларк, І. Крейдич, Є. Крикавський, І. Недін, М. Редкліфт, Н. Сімченко, С. Хантінгтон та ін. Екологічні аспекти модернізації промислових підприємств на макро- та мезорівнях висвітлено у працях Р. Дунлапа, С. Ілляшенка, Л. Жарової, Є. Какутич, Г. Мішеніна, О. Теліженка, Є. Хлобистова та ін.

Водночас аналіз наукових здобутків науковців свідчить, що аспектам стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики приділено недостатньо уваги. Відповідно, стає питання про визначення сутності та розроблення науково-методичних засад стратегічної модернізації, які дозволять забезпечити імплементацію відповідних заходів для модернізації підприємств гідроелектроенергетики в умовах зовнішніх викликів та загроз енергетичній безпеці країни.

Мета статті полягає у визначенні сутності поняття стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики та її значення для забезпечення енергетичної безпеки країни в умовах зовнішніх викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Основною енергетичною проблемою України як енергодефіцитної держави, в якій проживає біля 1% населення планети, є значне споживання енергії – більше 2% споживання світової. Більше 50% потреб України в паливі покривається імпортом: імпорт нафти сягає 90%, природного газу 70%. При цьому рівень комфортності нашого життя відповідає рівню слаборозвинутих держав, а щодо розвитку Україна займає

© Шкробот М.В., 2015

Таблиця 1

Освоєння економічного гідроенергетичного потенціалу (ЕГЕП) в різних країнах світу за 2010-2012 рр.

Країна	Сумарний ЕГЕП, млрд. кВт-годин	Виробіток електроенергії, млрд. кВт-годин			Рівень освоєння, %		
		2010	2011	2012	2010	2011	2012
Австралія	30,0	19,5	20,1	18	65	67	60,0
Австрія	53,7	38,4	39,5	39,4	72	74	73,4
Венесуела	100	61,2	36,4	82	61	36	82,0
Канада	536	354	359	380,2	66	67	70,9
Німеччина	20,0	18,6	18,8	860,8	93	94	49,2
Нова Зеландія	40,0	23,9	24,2	21,2	60	61	106,0
Норвегія	179,6	117,2	118,3	22,8	65	66	57,0
Росія	600	168,5	169,4	142,9	28	28	79,6
США	376	312,2	314,5	167	83	84	19,6
Україна	**18**	**12,95**	**10,77**	167	**72**	**60**	19,6
Японія	114,3	96,2	97,1	279,3	84	85	74,3

Джерело: [розраховано на основі http://www.bp.com]

Таблиця 2

Структура встановленої потужності електростанції у різних країнах (2010-2012 р.), у відсотках

Країна	АЕС			ТЕС та ТЕЦ			ГЕС та ГАЕС			Інші види генерації		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
ЕС	31,1	29,5	27,5	48,2	48,7	49,5	9,9	10,2	10,9	10,8	11,6	12,1
США	22,4	20	18,9	67,7	69	69,4	5,4	6	6,4	4,5	5	5,3
Китай	2,5	2	1,5	81	82	82	14,5	15	15,5	1	1	1
Індія	4	3	2,1	64,8	65	65,4	24,5	25	25,3	6,7	7	7,2
Бразилія	3	2	1	12,8	13	12,8	79,6	80	81	4,6	5	5,2
Півд. Корея	25,4	24,4	25,6	67,9	68,8	67,4	5,6	5,7	6	1,1	1,1	1
Росія	10,6	10,4	11,1	68,7	69,1	68,4	20,7	20,4	20,4	0,1	0,1	0,1
Україна	**45,9**	**46,3**	**48**	**45**	**43,6**	**41,5**	**5,1**	**5,5**	**6**	**4**	**4,6**	**4,8**

Джерело [розраховано на основі 1, 2 с. 46-48]

в світі місце в кінці першої сотні. Значне зростання цін на енергоресурси в світі за останній час змушує енергодефіцитні держави шукати джерела більш дешевої енергії, ніж традиційна, тобто нетрадиційні та відновлювальні [4].

Гідроелектроенергетика є однією з найбільш ефективних технологій отримання електроенергії в світі, оскільки використовує відновний енергоресурс. Окрім того, завдяки своїй маневреності, гідроелектроенергетика сприяє вирішенню проблем стійкості енергосистем. Є країни, серед найбільш розвинених країн світу, економічний гідроенергетичний потенціал (ЕГЕП) яких вже використано на 80-100% (табл. 1).

Рівень освоєння ЕГЕП в Україні на разі оцінюється в 65-66%, що є нижчим за середньоєвропейський (71,8%) рівень і рівень більшості розвинених країн, тобто перспективи для розвитку гідроелектроенергетики в Україні, як альтернативного, енергозберігаючого, високо маневреного виду енергетики, все ще залишаються суттєвими [3].

Проведений аналіз дозволив констатувати, що об'єднана енергетична система (ОЕС) України має неоптимальну структуру генерації електроенергії, яка потребує перегляду. В світовій практиці експлуатації енергетичних систем розвинутих країн прийнято вважати, що в енергооб'єднаннях з переважною генерацією на ТЕС та АЕС в структурі потужностей ГЕС та ГАЕС повинні складати 15-20% від сумарної потужності системи. Проте в ОЕС України потужність ГЕС та ГАЕС не перевищує 6% (табл. 2), чим обумовлює дефіцит як маневрових, так і регулюючих потужностей, що створює важкі умови компенсації коливань навантаження в енергосистемі та впливає на якість електроенергії [5, 3].

Переоцінити роль гідроелектроенергетики в забезпеченні сталого розвитку та енергетичної безпеки України, зважаючи на дефіцит енергетичних ресурсів загалом, важко.

В даний час склалося протиріччя між станом та значенням гідроелектроенергетики, яка є основою енергетичної безпека.

Це зумовлено впливом наступних чинників:

1) перевищення терміну експлуатації енергообладнання гідроелектростанцій (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на експлуатацію та обслуговування гідротехнічних агрегатів підприємств гідроелектроенергетики України на 2013 р.

№ п/п	Назва	Рік пуску	Витрати на обслуговування та експлуатації, млн. грн.		ККД*, % до модернізації	ККД, % після модернізації
			без модернізації	з модернізацією		
1	Київська ГЕС	1965	16,19	2,13	89	92
2	Київська ГАЕС	1970	15,79	10,2	85	88
3	Канівська ГЕС	1972	19,03	6,63	91	93
4	Кременчуцька ГЕС	1959	18,67	6,63	89	92
5	Дніпродзержинська ГЕС	1963	15,62	2,96	89	92
6	Дніпровська ГЕС	1947	21,5	11,44	92	95
7	Каховська ГЕС	1955	13,1	2,76	85	88

** ККД – коефіцієнт корисної дії*

[розраховано автором на основі даних підприємств]

На всіх вище зазначених гідроелектростанціях гідроагрегати працюють вже понад 30 років, а

на деяких станціях понад 40 років, зокрема термін експлуатації турбінного обладнання складає приблизно 10-15 років.

Проблема забезпечення стійкого розвитку економічної системи України в кризовий період стала актуальною і оголила потребу в її трансформації шляхом застосування стратегічної модернізації. Виникла задача визначення найбільш перспективних напрямків зміни вітчизняної промисловості, що вимагають впровадження у її діяльність високотехнологічного виробництва. В контексті даної потреби багато фахівців говорять про необхідність відходу від сир'євої орієнтації української економіки та переходу до високотехнологічного виробництва. Таким чином, роль промислових підприємств в системі модернізації економіки України є досить вагомою і вимагає визначення напрямів його вдосконалення.

Усвідомлення проблемних аспектів розвитку вітчизняних підприємств неможливо без розуміння сутності поняття «модернізація». Його теоретичне осмислення спостерігається в дослідженнях, що відносяться до різних наукових періодів [6].

Визначення стратегічної модернізації підприємств промисловості привело до формування висновку про потреби більшості організацій застосування її активного виду, спрямованого на використання інноваційної моделі розвитку. При цьому найбільш складним етапом є реалізаційний процес, який передбачає комплекс управлінських дій, що включає послідовне виконання пунктів стратегічного плану, розподілу обов'язків, відповідальності, заходи стимулювання, необхідну координацію зусиль підрозділів організації і відповідний контроль.

Вирішення завдання забезпечення стратегічної модернізації підприємства обмежується такими умовами: недостатністю ресурсів; неможливістю заміщення ресурсів. Якщо розглядати стратегічну модернізацію з погляду управління, то стратегічна модернізація є інструментом стратегічного управління підприємством, за допомогою якого досягаються поставлені цілі шляхом вибору відповідних стратегій залежно від рівня нестабільності ринкового середовища для забезпечення довгострокового успіху підприємства.

На основі вище розглянутих понять та принципів, окреслимо взаємозв'язок стратегічної модернізації з концептами теорії стратегічного управління (рис. 1).

Отже під стратегічною модернізацією підприємства будемо розуміти поняття кількісних та якісних змін існуючих умов соціально-економічного, технологічного розвитку підприємства з метою досягнення місії та поставлених стратегічних цілей за постійного впливу зовнішніх викликів та загроз, зберігаючи цілісність та гармонійне функціонування в умовах екостійкого розвитку суспільства.

Дослідження понятійно-категоріального апарату теорії стратегічного управління в частині виокремлення та обґрунтування дефініції «стратегічна модернізація» дозволяє нам зробити певні висновки. Зокрема, порівняльний аналіз походження терміна «модернізація» і сучасних підходів до цієї категорії дозволив запропонувати авторське трактування поняття «стратегічна модернізація підприємства», як комплексу заходів, орієнтованих на довгострокове вдосконалення, поліпшення, оновлення технологічних, економічних, екологічних, соціальних і організаційних процесів у відповідності з новітніми досягненнями науки і техніки, вимогами, нормами та технічними умовами, що надає можливість ув'язати елементну базу теорії стратегічного управління, яка враховує довгострокове управління та прогнозування.

З вище зазначеного, можна дійти висновку, що для забезпечення енергетичної безпеки України вкрай необхідне впровадження високотехнологічного обладнання, відповідної державної підтримки та забезпечення висококваліфікованими кадрами, що зможуть застосувати весь накопичений науковий потенціал для реалізації стратегічної модернізації промислових підприємств. Яку слід розглядати як комплекс заходів, орієнтованих на перманентне вдосконалення техніко-економічних, соціально-економічний та екологічних процесів у діяльності підприємств гідроелектроенергетики за рахунок принципово нових технічних і нестандартних управлінських рішень.

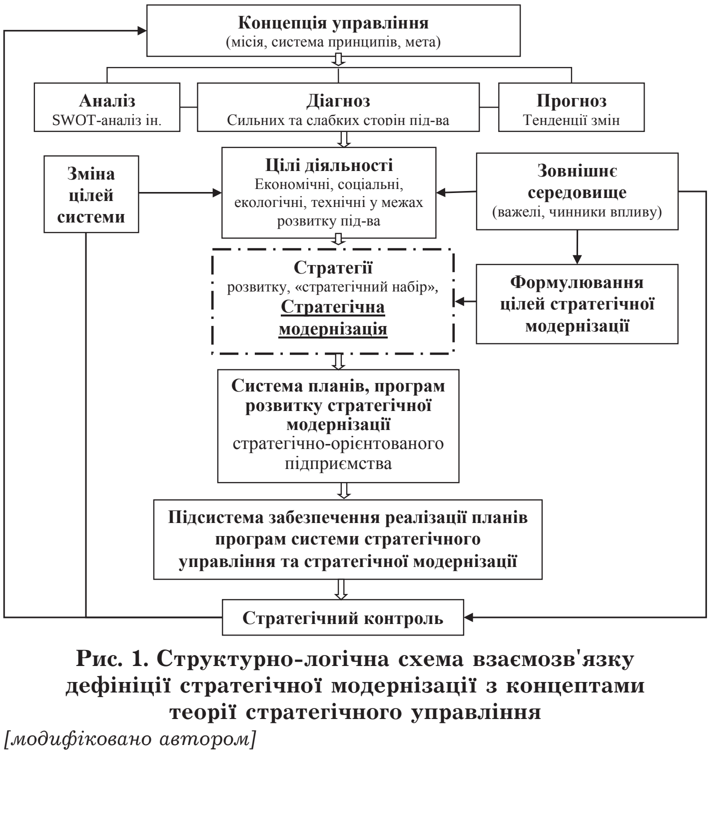

Рис. 1. Структурно-логічна схема взаємозв'язку дефініції стратегічної модернізації з концептами теорії стратегічного управління

[модифіковано автором]

Висновки і пропозиції. з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

У процесі стратегічної модернізації підприємств гідроелектроенергетики розширюються масштаби введення маневрової потужності, необхідної підприємствам гідроелектроенергетики для регулювання навантажень в об'єднаній енергетичній системі (ОЕС). Раціональне використання потужності підприємств гідроелектроенергетики для покривання піків у графіку електричного навантаження ОЕС дозволяє вилучити зі складу основного обладнання теплових електростанцій найменш економічно прийнятні агрегати, що зумовлює отримання економічного ефекту від діяльності підприємств гідроелектроенергетики за рахунок економії паливних ресурсів теплових електростанцій.

Дослідження сучасних умов функціонування гідроелектроенергетичних підприємств виявили високий рівень невизначеності і вплив зовнішніх викликів і загроз, що зумовлює подальший розгляд та розроблення інструментів форсайт-методології для забезпечення їх інвестиційної привабливості з урахуванням інтересів державних та приватних партнерів.

Список літератури:

1. Герасимов А. Е. Проблемы повышения эффективности инновационной деятельности / А. Е. Герасимов // Инновации. – 2001. – № 9-10. – С. 46–48.
2. Герасимчук В. Г. Розвиток підприємства: діагностика, стратегія, ефективність / В. Г. Герасимчук. – К.: Віпол, 1995. – 120 с.
3. Зарубежная электроенергетика [Элект ронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.np-sr.ru/norem/information/foreignelectricity/#4
4. Коробко Б. П., Оніпко О. Ф. Енергетична стратегія України: роль і місце поновлюваних джерел енергії // Винахідник і раціоналізатор – 2005. – № 1. – С. 19–29.
5. Ландау Ю. А. Стратегия развития гидроэнергетики в XXI веке / Ю. А. Ландау [Элект ронный ресурс]. – Режим доступа: http://kgts.org.ua/informaciya/20-strategiya-razvitiya-gidroyenergetiki-v-xxi-veke.html
6. Шкробот М. В. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови промислових підприємств / М. В. Шкробот // Экономика Крыма. – Сімферополь, 2012. – № 3(40). – С. 259–263.

Шкробот М.В.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

ЗНАЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ГИДРОЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье рассмотрены основные угрозы и возможности обеспечения энергетической безопасности Украины. Определена роль и место гидроэлектроэнергетики в топливно-энергетическом комплексе страны и ее влияние на дальнейшее развитие экоустойчивого общества в соответствии с мировыми экологическими требованиями. Выявлены основные негативные тенденции развития предприятий гидроэлектроэнергетики. Рассмотрено проблематику обеспечения надлежащего функционирования объединенной энергетической системы страны в плоскости несоответствия технико-экономических, социально-экономический и экологических процессов в деятельности предприятий гидроэлектроэнергетики. Определено понятие стратегической модернизации предприятий гидроэлектроэнергетики и его место в понятийно-категориальном аппарате теории стратегического управления.
Ключевые слова: энергетическая безопасность, обеспечение, модернизация, стратегическая модернизация, предприятия гидроэлектроэнергетики.

Shkrobot M.V.
National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

THE IMPORTANCE OF STRATEGIC MODERNIZATION OF HYDROELECTRIC POWER PLANTS TO PROVIDE ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Summary
The article describes the main threats and opportunities to ensure energy security of Ukraine. Define the role and place of hydropower in the energy sector of the country and its impact on the further development of eco-sustainable society in accordance with international environmental requirements. Identified major negative tendencies in hydropower development. Considered problems of ensuring the proper functioning of the interconnected power system of the country in the plane inconsistency technical and economic, socio-economic and ecological processes in the activities of in hydropower. Defined the concept of strategic modernization of hydropower and its place in the concepts and categories of the theory of strategic management.
Keywords: energy security, maintenance, modernization, strategic modernization, hydroelectric power plants.

УДК 336.2

СУЧАСНА СИСТЕМА АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

Щитнік Ю.О.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті обґрунтуване визначення терміну «система адміністрування податків». Визначено елементи та складові частини адміністрування податків. Проаналізовано взаємозв'язки складових частин адміністрування податків між собою. Проаналізовано відповідність адміністрування податків основним принципам системності. Запропоновано дефініцію «інноваційна системи адміністрування податків».

Ключові слова: адміністрування податків, інноваційна структура, система адміністрування податків, податковий борг, податковий контроль, податкова консультація.

Постановка проблеми. Проблемою визначення поняття «адміністрування податків» в Україні займаються відносно недавно. Однак, фінансова наука в цьому напрямку має певні досягнення. В наукових роботах зустрічаються визначення терміну «система адміністрування податків» без відповідного теоретичного обґрунтування. Це дає підстави для доввoлі «хмарного» тлумачення даного поняття. Сукупність складових адміністрування податків і взаємозв'язок між ними дозволяє говорити про наявність відповідної системи. Зазначене зумовлює необхідність більш детального та глибокого дослідження системних ознак у адмініструванні податків, формулювання дефініції «система адміністрування податків», розкриття сутності і структури названої системи.

Лише в останній час увага багатьох науковців, під впливом як об'єктивних обставин, так й причин суб'єктивного характеру, стала зосереджуватися на проблематиці адміністрування податків. З одного боку, в Україні триває широкомасштабний проект модернізації податкової служби, який фінансується Світовим банком і стосується удосконалення процесів саме адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільші здобутки у вітчизняній науці у сфері податків досягнуті в працях Довгалюка В.І., Луніної І.О., Лютого І.О., Опаріна В.М., Соколовської А.М., Федосова В.М та ін. Серед науковців російської школи, що займаються даною проблематикою варто виділити Косова М.Е., Крамаренка Л.А., Майбурова І.А., Романовську Ю.А. та ін. Серед зарубіжних науковців слід відзначити праці Бланшара О., Масгрейва Р., Стігліца Д., Шніцера М., та ін.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що проблемі визначення поняття «адміністрування» приділено чимало уваги. Серед науковців, що висвітлюють дану проблему у своїх працях варто відзначити: Антонечко В.М., Балтина А.М., Коваля Л.П., Кравцова О.О., Лютого І.О., Покатаєву О.В., Ровта М.В., Субботович Ю.Л., Фрадинського О.А., Шмира І.П. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутнє чітке та повне визначення поняття «адміністрування податків», що буде в повній мірі висвітлювати суть даної дефініції. В сучасній літературі відсутнє виділення елементів та структурних частин процесу адміністрування податків, як окремих процесів, що взаємопов'язані та взаємозалежні.

Мета дослідження. Отже, в даній роботі ставимо за мету дослідження адміністрування податків на відповідність принципам системності та формулювання дефініції «інноваційна система адміністрування податків».

Виклад основного матеріалу. Адміністрування податків – це форма комплексної системної організації процесів податкового регулювання, контролю і стягнення податків, заснована на поєднанні владно-імперативних методів податкових органів і стимулюванні самоініціативи платників податків.

Виходячи із змісту наведеного терміну, адміністрування містить шість елементів:

I – підготовка опису податку, який забезпечує основу для управління будь-якою податковою структурою;

II – визначення податкової бази для платника;

III – розрахунок і сплата податку;

IV – перевірка на відповідність дій платника податку чинному законодавству в добровільній системі співпраці платників та податкових органів;

V – оскарження;

VI – примусове виконання (використовується, коли інші засоби не призвели до відповідної сплати податку) [4, с. 225].

Зауважимо, що серед означеного відсутній елемент, який відображає діяльність уповноважених органів з організації сплати податків. Дискусійним, на нашу думку, є твердження, що перевірка дій платника податку чинному законодавству відбувається в добровільній системі співпраці платників та податкових органів, адже перевірки здійснюються незалежно від волі і бажання платників.

Є й інші підходи до визначення терміну «адміністрування податків», а саме:

«Під податковим адмініструванням слід розуміти сукупність норм (правил), методів, засобів і дій, за допомогою яких спеціально уповноважені органи держави здійснюють управлінську діяльність у податковій сфері, спрямовану на контроль за дотриманням законодавства про податки та збори (обов'язкові платежі), за правильністю нарахування, повнотою і своєчасністю внесення у відповідні бюджети податків і зборів, а у випадках, передбачених законами України, – за правильністю нарахування, повнотою та своєчасністю надходжень у відповідний бюджет інших обов'язкових платежів та притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства» [2, с. 33]. У цьому визначенні акцент робиться на контролі як складової управління, відтак, знову упускаються інші способи взаємовідносин з платниками (консультаційне обслуговування, масово-роз'яснювальна робота, облікові процедури тощо).

Для повного розуміння змісту адміністрування податків необхідно дослідити його структуру, тобто виділити складові елементи даної категорії. Для зручності структуру подано у вигляді схеми (рис. 1).

Облік платників податків є однією з основних функцій органів державної податкової служби. Він створює передумови для здійснення контролю за правильністю обчислення, повнотою та своєчасністю перерахування податків і зборів до бюджетів різних рівнів.

© Щитнік Ю.О., 2015

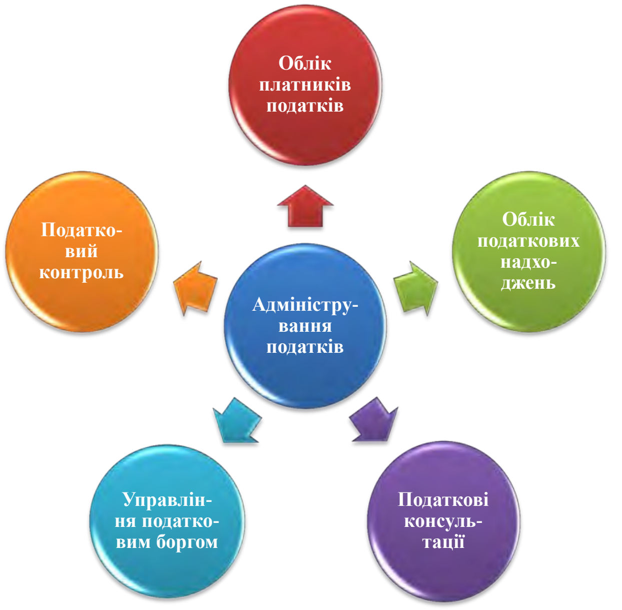

Рис. 1. Складові адміністрування податків

Джерело: Складено автором самостійно відповідно до норм Податкового кодексу України

Облік податкових надходжень передбачає процедуру визначення податкового зобов'язання і розрахунки з бюджетом.

Податкова консультація – це безоплатна послуга, яка надається контролюючим органом з питань практичного застосування окремих норм податкового законодавства.

Податковий борг – це не внесена у встановлені строки сума узгодженого податкового зобов'язання, а також вся не сплачена у передбачені законом строки сума податкового зобов'язання, що повинна бути визначена згідно чинних норм закону (незалежно від факту її узгодження) [5, с. 7].

Податковий контроль здійснюється для забезпечення своєчасного надходження запланованих сум до бюджету і державних цільових фондів, визначення правильності нарахування та сплати податків і обов'язкових платежів.

Облік платників податків напряму пов'язаний з обліком податкових надходжень, адже ефективність і повнота здійснення останнього безпосередньо залежить від повноти обліку платників. У цьому виявляється двосторонній зв'язок цих елементів.

Аналогічним чином можна охарактеризувати зв'язок між обліком платників та наданням податкових консультацій, на які має право кожен зареєстрований платник, і від яких, як зазначалося вище, залежить розуміння і обізнаність платників з податковим законодавством, а отже і своєчасна, повна сплата податкових зобов'язань.

Хоча облік платників є складовим елементом адміністрування податків, він у той самий час, є складовою частиною іншого його елементу – податкового контролю. Тобто, облік платників є одним із шляхів здійснення податкового контролю.

Облік податкових надходжень, у свою чергу, тісно пов'язаний як з обліком платників, так і з усіма іншими складовими системи адміністрування податків. Так, наприклад, від якісного проведених консультативних робіт залежить повнота обліку надходжень, тобто тут знову простежується чіткий двосторонній зв'язок.

Податковий контроль здійснюється з метою перевірки правильності і повноти надходження податкових зобов'язань, а отже перевіряється правильність обліку податкових надходжень. При проведенні останнього, можуть виникати питання проблемного характеру з платниками податків, тоді їх справи можуть передаватися на контроль, що знову ж таки показує двосторонній зв'язок елементів обліку та контролю.

Якщо, при проведенні обліку надходжень виявляються боржники, то вирішення таких питань покладається на елемент управління податковим боргом. При цьому може проводитися консультативна робота з платниками-боржниками з питань погашення такого боргу.

Завдяки здійсненню податкового контролю можна виявити заборгованість по сплаті обов'язкових податків і зборів; так само, тут виникає необхідність контролю за погашенням такої заборгованості.

Із усього викладеного вище, можна побачити, що всі елементи системи адміністрування податків тісно взаємопов'язані між собою, і слугують свого роду, доповненням один одного. Така налагодженість сприяє ефективності здійснення адміністрування. Але, варто також звернути увагу на такий важливий аспект як чітке розмежування завдань і функцій кожної складової, тоді функціонування системи адміністрування буде найбільш результативним для держави.

Спеціалісти Міжнародного валютного фонду одним із основних показників результативності податкового адміністрування вважають рівень виконання платниками податкового законодавства. Для цього використовується поняття податкового розриву. Він відображає співвідношення між запланованими обсягами податків, що передбачаються до виплати та проведеними платежами. Податковий розрив розраховується як різниця між сумою податків, що мають бути сплаченими (згідно з вимогами податкового законодавства) та фактичними обсягами їх сплати.

Світова практика свідчить, що найбільш дієвим показником, який характеризує ефективність адміністрування податків, є відношення адміністративних витрат на 100 грошових одиниць мобілізованих податків. У США вже тривалий час для збору 100 доларів податків потрібно не більше 1 долара адміністративних витрат, в Данії 1 крона витрат на адміністрування податків генерує 113 крона податкових надходжень, в Угорщині 1 форинт – 77 форинтів надходжень, в Мексиці 1 песо – 33 песо, в Україні 1 гривня адміністративних витрат дає близько 22 гривень податкових надходжень. Отже, ефективність роботи податкової служби України не є високою [5; 7].

Основу ефективно організованої податкової системи визначають: правильність нарахування податків, своєчасність їх сплати, неможливість ухилення від оподаткування. Проте, формування такої системи – це досить складний і суперечливий процес, який поєднує не лише економічні, а й соціальні і політичні інтереси, що, в свою чергу, призводить до різних поглядів на роль податкової системи у вирішенні цієї проблеми з боку платників податків, урядовців, політиків [8, с. 35].

Система податкового адміністрування, в традиційному розумінні, – це організаційно-управлінська система реалізації податкових відносин включає сукупність форм і методів, використання яких покликане забезпечити податкові надходження у бюджетну систему.

На сучасному етапі система податкового адміністрування (тобто система принципів, теоретичних

основ і правил, що визначають норми поведінки учасників у процесі реалізації податкових відносин) досліджувалася як система «компромісів» інтересів держави й платників податків, а податковий кодекс – як система «компромісних» правил [3, с. 13].

Відомо, що адміністрування податків і зборів є однією з найважливіших ознак держави та необхідною умовою її існування. Адміністрування (від англ. «administration») означає управління, організація, виконання, здійснення, нагляд (контроль); у широкому розумінні, це – організаційно-розпорядча діяльність керівників і органів управління, що здійснюється шляхом наказів і розпоряджень [6, с. 42]. Адміністрування процесів оподаткування об'єднує за допомогою однієї ідеї комплекс заходів, спрямованих на забезпечення виконання законодавчих та нормативно-правових актів. Об'єктом адміністрування є процес узгодження й погашення податкових зобов'язань платників податків. Метою адміністрування є забезпечення погашення податкових зобов'язань платників шляхом оптимального втручання в їхню господарську діяльність через застосування законодавчо встановлених механізмів і процедур.

Існують різні види адміністрування у фінансовій та економічній сферах. На відміну від них податкове адміністрування являє собою комплекс правових, економічних і фінансових заходів держави для формування системи оподаткування, забезпечення своєчасної і повної сплати податків і зборів з метою задоволення фінансових потреб суспільства в цілому, а також розвитку економіки країни шляхом перерозподілу фінансових ресурсів [5; 7].

Отже, під податковим адмініструванням слід розуміти сукупність норм (правил), методів, засобів і дій, за допомогою яких спеціально уповноважені органи держави здійснюють управлінську діяльність у податковій сфері, спрямовану на контроль за дотриманням законодавства про податки та збори (обов'язкові платежі), за правильністю нарахування, повнотою і своєчасністю внесення у відповідні бюджети податків і зборів, а у випадках, передбачених законами України, – за правильністю нарахування, повнотою та своєчасністю надходжень у відповідний бюджет інших обов'язкових платежів та притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства.

Висновки і пропозиції. Податкове адміністрування є одним із основних елементів ефективного функціонування податкової системи й економіки держави.

Інноваційна система адміністрування податків – це форма комплексної системної організації процесів податкового регулювання, контролю і стягнення податків, заснована на поєднанні владно-імперативних методів податкових органів і стимулюванні самоініціативи платників податків. Ця система містить у собі п'ять складових елементів: 1) облік платників податків; 2) облік податкових надходжень; 3) консультативне обслуговування платників; 4) контрольно-перевірочна робота; 5) управління податковим боргом.

Основними напрямами підвищення ефективності податкового адміністрування в Україні є стандартизація процедур процесу адміністрування податкових платежів, налагодження партнерських відносин з платниками податків, уніфікація та розширення статистичної бази податкового адміністрування.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновки про те, що система адміністрування податків є багатогранною і досить складною. У той же час, даний елемент податкової системи є одним з визначальних і найважливіших, оскільки від його функціонування залежать відносини, які складаються між державою і суспільством. Для вдосконалення системи адміністрування податків необхідно дослідити її організацію, визначити джерела інформації.

Список літератури:

1. Податковий кодекс України: закон України: [прийнято ВР 2 груд. 2010 р. № 2755-VI] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon. rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main. cgi? nreg =2755-17
2. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.
3. Воронкова О. М. «Міжнародний досвід оцінювання ефективності податкового адміністрування та його значення для України» // Наука й Економіка. – 2011. – № 3(23). – С. 12-18.
4. Иванишина Ольга Степанівна. Удосконалення адміністрування прямих податків як чинник підвищення їхньої фіскальної ефективності [Текст] / О. С. Іванишина // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 221-225.
5. Корнієнко С. А., Корнієнко Т. Н. «Основи сучасного адміністрування податків» – Вісник ДДФА: Економічні науки. – Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2010_1/Zmist.htm
6. Нікітішин А. О. Адміністрування податків в умовах фінансово-економічної кризи [Текст] / А. О. Нікітішин // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 38-45.
7. Олейнікова Л. «Проблеми визначення фіскальної та економічної результативності податкового адміністрування в Україні»// Економічний вісник університету. – 2009. – Випуск 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/
8. Чернякова Т. М. «Критерії ефективності процесу податкового адміністрування» // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 3. – С. 34-38.

Щитник Ю.А.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВ В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье обосновано определение термина «система администрирования налогов». Определены элементы и составные части администрирования налогов. Проанализированы взаимосвязи складових частей администрирования налогов между собой. Проанализировано соответствие администрирования налогов основным принципам системности. Предложено дефиницию «инновационная системы администрирования налогов».
Ключевые слова: администрирование налогов, инновационная структура, система администрирования налогов, налоговый долг, налоговый контроль, налоговая консультация.

Shchitnik Y.A.
Kyiv National Economic University named after V. Hetman

THE MODERN SYSTEM OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE

Summary
In the article the definition of «tax administration». Defined elements and components of tax administration. Analyzed vzayemozv'yazky skladovyh parts podatkiv between soboyu administration. Analyzed compliance with the fundamental principles of tax administration consistency. A definition of «innovation tax administration».
Keywords: tax administration, innovative structure, tax administration, tax debt, tax management, tax advice.

УДК 658.1

ВПРОВАДЖЕННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ЛІКВІДНОСТІ В СИСТЕМУ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ющенко Р.О.
Харківський інститут банківської справи
Національного банку України

В статті проведено аналіз існуючих методик проведення фінансового аналізу, зокрема наведено структурно-логічну модель факторної системи коефіцієнта покриття, як невід'ємного елементу аналізу ліквідності підприємства, в контексті пристосування до глобалізаційного тиску та інших екзогенних факторів розвитку вітчизняної економіки.
Ключові слова: ліквідність, факторний аналіз, фінансовий менеджмент, економічне зростання, планування.

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку української економіки ключовою проблемою багатьох підприємств, окрім несприятливого інвестиційного клімату, зовнішнього глобалізаційного тиску та політичної нестабільності, є ефективність їх функціонування та економічне зростання, пов'язане з їх безпосередньою діяльністю. Систематично аналізуючи фінансовий стан підприємства, можна встановити тенденції зміни фінансових результатів діяльності, контролювати співвідношення рівня фінансових показників підприємства і його конкурентів як з метою довгострокового планування розвитку, так і для прийняття рішень у поточному плануванні. Фінансовий аналіз може використовуватись для визначення загрози банкрутства, ризику вкладення капіталу у певне підприємство чи вид діяльності. Результати аналізу можуть використовуватися банками для визначення суми позик, які вони можуть без ризику неповернення кредиту надати тому або іншому підприємству. Статистично точним та надійним інструментом дослідження фінансового стану підприємства, згідно з дослідженнями зарубіжних вчених, є факторний аналіз, особливо в аспекті дослідження ліквідності підприємства [1].

Існуючі методики проведення фінансового аналізу вимагають від фінансового аналітика багато зусиль та часу, а інколи і не дають бажаного результату, тому для всебічного аналізу фінансової стійкості підприємства та ризикованості його фінансово-господарської діяльності важливо вивчати взаємозв'язок факторів, на підставі яких можна комплексно судити про фінансово – економічний стан підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблематики, що стосується аналізу ліквідності підприємства присвячено праці таких науковців, як: О. Рахнянська, А. Склабінська, І. Макарова, П. Спільник, А. Створкіна, Бень Т. та ін. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних економістів, слід зауважити, що в межах опрацьованого матеріалу, спостерігається відносно мала кількість праць, що присвячені дослідженню проблеми використання факторного аналізу, як засобу комплексного вивчення фінансово-економічного стану підприємства в умовах мінливості економіки.

Метою статті є визначення зв'язку основних показників ліквідності підприємств з факторами їх формування, а також аналіз проблеми використання факторного аналізу на окремих підприємствах.

© Ющенко Р.О., 2015

Виклад основного матеріалу. Для всебічного оцінювання показників ліквідності важливо вивчити взаємозв'язки з факторами їх формування. Так Рахнянська О.П. розглядає детермінований аналіз фінансової стійкості підприємства в аспекті ліквідності з позиції впливу окремих факторів на коефіцієнт покриття [2].

Структурно логічна модель факторної системи коефіцієнта покриття представлена на рис. 1.1.

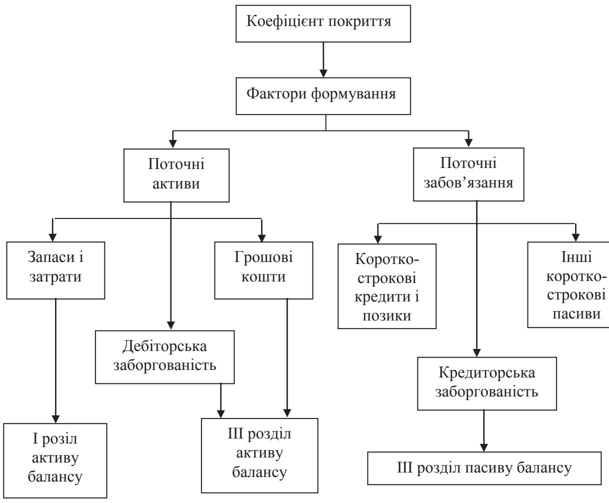

Рис. 1.1. Структурна модель факторної системи коефіцієнта покриття

Розрахунок впливу поточних активів на коефіцієнт покриття за методикою автора наведено у табл. 1. Його здійснено на основі балансу ДП ХМЗ «ФЕД» за 2011-2013 роки.

З табл. 1 видно, що у 2011 році збільшення коефіцієнту покриття викликано: збільшенням величини незавершеного виробництва; товарів на складі; дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги; дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом та інших оборотних активів.

Таблиця 1

Факторний аналіз коефіцієнту покриття

Фактор	Формула для розрахунку	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Поточні активи	Δ Поточних активів * Коефіцієнт частки участі поточних активів	0,3409	0,1231	0,9941
Виробничі запаси П1	Δ Виробничих запасів * Коефіцієнт частки участі поточних активів	0,0483	0,1556	0,0477
Незаверш. виробництво П2	Δ Незавер. виробництва * Коеф. частки участі пот. активів	0,3081	0,0858	0,3083
Готова продукція П3	Δ Готової продукції * Коефіцієнт частки участі поточних активів	-0,1809	-0,0633	0,12333
Товари П4	Δ Товарів * Коефіцієнт частки участі поточних активів	0,0404	-0,0002	0,0004
Дебітор. заборг. за товари П5	Δ ДЗ за товари * Коефіцієнт частки участі поточних активів	0,1044	0,0247	0,1665
Дебіт. заборг. за розр. з бюдж. П6	Δ ДЗ за розрахунками з бюджетом * Коеф. частки участі пот.активів	0,0149	-0,0269	0,0264
Дебіторська заборг. за розр. за виданими авансами П7	Δ ДЗ за виданими авансами * Коеф. частки участі поточних активів	0,0679	-0,0460	0,1581
Інша поточна дебіт. заборг. П8	Δ Іншої поточної ДЗ * Коефіцієнт частки участі поточних активів	-0,0014	-0,0017	0,0128
Грошові кошти, їх еквіваленти П9	Δ Грошових коштів та їх еквівалентів * Коеф. частки участі пот.активів	-0,0009	0,0089	0,1448
Інші оборотні активи П10	Δ Інших оборотних активів * Коефіцієнт частки участі поточних активів	0,0087	-0,01368	0,0059
Витрати майбутніх періодів	Δ Витрат майбутніх періодів * Коефіцієнт частки участі пот.активів	0,0007	0,0007	-0,0004

Негативно на значення коефіцієнту покриття вплинуло:

1. зменшення величини дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги в 2012 році; а також зменшення товарів, дебіторської заборгованості за виданими авансами та величини інших оборотних активів;

2. збільшення величини поточної заборгованості за розрахунками з бюджетом та з одержаних авансів в 2012 році.

В цілому у 2011 році збільшення за поточними активами перекрило збільшення величини поточних пасивів, що є позитивним явищем.

Проаналізувавши рівень впливу поточних активів на коефіцієнт покриття, можна зробити висновок, що в 2011 році на коефіцієнт покриття позитивно найбільше вплинули: незавершене виробництво (0,3081), дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (0,3081), дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами (0,0679) та виробничі запаси (0,0483). Найбільший негативний вплив мало зменшення готової продукції до рівня -0,1809.

Щодо впливу поточних зобов'язань на коефіцієнт покриття, то в 2011 році, найбільший вплив мали: короткострокові кредити (0,5156) та поточні зобов'язання за розрахунками з одержаних авансів (-1,0668).

Розрахунок впливу поточних зобов'язань на коефіцієнт покриття за методикою автора наведено у табл. 2. Його здійснено на основі балансу ДП ХМЗ «ФЕД» за 2011 – 2013 роки.

У 2012 році спостерігається зменшення значення коефіцієнту покриття на 0,3. Це викликано зменшенням величини незавершеного виробництва,

готової продукції, товарів на складі; зменшенням величини дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та збільшенням кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги; збільшенням величини поточної заборгованості за розрахунками з бюджетом та з одержаних авансів (табл. 1 та 2).

Позитивний вплив на значення коефіцієнту покриття здійснило: збільшення величини грошових коштів та їх еквівалентів; зменшення величини поточних зобов'язань за розрахунками зі страхування та з оплати праці.

В 2012 році на коефіцієнт покриття найбільше вплинули: виробничі запаси (0,1556), незавершене виробництво (0,0858) та поточні зобов'язання за розрахунками з одержаних авансів (0,6471). Найбільший негативний вплив мало зменшення готової продукції до рівня -0,0633.

У 2012 році відбулося зменшення коефіцієнту покриття на 0,2. На це негативно вплинуло: зменшення розміру виробничих запасів та витрат майбутніх періодів, а також збільшення величини короткострокових кредитів, векселів виданих, поточних зобов'язань зі страхування та з оплати праці. Позитивний вплив мало: збільшення незавершеного виробництва, готової продукції, товарів на складі, а також зменшення поточних зобов'язань за розрахунками з одержаних авансів.

Таблиця 2

Факторний аналіз коефіцієнту покриття

Фактор	Формула для розрахунку	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Поточні зобов'язання	Δ Поточних зобов'язань * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	-0,9521	-0,4169	-0,7409
Короткострокові кредити П11	Δ Короткострокових кредитів * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	0,5156	-0,1699	0,0040
Векселі видані П12	Δ Векселів виданих * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	-0,0164	-0,3857	0,1372
Кредиторська заборгованість за товари П13	Δ КЗ за товари * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	-0,0937	-0,3589	-0,3569
Поточні зобов'язання за розрахунками з одержаних авансів П14	Δ Поточних зобов'язань з одержаних авансів * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	-1,0668	0,6471	-0,4498
Бюджетом П15	Δ Поточних зобов'язань з бюджетом * Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	-0,1932	0,0202	-0,0297
Зі страхування П16	Δ Поточних зобов'язань зі страхування * Коефіцієнт частки участі пот. зобов'язань	-0,0308	-0,0467	-0,0127
З оплати праці П17	Δ Поточних зобов'язань з оплати праці * Коефіцієнт частки участі пот. зобов'язань	-0,0564	-0,0829	0,03528
Інші поточні зобов'язання П18	Δ Інших поточних зобов'язань * Коефіцієнт частки участі пот. зобов'язань	-0,0104	-0,0042	0,0027

В 2012 році на коефіцієнт покриття найбільше вплинули: незавершене виробництво (0,3083), дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (0,1665), дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами (0,1581), грошові кошти та їх еквіваленти (0,1448) та готова продукція (0,12333).

Таблиця 3

Розрахунок частки участі факторів

Показник	Формула для розрахунку	Коефіцієнт частки участі фактора		
		2009 р.	2010 р.	2011 р.
Коефіцієнт покриття ($К_{п1}$)	Оборотні активи + ВМП (на к.п.) Поточні зобов'язання + ДМП (на к.п.)	2,11	1,81	1,69
Коефіцієнт покриття ($К_{п2}$)	Оборотні активи + ВМП (на п.п.) Поточні зобов'язання + ДМП (на к.п.)	1,76	1,69	1,08
Коефіцієнт частки участі поточних активів	$К_{п1} - К_{п2}$ Δ Оборотних активів + Δ ВМП	0,00002	0,000016	0,000017
Коефіцієнт покриття ($К_{п3}$)	Оборотні активи + ВМП (на п.п.) Поточні зобов'язання + ДМП (на п.п.)	2,71	2,11	1,81
Коефіцієнт частки участі поточних зобов'язань	$К_{п2} - К_{п3}$ Δ Поточних зобов'язань + Δ ДМП	-0,000056	-0,000034	-0,000018

Отже, на протязі аналізованого періоду спостерігається поступове збільшення поточних зобов'язань за розрахунками з оплати праці, а також поступове зменшення запасів, а саме: виробничих запасів та товарів на складі, що є негативною стороною в роботі підприємства. Позитивно на рівень коефіцієнта покриття протягом аналізованого періоду впливало лише збільшення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та зменшення поточних зобов'язань за розрахунками зі страхування. Виявити ж тенденцію щодо зміни інших показників складно, оскільки вони змінюються нерівномірно. Додатково до табл. 1 та 2 розраховуються коефіцієнти частки участі поточних активів та поточних пасивів (табл. 3).

Ще одним аспектом аналізу фінансового стану підприємства є можливість його оцінки з точки зору короткострокових і довгострокових перспектив. У першому випадку критеріями оцінки фінансового стану є ліквідність і платоспроможність підприємства, тобто здатність своєчасно і в повному обсязі розрахуватися з короткостроковими зобов'язаннями. З позиції довгострокової перспективи фінансовий стан підприємства характеризується структурою джерел засобів, тобто мірою залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів.

Крім того, в процесі аналізу фінансового стану підприємства необхідно враховувати фактори, які впливають на фінансовий стан підприємства. Такими можуть бути не лише кількісні, але і якісні чинники, зокрема зміна політичної і загальноекономічної ситуації, перебудова організаційної структури управління галуззю чи підприємством, зміна форм власності, кваліфікації персоналу тощо [3].

Висновки. В результаті впровадження факторного аналізу ліквідності в систему фінансового менеджменту підприємства та проведення деяких розрахунків, можна зробити висновки про вплив поточних активів та поточних зобов'язань на коефіцієнт покриття. Позитивно на рівень коефіцієнта покриття зазвичай впливає лише збільшення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та зменшення поточних зобов'язань за розрахунками зі страхування. Виявити ж тенденцію щодо зміни інших показників видається складним, оскільки вони змінюються нерівномірно.

В цілому ж, факторна модель коефіцієнту покриття відображає лише вплив поточних активів та зобов'язань підприємства на його фінансову стійкість, і тому може бути використана для комплексного аналізу ліквідності та фінансової стійкості підприємства лише у випадку подальшого її вдосконалення.

Список літератури:

1. Onatski A., Ruge-Murcia F. Factor Analysis of a large DSGE model, Journal of Applied Econometrics. – 2013. – № 28. – P. 903-928.
2. Рахнянська О.П. Економічна стійкість підприємства / О.П. Рахнянська // Проблеми системного підходу в економіці. – 2009. – № 2. – С. 64-68.
3. Орєхова К.В. Експрес-оцінювання фінансової надійності підприємства / К.В. Орєхова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 2. – С. 66-77.
4. Склабінська А.І. Оцінка фінансової стійкості та платоспроможності підприємств: вітчизняна та зарубіжна практика / А.І. Склабінська, П.О. Магдійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – С. 56-58.
5. Тридід О.М., Тижненко О.Г. Економіко-математичні моделі оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання: монографія / О.М. Тридід, В.О. Тижненко. – К.: УБС НБУ, 2009. – 213 с.
6. Бень Т.Г. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства / Т.Г. Бень // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 52-60.
7. Фещур Р.В. Проблеми оцінки фінансового стану підприємств / Р.В. Фещур // Вісник «Львівська політехніка». – 2011. – № 436. – С. 256-263.
8. Комірна В. Оцінювання платоспроможності промислового підприємства / В. Комірна // Економічний аналіз. – 2011. – № 2(18).
9. Котляр М. Аналіз ліквідності як важливий етап оцінки фінансової стійкості підприємства / М. Котляр // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 124.

Ющенко Р.А.
Харьковский институт банковского дела
Национального банка Украины

ВНЕДРЕНИЕ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА ЛИКВИДНОСТИ В СИСТЕМУ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
В статье проведен анализ существующих методик проведения финансового анализа, в частности приведена структурно-логическая модель факторной системы коэффициента покрытия, как неотъемлемого элемента анализа ликвидности предприятия, в контексте приспособления к глобализационному давлению и другим экзогенным факторам развития отечественной экономики.

Ключевые слова: ликвидность, факторный анализ, финансовый менеджмент, экономический рост, планирование.

Yushchenko R.O.
Kharkiv Institute of Banking
National Bank of Ukraine

IMPLEMENTATION FACTOR ANALYSIS OF LIQUIDITY IN THE FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM OF DOMESTIC ENTERPRISES

Summary
This paper analyzes the existing methodologies for conducting financial analysis, particularly given the structural and logical model of factor system of the coverage ratio, as an integral part of the analysis of liquidity of the enterprise, in the context of adaption to globalization pressure and other exogenous factors in the development of the national economy.
Keywords: liquidity, factor analysis, financial management, economic growth, planning.

УДК 330.3

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ПЛАТФОРМА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Яремко З.М.
Тернопільський національний економічний університет
Рудяк О.Ю.
Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин імені Б.Д. Гаврилишина
Тернопільського національного економічного університету

У статті розглянуто трансформацію чинників економічного зростання в інформаційному суспільстві. Обґрунтовано роль інформаційно-комунікаційних технологій як основного чинника конкурентних переваг та формування доданої вартості в сучасних економічних умовах. Проведено оцінку внеску інформаційно-комунікаційних технологій в економічне зростання країн ЄС через їх вплив на формування доданої вартості та рівень зайнятості. Виявлено основні відмінності впливу інформаційно-комунікаційних технологій на економічне зростання в країнах ЄС та США. Представлено перспективні напрями подальшої імплементації інформаційно-комунікаційних технологій в ЄС.
Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, економічне зростання, конкурентні переваги, додана вартість, рівень безробіття, ЄС, США.

Постановка проблеми. В останні роки Європейський Союз, хоч і залишається вкрай потужним гравцем на міжнародній економічній арені, проте не демонструє таких стрімких темпів розвитку як Китай та США. Однією з причин наявної стагнації є недостатній розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в країнах ЄС, що суттєво підриває їх конкурентоспроможність. Тому усвідомлюючи важливість інформаційно-комунікаційних технологій як чинника економічного зростання доцільно провести аналіз їх застосування країнами Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження закладено у працях Д. Белла, Дж. Акерлофа, Дж. Стігліца, М. Спенса, М. Кастельса, Е. Тоффлера, М. Пората, Й. Масуди. Поряд із цими вченими важливість інформаційно-комунікаційних технологій в інформаційному суспільстві вивчали А. Турен, Г. Кан, Т. Стоуньєр, З. Бжезінський, М. Маклуен та ін. Постіндустріальне суспільство та інформаційно-комунікаційні технологій у свої працях досліджували також й українські вчені: В. Бебік, О. Голобуцький, В. Горбатенко, В. Горбулін, Р. Грачов, А. Данілін, Д. Дубов, В. Іноземцев, І. Клименко, І. Коліушко, К. Линьов, Г. Почепцов, С. Чукут, О. Шевчук та ін.

Разом із тим на сьогодні надзвичайно важливою та актуальною є проблема розробки та використання ефективного інструментарію виявлення та вимірювання внеску інформаційно-комунікаційних технологій в економічне зростання.

Мета статті полягає у розробці та застосуванні комплексного підходу щодо оцінки впливу інформаційно-комунікаційних технологій на економічне зростання країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Проблемі вивчення ролі ІКТ присвячені роботи багатьох видатних вчених. Так, Д. Белл у своїй концепції постіндустріального суспільства надавав їм вирішальну роль. Ключовий чинник прогресу Д. Белл вбачав у знаннях та їх реалізації в ІКТ [1]. М. Кастельс намагався знайти рушійну силу цієї епохи і дійшов висновку, що основним джерелом підвищення продуктивності виступають ІКТ як засіб генерування ідей, обробки інформації та спеціальний засіб комунікацій [2-4]. Е. Тоффлер у своїй праці «Третя хвиля» (1980 р.) аналізував нове суспільство і, наслідуючи ідеї Д. Белла, стверджував, що центральними елементами сучасної економіки є інформація та знання [10]. Емпірично важливість ІКТ в економіці довів М. Порат. Він проаналізував структуру ринку праці США 60-х років XX століття та дійшов до висновку, що близько 50% працюючих задіяні у сфері інформаційних послуг [8].

Поряд із західними фахівцями, роль інформації та ІКТ досліджували й східні вчені. Так, Й. Масуда аналізував справедливість тверджень своїх західних колег на прикладі економіки Японії, хоча для наочності обрав ще й декілька європейських країн. Висновки, отримані в результаті дослідження багато в чому повторювали постулати Д. Белла, М. Кастельса та ін. [6].

© Яремко З.М., Рудяк О.Ю., 2015

Окрім безпосереднього вивчення ІКТ як продукту інформаційного суспільства та важливості інформації в ньому, деякі вчені розглядали проблему сутності та розуміння ІКТ, а також можливості їх ефективного використання.

Для кращого розуміння ролі ІКТ в економічному зростанні скористаємось теорією конкурентної переваги, розробленою професором Гарвардської школи бізнесу М. Портером, котрий стверджує, що конкурентною перевагою для фірми є рівень ефективного використання наявних у неї всіх видів ресурсів. Оскільки в епоху інформаційного суспільства головним ресурсом є інформація, то цілком природним виглядає той факт, що і конкурентну перевагу для фірми створює вміння користуватись інформацією. Враховуючи, що саме ІКТ виступають механізмом використання інформації як ресурсу, логічним виглядає припущення, що у наші дні ІКТ – основний чинник конкурентних переваг [9]. А оскільки ІКТ сприяють науково-технічному прогресу та створюють необхідні умови для впровадження нових винаходів, що покращують якість продукції, фірми, котрі використовують ІКТ, отримують перевагу у якості своїх товарів над іншими, що забезпечує їм зовнішню конкурентну перевагу.

Окрім забезпечення порівняльних переваг, ІКТ формують додану вартість. Причому механізм створення доданої вартості за допомогою ІКТ ідентичний до механізму створення порівняльних переваг.

Обґрунтування ролі ІКТ у створенні конкурентних переваг та доданої вартості дозволяє зробити сміливий, проте справедливий висновок: сьогодні саме ІКТ виступають ключем до успіху у бізнесі, стають наріжним каменем ведення підприємницької діяльності. Саме тому підприємства все більше і більше починають інвестувати в ІКТ, адже без цього вони просто не витримають конкуренції, особливо на міжнародній арені.

Хорошим емпіричним підтвердженням важливості ролі ІКТ в економічному зростанні виступають США. У 1995 році продуктивність праці в ЄС становила 89% від рівня США. Проте США, на відміну від Європейського Союзу, активно впроваджували ІКТ та здійснювали інвестиції в них. Як наслідок, це дозволило США «відірватись» від ЄС за показником продуктивності праці на 10%, тобто станом на сьогодні рівень продуктивності праці в ЄС становить лише 79% США [7]. Причиною такої кардинальної зміни була вдала політика США, що почали активно застосовувати ІКТ та вкладати великі інвестиції в них. Європейський Союз, у свою чергу, хоч і використовував ІКТ, проте не робив на них ставку як на ключовий чинник економічного зростання.

Як зазначалося вище, одним з засобів впливу ІКТ на економічне зростання є здатність цих технологій створювати додану вартість, що дозволяє позиціонувати ІКТ як ключ до економічної могутності. Тому доцільно розглянути роль ІКТ у формуванні доданої вартості у країнах ЄС (рис. 1).

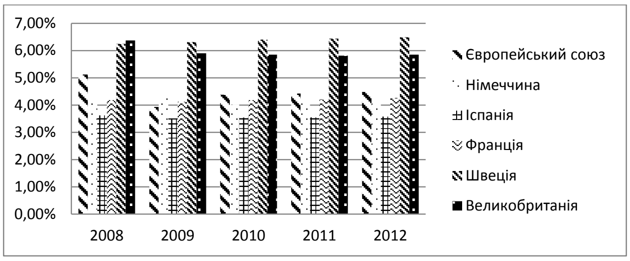

Рис. 1. Частка ІКТ в доданій вартості окремих країн ЄС, 2008-2012 рр., %.

Як ми бачимо, частка ІКТ в доданій вартості складає в середньому 4,5% серед країн ЄС, причому найкращі результати показують Швеція та Великобританія – більш, ніж 6%. Аналізуючи дану гістограму можна відзначити, що ІКТ впливають на формування доданої вартості в країнах Європи. Водночас, приріст цієї частки дуже незначний, тобто це дає підстави стверджувати, що країни ЄС не інвестують належним чином в ІКТ.

Оскільки формування доданої вартості виступає одним з основних способів впливу ІКТ на економічне зростання, а ВВП на душу населення – ключовим макроекономічним індикатором економічного зростання, то для підтвердження тези про безпосередній вплив ІКТ на економічне зростання проведемо кореляційно-регресійний аналіз залежності цих величин.

Графік лінійної регресії (рис. 2) демонструє більш, ніж переконливу залежність приросту ВВП на душу населення країн ЄС від приросту частки ІКТ в доданій вартості, адже розкид точок від лінії регресії вкрай незначний. Підтверджує результати регресійного аналізу і коефіцієнт кореляції, що дорівнює 0,96081283 та робить дану залежність не просто сильною, а майже функціональною. Проведений кореляційно-регресійний аналіз дає нам право стверджувати про пряму, майже функціональну залежність між цими двома величинами, а отже і те, що ІКТ виступають одним з основних чинників економічного зростання. Саме тому країнам ЄС необхідно активніше впроваджувати та використовувати ІКТ з метою збільшення їхньої частки у формуванні доданої вартості, що забезпечить їм економічне процвітання.

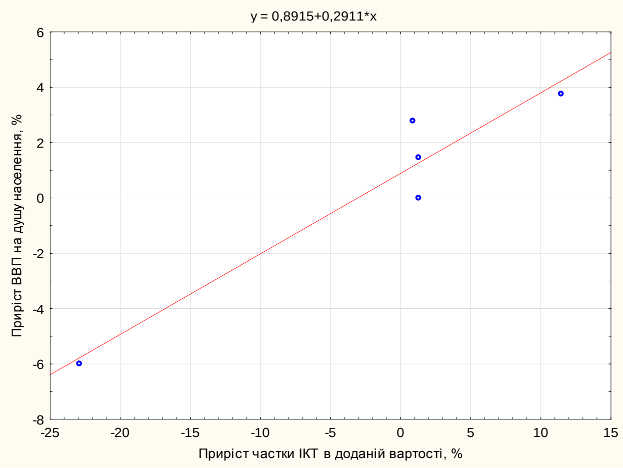

Рис. 2. Графік лінійної регресії приросту ВВП на душу населення до приросту частки ІКТ в доданій вартості для країн ЄС

Вагомим ефектом впровадження ІКТ є формування нових робочих місць, що відбувається у двох напрямках: створення робочих місць на підприємствах, що використовують ІКТ та створення робочих місць у сфері виробництва ІКТ. Така дуалістичність є природною, адже попит на ІКТ породжує інтерес у їх продукуванні. Водночас, наявність цих технологій вимагає вміння ними користуватись, що породжує попит на відповідних фахівців.

У цьому контексті необхідно зазначити, що рівень безробіття в США менший, ніж в ЄС (7,4% проти 10,8% у 2013 році). Причому США має вищий рівень зайнятості не тільки у порівнянні з усередненими показниками ЄС, але й у порівнянні з найрозвиненішими країнами ЄС, не кажучи вже про

Іспанію, де рівень безробіття більш, ніж в 3 рази перевищує відповідний показник США [5]. Для аналізу впливу ІКТ на рівень безробіття скористаємось кореляційно-регресійним аналізом (рис. 3).

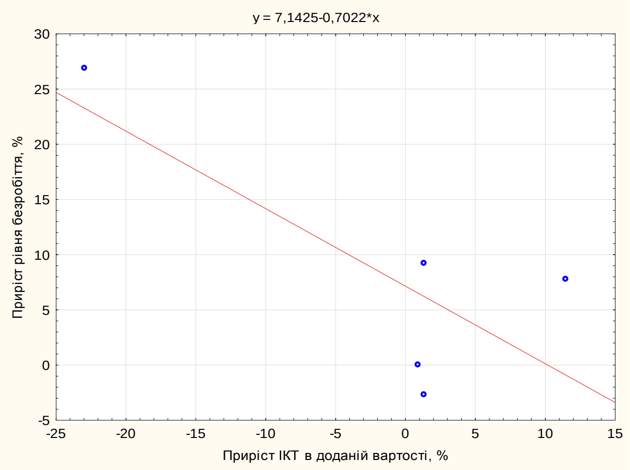

Рис. 3. Графік лінійної регресії приросту рівня безробіття до приросту частки ІКТ в доданій вартості для країн ЄС

Як ми бачимо, залежність між цими величинами вагома. Розкид точок значень від лінії регресії незначний, що говорить про сильний рівень залежності. Це підтверджує і коефіцієнт кореляції, що дорівнює – 0,769805 nf засвідчує сильну кореляцію. Таким чином, ми можемо стверджувати, що між приростом частки ІКТ в доданій вартості і приростом рівня безробіття існує сильна обернена залежність. Дане дослідження дає нам змогу стверджувати про вагомий вплив ІКТ не тільки на економічну, але й на соціальну сферу, адже ІКТ допомагають долати безробіттям. Тому для кращого розуміння сучасного стану ІКТ у країнах ЄС та перспектив інтенсифікації використання даних технологій в межах країн Старого світу розглянемо ряд показників, що стосуються ринку праці.

Як уже згадувалось раніше, впровадження ІКТ призводить до створення робочих місць у цій сфері. Тому для аналізу ролі ІКТ у європейській економіці скористаємось показником відсотка рівня зайнятих в ІКТ від загального рівня зайнятості (рис. 4).

Як бачимо, середній показник працюючих у сфері ІКТ по ЄС складає 2,5%. Даний показник є недостатнім для всебічної імплементації цих технологій, а відповідно і до повноцінного їх використання. Більше того, впродовж 2009-2012 рр. не відслідковується позитивна динаміка зрушень у даному напрямку. Для забезпечення ефективнішого використання ІКТ, а отже і для досягнення економічного зростання необхідно збільшити частку працюючих у цій сфері.

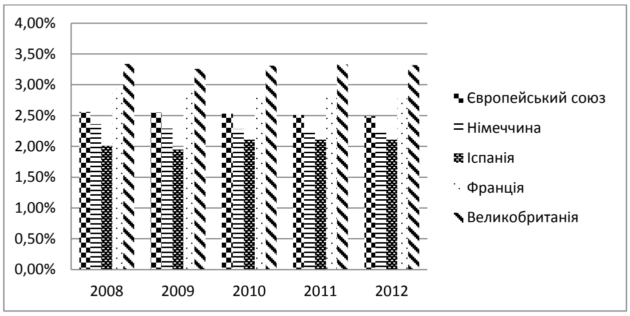

Рис. 4. Кількість зайнятих в ІКТ від загальної кількості працюючих в окремих країнах ЄС, 2008-2012 рр., %

Забезпечення більшої зайнятості у сфері ІКТ можна здійснити двома способами: з боку суб'єктів господарювання та з боку потенційних працівників у цій сфері. У цьому контексті слід зазначити, що середня частка підприємств ЄС, котрі найняли працівників у сфері ІКТ у 2012 р. становила лише 21%, тобто європейські підприємці ще не зовсім осягнули всю роль і важливість ІКТ в епоху інформаційного суспільства [5]. Для отримання максимальної вигоди від ІКТ ця частка має збільшитись хоча б у 3 рази, щоб мати змогу отримати подвійний ефект: більша частка підприємств зможе використовувати ІКТ у своїй діяльності з метою оптимізації виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності, що матиме позитивний вплив як на їх прибутки, так і на економічне зростання ЄС загалом; у молодих людей з'явиться стимул навчатись та ставати експертами у даній сфері, адже вони будуть впевнені у високому попиті на фахівців у сфері ІКТ, і відповідно у своєму майбутньому.

Враховуючи, що на сьогодні підприємства ще не до кінця осягнули важливість та роль ІКТ, і відчувають дефіцит працівників даного фаху, ми бачимо наступну ситуацію, представлену на рис. 5.

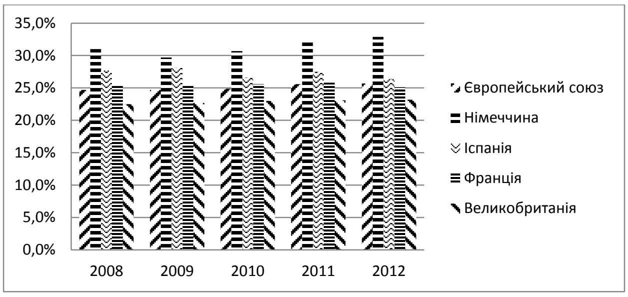

Рис. 5. Частка студентів, які вивчають інформатику, математику та інші прикладні науки деяких країн ЄС, 2008-2012 рр., %

Як бачимо, середній показник по ЄС складає лише 25%. Хоча для справедливості дослідження слід зазначити, що не всі студенти, котрі вивчають інформатику, математику та інші прикладні науки стануть спеціалістами у сфері ІКТ, проте їх частка все одно є вагомою.

Негативним також є відсутність зацікавленості у цій сфері, що на нашу думку повинно стимулювати до дій, адже саме у формуванні кадрів, які б були зайняті у сфері ІКТ і вбачається один з основних інструментів успішної імплементації ІКТ у європейський простір (поряд із створенням робочих місць для них). Для стимулювання кількості студентів, що вивчають ІКТ необхідне фінансове забезпечення? як для формування комфортних умов навчання, так і для створення численних стимулів: стипендій, різноманітних грантів. Причому дане фінансування має забезпечуватись не тільки силами держави та різноманітних публічних організацій, але й приватним сектором. Даний аспект представлено на рис. 6, з якого видно, що ЄС витрачає на освіту в середньому 5% від ВВП, а в останні роки навіть випереджає відповідний показник США, що додає оптимізму до перспективи повноцінного функціонування та ефективного використання ІКТ у Європі. Проте необхідно усвідомлювати, що в абсолютних величинах чаша терезів схилиться на користь США. Разом із тим, незважаючи на вище згадану перевагу США над ЄС за ВВП, частка фінансування, що здійснюється приватним сектором, складає 2% від ВВП США. Тобто, підприємці США вкладають значно більші кошти у розвиток освіти, інвестуючи таким чином у власне майбутнє. Тому

для забезпечення перспектив розвитку освіти, як у сфері ІКТ, так і загалом, Європейському Союзу потрібно взяти за зразок політику США.

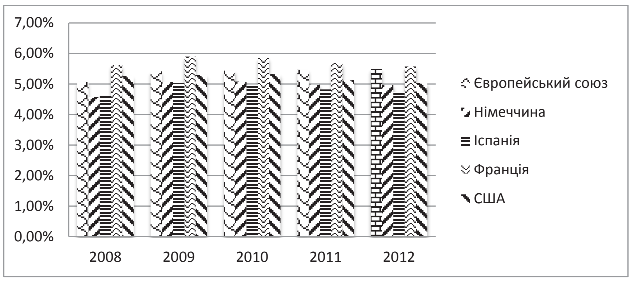

Рис. 6. Загальні публічні витрати на освіту в окремих країнах світу, 2008-2012 рр., % від ВВП

Слід підкреслити, що позитивні ефекти впливу ІКТ на економічне зростання характерні і для України. Проте можливість проведення відповідних досліджень ускладнена браком статистичних даних, що спотворює відповідне дослідження та робить недостовірними його результати. Таким чином, аналогічне дослідження впливу ІКТ на економічне зростання України можливе лише за умови розширення статистичної бази.

Висновки. У результаті проведеного нами дослідження виявлено наступні вагомі закономірності: дуже сильна (близька до функціональної – детермінованої) пряма кореляційна залежність між приростом частки ІКТ в доданій вартості і приростом ВВП на душу населення з коефіцієнтом кореляції, рівним 0,96; сильна обернена кореляційна залежність між приростом частки ІКТ в доданій вартості і приростом рівня безробіття з коефіцієнтом кореляції, рівним – 0,7. Тому, підсумовуючи, можемо з впевненістю стверджувати, що ІКТ виступають одним з основних чинників економічного зростання. Саме ІКТ можуть стати рушійною силою зростання економіки ЄС та посилення їхньої економічної могутності, особливо в контексті ведення конкурентної боротьби із США. Варто зазначити, що ЄСз вже активно використовує ІКТ, проте все ще на не на належному рівні. На нашу думку, подальше поглиблення імплементації ІКТ в ЄС можливе шляхом зростання питомої ваги кількості працюючих у сфері ІКТ, підвищення питомої ваги студентів, що вивчають ІКТ, збільшення фінансування освіти у сфері ІКТ та переосмислення суспільством в цілому, й суб'єктами господарювання зокрема, важливості ролі ІКТ у XXI столітті.

Список літератури:

1. Bell D. The Coming of Post-industrial Society: A Venture of Social Forecasting / D. Bell. – New York: Basic Books, 1973. – 507 p.
2. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The End of the Millenium / M. Castells. – Oxford: Blackwell, 1996. – 418 p.
3. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society / M. Castells. – Oxford: Blackwell, 1996. – 556 p.
4. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Power of Identity / M. Castells. – Oxford: Blackwell, 1997. – 461 p.
5. Eurostat: Your key to european statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec. europa.eu/eurostat/
6. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – World Future Society, 1981. – 171 p.
7. Miller B. Raising European Productivity Growth Through ICT / B. Miller, R. D. Atkinson // The Information Technology and Innovation Foundation. – 2014. – 43 p.
8. Porat M. The Information Economy: Definition and Measurement / M. Porat. –Washington, 1977. – 319 p.
9. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M. Porter. – New York: Free Press, 1985. – 592 p.
10. Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. – New York: Bantam Books, 1980. – 544 p.

Яремко З.М.
Тернопольский национальный экономический университет
Рудяк А.Ю.
Учебно-научный институт международных экономических отношений имени Б.Д. Гаврилишина Тернопольского национального экономического университета

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – ПЛАТФОРМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Аннотация
В статье рассмотрена трансформация факторов экономического роста в информационном обществе. Обоснована роль информационно-коммуникационных технологий как основного фактора конкурентных преимуществ и формирования добавленной стоимости в современных экономических условиях. Проведена оценка вклада информационно-коммуникационных технологий в экономический рост стран ЕС посредством их влияния на формирование добавленной стоимости и уровень занятости. Выявлены основные различия влияния информационно-коммуникационных технологий на экономический рост в странах ЕС и США. Представлены перспективные направления имплементации информационно-коммуникационных технологий в ЕС.
Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, экономический рост, конкурентные преимущества, добавленная стоимость, уровень безработицы, ЕС, США.

Yaremko Z.M.
Ternopil National Economic University
Rudyak O.Y.
Bohdan Havrylyshyn Research and Development Institute of International Economic Relations
Ternopil National Economic University

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS A PLATFORM FOR ECONOMIC GROWTH OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Summary
The transformation of the factors of economic growth in information society is considered. The role of information and communication technologies as a basic factor of competitive advantages and value added formation in modern economic conditions is proved. The contribution of information and communication technologies to economic growth of the European Union countries through their influence on value added formation and employment increasing is evaluated. The main differences of information and communication technologies influence on economic growth in the European Union countries and the USA are investigated. Upcoming trends of the implementation of information and communication technologies in the EU are presented.
Keywords: information and communication technologies, economic growth, competitive advantages, value added, unemployment rate, EU, USA.

УДК 339.73

ПЕРСПЕКТИВЫ ФИНАНСОВОГО ЦЕНТРА БРИКС

Ярыгина И.З.
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

В статье рассмотрены актуальные вопросы формирования финансового центра БРИКС в условиях расширения сотрудничества субъектов – хозяйствования. Совместная работа уполномоченных институтов стран – партнёров и гармонизация инструментов обеспечения экономических связей, по мнению автора, способствует развитию финансового связей заинтересованных сторон.
Ключевые слова: международное финансовое сотрудничество, экономические связи, партнёры, гармонизация, регулирование.

В современных условиях мировая финансовая система проходит фазу трансформации, связанную с децентрализацией, валютно-финансовой глобализацией и развитием регионального сотрудничества. Кроме того, в последние десятилетия усилилась тенденция усиления роли государств в формировании международных, региональных, зональных финансовых центров, в том числе в странах с развивающимися рынками. В результате расширяются операции на «новых» финансовых центрах (Китай, Сингапур, Сеул, Варшава и другие), успешно конкурирующих со «старыми» глобальными МФЦ (Лондон, Нью-Йорк).

В связи с укреплением экономических связей БРИКС имеет место объективная необходимость стимулирования финансовых механизмов обеспечения интересов субъектов хозяйствования и развития финансового сектора стран – партнёров.

Существенный интерес для формирования концепции МФЦ представляют работы зарубежных авторов: Атья О., Леунг С., Унтеробердорстер О., Швезингер Х., Ю Э., Ям Дж. Однако, проблема организации и администрирования финансового центра БРИКС пока не достаточно изучена.

Цель статьи – раскрыть способы решения ключевых задач развития финансовых связей стран БРИКС в целях обеспечения экономических интересов субъектов хозяйствования.

Как справедливо отмечено в Концепции создания МФЦ в России, «финансовые рынки играют важную роль в стимулировании экономического роста, позволяя добиться более эффективного распределения инвестиционных ресурсов и рисков» [1]. Первоочередной мерой стимулирования развития финансового рынка БРИКС, созданию предпосылок модернизации экономического сотрудничества должно стать объединение технологических и институциональных платформ МФЦ Бразилии, России, Индии, Китая, Южной Африки и других заинтересованных в развитии многосторонних связей стран – участниц мирохозяйственных связей. При этом роль организаторов и координаторов становления зонального МФЦ БРИКС должны взять на себя государства – партнёры, с учетом опыта успешных финансовых центров.

Мировой опыт показал, что ключевыми факторами успешного функционирования МФЦ являются:
- высокоразвитая инфраструктура;
- благоприятный инвестиционный «климат»;
- развитость финансового рынка и его вовлеченность в потоки мирового капитала;
- совместимая регулятивная основа деятельности экономических субъектов;
- высококвалифицированные специалисты, обеспечивающие реализацию поставленных задач.

Однако, политические решения по формированию финансового центра БРИКС не могут быть успешно реализованы в сжатые сроки из-за преобладания экспортно-сырьевой модели развития реального сектора экономики, слабости или институциональной отсталости финансового сектора, вы-

© Ярыгина И.З., 2015

сокого потенциала системных рисков, недостаточно благоприятной макроэкономической ситуации.

Как свидетельствует зарубежный опыт, пруденциальные меры центрального банка, нацеленные на стабилизацию положения в национальной банковской системе и покупательной способности национальных валют в системе международных валютных, кредитных и финансовых отношений, могут стимулировать внутренний и внешний спрос на нее. В этих целях центральные банки стран с формирующимся рынком используют следующие инструменты:

· лимиты чистых инвестиционных позиций финансовых институтов;

· более жесткие требования к кредитам, номинированным в иностранной валюте, по сравнению с кредитами, номинированными в национальной валюте;

· более строгие нормативы рисков инвалютной ликвидности по сравнению с международными стандартами;

· введение жестких лимитов на разрывы в валютах пассивов и активов или разрывов в их срочности;

· завышенные капитальные требования (как по величине капитала, так и по его достаточности) по сравнению с международными стандартами;

· дополнительные требования по резервированию на возможные потери по ссудам и приравненным к ним активам;

· использование мер контр -циклического регулирования.

Однако, по имеющейся информации, стратегии развития финансового рынка и банковского сектора ряда стран БРИКС и их партнёров не учитывают отдельные рекомендации, имеющие мировой характер. Например, Стратегия развития банковского сектора Российской Федерации до 2015 года, не затрагивает рекомендации Базеля-3, среди которых:

– введение нормативных уровней рисковости активов, привязанных к динамике темпов роста ВВП;

– разработка правил формирования консервативного буферного капитала и контр – циклического буфера (первый может быть использован на покрытие потерь банков в периоды финансового стресса, а второй – на увеличение консервативного буфера в периоды экспансии), их величина может быть привязана к определенным индикаторам, например, темпам роста кредитного портфеля;

– ограничение уровней финансового и операционного левереджей капитала банка первого (основного) уровня (например, определение минимального и максимального размера отношения капитала 1-го уровня к сумме совокупных активов банка и забалансовых требований). Это будет сдерживать экспансию банковских активов и повысит ответственность собственников банка за рисковость проводимой хозяйственной стратегии;

– переход на дифференцированные регулирование деятельности и надзор над разными по размерам и системно-функциональной значимости банками.

Кроме того, в старом формате Стратегии не рассматриваются меры по поддержанию качества и допустимого предельного роста объемов кредита, например, для предотвращения «надувания пузырей» цен на активы или перегрева экономики. Анализ международного опыта показывает, что в целях предотвращения развития негативных тенденций регулятор может устанавливать различные ограничения:

а) максимальное соотношение между объемом кредитного портфеля и объемом выданных ипотечных и жилищных кредитов;

б) допустимые соотношения между долгом и доходом заемщика;

в) прямые меры по ограничению кредита;

г) резервные требования;

д) налоги на кредиты;

е) таргетирование объемов кредитования определенных секторов экономики.

Представляется целесообразным учесть указанные рекомендации в стратегиях развития банковских систем БРИКС.

Кроме того, в ходе исследования перспектив формирования финансового центра БРИКС эксперты выделили наиболее важные условия совершенствования конкурентоспособности «масштабного» финансового рынка стран – участниц. В этой связи, представляется целесообразным выделить три наиболее важные институциональные проблемы банковских систем стран – членов, которые требуют незамедлительного решения в целях повышения спроса на национальные валюты, обеспечивающие функционирование МФЦ:

1. Степень концентрации банковского бизнеса в банках с высокой долей государственного участия (Сбербанк РФ, группа ВТБ в России). В современных условиях участниками мирового финансового рынка не признается высокая доля монополизации. Например, в Германии рынок считается монополизированным, если на долю двух игроков приходится более половины его объема. Соответственно, чрезмерная рыночная власть должна быть ограничена мерами антимонопольного регулирования для создания на банковском рынке условий равной конкуренции. Предполагается решить такую проблему посредством постепенного выхода государства из капитала банков с государственным участием. Однако, при этом, такие банки сохранят монополистическое позиционирование в банковском сегменте.

2. Структурная слабость рынка межбанковского кредитования. При сохранении нынешней модели развития российского банковского сектора, например, межбанковский рынок не может быть эффективным. Структурная слабость, оптовое финансирование за счет внешних заимствований, но не механизмов рефинансирования, по нашему мнению, являются препятствием развития рынка межбанковского кредитования.

Анализ банковских систем БРИКС показал, что идёт процесс формирования и развития многоуровневых систем финансовых посредников (т.е. состоящей из разных по типу деятельности кредитных организаций). При этом фиксируется курс на формирование практически не соприкасающихся друг с другом двух систем финансовых посредников, предлагающих клиентам одинаковые базовые продукты (расчеты, депозиты, кредиты), деятельность которых регламентируют разные регуляторы. В частности, используется модель банковского регулирования на основе типа института, а не по выполняемым ими функциям. В результате сохраняется модель, при которой кредитные операции банков регулирует центральный банк, а кредитные операции, например, кредитной кооперации – другие федеральные службы (например, министерство финансов или др.). Такой подход означает, что в рамках национальной финансовой системы существуют кредитные системы, функционирующие на основе различных регулятивных норм, что не способствует эффективному и безопасному функционированию финансового рынка.

3. Высокий уровень «плохих кредитов». Решение данной проблемы возможно с учётом коррекции подходов к формированию резервной поли-

тики банков, когда банк опирается на собственное профессиональное суждение о рисках по ссудам и самостоятельно обосновывает оценки кредитного риска (например, пролонгирует кредит до того момента, пока он не станет чистым убытком) или же устанавливать выгодную «ставку» резерва, в рамках диапазона, официально заданного регулятором.

Как показала практика, решение указанных вопросов способствует эффективной деятельности кредитных институтов в условиях совершенствования международного экономического сотрудничества.

По нашему мнению, развитие международного финансового центра БРИКС во многом зависит от политики стран – членов, направленной на:

· расширение спектра финансовых услуг инвесторам, желающим войти на рынки БРИКС или стремящимся привлечь капитал из стран – членов;

· высококачественные финансовые услуги клиентам, уже работающим на зональном рынке;

· обеспечение привлекательности инвестиционной политики;

· развитие транснациональных финансовых сделок на пространстве БРИКС, Евразийского экономического союза, СНГ.

Используя опыт развития ведущих МФЦ (Нью-Йорк, Лондон, Шанхай, Гонконг, Сингапур) выделим базовые характеристики, достижение которых будет способствовать формированию в МФЦ БРИКС:

· открытые, справедливые финансовые рынки и гибкое законодательство;

· свободные потоки капиталов и отсутствие существенных валютных ограничений;

· квалифицированная рабочая сила;

· преобладающее использование глобально понятного языка (крайне важная черта);

· справедливый, открытый, эффективный юридический и регулятивный режим;

· обоснованный и справедливый налоговый режим;

· применение международных стандартов и наилучших практик (IOSCO, BIS, etc.);

· низкие издержки ведения бизнеса (минимальное бюрократическое вмешательство и т.п.);

· высокое качество, доступность и удобство физической инфраструктуры;

· стабильная политическая и экономическая среды [2].

Доминирующими негативными факторами в настоящее время, по мнению представителей деловых кругов, является несовершенство законодательства в защите прав собственности, сложившаяся судебная система, последствия финансово – экономических санкций.

Справедливый, открытый, гибкий и эффективный законодательный и регулятивный режимы деятельности кредитно-финансовых институтов стран – членов должны быть: а) совместимыми; б) позволять участникам рынка принимать экономический риск финансовой деятельности; в) располагать политической поддержкой; г) быть свободными от коррупции. Озабоченность наличием коррупции, чрезмерными ограничениями способно разрушить инвестиции, ограничить возможности экономического роста и создания рабочих мест. Например, справедливая и недискриминирующая юридическая система важна для нормальных и предсказуемых коммерческих и банковских операций. Обоснованные и предсказуемые процедуры банкротства важны для доверия инвесторов и эффективного размещения капитала, так как позволяют участникам мирохозяйственных связей входить на рынок и управлять активами.

Проведённое исследование показало, что регулятивная среда играет ключевую роль в развитии финансового центра. Процесс разработки правил должен обеспечивать бизнес возможностью выражать свои взгляды и озабоченность относительно регулятивной практики. Рыночная дисциплина, сопровождаемая поправками и комментариями, обычно улучшает качество регулирования.

Кроме того, справедливое усиление юридических и регулятивных требований в условиях высокой волатильности рынков важно для привлечения инвестиций. Опыт показывает, что на практике меры, направленные на обеспечение безопасности участников рынка являются конкурентным преимуществом городов (стран), стремящихся стать финансовыми центрами. Обоснованный режим включает адекватные ресурсы регулирования, аполитичность, независимость принятия решений, отсутствие дублирования, процессуальные гарантии. Сложившиеся процедуры и предсказуемость важны для доверия участников рынка.

Представители деловых и финансовых кругов отметили, что важным препятствием на пути создания МФЦ БРИКС является несовершенство налоговой системы. Обоснованный и справедливый налоговый режим ограничивает неравенство, позволяет генерировать необходимые ресурсы в объеме, достаточном для оказания необходимых общественных услуг; привлекает капитальные инвестиции, т.е. работает на достижение важных общественных целей.

Практика показала, что привлекательный налоговый режим обычно характеризуют следующие черты:

- баланс между правами налогоплательщиков и налоговым администрированием, чьи полномочия должны быть достаточными для управления и усиления налогового законодательства;

- четкое определение общих рамок налоговых процедур, включающие аудит, сбор и организацию работы налоговых органов, в том числе отвечающих особенностям развития налоговой системы стран с формирующимся рынком;

- он должен быть организован так, чтобы учитывать специфику текущей экономической ситуации в стране – участнице международного экономического сотрудничества и стимулировать дальнейший экономический рост.

В свою очередь, диагностика рисков в условиях создания МФЦ показала, что существенное место занимают финансовые риски (69%). Важным направлением работы в этой связи является совершенствование регулирующих и юридических режимов, демонстрирующих ответственность правительства по стимулированию международного сотрудничества и укреплению финансовой стабильности, улучшению функционирования рынков и снижению системного риска. В стране, как минимум, должны применяться международные стандарты, в том числе корпоративного управления, и нормы регулирования. В этой связи следует упомянуть «Сборник стандартов» Совета по финансовой стабильности (FSB), которые перечисляет разные экономические и финансовые регламенты, которые приняты международным сообществом для поддержания устойчивой, стабильной и хорошо функционирующей финансовой системы. Как иностранные, так и национальные компании и инвесторы могут и должны использовать данные стандарты как исходный пункт, когда определяют эффективность, открытость и приемлемый для себя уровень раскрытия коммерческой информации. Принятие стан-

дартов заключения и исполнения сделок на финансовом рынке, действующих на ведущих мировых торговых площадках (устойчивая инфраструктура расчетов/поставки, расчеты посредством финансовых инструментов, отвечающих международным правилам) также важны для развития ФЦ.

Несовершенство городской инфраструктуры, по мнению, представителей деловых кругов также сдерживает формирование МФЦ. Высокое качество, доступность и удобство пространственной инфраструктуры не только важна для привлечения инвестиций и повышения международной конкурентоспособности национальных компаний, но и способствует экономическому росту, созданию новых рабочих мест, развитию финансовых услуг, где конкуренция особенно высока, а проблема участие квалифицированного персонала в обеспечении потребностей участников МФЦ особенно актуальна.

Качество жизни населения и гостей МФЦ также становится ключевым фактором привлечения высокопрофессиональных международных специалистов (жилье, вода, электроэнергия, воздух, наземный транспорт, коммерческие офисы, телекоммуникации, медицинское обслуживание, образовательные возможности, физическая безопасность, досуг и др.).

Решение указанных проблем будет способствовать развитию МФЦ БРИКС, эффективному использованию торговых площадок в интересов стран – членов и использованию национальных валют в международных расчётах, кредитных и финансовых операциях.

Оценочные показатели степени важности ряда объективных факторов для развития инфраструктуры МФЦ показали, что надёжность, значимость национальных денежных единиц в системе экономического сотрудничества стран БРИКС доминирует в иерархии оценки экспертами перспектив в финансовой сфере. В этой связи целесообразно отметить, что базис совместимых валютных стратегий, обеспечивает укрепление использования национальных валют в системе мирохозяйственных связей и предполагает формирование гармонизированных основ воспроизводственного и системного подходов к реализации программ развития с учётом преимуществ и недостатков указанного процесса.

Список литературы:

1. Концепция создания международного финансового центра в РФ (одобрена Правительством РФ 5 февраля 2009 г.). URL: http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/
2. The Key Building Blocks Of World Class Financial Centers // Securities industry association // http: www.sia.com
3. Стратегия развития финансового рынка РФ на период до 2020 г. (утверждена Распоряжением Правительства РФ от 29.12.2008 № 2043-р). Справочная правовая система «КонсультантПлюс».
4. Атья О., Швезингер Х. Региональные финансовые центры и их роль в привлечении инвестиций. Франкфурт-на-Майне и Москва. URL: http://www.old.rcb.ru/Archive/articles.asp?id=1700
5. Ведев А.Л. и др. Структурная модернизация финансовой системы России: резюме аналитического доклада. М.: Банк Москвы, ИНСОР. 2010. – 32 с. URL: http://www.vedi.ru/macro_r/macro7510_rez.pdf
6. Гринберг Р.С., Глазьев С.Ю., Миркин Я.М. и др. Стратегические ориентиры экономического развития России: Науч. доклад. СПб.: Алетейя, 2010. – 664 с.
7. Ярыгина И.З. Банковские системы и банки в условиях глобализации, Финуниверситет, 2011. – 349 с.
8. Leung C., Unteroberdoerster O. Hong Kong SAR as a financial center for Asia: trends and implications. IMF WP/08/57. Washington: IMF, March 2008. – 20 p.
9. Yam J. Competition and cooperation among global and regional financial centres. Speech on 9 May 2008. URL: http://www.bis.org/review/r080514c.pdf

Yarygina I.Z.
Financial University within the Government of the Russian Federation

CHALLENGES FOR BRICS FINANCIAL CENTER

Summary
The article deals with actual problems of setting up BRICS financial center to meet the requirements of market participants. Mutual efforts of financial institutions and harmonization of instruments can also contribute to the economic and financial cooperation between the country – members.

Keywords: international financial cooperation, economic relations, partners, harmonization, regulation.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 340.11

ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Краковська А.Є.
Донецький національний університет

Досліджено групу правових передумов ефективної реалізації соціальної функції держави. Вказана роль права у реалізації функцій сучасної держави. Охарактеризовано взаємозалежність між станом розвитку соціального законодавства і якістю забезпечення соціальної функції. Встановлено наявність зв'язку між всіма елементами правової системи і соціальною функцією держави. Зроблено висновок про існування чітких взаємозв'язків між рівнем розвитку правової культури, специфікою правової ідеології, якістю механізмів правового регулювання та рівнем забезпеченості правових гарантій і ефективністю реалізації соціальної функції держави.

Ключові слова: соціальна функція держави, правові передумови реалізації соціальної функції держави, правова держава, соціальна держава, соціальне законодавство, правова система, правова культура, правова ідеологія, механізм правового регулювання.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існують три групи факторів, які істотним чином впливають на стан забезпеченості соціальних прав людини і громадянина, а також на характер реалізації соціальної функції держави, а саме: економічні, правові та політичні. На жаль, в багатьох дослідженнях з теорії держави і права останні фактори реалізації соціальної функції держави залишаються поза увагою науковців. Такий стан справ не може вважатися задовільним, оскільки попри всю важливість економічної складової у реалізації соціальної функції, не можна забувати про те, що будь-яка діяльність сучасної держави, яка проголошує і визнає цінності демократії і праводержавності, здійснюється у правових формах, що з необхідністю ставить питання про кореляції між соціальною функцією держави і розвитком її правової системи. Тому, необхідно дослідити таку групу передумов ефективної реалізації соціальної функції держави, як правові передумови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній теорії держави і права соціальна функція держави практично завжди розглядається разом з її економічною функцією. В цьому контексті положення про існування спеціальних економічних передумов розвитку і підвищення ефективності соціальної функції видається таким, що не потребує на будь-яку додаткову аргументацію. Але в багатьох дослідженнях з питань реалізації соціальної функції держави поза увагою науковців залишаються правові фактори реалізації цієї функції. Дослідження правових передумов реалізації соціальної функції держави має велике теоретичне і практичне значення, особливо в сучасних умовах, які склалися в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно дослідити групу правових передумов реалізації соціальної функції держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження взаємозв'язків, які існують між реалізацією соціальної функції держави і розвитком правових відносин.

Виклад основного матеріалу. Процес соціального регулювання, який здійснюється державою значною мірою залежить від стану та якості чинного законодавства. І цей факт практично не викликає жодних сумнівів. Ті дослідники, які активно займаються проблематикою правової держави, незаперечно доводять, що забезпечення соціальних прав людини не повинно вивчатись у відриві від того як сформувалось і розвивається соціальне законодавство. Дійсно, якщо правова держава, як наголошує В. Тимошенко, спрямовує свою діяльність на захист всіх прав людини і громадянина шляхом формування надійної правової (законодавчої) основи для цього захисту [1, с. 50], то не викликає сумніву, що для захисту соціальних прав людини (а отже й для реалізації соціальної функції держави) утворюється і розвивається відповідне соціальне законодавство. Цю ж думку, хоча і дещо з інших позицій, обґрунтовують російські дослідники Е. Козлова та О. Кутафін, які вказуючи на те, що правова держава – це насамперед держава зв'язана правом, доводять, що сама ідея «зв'язаності правом» [2, с. 98] не може бути реалізована на практиці якщо не існує самого права, або якщо це право існує у недорозвинених формах. У цьому плані держава не може здійснювати свої функції, якщо відсутня відповідна правова основа для їх реалізації. Свого часу це положення чітко аргументував Г. Радбрух [3, с. 198-204].

Що ж до сучасних юристів, то як справедливо відмічає Л. Мамут, держава є правовою рівно настільки, наскільки вона зв'язана правом і підпадає під дію тих правових норм, які об'єктивно закріплені у формі закону і визначають права, повноваження і головне – обов'язки як держави в цілому, та і її окремих органів [4, с. 38-40]. Серед вітчизняних фахівців, які звертають увагу на правовий фактор у реалізації основних функцій держави не можна не згадати роботи Н.Оніщенко. Зокрема, як доводить ця дослідниця, ефективність реалізації соціальної функції сучасної держави прямо залежить від того, наскільки чіткою і повною є система соціального законодавства [5, с. 247-305]. Щоправда, говорячи про «повноту соціального законодавства», жодною мірою не можна вимірювати це поняття у суто кількісних показниках, адже система законодавства, як аргументує О. Ющик – це насамперед не кількість, а якість законів [6, с. 10]. Раніше про цю загрозу попереджав В. Медведчук, який зазначав, що кількість законів ще не свідчить про достатню урегульованість законодавством суспільних відносин, а отже основою зміцнення законності в Україні може бути лише нова, більш висока якість законів, ступінь їх реалізації, дійові механізми їх забезпечення і охорони. Тобто соціальне законодавство обов'язково має відповідати загальному напрямку проваджуваних реформ, а також меті соціального, правового, політичного та економічного розвитку Української держави і громадянського суспільства [7, с. 69 [.

На схожих позиціях стоїть і А. Заєць, який пише, що для того, щоби право обмежувало владу на користь громадян воно повинно мати цілий ряд властивостей, бути гуманістично спрямованим, визнавати людину головною цінністю, і головне – чітко встановлювати права людини та гарантії їх забезпечення [8, с. 69]. Отже, вказуючи на роль права у реалізації функцій сучасної держави, ми тим самим визнаємо й

© Краковська А.Є., 2015

існування певних відносин між станом розвитку соціального законодавства, а якщо більш широко – то правової системи в цілому, і якістю забезпечення соціальної функції. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим видається зауваження Ю. Шемшученко, на думку якого серед всіх чинників формування соціально-правової держави слід, насамперед, визначити дві головні умови: наявність розвинутої нормативної бази та неухильне виконання законів та підзаконних актів [9, с. 8]. Тому, продовжуючи вибудуваний логічний ряд щодо передумов реалізації соціальної функції, можна продовжити наступним чином: для своє реалізації соціальна функція держави потребує не лише наявність необхідних економічних ресурсів, але й відповідного розвиненого соціального законодавства, яке б гарантувало відповідні права людини і змусило державу неухильно дотримуватись тих обов'язків і зобов'язань, які пов'язані з регулюванням соціальних відносин. Як цілком справедливо наголошує Н. Пархоменко, це законодавство має тенденцію до еволюціонування через його удосконалення шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, унесення змін і доповнень до вже існуючих, систематизацію нормативно-правових актів [10, с. 304].

Відомо, що соціальне законодавство України засновано на принципі збереження рівня існуючих прав громадян щодо соціального захисту, визначених Конституцією та законами України. Зокрема, стаття 22 Основного Закону передбачає, що «права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [11]. З часу отримання незалежності соціальне законодавство України має помітні здобутки, які, значною мірою, наблизили його до стандартів Європейського Союзу. Це, передусім, стосується забезпечення масштабної реформи соціального страхування, якою, через низку законів, було закладено основи для адаптації організаційно-фінансових основ системи соціального захисту населення до умов ринкової економіки та громадянського суспільства [12, с. 13]. Натомість, законодавство з соціальних питань містить значну кількість неузгоджених між собою норм щодо соціального захисту окремих категорій громадян: ветеранів війни та праці, жертв політичних репресій, чорнобильців, інвалідів та інших, а також норм окремих законів щодо сімей з дітьми, малозабезпечених сімей. Крім того, чіткої узгодженості потребують численні законодавчі акти із законами, що регулюють соціальні стандарти та надання соціальних послуг. Принциповим недоліком чинного законодавства є те, що значний масив норм правового регулювання соціальних відносин і досі встановлюється підзаконними нормативними актами, а не законами України. При цьому можна навести численні випадки суперечностей норм законодавчих та підзаконних актів, що суттєво порушує систему правового регулювання у сфері соціального захисту та конкретні права громадян [13, с. 17-18].

Наразі проблема розвитку соціального законодавства в Україні пов'язується в першу чергу з удосконаленням соціального захисту громадян та забезпеченням соціальних гарантій щодо: встановленого законом гарантованого рівня медичного, комунально-побутового та соціального обслуговування; державної допомоги непрацездатним та малозабезпеченим громадянам; солідарної (за обов'язковою участю держави) підтримки на випадок безробіття, втрати або обмеження працездатності; допомоги громадянам, які постраждали внаслідок техногенно-екологічних та природних катастроф чи надзвичайних обставин. В цьому плані було б неправильно акцентувати виключно на ролі парламенту. Дійсно, наразі державну соціальну політику формує Верховна Рада України шляхом прийняття законодавчих актів, якими встановлюються соціальні гарантії та правові механізми їх забезпечення, затвердження загальнодержавних програм соціального розвитку, в тому числі спрямованих на підтримку окремих соціальних груп населення або вирішення інших комплексних чи локальних питань соціального захисту. Складовою частиною політики соціального захисту є комплексні та цільові програми, що формуються органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування і відображають потреби соціального захисту населення, яке проживає на відповідних територіях. Однак, навіть з огляду на викладене, не можна обходити той факт, що реалізація державної політики соціального захисту покладається на органи державної виконавчої влади та у передбаченому законами України порядку на органи місцевого самоврядування. В цьому плані державна політика соціального захисту реалізується та забезпечується спрямуванням коштів державного бюджету на соціальний захист населення відповідно до обґрунтованих потреб, визначених в встановленому законодавством порядку або державними програмами, організацією систем загальнообов'язкового державного соціального страхування та його додаткових систем, державними гарантіями платоспроможності страхових фондів або інших відповідних установ, здійсненням функцій нагляду за витрачанням коштів фондів та контролю за діяльністю організацій сфери соціального захисту населення. Подібна орієнтація на відносини щодо соціального захисту зумовлюється тим, що вона по суті повністю відтворює в Україні ту практику законодавчого забезпечення реалізації соціальної функції держави, яка нині склалась у європейських країнах. Зокрема нині можемо спостерігати розвиток і систематизація правового матеріалу в Україні на основі норм Європейського кодексу соціального забезпечення, які декларують необхідність дотримання у національному законодавстві основних прав громадян за факторами соціального ризику – постійної та тимчасової втрати працездатності та інших підстав, що спричинюють необхідність соціальної підтримки особи чи сім'ї. Цим, насамперед, окреслюється сфера правового регулювання соціального законодавства, яка не охоплює масив соціальних відносин стосовно соціальних гарантій щодо можливостей здобуття освіти та охорони здоров'я. Таке розуміння специфіки соціального законодавства пояснюється тим, що у законотворчій практиці європейських країн соціальне законодавство (незалежно від того, чи здійснювалась його кодифікація) охоплює дві основні сфери: *social security* (дотримання соціальних гарантій покладається на соціальних партнерів – роботодавців та працівників) та *social assistance* (підтримка осіб, що не можуть самостійно вирішувати проблему власного забезпечення, яка покладається на державу та органи місцевого самоврядування). За цієї причини, однією з головних проблем створення належних правових умов для реалізації соціальної функції Української держави є питання щодо реорганізації правового забезпечення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. У цьому плані пропонується у першу чергу реорганізація системи управління фондами соціального страхування на основі реформування

їх виконавчих органів, зокрема створення єдиного уповноваженого виконавчого органу, на який має бути покладено функції збору внесків, реєстрації їх платників, ведення відповідних реєстрів та здійснення персоніфікованого обліку сплати внесків. У зв'язку з цим виникає потреба законодавчо обмежити у певній мірі повноваження правлінь фондів, зокрема щодо права затверджувати бюджет фондів, а також запровадити подвійне підпорядкування виконавчих дирекцій – правлінням фондів та уповноваженому органу. На нашу думку такий підхід є цілком слушним, адже здійснення реформи системи соціального страхування досить ясно засвідчив, що безпосереднє запозичення досвіду ФРН із значним числом фондів, які по суті мають статус громадської організації, значною мірою не виправдало себе. У континентальних країнах ЄС статус організацій соціального страхування значною мірою обумовлений тим, що там вона розвивалась саме через створення працівниками страхових кас, що в подальшому отримали загальнонаціональний характер [14, с. 26-27]. Проте і зараз фахівці цих країн нарікають на низьку ефективність та слабкий контроль управління фондами на громадських засадах, коли відсутня конкретна відповідальність за прийняте рішення. Ще у більшій мірі це стосується України, де громадський характер управління фондами соціального страхування має наслідком нецільове використання коштів та інші порушення. Тому, є цілком виправданими законодавчі зміни системи управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Утім, як було вказано вище, окреслюючи правові передумови реалізації соціальної функції було б помилковим редукувати їх виключно до стану системи позитивного законодавства, а також до визначення якості та повноти державних законів. Це пояснюється тим, що правові передумови реалізації соціальної функції держави охоплюють значно більш широку сферу суспільних відносин. У цьому контексті цілком виправдано вести мову не лише про суто нормативно-правові передумови реалізації соціальної функції держави (це завдання пов'язано насамперед зі змістовним аналізом стану та тенденцій розвитку системи соціального законодавства, що дещо виходить з предметного поля науки теорії держави і права), але й про наявність чіткого зв'язку між всіма елементами правової системи і соціальною функцією держави. Як цілком справедливо вказує О.Скакун, правова система – це складне, збірне, багатопланове явище, що не збігається ні з системою права, на з системою законодавства, а об'єднує ці й інші елементи [15, с. 33]. Оскільки ми вже частково звертались до цієї проблеми у світлі аналізу загальних визначень поняття правової системи, зараз зупинимося лише на найбільш важливих, на нашу думку моментах.

Серед основних елементів правової системи наразі прийнято виділяти наступні: право як сукупність створюваних і охоронюваних державою норм; законодавство як форма вираження цих норм (нормативні акти); правові установи, що здійснюють правову політику держави; судова та інша юридична практика; механізми правового регулювання; правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); права, свободи й обов'язки громадян (право в суб'єктивному розумінні); система складних і функціонуючих у суспільстві правовідносин; законність і правопорядок; правова ідеологія (правосвідомість, юридичні доктрини, теорія, правова культура тощо); суб'єкти права (індивідуальні і колективні); систематизуючи зв'язки, що забезпечують єдність, цілісність і стабільність правової системи; інші правові явища (юридична відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо), що утворюють інфраструктуру правової системи.

Одним з найважливіших елементів правової системи, на думку багатьох дослідників є також інститут прав і свобод людини і громадянина, які, за словами А. Колодія, не лише визначають напрями діяльності держави, але й детермінують цю діяльність щодо її змісту та форм [16, с. 124-126]. Про це ж саме пише і П. Рабінович, який доводить, що саме права людини і принцип їх пріоритету завдають основний соціальний вектор у взаємовідносинах між людиною й Українською державою [17, с. 8]. Справді, якщо права людини – це така загально соціальна категорія, яка складається об'єктивно в результаті розвитку і вдосконалення суспільного виробництва та політичної системи суспільства у вигляді соціальних можливостей користуватися різноманітними економічними, політичними й духовними силами, та існують ще до їх державного визнання [18, с. 47], то цілком очевидно, що урізноманітнення соціальних прав людини, їх збагачення з необхідністю призводить і до удосконалення як соціальної функції держави в цілому, так і тих конкретних правових механізмів, які для цього застосовуються. При цьому держава не лише закріплює на конституційному рівні нові соціальні права, але й гарантує забезпечення реальності цих прав, що дозволяє уникати такої небезпечної ситуації як вихолощення змісту конституційного права, яке стає не об'єктивним регулятором найважливіших суспільних відносин, а лише декларацією про наміри [19, с. 154]. Тобто завдяки конституційному принципу пріоритету прав людини всі без виключення права людини, – у тому числі й соціальні права, – стають визначальними детермінантами функціонування як держави в цілому, так і її окремих органів, а також органів місцевого самоврядування.

Таким чином, як ми бачимо, стан розвитку і забезпеченості прав людини напряму корелює з тим, яким чином реалізується соціальна функція держави. Дійсно, соціальна функція (як і будь-яка інша функція держави) є директивною за самою своєю природою. Це означає, що вона є чітко спрямованою не тільки на певні суспільні відносини, але й на соціальні права людини. Подібна «директива» («directive») природа соціальної функції дозволяє стверджувати про існування двохстороннього зв'язку між соціальними правами людини і соціальною функцією держави. З одного боку, в процесі соціальної діяльності держава створює необхідні і належні умови для реалізації соціальних прав людини. З іншого боку – самі соціальні права людини визначають зміст соціальної функції держави, а також коло тих відносин, які повинні забезпечуватись в ході державного соціального регулювання.

Однак, досліджуючи процес реалізації соціальної функції, не можна не привернути увагу й до інших елементів правової системи. Зокрема, як доводить Н.Пархоменко, розбудова і зміцнення соціальної держави в Україні, забезпечення правопорядку, зміцнення режиму законності, проведення демократичних перетворень потребують удосконалення механізму правового регулювання, якості законодавства і процесу його реалізації [20, с. 81]. Сам по собі механізм правового регулювання являє сукупність засобів, що дозволяють впорядкувати явища правової дійсності, забезпечують їх єдність, взаємозв'язок та взаємодію, а також трансформацію правових приписів до реальної поведінки суб'єктів

права [21, с. 104]. У цьому сенсі поза налагодженням механізмів правового регулювання соціальних відносин, поза процесом упорядкування і систематизації соціального законодавства (цим поняттям описується специфічна (нормотворча) юридична діяльність державного апарату, змістом якої є системне упорядкування і розвиток положень чинних нормативно-правових актів в сфері соціального регулювання з метою підвищення ефективності законодавства [22, с. 46]) існуватиме істотна перешкода на шляху реалізації соціальної функції.

Також, слід звернути увагу на ще два елементи правової системи, які часто обходять увагою в частині їх впливу на реалізацію соціальної функції держави, а саме: правову культуру і правову ідеологію. В сучасній науці теорії держави і права правова культура часто описується як «структурно-складне цілісне утворення, яке включає в себе якісний стан правового життя суспільства, відображений у досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосовчої діяльності, правосвідомості і правового розвитку особистості» [23, с. 105], а правова ідеологія – як сукупність сталих юридичних ідей, теорій, поглядів, принципів, які у концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність [24, с. 85]. Стосовно ролі правової культури у процесі реалізації соціальної функції, слід відмітити, що разом із поступовим утвердженням соціальних цінностей та соціальних прав в структурі правосвідомості сучасної людини суттєво трансформується як правова поведінка окремих громадян, так і дії органів державної влади, які діють не лише під впливом жорстких норм закону, але й на основі загальних соціальних цінностей, які культивуються в рамках даної правової культури. На значущості та ролі правової культури у цьому контексті цілком слушно наголошує Л. Макаренко, пишучи, що саме правова культура виступає однією з найважливіших гарантій забезпечення основних прав і свобод людини (включаючи й її соціальні права), створюючи належний рівень їх реалізації [25, с. 91]. Теж саме, на наше переконання, справедливо і по відношенню до правової ідеології. На думку багатьох сучасних теоретиків права правова ідеологія задає загальні параметри того, що утворює правосвідомість сучасної людини, визначає її зміст, специфіку й найважливіші властивості процесу правового регулювання суспільних відносин [26, с. 165]. Таким чином на рівні правових ідеалів та правових принципів в структурі правової ідеології утверджуються цінності соціальної справедливості і гуманізму. Причому ці принципи постають не просто як абстрактні поняття, а як реальні регулятори суспільних відносин. На підтвердження цього положення можна навести змістовний аналіз С. Погребняком принципу гуманізму. Як переконливо доводить згаданий автор, цей правовий принцип втілює в собі не лише загальне уявлення суспільства (та окремих індивідів) про соціальну справедливість і рівність, але й виступає безпосереднім елементом конституційно-правового, цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового, кримінально-виконавчого, процесуально-правового, регулювання [27, с. 35-41]. З огляду на це, говорячи про вплив правової ідеології на реалізацію соціальної функції держави слід вказати, що вона, по-перше, сприяє формуванню у суспільній свідомості нового ставлення до соціальних прав людини і права в цілому як основоположної цінності в житті громадян і суспільства [28, с. 77], а, по-друге – забезпечує розробку чітких науково-обґрунтованих моделей реформування та вдосконалення системи соціального законодавства. У цьому плані можна побачити, що реалізація соціальної функції держави пов'язана не просто з системою позитивного законодавства (без якого неможливо уявити собі будь-яку державу), а й з правовою системою в цілому, з усіма її елементами, включаючи й такі як правова ідеологія, правова культура, механізм правового регулювання тощо.

Висновки. Отже, характеризуючи правові передумови реалізації соціальної функції сучасної держави, слід зазначити, що не можна редукувати їх зміст виключно до стану системи позитивного законодавства, а також до визначення якості та повноти державних законів. Це пояснюється тим, що правові передумови реалізації соціальної функції держави охоплюють значно більш широку сферу суспільних відносин. У цьому контексті необхідно стверджувати про наявність чіткого зв'язку між всіма елементами правової системи і соціальною функцією держави. Тому можна зробити висновок про існування чітких взаємозв'язків між рівнем розвитку правової культури, специфікою правової ідеології, якістю механізмів правового регулювання та рівнем забезпеченості правових гарантій і ефективністю реалізації соціальної функції держави.

Список літератури:

1. Тимошенко В. І. Правова держава: теоретико-історичне дослідження / Віра Іванівна Тимошенко. – К.: Наукова думка, 1994. – 132 с.
2. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право Российской Федерации / Екатерина Ивановна Козлова, Олег Емельянович Кутафин. – М.: Юристъ, 1995. – 480 с.
3. Радбрух Г. Философия права / Густав Радбрух. – М.: Международные отношения, 2004. – 240 с.
4. Мамут Л. С. Государство в ценностном измерении / Леонид Соломонович Мамут. – М.: Изд-во НОРМА, 1998. – 48 с.
5. Оніщенко Н. М. Правова система та інші соціальні системи: співвідношення та взаємозалежність / Оніщенко Наталія Миколаївна // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 19. – С. 9-15.
6. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу / Олексій Іванович Ющик. – К.: «Парламентське видавництво», 2004. – 520 с.
7. Медведчук В. В. Питання ефективності чинного законодавства / Віктор Володимирович Медведчук // Право України. – 1998. – № 6. – С. 69-72.
8. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / Анатолій Павлович Заєць. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 248 с.
9. Шемшученко Ю. С. Україна: проблеми формування правової держави / Юрій Сергійович Шемшученко // Правова держава: Збірник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1992. – № 1. – С. 6-11.
10. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія / Наталія Миколаївна Пархоменко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 336 с.
11. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 72/1. – Ст. 2598.

12. Краковська А. Є. Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Краковська Анжеліка Євгеніївна; Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». – К., 2012. – 20 с.
13. Краковська А. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні // Юридична Україна. – 2009. – № 8. – С. 16-22.
14. Харитонова О. І., Харитонов Є. О. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / Олена Іванівна Харитонова, Євген Олегович Харитонов. – Х.: Одіссей, 2002. – 284 с.
15. Скакун О. Ф. Право і правова система в їх співвідношенні / Ольга Федорівна Скакун // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2005. – Вип. 16. – С. 29-33.
16. Колодій А.М. Принципи права України / Анатолій Миколайович Колодій. – К.: Юрінком-Інтер, 1998. – 208 с.
17. Рабінович П. М. Права людини: діалектика універсалізації найменувань та урізноманітнення змісту й меж / Петро Мойсеєвич Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 3(30) – С. 3-9.
18. Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Юрий Николаевич Тодыка, Оксана Юрьевна Тодыка. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
19. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні / Олексій Іванович Ющик. – К.: Ін-т зак-ва ВРУ, 1997. – 190 с.
20. Пархоменко Н. М. Теоретичні основи розвитку системи права і системи законодавства України на сучасному етапі / Наталія Миколаївна Пархоменко // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – Вип. 15. – С. 75-81.
21. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти / Тетяна Іванівна Тарахонич // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 103-108.
22. Ющик О. І. Упорядкування законодавства – пріоритетний напрям правової політики України / Олексій Іванович Ющик // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2007. – Вип. 18. – С. 40-48.
23. Копієвська О. Р. До проблеми формування правової культури особи в Україні / О. Р. Копієвська // Держава і право. Юридичні і політичні науки: Збірник наукових праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 34. – С. 104-109.
24. Легуша С. М. Структура правової свідомості / Сергій Михайлович Легуша // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2007. – Вип. 18. – С. 95-101.
25. Макаренко Л. О. Роль правової культури в утвердженні принципу верховенства права / Л. О. Макаренко // Правова держава: Щорічник наукових праць Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 85-94.
26. Колодій А. М. Держава загального добробуту / Анатолій Миколайович Колодій // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол) та ін. – К.: «Українська енциклопедія», 1998. – Т. 2.: Д – Й. – 1999. – 744 с.
27. Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві / Станіслав Петрович Погребняк // Вісник Академії правових наук. – 2007. – № 1(48). – С. 33-42.
28. Селіванов В. М. Раціональне та ірраціональне в пізнанні правової дійсності / Володимир Миколайович Селіванов // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2(33)-3(34). – С. 67-83.

Краковская А.Е.
Донецкий национальный университет

ПРАВОВЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация
Исследовано группу правовых предпосылок эффективной реализации социальной функции государства. Указана роль права в реализации функций современного государства. Охарактеризована взаимосвязь между состоянием развития социального законодательства и качеством обеспечения социальной функции. Установлено наличие четкой связи между всеми элементами правовой системы и социальной функцией государства. Сделан вывод о существовании взаимосвязей между уровнем развития правовой культуры, спецификой правовой идеологии, качеством механизма правового регулирования, уровнем обеспечения правовых гарантий и эффективностью реализации социальной функции государства.
Ключевые слова: социальная функция государства, правовые предпосылки реализации социальной функции государства, правовое государство, социальное государство, социальное законодательство, правовая система, правовая культура, правовая идеология, механизм правового регулирования.

Krakovska A.Ye.
Donetsk National University

LEGAL BASIS IMPLEMENTATION OF SOCIAL FUNCTIONS OF THE STATE

Summary
It was analyzed the group of legal preconditions for effective implementation of the social functions of the state. The role of law in the implementation of the functions of a modern state was focused. The interdependence of state of development of social legislation and ensure quality of the social function is characterized. It was revealed that all elements of the legal system and the social function of the state are interconnected. Conclusions: the level of legal culture, specific legal ideology, quality regulation mechanisms and levels of security and legal guarantees efficient implementation of the social functions of the state are interconnected elements. The interconnection among these elements is obvious.
Keywords: social function of the state, the legal basis realization of the social function of the state, law-based state, social state, social legislation, the legal system, legal culture, legal ideology, mechanism of legal regulation.

УДК 342.9(045)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Лісовська Ю.П.
Міжрегіональна Академія управління персоналом

У статті досліджено формування та функціонування національного інформаційного простору відповідно до напрямів державної інформаційної політики. Концептуальні засади державної інформаційної політики України мають бути сформовані з урахуванням національних інтересів країни, балансу інтересів особи, суспільства і держави. Аналізується роль держави, яка реалізовує суверенні права щодо формування та забезпечення безпечного функціонування власного інформаційного простору. Цілі реалізації державної політики забезпечення інформаційної безпеки можуть бути досягнуті лише шляхом послідовного та випереджаючого розвитку вітчизняного адміністративного законодавства, з обов'язковим дотриманням конституційних принципів, а також з урахуванням необхідності подальшої інтеграції в міжнародне інформаціне та правовий простір. Розглянуто програмні документи, які слугують певним орієнтиром для державної політики інформаційної безпеки.
Ключові слова: інформаційний простір, інформаційна безпека, інформаційна політика, національні інтереси, національна безпека.

Постановка проблеми. Захист інформаційної безпеки здійснюється шляхом проведення виваженої та збалансованої політики держави в інформаційній сфері. Враховуючи, що політика інформаційної безпеки як суспільне явище має комплексний характер і включає внутрішньо і зовнішньополітичні, економічні, технологічні, військові та інші елементи, тому вона потребує комплексного підходу через призму норм адміністративного права у формуванні, адже йдеться саме про проведення державної політики, тобто певних владних відносинах. Сьогодні інформаційна сфера є інтегруючою основою життєдіяльності суспільства, а забезпечення інформаційної безпеки визнається однією з концептуальних основ його подальшого розвитку. При таких умовах особливого значення набуває формування виваженої державної інформаційної політики на основі системних наукових досліджень явищ інформаційної сфери, провідне місце серед яких займає інформаційна безпека.

Дослідження здійснюється із застосуванням різних методологічних підходів, зокрема системного, функціонального, і системного аналізу та синтезу. Виділення і деталізація складових політики забезпечення інформаційної безпеки на основі названих методів сприяє формуванню комплексу адекватних заходів, спрямованих на підтримання оптимального інформаційного розвитку України та інтеграції у світовий інформаційний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна безпека протягом двох останніх десятиліть є об'єктом актуальних наукових досліджень у різних галузях знань. Освітлення загальнотеоретичних та окремих аспектів забезпечення інформаційної безпеки на монографічному та дисертаційному рівні здійснено багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками, такими як А. Литвиненко, І. Марущак, Г. Почепцов, І. Бачило, В. Ліпкан, Б. Кормич, І. Романовська, Г. Линник, О. Олійник та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, особливості загальної структури забезпечення інформаційної безпеки залишаються недостатньо розкритими, що гальмує процеси усвідомлення системності інформаційної безпеки та негативно позначається на формуванні державної інформаційної політики. Вдосконалення правових механізмів забезпечення інформаційної безпеки має стати пріоритетним напрямком державної політики України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз напрямів здійснення державної політики забезпечення інформаційної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Міждисциплінарний характер інформаційної безпеки, що охоплює технічні (технологічні), правові, психологічні аспекти, призводить до надзвичайної складності і багаторівневості системних зв'язків, складових забезпечення інформаційної безпеки. Усвідомлення особливостей кожної з них буде сприяти процесам осягнення комплексності забезпечення інформаційної безпеки, формування комплексу тактичних і стратегічних напрямів діяльності у сфері забезпечення інформаційної безпеки, гармонізації національного інформаційного законодавства, що в сукупності створює важливі основи ефективної державної інформаційної політики [1, с. 164].

Особливе місце в наукових дослідженнях, які активізуються з кожним роком, займає інформаційна безпека. Останнім часом інформаційна безпека і її окремі аспекти стали предметом численних робіт російських і українських дослідників. Однак проблема усвідомлення цього явища залишається відкритою, що є логічним і необхідним, враховуючи надвисокі темпи розвитку суспільних відносин в інформаційній сфері. Даний факт пояснюється, в першу чергу, розширенням можливостей інформаційного впливу на суспільні відносини, що спричиняє виникнення нових загроз громадської безпеки та викликає необхідність оновлення та вдосконалення системи її забезпечення. Крім того, саме поняття інформаційної безпеки вимагає постійного переосмислення, викликаного швидкими сутнісними змінами феномена інформації і домінуючими тенденціями розвитку світового співтовариства, яке все більше отримує «інформаційний» вимір.

Масштабність сучасних перетворень інформаційної сфери є причиною виникнення ряду практичних і теоретичних проблем, які потребують уточнення поняття інформаційної безпеки та надання йому більш широкого і системного характеру.

Досліджуючи питання інформаційної безпеки, Б.А. Кормич визначає, що держава, в арсеналі якого є величезний набір засобів впливу на суспільні відносини в інформаційній сфері, природно має виступати головним суб'єктом політики інформаційної безпеки. Якщо розглядати інформаційну безпеку як певні умови, параметри і характеристики інформаційних процесів, що відбуваються в інформаційній сфері держави, то саме держава має можливість

© Лісовська Ю.П., 2015

за допомогою нормативно-правового регулювання визначити єдині, загальнообов'язкові стандарти інформаційних процесів, що відповідають уявленням про безпеку тих сил, які здійснюють політичну владу в цій державі [2, с. 248].

Для України сьогодні логічним кроком на шляху до інформаційного майбутнього є розробка цілісної гнучкої динамічної державної політики інформаційної безпеки, яка враховуватиме багатоаспектність явища інформаційної безпеки, перспективні тенденції змін інформаційного простору, особливості геополітичного становища, економічного стану країни і знайде своє відображення в суспільній свідомості, а також на правовому концептуально-доктринальному рівні та на рівні ефективного і зручного (систематизованого) інформаційного законодавства.

Виходячи з вищесказаного, з наукової точки зору, доцільним і раціональним є виділення дисциплінарних аспектів розуміння (політичного, правового, соціологічного, ідеологічного, психологічного, технічного та ін.) В рамках єдиного широкого підходу до інформаційної безпеки як до складного соціально-технічного явищу сьогодні вже глобального масштабу.

Так, Я.М. Жарков, М.Т. Дзюба, І.В. Замаруєва визначили, що державна політика забезпечення інформаційної безпеки України є невід'ємною складовою державної політики національної безпеки України і являє собою офіційно прийняту систему поглядів і практичну діяльність органів державної влади та управління, спрямовану на забезпечення такого положення соціальних суб'єктів, при якому дія будь-якої інформаційної загрози не призводить до зниження рівня їх інформаційної безпеки нижче допустимого, небезпечного високою ймовірністю реалізації негативних інформаційних впливів [3, с. 187].

Існуюча політика держави в інформаційній сфері спрямована як на розвиток безпосередньо інформаційної сфери, так і на підвищення ефективності розвитку державності, безпеки, оборони, пріоритетних галузей економіки, фінансової та грошової системи, соціальної сфери, галузі екології та використання природних ресурсів, науки, освіти та культури, міжнародного співробітництва за допомогою інформаційної сфери. Пріоритетна увага приділяється підвищенню ефективності державного управління як однієї з функцій держави. Це підтверджується і Концепцією Національної програми інформатизації, в якій інформаційна сфера, інформатизація розглядається як важливий засіб для розвитку України [5]. Відповідна державна політика проводиться і з підтримки розвитку саме інформаційної сфери – сфери засобів масової інформації, сфери науково-технічної інформації, видавничої справи та реклами, сфери статистики, сфери бібліотечної та архівної справи, сфери інформатики та обчислювальної техніки і т.д. У такому вигляді ця політика легітимізована в законах України: «Про Національну програму інформатизації» [6], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [5], «Про інформацію» [4] і т.д.

Захист інформаційної безпеки має здійснюватися, насамперед, шляхом проведення виваженої та збалансованої політики держави в інформаційній сфері, яка має три основні вектори: захист інформаційних прав і свобод людини, захист державної безпеки в інформаційній сфері та захист національного інформаційного ринку, економічних інтересів держави в інформаційній сфері, національних виробників інформаційної продукції [7, с. 146]. Основними цілями інформаційної політики України є забезпечення [8, с. 153]:

- Захист інформаційного суверенітету держави (особливо захист національного інформаційного простору з інформаційним ресурсом і систем формування масового суспільної свідомості) в сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації процесів в інформаційній сфері;
- Рівня інформаційної достатності для прийняття рішень державними органами, підприємствами та громадянами;
- Реалізацію конституційних прав і свобод громадян, суспільства і держави на інформацію.

Враховуючи національні інтереси та загрози в інформаційній сфері, законодавець пропонує такі основні напрями державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері:

- Забезпечення інформаційного суверенітету України;
- Удосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну;
- Активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;
- Забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- Застосування комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [9].

Єдність і взаємозв'язок напрямів державної політики інформаційної безпеки можливо забезпечувати визначеними на законодавчому рівні правовими механізмами, серед яких:

- Чітко сформульованими цілями і завданнями державної політики у цій сфері;
- Забезпеченням взаємодії державних і громадських інститутів з реалізації міжвідомчих напрямів державної політики забезпечення інформаційної безпеки;
- Організацією системи інформування суб'єктів, що діють у сфері забезпечення інформаційної безпеки, про актуальні проблеми, виявленні потенційних і реальних загроз і небезпек та їх джерелах, а також доцільні заходи і засоби щодо їх попередження, нейтралізації та ліквідації можливих наслідків;
- Забезпеченням узгоджених і цілеспрямованих дій суб'єктів, що діють у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави з питань адекватного реагування на виявлені потенційні і реальні загрози і небезпеки;
- Забезпеченням загальнодержавного керівництва, координації та контролю у сфері інформаційної безпеки [10, с. 270].

Варто відзначити, що в Указі Президента України «Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» від 8 лютого 2002 була створена Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки

при Раді національної безпеки і оборони України як консультативно-дорадчий орган, що має своїми завданнями:

1) аналіз стану і можливих загроз національній безпеці України в інформаційній сфері та узагальнення міжнародного досвіду з формування та реалізації інформаційної політики;

2) аналіз здійснення галузевих програм і виконання заходів, пов'язаних з реалізацією міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади державної політики в інформаційній сфері;

3) розроблення та внесення Президентові України та Раді національної безпеки і оборони України пропозицій щодо:

- Визначення національних інтересів України в інформаційній сфері, концептуальних підходів до формування державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України;

- Здійснення системних заходів, спрямованих на вдосконалення інформаційної політики України, реалізацію державної стратегії розвитку і захисту національного інформаційного простору та входження України у світовий інформаційний простір;

- Удосконалення системи правового та наукового забезпечення інформаційної безпеки України;

- Розвитку інформаційної інфраструктури держави, з питань модернізації її матеріально-технічної бази та належного фінансового забезпечення;

- Організації та порядку міжвідомчої взаємодії міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки;

- Удосконалення системи оперативного інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України (в тому числі альтернативною інформацією) у сфері національної безпеки і оборони [8].

Дослідження задач вищезгаданого органу дозволяє зробити висновок, що він забезпечує співробітництво виключно органів виконавчої влади у сфері інформаційної безпеки України. Разом з тим, потрібна така організація, яка б змогла забезпечити координацію не тільки представників державного апарату, а й недержавних суб'єктів забезпечення інформаційної складової національної безпеки. Взаємодія державного та громадського управління є однією з найважливіших умов соціально-економічного розвитку, державного будівництва та забезпечення інформаційної безпеки особистості, суспільства, держави.

Наступним важливим аспектом, пов'язаним з формуванням і забезпеченням реалізації державної політики інформаційної безпеки є віднесення забезпечення інформаційної безпеки до найважливішої функції держави [11], що має передбачати, насамперед, формування відповідними державними органами політики і правові механізми її реалізації у сфері інформаційної безпеки. Важлива роль у цьому напрямку діяльності належить державним органам, які відповідно до наданих повноважень у сферах своєї відповідальності повинні здійснювати організаційне, нормативно-правове, методичне, науково-технологічне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації державної політики інформаційної безпеки.

Нагадаємо, що Концепція (основи державної політики) національної безпеки 1997 р. до організаційно-правової структуру системи забезпечення інформаційної безпеки включала державні органи, громадські організації, посадових осіб та окремих громадян [12]. Концепція була першим правовим актом, яким до організованої державою сукупності суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки, були включені громадські організації та громадяни, тобто офіційно визнається роль інститутів громадянського суспільства в реалізації однієї з найважливіших функцій держави.

Необхідно відзначити, що навіть короткий аналіз вітчизняних та зарубіжних нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок про актуалізацію шляхів вдосконалення інформаційної безпеки та упорядкування інформаційних відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства і функціонування державних і недержавних установ. Так, нестабільна політична ситуація в Україні активізує розробку, впровадження та реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки.

Тільки системне, комплексне і цілеспрямоване виконання покладених заходів всіма суб'єктами сприятиме підвищенню ефективності реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу досліджуваних напрямків здійснення державної політики забезпечення інформаційної безпеки України, здійснення комплексного підходу до вирішення проблем інформаційної безпеки, формування та реалізація державної політики у цій сфері має базуватися на усвідомленні загроз і небезпек. Їх джерела мають бути підставою для адміністративно-правового визначення повноважень і функцій системи організаційного забезпечення інформаційної безпеки та регулювання відносин у цій сфері діяльності.

З метою визначення наукового, інформаційно-технічного, правового, економічного та організаційного механізмів реалізації єдиної політики щодо формування та розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки, необхідно прийняти Закон «Про інформаційну безпеку».

У сучасних умовах забезпечення інформаційної безпеки має бути визначальним напрямом державної політики, від якого залежатиме існування суверенної і незалежної держави, її національна безпека, соціально-економічний розвиток та відповідне місце у світовому співтоваристві.

Список літератури:

1. Тихомиров О. О. Класифікації забезпечення інформаційної безпеки // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. Юридичні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет. – 2011. – № 1. – С. 164-166.
2. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
3. Жарков Я.М. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: підручник / Я.М. Жарков, М.Т. Дзюба, І.В. Замаруєва та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний цента «Київський університет», 2008. – 256 с.
4. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
5. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. – 1998. – № 18. – С. 8-16.
6. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. – 1998. – № 18. – С. 2–8.
7. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія. – Одеса: Юридична література, 2003. – 472 с.

8. Данільян О.Г. Національна безпека України: сутність, структура та напрями реалізації. Навчальний посібник. – Х: Фоліо, 2002. – 285 с.
9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
10. Олійник О.В. Інформаційна безпека України: доктрина адміністративно-правового регулювання: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 – Київ, 2013. – С. 270.
11. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Схвалено постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 р. // Урядовий кур'єр. – 1997.

Лисовская Ю.П.
Межрегиональная Академия управления персоналом

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ: АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация
В статье исследованы формирование и функционирование национального информационного пространства в соответствии с направлениями государственной информационной политики. Концептуальные основы государственной информационной политики Украины должны быть сформированы с учетом национальных интересов страны, баланса интересов личности, общества и государства. Анализируется роль государства, которое реализует суверенные права по формированию и обеспечению безопасного функционирования собственного информационного пространства. Цели реализации государственной политики обеспечения информационной безопасности могут быть достигнуты только путем последовательного и опережающего развития отечественного административного законодательства, с обязательным соблюдением конституционных принципов, а также с учетом необходимости дальнейшей интеграции в международное информационное и правовое пространство. Рассмотрены программные документы, которые служат определенным ориентиром для государственной политики информационной безопасности.
Ключевые слова: информационное пространство, информационная безопасность, информационная политика, национальные интересы, национальная безопасность.

Lisovska J.P.
Interregional Academy of Personnel Management

STATE INFORMATION SECURITY POLICY OF UKRAINE: THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS

Summary
This article explores the formation and functioning of the national information space in accordance with the directions of state politics. Conceptual bases of state information policy Ukraine should be formed based on national interests, the balance of interests of individuals, society and the state. The role of the state, which implements sovereign rights in developing and safeguarding personal information space. The objectives of implementing public policy information security can be achieved only through consistent and advanced development of domestic administrative law, mandatory compliance with constitutional principles, as well as the need for further integration into the international information and legal space. Considered policy documents which serve some guidance for policy information security.
Keywords: information space, information security, information policy, national interests, national security.

УДК 343.21(47+57)СНГ

МАЛОЗНАЧИТЕЛЬНОСТЬ ДЕЯНИЯ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ СТРАН СНГ

Маломуж С.И.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Исследование малозначительности деяния в уголовном законодательстве стран СНГ, свидетельствует о том, что малозначительность деяния не признается преступлением в уголовном законодательстве таких государств, как: Украина, Молдова, Грузия, Азербайджан, Кыргызстан, Россия, Казахстан. В уголовном законодательстве стран СНГ, в которых малозначительное деяние не признается преступлением можно выделить два подхода в определении понятия малозначительности деяния. При первом, в определение не включается указание на «отсутствие причинённого вреда или создание угрозы его причинения» (Россия, Кыргызстан), при втором – положение о малозначительности деяния содержит указание на «отсутствие причинения вреда и создание угрозы его причинения» (Украина, Грузия, Азербайджана, Казахстан). В данной статье предлагается авторское определение понятия малозначительности деяния.
Ключевые слова: малозначительность деяния, преступление, Содружество Независимых Государств, обстоятельства, исключающие преступность деяния, освобождение от наказания, привилегированные составы преступлений, состав преступления.

Постановка проблемы. Малозначительность деяния является одним из наименее исследованных понятий в отечественном уголовном праве. Это понятие, как правило, упоминается учеными при исследовании определенного состава преступления. Считается, что правовая природа малозначительности деяния специфична и неоднозначна, поэтому ей необходимо уделить значительно больше внимания.

В теории уголовного права, после принятия Концепции реформирования уголовной юстиции Украины, утвержденной Указом Президента Украины от 8 апреля 2008 года № 311/2008 [1, с. 20-28] активно обсуждается идея о реформировании преступлений в уголовные правонарушения. Понятие уголовного правонарушения неразрывно связано с понятием малозначительности деяния. В связи с этим, изучение понятия малозначительности деяния в теории уголовного права и действующем уголовном законодательстве Украины является актуальным.

Анализ последний исследований и публикаций. Положение о малозначительности деяния в своих работах изучали такие ученые, как: Н.Й. Коржанский, Л.Н. Кривоченко, П.С. Матишевский, Н.А. Мирошниченко, А.О. Пинаев, Т.Е. Севастьянова, И.К. Туркевич и другие.

Выделение не разрешенных ранее частей общей проблемы. Указанными учеными не проводился сравнительный анализ понятия малозначительности деяния в уголовном законодательстве Украины и уголовном законодательстве других государств. Считается, что при изучении малозначительности деяния одним из необходимых направлений исследования является анализ понятия малозначительности деяния в уголовном законодательстве других государств. Результаты сравнительно-правового анализа дадут возможность использовать опыт других государств при усовершенствовании понятия малозначительности деяния в уголовном законодательстве Украины.

Целью статьи является исследование понятия малозначительности деяния в уголовном законодательстве «постсоветских» государств, его признаков, а также взаимосвязей и соотношения указанного понятия с другими уголовно-правовыми понятиями.

Изложение основного материала. Место правовой системы Украины в правовых семьях государств мира определяется по-разному. Ю.Н. Оборотов утверждал, что правовая система Украины принадлежит к евразийской правовой семье, которая в разные времена ее развития называлась «славянской», «русской», «социалистической» [2, с. 23-24]. О.Ф. Скакун в своих работах обосновывала принадлежность правовой системы Украины к восточноевропейской группе континентально-европейского типа (семьи) правовых систем [3, с. 91]. Считаем, что правовая система Украины принадлежит к континентально-европейскому типу правовых систем, однако ей присущи некоторые особенности связанные с историей ее формирования.

В данной статье исследуем малозначительность деяний в уголовном законодательстве таких государств, как: Грузия, Казахстан, Молдова, Азербайджан, Кыргызстан, Россия. Указанные государства принадлежат к странам Содружества Независимых Государств.

В ч. 2 ст. 11 Уголовного кодекса Украины малозначительность деяния определяется следующим образом: «Не является преступлением действие или бездействие, которое хотя формально и содержит признаки любого деяния, предусмотренного настоящим Кодексом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности, то есть не причинило и не могло причинить существенного вреда физическому или юридическому лицу, обществу или государству» [4, с. 131]. Проанализируем понятия малозначительности деяния в уголовном законодательстве других стран СНГ и проведем их сравнительный анализ с понятием малозначительности деяния в Уголовном кодексе Украины.

Согласно ч. 2 ст. 17 проекта Модельного уголовного кодекса Государств-участников Содружества Независимых Государств понятие малозначительности деяния определялось следующим образом: «Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного уголовным законом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности» [5, с. 120-167]. Указанное определение малозначительности деяния по-разному интерпретировано в уголовном законодательстве разных «постсоветских» государств. Рассмотрим исследуемое понятие в уголовном законодательстве вышеуказанных государств.

Так, например, в абз. 2 ст. 14 Главы II «Преступление» Уголовного кодекса Молдовы понятие малозначительности деяния определено следующим образом: «Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и содержащее

© Маломуж С.И., 2015

признаки какого-либо деяния, предусмотренного настоящим кодексом, но в силу малозначительности не представляющее степени вреда преступления». При этом в ст. 15 Уголовного кодекса Молдовы указано, что «степень вреда преступления» определяется в соответствии с признаками, которые характеризуют элементы преступления: объект, объективную сторону, субъект преступления, субъективную сторону.

Малозначительность деяния в Уголовном кодексе Молдовы не отнесена к обстоятельствам, исключающим преступность деяния согласно ст. 35, к основаниям освобождения от уголовной ответственности согласно ст. 53 Уголовного кодекса Молдовы, а также к обстоятельствам, которые смягчают наказание согласно ст. 76 Уголовного кодекса Молдовы [6, с. 132, 143, 162]. Анализ положений Уголовного кодекса Молдовы свидетельствует, что малозначительность деяния также не используется в качестве обстоятельства, которое смягчает наказание.

Вышеуказанное понятия малозначительности деяния в Уголовном кодексе Молдовы, отличается от других определений малозначительности в «постсоветских» государствах тем, что не используется указание на «отсутствие вреда или возможности его причинения», а используется словосочетание «не представляющее степени вреда преступления».

Указанное понятие вряд ли можно признать удачным, поскольку преступление, является «общественно опасным», а не «общественно вредным» деянием, кроме этого причинение вреда не всегда является обязательным признаком объективной стороны, т. е. не все преступления являются преступлениями с материальным составом. В формальных составах создается угроза причинения вреда, однако словосочетание «не представляющее степени вреда преступления» не полностью раскрывает сути формального состава преступления.

В ч. 2 ст. 7 «Основание уголовной ответственности» Уголовного кодекса Грузии содержится следующее определение малозначительности деяния: «Не является преступлением деяние, формально содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного настоящим Кодексом, но в силу малозначительности не причинившее вред, который бы повлек необходимость уголовной ответственности лица, его совершившего, либо не создавшее угрозы причинения такого вреда» [7, с. 87].

Указанная формулировка понятия малозначительности деяния содержательно тождественна формулировке понятия малозначительности деяния в Уголовном кодексе Украины.

В ч. 2. ст. 14 Уголовного кодекса Азербайджана понятие малозначительности деяния определяется следующим образом: «Не является преступлением деяние (действие или бездействие), хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного уголовным законом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности, то есть не причинившее и не создавшее угрозы причинения вреда личности, обществу или государству» [8, с. 41].

Вышеуказанное понятие и признаки малозначительности деяния также не отличаются от понятия малозначительности деяния, закрепленного в ч. 2 ст. 11 Уголовного кодекса Украины.

В Уголовном кодексе Кыргызстана, понятие малозначительности определено в абз. 2 ст. 8 «Понятие преступления», следующим образом: «Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и подпадающее под признаки деяния, предусмотренного особенной частью настоящего Кодекса, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности [9, с. 45]».

Определение малозначительности деяния указанное в Уголовном кодексе Кыргызстана в абз. 2 ст. 8, не раскрывает, что такое малозначительность деяния. В нем нет указания на такой признак как «отсутствие вреда либо угрозы его создания для физических, юридических лиц, государства общества».

Аналогичное определение содержится в ч. 2 ст. 14 действующего Уголовного кодекса Российской Федерации: «Не является преступлением действие (бездействие), хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного этим Кодексом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности» [10]. Понятие малозначительности деяния в ч. 2 ст. 14 Уголовного кодекса Российской Федерации до 25.06.1998 г. было тождественным понятию малозначительности деяния, которое содержится в ч. 2 ст. 11 УК Украины.

Однако на основании Федерального Закона «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации» от 25.06.1998 г. № 92-ФЗ слова, «то есть не причинившее вреда и не создавшее угрозы причинения вреда личности, обществу или государству» были исключены из ч. 2 ст. 14 Уголовного кодекса Российской Федерации [11].

Согласно ч. 2 ст. 9 Уголовного кодекса Казахстана понятие малозначительности деяния определено следующим образом: «Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного Особенной частью настоящего Кодекса, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности, то есть не причинившее вреда и не создавшее угрозы причинения вреда личности, обществу или государству». При этом указанное понятие не отнесено ни к обстоятельствам, исключающим преступность деяния, перечень которых приведен в ст. ст. 32-37 Уголовного кодекса Казахстана, ни к основаниям освобождения от уголовной ответственности, перечень которых предусмотрен в ст. 65-69, ни к обстоятельствам, смягчающим наказание, которые указаны в ст. 53 Уголовного кодекса Казахстана, а также не используется в Особенной части Уголовного кодекса Казахстана как смягчающее обстоятельство [12, с. 33, 53-58, 94-97].

Анализ вышеуказанных понятий малозначительности деяния свидетельствуют, что наиболее оптимальным является понятия малозначительности деяния, которое предусмотрено в абз. 2 ст. 14 Главы II Уголовного кодекса Молдовы.

Указанное определение дает возможность избежать противоречия между понятиями «малозначительность деяния» и «отсутствие состава преступления», на которое нами обращалось внимание в предыдущих публикациях [13, с. 579].

В связи с этим, предлагается усовершенствовать понятия малозначительности деяния, которое содержится в ч. 2 ст. 11 УК Украины, изложив его в новой редакции. В этом понятии предлагается исключить такой признак как «отсутствие причинённого существенного вреда», что сузит применение понятия малозначительности деяния только к преступлениям с формальным составом. В отношении преступлений с материальным составом, считается, что должно применяться понятие «отсутствие состава преступления».

Выводы и предложения. Исследование малозначительности деяния в уголовном законодательстве стран СНГ, свидетельствует о том, что в большинстве случаев уголовное законодательство содержит

положения о малозначительности деяния, при этом малозначительность деяния не признается преступлением в уголовном законодательстве таких государств, как: Украина, Молдова, Грузия, Азербайджан, Кыргызстан, Россия, Казахстан.

В уголовном законодательстве стран СНГ, в которых малозначительность деяние не признается преступлением можно выделить два подхода в определении понятия малозначительности деяния. При первом, в определение не включается указание на «отсутствие причинённого вреда или создание угрозы его причинения» (Россия, Кыргызстан), при втором – положение о малозначительности деяния содержит указание на «отсутствие причинения вреда и создание угрозы его причинения» (Украина, Грузия, Азербайджана, Казахстан). По результатам исследования малозначительности деяния в уголовном законодательстве государств «постсоветского» пространства, предлагается следующее понятие малозначительности деяния: «Не является преступлением действие или бездействие, которое хотя формально и содержит признаки деяния, предусмотренного настоящим Кодексом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности, то есть не могло причинить вред физическому или юридическому лицу, обществу или государству». В этом понятии исключен такой признак как «отсутствие причинённого существенного вреда», поэтому понятие малозначительности деяния будет применяться только к преступлениям с формальным составом.

Дальнейшими направлениями изучения малозначительности деяния, могут быть такие направления, как: отграничение понятия малозначительности деяния от других схожих понятий, исследование судебной практики применения положения о малозначительности деяния.

Список литературы:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: Указ Президента України від 8.04.2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 486.
2. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра, юрид. наук.: спеціальність 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю.М. Оборотов. – О.: – 2003. – С. 23-24.
3. Скакун О.Ф. Правова система України на правовій карті світу / Скакун О.Ф. – Х.: Еспада, 2004. – С. 91.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
5. Модельный уголовный кодекс государств – участников Содружества Независимых Государств // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ. – М., 1995. – № 8. – С. 120–167.
6. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступительная статья канд. юрид. наук. А.И. Лукашова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 408 с.
7. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ. Статья к. ю. н. доц. В.И. Михайлова. Обзорн. статья д. ю. н. проф. О. Гамкрелидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб.: Издательство Юридический центр Пресс», – 2002. – 409 с.
8. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Научное редактирование, предисловие докт. юрид. наук, проф. И.М. Рагимова. Перевод с азербайджанского Б.Э. Аббасова. – СПБ.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.
9. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / принят Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18 сентября 1997 г. / Предисловие канд. юрид. наук, зам. Прокурора Санкт-Петербурга А.П. Стуканова, канд. юрид. наук, зам начальника управления прокуратуры С.-Петербурга П.Ю. Костантинова. – СПб.: Издательство Юридический центр Пресс», 2002. – 352 с.
10. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон от 13 июня 1996 года № 63-ФЗ: принят Государственной Думой от 24 мая 1996 года, одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г.: [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041597
11. О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон от 25 июня 1998 г. № 92-ФЗ: принят Государственной Думой от 20 мая 1998 г., одобрен Советом Федерации 10 июня 1998 г.: [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102041597&backlink=1&&nd=102053540
12. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Закон Республики Казахстан от 16.07.1997 г., № 167 (Ведомости Парламента РК, 1997 г., № 15-16, ст. 211) / Предисловие министра юстиции Республики Казахстан, докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001, – 446 с.
13. Маломуж С.І. Поняття «малозначність діяння»: деякі теоретичні проблеми / С.І. Маломуж // Правове життя сучасної України: матеріали. міжнар. наук. конф. присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалову (16–17 травня 2014 р., м. Одеса). – О.: Юридична література., 2014. – С. 579.

Маломуж С.І.
Національний університет «Одеська юридична академія»

МАЛОЗНАЧНІСТЬ ДІЯННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН СНД

Анотація
Дослідження малозначність діяння в кримінальному законодавстві країн СНД, свідчить про те, що малозначність діяння визнається злочином у кримінальному законодавстві таких держав, як: Україна, Молдова, Грузія, Азербайджан, Киргизстан, Росія, Казахстан. У кримінальному законодавстві СНД, у яких малозначне діяння не визнається злочином можна виділити два підходи у визначенні поняття малозначності діяння. При першому, у визначення не включається вказівка на «відсутність заподіяної шкоди або створення загрози її заподіяння» (Росія, Киргизстан), при другому – положення про малозначність діяння містить вказівку на «відсутність заподіяння шкоди та створення загрози її заподіяння» (Україна, Грузія, Азербайджану, Казахстан). У даній статті пропонується авторське визначення поняття малозначності діяння.

Ключові слова: малозначність діяння, злочин, Співдружність Незалежних Держав, обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від покарання, привілейовані склади злочинів, склад злочину.

Malomush S.I.
National University «Odessa Law Academy»

INSIGNIFICFNCE OF ACTS IN THE CRIMINAL LAW CIS

Summary
The research of insignificance of the acts in the criminal law of CIS countries demonstrates that the insignificance of the act is not considered as a criminal offense in the criminal law of such states as Ukraine, Moldova, Georgia, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Russia, Kazakhstan. In the criminal law of CIS where the insignificance of the act is not considered as a criminal offense, there are two approaches to the definition of insignificance of the act. In the first approach the denotation to «the lack harmed or create a threatening of such damage» is not included into the definition (Russia, Kyrgyzstan), in the second approach – the state of insignificance of the act contains a reference to the «lack of harm and creating the danger of such damage» (Ukraine, Georgia, Azerbaijan, Kazakhstan). The author's definition of insignificance of the act is submitted in this article.
Keywords: insignificance of the act, the crime, the criminal offenses, Commonwealth of Independent States, the circumstances that exclude criminality of the act, remission from punishment, privileged corpuses of offenses, the corpuses of offense.

УДК 342.9

АДАПТАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Нарижний М.О.
Донецький національний університет,
Міністерство Юстиції,
Департамент міжнародного права та співробітництва

У статті досліджено сутність адаптації банківського нагляду України до європейського законодавства, проаналізовано дії із забезпечення стабільності банківської діяльності, визначено роль банківської системи в економіці країни.
Ключові слова: Національний банк, банківський нагляд, Європейський союз, Інститути банківського права ЄС.

Постановка проблеми. Поступова інтеграція України у світову банківську систему потребує врахування тенденцій розвитку банківського нагляду з метою адаптації діяльності вітчизняних фінансових систем нагляду до сучасних умов розвитку України.

Постійні зміни в законодавчій базі та нестабільна політична ситуація негативно впливають як на розвиток всієї економіки, так і на банківську діяльність зокрема. Метою банківського нагляду є як суспільні інтереси вкладників, так і інтереси держави у забезпеченні стабільності розвитку банківської системи.

У 2014 році Національний банк України відзначає своє 23-річчя. Система банківського регулювання та нагляду трохи молодша, вона почала діяти взимку 1992 року. Згідно з чинним законодавством, наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їхні підрозділи, афілійовані й споріднені особи банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інші юридичні й фізичні особи в частині дотримання вимог банківського законодавства.

Відповідно до Стратегії інтеграції України до ЄС, адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність з європейськими стандартами. Отже, банківське законодавство, а особливо питання регулювання та нагляду за діяльністю банків, повинне розглядатися як один із пріоритетних напрямів процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Інтеграція України у світову економічну співдружність потребує вивчення нових економічних правил, та практики підтримки стабільності банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень. Серед дослідників питань банківського права є такі вчені: С.Л Брю [1], В.В. Масленников [2], О.В. Васюренко [3], А.М. Мороза [4], М.Савлука [4], В.С. Стельмаха [5], М. Сідак [6], Й. Ціпкало [6].

Однак, на нашу думку, питанням організації наглядової роботи в банківській діяльності в науковій літературі присвячено недостатньо уваги.

Мета дослідження полягає у вивченні досвіду побудови системи банківського нагляду в ЄС та відпрацюванні рекомендацій для удосконалення системи банківського регулювання та нагляду в Україні.

Основні результати дослідження. Вторинне законодавство ЄС в сфері банківської справи складається з 14 нормативних актів: 1 регламент, 9 директив та 4 рекомендації. Особливе місце посідає Директива Європейського Парламенту та Ради 2000/12 від 20 березня 2000 року щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення, яка є консолідованим варіантом низки директив. Ця директива регулює більшість інститутів, які складають предмет цього дослідження. Інші нормативні акти мають за мету врегулювання одного певного інституту банківського права Співтовариства.

Проаналізувавши нормативну базу вторинного законодавства Європейського союзу, можна виокремити три підгалузі:
- Вимоги до кредитних установ;
- Вимоги до надання послуг;
- Нагляд за діяльністю кредитних інститутів.

© Нарижний М.О., 2015

Вони складаються з дванадцяти основних інститутів: ліцензування; заходи щодо відновлення платоспроможності; ліквідація; структурні підрозділи; власні кошти; коефіцієнт платоспроможності; великі ризики; банківські операції; вклади; перекази; належний нагляд та звітність.

Урегульованість інститутів банківського права ЄС [7, с. 38]:

Підгалузі	Інститути	Нормативні акти ЄС
Вимоги до кредитних інститутів	Ліцензування	2000/12; 2000/46
Вимоги до кредитних інститутів	Реорганізація, заходи щодо відновлення платоспроможності (санація)	2000/12; 2001/24
Вимоги до кредитних інститутів	Ліквідація	2000/12; 2001/24
Вимоги до кредитних інститутів	Структурні підрозділи	2000/12;
Вимоги до кредитних інститутів	Власні кошти	2000/12;
Вимоги до кредитних інститутів	Коефіцієнт платоспроможності	2000/12;
Вимоги до кредитних інститутів	Великі ризики	87/62/ЕЕС; 2000/12
Вимоги до надання послуг	Банківські операції	2000/12
Вимоги до надання послуг	Вклади	87/63; 94/19
Вимоги до надання послуг	Перекази	90/109; 97/5; 2560/2001
Нагляд за діяльністю кредитних інститутів	Належний нагляд	87/62; 2000/12; 2000/46
Нагляд за діяльністю кредитних інститутів	Звітність	86/635; 89/117; 2000/408

Також окремим інститутом банківського права ЄС можна назвати відносини з третіми країнами. Вони не виділяються в окрему підгалузь, оскільки відносини з третіми країнами пронизують всі вищевикладені підгалузі.

У країнах Європейського Союзу велика увага приділяється безвиїзному нагляду. Що стосується виїзного інспектування, то в європейських країнах інспекційні перевірки банків здійснюються зовнішніми аудиторами, що мають відповідні «сертифікати». При цьому банківські наглядові органи визначають сферу, напрями проведення та методику аудиторських перевірок, форму та зміст аудиторських звітів, забезпечують ліцензування аудиторських організацій, що здійснюють аудит банків.

На сьогодні структура органів регулювання та нагляду за банківською діяльністю в країнах ЄС відрізняється.

Наприклад, в **Італії** статус органів регулювання та нагляду за банківською діяльністю та процедури їх здійснення визначено в Законі Італійської Республіки «Про банки» (1993 р.), в якому визначено, що окрім Центрального банку Італії, регулювання та нагляд за банківською діяльністю здійснює Міжміністерський комітет, який несе відповідальність за дотримання законності у сфері кредитної політики і стан захисту ощадних банків.

В **Німеччині** до 2002 року існувало три органи нагляду на ринку фінансових послуг: Федеральне управління банківського нагляду, Федеральне управління нагляду за страховою діяльністю та Федеральне управління нагляду за діяльністю на ринку цінних паперів. 22 квітня 2002 р. Бундестагом було прийнято Закон «Про створення єдиної системи нагляду на ринку фінансових послуг», що запровадив єдиний наглядовий орган, який поєднав у собі функції трьох зазначених вище органів і до функцій якого входить здійснення нагляду за всім фінансовим ринком, – Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини **(Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (Ba Fin)**. Однак, незважаючи на створення єдиного наглядового органу, Бундесбанк усе ж таки не втратив ряду повноважень у сфері банківського нагляду.

У **Франції** у сфері здійснення банківського регулювання діють такі органи: Комітет банківського і фінансового регулювання; Комітет кредитних установ та інвестиційних фірм; Банківська комісія; Національна рада з кредиту і цінних паперів. Банк Франції активно співпрацює з цими організаціями. Власне нагляд за фінансовим ринком Франції на сучасному етапі здійснюють три організації: Банківська комісія, що відповідає за нагляд за банківською діяльністю; Комісія з контролю за страховою діяльністю, до повноважень якої входить нагляд за діяльністю на ринку страхових послуг; Комісія з операцій на фондовій біржі, що здійснює нагляд за операціями на фінансових ринках.

Однак, на думку науковців, які досліджують перспективи розвитку регулювання і нагляду за діяльністю фінансових ринків у цій країні, Франція також рухається у напрямі створення єдиного наглядового органу: розглядається можливість і необхідність проведення реформи, в результаті якої були б створені два органи, один з яких здійснюватиме регулюючі функції за всіма напрямами фінансових ринків, інший – виключно функції пруденційного нагляду.

Особливо яскравим для підтвердження зазначеної тенденції є приклад **Великобританії**, в якій застосовується модель нагляду за фінансовим ринком єдиним регулятором. Таким органом виступає Управління фінансових послуг **(Financial Services Authority, УФП, FSA)**. У цій країні з 1 грудня 2001 р., з дня набрання чинності Законом «Про фінансові послуги і фінансовий ринок», відбулось формальне покладення усіх повноважень і відповідальності за здійснення нагляду на фінансових ринках на Управління фінансових послуг **(Financial Services Authority, УФП, FSA)**. УФП також надано досить широкі можливості у здійсненні регулювання банківської діяльності [8].

В **Україні** функції і регулювання, і нагляду за банківською діяльністю закріплені за одним органом – Національним банком України. Наш законодавець пішов шляхом, протилежним до європейського, передбачивши у ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», що державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється трьома різними органами, а саме:

- щодо ринку банківських послуг – Національним банком України;
- щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів – Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- щодо інших ринків фінансових послуг – спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Державним наглядом законодавець вважає здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з

метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

В Постанові Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 157 було затверджено Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України. Відповідно до ст. 3 Положення основними завданнями Комісії у межах її повноважень є:

- участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері надання фінансових послуг;

- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;

- забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;

- здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

- захист відповідно до законодавства прав споживачів фінансових послуг;

- сприяння інтеграції ринків фінансових послуг в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Висновки. Звертаючи обраний Україною курс європейський інтеграції до ЄС, вважаємо за необхідне звернути увагу на новітні європейські тенденції у галузі регулювання та нагляду за діяльністю комерційних банків з приводу поступового створення єдиних органів нагляду за всім ринком фінансових послуг.

Проаналізувавши основні інститути банківського права ЄС, можна зробити висновок, що воно відповідає основним стандартам законодавства ЄС. Було прийнято нову редакцію ЗУ «Про банки та банківську діяльність», ЗУ «Про Національний банк України», ЗУ «Про фінансові послуги», ЗУ «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». Не можна однак вважати, що ця відповідність західним стандартам є повною. Але для того, щоб банківський нагляд та регулювання відповідали західним стандартам, необхідно привести у відповідність до Директиви 2000/12 Європейського парламенту та Ради від 20 березня 2000 року щодо започаткування діяльності фінансових установ на території України.

Список літератури:

1. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика: В 2 ч. Мікроекономіка: англ. – 13-е вид. – Львів: Просвіта, 1999.
2. Масленников В.В Зарубежні банківські системи: Моногрфія. – М.: Єлит – 2000, 2001.
3. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. Посібник. – К.: Знання, 2000.
4. Воронова Л., Мороз А., Пуховкіна М.Ф., Савлук М. Національний банк України//Вісник Національного банку України (укр.). – 2001. – № 5. – С. 6-10.
5. Стельмах В.С. Національний банк України: перші десять років діяльності // Вісник Національного банку України (укр.). – 2001. – № 4. – С. 2-5.
6. Сідак М., Ціпкало Й. банківський нагляд ЄС: порівняльний аналіз // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 29-33.
7. Вовк Т., Друзенко Г., Зугравий Г., Качка Т., Коновалеенко І., Парапан М., Перестюк Н. Регулювання сфери фінансових послуг у праві Європейського Союзу та перспективи адаптації законодавства України. – Харків: Консум, 2002. – 912 с.
8. Линников А.С. Правовое регулирование банковской деятельности и банковский надзор в Европейском союзе. – М.: Статут, 2009. – 190 с.

Нарыжный Н.А.
Донецкий национальный университет,
Министерство Юстиции,
Департамент международного права и сотрудничества

АДАПТАЦИЯ БАНКОВСКОГО НАДЗОРА УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Аннотация
В статье исследована сущность адаптации банковского надзора Украины с европейским законодательством, проанализированы действия по обеспечению стабильности банковской деятельности, определена роль банковской системы в экономике страны.

Ключевые слова: Национальный банк, банковский надзор, Европейский союз, Институты банковского права ЕС.

Naryzhnyj N.A
Donetsk National University,
Ministry of Justice,
International Law and Cooperation

ADAPTATION OF BANKING SUPERVISION TO UKRAINE EUROPEAN LAW

Summary
This article contains the character adaptation Banking Supervision Ukraine with European legislation, analyzes measures to ensure the stability of banking, defines the role of the banking system in the economy.

Keywords: National Bank, bank supervision, the European Union, the banking institutions of the EU law.

УДК 343.1

ЗЛИТТЯ ДВОХ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИРІШЕННЯ ЙОГО ЗАВДАНЬ

Обіход Т.В.
Київський університет права
Національної академії наук України

Виходячи з проблем розкриття злочинів, досліджено теоретичні питання реформування кримінального процесу на етапі перших двох стадій. Розглядаються окремі завдання двох стадій кримінального провадження і відмічається, що вони є взаємопов'язаними. Наводяться нові методи як технічного, так і організаційного характеру для оперативно-розшукової діяльності. Розглядаються завдання і засоби дії так званої слідчо-оперативної групи. Подібне розширення складу і завдань опергрупи сприятиме швидкому вирішенню завдань кримінального провадження.

Ключові слова: стадії кримінального процесу, оперативно-розшукова діяльність, методи науково-технічних досягнень, подолання інформаційної невизначеності, формування слідчо-оперативної групи.

Постановка проблеми. Зміни в сучасному світі, які пов'язані із тенденціями об'єднання із державами Європейського союзу, приводять до необхідності зміни українського права до рівня права провідних європейських держав. Задля забезпечення прав і свобод громадянина в сучасному демократичному світі необхідною є ефективна боротьба зі злочинністю і створення гарантій від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності. Низький рівень розкриття злочинів приводить до необхідності перегляду стандартного підходу до стадій кримінально-процесуального права і пошуку нових технічних, організаційних, комплексних засобів ефективної оперативно-розшукової діяльності на стадії досудового слідства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема оперативно-розшукової діяльності досліджується в багатьох сучасних публікаціях, зокрема в статті Луцика В.В. [1, с. 1]. В статті Климюка О.Ф. [2, с. 80] підкреслюється обгрунтованість введення законодавчих новацій щодо оперативно-розшукової діяльності, закріплених в КПК. В статті Середи Г. підкреслюються випадки неналежного або формального реагування на порушення законності органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як відомо, діяльність уповноважених державою органів здійснюється у певній послідовності і може бути поділена на певні частини, або етапи, які прийнято йменувати стадіями кримінального процесу. Але всі ці стадії є окремими і, як правило, закінчення однієї з них приводить до початку нової. Проте, існування проблем із розкриття злочинів, приводить до аналізу недоліків і, відповідно, до реформування самого кримінального процесу. Ці зміни стосуються необхідності об'єднання перших двох стадій:1) порушення кримінальної справи; 2) досудове розслідування (дізнання та досудове слідство). Таке об'єднання повинно вирішити проблеми оперативного розшуку і привести до значного підвищення результативності діяльності органів дізнання та досудового слідства.

Мета статті полягає в виробленні пропозиції по удосконаленню оперативно-розшукової діяльності за допомогою змін в КПК щодо стадій кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, коли стоїть завдання з формування суверенної правової держави, внесено чимало змін і доповнень до КПК України.

Кримінальний процес – це діяльність правоохоронних органів, що здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на досягнення завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК.

Злочин завжди завдає громадянам, державі певну шкоду, і це зобов'язує органи держави, що покликані вести боротьбу зі злочинністю, в межах своєї компетенції порушувати кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вживати усіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання (ст. 4 КПК України).

Держава, визнаючи і встановлюючи правову боротьбу зі злочинами, передбачає, по-перше, які саме діяння визнаються злочинами і які заходи покарання повинні застосовуватись до осіб, які їх вчинили (що становить предмет вивчення кримінального права); по-друге, які державні органи покликані здійснювати правову боротьбу зі злочинами, як ці органи утворюються і функціонують (законодавство про судоустрій і прокуратуру); по-третє, в якому порядку, якими заходами і з додержанням яких принципів і правил повинно проводитись встановлення обставин вчинення злочинів, винних осіб і їх покарання (кримінальний процес).

Важливу роль у вирішенні завдань у боротьбі зі злочинністю відведено саме кримінальному судочинству. Кримінально-процесуальний закон (ст. 2 КПК) вказує, що завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинний не був покараний.

Слід зазначити, що згідно з наказом МВС України «Про затвердження положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ злочинів загальнокримінальної спрямованості» від 30 квітня 2004 р. № 458 безпосереднім розкриттям злочину в системі МВС України вважається: затримання злочинців на місці вчинення злочину, або за свідченням очевидців після його вчинення; одержання оперативної та іншої інформації про особу, яка вчинила злочин, чи місце знаходження речових доказів, знарядь злочину; встановлення інших фактичних даних(слідів, свідків, матеріалів, документів, речей тощо), які свідчать про вчинення злочину конкретною особою, знайшли підтвердження в ході досудового слідства і покладені в основу обвинувачення.

Усі дії учасників процесу здійснюються у визначеному законом порядку, з додержанням передба-

© Обіход Т.В., 2015

чених законом умов і послідовності, тобто згідно з процесуальною формою.

Відомо, що кримінальний процес складається з семи основних стадій та однієї виключної стадії.

Основні стадії:

1) порушення кримінальної справи;

2) досудове розслідування (дізнання та досудове слідство);

3) попередній розгляд справи;

4) судовий розгляд;

5) апеляційне провадження;

6) касаційне провадження;

7) виконання вироку.

Розглядаючи ці стадії і враховуючи останні відомості про кількість розкритих злочинів, неможливо не відмітити один із найвагоміших недоліків розкриття злочинів – це їх не розкриття. Тому найбільш актуальними, як на мою думку, є перші дві стадії кримінального процесу.

Перша стадія – порушення кримінальної справи – починається з заяви або повідомлення про злочин або з моменту безпосереднього виявлення ознак злочину, а друга стадія – полягає у провадженні органами дізнання та попереднього слідства передбачених законом слідчих дій, спрямованих на отримання доказів, швидке та повне розкриття злочину, всебічне дослідження обставин справи та викриття винних, забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили злочин. Підсумкові рішення, що приймаються на цій стадії кримінального процесу, можуть бути такими: закриття справи; складання обвинувального висновку та направлення справи до суду; направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Необхідно відмітити, що ці дві стадії є взаємопов'язаними і тому недоцільно їх відокремлювати.

Розглядаючи дослідження про посягання на майно громадян, необхідно виділити насамперед складність і багатогранність завдань, які вирішуються на основі даних слідчого огляду [4].

В якості елементів місця події з досліджуваної категорії злочинів можна виділити наступні:

- приміщення, де скоєно розкрадання тих чи інших предметів;

- сліди злочинців чи інших осіб;

- сліди злому перешкод – дверей, вікон, замикаючих пристроїв і т. п.,

- сліди переміщення цінностей, сліди відходу злочинця з місця події та ін.;

- сліди боротьби потерпілих із злочинцями – при відкритому способі заволодіння цінностями (у справах про грабежі і розбійних нападах).

Метою слідчого огляду, проведеного, як правило, до порушення

кримінальної справи [5], є:

- вивчення обстановки на місці події для з'ясування обставин злочину;

- виявлення і вилучення слідів і предметів, пов'язаних зі злочинним подією, що сприяють встановленню особи злочинців;

- фіксація обстановки посягання з метою надання виявленим фактичним даним статусу речових доказів.

Для своєчасного прийняття рішення по комплексному дослідженню місця події необхідна сукупність наступних елементів: система організації огляду місця події; система пошуку матеріальних наслідків (слідів) злочину; система моделювання по обстановці місця події механізму злочину і вигляду злочинця; система організації розшуку злочинців на основі інформації, отриманої при огляді. Всі ці події повинні проводитися негайно після прибуття оперативно-розшукової групи разом із слідчим, як то кажуть, «по гарячих слідах». Необхідно відчувати ситуацію і виходячи з цього – опитати свідків, сусідів, по можливості – запровадити співробітників в колектив підозрюваних, обов'язково налагодити негласне стеження, налагодити прослуховування телефонів підозрюваних, а також отримати дані про їх доходи, знайомих, матеріальне забезпечення, родичів і т. ін.

Організаційна сторона огляду місця події включає в себе насамперед питання формування слідчо-оперативної групи. Однак відсутність до теперішнього часу в кримінально-процесуальному законі норми, що передбачає створення подібних груп як найбільш ефективної форми взаємодії органів слідства та дізнання, негативно позначається на практиці розслідування переважної більшості умисних злочинів. Переваги подібного формування очевидні: підвищується якісна сторона огляду, поліпшується професійну майстерність, спеціалізація членів групи, їх мобільність, взаєморозуміння, досвід роботи і т. д.

В складі подібних груп окрім слідчого, оперативний працівника, фахівця-криміналіста [6], дільничний інспектора міліції, повинен входити інспектор-кінолог. Дуже важливим є урахування сучасних науково-технічних досягнень, тому було б доцільно ввести інженера із спецтехніки задля творчої, дослідницької частини огляду. Подібне розширення складу опергрупи сприятиме підвищенню ефективності оглядів, поліпшенню творчого пошуку, всебічному дослідженню обстановки злочину і, в кінцевому підсумку, вирішенню головного завдання огляду – подолання інформаційної невизначеності, накопиченню необхідних відомостей для висунення слідчих та оперативно-розшукових версій.

Таким чином, підсумовуючи, необхідно виділити наступні завдання таких груп:

– у безпосередній участі співробітника карного розшуку спільно зі слідчим у дослідженні матеріальної обстановки події. При цьому слідчий повинен вказати напрямок пошуку;

– організації переслідування злочинців «по гарячих слідах». При цьому використання можливостей службово-розшукової собаки дозволяє в ряді випадку виявити речові докази посягання (покинуті знаряддя злочину, викрадені предмети, речі, що належать злочинцям), а також по характеру діянь встановити типи злочинців, оскільки основними джерелами інформації по скоєному діянню і особистості злочинця є зміни в матеріальній обстановці, викликані злочинним актом; сліди; предмети і речі, що належать злочинцю [7]; – організації паралельно з оглядом засідок, прочісування навколишньої район злочину місцевості;

– виявленні за допомогою міліції, патрульних нарядів, негласного стеження свідків події, інших причетних до злочину осіб;

– охорони місця події і створенні необхідних умов, в тому числі і технічних, для огляду і спостереженнями;

– спостереженні за підозрюваними, іншими особами, які проявляють інтерес до даної слідчої дії;

– проведенні оперативними працівниками карного розшуку відповідних заходів щодо виявлення причетних до злочину осіб;

– організації спостереження за місцями можливої збуту викраденого і т. ін.

Ефективність роботи опергрупи на місці події багато в чому залежить від організуючою ролі слідчого. Після прибуття на місце події йому необхідно поставити конкретне завдання кожному учаснику операції. Він повинен вжити заходів до розшуку

злочинців «по гарячих слідах», пошуку викраденого майна. Іншими словами, слідчому необхідно на самому початку роботи створити таку організаційну ситуацію, яка справляє позитивний вплив на слідчу ситуацію в плані її інформаційної насиченості.

Що стосується організації спостереження за місцями можливої збуту викраденого, то необхідно комплексно підходити до цього питання, виходячи з характеристик викрадених предметів і відповідних до цього місць можливої збуту. Тут є важливим виявлення співучасників злочину, кількість яких може зростати, що полегшує пошук злочинця.

Одним із нових і ефективних методів розшуку злочинців є, на мою думку, використовування методів і гра на слабостях злочинців. Оскільки більшість злочинів скоєно із метою матеріального збагачення, необхідно купувати можливих співучасників або свідків злочину за важливу інформацію.

Як показує практика, у проблемних ситуаціях, що характеризуються невизначеністю основних елементів досліджуваної події (насамперед, відомостей про особу злочинця), найбільш ефективними можуть бути такі типові приватні версії:

- по крадіжках майна з житла:

(Злочин вчинено особою (особами), яка раніше здійснювала в даному районі (місті) аналогічні злочини, за участю особи, раніше судимого за корисливі злочини – 48,7%; злочин вчинено особою з числа знайомих потерпілому за місцем проживання, роботи, навчання і т. д. -13,5%; злочин скоєно особами, які прибули з інших населених пунктів («гастролерами») – 9,1%; злочин скоєно особами, що проживають неподалік від місця проживання потерпілого, – 25,2; інші – 3,5;

- по грабежам і розбійним нападам з житла: злочин скоєно злочинною групою, як правило, за участю особи, раніше судимого за корисливі злочини, – 71,2%; злочин скоєно групою за участю неповнолітніх-го (їх) або жінки, що використовуються в якості прикриття або розвідки, – 12,3%; злочин скоєно за «наведенням» знайомих потерпілого, колишніх компаньйонів на грунті помсти, зведення рахунків – 16,5% і т. д.

Висновки і пропозиції. Кримінальний процес є важливим етапом дії органів дізнання, досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді і суду по розкриттю злочинів, викриттю й покаранню винних та недопущенню покарання невинних. Водночас з метою підвищення ефективності такої діяльності, для захисту прав і законних інтересів осіб і організацій, потерпілих від злочину, а також захисту особистості від незаконного та необгрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження прав і свобод, необхідна оперативна співпраця всіх учасників органів дізнання і досудового розслідування. Тільки з урахуванням останніх науково-технічних досліджень, статистичних даних щодо характеру кримінальних дій, в комплексної взаємодії органів дізнання і досудового розслідування можливе ефективне вирішення головних завдань кримінального провадження.

Список літератури:

1. Луцик В.В. Шляхи вдосконалення нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю // Часопис академії адвокатури України. – № 12(3'2011) – С. 1-5.
2. Климюк О.Ф. Прокуратура в системі суб'єктів зовнішнього контролю за оперативно-розшуковою діяльністю підрозділів Міністерства внутрішніх справ України // Юридична наука. – 2014. – № 2. – С. 78-87.
3. Середа Г. Законність оперативно-розшукової діяльності як мета та завдання прокурорського нагляду // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2009. – № 4. – С. 14.
4. Бегалиев К., Попов В. Теоретические вопросы осмотра места происшествия // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1983. – Вып. 39. – С. 60.
5. Виноградов С.В., Капитонов В.Е., Петрунев В.П. Расследование квартирных краж. – М., 1990. – С. 29.
6. Степанов В.В. Актуальные проблемы криминалистики в условиях научно-технической революции: Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. – Саратов, 1989. – С. 7.
7. Глазырин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий. – Свердловск, 1973. – С. 47.

Обиход Т.В.
Киевский университет права
Национальной академии наук Украины

СЛИЯНИЕ ДВУХ СТАДИЙ КРИМИНАЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ВЫПОЛНЕНИЯ ЕГО ЗАДАНИЙ

Аннотация
Исходя из проблем раскрытия преступлений, рассмотрены теоретические вопросы реформирования криминального процесса на этапе первых двух стадий. Рассматриваются отдельные задачи двух стадий криминального производства и отмечается их взаимосвязанность. Представлены новые методы как технического, так и организационного характера для оперативно-поисковой деятельности. Рассматриваются задачи и методы деятельности так называемой следственно-оперативной группы. Такое расширение состава и задач опергруппы будет способствовать быстрому выполнению задач криминального производства.

Ключевые слова: стадии криминального процесса, оперативно-поисковая деятельность, методы научно-технических достижений, преодоление информационной неопределенности, формирование следственно-оперативной группы.

Obikhod T.V.
University of Kiev Right
of the National Academy Sciences of Ukraine

FUSION OF TWO STAGES OF CRIMINAL PRODUCTION AS AN IMPORTANT FACTOR OF EXECUTION OF ITS TASKS

Summary
Proceeding from the solving of crime problems, the theoretical issues of reforming the criminal process at the first two stages are considered. Considered separate tasks of two stages of the criminal production and noted their interconnectedness. The problems and methods of action of so-called investigation group of criminal production to quickly perform tasks are presented. New technical and organizational methods for operational and search activities are represented. We consider the problems and methods of action of so-called investigation group. This expansion of the operative group will promote the quickly solution of the criminal production.
Keywords: stages of the criminal process, operational-search activity, methods of scientific and technological achievements, overcoming of the information uncertainty, the formation of the investigation group.

УДК 340.12(043.3)

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЯК ЦІЛЬОВА СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА ДЕРЖАВИ

Руданецька О.С.
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються питання становлення сучасної правової політики. Особливу увагу зосереджено на факторі цільового призначення правового регулювання. Виокремлено мету, засоби та результати ефективної правової політики. Акцентовано на чинниках та умовах зовнішнього середовища, які впливають (позитивно або негативно) на процес реалізації юридичних положень на практиці.
Ключові слова: правова політика, цілеспрямованість, правовий результат, ефективність, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Будь-яка політика, зокрема правова, є особливою соціальною практикою, осмисленою діяльністю суб'єктів, що характеризується трьома найважливішими параметрами – цільовим, інструментальним і результативним. Така діяльність завжди раціональна і цілеспрямована, вона заснована на використанні певних засобів і методів, і, нарешті, вона завжди неминуче призводить до досягнення того чи іншого ефекту, спричиняє конкретні наслідки.

У зв'язку із цим важливу методологічну роль у процесі теоретичного пізнання правової політики як соціального феномену відіграє «зв'язка» загальнонаукових категорій: «мета – засіб – результат», що дозволяє сконструювати особливий дослідницький підхід до однієї з істотних граней правової матерії, проаналізувати її з позицій доцільності і цілеспрямованості, юридичних кроків, які вживає держава, забезпеченості поставлених завдань якісним правовим інструментарієм, ступеня результативності й ефективності правової діяльності [1, с. 16].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У спеціальній літературі розгляд проблем ефективності права досліджувалися у працях представників української та зарубіжної юриспруденції, серед В. Кудрявцев, А. Колодій, О. Лавринович, А. Малько, Л. Шипілов, О. Тодика та інші. Однак, слід констатувати, що попри наявність ґрунтовних досліджень у сфері ефективності права, правових норм проблема ефективності правової політики ще не була предметом комплексного розгляду у загальнотеоретичній юриспруденції.

Мета статті. Головною метою цієї статті є визначити особливості правової політики як цільова соціальна практика держави на сучасному етапі розвитку державності.

Виклад основного матеріалу. Правова політика як науково обґрунтована, системна та послідовна діяльність відповідних суб'єктів, пов'язана з використанням правових механізмів, завжди містить цільовий компонент. Правова політика є завжди стратегічно осмисленою діяльністю, в основі якої лежить система цілей, концептуальних ідей, що відображають основні моменти майбутньої організації соціальних відносин.

Цільовий аспект логічного змісту правової політики виявляється в таких її рисах, як цілеспрямованість і доцільність.

Цілеспрямованість правової політики пов'язана з тим, що діяльність у юридичній сфері немислима без постановки суб'єктами правовідносин конкретних орієнтирів, без попереднього прогнозування шляхів і термінів їх реалізації, а також майбутніх бажаних змін і без ідеального передбачення результатів. Де немає цілеспрямованості, там немає і не може бути ніякої політики, а є лише видимість свідомого регулювання, а по суті – анархія.

Доцільність правової політики передбачає насамперед її раціональність, тобто відповідність вживання в юридичній сфері управлінських рішень тій обстановці (зовнішньому середовищу), що реально склалася в суспільстві, їх адекватність характеру тенденцій розвитку ситуації.

Суб'єктом, котрий безпосередньо моделює цілі у сфері правової політики, є головна держава в особі своїх правотворчих органів. Однак треба пам'ятати і про те, що державна організація в демократичних суспільствах передбачається не більше як інструмент втілення в життя інтересів і потреб широких верств населення. Тому говорити про цілі правової політики як про державні орієнтири можна лише дещо умовно.

© Руданецька О.С., 2015

Першопочатковим етапом об'єктивації правових цілей суб'єктів є їх формальне закріплення в нормативних положеннях законодавства. На цьому етапі правового регулювання юридична мета виступає як «ціль у праві». Органічний зв'язок такого орієнтира з правовою матерією зумовлює наявність у нього таких властивостей, як модельність [2, с. 26], формальна визначеність, загальнообов'язкова нормативність і правомірність. Зауважимо, що правомірність дає змогу відмежувати юридичні орієнтири від неправомірних цілей суб'єктів.

Подальший етап об'єктивації правових цілей пов'язаний з правореалізаційною практикою, з реальною діяльністю суб'єктів правовідносин. Тут відбувається своєрідний перехід правової мети зі сфери писаного права у сферу практики, трансформація її з модельного, ідеального стану в реальну практичну форму. Юридична мета знову стає суб'єктивним свідомо-вольовим феноменом, вона ніби присвоюється конкретними учасниками правовідносин, пов'язується з їх особистими інтересами, стає їх індивідуальним мотивом.

У сфері юридичної практики мета вирізняється також максимальним ступенем конкретизованості свого змісту, деталізацією за умовами місця, часу та обстановки реалізації, а також засобів і методів її досягнення, і тому найчастіше набуває форму завдання.

Виступаючи суб'єктивно-вольовим феноменом, на етапі реалізації правових приписів мета об'єктивується, втілюючись в різноманітних формах правореалізаційної діяльності суб'єктів, у конкретних поведінкових актах виконання, використання, дотримання і застосування права. Цілі можуть бути також елементом змісту письмових юридичних правореалізаційних і правозастосовних документів. Так, досить чітко цілі простежуються під час аналізу резолютивної частини судового вироку, відповідно до якої особа визнається винною у вчиненні злочину і підлягає відповідальності.

Значення мети в правовому регулюванні життя суспільства не обмежується перерахованими формами її впливу на свідомість суб'єктів правовідносин. На нашу думку, їй також властиве виконання безпосередньо регулятивної функції, адже мета в ході правового регулювання завжди виступає в єдності з юридичними засобами, утворюючи особливі інструменти і механізми доцільного перетворення соціальних відносин. Властивості юридичної мети такі, що вже сама її постановка суб'єктами відіграє роль безпосереднього засобу регуляції поведінки людей [3, с. 46].

Правова політика як особлива форма соціальної практики немислима не тільки без постановки цілей, але й без використання для їх досягнення певних засобів.

Термін «засіб» – загальнонауковий, він етимологічно пов'язаний зі словами «середній», «серединний», «посередник» і може використовуватися для характеристики будь-якого явища, виступаючого сполучною ланкою між суб'єктом й об'єктом діяльності, ідеальною моделлю бажаного результату (тобто метою) і його реальним матеріальним втіленням [4, с. 199].

Юридичні (правові) засоби – це взята в єдності сукупність правових установлень (інструментів) та форм правореалізаційної практики, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права і забезпечується досягнення соціально корисних цілей.

Юридичні засоби, узяті в єдності, становлять особливий «регулятивний блок» правової системи, що охоплює досить широкий клас правових регуляторів, різноманітний спектр феноменів, що відрізняються специфікою природи і структури, а також конкретними завданнями і функціями. До юридичних засобів можна віднести норми права, правові принципи і презумпції, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, заборони і санкції, пільги та заохочення, юридичні факти, правові відносини, правові інститути, процедури, режими і механізми, договори і правозастосовні акти, різноманітні правореалізаційні дії й операції тощо [5, с. 13–17].

Усі перераховані правові феномени мають деякі загальні риси, що дозволяють, з одного боку, характеризувати їх як засоби досягнення цілей правової політики, а з іншого – відмежувати їх від інших інструментів, що застосовуються в ході її реалізації (політичних, економічних, ідеологічних, суб'єктивно-психологічних, науково-технічних тощо).

По-перше, правові засоби мають спеціально-юридичну природу, виступають феноменами суто правового характеру: вони засновані на правових нормах, мають юридичну форму, їх застосування передбачає правові наслідки.

По-друге, вони нерозривно пов'язані із цілями правової політики, адже створюються і функціонують для досягнення цих орієнтирів (у цьому виявляється соціальна цінність цих утворень). Юридичні засоби виступають як форми зовнішньої об'єктивації орієнтирів правової політики, є їх своєрідною «матеріальною оболонкою».

Як правило, юридичний засіб має не одну, а кілька цілей, що не суперечать одна одній. Одні з них мають поточний характер, інші – перспективний.

По-третє, юридичні засоби виражають інформаційно-енергетичні якості і регулятивні ресурси права, що надає їм особливої сили, своєрідної «юридичної енергії», спрямованої на подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів учасників правовідносин [6, с. 69]. Юридичні засоби ніби акумулюють у собі можливості права і завдяки цьому є основними «дієвими частинами» правової системи. У них потенційно закладені такі властивості, які дозволяють їм справлятися з різними перешкодами, забезпечувати вирішення необхідних завдань. Своєю дією правові засоби демонструють потенціал права в регулюванні суспільних зв'язків, у задоволенні правомірних потреб та інтересів суб'єктів правовідносин.

По-четверте, поєднуючись певним чином, правові засоби виступають провідними елементами дії права, правових режимів механізму правового регулювання (тобто функціональної сторони права). Досконалість засобів права – важливий показник його потенційних інструментальних можливостей. «Реальна можливість певних перетворень, – пише А. Яценко, – виражається в засобі. Що потужніші, більш універсальні засоби створює людина, то більше можливостей вони зумовлюють» [7, с. 123–124].

По-п'яте, юридичні засоби забезпечує держава, реалізація регулятивних можливостей права передбачає відому підтримку, вимагає використання різноманітних стимулювальних, захисних, охоронних і каральних механізмів.

По-шосте, правові засоби призводять до певних юридично значущих наслідків, конкретних результатів, тієї чи іншої міри ефективності або дефектності правового регулювання.

Далі зауважимо, що правова політика як цілеспрямована соціальна практика неминуче призводить до тих чи інших результатів.

Під результатом правової політики варто розуміти наслідки застосування на практиці правових засобів, об'єктивованих у формі конкретних матеріальних змін у соціальних відносинах.

Результати правової політики різноманітні і за об'єктивними виявами, і за характером суб'єктивної оцінки їх учасниками правового життя. Їх можна диференціювати на юридично значущі та юридично неважливі, бажані і неугодні, позитивні і негативні, прогнозовані та непередбачувані. Та навіть попри таке розмаїття всім результатам правової політики властиві певні спільні ознаки.

По-перше, ці результати є заключним компонентом логічної структури правової політики, їх виникнення знаменує завершення певного циклу правового регулювання.

По-друге, за своєю природою результати правової політики – передусім конкретні наслідки правового регулювання, виражені в певних змінах у системі соціальних відносин. Результат передбачає наявність таких наслідків (явищ, процесів, тенденцій тощо), яких не існувало до використання правового інструментарію.

По-третє, результати правової політики – це завжди об'єктивні феномени зі сфери сущого, галузі матеріальних явищ і дані суб'єктам безпосередньо в емпіричному відчутті.

По-четверте, результати правової політики є прямим наслідком постановки суб'єктами юридичної практики правових цілей і використання ними певного набору правових засобів.

Причиново-наслідковий зв'язок між цілями, засобами і результатами практики заслуговує особливої уваги, адже з ним безпосередньо пов'язана проблема оптимізації їх опосередкування, пошуку найбільш ефективних шляхів переходу від цілей до результатів.

В ідеалі результати правової політики мають повністю відповідати поставленим на етапі правотворчої діяльності цілям і завданням, бути їх своєрідною матеріальною копією. Однак практика свідчить, що повної адекватності цих феноменів досягти вдається далеко не завжди. Ще Г. Гегель зазначав, що цілі й ідеали Великої французької революції, такі як суспільний договір, свобода, рівність, братерство тощо, при спробі їх практичної реалізації призвели до кричущих наслідків [8, с. 264–265].

У науковій літературі звернуто увагу на ту обставину, що розбіжність у низці випадків результатів із цілями та засобами діяльності пояснюються складним діалектичним характером причиново-наслідкового зв'язку цих феноменів. Дійсний результат як реалізована мета є продуктом не тільки мети і засобів, він значною мірою залежить від усього змісту цілевиконуючої практики, усіх її структурних елементів, усього того, що було зроблено (свідомо чи несвідомо) на шляху втілення ідеальної моделі в життя. Саме тому реальний результат – ціль «перевиконана», в тому сенсі, що його структура містить і такі наслідки, які на стадії постановки цілі не планувалися і не очікувалися [9, с. 131].

Ця філософська теза безпосередньо діє і у сфері правової політики, а її врахування в процесі юридичної практики сприятиме успішному розв'язанню проблеми звуження сфери незбігу цілей і результатів.

Питання якості результатів правової політики тісно взаємопов'язані з проблемою ефективності юридичного впливу. Зараз у юридичній науці найбільш поширена концепція, яку запропонували В. Глазирін, В. Нікітінський та І. Самощенко. Відповідно до цієї концепції, ефективність правових норм потрібно розглядати як співвідношення між фактичним результатом їх дії і тими цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті [10, с. 22].

Цей підхід загалом видається досить обґрунтованим, бо якщо цілей, які поставив законодавець, не досягнуто в ході юридичної практики, якщо вони не перетворені на конкретні результати, то говорити про ефективність правового впливу, звичайно, не доводиться.

Однак ступінь реалізації мети не може бути єдиним критерієм ефективності правового регулювання. Якщо під ефективністю розуміти лише відповідність результату поставленій меті, то за такого підходу до проблеми цілі права спочатку виводяться із зони критичного аналізу і передбачається, що вся правова політика держави спрямована на досягнення виняткового соціально-позитивних орієнтирів, що вона завжди абсолютно правильна, у всіх випадках відповідає реальним суспільним потребам і своєчасно їх відображає. Однак практика, на жаль, нерідко свідчить про зворотне. Досить згадати бодай радянські законодавчі акти, спрямовані на примусову колективізацію сільського господарства, націоналізацію промисловості та землі, депортацію цілих народів. Заплановані цілі були досягнуті, але чи доречно в цьому випадку говорити про ефективність правових приписів?

Норми, що обстоюють антисоціальні цілі, реалізація яких призведе рано чи пізно до шкідливих, негативних наслідків, не можуть вважатися ефективними, якими б високими не були показники досягнення таких цілей. Отже, ефективність правової політики, окрім досягнення поставлених цілей, передбачає також найбільшу суспільну корисність отриманих результатів, відсутність у їх структурі усіляких несприятливих наслідків, «побічних ефектів».

Окрім того, під час оцінювання ступеня ефективності права потрібно враховувати також і параметри самого процесу реалізації юридичних орієнтирів, передусім характеристики використовуваних при цьому засобів і механізмів.

У сучасних умовах, в обстановці масового правового нігілізму, позитивно сприймається вже сам факт використання і застосування юридичного інструментарію, встановленого в законодавстві, бо, як відомо, одна і та сама мета може бути реалізована різними засобами, зокрема й неправовими. До того ж юридичні засоби повинні бути по змозі максимально оперативні й економічні, інакше енергія права буде багато в чому витрачатися намарно.

В умовах посилення впливу природно-правових ідей на українське правове життя зростає також значення такої характеристики юридичних засобів, як їх моральна прийнятність. Правова політика нашої держави сьогодні повинна рішуче спростовувати тезу про те, що «мета виправдовує засоби». Історія довела, що застосування антигуманних засобів, засобів, що принижують людську гідність, зневажають права і свободи громадян, для реалізації, здавалося б, досить привабливих цілей, неминуче призводить до перетворення їх на орієнтири, яких не сприймає і не підтримує значна частина населення.

Потрібно зазначити, що одним із шляхів підвищення ефективності правової політики є вдосконалення цільового аспекту в праві: забезпечення максимальної доцільності засобів і механізмів, що встановлюються на нормативному рівні, послідовне закріплення орієнтирів у юридичних нормах, досягнення найбільшої адекватності правових орієнтирів об'єктивно сформованим потребам та інтересам суспільства, грамотна системна організація цільового «дерева».

Особливе значення у справі вибудовування доцільної і зваженої правової політики держави має своєчасна розробка концептуальних, стратегічних програм розвитку законодавства і правозастосовної практики, довготермінове прогнозування у правовій

сфері, передбачення наслідків, конкретних результатів вжитих «юридичних ходів» [11, с. 321–322].

Звичайно, одна лише постановка цілей не може привести до ефективного правового регулювання суспільних відносин. Досягнення поставлених цілей потрібно забезпечити надійним юридичним інструментарієм. Саме юридичні засоби, як уже зазначалося, зважаючи на їхні об'єктивні властивості, мають найбільший вплив на майбутній результат, тому головним напрямом підвищення ефективності права є вдосконалення його «інструментальної бази».

У зв'язку із цим законодавець повинен прагнути до подолання «дефіциту» засобів, інструментальної незабезпеченості намічених орієнтирів. Для кожної позначеної в законі цілі повинен бути передбачений дієвий юридичний механізм реалізації.

Не менш важливою проблемою правового регулювання є проблема своєчасної ліквідації, скасування застарілих правових засобів, які перестають бути дієвими регуляторами, перестають адекватно відображати сучасні потреби правового регулювання і тому стають перешкодами для ефективного правового впливу на соціальні відносини [12, с. 12].

Підвищити якість і результативність механізму правового регулювання допомагає також грамотна системна організація юридичного інструментарію. Правові засоби, що утворюють нормативну основу механізму правового регулювання, мають бути логічно пов'язані і взаємоузгоджені, утворюючи єдиний цілісний регулятивний «організм». У подібній системі в ідеалі не повинно бути місця колізіям, суперечностям, що призводять до своєрідного протистояння, боротьби між собою юридичних засобів, до зниження їх дієвості, до погіршення якості управління.

Удосконалюючи нормативну базу правової системи та юридичну практику, законодавцю варто пам'ятати також про так звані зовнішні чинники, або про середовище дії права. Річ у тому, що реалізація правових приписів завжди відбувається в історично конкретний час і в певному матеріальному та духовному середовищі, що характеризується специфічним поєднанням політичних та економічних процесів, духовного і морального клімату, сімейно-побутових, релігійних і культурних традицій та інших неюридичних чинників. Правові механізми в процесі роботи тісно взаємодіють з вищевказаними елементами середовища, які можуть як підсилювати потенціал юридичних засобів, так і знижувати їх ефективність, значною мірою зумовлюючи результати реалізації права.

Для ефективної роботи право потребує певного зовнішнього середовища, і якщо останнє несприятливе для використання юридичних інструментів, то й результати правового регулювання будуть не найкращими.

У зв'язку із вищесказаним важливого значення набуває наукове дослідження тих чинників та умов зовнішнього середовища, які впливають (позитивно або негативно) на процес реалізації юридичних положень на практиці. Серед них можна назвати:

1) політичний чинник (помітний вплив на процес реалізації правових приписів мають політичні події і процеси; правові засоби не можуть бути дієвим регулятором без відповідної підтримки з боку політичної влади);

2) економічний чинник (нормальний стан економічної сфери є найважливішою умовою й однією з гарантій дієвої роботи правових засобів і законності в суспільстві);

3) культурно-етичний чинник (на юридичну практику значний вплив має культурно-етичний клімат суспільства, моральні якості, принципи, установки і цінності індивідів, особливості їх менталітету і психології, специфіка звичаїв, традицій, звичок, що склалися в суспільстві);

4) організаційно-технічний чинник (для успішного втілення законодавчих положень в життя іноді дуже істотного значення набувають певні організаційні та технічні умови: юридична інформованість суб'єктів, їх забезпеченість необхідними фінансовими засобами і матеріальними ресурсами – транспортом, зв'язком тощо).

Розглянуті загальнотеоретичні проблеми, пов'язані з результативним аспектом правової політики, дозволяють зробити висновок про те, що важливе значення для підвищення ефективності юридичної стратегії і тактики має не тільки вдосконалення нормативної бази і юридичної практики, але й формування найбільш сприятливого для використання правових засобів зовнішнього середовища – нейтралізація негативних процесів в економічній, політичній, культурній, побутовій та в інших сферах життя суспільства [13, с. 149–150].

Висновки і пропозиції. В умовах ускладнення правового життя і проведення в сучасній Україні перетворень особливу роль покликана відігравати правова політика. Ця політика, організовуючи саму правову дійсність, оптимізуючи юридичний інструментарій, має власний зміст і самостійне значення разом із здійснюваними державою іншими видами політики. Актуалізація правової політики, «вихід» її на передній план життєдіяльності суспільства далеко не випадкові. Це пов'язано з такими обставинами.

По-перше, правова політика виступає гарантуючим різновидом політики, бо спрямована на впорядкування самої правової сфери, що зумовлює цивілізованість і порядок економічних, соціальних, національних та інших відносин. Як відомо, ні економічна, ні соціальна, ні національна, ні інша внутрішня і зовнішня політика не зможе повноцінно й ефективно здійснюватися без відповідних правових засобів. Як ми вже зауважували, непродумана правова політика, з неконкретними пріоритетами, призводить до збоїв і в здійсненні політики економічної, соціальної, національної тощо. Звідси висновок: поки не буде порядку у правовій сфері, його не буде і в жодній іншій сфері, і навпаки.

По-друге, поява правової політики – реакція держави на помітне збільшення потоків юридичної інформації, яка далеко не завжди виступає внутрішньо узгодженою.

По-третє, помітне посилення ролі права в життєдіяльності суспільства і наростання значущості правосвідомості в системі форм суспільної свідомості, зважаючи на демократизацію країни, розширення договірних засад правового регулювання тощо, передбачає і певну координацію цього процесу з боку влади, деяку керованість у спільних інтересах.

Список літератури:

1. Сапун В. А. Инструментальная теория права в юридической науке / В. А. Сапун // Современное государство и право: вопросы теории и истории: сб. науч. трудов. – Владивосток: ДВГУ, 1992. – С. 15–32.
2. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1978. – 190 с.
3. Чулюкин Л. Д. Природа и значение цели и советском праве / Л. Д. Чулюкин. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1984. – 104 с.

4. Диалектика общественного развития / [В. Г. Афанасьев, Ю. Ф. Георгиев, М. С. Каган и др.]; под ред. В. Ж. Келле, Д. А. Гущина; М-ство высш. и сред. спец. образования РСФСР, Пробл. совет по материалист. диалектике. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1988. – 260 с.
5. Шундиков К. В. Цели и средства в праве (общетеоретический аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история политических и правовых учений» / К. В. Шундиков. – Саратов: [б. и.], 1999. – 24 с.
6. Малько А. В. Правовые средства: вопросы теории и практики / А. В. Малько // Журнал российского права. – 1998. – № 8. – С. 66–77.
7. Яценко А. И. Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко; АН УССР, Ин-т философии. – Киев: Наук. думка, 1977. – 276 с.
8. Гегель Г. Философия права / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; [пер. с нем. Б. Г. Столпнера и М. И. Левиной]; АН СССР, Ин-т философии. – М.: Мысль, 1990. – 524 с. – (Философское наследие; т. 113).
9. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Н. Н. Трудников. – М.: Высшая шк., 1968. – 148 с.
10. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев [и др.]. – М.: Юрид. лит., 1980. – 280 с.
11. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М. И. Байтин. – Саратов: СГАП, 2001. – 416 с.
12. Беляев В. П. Контрольная форма деятельности как средство правовой политики / В. П. Беляев // Правовая политика и правовая жизнь. – 2004. – № 4. – С. 12–23.
13. Малько А. В. Правовая политика как способ организации правовой жизни / А. В. Малько // Российская правовая политика: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько; Рос. акад. наук, Сарат. филиал ин-та гос. и права, Сарат. гос. акад. права. – М.: Норма, 2003. – С. 147–164.

Руданецка О.С.
Львовский государственный университет внутренних дел

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА КАК ЦЕЛЕВАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПРАКТИКА ГОСУДАРСТВА

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы становления современной правовой политики. Особое внимание сосредоточено на факторе цильвого назначения правового регулирования. Выделены цели, средства и результаты эффективной правовой политики. Акцентировано на факторах и условиях внешней среды, которые влияют (положительно или отрицательно) на процесс реализации юридических положений на практике.
Ключевые слова: правовая политика, целеустремленность, правовой результат, эффективность, гражданское общество.

Rudanetska O.S.
Lviv State University of Internal Affairs

PRIVACY POLICY AS TARGET PRACTICE SOCIAL STATE

Summary
The article deals with the formation of the modern legal policy. Particular attention is paid to factor tsilvoho purpose of legal regulation. Author determined objectives, means and results of effective legal policy. The attention on factors and environmental conditions that affect (positively or negatively) the process of implementation of legal provisions in practice.
Keywords: legal policies, commitment, legal outcome, efficiency, civil society.

УДК 346.2

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Савінова В.М.
Чернігівський національний технологічний університет

У даній статті досліджується сутність, роль і проблеми правового регулювання екологічного підприємництва як основного способу покращення екологічного середовища. У статті аналізується комплекс правових проблем екологічної відповідальності у сфері заняття підприємницькою діяльністю. Обґрунтовано та запропоновано усунути недоліки у закріпленні правових принципів у діючому господарському законодавстві України, що знижує їх регулятивний потенціал.
Ключові слова: підприємництво, принципи підприємницької діяльності, екологічна відповідальність, екологічне підприємництво.

Постановка проблеми. Охорона довкілля – це передусім охорона здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь. Однак варварське ставлення до природи, хижацька експлуатація її та ігнорування проблем екологічної безпеки продовжується і тепер.

Необхідно погодитися з думкою Костицького В.В., що саме в умовах глобалізації економіки доречно говорити про екологічний патріотизм як систему правових, економічних, соціальних і моральних імперативів держави та ціннісних установок громадянського суспільства, спрямованих на захист товарного ринку від еколого-небезпечних товарів, національної економіки – від еколого-небезпечних виробництв, природних ресурсів – від нераціонального використання та експорту сировини, довкілля у цілому – від забруднення розміщення еколого-небезпечних відходів та транскордонних забруднень зокрема [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Право на безпечне навколишнє середовище належить до нового покоління прав людини другої половини XX століття. Виділення і закріплення права на безпечне навколишнє середовище як одного з глобальних, фундаментальних прав людини мають свої об'єктивні передумови, пов'язані з необхідністю спеціально піклуватися про збереження, відновлення і поліпшення природних умов Землі, стану біосфери для здоров'я сучасного і майбутніх поколінь людей. Унаслідок цього і відбулося переростання традиційної проблеми «охорони природи» у набагато ширшу проблему «середовища, яке оточує людину» [2, с. 27]. Станом на сьогодні існує проблема у необхідності захисту не тільки природи від впливу діяльності людини, але і самої людини від забрудненого навколишнього середовища.

Як слушно зазначає німецький вчений У. фон Вайцзеккер, саме екологічна складова стане визначальною легітимності політики держав XXI століття, яке він назвав «століттям захисту навколишнього середовища» [3, с. 465-466].

У сфері взаємодії природи і суспільства правове регулювання підприємницької діяльності включає дві тенденції. З одного боку, вона регулюється диспозитивними нормами цивільного та господарського законодавства; з іншого боку сфера охорони навколишнього середовища представлена в основному імперативними нормами екологічного права, і являє собою встановлення державного регулювання (за допомогою екологічного контролю, нормування, ліцензування і т.д.) господарської та іншої діяльності, пов'язаної з негативним впливом на стан навколишнього середовища. Звідси не дивно, що і розвиток системи екологічного підприємництва носить суперечливий характер. З одного боку, бурхливий розвиток діяльності підприємницьких організацій, а з іншого боку – відсутність або наявність незначного позитивного ефекту від цієї діяльності у сфері охорони навколишнього середовища.

В Україні існує ціла низка нормативних документів, які регулюють екологічні правовідносини, але доводиться констатувати відсутність єдиного документа, який би чітко визначав концепцію сталого розвитку і межі екологічної відповідальності підприємців.

Стаття 6 Господарського кодексу України серед загальних принципів господарювання визначає екологічний захист населення через обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю такого захисту. Статтею 44 Господарського кодексу України визначено вичерпний перелік принципів підприємницької діяльності, серед яких, нажаль, жодної згадки про екологічну відповідальність підприємців.

З кожним днем питання екологічної відповідальності, стають все актуальнішими для України, що пов'язано з багатьма групами причин (глобалізація економічного простору, зростання загрози техногенних та екологічних катастроф, актуалізація якості і тривалості життя тощо). Однак, у науковій літературі ці питання висвітлюються ще недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих питань, екологічної відповідальності суб'єктів господарювання проводилось у працях О.А. Грішнової, В.П. Думанської, Р.Б. Прилуцького, В.В. Костицького, Р.А. Новикова, О.В. Черних та інших вчених.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сутності, ролі і проблем правового регулювання екологічної відповідальності підприємництва як основного способу покращення екологічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища було вперше внесено до міжнародного порядку денного у 1972 році на Конференції ООН з проблем оточуючого середовища, що проходила у Стокгольмі.

Після Конференції уряди заснували Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка залишається провідною установою в світі з проблем навколишнього середовища. Генеральна Асамблея запропонувала провести Конференцію Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку – Зустріч на вищому рівні «Планета Земля». З 3 по 14 червня 1992 року в Ріо-де-Жанейро була проведена Конференція Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку, мета якої встановлення нового, справедливого глобального партнерства шляхом створення нових рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства і людьми для укладення міжнародних угод, що забезпечують повагу інтересів всіх і захист цілісності глобальної системи навколишнього середовища та розвитку [4].

© Савінова В.М., 2015

Сьогодні усвідомлення необхідності сприяння і підтримки навколишнього середовища знаходить відображення практично у всіх галузях діяльності Організації Об'єднаних Націй. Активні партнерські зв'язки між Організацією та урядами, НВО, науковим співтовариством і приватним сектором дають нові знання і конкретні заходи з глобальних екологічних проблем. ООН вважає, що охорона навколишнього середовища повинна входити складовою частиною в будь-яку діяльність в галузі економічного і соціального розвитку. Розвиток неможливий без охорони навколишнього середовища.

Важливою складовою національної ідеї є економічний розвиток держави, націлений на створення добробуту для населення держави. Але сучасний стан добробуту населення визначається рівнем якості навколишнього природного середовища. На території сучасної України впродовж останніх століть спостерігаються екстремальні явища у природокористуванні, зумовлені низьким рівнем еколого-правової свідомості та недостатньою увагою держави щодо даного питання.

Станом на сьогодні ні в науковій, ні в нормативно-правовій літературі немає єдиного чіткого підходу до поняття «екологічна відповідальність підприємництва».

Екологічна відповідальність по-різному інтерпретується представниками економічних напрямів. Згідно класичного підходу, екологічна відповідальність виникла під дією екологічного законодавства: щоб уникнути санкцій, підприємства змушенні були переглянути свою екологічну політику і вжити заходів для зменшення негативного впливу своєї діяльності на навколишнє середовище. Згідно неокласичного підходу, екологічна відповідальність є наслідком не лише нормативно-правових обмежень, а й моральної відповідальності виробників за заподіяння шкоди природі [5].

Господарське право, як і кожна інша галузь права, має у своїй основі певні керівні засади – принципи права. Принципи господарського права – вихідні керівні засади (провідні ідеї), що виражають сутність і характер правового регулювання суспільних відносин в сфері здійснення господарської діяльності, є незамінним засобом тлумачення змісту норми права при її практичному застосуванні, з часом мають змінюватися. На жаль, не завжди принципи права чітко та послідовно у змістовому відношенні викладаються у текстах законодавчих актів. На сучасному етапі становлення соціальної держави України стратегічними пріоритетами у сфері захисту від природних та техногенних аварій і катастроф є: надання пріоритетності вимогам екологічної безпеки; соціоекологічний принцип природокористування, який полягає у науково обґрунтованому поєднанні екологічних, економічних і соціальних інтересів; гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного та соціального середовища; безоплатність загального природокористування і платність спеціального природокористування для господарської діяльності; нормування впливу господарської та іншої діяльності на природне середовище; створення системи страхування екологічних і катастрофічних ризиків; вдосконалення законодавства України щодо практичного застосування норм по захисту екологічних прав громадян [6, с. 22].

Ефективне здійснення підприємницької діяльності неможливе без залучення підприємцем матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів. Загалом, суб'єкт підприємницької діяльності на власний розсуд обирає види ресурсів, які ним будуть залучені до провадження підприємництва. Зазначимо, що актами господарського законодавства передбачені такі види ресурсів, використання яких обмежено законом. Зокрема, це перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, а також перелік майна, на яке громадяни можуть набути право власності лише з дотриманням спеціального порядку. Таким чином, у більшості випадках діє принцип свободи підприємницької діяльності, передбачений статтею 43 Господарського кодексу України. Але необхідно зважити на таку суттєву ознаку всіх видів ресурсів як обмеженість, ефективність та раціональність використання у сфері підприємництва.

Життєво необхідним стають, на думку Р.Б. Прилуцького, розробка і законодавче закріплення таких принципів господарювання, які забезпечували б не стільки кількісне зростання виробництва, скільки його орієнтацію на збереження навколишнього природного середовища [7, с. 51]. При здійснені підприємницької діяльності необхідно дбати не тільки про приватні інтереси суб'єкта підприємництва, але й про оточуючих осіб (наприклад: суб'єктів господарювання, споживачів, державу), а також про екологічну безпеку та захист населення, відповідальність за завдану навколишньому середовищу шкоду та порядок і розміри її відшкодування, ощадливе використання природних ресурсів тощо.

У практичній діяльності екологічне законодавство лише формально стимулює господарюючого суб'єкта до зменшення негативного впливу на оточуюче середовище, але ніяк не заохочує подальше зменшення такого впливу. Задля стимулювання розвитку екологічної складової підприємництва бажано запровадити пільгове оподаткування та кредитування, публікації щорічних екологічних рейтингів суб'єктів підприємницької діяльності, підтримати розробку та впровадження екологічно чистих технологій (екологічні грантові програми), екологічно орієнтувати митну політику тощо. Слушною є пропозиція Черних О.В. стосовно того, що екологічна відповідальність повинна відповідати масштабу впливу підприємства на навколишнє середовище, що створюється діяльністю, продуктами і послугами підприємства. Екологічна відповідальність підприємства повинна бути закріплена у вигляді документу, який доводиться до відома всіх співробітників організації і є доступним громадськості. Даний документ повинен містити принципи екологічної політики підприємства згідно з екологічними нормативами, в тому числі механізми постійного поліпшення системи екологічного менеджменту і запобігання забрудненню навколишнього середовища [8]. Хоча відсутність законодавчої вимоги стосовно обов'язковості наявності вищевказаного документу у суб'єкта господарювання ставить під сумнів його запровадження з ініціативи самого суб'єкта. Вважаємо, що законодавче закріплення екологічної відповідальності підприємництва як принципу господарювання стане кроком на шляху реалізації світової тенденції щодо збереження навколишнього середовища та розбудови відповідної системи заходів.

Також необхідно зазначити, що підприємництво – це соціально- відповідальний вид діяльності, що, на нашу думку, включає в себе і поняття екологічної відповідальності підприємництва. Соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами соціальної держави єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгро-

мадянами, суспільством, державою. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, який має бути підкріплений юридичною відповідальністю. Соціальна відповідальність як концепція заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах [9, с. 32].

В умовах інтенсивної торговельної діяльності, нераціонального використання та експорту сировини, збільшення обсягів еколого-небезпечного виробництва, експорту екологічно неперевірених (можливо «забруднених») товарів, збільшення обсягів транспортних перевезень, інформаційного стимулювання споживання виникає гостра необхідність зміни вектора розвитку світової економіки у бік екологічної складової, що вимагатиме суттєвого коректування діяльності всіх суб'єктів економіки та політики.

Висновки. Таким чином, одним з найскладніших завдань підприємництва є збереження балансу між зростаючими потребами підприємців і необхідністю мінімізувати шкідливий вплив наслідків їх діяльності на навколишнє середовище. Основним принципом діяльності сучасних підприємців має стати принцип екологічної відповідальності. Зважаючи на актуальність, вважаємо за доцільне визначити та закріпити на законодавчому рівні принцип екологічної відповідальності підприємництва як спеціальний принцип господарського права. Законодавчо визнана концепція екологічної відповідальності підприємців України має з часом перетворитися з системи примусових заходів (штраф, відшкодування збитків) на моральні зобов'язання підприємців.

Забезпечення стабільного розвитку суспільства у сучасних умовах вимагає формування теоретико-методологічних, інформаційних та практичних принципів ефективного функціонування екологічно орієнтованого підприємництва. Реалізація цих принципів буде сприяти вирішенню питань раціонального використання природних ресурсів, покращенню екологічної, матеріальної і духовної якості життя громадян, підвищенню екологічної безпеки.

Лише поєднання екологічних, національних, економічних та соціологічних інтересів суспільства і держави надасть можливість гармонійного розвитку суспільства.

Список літератури:

1. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К., ІЗП і ПЕ, 2003. – 772 с.
2. Новиков Р.А. Проблема окружающей среды в мировой экономике и международних отношениях / Р.А. Новиков. – М.: Мысль, 1976. – 152 с.
3. Грабовська І. Екологічна ідея – складова української національної ідеї / І. Грабовська // Мала енциклопедія етнодержавництва.
4. Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища і розвитку, прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3-14 червня 1992 // http://www.un.org/ru/documents/decl
5. DesJardins J. Corporate Environmental Responsibility. Journal of Business Ethics. – Vol. 17, № 8. – P. 825-838.
6. Управління розвитком суб'єктів господарювання: монографія / [авт. кол.: О.Л. Яременко, О.М. Панкратова, В.Г. Яременко та ін.]; за заг.ред.: О.Л. Яременка, Г.В. Строкович; Нар. Укр. акад. – Х.: Вид-во НУА, 2008. – 500 с.
7. Прилуцький Р.Б. Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) / Р.Б. Прилуцький // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. – 2010. – № 3(22). – С. 49-54.
8. Черних О.В. Принципи екологічної відповідальності підприємств у сучасних умовах // http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics.htm/
9. Грішнова О.А., Думанська В.П. Екологічний вектор соціальної відповідальності / Экономика и управление. – № 3. – 2011. – С. 32-41 // http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2011

Савинова В.Н.
Черниговский национальный технологический университет

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация
В данной статье исследуется сущность, роль и проблемы правового регулирования экологического предпринимательства как основного способа улучшения экологической среды. В статье анализируется комплекс правовых проблем экологической ответственности в сфере занятия предпринимательской деятельностью. Обосновано и предложено устранить недостатки в закреплении правовых принципов в действующем хозяйственном законодательстве Украины, что снижает их регулятивный потенциал.

Ключевые слова: предпринимательство, принципы предпринимательской деятельности, экологическая ответственность, экологическое предпринимательство.

Savinova V.M.
Chernihiv National Technological University

ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

Summary
This article examines the nature, role and problems of legal regulation of environmental entrepreneurship as the main way to improve the ecological environment. The article analyzes the complex legal issues of environmental responsibility in entrepreneurial activities. Grounded and proposed to eliminate shortcomings in fixing legal principles in the current economic legislation of Ukraine, which reduces their regulatory potential.
Keywords: entrepreneurship, entrepreneurship principles, environmental responsibility, environmental entrepreneurship.

УДК 343.1

ЗЛІСНЕ УХИЛЕННЯ ВІД ЯВКИ ЗА ВИКЛИКОМ ДЛЯ УЧАСТІ У ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЯХ

Сіверський О.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена висвітленню злісного ухилення учасників кримінального провадження від явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Розглядається суть поняття «злісне ухилення». Пропонується визначення поняття «злісне ухилення». Також розглядаються такі поняття, як «ухилення» та «неявка без поважних причин». Наводиться опитування слідчих, прокурорів, суддів, та результати вивчення матеріалів кримінального провадження. Вказується на необхідність внесення змін в чинне законодавство для зменшення злісного ухилення учасників кримінального провадження для участі у процесуальних діях.
Ключові слова: злісне ухилення від явки, виклик суду, неявка на виклик, привід, ухилення від явки на виклик, неявка без поважних причин.

Постановка проблеми. На практиці часто виникають проблеми термінологічного характеру, коли слідчі, прокурори, судді путають поняття «неявка без поважних причин», «ухилення» та «злісне ухилення від явки за викликом» у кримінальному провадженні. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1] не має тлумачення цих понять, а вказані тільки наслідки. На нашу думку, відсутність у ст. 3 КПК України визначення названих термінів викликає певні проблеми і різне розуміння при їх застосуванні на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В колишньому СРСР досліджували питання виклику та застосування у разі неявки на виклик заходів забезпечення кримінального провадження вчені, які в даний час проживають і працюють в незалежних державах – колишніх республіках СРСР (Російській Федерації, Україні, Республіці Білорусь та ін. державах), наприклад, вчені Російської Федерації: А. Н. Ахпанов, Б. Альмухаметов, Б. Б. Булатов, Б. Т. Безлєпкін, Б. Т. Базилєв, В.А. Михайлов, В. В. Ніколюк, В. М. Корнуков, В. С. Чистякова, В. В. Кальницький, В. Ю. Мельников, В. П. Бож'єв, Г. Н. Вєтрова, Д. І. Фельдман, та ін.

Вчені України: А. В. Молдаван,В. В. Назаров, Г. К. Кожевніков, Л. М. Лобойко, О.Г. Яновська, С.М.Смоков,Т.В.Садова,О.Р.Михайленко,Ю.П.Аленін, О. Б. Муравін, О. П. Кучінська, Ю.М. Мірошниченко, Грошевий, М. А. Погорецький, О.Ю. Костюченко, О. М. Гумін, А.В., О. Г. Шило, В. П. Шпонька, А. Ю. Шумилов, Ю. П. Янович, та ін.

Наукові роботи та публікації стосувалися в основному кримінально – процесуального законодавства до набрання чинності КПК України у 2012 році.

За минулі 10 років необхідно відзначити дисертаційні дослідження О.О. Бондаренка (2004), П.С. Гридюшка (2004), С.О. Новожилова В.В. Самолюк (2005), О.В. Нікітіної, П.Г. Назаренка (2006), Д.Л. Василенка, О.В. Острогляд (2007), О.Е. Михайлової, Э.Л. Биктимерова, С.М. Воробей, Д.Р. Исєєва, Т.В. Садової (2009), І.Д. Гайнова, А.В. Захарка, І.М. Янченко О.Г Пурса (2010), А.А. Павлової, С.В. Пастушенка П.О. Угровецького (2011), та ін.

Дисертанти внесли великий внесок у розвиток теорії та практики застосування заходів забезпечення кримінального провадження взагалі, та причин і підстав неявки за викликом для виконання процесуальних дій – зокрема.

Станом на 14 січня 2015 року також виконуються дисертаційні дослідження в Національній академії внутрішніх справ у м. Київ: «Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого» (дисертант А.Е. Щасна. Рік затвердження теми – 2013); «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження судом першої інстанції» (дисертант М.В. Лиманська. Рік затвердження теми – 2013); «Виклик і привід як заходи забезпечення кримінального провадження» (дисертант Г.Р. Нетупський. Рік затвердження теми – 2013).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В наукових працях основна увага звертається на заходи забезпечення кримінального провадження, а таким поняттям, як «неявка без поважних причин», «ухилення від явки на виклик», «злісне ухилення від явки на виклик», не приділено належної уваги.

До цих пір зазначені терміни не знайшли свого відображення в статті 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України.

Мета статті – запропонувати зміни в КПК України, які б дали можливість усунути прогали-

© Сіверський О.М., 2015

ни відсутності тлумачення понять: «неявка без поважних причин», «ухилення від явки на виклик», «злісне ухилення від явки на виклик», що дало б змогу застосовувати на практиці вид та розмір заходу забезпечення кримінального провадження в залежності від того, чи була неявка учасника кримінального провадження просто неявкою без поважних причин, чи ухиленням від явки на виклик, чи злісним ухиленням від явки за викликом.

Виклад матеріалу дослідження. Для швидкого проведення досудового розслідування та судового розгляду необхідно отримати у учасників кримінального провадження пояснення, показання, допитати їх для прийняття процесуального рішення, що часто неможливо зробити через ігнорування такими особами викликів до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Ми проаналізували стенограми офіційного веб-порталу Верховної Ради України [2] за період 2008-2014 роки для встановлення важливості проблематики питання неявки учасників кримінального провадження за викликом для проведення процесуальних дій.

Згідно стенограми 44 – го пленарного засідання сьомої сесії ВРУ від 23 грудня 2010 року Голова Верховного Суду України [3] В.В. Онопенко зазначав, що: «...Д., зловживаючи наданим йому правом недоторканості та ігноруючи вимоги кримінально-процесуального законодавства України з 19 січня 2009 року по 9 листопада 2009 року більше 65 разів не з'являвся без поважних причин на виклики до слідчого, ігноруючи всі отримані та направлені йому повістки та телеграми. Д. свідомо, у присутності свідків, відмовлявся отримувати повістки».

Згідно стенограми 25-го пленарного засідання восьмої сесії VI скликання ВРУ від 7 квітня 2011 року [4], заступник Генерального прокурора України Є.М. Блажівський повідомив, що: «...К., впродовж 2006-2010 років більше 30 разів не з'явилася без поважних причин на виклики до слідчого».

Аналіз КПК України показав, що в тому чи іншому контексті термін «неявка без поважних причин» зустрічається в 8 випадках, термін «ухилення від явки на виклик» – у 1 випадку, термін «злісне ухилення від явки» – зустрічається в 2 випадках.

В КПК України перелік поважних причин неприбуття на виклик наведений в статті 138, де вказано, що поважними причинами неприбуття особи на виклик є:

1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;

2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;

3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);

4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;

5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;

6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;

7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;

8) інші обставини, які об'єктивно унеможливлюють з'явлення особи на виклик.

Згідно Аналізу здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2013 (за даними судової статистики) [5], в 2013 році суди в Україні відклали розгляд 90,3 тис. кримінальних справ та матеріалів кримінального провадження, що на 29,2% менше, ніж у 2012 році, або 42,8% від кількості справ, що перебували у провадженні. До тривалого перебування справ на розгляді судів, як і в попередні роки, призводить неявка в судове засідання учасників кримінального провадження.

Приклади показують, що тривалість досудового слідства і судового розгляду залежить від виконання учасником кримінального провадження – обов'язку з'явитися на виклик для проведення процесуальних дій.

Для виявлення, чи відрізняють на практиці слідчі, прокурори, судді поняття «неявка без поважних причин», «ухилення», «злісне ухилення», протягом грудня 2014 року було здійснено опитування 3 слідчих, 3 прокурорів, 3 суддів та 3 адвокатів в Україні. Перед опитуваними ставилося питання: «Чи можете ви дати тлумачення поняттям: «ухилення учасника кримінального провадження», «злісне ухилення учасника кримінального провадження» та «неявка без поважних причин учасника кримінального провадження?».

Географія дослідження.

Дослідження здійснювалося в Україні у Дніпровському районному суді м. Києва (м. Київ, вул. Кошиця, 5) та у Апеляційному суді м. Києва (м. Київ, вул. Солом'янська, 2-а).

Опитані три судді, три прокурори, та три слідчі в Дніпровському районному суді м. Києва та три судді, три прокурори, та три слідчі в Апеляційному суді м. Києва відповіли, що вони точно не можуть сказати яка відмінність названих понять один від одного, але неявкою без поважних причин вважають, коли особа в наступному не надасть підтверджуючого документа про її неможливість прибути, ухиленням вважають дворазову неявку без поважної причини за викликом, а злісним ухиленням – коли три і більше рази особа не з'явилася. Поняттю «неявка без поважних причин учасника кримінального провадження» названі опитувані надали визначення як неявка з інших причин, ніж вказані в статті 138 КПК України, і які не були визнані слідчим, прокурором, слідчий суддею, судом поважними. При цьому, опитувані вказали, що відсутність визначення у КПК України понять «нез'явлення без поважних причин», «ухилення», «злісне ухилення» є недоліком КПК України.

Опитані три адвокати в Дніпровському районному суді м. Києва та три адвокати в Апеляційному суді м. Києва відповіли аналогічно.

Опитувані зазначили про необхідність встановити чіткий перелік причин, оскільки, вказані в п. 8 ст. 138 КПК України «інші обставини, які об'єктивно унеможливлюють з'явлення особи на виклик» на практиці породжують на власний розсуд розуміння причин неявки на виклик, що є підґрунтям для корупційних правопорушень, оскільки одноособово від слідчого, прокурора, слідчого судді, суду залежить, чи визнати, чи не визнати причину неявки поважною або неповажною.

З опитування вбачається необхідність встановлення розширеного переліку поважних причин неявки учасника кримінального провадження на виклик, анулювання п. 8 ст. 138 КПК України, та надання тлумачення понять «нез'явлення без поважних причин», «ухилення», «злісне ухилення» у КПК України. Відсутність тлумачення таких понять породжує неоднакове розуміння необхідності застосування відповідних наслідків за таку неявку.

На думку вченого В.І. Тертишнікова, під злісним ухиленням має визнаватися навмисна неявка в суд за мотивами особистої чи корисливої зацікавленості в результаті справи, особливих стосунків з кимнебудь із учасників справи [6, с. 205].

В процесі вивчення питання, протягом 22.02.2013 року – 19.03.2013 року в Апеляційному суді м. Києва було вивчено 143 томи матеріалів кримінальної справи № 11/629/2013 обвинуваченого К.Я.П. та інших за ст. 190 ч. 4, ст. 358 ч. 3,4 КК України.

Було встановлено, що з моменту порушення кримінальної справи 19.02.2008 р. за фактом вчинення злочину передбаченого ч. 5 ст. 190 КК України та до моменту призначення по справі попереднього засідання 29.11.2012 року минуло 1730 днів (більше 4 років і 7 місяців). В процесі досудового розслідування було проведено виклики та допити більш ніж 150 потерпілих, більш ніж 40 свідків. У кожному четвертому випадку на виклик слідчого викликані особи не з'являлися з різних причин, але в жодному випадку відносно таких осіб не була застосована стаття 185-4 «Злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора» Кодексу України про адміністративні правопорушення (в подальшому – КУпАП) [7], та не було накладено штраф.

В подальшому, коли названа кримінальна справа була передана на додаткове розслідування, де перейменована у матеріали кримінального провадження, і додатково розслідувана за КПК України ухилення від явки на виклик слідчого не зменшилося. І знову слідчий жодного разу не застосував статтю 185-4 КУпАП.

Коли матеріали кримінального провадженні були передані для судового розгляду у Шевченківський районний суд м. Києва, питання ухилення від явки в суд не зникло, свідки, потерпілі продовжували систематично ігнорувати судові виклики. І знову суд жодного разу не застосував статтю 185-3 «Прояв неповаги до суду» КУпАП та статтю 139 КПК України «Наслідки неприбуття на виклик», відносно нез'явившихся осіб не наклав штраф та грошове стягнення.

На нашу думку залишається відкритим для подальших наукових досліджень питання щодо включення в норми ст. ст. 1853, 1854 КУпАП особи потерпілого, накладення на нього стягнення за неявку в суд, необхідність його примусу з'явитися за викликом, оскільки як зазначали неодноразово члени Венеціанської комісії та Ради Європи, це протирічить міжнародно-правовим нормам, згідно яких явка потерпілого до суду є його правом, а не обов'язком і застосування до жертви злочину будь-яких примусових заходів з боку держави недопустимо.

Висновки. На наш погляд, для швидкого розслідування кримінального провадження та подальшого розгляду у суді, необхідно надати тлумачення таким поняттям як «нез'явлення без поважних причин», «ухилення», «злісне ухилення».

Вважаю, законодавцю необхідно удосконалити норми КПК України, шляхом доповнення статті 3 підпунктами 27, 28, 29 такого змісту:

Нез'явлення без поважних причин – разове неприбуття учасника кримінального провадження для виконання процесуальних дій за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з причин, не зазначених у статті 138 КПК України. Неприбуття особи за викликом не буде вважатися «нез'явлення без поважних причин», якщо наступного разу така особа надасть підтверджуючий документ про її нез'явлення у зв'язку з причиною, зазначеною в ст. 138 КПК України.

Ухилення від явки на виклик – неприбуття без поважної причини більш як два рази підряд учасника кримінального провадження для виконання процесуальних дій за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, з причин, не зазначених у статті 138 КПК України. Неприбуття особи за викликом не буде вважатися ухиленням від явки на виклик, якщо наступного разу така особа надасть підтверджуючий документ про її неприбуття у зв'язку з причиною, зазначеною в ст. 138 КПК України.

Злісне ухилення від явки на виклик – неприбуття три і більше рази підряд учасника кримінального провадження для виконання процесуальних дій за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, з причин, не зазначених у статті 138 КПК України. Неприбуття особи за викликом не буде вважатися злісним ухиленням, якщо наступного разу така особа надасть підтверджуючий документ про її неприбуття у зв'язку з причиною, зазначеною в ст. 138 КПК України.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Офіційний веб – портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rada.gov.ua
3. Стенограма сорок четвертого пленарного засідання сесійного залу сьомої сесії VI скликання Верховної Ради України від 23 грудня 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1022.html
4. Стенограма двадцять п'ятого пленарного засідання сесійного залу восьмої сесії VI скликання Верховної Ради України від 7 квітня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1127.html
5. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu
6. Тертишніков В. І. – Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – С. 205.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: № 8073-Х від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

Северский А.М.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЗЛОСТНОЕ УКЛОНЕНИЕ ОТ ЯВКИ ДЛЯ УЧАСТИЯ В ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЯХ

Аннотация
Статья посвящена освещению злостного уклонения участников уголовного производства от явки по вызову следователя, прокурора, следственного судьи, суда. Рассматривается сущность понятия «злостное уклонение». Предлагается определение понятия «злостное уклонение». Также рассматриваются такие понятия, как «уклонение» и «неявка без уважительных причин». Указывается на необходимость внесения изменений в действующее законодательство для уменьшения злостного уклонения участников уголовного производства для участия в процессуальных действиях.
Ключевые слова: злостное уклонение от явки, вызов суда, неявка на вызов, повод, уклонение от явки по вызову, неявка без уважительных причин.

Siverskyi O.M.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

MALICIOUS EVASION OF COMPULSORY APPEARANCE FOR PARTICIPATING IN PROCEEDINGS

Summary
The article is devoted members of willful evasion of criminal proceedings to appear to challenge the investigator, prosecutor, investigating judge of the court, the grounds of willful evasion. The essence of the concept of «willful evasion.» Proposed definition of «willful evasion.» Also considered such a thing as «avoidance» and «failure to appear without good reason». Points to the need to amend existing legislation to reduce wilful evasion of criminal proceedings participants to take part in the proceedings.
Keywords: wilful refusal to appear, the court challenge, failure to attend the call, excuse, failure to appear on call, failure to appear without good reason.

УДК 349.2 (477)

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Старчук О.В.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті на підставі аналізу наукових джерел та законодавства про працю визначено місце свободи трудового договору в системі засадничих ідей однойменної галузі права. Обґрунтовано, що свобода трудового договору є галузевим принципом трудового права. Свобода як категорія природного права людини, повинна лежати в основі всіх інститутів цієї галузі права. Встановлено, що проблема свободи трудового договору є дуже суперечливою в теорії трудового права. Доведено, що в умовах ринку працівників необхідно забезпечити правовими гарантіями під час укладання, зміни чи припинення трудового договору для оптимального узгодження їхніх інтересів з інтересами роботодавця.
Ключові слова: свобода, свобода трудового договору, галузевий принцип, природне право, вільне волевиявлення, юридичні гарантії.

Постановка проблеми. Свобода полягає в можливості вибору поведінки з боку особи, яка проявляється в добровільному обранні конкретних форм застосування праці, а держава повинна вживати необхідні заходи задля забезпечення реалізації цих можливостей у сфері праці.

Невід'ємним важливим елементом вільного волевиявлення людини у сфері праці є свобода трудового договору, яка повинна проявлятися, передусім, у тому, що укладенню трудового договору має передувати вільне волевиявлення людини, яка самостійно вирішує, де їй краще реалізувати своє право на працю так само, як і при зміні умов трудового договору чи його розірванні.

Метою статті є аналіз законодавства про працю та наукової літератури щодо визначення місця свободи трудового договору у системі засадничих ідей однойменної галузі права й на цій основі вироблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання укладення, зміни та припинення трудового договору.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:
– окреслити основні концепції визначення місця принципу свободи трудового договору у системі принципів трудового права України як галузі права;
– охарактеризувати співвідношення понять «принципи права» та «юридичні гарантії»;

© Старчук О.В., 2015

– проаналізувати норми трудового законодавства, якими визначено укладення та припинення трудового договору;

– сформулювати власні висновки й конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень до трудового законодавства з метою вільного волевиявлення та узгодження інтересів працівника та роботодавця при укладенні, зміні чи припиненні трудового договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми свободи трудового договору приділяли увагу такі відомі учені, як В. С. Андрєєв, А. М. Бабіцький, Н. Б. Болотіна, Л. Ю. Бугров, В. С. Венедіктов, І. В. Зуб, А. С. Пашков, П. Д. Пилипенко, В. І. Прокопенко, В. Г. Ротань, Л. О. Сироватська, О. В. Смирнов, Б. С. Стичинський, Є. Б. Хохлов, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина та інші.

Водночас вказана проблема зумовлює виняткову актуальність та необхідність комплексного дослідження з позицій того, що вона є основоположною для забезпечення вільного волевиявлення працівника та роботодавця при укладенні, зміні та припиненні трудового договору.

Виклад основного матеріалу. У будь-якій галузі приватного права серед засадничих ідей, які лежать в основі норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин, виділяють свободу договору. Зважаючи на те, що в правовій доктрині трудове право як галузь права науковці відносять як до сфери приватного, так і до публічного права, спробуємо визначити місце свободи трудового договору в системі засадничих ідей цієї галузі права.

У науці трудового права сформувалося декілька концепцій до питання визначення юридичного природу свободи трудового договору.

З одного боку, зокрема О. В. Смирнов, принцип свободи трудового договору розглядає як галузевий принцип трудового права [1, с. 68, 89], який реалізується у нормах однойменної галузі права, які регулюють прийняття на роботу, переведення, звільнення тощо.

З іншого боку, Л. Ю. Бугров вважає, що принцип свободи трудового договору є інституційним принципом цієї галузі права [2, с. 65]. Своє заперечення існування принципу свободи трудового договору як галузевого принципу трудового права автор обґрунтовує тим, що галузеві принципи – це засадничі ідеї, які виражають істотні властивості всієї галузі права. Існування такої властивості є наслідком їх прояву в кожному чи, в крайньому випадку, в одному з інститутів цієї галузі права. Принцип свободи трудового договору впливає на правове регулювання не всіх суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання, а тільки тих, які виникли у зв'язку з укладанням трудового договору [3, с. 22].

Окрім цього, концепція свободи трудового договору, на думку Л. Ю. Бугрова, як галузевого принципу трудового права не відповідає положенню про те, що система принципів усередині галузі права повинна бути такою, щоб кожен принцип галузі знаходив свій вияв у інституційних принципах і, навпаки, щоб будь-який із принципів правових інститутів співвідносився з одним чи декількома галузевими принципами.

Із такою позицією автора не погоджується А. М. Бабицький, який зауважує, що, оскільки сфера дії принципу свободи трудового договору, хоча й передбачена в нормах інституту трудового права – трудового договору, але відображена також в інших інститутах трудового права [4, с. 21].

Ми вважаємо, що принцип свободи трудового договору є галузевим принципом трудового права, оскільки свобода як категорія природного права людини, повинна лежати в основі всіх інститутів цієї галузі права, а саме: працевлаштування, робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, дисципліни праці, відповідальності сторін трудового договору тощо.

Проблема свободи трудового договору є дуже суперечливою в теорії трудового права.

У правовій доктрині радянського періоду А. С. Пашков, О. В. Смирнов, В. С. Андреєв вважали, що принцип свободи трудового договору включає в себе гарантії, які закріплені законодавством, а саме: охорону необґрунтованої відмови в прийомі на роботу; систему працевлаштування осіб, які потребують сприяння державних органів у отриманні роботи; можливість вільно укладати трудовий договір; інші державно-правові засоби в цій сфері [5, с. 114-115; 6, с. 34]. І це не дивно, адже, дотримуючись ідеї позитивізму виникнення права та, як наслідок, закріплення принципів у його нормах, свідчить про ототожнення засадничих ідей з юридичними гарантіями.

Ми вважаємо, що принципи права та юридичні гарантії не є тотожними поняттями, оскільки принципи права – це засадничі ідеї, на яких ґрунтується право, а юридичні гарантії є тими правовими засобами, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію принципів права з метою ефективного здійснення права на працю й інших прав та свобод людини й громадянина.

На підтвердження цього В. М. Скобелкін звертає увагу на те, що навіть у випадках, коли зміст принципу права визначається однією нормою, юридичною гарантією доцільно вважати не засадничу ідею, а норму права, у якій ця ідея закріплена законодавцем [7, с. 32].

Визначимо сутність принципу свободи трудового договору та його дотримання в нормах трудового права. Найсуперечливішим у теорії трудового права, що підлягає частому обговоренню науковцями, є якраз принцип свободи трудового договору. Найбільш піддається критиці, загалом, наявність вільного волевиявлення під час укладання та припинення трудового договору.

У правовій доктрині радянського періоду науковці, зокрема, Є. В. Магницька, А. С. Пашков зауважували, що на стадії укладання трудового договору повною свободою користується лише працівник, оскільки законодавством не передбачено застосування примусу щодо укладання трудового договору з ним, а роботодавець не має повної свободи під час вибору працівника, оскільки законом заборонена необґрунтована відмова в прийнятті на роботу [8, с. 74]. Ми не погоджуємось із таким твердженням і спробуємо довести протилежне.

Справді, відповідно до Основного Закону та ст. 22 КЗпП України забороняється необґрунтована відмова в прийнятті на роботу, а також будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг під час укладання, зміни та припинення трудового договору залежно від походження, соціального й майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду й характеру занять тощо [9; 10].

Обґрунтованою вважають відмову, зумовлену такими обставинами, як: відсутність вакантних місць; відсутність відповідної кваліфікації в працівника; обмеженнями, установленими законодав-

ством. Наприклад, згідно зі ст. 190 КЗпП, ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства» забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та залучення до підіймання й переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми [10; 11]. Такі ж заборони передбачені й до праці жінок.

Однак при цьому, зауважує В. С. Венедіктов, закон допускає, що обґрунтована відмова, пов'язана лише з діловими якостями претендента, допускається навіть для захищених законодавством категорій осіб [12].

Так, відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 184 КЗпП України, забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу й знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних із вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови в письмовій формі. Відмова в прийнятті на роботу може бути оскаржена в судовому порядку [10].

Але, у зв'язку з тим, що таке поняття, як «ділові якості працівника», сьогодні на законодавчому рівні не визначене, роботодавець змушений самостійно визначати його формулювання за допомогою локальних нормативних актів підприємства (посадових інструкцій, внутрішніх положень тощо) [12]. Тому доцільно це поняття закріпити на законодавчому рівні, з метою запобігання зловживанням роботодавцем своїми правами.

Ми погоджуємось з В. С. Венедіктовим, що відкритим у цьому випадку залишається питання стосовно укладання трудового договору з працівниками таких професій, як фотомодель, радіо-, телеведучий тощо. Адже в цьому разі визначити ділові якості претендента (приваблива зовнішність, наявність гострого гумору) на такі посади в локальних актах роботодавця фактично неможливо.

Отже, не роботодавець, а працівник може перебувати в невигідному для себе становищі, що обмежуватиме його свободу під час укладання трудового договору.

Необхідно пам'ятати, що абсолютної свободи під час вибору конкретного робочого місця немає й бути не може. Доречно з цього приводу зауважує Н. М. Хуторян, що у житті трапляються випадки відмови в прийнятті на роботу з підстав, не передбачених законодавством, коли роботодавець упереджено ставиться до претендента на вакантне місце. Лише в окремих випадках, визначених законом, роботодавець зобов'язаний укласти трудовий договір із працівником, а відмова від цього може бути оскаржена до суду. І довести навіть у суді цю упередженість буває важко [13, с. 96].

І тому, ми поділяємо позицію О. Я. Лаврів про те, що до проекту Трудового кодексу України необхідно включити детальніший перелік підстав відмови в прийнятті на роботу, який повинен бути виключним і не підлягати розширеному тлумаченню з боку роботодавця [14, с. 52]. Окрім цього, доречно повідомляти причини відмови в прийнятті на роботу в письмовій формі, посилаючись на чинне законодавство.

Якщо працівник вважає, що роботодавець необґрунтовано відмовив йому в прийнятті на роботу, він може звернутися до суду. Оскарження в суді необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу ускладнюється тим, що роботодавець зобов'язаний повідомляти причини відмови в письмовій формі лише жінкам з мотивів, пов'язаних із вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років; одиноким матерям – за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда (ч. 1 ст. 184 КЗпП) [10]. Іншим категоріям працівників при відмові в прийнятті на роботу законодавець не передбачив обов'язкового повідомлення причини відмови у письмовій формі. Тому доцільно, зауважує Т. І. Штриньова закріпити в законодавстві норму, яка б передбачала обов'язкове повідомлення роботодавцем у письмовій формі про причини звільнення всім категоріям працівників [15, с. 136].

Із метою дотримання принципу свободи трудового договору законодавець передбачив застосування санкцій до роботодавця у випадку відмови від укладання трудового договору.

Однак, незважаючи на певні недоліки законодавства щодо реалізації принципу свободи трудового договору, сторони трудових правовідносин є вільними як щодо один одного, так і до третіх осіб. Кожна зі сторін може пропонувати для внесення в трудовий договір свої умови або відмовитися від прийняття умов, які пропонує інша сторона. На підтвердження цього Є. Б. Хохлов зауважує, що інтереси працівника й роботодавця взаємно орієнтовані, а погодження їхніх зустрічних інтересів не може бути нічим іншим, як договором [16, с. 85].

І саме в договорі передбачаються взаємні права та обов'язки працівника й роботодавця, які погоджуються ними. Так, працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену трудовим договором, із підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату та забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (ст. 21 КЗпП) [10].

Крім того, у ст. 139 КЗпП України передбачено, що працівники зобов'язані працювати чесно й сумлінно, а ст. 141 КЗпП України покладає на роботодавця обов'язок правильно організувати їхню працю [10].

Але, установлюючи умови трудового договору, роботодавець може пропонувати працівникові умови, які самостійно формує у своїх інтересах. На підтвердження цього Е. Б. Френкель зауважує, що фактично можливості роботодавця у сфері регулювання трудових відносин істотно ширші [17, с. 107-108]. Хоча при цьому роботодавець зв'язаний імперативними законодавчими вимогами про те, що умови договорів про працю, які погіршують становище працівників, порівняно із законодавством України про працю, є недійсними (ст. 9 КЗпП), забороняється вимагати виконання роботи, не обумовленої трудовим договором (ст. 31 КЗпП) [10].

У навчальній літературі піддається критиці свобода трудового договору й на стадії його припинення. Зокрема, С. А. Іванов, Р. З. Лівшиць, Ю. П. Орловський зазначають, що лише працівник наділений свободою розірвання трудового договору, а для його припинення з ініціативи роботодавця законодавством передбачені окремі підстави [18, с. 186].

Зокрема, свобода трудового договору при його розірванні з ініціативи працівника характеризується тим, що працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це роботодавця письмово за два тижні. Якщо подання заяви працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлено неможливістю продовжувати роботу (переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможли-

вість проживання в цій місцевості, підтверджена медичним висновком; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи; вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також з інших поважних причин), роботодавець повинен розірвати трудовий договір у строк, який просить працівник. Від працівника ніхто не має права вимагати обов'язкового пояснення причини звільнення, а також затримувати звільнення та його оформлення, а, зі свого боку, працівник може змінити своє рішення, та якщо після закінчення строку попередження про звільнення він не залишив роботи й не вимагає розірвання трудового договору, роботодавець не має права звільнити його за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому, відповідно до законодавства, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору (ст. 38 КЗпП України) [10].

Не погоджується з цим твердженням А. М. Бабіцький, який зазначає, що така позиція авторів є помилковою, оскільки роботодавець при звільненні працівника дійсно обмежений нормами закону (перелік підстав звільнення, необхідність погодження звільнення з профспілкою), однак це не означає, що він не вільний у своїх діях на стадії розірвання трудового договору з працівником з власної ініціативи. Він має право в односторонньому порядку розірвати трудовий договір з працівником, якщо є необхідні умови й дотримана сама процедура розірвання трудового договору [4, с. 27]. Безперечно, якщо роботодавець буде мати бажання звільнити працівника, він знайде безліч причин для припинення трудового договору.

Тому, сторони трудового договору, як роботодавець, так і працівник, дотримуючись самої процедури розірвання трудового договору (як при розірванні трудового договору з ініціативи працівника, так і з ініціативи роботодавця), мають свободу вибору, хоча можливості роботодавця при звільненні працівника є набагато ширшими. Тому, ми вважаємо за необхідне надати працівникам правові гарантії при розірванні трудового договору, які б полягали в обмеженні деяких функцій роботодавця.

Висновки. Принцип свободи трудового договору є галузевим принципом трудового права, оскільки свобода як категорія природного права має бути в основі норм не лише інституту трудового договору, але й інших інститутів однойменної галузі права.

З метою дотримання принципу свободи трудового договору та оптимального узгодження інтересів працівника і роботодавця в умовах ринку необхідно забезпечити працівників правовими гарантіями під час укладання, зміни чи припинення трудового договору. А це тягне за собою внесення змін та доповнень до чинного законодавства про працю з метою гарантування державою дотримання вільного волевиявлення працівника й роботодавця під час виникнення, зміни та припинення трудового договору.

Список літератури:

1. Смирнов О. В. Основные принципы советского трудового права [Текст] / О. В. Смирнов. – М.: Юрид. лит., 1977. – 216 с.
2. Бугров Л. Ю. Свобода труда и свобода трудового договора в СССР (юридический аспект) [Текст] / Бугров Л. Ю. – Красноярск.: Изд-во Красноярского ун-та, 1984. – 127 с.
3. Бугров Л. Ю. Свобода трудового договора в СССР / Л. Ю. Бугров // Советское государство и право. – 1981. – № 5. – С. 22–28.
4. Бабицкий А. М. Принцип свободы трудового договора в советском трудовом праве / А. М. Бабицкий // Правоведение. – 1989. – № 1. – С. 21–29.
5. Пашков А. С. Основные принципы советского трудового права / А. С. Пашков, О. В. Смирнов // Вестник Ленинград. у-та. Экономика, философия, право. – Вып. 4. – 1971. – № 23. – С. 110–124.
6. Андреев В. С. О предмете и основных принцыпах советского трудового права / В. С. Андреев // Вопросы трудового права на современном этапе. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1964. – С. 23–37.
7. Скобелкин В. Н. Юридические гарантии трудовых прав робочих и служащих [Текст] / Скобелкин В. Н. – М.: Юрид. лит., 1969. – 184 с.
8. Магницкая Е. В. Распределение трудовых ресурсов: Правовые вопросы [Текст] / Е. В. Магницкая, А. С. Пашков. – М.: Юрид. лит., 1980. – 176 с.
9. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322–VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III із змінами і доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
12. Венедіктов С. В. Щодо реалізації принципу рівності у трудовому правовідношенні / С. В. Венедіктов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 175–179.
13. Трудове право України [Текст]: академічний курс: підручник / [А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін.]; за ред. Н. М. Хуторян. – К.: А.С.К., 2004. – 608 с.
14. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Лаврів Оксана Ярославівна. – Х., 2007. – 211 с.
15. Штринёва Т. И. Современные принципы трудового права Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Штринёва Татьяна Ивановна. – СПб., 2001. – 160 с.
16. Курс российского трудового права [Текст]: в 3-х т. – Т. 1. Часть общая / [Гребенциков А. В., Маврин С. П., Хохлов Е. Б. и др.]; под ред. Е. Б. Хохлова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1996. – 573 с.
17. Френкель Э. Б. Трудовое и социальное право зарубежных стран: основные институты. Сравнительно-правовое исследование [Текст] / [М. М. Вильданова, Н. И. Гайдаенко-Шер, В. В. Залесский, Е. И. Каминская и др.]; под. ред. Э. Б. Френкель. – М.: Юристъ, 2002. – 687 с.
18. Советское трудовое право: вопросы теории [Текст] / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский; отв. ред. С. А. Иванов. – М.: Наука, 1978. – 368 с.

Старчук О.В.
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

К ВОПРОСУ ПОНИМАНИЯ ПРИНЦИПА СВОБОДЫ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА: ГЕНЕЗА И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Аннотация
В статье на основании анализа научных источников и законодательства о труде определено место свободы трудового договора в системе основных идей одноименной отрасли права. Обосновано, что свобода трудового договора является отраслевым принципом трудового права, поскольку свобода как категория естественного права человека, должна лежать в основе всех институтов этой отрасли права. Установлено, что проблема свободы трудового договора является очень противоречивой в теории трудового права. Доказано, что в условиях рынка работников необходимо обеспечить правовыми гарантиями при заключении, изменении или прекращении трудового договора для оптимального согласования их интересов с интересами работодателя.
Ключевые слова: свобода, свобода трудового договора, отраслевой принцип, естественное право, свободное волеизъявление, юридические гарантии.

Starchuk O.V.
Lesya Ukrainka Eastern European National University

ON THE ISSUE OF UNDERSTANDING THE FREEDOM PRINCIPLE OF LABOUR CONTRACT: CURRENT STATE AND GENESIS

Summary
The article deals with the analysis of labor legislation scientific sources and the place of freedom of labor contract in the system of fundamental ideas of the same name branch of law. The freedom of labor contract is a branch principle of labor law have been proved. Freedom as a category of human's natural right should be the basis of all institutions of this branch of law. The problem of freedom of labour contract is a very controversial theory of labor law has been determined. In the market contition it should be provided by legal guarantees while making, modificating or terminating labour contract for optimum coordination of their interests with the interests of the employer have been highlighted.
Keywords: freedom, freedom of labour contract, branch principle, natural law, freedom of expression, legal guarantees.

УДК 347.782:347.211

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ТВОРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Сулім-Тимовті А.О., Готвянський Р.В.
Національна металургійна академія України

Стаття присвячена дослідженню інституту авторського права щодо одного з об'єктів його правової охорони – творів образотворчого мистецтва. Розглянуто способи захисту авторських прав (як технічні, так і юридичні), від протиправних посягань в мережі Інтернет та у реальному житті, а також здійснені важливі заходи щодо захисту (самозахисту) на етапі створення твору. На підставі аналізу наукової літератури, даних в мережі Інтернет, нормативно-правових актів та судової практики внесені пропозиції щодо удосконалення захисту авторського права на твори образотворчого мистецтва на етапі створення твору (самозахисту), що є головним доказом першо-авторства.
Ключові слова: система захисту, автор, твір образотворчого мистецтва, захист твору, мережа Інтернет, самозахист.

Постановка проблеми і актуальність. У наш час фактор захисту об'єктів авторського права, набуває особливо важливого значення. Це відбувається, на сам перед тому, що при сучасному швидкому розвитку технологій з'явилася можливість порушення прав у значних обсягах і саме під час включення їх в господарський оборот. Цей процес відбувається як у реальному житті, так і в мережі Інтернет. Тому без належної правоохоронної інфраструктури, що забезпечує як захист прав, так і обмеження можливості одержання аналогічних прав іншими система охорони інтелектуальної власності не може бути ефективною. Але важливішим є і те, щоб автори самостійно об'єднували зусилля на захист своїх прав своїми силами, без звернення за допомогою до державних, або інших компетентних органів, тобто захищали свої об'єкти самостійно (самозахист). Обрані засоби самозахисту не повинні бути забороненими законодавством, та не повинні суперечити моральним засадам суспільства.

Метою даної статті є створення системи захисту прав на твори образотворчого мистецтва як об'єктів авторського права.

Виклад. В Україні законодавчі акти не досить добре регулюють питання порушення авторського права образотворчого мистецтва, а тому автори змушені використовувати технічні засоби захисту творів, маркетингові прийоми та навіть вдаватися до хитрощів, користуючись якими можна захистити свій твір та мати змогу довести порушення

© Сулім-Тимовті А.О., Готвянський Р.В., 2015

авторських прав у суді. Тобто, якщо при створенні твору автор не склав договору, або не скористався методами захисту, навіть коли він зміг довести справу до суду, законодавча база не є гарантом отримання позитивного рішення на користь автора.

Найпоширеніше правопорушення спостерігається в Інтернет просторі. З метою просування своєї творчості рано чи пізно правовласник стикається з проблемою посягання на своє авторське право. В результаті аналізу, було виявлено, що в мережі Інтернет існує декілька способів щодо захисту свого авторства. До них відносять: попереджувальні знаки (копірайт), електронно-програмні методи (водяні знаки), спеціалізоване програмне забезпечення (додавання коду), криптографічні засоби (ключ з шифрами до конверта), архів (спеціалізовані бази даних), спосіб неможливості копіювання (включення в (HTML) особливих тегів (команд)).

З характеру зазначених способів захисту в мережі, можна зрозуміти, що дані заходи більше технічного, ніж юридичного характеру. Вони запобігають незаконне використання творів, роблячи неможливим доступ до них без спеціального дозволу.

На етапі включення в господарський оборот (реальне життя), захистити свій твір автор може за допомогою юридичних дій: реєстрації авторського права на твір, нотаріального зберігання (скан-копія твору), поліграфічного видання (дата публікації), договору-ліцензії, договору куплі-продажу, договору про проведення виставки, договору про порядок розподілу прав на службові об'єкти Інтелектуальної власності чи заповіт тощо.

Після цих дій, у випадку виявлення порушення своїх прав, автор зможе захистити свої інтереси у суді. Також авторам треба пам'ятати, що кваліфіковано та у повній мірі захистити їх права зможуть лише експерти у сфері інтелектуальної власності.

Перед тим як розглянути спеціальні алгоритми захисту під час створення твору, на сам перед, розберемось із звичайними алгоритмами, які користуються популярністю в сьогоденні, а саме – підпис та дата.

Рис. 1. Звичайний алгоритм захисту образотворчого твору

Джерело: намальовано одним із співавторів Готвянським Р.В.

Підпис – один з головних, хоча не єдиний критерій визначення авторства картини. Найпростіший спосіб підписати картину – просто вписати тонким пензлем своє прізвище після закінчення роботи в кутку полотна (рисунок 1). Також, можна поставити дату на звороті чи біля підпису, що вказує коли саме була створена робота. Необхідно відмітити, що ця картина та послідуючі є роботами одного із співавтора даної статті, а саме Готвянського Руслана.

Постає питання: чи може звичайна підпис чи дата бути доказом авторства? Звичайно що ні. Поставити підпис чи дату можна на будь-якому творі й не бути його автором. Навіть якщо твір вже підписаний, чи не можна вирізати частину твору і вписати своє ім'я? – можна, і не лише вирізати, а й видалити ім'я автора і вписати своє. Без судової експертизи не обійтися, що вдарить по кишені.

Розв'язання даної проблеми є, він не потребує великих зусиль та дорогих судових експертиз. На етапі створення твору, автор може захистити своє авторське право належним чином. Розглянемо спеціальні алгоритми захисту, а саме «водяні знаки» в вигляді підпису, дати та назви, які приховані на перший погляд від людського ока (рисунок 2, а).

а) водяна підпис, з'являється під дією світла **б) вдавлена підпис**

Рис. 2. Алгоритми самозахисту на етапі створення твору

Джерело: запропоновано авторами Сулім-Тимовті А.О., Готвянським Р.В.; намальовано Готвянським Р.В.

Рис. 3. Печатка (факсиміле)

Джерело: запропоновано авторами Сулім-Тимовті А. О., Готвянським Р. В.; фото з мережі Інтернет (пошук по запиту «картинки печатки, факсиміле»)

Якщо порівнювати звичайну підпис та водяну, де інформація «вмальована в полотно», то перевага буде за водяним підписом. Основна перевага полягає в наявності умовної залежності між подією підміни об'єкта ідентифікації та наявності елемента захисту – прихованої інформації про автора. Підміна об'єкту ідентифікації призведе до висновку про підробку всього твору.

Водяний підпис (знак, дата, інформація про твір) можна поставити безліч, не тільки в кутку полотна порівняно із звичайним підписом. Правопорушник не буде зацікавлений у цьому творі, бо оригінал вже захищений від підробки.

Рис. 4. Відбиток пальця (на звороті)

Джерело: запропоновано авторами Сулім-Тимовті А. О., Готвянським Р. В.; намальовано Готвянським Р. В.

Деякі автори не бажають підписувати свою роботу, виставляють в мережу Інтернет задля майбутньої вигоди – метод водяного підпису саме для них.

Не менш важливо довести хто особисто створював картину. Вдавлена підпис може бути добрим помічником (рисунок 2, б). Вдавлена підпис є пріоритетом щодо звичайного підпису і є доказом автора, що саме він створив роботу в той день коли була вдавлена підпис. Адже її можливо поставити лише у вогке полотно. Метод вдавлення можна здійснити олівцем чи паперовою розтушовкою як і було зроблено на рис. 2, б.

Вдавити елемент можна також печаткою (факсиміле (рисунок 3)) За допомогою печатки завіреної в нотаріуса, автору набагато легше довести своє авторство.

Не менш вагомим доведенням свого авторства є метод ідентифікації людей, авторів в нашому випадку, за відбитками пальців, заснований на унікальності малюнка шкіри. Результативність методу ідентифікації за відбитками на практиці приймається за 100%. Залишивши відбиток пальця на звороті, ми з більшою вірогідністю можемо довести своє авторство в суді (рисунок 4).

Тож, на основі проведеного дослідження та досвіду авторів було розроблено систему захисту прав на твори образотворчого мистецтва (рисунок 5).

В системі представлено декілька способів захисту свого авторського права, які не є вичерпаними. З роками, поки існуватиме загроза посягань, вони будуть лише доповнюватись, – будуть розроблятися нові програмні методи та алгоритми з захисту творів мистецтва.

Висновки. Подана система захисту (самозахисту) на етапі створення твору є комплексним доповненням до технічного та юридичного захисту. Система захисту дозволяє авторам образотворчих мистецтв захистити свої авторські права не лише технічним шляхом в Інтернеті та юридичним в реальному житті, а також здійснити важливі заходи щодо захисту (самозахисту) на етапі створення твору.

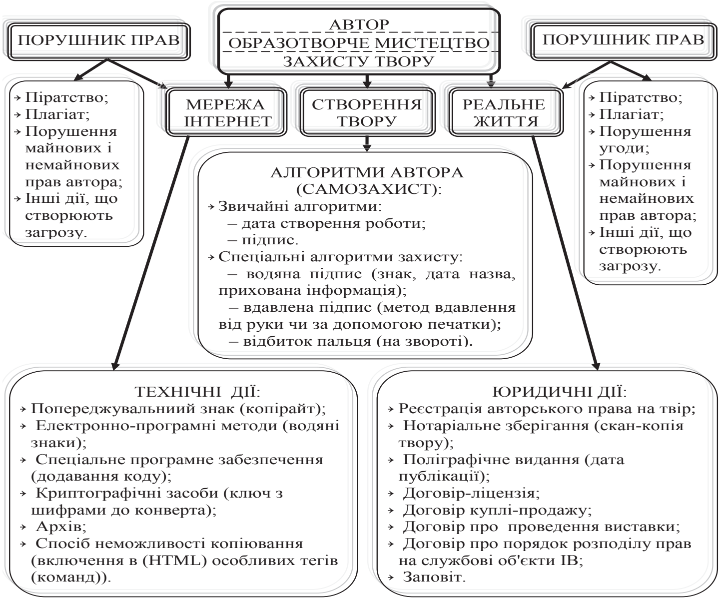

Рис. 5. Система захисту прав на твори образотворчого мистецтва як об'єктів авторського права

Джерело: розроблено авторами Сулім-Тимовті А.О., Готвянським Р.В.

Список літератури:

1. Сулім-Тимовті А. О., Готвянський Р. В. «Система захисту прав на твори образотворчого мистецтва як об'єктів авторського права» – пропозиції та розробки. – Рукопис.
2. Художні твори автора – HRV // http://vk.com/hotvianskyi_hrv

Сулим-Тимовти А.О., Готвянський Р.В.
Национальная металлургическая академия Украины

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НА ПРОИЗВЕДЕНИИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА КАК ОБЪЕКТОВ АВТОРСКОГО ПРАВА

Аннотация
Статья посвящена комплексному исследованию института авторского права в одном из объектов его правовой охраны – произведений изобразительного искусства. Рассмотрены способы защиты авторских прав художников от противоправных посягательств в сети Интернет техническим и юридическим в реальной жизни, а также осуществлены важные мероприятия по защите (самозащиты) на этапе создания произведения. На основании анализа научной литературы, данных в сети Интернет, нормативно-правовых актов и судебной практики внесены предложения по усовершенствованию защиты авторского права на произведения изобразительного искусства на этапе создания произведения (самозащиты), что является главным доказательством перво-авторства.

Ключевые слова: система защиты, автор, произведение изобразительного искусства, защита произведения, сеть Интернет, самозащита.

Sulim-Tymovty A.A., Hotvianskyi R.V.
National Metallurgical Academy of Ukraine

IMPROVEMENT OF PROTECTION SYSTEM FOR FINE ARTS AS OBJECTS OF COPYRIGHT LAW

Summary
Subject of this article is complex study of copyright law institution concerning one of its legal protection objects like fine arts. A number of technical and legal ways for copyright protection from illegal encroachments on the Internet and in real life was considered. Several important protection measures were taken during creation series of artworks for demonstration of various protection ways. Some proposals for improvement of fine arts copyright law were introduced based on analysis of scientific sources, information on the Internet, legal acts and judicial practice. These proposals about protection during creation an artwork (self-protection) so can therefore be the main proof of the first-authorship.
Keywords: protection system, author, work of fine arts, artwork protection, the Internet, self-protection.

УДК 341.018

ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ

Турченко О.Г.
Донецкий национальный университет

В условиях глобализационных процессов, изменения международной системы, изменения характера угроз трансформируется и современная система всеобщей безопасности. Пространство безопасности трансформируется из преимущественно военного в «комплексное», включающее в себя элементы из сопредельных предметных областей мирового взаимодействия. В статье исследуются основные принципы, составляющие концепции человеческой безопасности, которая на сегодняшний день активно развивается. Эта концепция относится к моделям «мягкой безопасности». Данная модель предлагает неконфронтационные инструменты защиты и реализации интересов государства и человека.
Ключевые слова: безопасность, глобальная безопасность, международная безопасность, международное право, суверенитет.

Постановка проблемы. Выделение неразрешенных ранее частей общей проблемы. Международная система кардинально изменилась менее чем за десятилетие. Число государственных акторов, вовлеченных в международную институциональную систему увеличилось, по меньшей мере, в 4 раза с момента создания Организации Объединенных Наций в 1945 году. Государство все больше оспаривается старыми и новыми игроками (политически и финансово влиятельные лица, пропагандирующие определенные идеи и ценности и способные повлиять на будущее общества; этнические группы и сепаратисты, требующие территориальной, но особенно политической реконфигурации некоторых государств; диаспоры и транснациональные религиозные движения, транснациональные корпорации, конкурирующие с государством и международными организациями), что приводит к переопределению идентичности и принадлежности граждан и обществ, привыкших к устройству «национальное государство».

В связи с этим происходит расширение пространства безопасности и выравнивание приоритетности различных сфер т.н. «широкой безопасности» [1, с. 228].

Необходимо отметить, что проблема расширения пространства безопасности достаточно давно привлекает внимание представителей различных направлений – экономистов, юристов, международников, историков и т.д. Так, Кулагин В. отмечает, что в современных условиях следует говорить «...не только о «международной безопасности» в ее межгосударственной ипостаси, а о явлении с более широким набором действующих лиц, которое по этой причине более корректно было бы именовать «мировой безопасностью»« [2].

Вместе с тем с определенной долей очевидности можно утверждать, что на сегодняшний день не сформирован понятийно-категорийный аппарат, методологический инструментарий исследования системы безопасности, а вопросы необходимости формирования целостной системы знаний о безопасности государства, индивидуума затрагиваются украинскими исследователями только в постановочном плане [3].

Необходимым представляется формирование нового подхода к постановке проблемы обеспечения безопасности, а также модели, образца для решения исследовательских задач в данной сфере. На нынешнем этапе развития формирования полиполярного мира проблема безопасности приобрела системный характер из-за того, что безопасность становится главной не только потребностью, но и ценностью человека.

Заслуживают внимания рекомендации научных работников и экспертов сектора безопасности европейских стран, в частности Женевского центра демократического контроля над вооруженными силами [4, с. 25, 61-62], в соответствии с которыми в основу последующего развития субъектов сектора безопасности должны быть положены не дежурные изменения их организационного построения, а именно содержательные трансформации, в частности;

© Турченко О.Г., 2015

- развитие законодательного регулирования организации и деятельности субъектов сектора безопасности;
- создание эффективной системы управления сектором безопасности;
- повышение профессионализма и эффективности деятельности спецслужб и правоохранительных органов;
- формирование надлежащей правовой защиты и обеспечения государством социальных гарантий для персонала спецслужб и правоохранительных органов, а также для лиц, которые сотрудничают с ними на конфиденциальной основе;
- развитие системы демократического контроля.

При этом проблема построения интегрированной концепции всеобъемлющей безопасности – глубоко системная проблема, которая в качестве одного из основных выдвигает вопрос о соотношении безопасности человечества и конкретной нации, международного сообщества и государства, общества и лица. Зачастую видение необходимости обеспечения безопасности отдельной нации пребывает в принципиальном споре с аналогичным видением других наций, отдельного государства – с аналогичным видением другого государства. Эту спорную взаимозависимость, как правило, рассматривают в качестве основного источника проблем безопасности в современном мире [5, с. 109]. Соответственно, большинство авторов приходит к выводу, что при формировании синтетической концепции безопасности должен быть осуществлен принципиальный выбор между концепциями, ориентированными только на защиту интересов лиц, нации или отдельных государств, и концепциями целенаправленного влияния в интересах нации, лиц и государства для наиболее полного удовлетворения их потребностей как целостного организма. Однако критериев такого выбора не предлагается.

Анализ последних исследований и публикаций. В отношении фундаментальной функции государства по обеспечению безопасности своих граждан находили взаимопонимание такие мыслители, как Г. Гроций, Т. Гоббс, Дж. Локк и Б. Спиноза. Впоследствии о роли безопасности граждан и о необходимости деятельности государства в этом направлении напишет В. Гумбольдт.

Вопросы международной безопасности освещались в работах Малинина С.А., Петровского В.Ф., Тункина Г.И., Богданова О.В., Скакунова Э.И., Собакина В.К. и других.

В контексте данной статьи интерес представляют также работы А.Делинского, В. Конышева и А. Сергунина, Г. Киссинджера, Дж. Ная, В. Котляра, С. Райса и А. Лумиса, А. Розанова, В. Согрина, М. Пендюры.

Вопросам системы обеспечения государственной безопасности посвятили свои работы С.С. Алексеев, Ю.Б. Долгополов, С.Г. Гордиенко, В.С. Картавцев, Ю.Я. Коршунов, П.С. Коршиков, В.А. Липкан, В.П. Ерошин и ряд других ученых.

Кроме того, данная проблематика уже рассматривалась в различных аспектах и автором данной статьи [6].

Цель статьи. Сторонник «широкого» толкования предметного поля безопасности, известный экономист, профессор Эмма Ротшильд определяет расширение пространства мировой безопасности в четырех измерениях. Первое касается расширения безопасности «вниз от государств к индивидуумам». Второе – воплощает видение «вверх от государств к биосфере». Третье касается горизонтального аспекта безопасности – «от военной к политической, экономической, социальной, экологической безопасности, или безопасности человека». Четвертое измерение предполагает политическую ответственность за обеспечение безопасности, которая «распыляется» во всех направлениях – от государств «вверх к международным институтам, вниз к региональным и местным властям, а также к неправительственным организациям, общественному мнению и прессе, абстрактным силам природы или рынка» [7, с. 55]. Остановимся более подробно на первом измерении.

Целью данной статьи является исследование «человеческого» измерения безопасности, определение основных угроз безопасности человека и основных стандартов обеспечения человеческой безопасности в международных отношениях.

Изложение основного материала. XX век был веком экстремизма и одним из самых кровавых в истории (массовое уничтожение болгар в 1876 г. и армян в 1915 г. турками, Голодомор в Украине в 1932-1933 г.г., Холокост во время Второй мировой войны, геноцид в Руанде и Боснии, террор «красных кхмеров» в Камбодже, истребление групп людей в Сьерра-Леоне, Уганде и т.д.). В настоящее время очевидными становятся факты силовой ликвидации руководителей государств, которые не соответствуют «демократическим стандартам»: С. Хусейн (Ирак), М.Каддафи (Ливия). Произошли силовые изменения правящих элит в Тунисе, Египте, Афганистане, Конго, Грузии. До сих пор продолжаются конфликты в Сирии.

Связано это с тем, что на протяжении длительного периода времени только военные угрозы рассматривались как реальные (например, возможность вторжения или боязнь теракта) сохранению государства, национальной независимости и территориальной целостности государства.

Невзирая на это, процессы развития гарантий человеческой безопасности имели место всегда. Еще в древние времена начинают зарождаться правила, гарантирующие безопасность отдельных категорий лиц в период вооруженных конфликтов (Законы Ману, Древняя Индия). Почти все акты конституционного характера, начиная от Великой хартии вольностей содержали нормы, направленные на защиту человеческой личности и ее безопасности [8].

Конец XX века, в целом, характеризуется гуманизацией международного права, смещением приоритетов с государства, как основного субъекта международного права, на индивида. Соответственно, со снижением степени международной конфронтации и напряжения возросла потребность дополнить логику национальной «жесткой безопасности» (hard security), более мягкими, гуманистическими идеями «мягкой безопасности» (soft security) – идеями человеческой безопасности (безопасности человека), ориентированными на неконфронтационные, внесиловые, мирные средства обеспечения стабильности экономической, политической, социальной среды, надлежащего уровня жизни и благосостояния населения, плодотворного международного сотрудничества [9, с. 65]. При этом исследователи, прежде всего, представители теоретических школ теории права, теории информационного, конституционного и административного права, не признают роли силы в международных отношениях.

Традиционная трактовка безопасности как безопасности государства (его границ, территории, суверенитета, населения и материальных ценностей) была дополнена безопасностью человека (человеческой безопасностью), которая означает, по словам Ф. Рузвельта, «свободу от страха и свободу от нужды».

Штефан де Шпигелир высказал мнение, что безопасность в настоящий момент уже не связана с традиционной военной обороной. «Внешняя безопасность стала менее важной, чем внутренняя безопасность – безопасность, связанная с людьми. В постиндустриальный период, период глобализации и он-лайна мы должны заботиться о людях. … человеческая безопасность, это не то, кто нас будет защищать, а то – как мы можем стать умнее, защищая сами себя» [10].

Впервые понятие «человеческая безопасность» было концептуально сформировано в Докладе Программы развития ООН (ПРООН) 1994 года, которая выделила семь основных элементов человеческой безопасности: экономическая безопасность, продовольственная безопасность, медицинская безопасность, безопасность человека, безопасность сообществ, политическая безопасность [11].

Кофи Аннан в мае 2000 года в Улан-Баторе отмечал, что человеческая безопасность охватывает права человека, хорошее управление, доступ к образованию и защите здоровья и обеспечения того, чтоб каждый индивидуум имел возможность и выбор использовать свой потенциал.

Концепцию человеческой безопасности как стратегическое направление развития Европы определяла группа экспертов в докладе «Доктрина человеческой безопасности для Европы» в сентябре 2004 года, по их мнению, человеческая безопасность – это свобода индивидуумов от основных опасностей, связанных с тяжкими нарушениями прав человека.

При этом «дополнение дискурса безопасности концепцией «человеческой безопасности» …знаменует собой смещение фокуса… с государства на отдельных индивидуумов и сообщества» [12, с. 2], как в смысле субъектов (ответственным за сферу безопасности становятся не только государство, но и неправительственные организации, сообщества и т.п.), так и в смысле объектов (безопасность – не только стойкость государственного суверенитета и границ, но и возможность реализовывать разнообразие человеческих и общественных интересов).

С учетом ранее проведенных исследований можно утверждать, что категория «интерес» не существует сама по себе и является частью триады: ценности, интересы и цели. Соответственно, в отношении личности – ценности, интересы и цели личности; в отношении государства – это национальные интересы, национальные ценности, национальные цели; в отношении мирового сообщества – ценности, интересы и цели мирового сообщества.

В свою очередь, суть национальных интересов заключается в необходимости обеспечить неограниченное во времени безопасное существование государства в качестве самостоятельного субъекта, постоянного роста всех составляющих могущества страны – политической, экономической, военной, научной и т.д., а также устойчивое развитие индивида, общества. При этом в качестве неизменного постоянного содержания национального интереса необходимо выделить задачу обеспечения безопасности государства, основной обязанностью которого является обеспечение безопасности и развития индивида и общества [13, с. 65].

Человеческая безопасность в основном отличается тем, что в качестве объекта анализа у нее выступает не защита государства, а защита личности, а также тем фактом, что угрозы исходят как снаружи, так и изнутри государств (правительственный крах слабых государств, пандемия, климатические изменения, бедность, распространение ядерного оружия, терроризм и т.д.).

При этом возникает парадоксальная ситуация: субъектом безопасности становится человек, но основным гарантом такой безопасности остается государство, которое в том числе может применять и принудительные меры для обеспечения человеческой безопасности (например, в рамках гуманитарной интервенции). С другой стороны, такое смещение субъектов позволяет объединить основные сферы и акторов безопасности, усилить координацию между ними.

Определяя безопасность, Штукин В.В. отмечает, что это такое состояние субъекта, которое означает, что вероятность нежелательного изменения каких-либо качеств субъекта, параметров принадлежащей ему собственности и затрагивающей его внешней среды невелика (т.е. меньше его предела). В зависимости от того, какое сочетание параметров жизнедеятельности субъекта является для него желательным, будет меняться и конкретное наполнение понятия «нежелательные изменения». В общем случае к ним относятся те, которые отдаляют субъект от его желаемого состояния.

Отражение ситуации с безопасностью в сознании субъекта (физического лица) определяет его оценки безопасности, которые могут существенно отличаться от реальности, в зависимости от полноты и глубины знаний о ситуации, о формах и силе влияния изменений на состояние и т.п. [14, с. 9].

Оценки безопасности, которыми располагает субъект, т.е. его знания, полученные им либо самостоятельно на основе опыта и интуиции, либо специально вырабатываемые на базе исследования ситуации, в том числе с помощью специалистов, определяют его чувство безопасности (опасности), которое, в свою очередь, или побуждает субъекта к поиску (разработке) путей повышения безопасности, или же позволяют переключить его активность и ресурсы на иные цели.

В декабре 2004 года был обнародован доклад Группы высокого уровня ООН об угрозах, вызовах и изменениях, под названием «Более безопасный мир: наша общая ответственность», в котором в основу определения угроз был заложен принцип, согласно которому любое событие или процесс, приводящие к массовой гибели людей или уменьшению шансов на выживание и ослабляющие государства как базовые элементы международной системы, составляют угрозу международной безопасности. Исходя из этого, выделяется шесть блоков угроз, которыми мир должен заниматься в настоящий момент и в следующие десятилетия: экономические и социальные угрозы, включая бедность, инфекционные угрозы и экологическую деградацию; межгосударственные конфликты; внутренние конфликты, включая гражданскую войну, геноцид и другие массовые зверства; распространение и возможное применение ядерного, радиологического, химического и бактериологического оружия; терроризм; транснациональная организованная преступность.

Проанализировав указанный документ, иные акты, научные источники, предлагаем основные угрозы безопасности человека, общества и государства, то есть, основным объектам безопасности разделить на три группы:

- угрозы воздействия на человека, общество и государство в целом (терроризм, техногенные катастрофы планетарного уровня и тому подобное);
- угрозы человеку и обществу (неправомерное влияние отдельных личностей, групп, организаций или иностранных государств на сознание человека и общества в результате проведения информационно-психологических операций или информацион-

ной войны, выращивание и реализация генетически опасных продуктов питания и тому подобное);

- угрозы правам и свободам человека (торговля людьми, нарушение государственными или другими органами прав граждан и тому подобное).

При этом, человеческая безопасность – понятие комплексное, неразрывно связанное с правами человека, человеческим развитием, разоружением, «обязанностью защищать», что, в свою очередь, дает возможность отдельным международным акторам управлять глобальной безопасностью, а, в некоторых случаях, и реализовывать свои наднациональные амбиции.

Развитие вопроса отношений между человеческой безопасностью и суверенитетом (невмешательством) и между людьми и государствами в дискурсе безопасности человека является частью более широкого пересмотра концепции суверенитета.

Различные государства неодинаково успешно адаптируются к новым условиям и глобальным вызовам. В этих условиях изменяется и сфера воплощения суверенитета государства – она может расширяться или сужаться, переходя на качественно новые уровни реализации. Ускоренная интеграция национальных экономик в глобальные финансовые рынки, прозрачность границ, рост объемов международной торговки порождают взаимозависимость государств, необходимость согласования процесса реализации своих функций с межгосударственными организациями политического, экономического и военного направления.

Как отмечает М.А. Баймуратов, категория «суверенитет» носит максимально общий характер, является абстрактным выражением сущности государства и потому является фундаментальной, базовой категорией. Суверенитет является своеобразным «пропуском» государств на международную арену, из чего для них возникает ряд прав.

При этом внешний суверенитет, хотя и является важным инструментом позиционирования государства на международной арене, в действительности является второстепенным относительно внутреннего суверенитета. Внешний суверенитет сам по себе не способен гарантировать территориальную целостность государства и даже его существование. В то же время, реализовать внутренний суверенитет в отсутствие суверенитета внешнего, можно лишь в условиях полной экономической и политической изоляции, немыслимой в современном мире [15].

Сегодня все чаще идет речь о том, что нельзя понимать суверенитет буквально или так, как его понимали, когда он утверждался в международном праве. Как утверждают Х. Дриер, Л. Вильдхабер, уже в XX веке рост взаимных обязательств объективно приводит к бесполезности концепции суверенитета и «утрате монолитности суверенитета».

Новые и интересные идеи о государственном суверенитете были высказаны М.Ильиным, А.Кустаревым, И.Троян: под воздействием глобализации суверенитет принимает две ипостаси: суверенитет как титул (в классическом понимании) единый и неделимый и суверенитет как комплексный ресурс, набор приоритетов, каждый из которых может быть использован в отдельности. Т.е. технически, государственный суверенитет как целое определяет свободу государства манипулировать своим суверенитетом как «корзиной» приоритетов. На сегодняшний день преобладает точка зрения, что хорошо сформулированные международные обязательства и всеобъемлющая стратегия международных отношений расширяет, а не ограничивает власть государства над собственной судьбой и судьбой своих граждан.

Таким образом, концепция ограниченного государственного суверенитета дополняет концепцию универсальности прав человека, имеющую приоритет, поскольку права человека и его жизнь в первую очередь находятся под защитой международного права [16].

В данном контексте интерес представляет концепция автономных режимов, позволяющая обеспечить защиту прав человека самим государством посредством применения принудительных мер на основе специальных международных договоров, действие которых превалирует над действием норм общего международного права в силу принципа lex specialis derogate legi generali.

Однако данная концепция может быть эффективной только при условии ответственного подхода государства к исполнению своих обязательств и соответствии заявленных в таких договорах целей действительным намерениям государства.

Соответственно, суверенитет государства является его обязанностью обеспечить основные права и свободы человека в пределах распространения его юрисдикции, а государство видится субъектом, ответственным за сохранение достояния мирового сообщества на его территории. Иными словами, суверенитет необходимо рассматривать как меру ответственности во внутреннем плане за свой народ и каждого, за их безопасность, во внешнем плане – за решение проблем, с которыми сталкивается мировое сообщество, за международный мир и безопасность.

Таким образом, из выше сказанного можно сделать следующие выводы:

- в основе новой концепции широкой, всеобъемлющей безопасности должны лежать такие принципы как всеобщность, взаимозависимость, предупреждение и человекоцентризм;

- не приуменьшая роль международного права, необходимо отметить, что международное общение, международные союзы не могут претендовать на поглощение индивидуального государства, а должны быть направлены на достижение интересов всех государств и содействия их развитию, независимости;

- на международном уровне могут быть установлены только основные стандарты обеспечения человеческой безопасности в международных отношениях. Безопасность должна обеспечиваться путем обеспечения стойкого развития человечества посредством ликвидации первопричин или установления эффективного контроля над источниками угроз, повышения способности каждого индивидуума противостоять угрозам, повышения благосостояния, охраны здоровья, образования и т.д.

Список литературы:

1. Турченко О.Г., Бешуля П.В. Поливариантность определения понятия «информационная безопасность государства» в контексте международной информационной безопасности / О.Г. Турченко, П.В. Бешуля // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. 23. Частина I. Том 3. – С. 228-231.
2. Кулагин В. Глобальная или мировая безопасность / В. Кулагин //Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – 2007. – Том 5. – № 2(14). – Май-август. URL: www.intertrends.ru
3. Гончаренко А., Джангужин Р., Лисицин Э. Гражданский контроль и система национальной безопасности // Зеркало недели. – 2002. – № 35. – 14.09.

4. Деятельность спецслужб и демократический контроль – профессиональный взгляд // Бюллетень № 3. – Женева/Киев; Geneva centre the democratic control of armed forces (DCAF). – 2005. – 180 с.
5. Фатхутдинов В. Щодо системного синтезу безпекових концепцій / В. Фатхутдинов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 12. – С. 108-110.
6. См.: Турченко О.Г. Синергетика как основной гноселогический инструментарий исследования феномана безопасности / О.Г. Турченко // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/3(260). – С. 247-251; Турченко О.Г. Щодо поняття категорії «національні інтереси» / О.Г. Турченко // Карпатський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 99-102; Турченко О.Г. Щодо суті категорії «національні інтереси» / О.Г. Турченко // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 березня 2013 р., м. Донецьк) / Ред. кол.: Турченко О.Г. та інші. – Донецьк, 2013. – С. 210-214 и др.
7. Rothschild E. What is Security? // Daedalus. – 1995. – 124:3. – P. 53-98.
8. Городиський І. Людська безпека у міжнародних відносинах: вона зробить світ кращим? URL: http://www.nagolos.com.ua/ua/articles/8199-lyudska-bezpeka-u-migenarodnih-vidnosinah-vona-zrobit-svit-kraschim
9. Ніколаєв Є.Б. Засади концепції людської безпеки // Формування ринкової економіки. – 2012. – № 28. – С. 63-72. URL: http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/2591
10. Експерт: Людська безпека стає важливішою за територіальну. URL: http://tyzhden.ua/News/65838
11. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security. – New York: Oxford University Press, 1994. URL: http://www.undp.org/hdro/1994/94.htm
12. Воротнюк М. Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину / М. Воротнюк, О. Сушко. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні, 2010. – 16 с.
13. Турченко О.Г. Щодо ідентифікації категорій «інтерес» та «національний інтерес» як об'єктів забезпечення безпеки / О.Г. Турченко // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 1(29). – С. 61-66.
14. Штукин В.В. Федеративная функция государства / В.В. Штукин //Государственная власть и местное самоуправление. – 2003. – № 5. – С. 9-11.
15. Баймуратов М.А. Суверенитет государства и его роль в становлении конституционного строя Украины в условиях глобализации. URL: http://www.viu-online.ru/tl_files/docs/conferencii/22Bajmuratov.docs
16. Синякин И.И. Правомерность гуманитарной интервенции: современные международно-правовые аспекты / И.И. Синякин // Евразийский юридический журнал. – 2012. – № 10. – С. 50-58.

Турченко О.Г.
Донецький національний університет

ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР БЕЗПЕКИ

Анотація
В умовах глобалізаційних процесів, зміни міжнародної системи, зміни характеру погроз трансформується і сучасна система загальної безпеки. Простір безпеки трансформується з переважно військового в «комплексне», включаючи елементи з суміжних сфер світової взаємодії. У статті досліджуються основні принципи, що становлять концепції людської безпеки, яка на сьогоднішній день активно розвивається. Ця концепція відноситься до моделей «м'якої безпеки». Дана модель пропонує неконфронтаційні інструменти захисту і реалізації інтересів держави і людини.
Ключові слова: безпека, глобальна безпека, міжнародна безпека, міжнародне право, суверенітет.

Turchenko O.G.
Donetsk National University

HUMAN MEASURING OF THE SECURITY

Summary
Under the conditions of globalization processes, the changes in the international system, as well as in nature of threats, the modern system of general security is also being transformed. Security space is transformed from a primarily military in the «complex», which includes elements from the neighboring subject areas of world interaction. In this connection there is an expansion of security space and alignment of priorities in different areas of the so-called «general security». As regards international law, strengthening the security of an individual state means simultaneous strengthening security worldwide. The paper reviews the basic principles and threats of behind human security, a concept which for the last years is actively developing. This is one of the «soft security» concepts which offer non-violent means for safeguarding of state and individual interests.
Keywords: security, general security, international security, international law, sovereignty.

УДК 347.113

СУБСИДІАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В СПОРАХ ПРО СТЯГНЕННЯ ПОНЕСЕНИХ ВИТРАТ ТА ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Фасій Б.В.
Національний університет «Одеська юридична академія»

Наукова стаття присвячена дослідженню практичних питань, що стосуються субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до трудових правовідносин. Проаналізовано рішення та ухвал судів різних інстанцій в спорах про стягнення понесених витрат здійснених у зв'язку зі службовим відрядженням та про відшкодування моральної шкоди. Розглядаються проблеми такого застосування.
Ключові слова: субсидіарне застосування норм, цивільне законодавство, трудові правовідносини, судова практика, вирішення трудових спорів.

Постановка проблеми. Можливість застосування норм цивільного законодавства до трудових правовідносин довгий час викликало інтерес як у судової еліти, так і у теоретиків. На підставі вивчення судової практики можливо отримати практичний матеріал, який дозволяє створити уявлення щодо практики субсидіарного застосування судами норм законодавства до цивільних та суміжних з ним відносин (в тому числі трудових відносин), а також труднощів у їх судовому тлумаченні, помилок, а також різноманітних заходів щодо їх подолання (направлення судам оглядів, узагальнень, проведення семінарів з розгляду і обговорення питань субсидіарного застосування законодавства з окремих категорій справ).

Конституція України проголосила право кожного на працю і встановила умови для його реалізації. Ч. 2 ст. 43 Конституції України забороняє використання примусової праці, а ч. 3 цієї ж статті надає громадянам право на належні, безпечні і здорові умови праці. У сучасний період розбудови правової держави в Україні проблеми вирішення трудових спорів, а точніше субсидіарного застосування норм ЦК України, є одними з найбільш актуальних. Протягом всієї незалежності нашої країни вони не були предметом уваги, глибокого і всебічного аналізу з боку юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навколо даного питання на сьогодні триває жвава дискусія серед наукової та суддівської спільноти, оскільки субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до трудових відносин є важливим інструментом для подолання прогалин в цивільних та трудових правовідносинах. Дослідженню як теоретичних, так і практичних аспектів проблеми субсидіарного застосування норм законодавства присвячено чимало публікацій вітчизняних і російських правознавців, зокрема: М.І. Бару, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова, Ю.Х. Калмиков, В.І. Лєушин, Р.А. Майданик, О.В. Некрасова, С.І. Поленіна, О.Ф. Скакун, Л.В. Фархтдінов, Є.О. Харитонов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні не сформована одноманітна судова практика коли, трудові правовідносини підміняються цивільно-правовими нормами, або використовується конструкції змішаного відносин з елементами застосування цивільних і трудових норм.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз судової практики щодо субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до трудових правовідносин під час розгляду справ про матеріальну відповідальність підприємства перед працівником за збитки, завдані невиконанням обов'язків за трудовим правовідношенням (незабезпечення збереження особистих речей працівника, видача працівникові не відповідаючих фактичним обставинам і законові документів про його роботу і заробіток тощо), а також окремі питання матеріальної відповідальності робітників і службовців за збитки, завдані підприємству, в тому числі в спорах про стягнення понесених витрат здійснених у зв'язку зі службовим відрядженням та про відшкодування моральної шкоди.

Виклад основного матеріалу. У судовій практиці виникають трапляються спори про стягнення понесених витрат здійснених у зв'язку зі службовим відрядженням та про відшкодування моральної шкоди. Можна привести приклади наступних рішень та ухвал судів загальної юрисдикції.

Рішення Ковельський міськрайонний суд Волинської області.

Ковельський міськрайонний суд Волинської області розглянув у відкритому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1 до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі – «Фонду») в особі Управління виконавчої дирекції Фонду у Волинській області про визнання незаконним рішення, зобов'язання вчинити дії, стягнення понесених витрат [1].

Суд встановив, що вимоги позивача обґрунтовані тим, що він обіймав у відповідача посаду начальника відділення виконавчої дирекції Фонду у місті Ковелі.

Позивачем були понесені витрати у сумі 366 грн. 07 коп. на поїздку 24 липня 2014 року до виконавчої дирекції Фонду у м. Києві. Дані витрати понесені позивачем в інтересах роботодавця, а тому, на думку позивача, мають бути йому відшкодовані.

Позивач, представив квитки на дорогу в обидва кінці, а також відмітку керівника структурного підрозділу виконавчої дирекції Фонду у м. Києві на примірнику його звернення до керівника Фонду, довів, що 24 липня 2014 року він перебував у справах очолюваної ним установи у м. Києві, на дорогу куди витратив власні 366 грн. 07 коп. Відповідач не спростував цих доказів. До того ж, як вже було сказано, поїздка, як і інші дії позивача, не були марними і його доводи були почуті.

Суд зазначив в рішенні, що кошти, витрачені працівником для потреб роботодавця, мають бути йому відшкодовані на підставі ч.1 ст. 9 ЦК України, якою передбачено, що положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

© Сулім-Тимовті А.О., Готвянський Р.В., 2015

виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Для врегулювання відносин між працівником, який витратив свої кошти для потреб роботодавця, і останнім, суд використав норми, передбачені Гл. 79 ЦК України («Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення). Згідно ч.ч. 1-2 ст. 1158, ч. 1 ст. 1160 ЦК України, якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невигідних для неї майнових наслідків, особа має право без доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення. Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана при першій нагоді повідомити її про свої дії. Якщо ці дії будуть схвалені іншою особою, надалі до відносин сторін застосовуються положення про відповідний договір. Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії.

Витрати позивача на поїздку до виконавчої дирекції Фонду у м. Києві були виправдані обставинами, за яких вони були вчинені. Рішення про скорочення чисельності працівників очолюваного позивачем відділення Фонду було помилковим, могло призвести до невигідних для відповідача наслідків, оскільки робота одного із підпорядкованих йому відділень була б порушена. Роботодавець фактично визнав викладене, переглянувши рішення про скорочення чисельності працівників, а отже, визнав і необхідність понесених позивачем в його інтересах витрат, коли той змушений був в інтересах відповідача їхати до виконавчої дирекції Фонду у м. Києві з тим щоб запобігти помилковому скороченню і його негативним наслідкам.

Ковельський міськрайонний суд Волинської області позов задовольнив повністю та зобов'язав стягнути завдяки субсидіарному застосуванню норм цивільного законодавства до трудових відносин з Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Волинській області в користь ОСОБА_1 понесені ним в інтересах роботодавця витрати в сумі 366 (триста шістдесят шість) грн. 07 коп.

Рішення Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області.

Новгород-Сіверський районний суд Чернігівської області розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області про стягнення витрат, здійснених у зв'язку зі службовим відрядженням [2].

Свої позовні вимоги позивач мотивував тим, що у 2014 році вона, як вихователя групи продовженого дня в Новгород-Сіверській дитячий комплекс школа-сад, перебувала у службовому відрядженні. Після відрядження нею до бухгалтерії міської ради було здано звіт про використання коштів, а також фінансові документи, що підтверджували факт витрачання нею коштів під час відрядження, зокрема на проїзд, на проживання, добові. Загалом витрати на відрядження становили 429 грн. 64 коп. Незважаючи на це вказані витрати їй не були компенсовані, хоча вона неодноразово зверталася з цього приводу до Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області.

Дослідивши матеріали справи та наявні в них докази, суд прийшов до наступних висновків:

Відповідно до ч. 1, ч.2 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП України) працівники мають право на відшкодування витрат та одержання інших компенсацій у зв'язку зі службовими відрядженнями. Працівникам, які направляються у відрядження, виплачуються: добові за весь час перебування у відрядженні, вартість проїзду до місця призначення і назад та витрати по найму жилого приміщення в порядку і розмірах, встановлених законодавством.

Як вбачається, трудовим законодавством України не передбачені конкретні строки виплати роботодавцем працівнику витрат на службове відрядження. І за таких обставин суд правильно застосував до трудових правовідносин, які виникли між позивачкою та відповідачем положення ЦК України (згідно ч. 1 ст. 9 ЦК України), які регулюють порядок та строки виконання зобов'язань. Так, ст. 526 ЦК України зазначає, що зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Ч. 1 ст. 527 ЦК України передбачено, що боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не випливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Відповідно до ч. 2 ст. 530 ЦК України якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не випливає із договору або актів цивільного законодавства.

Правовідносини, що виникли між позивачем та відповідачем також є за своїм змістом зобов'язанням, відповідно до якого на виконання вимог КЗпП України відповідач зобов'язаний відшкодувати позивачу здійснені нею у зв'язку з відрядження витрати.

Оскільки строк виконання відповідачем зобов'язання про відшкодування витрат, здійснених у зв'язку з відрядженням як законодавством та і будь-яким договором, зокрема й трудовим, не визначено, відповідач зобов'язаний виконати вказане зобов'язання відповідно до ч. 3 ст. 530 ЦК України у семиденний строк від дня пред'явлення такої вимоги позивача.

Як було з'ясовано, позивач неодноразово зверталася до відповідача, але вимоги позивача безпідставно ігнорувалися. Тобто на час розгляду справи судом визначений законодавством строк виконання відповідачем перед позивачем свого зобов'язання щодо відшкодування витрат, здійснених у зв'язку зі службовим відрядженням сплинув, але дане зобов'язання виконано не було, що свідчить про порушення цього зобов'язання відповідачем.

Таким чином, суд захистив завдяки субсидіарному застосування норм законодавства права позивача, стягнувши на її користь з відповідача витрати, здійснені у зв'язку зі службовим відрядженням у розмірі 429 грн. 64 коп.

Ухвала апеляційного суду Сумської області.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Сумської області розглянула у відкритому судовому цивільну справу за апеляційною скаргою Публічного акціонерного товариства «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе» (далі – ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе») на рішення Ковпаківського

районного суду м. Суми від 14 жовтня 2014 року в цивільній справі за позовом ОСОБА_3 до ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе» про відшкодування моральної шкоди [3].

Рішенням Ковпаківського районного суду м. Суми від 14 жовтня 2014 р. позов ОСОБА_3 задоволено частково і було стягнуто з ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе» на користь ОСОБА_3 моральну шкоду в розмірі 9000 грн.

В апеляційній скарзі ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе» посилалось на неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи, порушення норм матеріального та процесуального права, просить скасувати оскаржуване рішення суду першої інстанції та ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні позову.

ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе» по суті доводило, що розмір стягнення моральної шкоди завищено та суд першої інстанції не врахував відсутність належних доказів на підтвердження факту заподіяння моральної шкоди.

Судом першої інстанції було встановлено, що позивач ОСОБА_3 з 12 грудня 1983 року перебував у трудових відносинах з ПАТ «Сумське МНВО ім. М.В. Фрунзе». Згідно акту розслідування хронічного професійного захворювання № 58 від 28 вересня 2011 року позивачу встановлено професійне захворювання: «Хронічне обструктивне захворювання легень II ст. токсикоз-пилової етиології у фазі нестійкої ремісії, емфізема легень II ст., легенева недостатність II ст. Захворювання професійне. Хронічна двобічна сенсоневральна туговухість. Захворювання професійне». У п. 16 акту зазначено, що професійні захворювання виникли у зв'язку з недосконалістю технологій, неефективним використанням засобів індивідуального захисту, тривалою роботою в шкідливих умовах праці. Причина професійного захворювання згідно п.17 акту – проведення робіт в умовах підвищених рівнів виробничого шуму та загазованості.

20 лютого 2009 року ОСОБА_3 МСЕК встановлено 60% стійкої втрати професійної працездатності та третю групу інвалідності внаслідок професійного захворювання. Роботодавцем було порушено право позивача на безпечні умови праці, внаслідок чого у нього виникло професійне захворювання, що спричинило йому душевні страждання в зв'язку зі значним погіршенням стану здоров'я. Внаслідок погіршення стану здоров'я позивач значно обмежений в життєдіяльності, звичках, бажаннях, що вимагає від нього вживати додаткових зусиль по організації його життя. Саме в цьому, на думку суду, і я погоджуюсь, полягала моральна шкода заподіяна позивачу.

Перевіривши законність і обґрунтованість рішення суду в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених в суді першої інстанції, колегія суддів зазначила, що апеляційна скарга підлягає відхиленню з наступних підстав. Так, згідно зі ст. 308 ЦПК України, апеляційний суд відхиляє апеляційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права. Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань.

Ухвалюючи рішення суд першої інстанції врахував всі факти, що входять до предмета доказування. Доводи апеляційної скарги висновків суду не спростовують з наступних підстав. Так, відповідно до ст. 153 КЗпП України роботодавець зобов'язаний створити безпечні умови праці для особи, що працює за трудовим договором. Право на отримання страхових виплат, відшкодування моральної шкоди виникає у потерпілого, застрахованого відповідно до закону, з дня встановлення МСЕК вперше стійкої втрати професійної працездатності за цим страховим випадком.

За період починаючи з 01 січня 2006 року і в подальшому відшкодування моральної шкоди заподіяної працівникові каліцтвом на виробництві покладено на роботодавця відповідно до ст. 237-1 КЗпП України, якою передбачено, що відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Порядок відшкодування моральної шкоди визначається цивільним законодавством. Тобто правильно вчинив суд субсидіарно звернувшись до норм ЦК України, на підставі ч. 1 ст. 9 ЦК України. Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншими ушкодженнями здоров'я.

За змістом закону, проявом моральної шкоди стосовно фізичної особи є душевні страждання, яких вона зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою завдавача шкоди щодо потерпілого. Оскільки підставою виникнення обов'язку про відшкодування моральної шкоди є правопорушення, а у справі достовірно встановлено, що роботодавець вчинив правопорушення відносно позивача, то завжди є і моральні страждання з приводу порушення прав фізичної особи.

За таких обставин, доводи апеляційної скарги про те, що суд першої інстанції дійшов висновку про наявність моральної шкоди без встановлення факту такої шкоди МСЕК, не дали підстав для перегляду оскаржуваного рішення. Крім того, відповідач не заявив у суді першої інстанції клопотання про медичний огляд позивача, для встановлення факту заподіяння йому моральної шкоди.

Відповідно до ч.ч. 3-5 ст. 23 ЦК України моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом. Позовна давність не поширюється на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (п. 3 ч. 1 ст. 268 ЦК України).

Оскаржуване рішення було ухвалено з дотриманням названих положень законів, тому доводи апеляційної скарги з цього приводу до уваги не приймаються, і не дали підстави для скасування рішення суду.

Апеляційну скаргу Публічного акціонерного товариства «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе» апеляційний суд відхилив і рішення Ковпаківського районного суду м. Суми від 14 жовтня 2014 року залишив без змін.

Висновки і пропозиції. Взагалі субсидіарне застосування норм цивільного права до трудових правовідносин слід розглядати як тимчасовий і вимушений захід, що не може і не повинно перетворюватися в правотворчість й підміняти нормальний розвиток українського законодавства. Але враховуючи сучасні реалії, субсидіарне застосування норм неминуче використовується нині судом в при вирішенні спорів, тому що не можливо врегулювати правом всі випадки, які трапляються в сучасному житті. Аналіз судової практики, щодо субсидіарного застосування норм законодавства дає змогу зрозуміти стан в якому перебуває на даному етапі розвитку юридична наука та практика. В статті проаналізовано рішення та ухвали судів різних інстанцій, в яких прямо передбачено субсидіарне застосування норм ЦК України до трудових правовідносин (на підставі ч. 1 ст. 9 ЦК України). І як, на мій погляд, влучно відзначив Калмиков Ю.Х., «органи владного правозастосування не користуються поняттям «субсидіарне застосування», вони або прямо посилаються на необхідність використання тієї, або іншої норми із суміжної галузі права, або формулюють можливість звернення до останньої у вираженнях на зразок «відповідно до ст. . . [4, с. 28]». Тобто більшість суддів при вирішенні справи навіть не запідозрюють, що вони субсидіарно застосовують норм цивільного законодавства до суміжних з ним відносин.

Список літератури:

1. Рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 22.10.2014 в справі № 159/5650/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41072335
2. Рішення Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 06.11.2014 в справі № 739/1649/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41072335
3. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Сумської області від 04.08.2014 в справі № 592/3994/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40051202
4. Калмыков Ю.Х. Условия субсидиарного применения норм гражданского законодательства к семейным отношениям / Основы законодательства Союза ССР и союзних республик о браке и семне в правоприменительной практике. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – С. 28-32.

Фасий Б.В.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

СУБСИДИАРНОЕ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА К ТРУДОВЫМ ПРАВООТНОШЕНИЯМ В СПОРАХ О ВЗЫСКАНИИ ПОНЕСЕННЫХ РАСХОДОВ И О ВОЗМЕЩЕНИИ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА: АНАЛИЗ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

Аннотация
Научная статья посвящена исследованию практических вопросов, касающихся субсидиарного применения норм гражданского законодательства к трудовым правоотношениям. Проанализированы решения и постановлений судов различных инстанций в спорах о взыскании понесенных расходов, в связи со служебной командировкой и о возмещении морального вреда. Рассматриваются проблемы такого применения.
Ключевые слова: субсидиарное применение норм, гражданское законодательство, трудовые правоотношения, судебная практика, решения трудовых споров.

Fasiy B.V.
National University «Odessa Law Academy»

SUBSIDIARY APPLICATION OF THE RULES OF CIVIL LEGISLATION TO THE EMPLOYMENT RELATIONSHIP IN THE DEBATE ON RECOVERY OF COSTS INCURRED AND COMPENSATION FOR MORAL DAMAGES: CASE STUDIES IN LITIGATING

Summary
The scientific article is devoted to the study of practical issues concerning the subsidiary application of the rules of civil law to labor law. Analyzed the judgments and decisions of various courts in disputes concerning the recovery of costs incurred in connection with official business and for moral damages. The problems of this application.
Keywords: subsidiary application of the rules of civil law, labor relations, litigation, labor disputes.

УДК 342.5(477)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Чепік-Трегубенко О.С.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Автором обґрунтовані необхідність та доцільність подальшого розвитку взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Визначено та охарактеризовано основні заходи у цьому напрямі. Акцентовано увагу на суттєвій значимості взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства для забезпечення стабільності основоположних засад державного ладу та суспільного ладу. Наголошено на необхідності розвитку рівноправного партнерства органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства у контексті євроінтеграції. Робиться висновок про масштабний характер завдань, що нині стоять перед Українською державою та громадянським суспільством у досліджуваному напрямі.
Ключові слова: взаємодія, плюралізм, органи публічної влади, інститути громадянського суспільства, інформаційна відкритість, участь громадян у державному управлінні, підвищення політичної культури населення.

Постановка проблеми. На сучасному етапі пріоритетним вектором розвитку Української держави вважається вдосконалення демократичних процедур, що передбачає, зокрема, взаємодію органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства.

Питання організації та функціонування суспільства, засоби і шляхи упорядкування суспільних відносин, найбільш прийнятні варіанти взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства залишаються актуальними протягом усієї історії людства. Розвиток і формування громадянського суспільства – це важлива умова для забезпечення збалансованого соціально-економічного, політичного, духовно-культурного функціонування Української держави. Тому особливої наукової значимості набуває пошук й встановлення характерних рис взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства в Україні.

З урахуванням вищезазначеного, проблематика взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства має як науково-дослідницьке, так і практичне підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні аспекти зазначеної проблематики вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: С. Алексєєв, С. Бобровник, А. Венгеров, С. Вітвіцький, О. Зайчук, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копєйчиков, В. Котюк, Л. Кравченко, В. Кремень, І. Кресіна, Л. Наливайко, В. Нерсесянц, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, О. Тихомиров, В. Ткаченко, Ю. Тодика, М. Цвік, М. Цимбалюк, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Незважаючи на суттєві наукові напрацювання, залишаються нерозкритими та вимагають подальшої науково-теоретичної розробки питання підвищення ролі громадянського суспільства у процесі реалізації європейської політики держави, вдосконалення механізму взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства тощо.

Метою статті є визначення основних умов і засад ефективної та дієвої взаємодії органів публічної влади й інститутів громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія як філософська категорія відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість; взаємодія розглядається як універсальна форма руху, розвитку, визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи [1]. Так, громадянське суспільство і правова держава логічно припускають один одного. Громадянське суспільство зміцнює соціально-економічні передумови правової держави, у той час як правова держава створює широкі можливості для розвитку громадянського суспільства [2, с. 8]. Отже, громадянське суспільство та правова держава – це взаємообумовлені соціальні системи.

Вимоги демократичного трансформування суспільного ладу та державного ладу України з перших днів її незалежності передбачали, зокрема, посилення взаємодії держави й суспільства задля служіння публічним інтересам українського народу [3, с. 196]. Оскільки, рівновага між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади – важливий чинник стабільного демократичного розвитку.

Становлення ефективної вітчизняної моделі демократичної консолідації влади, політичної еліти та громадськості можливе лише за умови функціонування дієвого громадянського суспільства [4, с. 361]. Громадянське суспільство функціонує більш ефективніше у разі створення певних сприятливих умов, які значною мірою створює саме суспільство, через державу і всупереч їй. Через державу – створенням необхідних законів, формуванням демократичних структур, суворим дотриманням державою загальноприйнятих норм і процедур. Всупереч державі – створенням у межах Конституції противаги державі у формі незалежних громадських організацій, масових демократичних суспільних рухів, засобів масової інформації тощо. Це сприяє встановленню юридичної рівності всіх членів суспільства, законодавчому регулюванню відносин суспільства і держави [5, с. 153]. Розвинене громадянське суспільство не може існувати без демократичної держави, яка створює та підтримує, передусім, юридичні, економічні, духовно-ідеологічні й інші засади його функціонування. У цих умовах громадянське суспільство є основою стабільності держави, а держава – чинником ефективного функціонування і розвитку громадянського суспільства.

Органи публічної влади декларують важливість демократичних цінностей та ролі практичного застосування новітніх демократичних механізмів урядування, за яких комунікативна політика держави має забезпечити створення розвинутих інституціоналізованих комунікацій, у тому числі між владою та громадянами, на принципово нових засадах – рівній партнерській взаємодії [6, с. 149]. Інститути громадянського суспільства формують альтернативну органам влади силу, яка за своїм потенціалом спроможна стимулювати європейські інтеграційні

© Чепік-Трегубенко О.С., 2015

процеси. Для того, щоб Україна як незалежна самостійна держава утвердилася у ролі повноправного суб'єкта міжнародних відносин, потрібно забезпечити ефективне використання внутрішніх економічних і політичних ресурсів, спрямувати зусилля нації на розбудову української державності на засадах розвитку громадянського суспільства [7, с. 5]. У контексті цього важливо враховувати досвід розвинених країн світу, який свідчить, що суспільний прогрес, демократичний розвиток та економічне зростання будь-якої держави неможливо реалізувати без активної участі громадянського суспільства.

Сьогодні Україна перебуває в процесі напрацювання ефективного механізму взаємодії у цій сфері з урахуванням практики та законодавства європейських країн. У процесі оптимізації взаємодії з інститутами громадянського суспільства істотне значення мають наступні форми діяльності органів публічної влади:

1) подальше створення нормативно-правової бази, реалізація якої дозволяє забезпечити правову захищеність громадян, їх соціальних та громадських об'єднань. Важливими нормативно-правовими актами у цьому напрямі стали: Закони України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 р. [8], «Про громадські об'єднання» 22 березня 2012 р. [9], Укази Президента України «Про Стратегію державної підтримки розвитку громадянського суспільства та першочергові заходи з її реалізації» від 2012 р. [10] та «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні« від 2012 р. [11], Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 2010 р. [12] тощо. На сьогоднішньому етапі державно-правового розвитку прийняття низки законодавчих актів дозволяє говорити про розширення правового поля для взаємодії вказаних інститутів. Разом із тим, сучасні законодавчі умови не забезпечують розвиток ефективного процесу взаємодії на достатньому рівні.

2) здійснення заходів щодо зміцнення довіри між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства: інформаційна відкритість публічної влади; вчасне інформування громадськості про політичні рішення; доступність й підзвітність органів влади тощо. Всеосяжні соціальні зміни в епоху переходу від індустріального до інформаційного суспільства характеризуються, зокрема, інтенсифікацією і глобалізацією інформаційних зв'язків, зростанням соціальної значущості інформації в усіх сферах життя [13, с. 57]. Доступ до публічної інформації може сприяти відкритому та прозорому обговоренню всіх існуючих проблем через діалог між владою і громадянським суспільством [14, с. 28]. У контексті цього надзвичайно важливим є питання щодо забезпечення належного рівня комунікації між державою та її громадянами [15, с. 97]. Так, необхідною умовою удосконалення діяльності органів публічної влади є забезпечення їх діяльності на засадах принципів відкритості, прозорості та гласності. Оскільки, інформаційна закритість органів публічної влади порушує або перешкоджає реалізації права громадян, зокрема, на доступ до публічної інформації, яке регламентоване Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами й міжнародними актами, ратифікованими Верховною Радою України.

3) забезпечення активної участі громадян у державному управлінні. Громадська участь поінформованих громадян у публічному управлінні має бути визнана одним з покажчиків ефективності діяльності органів публічної влади при її оцінці. Громадяни України у процесі реалізації права на участь в управлінні державними справами фактично беруть участь у здійсненні різних форм політичної влади [16, с. 16]. Право кожної особи, будь-якої спільноти, асоціації, у тому числі державної, брати участь в управлінні загальними справами – невід'ємна демократична засада в її організації [17, с. 157]. Право на участь в управлінні державними справами та його реалізація має визначальне значення для розвитку громадянського суспільства. Сьогодні існує необхідність у створенні інституційних і правових механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до вироблення та реалізації публічної політики в Україні. Становлення ефективної вітчизняної моделі участі громадськості в управлінні державними справами сприяє формуванню дієвого громадянського суспільства на основі відповідних європейських стандартів. Застосування найкращих світових практик у поєднанні з національною специфікою має стати одним із основних напрямів державної політики;

4) сприяння процесу підвищення політичної культури населення, об'єднання населення навколо єдиних національних цінностей. Нині політика все активніше входить у практичне життя громадян. Тож особливо важливо враховувати місце політичної культури у суспільному житті, її вплив на громадянську позицію населення тощо.

Політична культура розуміється як якісний склад політичного життя суспільства, що визначається історичними, соціально-економічними та політичними умовами і відображає засвоєння суб'єктом – суспільством, групою осіб, особою – відповідних політичних відносин, способів діяльності, норм і цінностей, ступінь соціокультурного розвитку людини та ступінь її активності у перетворенні політичної, соціальної дійсності [18, с. 7]. Політичну культуру громадянського суспільства необхідно розвивати як одну з головних умов соціально-політичної стабільності. Залучення громадян до процесу прийняття рішень сприятиме формуванню демократичної політичної культури в Україні. В свою чергу, громадяни також мають зрозуміти, що позиція відстороненя від політики, яка сьогодні часто прослідковується під час формування органів публічної влади, далеко не краща за умови, коли влада намагається забезпечити собі простір безконтрольності та вседозволеності.

Таким чином, було визначено і розкрито лише первинні заходи у процесі оптимізації ефективності взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Необхідно зазначити, що існує й низка інших важливих заходів у цьому напрямі, зокрема: надання державних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина відповідно до основоположних міжнародних документів у сфері захисту прав людини; сприяння державою реалізації принципів політичного та ідеологічного плюралізму, забезпечення свободи діяльності громадських об'єднань, рівноправне надання їм можливостей використовувати державні мас-медіа; розвиток та незалежне функціонування приватних засобів масової інформації тощо; інституалізація громадянського суспільства та ін.

Такий діапазон необхідних реформаторських та модернізаційних заходів забезпечить налагодження діалогу між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства на принципах відкритості, прозорості, партнерства, підзвітності й відображатиме масштабний характер завдань, що стоять перед Українською державою та громадянським суспільством.

Публічна влада та громадянське суспільство виступають як два взаємодоповнюючих один одного соціальних формоутворення. Обидві сторони мають активно сприяти взаємному розвитку власних структур на договірних засадах взаємоповаги та злагоди. Протиріччя, що виникають при їх взаємодії, мають здебільшого конструктивно-продуктивний характер. Ефект взаємодоповнюваності виникає у результаті того, що громадянське суспільство забезпечує, насамперед, ціннісні аспекти соціального буття громадян, а держава – нормативні. Взаємодія органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства надає максимальні можливості для реалізації людиною її природних прав.

Висновки та пропозиції. Підводячи підсумки необхідно зауважити наступне.

1. Проблема взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства має багатоаспектний характер. Взаємодія вказаних суб'єктів на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної, соціальної держави. Досвід демократичних держав світу свідчить, що саме взаємодія дозволяє досягти більшої ефективності у багатьох сферах суспільного життя. Цей процес має суттєве значення для забезпечення стабільності основоположних засад державного ладу та суспільного ладу України. Сьогодні у нашій країні назріла потреба у вироблені системи заходів і механізмів ефективного й рівноправного партнерства органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, оскільки органи публічної влади, що співпрацюють з інститутами громадянського суспільства, істотно підвищують результативність своєї діяльності.

2. Подальше утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави потребує удосконалення державної політики щодо взаємодії органів публічної влади та інститутами громадянського суспільства з урахуванням найкращих світових практик у поєднанні з національною специфікою. Одним з основних завдань влади є налагодження публічного партнерства між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства як рівноправних суб'єктів. Рівноправне партнерство інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади – це перспективний шлях упровадження євроінтеграційної політики та її підтримки громадськістю.

3. У результаті проведеного дослідження визначено та розкрито первинні заходи оптимізації ефективності взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства: подальше створення нормативно-правової бази, реалізація якої дозволяє забезпечити правову захищеність громадян, їх соціальних та громадських об'єднань; здійснення заходів щодо зміцнення довіри між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства: інформаційна відкритість публічної влади; вчасне інформування громадськості про політичні рішення; доступність й підзвітність органів влади тощо; забезпечення активної участі громадян у державному управлінні; сприяння процесу підвищення політичної культури населення, об'єднання населення навколо єдиних національних цінностей; надання державних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина відповідно до основоположних міжнародних документів у сфері захисту прав людини; сприяння державою реалізації принципів політичного та ідеологічного плюралізму, забезпечення свободи діяльності громадських об'єднань, рівноправне надання їм можливостей використовувати державні мас-медіа; розвиток та незалежне функціонування приватних засобів масової інформації тощо; інституалізація громадянського суспільства та ін. Необхідно зазначити, що існує й низка інших важливих заходів у цьому напрямі, які потребують подальшого вивчення.

4. За нинішніх умов ця проблематика має істотне значення, адже результати відповідних наукових досліджень сприятимуть послідовному, комплексному і системному реформуванню сучасних державного ладу та суспільного ладу України. Орієнтиром у досліджуваному напрямі, передусім, мають бути висновки вітчизняної юридичної науки з урахуванням національних особливостей. У свою чергу, вітчизняна практика повинна сприймати конструктивні ідеї та позитивний досвід зарубіжних країн.

Список літератури:

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/Взаимодействие%20
2. Евтушенко М. В. Социально-философский анализ взаимодействия гражданского общества и государства в России: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Евтушенко Мария Валерьевна. – Краснодар, 2009. – 171 с.
3. Мінченко Р. М. Проблеми взаємодії державної влади і громадянського суспільства / Р. М. Мінченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. 195-202.
4. Грабовський В. А. Шляхи удосконалення взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства / В. А. Грабовський, О. О. Міщан // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1. – С. 361-365.
5. Дементьев В. Е. Условия функционирования гражданского общества и его взаимодействие с государством / В. Е. Дементьев // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. – 2009. – № 4. – С. 152-158.
6. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: [монографія] / О. Радченко – Х.: Магістр, 2009. – 380 с.
7. Степаненко С. В. Взаємодія органів державної влади та інституцій громадянського суспільства в процесі реалізації євроінтеграційної політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / С. В. Степаненко. – Х., 2010. – 20 с.
8. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
9. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
10. Про Стратегію державної підтримки розвитку громадянського суспільства та першочергові заходи з її реалізації: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 13. – С. 4. – Ст. 322.
11. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 25 січня 2012 року // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 19.

12. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – С. 36. – Ст. 2945.
13. Дзьобань О. П. Право на інформацію: філософсько-правовий аспект проблеми / О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 4. – С. 56-64.
14. Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави / С. С. Вітвіцький // Право і суспільство. – 2014. – № 5. – С. 28-33.
15. Смокович М. Доступ до публічної інформації: окремі аспекти теорії та судової практики / М. Смокович // Право України. – 2014. – № 3. – С. 97-109.
16. Грабильніков А. В. Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / А. В. Грабильніков. – К., 2006. – 19 с.
17. Козлова Е. И. Конституционное право России: учебник / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2014. – 578 с.
18. Корж С. А. Фрагментарна політична культура як вияв перехідного періоду розвитку українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / С. А. Корж. – К., 2009. – 20 с.

Чепик-Трегубенко О.С.
Днепропетровский государственный университет внутренних дел

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ С ИНСТИТУТАМИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация
Автором обоснованы необходимость и целесообразность дальнейшего развития взаимодействия органов публичной власти с институтами гражданского общества в Украине. Определены и охарактеризованы основные направления в этом процессе. Акцентировано внимание на существенной значимости взаимодействия органов публичной власти с институтами гражданского общества для обеспечения стабильности основополагающих принципов государственного строя и общественного строя. Отмечена необходимость развития равноправного партнерства органов публичной власти и институтов гражданского общества в контексте евроинтеграции. Делается вывод о масштабном характере задач, которые стоят перед Украинским государством и гражданским обществом в исследуемом направлении.
Ключевые слова: взаимодействие, плюрализм, органы публичной власти, институты гражданского общества, информационная открытость, участие граждан в государственном управлении, повышение политической культуры населения.

Chepik-Tregubenko O.S.
Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs

THEORETICAL AND PRACTICAL BASES OF INTERACTION OF PUBLIC AUTHORITIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN UKRAINE

Summary
The author proved the necessity and appropriateness of further development of public authorities with civil society in Ukraine. Identify and characterize the main directions in the process. Emphasize the essential importance of the interaction of public authorities and civil society institutions to ensure the stability of the fundamental principles of the state system and social order. The necessity of an equal partnership of the public authorities and civil society in the context of European integration. It is concluded that large-scale nature of the problems facing the Ukrainian government and civil society in the study area.
Keywords: cooperation, pluralism, public authorities, civil society, transparency, citizen in public administration, improving the political culture of the population.

УДК 347.73

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Шишов О.О.
Донецький апеляційний адміністративний суд

Стаття присвячена характеристиці форм захисту прав платників податків. Проаналізовано співвідношення терміна «форма захисту прав платників податків» з іншими суміжними термінами. Запропонована класифікація форм захисту прав платників податків. Залежно від суб'єкта, який застосовує конкретний спосіб захисту права, форми захисту прав платників податків запропоновано поділити на юрисдикційну та неюрисдикційну. Адміністративний і судовий захист є формами юрисдикційного захисту, самозахист – формою неюрисдикційного захисту прав платників податків.
Ключові слова: захист прав, форми захисту, засіб захисту, спосіб захисту, платники податків.

Постановка проблеми. Захист прав платників податків в будь-якій формі є об'єктивною необхідністю. Як справедливо зауважував В.П. Грибанов, якщо суб'єктивне право не захищене, воно перетворюється на «декларативне» право, закріплене в законі, але не забезпечене державними правоохоронними заходами і, отже, може розраховувати, лише на добровільне повагу [1, с. 104]. Тому ми цілком поділяємо погляд Д.М. Чечота, який наполягав на тому, що видаючи норму права і тим самим передбачаючи можливість виникнення на її основі суб'єктивних прав, держава зобов'язана передбачити і відповідну форму їх захисту [2, с. 53]. На сьогодні чинне податкове законодавтсво України не встановлює форми захисту прав платників податків, що спонукає звернутися до дослідження означеного питання. Вважаємо також, що своєчасним буде аналіз сучасного стану форм захисту прав платників податків у вітчизняній правовій системі з тим, щоби виявити основні проблеми в розвитку даного феномена, а також намітити шляхи удосконалення нормативного регулювання та організації порядку правомірної діяльності по застосуванню способів захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що різні питання захисту прав платників податків в Україні стали предметом наукових досліджень у працях В.К. Гіжевського [3], Я.В. Греци [4], О.А. Куцого [5], М.П. Кучерявенка [6], Д.Г. Мулявки [7], О.М. Федорчука [8] та інших вчених. У теоретичному аспекті актуальність проблематики «форм захисту права платників податків» зумовлена тим, що у вітчизняній науці з достатнім ступенем визначеності розроблено саме поняття захисту, його способів, вироблені критерії розмежування заходів захисту і заходів відповідальності. Разом із тим, слід визнати, що у більшості робіт проблема форм захисту прав платників податків або не зачіпалася взагалі, або розглядалася як елемент інших наукових проблем.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження сутності форм захисту прав платників податків.

Виклад основного матеріалу. Під формою захисту суб'єктивних прав розуміють певний порядок захисту прав, здійснюваний тим чи іншим юрисдикційним органом в залежності від його природи [9, с. 148]. Відповідно форма захисту визначається залежно від суб'єкта, який застосовує конкретний спосіб захисту права. У теорії податкового права не здійснювалося комплексних досліджень форм захисту прав платників податків. У зв'язку з цим видається доцільним звернутися до теорії цивільного права, в якій розроблені й описані дві основні форми захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин – юрисдикційна та неюрисдикційна.

Традиційно сутність юрисдикційного захисту полягає в тому, що особа, права якої порушені, звертається за захистом до державних та інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для припинення правопорушення і відновлення порушеного права [10, с. 293]. Залежно від виду уповноваженого органу, який здійснює захист, і поставлених перед ним завдань юрисдикційна форма поділяється на судовий і позасудовий захист. Відповідно неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян і організацій із захисту прав та охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних та інших компетентних органів [10, с. 294].

У Податковому кодексі України (далі – ПК України) відсутні норм, які б встановлювали форми захисту прав платників податків. В податковому законодавстві для позначення форми захисту вживаються словосполучення «у судовому порядку» та «в адміністративному порядку» (ст. 56 ПК України). Однак форма захисту та її порядок – поняття не тотожні: форма захисту вказує на те, хто її здійснює, а порядок захисту розкриває, як вона здійснюється [11, с. 103]. Тому зазначеній юрисдикційній формі відповідає і певний порядок захисту – судовий та позасудовий (адміністративний). Порядок захисту безпосередньо зумовлюється завданнями, компетенцією та процедурою діяльності того чи іншого органу, який здійснює захист.

Діяльність уповноважених органів по захисту прав платників податків є, по суті, діяльністю по застосуванню норм права як форми його реалізації. Причому в механізмі правового регулювання стадія застосування заходів державного примусу судовими та адміністративними органами у випадку порушення суб'єктивних прав платників податків є факультативною і ініціюється, за загальним правилом, за ініціативою управомоченої особи.

Застосування права містить декілька логічно взаємопов'язаних стадій, в рамках яких вирішуються конкретні організаційні та дослідницькі задачі по реалізації права: встановлення фактичної основи справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення по справі [12, с. 417]. Офіційною формою та підсумком правозастосовної діяльності уповноважених органів є акти правозастосування, які: 1) є рішеннями по конкретній справі, що має відповідати за змістом та формою встановленим законом вимогам; 2) містять в собі владне веління, обов'язкове до виконання та забезпечене силою державного примусу; 3) спрямовані на індивідуальне регулювання суспільних відносин. Таким чином, ми погоджуємося з думкою О. Беляневич, що юрисдикційна форма захисту є зовнішнім виразом спрямованої на вирішення правового спору у встановленому законом порядку діяльності уповноважених органів, наділених правом винесення обов'язкового для сторін рішення [13, с. 64].

© Шишов О.О., 2015

В законодавстві України термін «юрисдикція» вживається (зокрема, в статтях 3, 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), але не розкривається. В правових дослідженнях найчастіше визначення цього терміна пов'язується із поняттям «повноваження» як складовою компетенції та статусу владного суб'єкта. У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої ст. 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 зазначається, що юрисдикція судів – це повноваження судів вирішувати спори про право та інші правові питання [14]. Таке розуміння юрисдикції з прикладною метою може бути поширене і на інші органи (зокрема, органи Державної фіскальної служби України, адміністративні суди), які відповідно до закону здійснюють захист прав платників податків шляхом застосування норм права.

Загальним принципом юрисдикційної діяльності державних органів є норма ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [15]. Права платників податків можуть захищатися як в судовому, так і в адміністративному порядку (ст. 56 ПК України).

Судовий захист прав платників податків здійснюється у формі адміністративного судочинства. У юридичній літературі неодноразово наголошувалося на тому, що розв'язання податкових спорів у судах є найбільш ефективною формою захисту прав платників податків [16, с. 106-107; 17, с. 79-80]. За офіційною статистикою, податкові спори займають понад 36% від загальної кількості спорів, що розглядалися місцевими адміністративними судами у першому півріччі 2014 року [18, с. 7]. Домінуюче значення судової форми захисту зумовлене нормою ч. 2 ст. 124 Конституції України, якою передбачено поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі. Зазначене положення було об'єктом тлумачення Конституційного Суду України. В мотивувальній частині рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий Дім «Кампус Коттон клаб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002, зазначається, що можливість судового захисту не може бути поставлена законом, іншими нормативно-правовими актами у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту, у тому числі досудового врегулювання спору. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту [19]. У резолютивній частині рішення зазначається, що «положення частини другої статті 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист». Таким чином, Конституційний Суд України поставив знак рівності між засобом, способом та формою захисту прав. Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, існує потреба розглянути питання про співвідношення терміна «форма захисту» з іншими суміжними термінами, зокрема «засіб захисту» та «спосіб захисту».

Оскільки терміни «засіб» та «спосіб» не отримали законодавчого визначення, необхідно з'ясувати значення цих категорій. Слово «засіб» означає знаряддя в якійсь дії, справі [20, с. 96]. Свого часу в літературі зазначалося, що до засобів захисту, за допомогою яких заінтересовані особи захищають свої права або права інших суб'єктів, відносяться позов, заява, скарга, протест прокурора [2, с. 69-71; 21, с. 68; 22, с. 80-82; 23, с. 123; 24, с. 12, 27]. Із цим не можна погодитись, оскільки, якщо захистом (в матеріальному значенні) є безпосереднє відновлення порушених прав, тоді засобом захисту, тобто правовим інструментом, за допомогою якого відбувається відновлення порушеного права, є рішення суду або адміністративного органу. Позовом, заявою, скаргою лише починається процес, результатом якого може стати захист [25, с. 30].

Способом захисту називається концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [25, с. 30]. З огляду на це не можна погодитися з тим, що судовий захист, адміністративний захист, самозахист – це способи захисту прав платників податків [26, с. 112; 27, с. 16; 28, с. 300, 306, 326, 331]. Способами захисту прав платників податків є скасування рішень контролюючих органів (ст. 55 ПК України), оскарження рішень контролюючих органів (ст. 56 ПК України), повернення помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань (ст. 43 ПК України) тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що національна правова система передбачає альтернативу подання скарги, тобто платник податків має право вибору порядку захисту свого права – адміністративний або судовий. Адміністративний порядок захисту прав платників податків означає можливість оскарження рішень контролюючих органів до контролюючого органу вищого рівня. В податковому законодавстві адміністративний порядок оскарження не є обов'язковою досудовою процедурою, тому подача скарги до контролюючого органу вищого рівня не виключає права на наступну подачу аналогічної скарги до суду. Отже, адміністративний порядок оскарження може існувати в якості альтернативного або досудового порядку вирішення спору [29]. Порядок оскарження податкових повідомлень та рішень органів Державної фіскальної служби України визначено в Положенні про порядок оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду органами доходів і зборів, затвердженому наказом Міністерства доходів і зборів України від 25.12.2013 р. за № 848.

Вважаємо, що сьогодні звужувати захист суб'єктивних прав виключно до діяльності юрисдикційних органів не правильно. У випадках, коли платник податків самостійно використовує надані йому законом заходи правового захисту, має місце

неюрисдикційна форма захисту, однією з різновидів якої є самозахист права. Законний самозахист є реалізацією суб'єктивного права власними засобами без звернення до публічної влади. Основне завдання формування інституту самозахисту громадян – збагачення правового статусу громадян додатковими повноваженнями, за рахунок яких забезпечувалася б можливість захисту належних їм прав і свобод без залучення у правозахисний процес суб'єктів, які представляють державну владу [30, с. 11]. Стосовно до прав платників податків, необхідно зазначити, що їх захист також має включати механізм самозахисту з відстоювання своїх майнових прав. Так, використання платником податків наданих законом податкових пільг і прийомів скорочення податкових зобов'язань відображає сутність податкового планування і одночасно є законним способом обходу податків. У зв'язку з цим самозахист можна вважати неюрисдикційною формою захисту, в якій відбувається захист порушених прав платників податків.

Зважаючи на тривалий строк та досить складну процедуру розгляду справ про податкові спори як в адміністративному, так і в судовому порядку, в ряді розвинених країн світу (Франції, Німеччині, Італії, Нідерландах та ін.) запроваджуються та реалізовуються на практиці так звані альтернативні форми вирішення податкових спорів [31, с. 191]. Кожна з країн має власну систему альтернативних форм вирішення податкових спорів. Втім, найбільш поширеними з них є медіація, арбітраж (третейський розгляд), погоджувальні процедури, горизонтальний «моніторинг».

Сьогодні все частіше обговорюється впровадження механізму альтернативного вирішення податкових суперечок в Україні. Так, 21 червня 2013 року в м. Мінську відбулася Міжнародна науково-практична конференція на тему «Альтернативні способи вирішення суперечок в Співдружності Незалежних Держав: від національних до міжнародних інструментів», в рамках якої обговорювалися особливості національних і міжнародних позасудових процедур вирішення суперечок. Як зазначив Голова Вищого адміністративного суду України І. Темкіжев, для всіх без винятку розвинених країн світу впровадження альтернативних способів урегулювання спорів є одним із пріоритетів розвитку і вдосконалення законодавства [32, с. 23]. А прийняття Адміністративно-процедурного кодексу дасть змогу не лише врегулювати спір у досудовому порядку, але й спростить судовий розгляд цієї ж справи [32, с. 24].

З метою забезпечення об'єктивності в роботі з платниками, створення ефективного механізму налагодження партнерських відносин між органами фіскальної служби та платниками, в рамках підписаного 18 грудня 2014 року Меморандуму про партнерство та співпрацю між Державною фіскальною службою України та Асоціацією платників податків України, було створено постійно діючу Узгоджувальну комісію з розгляду проблемних (спірних питань) у сфері оподаткування [33]. До складу Комісії входять представники Асоціації платників податків України та Державної фіскальної служби України. Функціями Комісії, зокрема, є: розгляд та аналіз конфліктних ситуацій, що виникають між платниками податків та органами фіскальної служби в процесі сплати та адміністрування податків та зборів; сприяння у вирішенні проблемних ситуації виключно у правовому полі, дотримуючись презумпції невинуватості платників. Вважаємо, що неупереджений розгляд колегіальним органом скарг платників податків сприятиме попередженню податкових конфліктів, стане підґрунтям для винесення справедливих рішень та розвантажить фіскальні органи.

Основна мета альтернативних способів урегулювання податкових спорів – оперативне вирішення спірних питань між платником податків і податковим органом за участю уповноваженого посередника (медіатора) або незалежного арбітра, які забезпечують справедливий і неупереджений розгляд суперечки. При цьому врегулювання спорів за допомогою примирливих процедур не є обов'язковим для платника податків і не позбавляє його права на інші способи захисту, зокрема на судове оскарження рішень податкових органів.

З набуттям чинності Податкового кодексу України зник такий інститут податкового права як податковий компроміс, в той же час все ще діє наказ Державної податкової адміністрації України від 26.04.2001 року № 182 «Про затвердження Порядку застосування податкового компромісу органами державної податкової служби в межах адміністративної апеляційної процедури». Так, податковий компроміс, згідно з наведеним наказом, – рішення податкового органу, прийняте за погодженням з платником податків у межах адміністративної апеляційної процедури та узгоджене з керівником податкового органу вищого рівня, про задоволення частини скарги такого платника під зобов'язання останнього погодитися з рештою податкових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом. Укладений податковий компроміс не міг бути оскаржений надалі. На практиці податковий компроміс майже не використовувався. Сьогодні він законодавчо не врегульований, оскільки норми про нього не увійшли до ПК України, проте він міг би сприяти ефективному адміністративному захисту прав платників податків.

Враховуючи викладене та в цілях розвитку духу взаємодії між податковим органом і платником податків, пропонується законодавчо закріпити в статті 4 ПК України принцип співпраці як основоположний принцип взаємовідносин між органами доходів і зборів та платниками податків. Що стане першим кроком до запровадження альтернативних способів вирішення податкових спорів в Україні.

Висновки і пропозиції. Вважаємо, що при трактуванні форм захисту прав платників податків слід виходити із співвідношення змісту і форми як філософських категорій, враховуючи, що форма є способом вираження змісту і його внутрішньою організацією. На наш погляд, в такому випадку під формою захисту прав платників податків слід розуміти порядок, в якому уповноважений орган здійснює захист як особливий вид правомірної діяльності. При цьому можна виділити наступні форми захисту прав платників податків – юрисдикційні: судова та адміністративна та неюрисдикційні: самозахист, медіація.

Вищевикладені положення щодо сутності форм захисту прав платників податків є важливими для уточнення понятійного апарату податкового права та більш глибокого осмислення розглянутих проблем.

Список літератури:

1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М.: Статут, 2000. – 411 с.
2. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты / Д.М. Чечот. – Л., 1968. – 72 с.
3. Гіжевський В.К. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: навч. посіб. / В.К. Гіжевський, О.М. Буханевич, О.М. Федорчук. – Київ: Атіка, 2010. – 196 с.
4. Греца Я.В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Я.В. Греца; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2006. – 20 с.
5. Куций О.А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.А. Куций; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 19 с.
6. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: в 2 т. / Н.П. Кучерявенко; под. ред. Д.М. Щекина. – М.: Стаут, 2009. – Т. 1: Общая часть. – 863 с.
7. Мулявка Д.Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення прав платників податків: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Д.Г. Мулявка; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2004. – 19 с.
8. Федорчук О.М. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.М. Федорчук; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2003. – 20 с.
9. Шубина Т.Б. Теоретические проблемы защиты права: дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.Б. Шубина. – Самара, 1997. – 228 с.
10. Гражданское право: Учебник. – Т. 1. – 4-е изд., перераб. и доп. / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: «ПБОЮЛ Л.В. Рожников», 2000. – 624 с.
11. Абова Т.Е. Охрана хозяйственных прав предприятий / Т.Е. Абова. – М.: Юрид. лит., 1975. – 216 с.
12. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1997. – 761 с.
13. Беляневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання / О. Беляневич // Українське комерційне право. – 2007. – № 8. – С. 62-69.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої ст. 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб): Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 20. – Ст. 993.
15. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №. 30. – Ст. 141.
16. Ядрихинский С.А. Защита прав и законных интересов налогоплательщиков – юридических лиц (финансово-правовой аспект): дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / С.А. Ядрихинский. – М., 2007. – 224 с.
17. Євсікова О.В. Наукові дослідження проблем розгляду справ, що виникають з податкових правовідносин, у судових інстанціях на території України / О.В. Євсікова // Кримський юридичний вісник. – 2010. – Вип. 1(8). – Ч. 1. – С. 75-84.
18. Аналітичний огляд стану здійснення адміністративного судочинства у першому півріччі 2014 року. – Київ, 2014. – 48 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/statistika/Analiz_I_2014/
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий Дім «Кампус Коттон клаб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів): Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28. – Ст. 1333.
20. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / Уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 2 (Ж-О). – 910 с.
21. Греца Я.В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Я.В. Греца; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2006. – 198 с.
22. Избранные труды по гражданскому процессу / Д.М. Чечот; Сост.: Д.Ю. Новиков; Сост. предисл. и коммент.: А.А. Ференц-Сороцкий. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Изд-во юрид. ф-та С.-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 616 с.
23. Пушкар Е.Г. Конституционное право на судебную защиту / Е.Г. Пушкар. – Львов: Изд-во при Львовском ун-те издательского объединения «Вища школа», 1982. – 216 с.
24. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права / А.А. Добровольский. – М.: Изд-во МГУ, 1965. – 190 с.
25. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве / З.В. Ромовская. – Львов: «Вища школа», 1985. – 180 с.
26. Дудина Н.В. Правовые и организационные аспекты защиты прав налогоплательщиков в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Н.В. Дудина. – Москва, 2005. – 220 с.
27. Хаванова И.А. Правовое регулирование досудебного обжалования в налоговых правоотношениях: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / И.А. Хаванова; Всерос. гос. налоговая акад. М-ва финансов РФ. – Москва, 2011. – 207 с.
28. Рукавишникова И.В. Метод финансовго права: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / И.В. Рукавишникова; СГАП. – Саратов, 2004. – 520 с.
29. Податковий Кодекс України від 02 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13/№ 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
30. Килясханов И.Ш. Институт необходимой защиты граждан и его реализация в КоАП Российской Федерации / И.Ш. Килясханов // Вестник Московского университета МВД России. – 2003. – № 1. – С. 11-18.
31. Бучик А.Ю. Європейський досвід вирішення податкових спорів: характеристика та можливості запровадження в Україні / А.Ю. Бучик // Європейські перспективи. – 2012. – № 1. – Ч. 2. – С. 189-193.
32. Темкіжев І. Основні принципи вирішення податкових спорів полягають у розмежуванні добросовісних і недобросовісних платників податків / І. Темкіжев // Юридична газета. – 2012. – № 20. – С. 22-24.
33. Меморандум про партнерство та співпрацю між Всеукраїнською громадською організацією «Асоціація платників податків України» та Державною фіскальною службою України від 18.12.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://www.appu.org.ua/vzayemodiya_z_vladoyu/Derzhavna_Fiskalna_Sluzhba_Ukrainy/memorandum/

Шишов О.А.
Донецкий апелляционный административный суд

ФОРМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ

Аннотация
Статья посвящена характеристике форм защиты прав налогоплательщиков. Проанализировано соотношение термина «форма защиты прав налогоплательщиков» с другими смежными терминами. Предложена классификация форм защиты прав налогоплательщиков. В зависимости от субъекта, который применяет конкретный способ защиты права, формы защиты прав налогоплательщиков предлагается разделить на юрисдикционную и неюрисдикционную. Административная и судебная защита является формами юрисдикционной защиты, самозащита – формой неюрисдикционный защиты прав налогоплательщиков.
Ключевые слова: защита прав, формы защиты, средство защиты, способ защиты, налогоплательщики.

Shishov O.A.
Donetsk Administrative Court of Appeal

FORMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF TAXPAYERS

Summary
Article is devoted to the forms of protection of the rights of taxpayers. The author analyses the relation of the term «form of protection of the rights of taxpayers» with other contiguous terms. The classification of forms of protection of the rights of taxpayers has been conducted there. Depending on a subject that applies the certain method of defence of right, the forms of protection of rights of taxpayers it is suggested to divide into jurisdiction and unjurisdiction. Administrative and judicial defence is a jurisdictional forms of protection, self-defense – a unjurisdictional form of protection of the rights of taxpayers.
Keywords: protection of rights, forms of protection, a means of protecting, a method of protecting taxpayers.

УДК 355.4:355.5

ВОЄННА ДОКТРИНА У СИСТЕМІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Юрій І.А.
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена розкриттю місця воєнної доктрини в системі нормативно-правового забезпечення воєнної безпеки. Аналізується сутність та значення Воєнної доктрини України на сучасному етапі розвитку державності. Розглядаються основні властивості Воєнної доктрини з правової точки зору. Пропонується надати майбутній Воєнній доктрині України якостей національного характеру.
Ключові слова: доктрина, воєнна доктрина, Воєнна доктрина України, правова доктрина, джерело права, воєнна безпека, національна безпека.

Постановка проблеми. Формування злагодженої та водночас рішучої політики у сфері воєнної безпеки є одним з найважливіших завдань органів державної влади на сучасному етапі розвитку української державності. Воєнна безпека, як відомо, є складовою частиною національної безпеки, і той факт, що за 23 роки незалежності Україні не вдалося досягти успіхів у її надійному забезпеченні констатувати досить прикро.

Нагальною потребою сьогодні постає питання якнайшвидшого підвищення обороноздатності держави за рахунок створення сучасних, мобільних Збройних Сил України, Національної гвардії, підрозділів МВС, добровольчих батальйонів, інших структурних ланок Воєнної організації, що здатні забезпечити національні інтереси держави. Вкрай необхідним є сьогодні доктринальне засвідчення загроз національній безпеці України, перспектив застосування сил Воєнної організації (сектору безпеки і оборони України), визначення шляхів організації системи воєнної протидії військовій агресії сусідньої держави. Проблеми України у воєнній сфері свідчать, що неможливо сформувати ефективну політику безпеки, якщо не проведений аналіз існуючих та потенційних загроз, а також не напрацьовані принципи взаємодії силових структур [1, с. 72]. Отже, відродження національної армії, підвищення обороноздатності й оперативне забезпечення воєнної безпеки є сьогодні вирішальними чинниками відновлення суверенітету України на тимчасово втрачених територіях. У зв'язку з цим серед перших реформ новообрана Верховна Рада VIII скликання визначила реформу системи забезпечення національної безпеки і оборони [2]. Але успіхів поки що не спостерігається, належного значення нормативно-правовому забезпеченню воєнної безпеки України не надається. Нормативно-правова база із зазначених питань застаріла як політично,

© Юрій І.А., 2015

так і морально. А успішність зазначеної реформи залежить від чітко визначених завдань, що мають бути передбачені саме у Воєнній доктрині, яка складає основу нормативно-правової бази щодо забезпечення воєнної безпеки України разом із Стратегією національної безпеки, законами «Про основи національної безпеки України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про Раду національної безпеки і оборони України» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місце та значення доктрини взагалі, зокрема, правової доктрини, вивчали С. Батуріна, Л. Бірюкова, С. Бошно, А. Васильєв, В.Горбань, В. Зайцева, О. Зозуля, М. Кармаліта, Л. Ковальова, Л. Луць, М. Мочульська, Р. Пузіков, І. Семеніхін, І. Ситар, О. Скакун, В. Сорокін та ін. Питання значення та сутності воєнної доктрини, проблеми проведення воєнних реформ та забезпечення воєнної безпеки досліджували вчені та фахівці В. Богданович, О. Бодрук, В. Горбулін, В. Корендович, О. Кузьмук, О. Погібко, В. Погорілко, І. Свида, В. Шкідченко та ін.

Недостатність комплексних наукових досліджень щодо місця Воєнної доктрини в системі нормативно-правового забезпечення воєнної безпеки, її юридичної природи та значення для українського державотворення і спричинила наше наукове дослідження у напрямку характеристики Воєнної доктрини з правової точки зору, а також надання їй ознак нормативності, регулятивності, формальної визначеності, системності, що притаманні правовим доктринам.

Мета статті. Визначення сутності та значення Воєнної доктрини, її місця в системі джерел права, співвідношення понять «доктрина», «правова доктрина» і «воєнна доктрина» і є метою нашого дослідження. Робиться акцент на необхідності прийняття нової Воєнної доктрини України, що відповідала б сучасній воєнно-політичній обстановці та духу українського народу.

Виклад основного матеріалу. Визначення місця та ролі Воєнної доктрини у правовій системі України, її впливу на розвиток українського державотворення є досить важливим на сьогоднішній день, оскільки від того, яке значення надається цьому джерелу у суспільстві та державі, у значній мірі залежить і життєздатність та ефективність її впливу на воєнну сферу та державний розвиток в цілому.

Аналізуючи план заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р, можемо побачити, що строк розроблення нової редакції Воєнної доктрини України, державних програм розвитку Збройних Сил, озброєння та військової техніки, інших документів оборонного планування з урахуванням євроінтеграційного пріоритету зовнішньої політики України виноситься на грудень 2015 року [3]. Про негайну розробку нової Воєнної доктрини також не згадується і в нещодавно прийнятій Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року [4]. І даремно. Оскільки Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України 8 червня 2012 року не відповідає вимогам суворої дійсності та сучасній воєнно-політичній обстановці. А у військовому будівництві та у сфері підготовки держави до оборонного планування одним з пріоритетних напрямків повинно бути саме чітке нормативно-правове регулювання державних заходів, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки та обороноздатності країни. Цьому має сприяти Воєнна доктрина, стратегічний оборонний бюлетень, стратегія національної безпеки України тощо.

У загальному значенні доктрина (від лат. docere – учити, навчати; лат. doctrina – вчення) – це систематизоване політичне, ідеологічне, юридичне або філософське вчення, концепція, сукупність теоретичних або політичних керівних принципів.

Отже, термін «доктрина» вживається у декількох значеннях: як вчення, теорія, концепція; думки вчених-фахівців з тих чи інших питань, що стосуються сутності та змісту нагальних проблем; наукові праці найбільш авторитетних дослідників в компетентній сфері; коментарі кодексів, окремих законів, «анотовані версії» (моделі) різноманітних нормативно-правових актів [5, с. 516]. Основу будь-якої доктрини складає той чи інший тип праворозуміння: він зумовлює власне предмет, метод і зміст доктрини, в якому перебувають концептуальні ідеї, визначені парадигмою й накопиченою системою знань про предмет [6, с. 45].

Воєнна доктрина закріплює основні цілі та завдання держави саме у сфері забезпечення воєнної безпеки і обороноздатності. Необхідність пізнання природи Воєнної доктрини визначається формально-юридичними причинами, оскільки існують суперечності у поглядах вчених на поняття та систему джерел права, чітко не визначена класифікація джерел права у правовій системі України. Слід зазначити, що вчені здебільшого доктрину загалом і, зокрема, Воєнну доктрину не відносять до офіційних джерел права. Ряд дослідників вважають доктрину (зокрема, правову доктрину) допоміжним, додатковим джерелом права, що призначене заповнювати прогалини у позитивному праві, усувати неясність та неповноту писаних джерел права. А правова доктрина застосовується у разі неспроможності писаних джерел права врегульовувати суспільні відносини. З критикою такого становища виступали А. Васильєв, А. Ковальова, О. Скакун, В. Сорокін та ін. [7, с. 83; 6, с. 45]. А. Ковальова, підтримуючи В. Сорокіна, зазначає, що правова доктрина має бути на вершині юридичної піраміди джерел права, їй повинні відповідати інші правові джерела, у тому числі, Конституція і закони держави [7, с. 83]. О. Скакун підтримує цю наукову точку зору, зазначаючи при цьому, що надання правовій доктрині місця первинного джерела серед інших джерел права заслуговує на підтримку, якщо мати на увазі не вузькі спеціалізовані тематично-строкові доктрини, а загальні (універсальні) доктрини, які не обмежені терміном виконання [6, с. 48]. До тематично-строкових, спеціалізованих і одночасно правових доктрин можемо віднести саме Воєнну доктрину.

Так, дійсно, Воєнна доктрина є тематично-строковою доктриною, тому і її визначення може формуватися в залежності від пройдених державних етапів, епох. Це спостерігається і у змінах державної політики України у сфері оборони, починаючи з 1993 року, коли була прийнята перша редакція Воєнної доктрини незалежної України.

В сучасних державно-політичних, воєнних умовах, коли Україна нарешті проголосила чіткий курс на євроатлантичну інтеграцію і вступ до ЄС, коли існує загроза подальшого порушення територіальної цілісності держави, Воєнна доктрина повинна стати первинним джерелом у військовій сфері, оскільки містить систему офіційних поглядів та положень щодо забезпечення воєнної безпеки держави, визначає напрями воєнного будівництва, підготовки держави та збройних сил до війни і форми її

ведення. Воєнна доктрина повинна чітко аналізувати воєнно-політичну обстановку навколо України, характерні риси воєнних конфліктів сьогоднішнього дня; має бути чітко визначений противник, збройний агресор, що посягає на територіальну цілісність України; зовнішні і внутрішні виклики, що стоять перед Україною.

Взагалі, існують різні дефініції воєнної доктрини, відповідно до погляду даного народу на концепцію війни. У 60-х роках XX ст. найбільш типове визначення воєнної доктрини в так званому «буржуазному світі» було надане американським генералом Д. Смітом у книзі «Воєнна доктрина США»: «Воєнна доктрина – це такі концепції та принципи ведення війни, які отримали достатню підтримку офіційних кіл, прийняті для вивчення у військових школах та знаходять визнання у вищих штабах» [8, с. 6; 9, с. 12]. Це визначення зводить зміст воєнної доктрини до поглядів на характер майбутньої війни і засоби їх ведення. Але відомо, що в поняття «воєнна доктрина» входять також інші важливі елементи, серед яких особливе значення мають погляди на будівництво збройних сил.

Воєнна доктрина повинна визначити, до яких війн слід готуватися, яким буде їх характер, якими методами їх проводити, які збройні сили потрібно створити і в якому напрямку їх слід розвивати для успішного ведення сучасної війни [8, с. 6]. Ще Фрунзе М.В. писав, що «єдина воєнна доктрина є прийняте в армії даної держави вчення, що встановлює характер будівництва збройних сил країни, методи бойової підготовки військ, їх спрямування на основі пануючих у державі поглядів на характер воєнних завдань, що стоять перед нею і засоби їх вирішення, що випливають із класової сутності держави і визначаються рівнем продуктивних сил країни» [10, с. 142].

З усіх цих елементів воєнної доктрини головними, що відображають її сутність, є елементи, які пов'язані з характером війни, методами її ведення та напрямом розвитку збройних сил.

Воєнна доктрина України має оборонний характер, вона охоплює воєнно-політичні, воєнно-технічні та воєнно-економічні аспекти і містить чіткі, обґрунтовані категорії, принципи, терміни, конструкції, засоби тощо. З впевненістю можна констатувати, що Воєнна доктрина як джерело права має ознаки і правової нормативності і регулятивності, оскільки являє собою теоретичну і практичну розробку, соціально значущу теорію, вчення; є обґрунтованою і запропонованою висококваліфікованими вченими, фахівцями воєнної справи та юристами; положення та принципи Воєнної доктрини повинні використовуватися для розвитку і удосконалення воєнного законодавства, оборонного планування, реального забезпечення обороноздатності та воєнної безпеки в державі.

Воєнна доктрина характеризується також системністю, оскільки охоплює широке коло відносин, що потребують врегулювання. Вона формує понятійний апарат, теорію, ідеї, принципи, методи, а значить – впливає на правотворчість.

Отже, Воєнна доктрина – це панівна теорія, визнана загальнообов'язковою на державному рівні та втілюється в зміст нормативно-правового акта. Відповідно до статті 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» Президентом України розробляються і затверджуються Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України...з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки [11].

Основні положення Воєнної доктрини складаються й змінюються в залежності від політики, змін у державному устрої, рівня розвитку виробничих сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни. Як зазначалося вище, державна політика України у сфері оборони змінювалася не один раз. У Воєнній доктрині України, затвердженій постановою Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 року, визначалося, що вона є складовою частиною концепції національної безпеки і становить сукупність затверджених Верховною Радою України основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів [12]. 15 червня 2004 року Указом Президента України була затверджена нова Воєнна доктрина України, зміни до якої вносилися декілька разів. У ній визначалося, що Воєнна доктрина України – це сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави [13]. У цій та наступних редакціях зі змінами в 2005 та 2009 роках акцент робився на проведенні політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки, а також поглиблення відносин з ЄС, оскільки Україна готується до повноправного членства в зазначених організаціях [14].

Кардинально нова редакція Воєнної доктрини була схвалена Радою національної безпеки і оборони України відповідним рішенням і затверджена Указом Президента України № 390/2012 від 8 червня 2012 року. У її першому пункті визначається, що Воєнна доктрина України – це система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів [15]. Напрямок євроатлантичної інтеграції було заблоковано, а про підготовку України до повноправного членства в ЄС мова не йде. Декілька разів підкреслюється, що Україна дотримується політики позаблоковості [15]. Таку Воєнну доктрину маємо на сьогодні. Тому зараз вкрай необхідно, якнайшвидше замінити Воєнну доктрину України в редакції 2012 року, оскільки вона цілком не відповідає сучасним реаліям державного життя.

Висновки і пропозиції. Як засвідчили події 2014 року, у сфері забезпечення воєнної безпеки України за останні роки накопичено, на жаль, лише негативний досвід. Теоретична та практична розробка питань, що згадуються в існуючій Воєнній доктрині залишилися на папері.

Тому, однією з першочергових проблем у проведенні новітніх українських реформ є прийняття нової Воєнної доктрини, яка б відповідала сучасним реаліям і потребам життя. Положення Воєнної доктрини мають бути відображенням актуальних потреб держави і суспільства, вона має швидко реагувати на зміни у суспільному та державному житті, враховувати їх і пропонувати шляхи вирішення воєнних проблем. І особливий акцент повинен ставитися на реальних потребах єдиного

соборного українського народу, який піднявся на боротьбу із ворогом.

Зараз в Україні розробляється нова Воєнна доктрина, але потрібно пришвидшити цей процес. Воєнна доктрина України повинна визначити кардинально нові принципи воєнної політики держави. Розробка Воєнної доктрини – це першочергове завдання у рамках успішного проведення воєнних реформ, оскільки Україна бореться фактично з міжнародним тероризмом. Воєнна доктрина України повинна мати на меті побудову добре оснащених збройних сил, здатних захищати територіальну цілісність держави, і при цьому будуватися на національній свідомості та історичній пам'яті українського народу, який без зброї здобув незалежність своєї держави у 1991 році, але ціною життя кращих патріотів змушений її захищати у 2014/2015 роках. А підкреслення войовничого духу української нації у новій Воєнній доктрині повинно поглибити патріотизм наших воїнів, сформувати у них чіткі моральні, політичні та національні принципи і пришвидшити нашу перемогу.

Список літератури:

1. Погібко О. Концептуальні засади нової воєнної доктрини України / О. Погібко // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 72-81.
2. Коаліційна угода ВР України VIII скликання від 21.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS23590.html
3. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Текст]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 185. – 08 жовтня.
4. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України [Текст]: постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 102. – 30 грудня.
5. Марченко М.Н. Источники права [учеб. пособие] / М.Н. Марченко. – М.: Велби; Проспект, 2005. – 760 с.
6. Скакун О.Ф. Правова доктрина як джерело права / О.Ф. Скакун // Джерела права України, інших країн та міжнародної спільноти: історія та сучасність: матер. XXIX Міжнар. історико-правової конф. (19 – 22 вересня 2013 р., м. Феодосія). – К.–Сімферополь, 2013. – С. 45-55.
7. Ковалева Л.А. Место доктрины в системе источников права // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2009. – № 3. – С. 82-83.
8. Военные доктрины стран НАТО. Сб. переводних ст. / [уклад. М.А. Мильштейн, А.К. Слободенко]. – М.: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1966. – 256 с.
9. Смит Д.О. Военная доктрина США / Д.О. Смит. – М.: Издательство иностранной литературы, 1956. – 274 с.
10. Фрунзе М.В. Избранные произведения / М.В. Фрунзе. – М.: Воениздат, 1951. – 584 с.
11. Про основи національної безпеки України [Текст]: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
12. Про Воєнну доктрину України [Текст]: постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 № 3529-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 43. – Ст. 409.
13. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – 13 серпня. – Т. 1. – С. 210. – Ст. 2005. – Код акту 29563/2004.
14. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента № 800/2004 від 15.07.2004, № 702/2005 від 21.04.2005, № 518/2009 від 08.07.2009) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – 13 серпня. – Т. 1. – С. 210. – Ст. 2005. – Код акту 29563/2004.
15. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004

Юрий И.А.
Одесский государственный университет внутренних дел

ВОЕННАЯ ДОКТРИНА В СИСТЕМЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Аннотация
Статья посвящена раскрытию места военной доктрины в системе нормативно-правового обеспечения военной безопасности. Анализируется сущность и значение Военной доктрины Украины на современном этапе развития государственности. Рассматриваются основные свойства Военной доктрины с правовой точки зрения. Предлагается предоставить будущей Военной доктрине Украины черты национального характера.
Ключевые слова: доктрина, военная доктрина, военная доктрина Украины, правовая доктрина, источник права, военная безопасность, национальная безопасность.

Yuriy I.A.
Odessa State University of Internal Affairs

THE MILITARY DOCTRINE IN THE SYSTEM OF LEGAL SUPPORT OF NATIONAL SAFETY AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN STATEHOOD

Summary
The article deals with the place of military doctrine in the system of legal support of military safety. The essence and value of Ukraine's Military doctrine on the present stage of statehood is analyzed. The main properties of the Military doctrine from the legal point of view are considered. The basic properties of the Military doctrine from a legal point of view are considered. The traits of national character to provide to the future Military doctrine of Ukraine is offered.
Keywords: military doctrine, military doctrine of Ukraine, doctrine, legal doctrine, the source of law, military safety, national safety.

УДК 347.51

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Головня І.Я.
Черкаська міжрайонна прокуратура з нагляду за додержанням законів
у природоохоронній сфері Черкаської області,
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджено поняття та правову природу викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності. Досліджено історію становлення цього інституту. Виявлено відмінності у підході законодавця до вирішення питання вилучення земельної ділянки у вказаних двох випадках. Проаналізовано підстави викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності. Розмежовано публічні та приватні елементи регулювання вказаних відносин.
Ключові слова: земельна ділянка, суспільна потреба, суспільна необхідність, публічний інтерес, викуп, примусове відчуження.

Постановка проблеми. Одним з першочергових завдань для правової держави є забезпечення захисту права власності, оскільки це право є основою ринкової економіки та необхідно для реалізації будь-яких соціально-економічних прав. На сьогоднішній день в Україні превалює захист приватноправових інтересів, одним з аспектів якого є конституційне гарантування захисту права приватної власності [1, с. 28]. Проте це не виключає за певних обставин домінування публічних інтересів, коли інтересами приватних осіб жертвують заради суспільства. Таким випадком превалювання публічних інтересів над приватними є, зокрема, позбавлення права власності на земельну ділянку шляхом її викупу для суспільних потреб або, навіть, примусового її відчуження з мотивів суспільної необхідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами права власності займалися багато видатних учених, такі, як С.С. Алексєєв, І.А. Покровський, М.М. Агарков, Є.А. Суханов, Є.О. Харитонов, О.В. Дзера, М.П. Кабитов і багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на досить велику кількість робіт з предмету дослідження, у цій сфері ще залишається багато проблемних питань. Зокрема, необхідно на законодавчому рівні забезпечити баланс приватних та публічних інтересів при здійсненні права власності на такий специфічний вид майна, як земельна ділянка, з'ясувати, у яких випадках є допустимим вилучення земельних ділянок для публічних інтересів.

Мета статті – це дослідження поняття та правової природи викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, виявлення відмінностей у підході законодавця до вирішення питання вилучення земельної ділянки у вказаних двох випадках.

Виклад основного матеріалу. Позбавлення права власності для блага суспільства допускалося ще римським правом. Так в Інституціях Гая згадується про поширення суспільного блага на частини земельних ділянок, які називаються «секторами, що набувають суспільного блага». У Дигестах Юстиніана вказувалося, що володільці придорожніх земельних ділянок повинні уступити частину своєї землі, якщо дорогу розмивало чи вона руйнувалася з іншої причини [2, с. 121]. Імператорам надавалась можливість експропріювати землі церков і монастирів лише після повної компенсації, хоча й не завжди компенсацією була сума грошей, інколи взамін надавалася інша земельна ділянка чи певні права [3, с. 75].

Внаслідок рецепції римського права інститут викупу земельних ділянок для суспільних потреб знаходить своє закріплення в законодавствах країн Західної Європи. На сьогоднішній день вилучення земельної ділянки в публічному інтересі з виплатою компенсації власнику існує практично у всіх західноєвропейських державах. У них спеціально оговорюється можливість обмеження права приватної власності «з метою досягнення раціональної

© Головня І.Я., 2015

експлуатації землі й встановлення справедливих соціальних відносин» (ст. 14 Конституції Італійської республіки 1947 р.), «для суспільного блага» (ст. 14 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини), «з причини, що виправдовується публічною користю або соціальними інтересами» (ст. 33 Конституції Іспанії 1978 р.), «з мотивів суспільної користі» (ст. 17 Конституції Греції 1975 р.) тощо [4, с. 127].

Основи інституту викупу земельних ділянок для суспільних потреб на території сучасної України були закладені у той час, коли вона знаходилась у складі Російської імперії та визначалися у Наказі Катерини II від 30 червня 1767 р., відповідно до якого коли для загальної користі була потрібна земля, що належала приватній людині, необхідно було цій людині задовольнити збитки, заподіяні у зв’язку з вилученням в неї цієї землі. Пізніше у низці дореволюційних нормативно-правових актів було визначено порядок визначення та виплати винагороди за відчужувані земельну ділянку, а також закріплено право зворотного викупу земельної ділянки попереднім власником, якщо відпала потреба, задля якої її викуповували [3, с. 77].

Проте з прийняттям після революції Декрету «Про землю» від 26 жовтня 1917 р., який скасував право приватної власності на землю, припинив свій розвиток і інститут викупу земельних ділянок для суспільних потреб, оскільки уся земля оголошувалася державною власністю. Водночас, певні елементи, спрямовані на забезпечення балансу приватних та публічних інтересів були закріплені у Земельному кодексі УРСР від 29 листопада 1922 р., а також у постанові ВУЦВК і РНК УРСР «Про вилучення і відвод земель та про привласнення будівель і споруд для державних і громадських потреб», де визначалися порядок та форма клопотання про відчуження земельної ділянки, процедура оцінки та відшкодування шкоди за відчужений об’єкт, хоча й не виключний, але згрупований перелік державних та громадських потреб [3, с. 78].

Нарешті, важливу роль у становленні інституту викупу земельних ділянок для суспільних потреб в Україні відіграли положення ст. 31 Земельного кодексу УРСР від 18 грудня 1990 р., які визначали випадки вилучення земель, а саме, що вилучення земель проводиться для будівництва шляхів, ліній електропередач і зв’язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів та інших лінійних споруд, для будівництва промислових підприємств, інших несільськогосподарських потреб, за деякими виключеннями [3, с. 79]. Вказані положення частково були враховані та відображені у чинному ЗК України.

У цілому, в розвитку інституту примусового припинення прав на земельні ділянки можна виділити два етапи.

На першому етапі домінують публічно-правові елементи в регулюванні примусового припинення прав на земельні ділянки (1917-1991 рр.). Цей період характеризується системою адміністративно-командного управління державою, знищенням приватних інститутів права, а також розробкою та закріпленням у законодавстві понятійного апарату та термінології. Так, вперше були регламентовані порядок вилучення земель, повноваження органів та порядок відшкодування збитків, пов’язаних з вилученням земель, визначені органи, правомочні приймати постанови про їх реквізицію та конфіскацію відповідно до певних підстав.

Другий етап – це період послаблення монополії держави та відродження інститутів приватного права (з 1991 р.). На цьому етапі розширюється перелік підстав для припинення прав на земельні ділянки, визначаються способи користування земельними ділянками, які є підставами для припинення прав на земельні ділянки у випадку їх порушення, визначаються випадки примусового вилучення земельних ділянок, регламентується порядок примусового припинення прав на земельні ділянки [5, с. 37-38].

Сучасним законодавством України врегульовано умови та порядок вилучення земельних ділянок в інтересах суспільства, при цьому законодавець розрізняє поняття викупу земельних ділянок для суспільних потреб та примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності.

Перелік підстав викупу земельних ділянок, що кваліфікуються як «суспільні потреби» наведено у ст. 7 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», відповідно до якої викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, допускається для таких суспільних потреб:

- забезпечення національної безпеки і оборони;
- будівництво, капітальний ремонт, реконструкція та обслуговування лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, нафто-, газо- та водопроводів, ліній електропередачі, зв'язку, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації;
- розміщення іноземних дипломатичних представництв та консульських установ, представництв міжнародних організацій в Україні згідно з міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- розміщення та обслуговування об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин;
- будівництво захисних гідротехнічних споруд;
- будівництво та обслуговування нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, необхідних для їх експлуатації, споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва;
- створення міських парків, будівництво дошкільних навчальних закладів, майданчиків відпочинку, стадіонів та кладовищ;
- розташування об'єктів природно-заповідного фонду.

Підстави примусового відчуження земельних ділянок містяться у ст. 15 вказаного Закону, відповідно до якої земельні ділянки, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені, можуть бути примусово відчужені у державну чи комунальну власність лише як виняток з мотивів суспільної необхідності виключно під розміщення:

- об'єктів національної безпеки і оборони;
- лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації;
- об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення;
- об'єктів природно-заповідного фонду;
- кладовищ.

Отже, конкретні випадки примусового вилучення земельних ділянок встановлені у конкретно визначеному вичерпному переліку.

Норма про вилучення земельних ділянок у суспільних інтересах містяться як у цивільному, так і у земельному законодавстві, тому існує дискусія щодо того, чи слід вважати вказані відносини цивільно-правовими чи то публічно-правовими. З приводу кваліфікації примусового викупу нерухомого майна для задоволення суспільних потреб у дореволюційній цивілістиці склалося кілька концепцій.

Більшість цивілістів доводили, що примусове відчуження землі (яке на той час охоплювалось поняттям експропріації) має публічно-правову природу [6, с. 430; 7, с. 273]. Наприклад, А.А. Башмаков розглядав експропріацію як примусове відчуження нерухомості на суспільну користь, при якому право держави набувається через одне лише проявлення сили закону, без будь-якої ініціативи приватної волі [8, с. 63].

В основі приватноправової концепції була кваліфікація експропріації як примусового правочину купівлі –продажу. Так, А.Д. Градовський вважав, що в ході виконання акті експропріації адміністративна влада входить у домовленість з приватними особами щодо ціни майна. Якщо угода відбулася, акт відчуження відбувається у формі купівлі-продажу [9, с. 38]. Такий підхід піддавав критиці Є.В. Васьковський, зазначаючи, що договір купівлі-продажу, як і будь-який договір, припускає вільне волевиявлення і не може бути примусовим [10, с. 357].

Відповідно до змішаної концепції, експропріація містить в собі як публічно-правовий, так і цивільно-правовий елементи, головним з яких виступає приватноправовий принцип повної винагороди власника за відчуження його майна. Так, Ю.С. Гамбаров визначав експропріацію як обумовлене запитом суспільної солідарності примусове відчуження цивільних прав, здатних до відчуження [11, с. 628]. М.В. Венеціанов кваліфікував експропріацію як односторонній акт державної влади, внаслідок якого, з одного боку, відбувається перехід власності приватної особи державі в силу закону, а з іншого – виникнення приватноправового зобов'язання [12, с. 60].

Сучасні дослідники також розходяться у думках стосовно природи викупу земельних ділянок для суспільних потреб. Так, на думку В.А. Євстигнеєва, правочини, у яких приймають участь публічні утворення, нерідко мають соціальну складову (соціальну спрямованість), що не дозволяє віднести їх до сугубо ринкових. Правочин є приватноправовим поняттям, оскільки кожна зі сторін переслідує в ньому лише свої інтереси. Тому передачу приватної землі у публічну власність в порядку її примусового викупу не можна визнавати правочином, але деякі її спільні риси дозволяють вважати її квазіправочином [13, с. 44].

Д.Б. Горохов висловлює точку зору, що відносини з приводу вилучення земельної ділянки формально не вважаються правочинами, оскільки тут немає «автономії волі», але за своєю сутністю це правочини (квазіправочини). Держава в особі її органів влади при примусовому вилученні земельних ділянок розпоряджується приватними землями. У цьому випадку вона діє не у якості власника, а як публічна влада [14].

Прихильником позиції, згідно якій викуп земельної ділянки є правочином виступає Н.П. Кабитов, який вважає, що викуп земельної ділянки є правомірною дією, юридичним актом, а саме – правочином. Вчений зазначає, що хоча викупу передують прийняття адміністративного акту (рішення про вилучення земельної ділянки) або судового рішення, дані юридичні акти існують поряд з юридичним фактом викупу земельної ділянки і їх не слід змішувати. Викуп земельної ділянки – це дії продавця (приватного власника земельної ділянки) і покупця, спрямовані на відчуження колишнім власником ділянки, набуття її новим власником і виплаті покупної ціни [15, с. 66].

Сучасні українські дослідники також не заперечують можливості кваліфікації викупу земельних ділянок для суспільних потреб як правочину. Так, Ю.В. Туцький зазначає, що ототожнення поняття викупу земельних ділянок для суспільних потреб із правочином також присутнє і у вітчизняному законодавстві. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна для суспільних потреб визначається як передача земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, за їх згодою у державну чи комунальну власність для задоволення суспільних потреб шляхом укладення договору купівлі-продажу чи іншого правочину у порядку, встановленому законом [16, с. 189-190].

Висновки. У цілому погоджуючись з останніми позиціями, слід звернути увагу на те, що сучасне українське законодавство розрізняє поняття викупу земельних ділянок для суспільних потреб і примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. І якщо у першому випадку дійсно можна вести мову про правочин викупу, то у другому випадку процедура вилучення земельної ділянки є цілком публічно-правовою, оскільки таке вилучення відбувається в імперативному порядку і на підставі рішення суду. Тому слід зазначити, що при викупі земельної ділянки та примусовому відчуженні земельної ділянки мають місце різні юридичні склади. Тут нам близькою є позиція О.А. Гринь, яка зазначає, що якщо вилучення відбувається шляхом добровільного викупу на підставі укладеної угоди з власником, ці відносини підпадають під ознаки правочину та являються цивільно-правовими. Якщо ж орган публічної влади без волі суб'єкта позбавив його права власності на підставі судового рішення, це є імперативним методом регулювання, що підтверджує неможливість застосування до таких дій поняття правочину [5, с. 66].

Слід також додати, що як при викупі земельної ділянки, так і при її примусовому відчуженні має місце складний юридичний склад.

До юридичних фактів, які породжують правовідношення викупу земельних ділянок для суспільних потреб слід віднести: дію уповноваженого органу державної влади або місцевого самоврядування (прийняття рішення – адміністративного акту), письмове повідомлення власника про майбутній викуп, укладення договору купівлі-продажу.

До юридичних фактів, які породжують правовідношення примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності слід віднести: дію уповноваженого органу державної влади або місцевого самоврядування (прийняття рішення – адміністративного акту), письмове повідомлення власника про майбутній викуп, рішення суду про примусове відчуження земельної ділянки.

Список літератури:
1. Скрипник В. Вилучення земельних ділянок для суспільних потреб як особлива підстава припинення права власності / В. Скрипник // Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2010. – № 6. – С. 28-31.
2. Блага І. Обмеження права власності (з історії проблеми) / І. Блага // Право України. – 2000. – № 1. – С. 121-124.
3. Туцький Ю.В. Історичні передумови становлення в Україні інституту викупу земельних ділянок для суспільних потреб / Ю.В. Туцький // Юридична Україна. – 2012. – № 1. – С. 75-80.
4. Таскин Н.И. Принулительное прекращение права собственности на земельный участок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Николай Иосифович Таскин. – Рязань, 2003. – 173 с.
5. Гринь Е.А. Принудительное прекращение прав на земельные участки: теория и практика правового регулирования: 12.00.03 / Елена Анатольевна Гринь. – Краснодар, 2012. – 203 с.
6. Мейер Д.И. Русское гражданское право / Д.И. Мейер. – По испр. и доп. 8-му изд., 1902. – В 2-х ч. – М.: Статут, 2000 (Классика российской цивилистики). – 455 с.
7. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – Тула: Автограф, 2001. – 720 с.
8. Башмаков А.А. Основные начала ипотечного права / А.А. Башмаков – Либава: М. Петерсон, 1891. – 268 с.
9. Градовский А.А. Начала русскаго государственнаго права / А.А. Градовский. – Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1875-1881. – Т. 1: О государственном устройстве. – 1875. – 436 с.
10. Васьковский Е.В. Учебник гражданского права: учебник / Е.В. Васьковский. – М.: Статут, 2003. – 382 с.
11. Гражданское право. Общая часть / Ю.С. Гамбаров; Под ред.: В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2003. – 816 с.
12. Венецианов М.В. Экспроприация с точки зрения гражданского права / М.В. Венецианов. – Казань: Типография Императорского Университета, 1891. – 114 с.
13. Евстигнеев В.А. Собственность на землю в фокусе интересов // Журнал российского права. – 2004. – № 8. – С. 42-47.
14. Горохов Д.Б. Правовое регулирование сделок с земельными участками: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Дмитрий Борисович Горохов. – М., 1998. – 23 с.
15. Кабытов Н.П. Выкуп земельного участка как основание прекращения права частной собственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Николай Петрович Кабытов. – Самара, 2004. – 214 с.
16. Туцький Ю.В. Поняття та юридичні ознаки викупу земельних ділянок для сільськогосподарських потреб / Ю.В. Туцький // Університетські наукові записки. – 2011. – № 3(39). – С. 188-192.

Головня И.Я.
Черкасская межрайонная прокуратура по надзору за соблюдением законов
в природоохранной сфере Черкасской области,
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПОНЯТИЕ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ОТЧУЖДЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ ДЛЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НУЖД ИЛИ ПО МОТИВАМ ОБЩЕСТВЕННОЙ НЕОБХОДИМОСТИ

Аннотация
В статье исследованы понятие и правовая природа выкупа земельного участка для общественных нужд и принудительного отчуждения земельного участка по мотивам общественной необходимости. Исследована история становления этого института. Выявлены отличия в подходе законодателя к решению вопроса об изъятии земельного участка в указанных двух случаях. Проанализированы основания выкупа земельного участка для общественных нужд и принудительного отчуждения по мотивам общественной необходимости. Разграничены публичные и частные элементы регулирования указанных отношений.
Ключевые слова: земельный участок, общественная потребность, общественная необходимость, публичный интерес, выкуп, принудительное отчуждение.

Holovnya I.Ya.
Cherkasy interdistrict prosecutor's office on supervision of observance
of laws in the nature protection sphere of the Cherkasy area,
National University «Odessa Law Academy»

THE CONCEPT AND THE LEGAL NATURE OF ALIENATION OF THE LAND PLOTS FOR SOCIAL NEEDS OR BASED ON PUBLIC NEED

Summary. In this article the concept and the legal nature of alienation of the land plot for social needs and compulsory alienation of the land plot based on public need are investigated. The history of formation of this institute is investigated. Differences in approach of the legislator to the solution of a question of withdrawal of the land plot in the specified two cases are revealed. The bases of alienation of the land plot for social needs and compulsory alienation based on public need are analysed. Public and private elements of regulation of the specified relations are differentiated.
Keywords: land plot, social needs, public need, public interest, redemption, compulsory alienation.

НАШІ АВТОРИ

1. **Байстрюченко Наталія Олегівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри управління Сумського державного університету
2. **Бєлая Наталія Сергіївна** – студентка Одеського національного політехнічного університету
3. **Бруславець Юлія Володимирівна** – студентка Донбаської державної машинобудівної академії
4. **Бурбело Сергій Олегович** – провідний економіст Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України
5. **Гнатюк Костянтин Анатолійович** – студент Вінницького торговельно-економічного інституту
6. **Головко-Марченко Інна Сергіївна** – аспірантка кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
7. **Головня Ірина Яківна** – старший прокурор Черкаської міжрайонної прокуратури з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері Черкаської області, здобувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»
8. **Горяйнова Олеся Юріївна** – студентка Сумського державного університету
9. **Готвянський Руслан Володимирович** – магістр Національної металургійної академії України
10. **Замашка Ярослав Миколайович** – студент Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
11. **Краковська Анжеліка Євгеніївна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Донецького національного університету
12. **Лісовська Юлія Петрівна** – старший викладач кафедри адміністративного права Міжрегіональної Академії управління персоналом
13. **Маломуж Сергій Ігорович** – аспірант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»
14. **Мамчур Ольга Сергіївна** – студентка Вінницького торговельно-економічного інституту
15. **Нарижний Микита Олександрович** – аспірант Донецького національного університету, директор Департаменту міжнародного права та співробітництва Міністерства Юстиції
16. **Ноздріна Анна Олексіївна** – аспірант Української інженерно-педагогічної академії
17. **Обіход Тетяна Вікторівна** – студентка відділу післядипломної освіти і аспірантури Київського університету права Національної академії наук України
18. **Пандас Анастасія Валеріївна** – здобувач Одеського національного економічного університету
19. **Пинда Юрій Володимирович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Львівського університету бізнесу та права
20. **Підлипна Марина Петрівна** – заступник начальника Управління Держземагентства у Вінницькому районі Вінницької області
21. **Подчесова Валерія Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
22. **Половенко Людмила Петрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем Вінницького торговельно-економічного інституту
23. **Проскурович Оксана Василівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри автоматизованих систем і моделювання в економіці Хмельницького національного університету
24. **Ревенок Віктор Іванович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем Вінницького торговельно-економічного інституту
25. **Редько Неоніла Вікторівна** – здобувач кафедри фінансів та банківської справи Відкритого міжнародного Університету розвитку людини «Україна»
26. **Риндзак Ольга Тадеївна** – кандидат економічних наук, докторант Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної академії наук України
27. **Рогозян Юлія Сергіївна** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України
28. **Руданецька Оксана Стефанівна** – кандидат юридичних наук, викладач кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ
29. **Рудяк Олександр Юрійович** – студент Навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин імені Б.Д. Гаврилишина Тернопільського національного економічного університету
30. **Савінова Валентина Миколаївна** – старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету
31. **Салуквадзе Ірина Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальнонаукових дисциплін Луганського державного інституту житлово-комунального господарства і будівництва
32. **Саприкіна Тетяна Анатоліївна** – аспірант, молодший науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
33. **Семенов Василь Федорович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та управління туризмом Одеського національного економічного університету
34. **Сєрєбряк Ксенія Ігорівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління інформаційною безпекою Державного університету телекомунікацій
35. **Сіверський Олександр Михайлович** – юрист, здобувач кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка
36. **Скакальський Юрій Сергійович** – асистент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
37. **Скібіцький Олександр Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету

38. **Смачило Валентина Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури
39. **Сморжанюк Тетяна Петрівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Херсонського національного технічного університету
40. **Сопільняк Анастасія Валеріївна** – студентка факультету економічних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили
41. **Ставицький Андрій Володимирович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
42. **Старчук Оксана Володимирівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
43. **Степанова Ганна Михайлівна** – аспірант кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
44. **Стояненко Ірина Василівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету
45. **Стрєльніков Роман Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Донбаської державної машинобудівної академії
46. **Студінська Галина Яківна** – кандидат економічних наук, докторант Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
47. **Сулім-Тимовті Анна Олександрівна** – кандидат технічних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності Національної металургійної академії України
48. **Східницька Галина Володимирівн**а – кандидат економічних наук, в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту Львівського національного аграрного університету
49. **Таран-Лала Олена Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
50. **Теліженко Олександр Михайлович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління Сумського державного університету
51. **Ткачук Ганна Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету
52. **Турченко Ольга Григорівна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного і міжнародного права Донецького національного університету
53. **Фасій Богдан Володимирович** – аспірант кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»
54. **Федотова Юлія Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
55. **Харина Уляна Ярославівна** – молодший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
56. **Хом'як Ірина Вікторівна** – студентка Хмельницького національного університету
57. **Царенко Ілона Олександрівн**а – аспірант кафедри економіки та менеджменту Кіровоградського національного технічного університету
58. **Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна** – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
59. **Черняєва Олена Вікторівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та менеджменту Української інженерно-педагогічної академії
60. **Чичина Ольга Андріївна** – аспірант, викладач кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
61. **Чукурна Олена Павлівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Одеського національного політехнічного університету
62. **Шевчук Владислава Олегівна** – старший викладач кафедри економічної теорії Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного
63. **Шеікха Ніссрат Сабір** – кандидат економічних наук, старший викладач Салахаддінского Університету-Ербіль, Ірак
64. **Шеремет Ольга Валеріївна** – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету
65. **Шишов Олег Олексійович** – суддя Донецького апеляційного адміністративного суду
66. **Шкодін Ярослав Віталійович** – кандидат економічних наук Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
67. **Шкодіна Ірина Віталіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
68. **Шкробот Маріна Володимирівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
69. **Щитнік Юлія Олександрівна** – аспірант кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
70. **Юрій Ігор Анатолійович** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ
71. **Ющенко Роман Олексійович** – студент Харківського інституту банківської справи Національного банку України
72. **Яремко Зоряна Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації Тернопільського національного економічного університету
73. **Ярыгина Ирина Зотовна** – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры «Мировые финансы» Финансового университета при Правительстве Российской Федерации

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 2 (17) лютий, 2015 р.

Частина III

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко

Дизайн: А. Юдашкіна

Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 26.02.2015 р.
Формат 64x90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 27,46. Тираж 100 прим.
Зам. 0215-28.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.